

T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**BULGARİSTAN BASININDA TÜRKİYE VE ATATÜRK
(1923-1938)**

SUZAN ERTÜRK

DANIŞMAN
YRD. DOÇ. DR. NEJDET BİLGİ

MANİSA
2005

**YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU**

Tez No:

Konu:

Üniv.Kodu:

Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tezin yazarının

Soyadı: ERTÜRK

Adı: SUZAN

**Tezin Türkçe adı: BULGARİSTAN BASININDA TÜRKİYE VE ATATÜRK
(1923-1938)**

**Tezin Yabancı adı: TURKEY AND ATATURK IN THE BULGARIAN PRESS
(1923-1938)**

Tezin yapıldığı

**Üniversite:CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ Enstitü:SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜYılı: 2005
Diğer kuruluşlar:**

Tezin Türü: 1- Yüksek Lisans

Dili: Türkçe

Sayfa sayısı: XIII+388

Referans sayısı: 881

Tez Danışmanlarının

**Ünvanı: Yrd. Doç. Dr.
Ünvanı:**

**Adı: Nejdet
Adı:**

**Soyadı: BİLGİ
Soyadı:**

Türkçe anahtar kelimeler:

- 1- Bulgar Basını
- 2- Atatürk
- 3- Türkiye-Bulgaristan
- 4- Cumhuriyet Reformları
- 5- Cumhuriyet Dönemi

İngilizce anahtar kelimeler:

- 1- Bulgarian Press
- 2- Atatürk
- 3- Turkey-Bulgaria
- 4- Republican Reforms
- 5- Republican Era

**Tarih:
İmza :**

ÖZET

1. Dünya Savaşından mağlup çıkan Bulgaristan, 1919'da imzaladığı Nöyü Antlaşması ile önemli toprak kayıplarına uğramıştır. Ege Denizi ile de bağlantısı kalmayan Bulgaristan, küçük bir devlet haline gelmiştir. Kaybettiği topraklarda önemli sayıda Bulgar azınlık bırakmıştır. Türkiye hariç, komşularıyla yaşadığı azınlık ve toprak sorunları, Bulgaristan'ın savaş sonrasında, İtalya'nın başı çektiği, sınırlardan hoşnut olmayan revizyonist ülkeler grubunda yer almasına neden olmuştur.

Yüzyıllarca savaşımlardan çok çekmiş Türkiye ise I. Dünya Savaşı sonrası emperyalizme karşı verdiği mücadele neticesinde bağımsız bir ülke haline gelmiştir. İçte önemli reform hareketlerine girişen Türkiye, dışta huzur ve barış ortamı için "Yurtta Sulh Cihanda Sulh" ilkesi ile hareket etmiştir. Bulgaristan üzerinde önemli nüfuza sahip İtalya'nın Akdeniz'de ve Balkanlar'da izlediği yayılmacı siyaset Türkiye'yi endişelendirmiştir.

Türkiye bu dönemde takip ettiği barışçı siyasetle sadece Balkan ülkeleriyle arasındaki sorunları çözmekle kalmamış, aynı zamanda bu ülkeler arasındaki anlaşmazlıklarda arabuluculuk vazifesi de üstlenmiştir. Özellikle Yunanistan'la Bulgaristan'ı yakınlaştırmaya çalışmıştır. Ancak Türkiye'nin Balkan ülkelerinin toprak bütünlüğüne saygılı ve anti revizyonist politikası, komşularıyla toprak sorunu yaşayan Bulgaristan'ı rahatsız etmiştir. Bu rahatsızlık dönemin basınına da yansımıştır. Türkiye ve Balkan ülkeleri arasında, sınırları güvence altına alan her hareket Bulgar basını tarafından, Bulgaristan'a karşı bir tutum olarak görülmüştür. Basın, Bulgaristan'ın önemli sorun yaşamadığı tek komşusunun Türkiye olduğuna vurgu yapmakla beraber, Türkiye'ye bazen sitem etmiş bazen de kızgınlığını dile getirmiştir.

Basın, Türkiye ile Bulgaristan arasında hiçbir sorun olmadığına vurgu yapsa da, Bulgaristan'ın sınırları içerisinde Türk inkılabına yönelik sempatiye karşı olumsuz tutumu ve ülkesinde barındırdığı Türkiye karşıtlarını desteklemesi Türkiye'ye karşı izlediği iki yüzlü politikasının en iyi göstergesidir. Buna rağmen Atatürk'ü başarılı bir lider olarak değerlendiren basın, Atatürk ve yaptığı büyük işlerden takdir ve övgüyle bahsetmiştir.

ABSTRACT

Bulgaria, which came out of the World War I defeated, has experienced significant loss of land with the Neuilly Treaty it signed in 1919. It lost its outlet on the Aegean Sea, and became a small State. It left a significant amount of Bulgarian minorities in the lands it lost. Problems related to minorities and land between Bulgaria and its neighbors, except Turkey, caused Bulgaria to be included in the group of the revisionist countries which were not satisfied with their borders, Italy being at the top of the list.

Turkey, on the other hand, which deeply suffered from wars for centuries, has become an independent country, as a result of the fight it held against imperialism following World War I. It undertook important reform acts inside, and acted according to the principle of "Peace at Home, Peace in the Universe" for tranquility and peace outside. Turkey was bothered with the diffusive strategies of Italy, which had a significant influence on Bulgaria, in the Mediterranean and the Balkans.

Turkey, besides solving its problems with the Balkan countries with the pacifist policy it was engaged in this period, has also acted as a peacemaker in the disputes arising between these countries. It especially tried to make the relations between Greece and Bulgaria closer. However, the anti-revisionist and respectful policy of Turkey towards the land integrity of the Balkan countries, has bothered Bulgaria. This discomfort had its reflections on the press of the date as well. Every act between Turkey and the Balkan countries towards border safety was taken as acts against Bulgaria by the Bulgarian press. The press, although emphasizing that Turkey was the only neighbor which Bulgaria did not have significant problems with, has expressed its reproaches to Turkey at times, yet its anger at other times.

Although the press stressed that Turkey and Bulgaria had no problems with each other, its negative attitude towards the sympathy for the Turkish revolution within the borders of Bulgaria, and its supporting the Turkey opponents it accommodates in its country, is the best indication of the disingenuous policy it followed towards Turkey. In spite of this, it evaluated Ataturk as a successful leader, and talked of Ataturk and his great works with appreciation and compliments.

Yüksek Lisans / Doktora tezi olarak sunduğum “**Bulgaristan Basınında Türkiye ve Atatürk (1923-1938)**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../2005

Suzan ERTÜRK

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü / / tarih ve sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisans Üstü öğretim Yönetmeliği'nin 8. Maddesi gereğince Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Yüksek Lisans Programı öğrencisi **Suzan ERTÜRK**'ün "**Bulgaristan Basınında Türkiye ve Atatürk (1923-1938)**" konulu tezi incelenmiş ve aday / / tarihinde saat 'da/de jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna OY BİRLİĞİ
DÜZELTME yapılmasına * OY ÇOKLUĞU
RED edilmesine ** ile karar verilmiştir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

Evet Hayır

*** Tez, burs, ödül veya teşvik prog. (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

Tez, mutlaka basılmalıdır.

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.	XI
KISALTMALAR	XIII

GİRİŞ

A. Bulgaristan Basını	1
1. Bulgarca Basın	1
2. Türkçe Basın	2
B. Türkiye-Bulgaristan İlişkilerinin Doğuşu (1878-1923)	6
1. Bulgaristan'ın Özerklik ve Bağımsızlığı	6
2. Balkan Savaşları	12
3. Birinci Dünya Savaşı Dönemi	15
4. Kurtuluş Savaşı Dönemi	18
5. Kurtuluş Savaşı Sonrası	21

I. BÖLÜM

LOZAN'DA VE SONRASINDA TÜRKİYE ve BULGARİSTAN

A. Lozan Konferansı	25
1. Doğu Trakyalı Göçmenler Sorunu	25
2. Ege Denizine Çıkış Sorunu	28
3. Karaağaç'ın Türkiye'ye Verilmesi	30
4. Bulgaristan Basınındaki Yankıları	33
B. Lozan Sonrası ve 1925 Antlaşması	43
1. İki Ülke Basını Arasında Gerginlik	43
2. İlişkilerin Kurulması ve Müzakereler	46
3. Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması, Protokolü ve İkamet Sözleşmesi	53
4. Dostluk Antlaşması ve Bulgaristan Basınındaki Yankıları	55
5. Antlaşmanın Bulgaristan Meclisi Müzakereleri	62

6. Antlaşmanın Tatbikatı Sorunu	66
7. Antlaşma Sonrası Bulgaristan Basınında Türkiye	68

II. BÖLÜM

1929 TÜRKİYE - BULGARİSTAN ANTLAŞMASI ve MUŞANOV'UN TÜRKİYE ZİYARETİ

A. 1929 Antlaşması	78
1. Antlaşmanın imzalanması	78
2. Bulgaristan Meclisi Müzakereleri	82
3. Bulgaristan Basınındaki Yankıları	85
B. Tefik Rüştü Bey'in Sofya Ziyareti	86
C. Başbakan Muşanov'un Türkiye Ziyareti	89
1. Ziyaret Öncesi Yankılar	89
2. Muşanov İstanbul'da	95
3. Muşanov Ankara'da	97
4. Mustafa Kemal Paşa'nın Muşanov'u Kabulü	99
5. Bulgaristan Basınındaki Yankıları	102
6. Ziyaret Bulgaristan Meclisinde	109
D. Tefik Rüştü Bey'in Sofya Ziyareti	110

III. BÖLÜM

ÖNCESİ VE SONRASIYLA BALKAN PAKTI SÜRECİNDE TÜRKİYE-BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ

A. Balkan Paktı Öncesi	113
1. Balkan Konferansları	113
2. 1933 Türk-Yunan Paktının Basındaki Yankıları	117
3. Başbakan İsmet Paşa'nın Sofya Ziyareti ve Basındaki Yankıları	128
B. Balkan Paktı ve Bulgaristan	135
1. Balkan Paktı	135
2. İmzalanması ve İçeriği	139
3. Basındaki Yankıları	142

4. Sovyet Rusya – İtalya ve Pakt	152
5. Yabancı Basın ve Balkan Paktı	153
C. Balkan Paktı Sonrası	164
1. İlişkiler Gerginleşiyor	164
2. Montrö Konferansı	170
3. Başbakan İnönü'nün Sofya Ziyareti (1937)	185
4. Başbakan Bayar'ın Sofya Ziyareti (1938)	189

IV. BÖLÜM

BULGARİSTAN TÜRKLERİ

A. Bulgaristan Türk Azınlığının Durumuna Bir Bakış	194
1. Eğitim	194
2. Göç Meselesi	198
B. Razgrad Olayı ve Bulgaristan Meclisi	209
C. Bulgaristan Türkleri ve Türk İnkılabı	217

V. BÖLÜM

ATATÜRK, REFORMLAR VE DÖNEMİ

A. Kişiliği ve Görüşleri	242
B. Türkiye'de Komünizm	262
C. Başbakanlık Sorunu (1937)	266
D. Reformlar	271
1. Ankara'nın Başkent Olması (13 Ekim 1923)	271
2. Cumhuriyet'in İlanı (29 Ekim 1923)	278
3. Halifeliğin Kaldırılması (3 Mart 1924)	281
4. Latin Alfabesinin Kabulü	291
5. Atatürk ve Türk Kadını	296
E. Türkiye'de Muhalefet	305
1. Siyasi Muhalefet	305
a. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (17 Kasım 1924) ...	305
b. Serbest Cumhuriyet Fırkası (12 Ağustos 1930)	310
2. Rejime Karşı Hareketler	315

a. Şeyh Sait İsyanı (13 Şubat 1925)	315
b. Menemen Olayı (23 Aralık 1930)	321
3. Mustafa Kemal Paşa'ya Suikast Girişimi	323
F. Atatürk'ün Ölümünün Bulgaristan Basınındaki Yankıları	327
1. Ölümünden Önceki Yankılar	327
2. Ölümünden Sonraki Yankılar	333
3. Atatürk'ün Ölümü ve Yabancı Basın	353
SONUÇ	359
BİBLİYOGRAFYA	365
EKLER	374

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans tezi olarak ele aldığımız Bulgaristan Basınında Atatürk ve Türkiye adlı çalışmada, Lozan Antlaşmasının imzalanmasından Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümüne kadar geçen dönemde, Türkiye-Bulgaristan siyasi ilişkilerinin ve Türkiye'deki bazı iç gelişmelerin Bulgaristan basınına yansımalarına yer verildi. Dönemin Bulgar basını incelendiğinde, basının sadece Türkiye-Bulgaristan ilişkilerini değil, Türkiye'nin büyük güçler ve diğer Balkan ülkeleri ile ilişkilerini de yakından takip ettiği görülmekte. Ancak tüm bunlara bir çalışmada yer vermenin imkansızlığı sebebiyle daha ziyade Türkiye-Bulgaristan siyasi ilişkileri çerçevesinde basında Türkiye konusu ele alınmıştır.

Tez beş bölümden oluşmaktadır. Girişte Bulgaristan basını ve Cumhuriyet öncesi Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin tarihçesine yer verildi.

Lozan ve sonrasında Türkiye ve Bulgaristan başlığı altındaki ilk bölümde, Bulgaristan'ın Lozan Konferansında karşılaştığı sorunların basına yansımaları ve basının Lozan Antlaşmasına yönelik tutumu ele alındı. Ayrıca iki ülke arasındaki resmi ilişkilerin kurulduğu 1925 Dostluk Antlaşması'na ilave edilen ve Bulgaristan'da uzun yıllar tartışılan İkamet Sözleşmesi ve Protokolün Bulgaristan'daki bazı çevrelerde yarattığı memnuniyetsizliğe, gerek bu bölümde gerekse diğer bölümlerde yer verildi.

İkinci Bölümde; 1929 Türkiye-Bulgaristan Anlaşması'nın ve Başbakan Muşanov'un Türkiye ziyaretinin yankılarına yer verildi.

Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin girdiği yeni dönem ve Türkiye'nin diğer Balkan ülkeleri ile yakınlaşma politikasının basında yarattığı olumsuz hava, "Öncesi ve Sonrasıyla Balkan Paktı Sürecinde Türkiye-Bulgaristan İlişkileri" başlığı altındaki üçüncü bölümde ele alındı.

Dördüncü Bölümde; 9 Haziran 1923 tarihinden itibaren Bulgaristan'da başa geçen Faşist iktidarların Bulgaristan Türklerine ve Bulgaristan'daki Türk inkılabına yönelik politikaları ele alındı.

Atatürk, Reformlar ve Dönemi başlığı altındaki beşinci bölümde Bulgaristan basınının Atatürk ve dönemi ile ilgili yazılarına, görüşlerine ve Türkiye'deki bazı iç gelişmelerin basında uyandırdığı yankılara yer verildi.

Çalışmanın doküman toplama aşamasında Sofya St. St. Kiril i Metodiy ve Plovdiv İvan Vazov Kütüphanelerinde çalıştım. İncelediğim gazetelerin çoğu sayıları Sofya Kütüphanesi'nde değişik gerekçelerle kullanıma sunulmamakta. Yine Plovdiv Kütüphanesi'nde gazetelerin kullanımı ile ilgili bazı zorluklarla karşılaşılmakta. Bulgaristan'da yayımlanmış Türkçe gazetelerin çoğu sayılarına ise ulaşılammakta. Bunlar uzun süre kullanılmadıkları gerekçesiyle şehir dışındaki boş bina depolarına gönderilmiştir. Plovdiv Kütüphanesinde incelediğim Dostluk gazetesini eksik bazı bilgiler sebebiyle tekrar incelemek istedim. Ancak kütüphane personelinin tüm aramalarına karşın gazete bulunamadı.

Tezin hazırlanmasında yardımlarını ve zamanını esirgemeyen danışmanım Yrd. Doç. Dr. Nejdet BİLGİ'ye teşekkür ederim. Gazete çalışmalarımnda sağladıkları kolaylıktan dolayı, Sofya Kütüphanesi şeflerinden Lyubka BUDİNOVA Sofya Kütüphanesi Oriental Bölümü personelinde Zorka İVANOVA, Plovdiv Kütüphanesi şeflerinden Ekaterina POLYAKOVA, Galya STOYÇEVA, Tanya PAMUKOVA'ya, maddi ve manevi yardımlarından dolayı aileme teşekkür ederim.

Suzan ERTÜRK
İzmir - Eylül 2005

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.g.m.	: adı geçen makale
a.g.t.	: adı geçen tez
bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
CBÜ	: Celal Bayar Üniversitesi
S.	: Sayı
s.	: sayfa
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
T.T.K	: Türk Tarih Kurumu
ty	: Tarih yok
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

A. Bulgaristan Basını

1. Bulgarca Basın

1923-1938 arası dönemde Bulgaristan'da onlarca ulusal ve yüzlerce yerel gazete çıkarılmıştır. Tezde yer verilen gazeteler, dönemin iktidarlarına en yakın ve tirajı yüksek gazetelerdir. Diğer önemli ulusal gazeteler ise; Mir, Svoboda, Zarya, Nezavisimost vs. dir. Tezde yer verilen Bulgarca gazeteler hakkında kısaca şu bilgiler verilebilir:

Günlük gazete olan Dnes'in müdürü Trifon Trifonov'dur. Sofya "Presa" matbaasında basılmış gazetenin günlük tirajı 9 bin ile 90 bin arasındadır. "Novi Dni" gazetesinin yayınının durdurulmasıyla 3 Şubat 1936'dan itibaren "Dnes" adıyla çıkmıştır. Georgi Köseivanov'un monarşik-faşist hükümeti tarafından çıkarılan gazete, Bulgaristan'ın Hitler Almanyası tarafında yer almasına çalışmıştır. 30 Eylül 1939'da yayını tekrar durdurulunca "Vçera i Dnes" adıyla yayınına devam etmiştir.¹

Günlük bağımsız gazete olan Dnevnik'in müdürü Georgi Nikolov'dur. Sofya "Çinkov" matbaasında basılmış gazetenin günlük tirajı 11 bin ile 45 bin arasındadır. Dnevnik, 7 Mayıs 1902 tarihinden 8 Eylül 1944 tarihine kadar çıkmıştır. Bulgaristan'daki sarı basının temsilcisi olup, iki dünya savaşı sırasında da Alman yanlısıdır.²

Günlük gazete Slovo'nun müdürü Aleksandır Grekov'dur. Sofya "Vitoşa" matbaasında basılan gazetenin günlük tirajı 20 bin ile 75 bin arasındadır. Gazete, Stamboliyski'nin Çiftçi Birliği'ne karşı mücadele yürüten banka çevreleri tarafından, 10 Nisan 1922'den 8 Eylül 1944'e kadar çıkarılmış ve finanse edilmiştir. Demokratik Birlik (9 Haziran 1923 darbesi ile başa geçen parti) taraftarı olup Faşist fikirleri savunmuştur. Faşist subay çevreleri ile yakınlık içinde olan gazete, Çiftçi Birliği, Bulgar Komünist Partisi ve Sovyetler Birliği'ne

¹ Dimitir İvançev, **Bilgarski Periodičen Peçat (1878-1944)**, BAN (Bulgar Bilimler Akademisi) Yay., Sofya 1962, C. 1, s. 246.

² İvançev, **a.g.e.**, s. 245.

karşı devamlı bir mücadele ve muhalefet içinde olup, II. Dünya Savaşı sırasında Faşist Almanya yanlısı bir yayın politikası izlemiştir.³

Utro, Bulgaristan'ın en yaygın günlük gazetesidir. Müdürlüğünü Anastas Damyanov'un yaptığı gazetenin en önemli redaktörü St. D. Tanev'dir. Günlük tirajı 50 bin ile 100 bin arasındadır. 1 Şubat 1911'den 9 Eylül 1944'e kadar çıkmış olan gazete, Bulgaristan'daki sarı basının tipik temsilcisidir. Eleştiriyi sevmeyen okuyucular için tasarlanmış olup, iki dünya savaşı sırasında da Burjuvazi ve Alman yanlısıdır.⁴

Günlük gazete olan Zora'nın müdürleri Danail Krapçev ve Georgi Belçev'dir. Sofya "Pridv" matbaasında basılan gazetenin günlük tirajı 10 bin ile 130 bin arasındadır. 18 Mayıs 1919 ile 7 Eylül 1944 tarihleri arasında yayınlanan Zora, Bulgaristan'daki kapitalist yanlısı basının ikinci büyük gazetesi ve Bulgar basının en büyük hisseli yayın organıdır. Zora, Çiftçi Birliği Hükümeti ve Bulgar Komünist Partisi'ne karşı mücadele yürüten Makedonya Dahili İhtilal Teşkilatı (VMRO), Anti-Sovyet beyaz ordu merkezleri ve Demokratik Parti ile yakınlık içinde olmuştur. 9 Haziran 1923 faşist darbeden sonra diktatör birlik ve monarşiyi desteklemiş ve Makedonya Dahili İhtilal Teşkilatı ile işbirliği yapmıştır Dış Politikada ise Faşist İtalya yanlısı bir çizgi izlemiştir.⁵

2. Türkçe Basın

Bulgaristan Türk basını en çok Krallık döneminde canlılık göstermiştir. Bu dönemde çok sayıda Türkçe gazete çıkmıştır. Bulgaristan'da Krallık dönemi, Türkiye'de İkinci Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerine karşılık gelmektedir. Türkiye'deki önemli değişikliklerin ve özellikle Atatürk devrimlerinin, Bulgaristan Türk basınında da derin etkileri görülmüştür. Bu etkiler dolayısıyla Bulgar faşizminin Türkçe basına tepkisi artmıştır. Bu sebeple arka arkaya Türk gazetelerinin adeta boğulduğu bir dönem yaşanmıştır.⁶

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllarda Bulgaristan'da 50 kadar Türkçe gazete çıkmıştır. Türkiye'deki Atatürk devrimlerini benimseyip benimsememe bakımından Bulgaristan Türk basını ikiye bölünmüştür. Türkiye'den kovulan

³ İvançev, **a.g.e.**, s. 316-317.

⁴ İvançev, **a.g.e.**, s. 443.

⁵ İvançev, **a.g.e.**, s. 341.

⁶ Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1986, s. 309.

veya kaçan 150'likler, firariler, hilafetçiler, saltanatçılar da Bulgaristan'da Türkçe gazeteler çıkarmışlardır. Bunlar, Türkiye Cumhuriyeti, Atatürk devrimleri ve Atatürk'ün kişiliği aleyhinde yayın yapmışlardır. Bu gazeteler, Bulgaristan Türklerini Türkiye'deki gelişmelerden uzak tutmak, Türkiye ile Bulgaristan Türkleri arasındaki bağları zayıflatmak amacı güden Bulgar Hükümetlerince de desteklenmiştir. Bu dönemde, 150'liklerle firariler tarafından Bulgaristan'da çıkarılan ve Atatürk devrimleri aleyhinde yayın yapan gazeteler İntibah, Açıksöz, Medeniyet, Rumeli ve Yarın'dır.⁷

Bu beş gazeteye karşılık, öteki Türkçe gazetelerin hemen hepsi Türkiye'de yapılan Atatürk devrimlerinin ateşli savunucuları olmuşlardır. Türkiye'de Cumhuriyetin kurulması, devrimci atılımlar, Bulgaristan Türk basınında da genellikle coşkuyla karşılanmıştır. Türk gazetelerinin çoğu, Atatürk devrimlerini benimseyip savunmakla kalmamışlar, bunları Bulgaristan Türk halkına benimsetmek için de çaba harcamışlardır. Türkiye'de harf devrimi yapılır yapılmaz, Türk gazeteleri de yeni yazıyla yayına başlamıştır. Hatta "Yenilik" gazetesi 13 Ekim 1928 günü yeni Türk harfleriyle çıkmaya başlamıştır. Bu tarihte Türkiye'de Türk harfleri yasası henüz çıkmamış, ancak harf devrimi hareketi başlamıştır. Ertesi yıl, "Rodop", "Halk Sesi", "Deliorman" gazeteleriyle "Çiçek" dergisi yeni Türk harfleriyle yayına geçmiştir. Ayrıca Türkleri yeni yazıya yavaş yavaş alıştırmaya çalışan ve bu amaçla yarı yarıya eski ve yeni yazıyla çıkan gazeteler de vardır; "Savaş" ve "Rehber" gazeteleri gibi. Kısacası bu gazetelerin de yayınlarıyla Atatürk devrimleri Bulgaristan Türkleri arasında hızla yayılmıştır. Ancak 1934'te başa geçen Faşist Bulgar hükümetleri bu gelişmeyi hemen engelleme yoluna sapsınlar ve Atatürk devrimlerini benimsemiş Türk gazetelerini kapatmışlardır. Bu gazeteleri çıkaranlar ve bunlara yazı yazarlar "Kemalist" diye kovuşturulmuş, eziyet görmüş, hapsilere atılmış ve Türkiye'ye kaçmak zorunda bırakılmıştır. 1933 yılında 7, 1934 yılında 10, 1935 yılında 4 Türk gazetesi kapatılmıştır. Daha sonra da Türk gazetelerini kapatma politikası sürüp gitmiştir. Yalnız Türkiye'deki Atatürk rejimi aleyhinde yayın yapan ve eski

⁷ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 311.

yazıyla basılan Türk gazetelerine bir süre daha müsamaha edilmiştir. 1937-1943 yılları arasında o gazeteler de kapatılmıştır.⁸

Tezde bazı sayılarına yer verilen gazeteler hakkında kısaca şu bilgileri verebilmek mümkündür:

Ahali, haftada iki defa çıkmış, esir Trakya'nın kurtuluşuna ve Müslüman hukukunun korunmasına çalışmış, hür ve bağımsız Türkçe gazetedir. Gazete sahibi Mehmet Behçet Perim'dir. 18 Aralık 1920'de Sofya'da çıkmış ve 14 Eylül 1922'de kapanmıştır. 4 Ekim 1922'de Rahova'da tekrar çıkmış ve 1 Aralık 1924'te kapanarak, "Bulgaristan" adı ile 27 Ocak 1926'da Sofya'da çıkmaya devam etmiştir.⁹

Deliorman, önceleri Arap harfleri sonra Yeni Türk harfleri ile haftada bir defa çıkmış tarafsız, siyasi, milli, içtimai, serbest fikirli Bulgaristan Türklerinin gazetesidir. 21 Ekim 1922'de Razgrad'da çıkmış ve 12 Ocak 1926'da kapanmıştır. 1 Aralık 1929'da Sofya'da tekrar çıkmış ancak 12 Şubat 1934'te Bulgar Hükümeti tarafından yapılan takip ve baskıdan dolayı kapanmıştır. Razgrad'a doğan gazete sahibi Mahmut Necmettin Deliorman, birçok defalar Bulgarlar tarafından tevkif edilmiş, dövülmüş ve hapsedilmiştir. Bütün servetini Bulgaristan Türkleri'nin menfaatine harcadıktan sonra, 1934'te hayatını tehlikede görerek gazetesini kapamış ve Türkiye'ye sığınmıştır.¹⁰

Doğru Yol, hükümetçe kapatılan Rehber ve Yenigün gazetelerinin devamı olarak 17 Nisan 1935'te Mehmet Celil' (Kalgay)in müdür ve başmuharrirliği altında Sofya'da çıkmıştır. 1934 yılında iktidara gelen askeri hükümet ve sonra gelen diğer hükümetlerce güdülen baskı siyaseti yüzünden kendi kendilerine kapanmış veya kapatılmış Türk gazetelerinden sonra bir milyona yakın Bulgaristan Türk azınlığını uyandırmak, haklarını müdafaa etmek amacıyla çıkarılmış tek Türk gazetesidir. Gazete müdürleri ve yazarlarının Radomir, Gabrova, Belgoradçik ve Kula kasabalarına sürgün edilmesine ve daha birçok baskı ve tehditlere rağmen yılmadan yayınına devam etmiş olan Doğru Yol,

⁸ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 311-312.

⁹ İsmail Hakkı Tevfik Okday, **Bulgaristan'da Türk Basını**, Basın Yayın Genel Müdürlüğü Yay. Ankara, (ty), s. 31.

¹⁰ Okday, **a.g.e.**, s. 62-64.

müdür ve başyazarı Mehmet Celil'in atıldığı Sofya hapisanesinde, Ağustos 1939 tarihinde feci bir şekilde ölümünden sonra hükümetçe kapatılmıştır.¹¹

Dostluk, 20 Haziran 1925'te çıkmaya başlamış ve Türkiye Cumhuriyeti ile Mustafa Kemal Atatürk aleyhine yazılar yazdığından dolayı 14 Mart 1935'te kapatılmıştır. Bu gazete, 18 Eylül 1935'te yine Sofya'da "Yıldırım" adı ile tekrar çıkmaya devam etmiştir. 1932 yılına kadar Türkiye aleyhtarı olmayan gazete, 10 Ocak 1932 gününden itibaren Türkiye aleyhine yayınlara başlamıştır. Gazete sahibi Tahir Nuri'nin, Sofya Başmüftülüğü'nden para almaya başlaması da bu tarihlere denk düşmektedir.¹²

Havadis, önceleri haftada bir sonra iki defa Arap harfleriyle çıkmıştır. 1 Şubat 1936'da çıkmaya başlayan gazete, 28 Şubat 1941 tarihinde Bulgar Hükümeti tarafından kapatılmıştır. Gazete sahibi Ahmet Kemal Hasanov'tur.¹³

İntibah, 23 Aralık 1927'de Osmanpazarı'nda çıkmıştır. Milliyetçi Türk gazetelerinin hücumlarına dayanamayarak, Türkiye Cumhuriyeti Hariciye Vekaleti'nin Bulgar Hariciye Nezareti nezdinde yaptığı girişim üzerine, 1 Kasım 1931 tarihinde kapatılmıştır. Arap harfleriyle 15 günde bir yayımlanmasına izin verildiği halde parasızlık ve az okuyucu yüzünden ancak ayda bir defa düzensiz bir şekilde çıkmıştır. Gazete 150'likler, diğer Türkiye firarileri ile muhalifleri ve Sofya Başmüftülüğü'nün yardımı ile çıkarılmış olup, Bulgaristan'daki saf Türk köylülerine parasız olarak okutturulmuştur.¹⁴

Karadeniz gazetesi 8 Nisan 1932'de haftalık olarak, Razgrad'da çıkmaya başlamıştır. Gazete, amacı olan Halkçılık, İnkılapçılık ve Milliyetçilik prensiplerine baştan sonuna kadar bağlılık göstermiştir. Mayıs 1934 tarihli hükümet değişimine kadar yayım görevini yapmıştır. Gazete sahibi Arif Necip'in (Kaskatı) "Keserova" faciası dolayısıyla yazdığı, "Niçin Susuluyor" başlıklı yazı üzerine, daha sonra da Razgrad mezarlık hadisesi dolayısıyla iki defa kapatılmış, sahip ve yazarı sorguya çekilmek üzere Tırnova'ya götürülmüştür. Gazete nihayet 19 Mayıs 1934 tarihinde, Arif Necip'in askeri makamlar tarafından tutuklanması üzerine kapatılmıştır.¹⁵

¹¹ Adem Ruhi Karagöz, **Bulgaristan Türk Basını 1879-1945**, İstanbul 1945, s. 62.

¹² Okday, **a.g.e.**, s. 73.

¹³ Okday, **a.g.e.**, s. 91.

¹⁴ Okday, **a.g.e.**, s. 91-94.

¹⁵ Karagöz, **a.g.e.**, s. 58-59.

Medeniyet, Bulgaristan Başmüftülüğü ve “Dini İslam Müdafileri Cemiyeti”nin yayın organıdır. Türkiye Cumhuriyeti aleyhtarı geri fikirli ve irticai yayınlar yapan Medeniyet, 19 Ağustos 1933 tarihinde Filibe’de çıkmaya başlamış ve 1 Ekim 1933’te kapanmıştır. Gazete 7 Mayıs 1934’te tekrar çıkmaya başlamıştır. Gazete sahibi Ahmet Hikmet, Edirne’nin işgali sırasında Yunanlılarla işbirliği yaptığından dolayı Türk vatandaşlığından çıkarılmış birisidir. Dedeağaç milletvekili olarak Yunanistan Parlamentosu’nda bulunmuştur. Daha sonra Nansen pasaportu ile Bulgaristan’a geçerek Bulgar vatandaşlığına girmiştir.¹⁶ Yenilik taraftarı diğer tüm Türk gazeteleri kapatılırken, bu gazete 1943 yılına kadar yayın hayatına devam etmiştir.¹⁷

Özdilek, 1 Ekim 1931 yılında Kırcaali’de maddi imkansızlık yüzünden yalnız bir sayı çıkmıştır. 1 Kasım 1932’de tekrar çıkan gazete, Bulgar Hükümeti’nin ve sorumsuz askeri komitelerin baskılarına dayanamayan yazarlarının Türkiye’ye göç etmesi sebebiyle, 1 Haziran 1934’te kapanmıştır. Latin harfleri ile gündelik çıkan gençlik, yenilik ve halk gazetesidir.¹⁸

Rehber, Bulgaristan Müslümanlarının faydalarını gözeten, tarafsız haftalık gazetedir. Sofya’da Arap harfleri ile çıkan gazetenin sahibi Mehmet Celil Kalgay’dır. 14 Ocak 1928’de çıkmaya başlayan gazete, 14 Mayıs 1934’te Bulgar Askeri Hükümeti tarafından kapatılmıştır.¹⁹

B. Türkiye-Bulgaristan İlişkilerinin Doğuşu (1878-1923)

1. Bulgaristan’ın Özerklik ve Bağımsızlığı

Balkanlar’ın güneyindeki bütün Bulgar toprakları, Osmanlılar tarafından I. Murat devrinde (1362-1389) fethedilmiştir. Bu dönemde Bulgaristan’ın kalan kısmı da birbirine rakip üç parçaya bölünmüştü: Vidin Beyliği, Tırnova Krallığı ve Dobruca Beyliği. Bu üçü de esasen Osmanlılara tâbi olmayı kabul etmişlerdir. Ancak Bulgar Kralı İvan Şişman’ın Sırplarla beraber Türk hakimiyetine karşı cephe alması üzerine, Yıldırım Bayezid devrinde Tırnova da işgal edilerek

¹⁶ Okday, **a.g.e.**, s. 117-118.

¹⁷ Karagöz, **a.g.e.**, s. 60.

¹⁸ Okday, **a.g.e.**, s. 222-227.

¹⁹ Okday, **a.g.e.**, s. 222-227.

(1393) krallığa son verilmiştir. 1396 Niğbolu zaferinden sonra Vidin, 1400'de de Dobruca fethedilerek Bulgar Krallığının son kalıntıları da ortadan kaldırılmıştır.²⁰

Osmanlı hakimiyeti altında milli benliklerini en çok unutmuş milletlerden biri de Bulgarlar olmuştur. Ancak 19. yüzyılın ilk yarısında Osmanlı siyasi ve sosyal düzenindeki parçalanma ile beraber, tarihten silinmeye mahkum gibi görünen bu halk, doğan ekonomik kalkınma ve dengeli bir milli eğitim hareketi sayesinde benliğini kazanmaya başlamıştır. Bulgarlar 19. yüzyılın ilk yarısında millet olma yolunda büyük gayretler sarfetmiştir.²¹

1789 Fransız ihtilalinin milliyetçilik hareketleri, Rusların Panislavist politikaları, Fener Rum Ortodoks Patrikhanesi'nin Bulgarları istismarı ve 1848 ihtilalleri, isyan komitelerinin kurulmasına ve Bulgaristan'da karışıklıkların çıkmasına neden olmuştur. Paisiy, Sofroni gibi Bulgar papazlar ile Jorj Venelin adlı Rus filoloğun çalışmaları da Bulgarlar'da bağımsızlık düşüncesini uyandırmıştır.²²

Bulgarlar'da milli bilinç ve bağımsızlık düşüncesinin uyanmasında etkili olan en önemli nedenlerden biri de, Osmanlı İmparatorluğu'nun tüm milletlere olduğu gibi Bulgarlara karşı da takip ettiği hoşgörü siyasetidir. Bulgar yazar Atanasov'a göre de, Bulgarlar yüzyıllar boyu milliyet ve dillerini bu hoşgörü sayesinde koruyabilmiştir.²³

Yine Bulgar Prof. Genov'a göre, 19. yüzyılın başına kadar milli bir bilinç taşımayan Bulgarlar'da, bu bilincin oluşmasında ve Bulgarların uyanmasında Türklerin takip ettikleri hoşgörü siyaseti önemli bir rol oynamıştır.²⁴

Balkan milletlerinde bağımsızlık düşüncesinin uyanmaya başlaması üzerine, özellikle Rusya kendi çıkarları bakımından bu durumdan yararlanmak istemiş ve siyasi faaliyetlerini Osmanlı Devleti aleyhine Balkanlar üzerine yöneltmiştir. Fakat ilk devrede karşısında İngiltere'yi bulmuştur.²⁵

²⁰ Nazif Kuyucuklu, "Bulgaristan", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 6, İstanbul 1992, s. 391.

²¹ Halil İnalçık, **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, Eren Yay., İstanbul, 1992, s. 17-18.

²² İnalçık, **a.g.e.**, s. 18-26.

²³ Vasil Atanasov, "Bılgaro-Turskite Otnoşeniya (Türk-Bulgar İlişkileri)", **Slovo**, S. 2894, 11 Fevruari 1932, s. 2.

²⁴ G. P. Genov, "Bılgariya i Balkanskite Konferentsii (Bulgaristan ve Balkan Konferansları)", **Otets Paisiy**, S. 7-8, 30 April 1931, s. 93.

²⁵ **Balkan Harbi**, Genel Kurmay Yay., Ankara 1993, C. 1, s. 13.

Rusya, büyük devlet olmaya başladığı günden beri, açık denizlere çıkmak siyasetini gütmeye başlamıştır. Bu sebeple 18. yüzyılın başlarında Baltık kıyılarını ele geçirmiş, sonra da gözünü Karadeniz kıyıları ile Boğazlar'a, yani Kırım üzerinden İstanbul'a dikmiştir.²⁶

Rusya'yı bir daha uzaklaşmamak üzere Balkanlar'a yaklaştıran ve Balkan milletleri ile Rusya arasında sıkı bağlar kuran Çariçe II. Katerina'dır. Görünüşte Ortodoksluğu korumak bahanesiyle Balkanlar'a sarmak istemiştir. Çariçe'nin gerçek amacı Balkan Slavları ile Rusya arasında ilişki kurmak olmuştur. Rusya'yı Karadeniz'e çıkararak ve Balkan milletleri üzerinde söz sahibi eden ilk olay, 1768-1774 Türk-Rus Savaşı olmuştur. Osmanlı'nın yenildiği bu savaş sonunda 21 Temmuz 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması imzalanmıştır. Rusya bu antlaşmaya göre Ortodoksları korumak bahanesiyle, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmak imkanı elde etmiştir. Bu antlaşma Türk-Rus ilişkilerinin dönüm noktasını teşkil etmiş ve Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkmak yolunda elde ettiği ilk büyük başarısı olmuştur.²⁷

Ruslar, 19. yüzyılın ikinci yarısında, Balkanlar üzerindeki emellerini gerçekleştirme yolunda çeşitli entrikalar, fesat ve dalavereler çevirmişler ve Balkan Hristiyanlarını gizli ajanları ile kışkırtmışlardır. Ruslar'ın Balkanlar'a gizli olarak sızması, özellikle Bulgar gençlerini, Rusya ve Eflak'ta okutarak memleketlerine gönderip, onları birer kışkırtmacı olarak kullanması ile başarılı olmuştur.²⁸

Rusya ve Eflak'ta bilgili ve milli benliği idrak etmiş olarak yetişen Bulgar gençleri Bulgaristan'da hoşnutsuzluk ve isyan tohumları ekerek²⁹ 1835'ten itibaren önemli isyan ve komite faaliyetlerine girişmişlerdir. Başlangıçta Sırbistan'da ve bilhassa Eflak'ta kurulan ve Rusya'dan yardım gören bu komitelerin amacı, Sırp Beyliği gibi Bulgar Beyliği kurmak olmuştur. Takip edilen yol da; memlekete çeteler haline girerek dağlık bölgelere sığınmak ve buradan Bulgar köylerini isyana teşvik etmek, sonra da büyük devletlerin müdahalesiyle ortaya bir Bulgar meselesi çıkarmak şeklinde olmuştur.³⁰

²⁶ Akdes Nimet Kurat, **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990, s. 17-24.

²⁷ **Balkan Harbi**, s. 14-15. Ayrıntılı bilgi için bkz. Kurat, **a.g.e.**, s. 24-40.

²⁸ Ali Kemal Balkanlı, **Şarki Rumeli ve Buradaki Türkler**, Elhan Yayınevi, Ankara 1986, s. 198.

²⁹ Balkanlı, **a.g.e.**, s. 198.

³⁰ Kuyucuklu, **TDVİA**, C. 6, s. 393.

1800'lerde çıkan Bulgar isyanlarından en önemlisi Nisan 1876 isyanıdır. Rusya'nın tertibi ile hazırlanan isyan planında hedef Türkleri topyekün katletmek olmuştur. Kısa sürede yayılan isyan sırasında Bulgaristan'a Osmanlı askeri gönderilmediği için, Türk halkı kendisini kendi imkanlarıyla savunmak zorunda kalmıştır. Bu uğurda en kanlı çarpışmalardan biri de Rodoplar'ın eteğinde yer alan Batak köyünde meydana gelmiştir. Bir Bulgar köyü olan Batak, 4 Mayıs 1876'da isyana katılmış ve civarındaki Müslümanları öldürmeye başlamıştır. Dospatlı Ahmet Ağa, topladığı Pomak gönüllüleri ile köyün yakınlarına gelerek, isyancılardan teslim olmalarını istemiştir. Teklifin reddi üzerine Türkler ve Bulgarlar birbirlerini öldürmeye başlamıştır. İsyân bastırıldıktan sonra dünyaya Batak köyünde Türkelerin Bulgarları katlettikleri yönünde propagandalar yapılmıştır.³¹

İsyânın bastırılmasına karşın, Balkanlar'da kendi hakimiyetini kurmak isteyen Rusya maksadına erişmiştir. 1876 Aralık ayında İstanbul'da toplanan büyük devlet elçileri, Bulgaristan'da muhtar bölgenin kurulmasını istemiştir. Bâb-ı Âli'nin bunu kabul etmemesiyle Rusya Osmanlı'ya savaş ilan etmiştir.³²

Osmanlı tarihinde 93 Harbi olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, Bulgaristan için son derece önemli sonuçlar doğurmuştur. 3 Mart 1878'de Osmanlı Devleti'nin yenilmesi sonucu Ayastefanos Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma gereği, İstanbul'a pamuk ipliği ile bağlı otonom Büyük Bulgaristan Prensiği kurulmuştur. Prensiğin sınırları Tuna'dan Ege Denizi, Karadeniz'den Arnavutluk'a kadar uzanmıştır.³³ Böylece Rusya büyük bir Bulgaristan Devleti kurmayı başarmıştır. Ancak İngiltere ve Avusturya, kendileri için önemli stratejik alan olarak gördükleri bu coğrafyada Rusya'nın uydu bir devlete sahip olmasını uygun bulmayarak müştereken karşı çıkmışlardır. Bunun sonucu, Ayastefanos Antlaşması'nı tadil eden 1878 Berlin Antlaşması ile "Büyük Bulgaristan"a son verilerek, Makendonya Osmanlı Devleti'ne iade edilmiştir. "Doğu Rumeli" adıyla da muhtar bir eyalet vücuda getirilmiştir. Berlin Antlaşması neticesi Bulgarlar en çok hayal kırıklığına uğrayanlar olmuştur. Antlaşmayı müteakiben, Ayastefanos

³¹ Süleyman Kocabaş, **Avrupa Türkiye'sinin Kaybı ve Balkanlarda Panis Slavizm**, İstanbul 1986, s. 129-131.

³² Kuyucuklu, **TDVİA**, C. 6, s. 393.

³³ Süleyman Oğuz, **Osmanlı Vilayet İdaresi ve Doğu Rumeli Vilayeti (1878-1885)**, Gazi Üniversitesi, Ankara 1986, s. 55-56.

Antlaşması'nın ortaya koyduğu sınırlara tekrar sahip olmak, Ortaçağ'daki "Büyük Bulgaristan"ı yeniden kurmak fikrini benimsemişler ve bu ideal her Bulgar milliyetçisinin hedefi olmuştur. Bu uğurda ilk hedefleri Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'a ilhakı olmuştur.³⁴

Osmanlı Devleti'nin "Bulgaristan Prensiği ile ilk diplomasi girişimleri, Pertev Efendi'nin 10 Ağustos 1879 günü Prens Aleksandr'a Sultan Abdülhamid'in fermanını sunmasıyla başlamıştır. Aldığı talimat gereğince Elçi Pertev Efendi, Bulgaristan'daki Türklerin hak ve hürriyetlerinin korunması hakkında ilk teşebbüsü yapmıştır. Dönemin padişahı Abdülhamid, Elçisi vasıtasıyla Aleksandr'a şunları söylemiştir: "Bulgaristan'ın kuruluşunu, zat-ı devletlerinin prensliğe seçilişinizi lütfen kabul buyuruyorum, şu şartla ki, orada kalmış Müslim kullarının haklarına, hürriyetlerine halel getirilmeye...." Kısa bir süre sonra ilişkiler Bulgar Diplomasisi ve Osmanlı Diplomasisi arasında sorun çıkarmıştır. Bu sorun, Bulgaristan'da, padişahın rüsum ve vergilerini toplamakla görevli olan Osmanlı komiserlerini, resmi seremonilerde kor diplomatik arasında hükümet üyelerini Bakan olarak tanımlarken, Osmanlı Devleti Müdür, Bulgar hükümetini de Müdürler heyeti olarak adlandırıyordu. İlişkilerde yaşanan inişli-çıkışlı dönem, Bulgaristan Prensiği'nin ilk olarak 1885'te Doğu Rumeli'yi ilhak etmesiyle artmıştır³⁵ ve Berlin Antlaşması ile tesis edilen idareyi suni bir ayrılma olarak gören ve bu durumu bir türlü kabul etmek istemeyen Doğu Rumeli Bulgarları, maksatlarını temin için vilayet dahilinde düzenledikleri gösterilerde milli hisleri tahrike ve Osmanlı aleyhtarını bir siyaset izlemeye başlamışlardır. Bu meyanda düzenlenen gösteriler 1884 ve 1885 senelerinde önemli ölçüde artmıştır. Bilhassa Zahari Stoyanov tarafından yayımlanan "Kavga" gazetesi ile Bulgarlar alenen isyana teşvik edilirken, birleşmenin gerçekleşmesi halinde, vergilerin azalacağına ve daha müreffeh bir şekilde yaşayacaklarına dair, halka telkinlerde bulunulmuştur. Ayrıca bu hususta yapılacak faaliyetleri tertip etmek maksadıyla Filibe'de bir komite teşkil etmiştir³⁶ ve bundan altı ay sonra 18 Eylül 1885'te, Doğu Rumeli Özerk ilinin merkezi Filibe'de ayaklanma çıkmıştır.

³⁴ Kocabaş, **a.g.e.**, s. 144-145.

³⁵ Urgandokur, **a.g.t.**, s. 7.

³⁶ Mahir Aydın, **Şarki Rumeli Vilayeti**, TTK Yay., Ankara 1992, s. 255-256.

Osmanlı Valisi sınır dışı edilerek Bulgar prensi aynı zamanda Doğu Rumeli valisi ilan edilmiştir³⁷

Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu, kendi egemenliği altında bulunan bir toprak parçasının elden çıkması karşısında, Berlin Antlaşmasını imzalayan devletlere birer nota göndererek antlaşma hükümlerinin korunmasını istemekten başka bir şey yapacak durumda değildir. Abdülhamit sonunun nereye varacağını bilmediği bu sorun yüzünden bir savaş çıkarmak istememiştir.³⁸ Nitekim önce Berlin Antlaşması'na taraf devletlerle Kasım 1885'te İstanbul'da toplanan bir konferansla soruna çözüm aramıştır. Bu konferanstan istenilen sonuç alınamayınca Bulgar Prensi ile doğrudan görüşülerek, 5 Nisan 1886'da Bulgaristan'la Doğu Rumeli Vilayeti'nin birleşmesi kabul edilmiştir.³⁹

Bulgaristan'ın iç idaresinde 1899'dan sonra gittikçe şiddetlenen bir iktisadi ve mali buhran hakim olmuştur. Tarımsal üretim azalmış ve tarımsal üretime dayalı çoğu sanayi sektöründe gerileme yaşanmıştır. Türk idaresindeki "eski günler özlemle anılır hale" gelmiştir.⁴⁰ Diğer taraftan daha 1893'te kurulan Bulgar Makedonya İhtilal Komitesi, Makedonya'yı ve bütün dünyayı meşgul eden korkunç bir karışıklık bölgesi haline getirmeyi başarmıştır. Rusya ve Avusturya arasında bu bölge dolayısıyla nüfuz ve rekabet mücadelesi şiddetlenmiş; fakat neticede Bulgarlar maksadı elde ederek Makedonya meselesini kanlı tecavüzler pahasına bir milletlerarası mesele yapmayı başarmıştır. Bu buhran içerisinde İstanbul'da 1908 Meşrutiyet İnkılabı gerçekleşmiştir. Bu inkılabın neticesinde iktidara geçen Osmanlı Hükümeti Doğu Rumeli eyaletinden tamamıyla vazgeçmiştir. 3 Ekim 1908'de Tırnova'da Bulgaristan'ın tam bağımsızlığı ilan edilerek Prens Ferdinand "Çar" ünvanını almıştır. Çok geçmeden Rusya'nın tahriki ile Türkiye aleyhinde bir Balkan ittifakı kurulmaya başlanmıştır.⁴¹

³⁷ Oğuz, a.g.e., s. 164-167; **Balkan Harbi**, s. 27.

³⁸ **Balkan Harbi**, s. 27.

³⁹ Oğuz, a.g.e., s. 183-188.

⁴⁰ 1878 sonrası Bulgaristan ekonomisinin iyi bir tahlili için bkz. Michael Palairat, **Balkan Ekonomileri 1800-1914 Kalkınmasız Evrim**, Çev. Ayşe Edirne, Sabancı Üniversitesi, İstanbul 2000, ss. 197-230.

⁴¹ Kuyucuklu, **TDVİA**, C. 6, s. 394.

2. Balkan Savaşları

İtalya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında 29 Eylül 1911'de başlayan Trablusgarp Savaşı sırasında Rusya, Balkanlar ve Avrupa'daki durumunu kuvvetlendirmek için Osmanlı İmparatorluğu'na karşı olan siyasetine yeni bir yön vermek istemiştir. Elde etmek istediği hedef, Boğazları Rus harp gemilerine açmaktır. Bu maksatla yapılan teşebbüs başarısız oluncaya, bu kez Ruslar Türkiye'nin dahil olacağı bir Balkan birliği kurulmasını istemişlerdir. Amaçları Balkanlar'daki statükoyu korumak, Rusya ile Avusturya arasında bir savaş çıktığı takdirde Rusya'yı kuvvetli durumda bulundurmaktır ve Türkiye'yi Rus himayesine sokmuş olmaktır. Çünkü böyle bir birleşme, Türkiye'nin savunmasını Balkan devletlerine, Balkan devletlerinin savunmasını da, Rusya'nın garantisine bağlamış olacaktı. Aslında geleneksel Rus politikasına aykırı olan bu plan, Türkleri şüpheye düşürdüğü gibi, Balkan devletlerince de benimsenmemiş ve bu sebeple bundan vazgeçilmiştir. Sonunda Rus ve Bulgar ortak çıkarlarına dayanan yeni bir siyasi düşünce ortaya atılmıştır. Bu düşünceye göre; Rus siyasi üstünlük ve baskısı altında Türkiye hariç, yeni bir Balkan birliği kurulması düşünülmüştür. Görünürdeki amaç Balkanlardaki statünün korunması, gerçekte ise gereğinde hem Avusturya hem de Türkiye'yi çevirebilecek bir kuvvet meydana getirmiş olmaktır.⁴²

Rusya, iki Slav devleti Sırbistan ve Bulgaristan'ın ittifakını temin için 1910 yazında çalışmaları hızlandırmıştır. Bunun sonucunda iki devlet arasında İttifak Antlaşması 30 Mart 1912'de imzalanmıştır. Aralarındaki Makedonya sorununa rağmen bu iki devleti "Türk düşmanlığı" bir araya getirmiştir.⁴³

Bulgaristan'la Sırbistan arasında Türkiye'ye karşı gizli bir ittifak yapıldığını öğrenen Yunanistan da bundan kendi hesabına faydalanmak için harekete geçerek, Sofya ile olan görüşmelerine hız vermiştir. Bulgaristan'la Yunanistan arasında 29 Mayıs 1912'de askeri antlaşma imzalanmıştır. Yunanlılarla Bulgarları da sırf "Türk düşmanlığı" bir araya getirmiş, Makedonya ile ilgili paylaşım yapılmamıştır. Zira her iki devletin de hesabı, müşterek düşmanları

⁴² Balkan Harbi, **a.g.e.**, s. 44-45. Balkan ittifakının oluşum süreciyle ilgili gözleme dayanan anlatım ve yorumlar için bkz. William M. Sloane, **Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar**, Çev. Sibel Özbudun, Süreç Yay., İstanbul 1987, s. 156-167.

⁴³ Kurat, **a.g.e.**, s.171; Kocabaş, **a.g.e.**, s. 259-260.

olarak gördükleri Türkiye'yi yendikten sonra, Makedonya'yı ele geçirmek için kozlarını kendi aralarında paylaşmak üzere yapılmıştır. Bu ittifaklar kısa sürede Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ'dan oluşan bir Balkan ittifakı halini almıştır.⁴⁴

Tarihçi Prof. Vlahov'a göre, Balkan ittifakı emperyalist güçlerin ve Balkan monarşilerinin eseridir. Aslında Bulgar halkı böyle bir savaşı istememiş, ancak Bulgar Hükümeti ve burjuvazisi, Türkiye'deki Hristiyanların bağımsızlığını amaçladıkları yönündeki "hümanist masallar"ın arkasına gizlenerek, gerçekte istilacı amaçlar takip etmişler ve I. Balkan Savaşını provoke ederek, esaret altındaki kardeşlerini tahammül edilemez esaretten kurtarmak bahanesiyle silaha sarılmak zorunda olduklarını ilan etmişlerdir.⁴⁵

Savaş arifesinde Türkiye'ye bir ultiatom veren Balkan ülkeleri Makedonya ve Edirne için otonomi istemişler. Osmanlı Devleti'nin bunun kabul etmemesiyle 18 Ekim 1912'de I. Balkan Savaşı çıkmıştır.⁴⁶

Vlahov'a göre müttefikler, özellikle de Bulgaristan ultiatom esasına dayanarak daha savaşın ilk ayında bazı şartlar ileri sürmüş olsaydı -Makedonya için otonomi ya da kendisi için, Türkler açısından nispeten ılımlı bazı toprak kazançları- Türkiye bunu memnuniyetle kabul ederek savaş daha ilk ayında sona ermiş olurdu. Ancak savaş meydanlarındaki zaferlerin sarhoşluğu içinde olan Çar Koburg Ferdinand ve Bulgar burjuvazisi gerçek ve olabilir ile ilgili tasavvurlarını kaybetmişler. Onların istila hırsları sınır tanımamıştır. Savaşı bir an evvel sona erdirecekleri yerde İstanbul'u ele geçirme hayaliyle Bulgar askeri birliklerini Çatalca hattına sevk etmişlerdir. Bulgar yönetiminin yaptığı diğer en büyük hatalardan biri de, ele geçirilen Türk topraklarına Bulgar komitelerin geçişine izin vererek, komitelerin buradaki Türk halkına yönelik zulüm, yağma ve ahlâhsızlık hareketlerine göz yummuş olmasıdır. Tüm bunlar Türkiye'de Bulgaristan'a karşı milliyetçi-rövanşist bir halet-i ruhiyeyi beslemiştir.⁴⁷

Çatalca hattını aşamayan Bulgarlar 3 Aralık 1912'de mütareke imzalamak zorunda kalmışlardır. Balkanlıların zaferi Balkan meselesini ve milletlerarası

⁴⁴ Kocabaş, **a.g.e.**, s. 259-260.

⁴⁵ Tuşe Vlahov, "Tursko-Bilgarskite Otnoşeniya Prez 1913-1915 (1913-1915 Arası Türk-Bulgar İlişkileri)", **İstoriçeski Pregled**, S. 1, Yanaari 1955, s. 3.

⁴⁶ Vlahov, **a.g.m.**, s. 4.

⁴⁷ Vlahov, **a.g.m.**, s. 4.

siyasette rekabetleri birden bire alevlendirmiştir. Bir taraftan Avusturya Sırbistan'ı tazyik etmeye, öbür taraftan Rusya Balkanlıları daha kuvvetle himaye ve teşvik etmeye ve İstanbul üzerine donanmasını göndereceğini söylemeye başlamıştır. Londra'da yapılan müzakerelerde Bulgarlar, Edirne'nin teslimi gibi aşırı isteklerde bulunmuşlardır. Bu esnada İstanbul'da Enver Paşa'nın da aralarında bulunduğu bir grup subay hükümeti değiştirmiş ve yönetime getirilen Mahmut Şevket Paşa hükümeti tarafından büyük devletlerin teklifleri reddedilmiştir. Yeniden başlayan savaşta Bulgarlar, 26 Mart 1913'te Edirne'yi ele geçirmiştir. 30 Mayıs 1913'te Türkiye ile Bulgaristan arasında Londra'da imzalanan antlaşma ile Osmanlı Hükümeti Midye-Enez hattını sınır olarak kabul etmiştir.⁴⁸

Bulgaristan, Türkiye'nin mağlubiyetindeki belirleyici rolü ve Makedonya'daki etnik prensibe dayanarak ısrarla tüm Makedonya'yı istemiş, ancak bunu kabul etmeyen Sırbistan ve Yunanistan müttefikleri Bulgaristan'a karşı anlaşmışlardır. Bu anlaşmaya Romanya da dahil olmuştur. Rusya'nın Balkan İttifakının korunması için sarfettiği çabalar bir netice vermemiştir.⁴⁹

Bulgaristan'ın Osmanlı ülkesinden en büyük paya sahip olma arzusu Yunanistan ve Sırbistan'ın hasedini çektiğinden müttefikler arasında meydana çıkan kıskançlık Balkan Savaşına yeni bir yön vermiştir. 29 Haziran 1913'te Bulgaristan eski müttefikleriyle savaşa başlarken; Romanya'da da kıpırdamalar başlamıştır. Sırp ve Yunan ordularının Bulgar kuvvetleri üzerinde başarı sağlamalarından sonra, Romanya'nın da Silistre ve Plevne'ye karşı başarılı hareketi, Türk ordusuna toparlanma olanağı sağlamıştır.⁵⁰

Bulgaristan ve müttefikleri arasındaki bu kötü ilişkiler mağlup Türk çevrelerinde yeni ümitler doğurmuştur. Türk delegeler daha Londra'da barış imzalandıkları bir sırada, Sadrazam Mahmut Şevket Paşa, Alman elçi önünde muhtemel bir savaşta durumu kullanmaya hazır olduklarını söylemiştir. Bab-ı Ali 8 Temmuz 1913'te Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı vasıtasıyla Bulgaristan'ın Midye-Enez hattına kadar olan bölgeyi boşaltmasını istemiş ve

⁴⁸ Kuyucuklu, **TDVİA**, C. 6, s. 394; Georges Castellan, **Balkanların Tarihi 14-20. Yüzyıl**, Çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu, Milliyet Yayınları, İstanbul 1995, s. 388.

⁴⁹ Vlahov, **a.g.m.**, s. 5.

⁵⁰ **Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri**, Genel Kurmay Yay., Ankara 1976, s. 86-87.

nitekim ileri harekate geçen Türk askeri birliklerinin bir kısmı, 17 Temmuz'da Enez'e, 18 Temmuz'da Lüleburgaz ve Uzunköprü'ye girmiştir. Bulgar garnizonları 20 Temmuz'da Kırkkilise ve Edirne'den çekilmiş ve Bulgaristan 31 Temmuz'da ateşkes istemek zorunda kalmıştır. Enver Paşa Osmanlılar'ın Avrupa'daki ilk başkenti olarak önem taşıyan Edirne'yi kurtarmış oluyordu. 10 Ağustos'ta Bükreş'te Balkanlılar arasında imzalanan Bükreş Antlaşması ile Bulgarlar Makedonya'yı bırakıp, Dobruca'yı Romenlere vermeyi kabul etmiştir.⁵¹ Enver Paşa Batı Trakya ile Bulgaristan'ın güneyindeki Kırcaali, Koşukavak, Mustafapaşa gibi bölgeleri de geri almak istemiş ve Türk halkına zulmediliyor gerekçesiyle buraları geçici olarak işgal edeceğini duyurmuş. Ancak büyük güçlerin ve özellikle Rusya'nın konuya müdahalesiyle Enver Paşa'nın bu planı sonuçsuz kalmış.⁵²

Balkan Savaşlarından sonra Türkiye ile Bulgaristan arasında 29 Eylül 1914'te İstanbul Antlaşması imzalanmıştır. Türkler bu antlaşma ile Edirne ve Dedeağaç demiryolunu geri almıştır.⁵³

3. Birinci Dünya Savaşı Dönemi

Eylül 1914'te Türkiye ile Bulgaristan arasında farklı bir amaçla görüşmeler başlamıştır. Avusturya-Macaristan'ın gözetiminde yapılan görüşmelerde iki ülke bazı sebeplerle aralarında ittifak kurmak için hazırlanmıştır.⁵⁴

Türkiye, Edirne'yi geri aldıktan sonra Ege Adaları ile Yunanistan'a kaptırdığı bazı yerleri almak, Bulgaristan ise Türkiye'nin de desteği ile Sırbistan ve Yunanistan'a karşı 2. Balkan Savaşı'nın rövanşını almak istemiştir. İki ülke arasında İstanbul'daki görüşmeler böyle bir halet-i ruhiye içinde başlamıştır. İki ülke İçişleri Bakanları Gandiev ve Talat Bey arasında bir askeri mukavele projesi istişare edilmiştir. Bu ittifak antlaşmasının Ocak 1914'te imzalanması öngörülmüştür. Antlaşmaya göre Yunanistan ve Sırbistan karşısında başarılı bir savaş durumunda, Türkiye Batı Trakya'yı, Bulgaristan ise Mesta ve Struma arasındaki bölgeleri alacaktır. Ancak Gandiev'in istifası ve bu arada Pomak

⁵¹ Vlahov, **a.g.m.**, s. 9; Castellan, **a.g.e.**, s. 389-390.

⁵² Vlahov, **a.g.m.**, s. 22.

⁵³ Kuyucuklu, **TDVİA**, C. 6, s. 395.

⁵⁴ Vlahov, **a.g.m.**, s. 28.

sorunu⁵⁵ sebebiyle böyle bir antlaşmanın imzalanması ertelenmiştir. Hatta İttihat ve Terakki Hükümeti Pomak sorunu sebebiyle Bulgar Hükümetine tehdit içerikli bir mektup göndermiştir.⁵⁶

28 Haziran 1914 günü Avusturya-Macaristan veliahdı Arşidük François Ferdinand'ın Saraybosna'da bir Sırp tarafından öldürülmesi ile çıkan Saraybosna krizi sırasında Avusturya-Macaristan diplomasisi bir Türk-Bulgar ittifak fikrini tekrar ortaya atmıştır. 26 Temmuz 1914'te Almanya ve Avusturya-Macaristan büyükelçileri İstanbul'daki Bulgar elçi Andrey Toşev'i ziyaret ederek Üçlü İttifak'la Türkiye ve Bulgaristan arasında acil bir anlaşma için ısrar etmiştir.

Savaşın patlak vermesiyle Almanya Türkiye ile ittifak için görüşmelere başlamıştır. Avusturya ve Almanya diplomasisi daha enerjik bir şekilde Türkiye ve Bulgaristan arasında bir ittifak anlaşmasının yapılması için çalışmaya başlamıştır.

Avusturya ve Almanya'nın şiddetli baskısı üzerine 7 Ağustos 1914'te İçişleri Bakanı Radoslavov, Toşev'e Türkiye ile dostluk ittifakı imzalanması amacıyla görüşmelere başlama talimatı vermiştir. En nihayet iki ülke arasında 19 Ağustos 1914'te Dostluk ve ittifak anlaşması yapılmıştır. Anlaşmanın 1. maddesine göre iki taraf birbirlerinin sınırlarını tanımaya mecbur edilmiştir. Vlahov'a göre Bulgaristan bu madde ile Türklerin Batı Trakya konusundaki emellerinin önüne geçmeye çalışmıştır. Ve bu anlaşmanın imzalanmasından sonra bile Türk-Bulgar ilişkileri samimiyetsiz ve karşılıklı şüphe içerisinde olmuştur. Türkler er ya da geç Batı Trakya'yı alma ümidi içerisindeyken, Bulgarlar ise sınırlarını doğuya doğru genişletmenin uygun anını beklemiştir.⁵⁷

Ancak öyle veya böyle iki ülke arasında bir ittifak anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmanın imzalanmasında Mustafa Kemal'in de önemli bir rolü olmuştur. 27 Ekim 1913 tarihinde Sofya Elçiliği Askeri Ateşeliği'ne atanan Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal'in görevi; Bulgaristan ve diğer Balkan ülkelerinin ordularının eğitimi, silahlanması, askeri-siyasi durumları ile yetenek ve niteliklerini

⁵⁵ Bulgaristan, 1. Balkan Savaşı'ndan sonra Pomaklar'ın dinlerini zorla değiştirme denemesinde bulunmuştur. Ancak 2. Balkan Savaşı'ndaki yenilgisi üzerine bu denemeyi bir süre daha askıya almak zorunda kalmıştır.

⁵⁶ Vlahov, **a.g.m.**, s. 28-29.

⁵⁷ Vlahov, **a.g.m.**, s. 29-31.

tanımakla birlikte, Bulgarlarla Osmanlı Devleti arasındaki askeri sorunların çözümlenmesidir.⁵⁸

Mustafa Kemal'in diğeri bir görevi de Bulgar dış politikasının, Osmanlı dış politikası paraleline getirmesi görevidir. Bulgaristan bu dönemde, tarafsız ve uygun zaman ve fırsatlardan faydalanıp dış politikasını belli etmeyi amaç edinmiştir. Bu politikayı başarıyla tamamlamak ancak demokratik bir yolla çözülebilirdi. O da; Bulgaristan'da yaşayan Türklerin mümkün olduğu kadar Bulgar Meclisi'ne girmesiydi. Söz konusu bu durum için büyük fırsat, 1914 yılı Bulgaristan seçimleri olmuştur. Mustafa Kemal, burada Türklerin oylarının parçalanmaması için çalışarak, 17 Türk'ün Bulgar meclisine girmesini sağlamıştır. Türk milletvekillerinin oylarıyla iktidara gelen Radoslavov, I. Dünya Savaşında Osmanlı Devletinin yanında Bulgaristan'ın müttefik olarak savaşa girmesinde etkili olmuştur.⁵⁹

I. Dünya Savaşı patladığı zaman Mustafa Kemal, Yarbay rütbesiyle Sofya'da bulunuyordu. O, bütün cephelerdeki savaşı burada izlemeye başlamış ve görüşlerini arkadaşlarına ve resmi makamlara bildirmiştir. Osmanlı Devleti savaşa girdikten sonra orduda faal görev istemiş ve 2 Şubat 1915'te Tekirdağ'da kurulan 19 uncu Tümen Komutanlığına atanmıştır.⁶⁰

Bulgaristan'ın I. Dünya Savaşında Osmanlı'nın yanında yer alması 3 Eylül 1915'te Osmanlı, 6 Eylül 1915'te de Almanya ve Avusturya ile imzaladığı anlaşmalarla gerçekleşmiştir. Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasında yapılan bu anlaşma ile, Meriç nehrinin batısında yer alan Dimetoka Bulgaristan'a terk edilmiş ve iki ülke arasındaki sınır Meriç nehri olmuştur.⁶¹

Almanya'nın müttefikleri olarak I. Dünya Savaşına katılan Türkiye ve Bulgaristan savaştan yenik çıkmıştır. Ayrıca Türkiye ile İtilaf Devletleri arasında 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros ve Bulgaristan ile İtilaf Devletleri arasında 29 Eylül 1918'de imzalanan Selanik ateşkes anlaşmaları ile, her iki ülkeye çok ağır bir takım yaptırımlar yüklenmiştir. Selanik Ateşkesi ile müttefiklerle

⁵⁸ **Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri**, Ankara 2002, s. 17.

⁵⁹ Urgandokur, **a.g.t.**, s. 9. Ayrıca bkz. Stefan Velikov, "Kemal Atatürk, Kemalist Devrim ve Bulgar Kamuoyu", **Atatürk'ün Düşünce ve Uygulamalarının Evrensel Boyutları 2 Kasım-6 Kasım 1981 Uluslararası Sempozyum**, Ankara Üniversitesi, Ankara 1983, s. 148-150.

⁶⁰ **Tarihte Türk Bulgar İlişkileri**, s. 89-90.

⁶¹ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)**, Alkım Yayunevi, İstanbul (ty), s. 119.

Bulgaristan arasında her türlü askeri hareket durdurulmuş ve İtilaf güçlerinin temsilcileri Bulgaristan topraklarından diledikleri gibi geçme hakkını kazanmıştır. Bulgaristan'dan müttefikleri ile olan ilişkilerini kesmesi de istenmiştir. Diğer taraftan Türkiye, Mondros Ateşkesi'nin 23. maddesi uyarınca, eski müttefiklerinin hepsiyle, bu arada Bulgaristan ile ilişkilerini kesmek zorunda kalmıştır. Mondros ve Selanik antlaşmaları uyarınca, Türkiye'deki Bulgar menfaatleri İstanbul'daki İsveç elçiliğinden, Bulgaristan'daki Türk menfaatleri de Sofya'da İspanya elçiliğinden yürütülerek, Türkiye ile Bulgaristan arasındaki diplomatik ilişkilere son verilmiştir.⁶²

4. Kurtuluş Savaşı Dönemi

27 Aralık 1919 tarihinde Bulgarların imzalamak zorunda kaldıkları Nöyyi Antlaşması'ndan güç alan Yunanistan, Batı Trakya'yı ilhak etmiştir. Yunanistan'ın bu oldu bittisi daha sonra yasal hale getirilecektir. Türkiye ile yapılacak barış koşullarının görüşülmesi için İtilaf Devletleri 19-26 Nisan 1920 tarihleri arasında İtalya'nın San Remo kentinde bir araya gelmiştir. Sevr Antlaşması'nın bir nevi ön provası olan toplantıda alınan kararlardan biri de Doğu Trakya'nın Yunanistan'a verilmesi olmuştur. 10 Ağustos 1920 tarihinde Osmanlı yönetimine zorla imzalatılan Sevr Antlaşması'nda maddeleştirilmiş bu öneri İngilizler tarafından dikte ettirilmiştir. İngiltere bunu Balkanlarda kendi üssü durumunda bulunan Yunanistan'ı kuvvetlendirmek için yapmıştır. Bu karar Türk ve Bulgar halkları üzerinde derin bir memnuniyetsizlik uyandırmıştır. Özellikle Bulgaristan'ın Dedeağaç Limanı'ndan Ege Denizi'ne çıkıştan yoksun bırakılması Bulgarları Türklere yakınlaştırmıştır.⁶³

Bulgaristan, Türk Hükümetine destek sağlayarak Trakya'nın bir kısmının kendilerine verilmesini başarabileceğine inanmıştır. Trakya'nın Yunanlılara verilmesi sebebiyle toplanan Trakya Paşaeli Cemiyeti'nin Edirne Kongresinde Trakya'nın savunma kararı alınmıştır. Edirne'de toplanan Kongre'ye, Bulgar komitecilerden Abaciev ve arkadaşları da katılmış, Yunanlılara karşı, Türk-Bulgar Komiteleri ortak tedbirler almıştır. Bulgar komitecileri burada Edirne Birinci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa ile görüşmüşler ve Batı Trakya'nın müstakil bir idareye kavuşması için Trakya Paşaeli Cemiyeti Bulgarlara kuvvet

⁶² Belgelerle Mustafa Kemal, s. 20.

⁶³ Belgelerle Mustafa Kemal, s. 20-21.

ve para yardımı sözü vermiştir. Kısa bir süre sonra Bulgarlar, Cafer Tayyar Paşa ile ilişki kurmaya başlamıştır. Cafer Tayyar Paşa da buna karşılık Bulgarlarla ilişki kurmak için Mayıs 1920’de Edirne Garnizonundan Yarbay Baha Bey’le Karaağaç’a giderek Bulgar Okul Müfettişi Naçev’le görüşmeler yapmıştır. Görüşmelerde; Türk-Bulgar işbirliği, Trakya’nın geleceği konusunda Bulgar ve Türk görüşlerinin tespiti, Yunan Makedonyası’nda ve Arnavutluk’taki hareketle bağlantılı olan bir hareketin meydana getirilmesi gibi konular ele alınmıştır.⁶⁴

Görüşme sonrası, Bulgar komitecileriyle birlikte Cafer Tayyar Paşa, müşaviri Şakir Bey’i Sofya’ya göndermiştir. Bu görevle birlikte, aynı zamanda Sofya’daki Türk elçisi görevini üstlenen Şakir Bey, Bulgarların Yunan istilasına karşı Bulgar Trakya ve Makedonya komitelerinin ne yapacaklarını ve savunma konusunda Bulgarlardan ne gibi yardım alacağını öğrenecekti. Şakir Bey, burada Makedonya Komitesinin Başkanı Protogerov, arkadaşları ve Stamboliyski’yle görüşme fırsatı bulmuştur. Bu seyahat sonucunda, Bulgaristan’dan fiili bir yardım sağlanamayacağını, ancak Yunanlılara karşı yapılacak mücadelede manevi yardım yapılacağı ve Bulgaristan’a sığınacak Türklerin iyi karşılanacağı sözünü almıştır.⁶⁵

Stefan Velikov’a göre, Türk topraklarının İtilaf kuvvetleri tarafından işgali ile Mustafa Kemal Paşa önderliğinde başlayan Kurtuluş Savaşı, Bulgaristan’daki tüm siyasi çevreler tarafından olmasa da Bulgar halkından genel bir destek görmüştür. Savaş, siyasi çevrelerden sadece Bulgar Halk Çiftçi Birliği (BZNS) ve Bulgar Komünist Partisi tarafından desteklenmiştir.⁶⁶

Savaşın sonra Bulgaristan’daki çoğu parti İtilaf devletleri önünde dalkavukluk yapmaya başlamış ve bu onları Türk-Yunan savaşında Yunanistan tarafında yer almaya mecbur etmiştir. Özellikle Halk Partisi ve yayın organları “Mir” gazetesi açıkça Yunan istila politikasına olan sempatilerini dile getirmiştir. Yine Ulusal Liberalciler de yayın organları “Nezavisimost”ta Türkleri destekleyenleri eleştirerek şöyle demiştir: “Ankara’da her şey tersine, oraya tam

⁶⁴ Urgandokur, **a.g.t.**, s. 14-15.

⁶⁵ Urgandokur, **a.g.t.**, s. 15-16.

⁶⁶ Stefan Velikov, “Bilgarskata Obştestvenost i Natsionalno Osvoboditelnata Borba na Turskiya Narod 1919-1923 (Türk Halkının Ulusal Kurtuluş Savaşı ve Bulgar Komuoyu 1919-1923)” **İstoriçeski Pregled**, S. 4, 1964, s. 70.

anlamıyla barbar bir ruh hakim. En sonunda gözlerimizi açarak kendi menfaatlerimizi görelim.”⁶⁷

Milli Mücadele Savaşı sırasında, Edirne Birinci Kolordu Komutanı Cafer Tayyar Paşa'nın başında bulunduğu tümen Yunan taarruzu karşısında yenilince, askerlerin çoğu Bulgaristan'a sığınmıştır. Stamboliyski Hükümeti dost eli uzatarak onları Pleven, Ruse, Kazanlık, Gorno Paniçarevo, Razgrad dolaylarına yerleştirmiştir. Sığınanlar arasında 20 civarında subay doktor da yer almış ve bunlar Yüksek Tıp Kurulu'nun onayı ile çeşitli Bulgar hastanelerinde çalışmıştır.⁶⁸

Stamboliyski Hükümeti Mustafa Kemal'e en yakın şahıslardan Cevat Abbas'a da Ankara Hükümetinin resmi temsilcisi olarak Sofya'da ikamet imkanı sağlamıştır. Cevat Abbas burada Kemalist ordu için askeri yardım gönderme işleri organize etmiştir.⁶⁹

Stamboliyski yönetimi Bulgaristan Türklerinin Milli Mücadele için yardım kampanyası açmalarına izin verdiği gibi, Çiftçi Partisi'nin ileri gelenlerinin söylediğine göre, Stamboliyski Atatürk'e Karadeniz'den iki gemi dolusu cephane de göndermiştir.⁷⁰

Aleksandr Stamboliyski Mayıs 1921'de Milletvekili Angel Grozkov, Yüzbaşı Grigor Pisarev ve Tüccar Paskal Ençev'den oluşan bir heyeti Ankara'ya göndermiştir. Grozkov, hükümeti iç ve dış eleştirilerden korumak amacıyla Haskovo "Niva" gazetesine verdiği demeçte ziyaretin tamamen ticari bir amaçla yapıldığını belirtmiştir. İstanbul'da 8 gün kalan heyet, "Akdeniz" adlı gemi ile İnebolu'ya oradan da at arabası ile 7 gün süren bir yolculuktan sonra Ankara'ya ulaşmıştır. Heyet Ankara'da Büyük Millet Meclisi üyeleri tarafından samimi bir şekilde karşılanmıştır. Heyet üyeleri Ankara'nın yanı sıra Eskişehir, Kütahya, Afyon, Karahisar vs. cephelerini de ziyaret etmişlerdir. Grozkov'un Ankara ziyareti dönemin Batı ve Balkan ülkeleri basınları tarafından eleştirilmiştir. Ayrıca ziyaret Bulgaristan'da iç eleştirilere de sebep olmuştur. Muhalif partiler bu ziyaret sebebiyle büyük gürültü yaratmıştır.⁷¹

⁶⁷ Velikov, "Bılgarskata Obştestvenost...", s. 70.

⁶⁸ Velikov, "Bılgarskata Obştestvenost...", s. 73.

⁶⁹ Velikov, "Bılgarskata Obştestvenost...", s. 73.

⁷⁰ Osman Kılıç, **Kader Kurbanı**, Kültür Bakanlığı, Ankara 1989, s. 84.

⁷¹ Velikov, "Bılgarskata Obştestvenost...", s. 74.

Ayrıca yine 1921 yılı Mayıs'ında, Yunan ordusuna seferber edilen Bulgarlar, İzmir Balçova'da isyan ederek silahları ile ordudan kaçarak Türk ordusu safına geçmişlerdir.⁷²

26 Temmuz 1921 tarihinde ise İtalyan bandralı Leopold Vapuru, Burgaz limanından müttefikler tarafından Bulgar ordusundan silahsızlandırılmak maksadıyla toplanan ve denize atılacak olan makineli tüfeği İstanbul'a getirmiştir. Bu konuda Burgaz Ticaret ve Sanayi Odasının bülteninde, Leopold'un yükü arasında 4 bin kilo silah bulunduğu kaydedilmektedir. Aynı bültende belirtildiğine göre, İstanbul'a sefer yapmakta olan Aventino adlı İtalyan bandralı bir başka geminin de Burgaz limanından yüklediği yiyecek maddesi ve tütün arasında 24.474 kilo mermi götürdüğü bildirilmekteydi. Yine aynı bültenden anlaşıldığına göre, 1922 Şubatında İstanbul seferini yapmakta olan İtalyan bandralı Karniyola adlı gemi, diğer yüklerin arasında 1.671.836 kilo demir ve bronz malzeme ile parti kapsül götürmüştür. Aynı senenin Mart'ında yine İstanbul seferini yapan Paleki adlı İtalyan vapuru, başka yüklerinin arasında 643 kilo askeri malzeme taşımıştır.⁷³

Bulgarlar tarafından da olumlu karşılanan Türk Kurtuluş Savaşı'nın başarıyla sonuçlanması Bulgar Hükümeti tarafından coşkuyla karşılanmıştır. Başbakan Stamboliyski bu coşkusunu, Türk başarısının kendi lehlerine de sonuçlar getireceğini umarak şöyle dile getirmiştir: "Büyük devlet adamı Kemal Paşa şahsında Türkiye'nin katkı payını kabul etmeliyiz. Kemal Paşa'nın çabaları sayesinde günümüzde Türk sorunu gözden geçirilmek üzere tekrar gündeme alındı. Türklerin başarılarından önce böyle bir şey kimsenin aklından geçmiyordu. Sevr Antlaşmasının revize edilmesiyle birlikte öteki antlaşmaların bütün ağır maddelerinin de revize edilmesine başlanacaktır."⁷⁴

5. Kurtuluş Savaşı Sonrası

Düşmanın Anadolu'dan atılması sonrasında da iki ülke arasında iyi komşuluk ve dostluk arzusu devam etmiştir. Aleksandr Stamboliyski Hükümeti, yeni Türkiye'nin Balkanlar'da artan önemini değerlendirerek, 1923 yılı başlarında Balkanların geleceği ve Türk-Bulgar işbirliği hakkında Mustafa Kemal

⁷² Urgandokur, **a.g.t.**, s. 17.

⁷³ Urgandokur, **a.g.t.**, s. 18; Velikov, "Kemal Atatürk, ...", s. 153.

⁷⁴ Velikov, "Kemal Atatürk, ...", s. 155.

Paşa ile görüşme yapmak üzere Edirne Bulgaristan Başkonsolosu General Todor Markov'u görevlendirmiştir. Ocak 1923 sonlarında İzmir'de Mustafa Kemal ile Markov arasında gerçekleşen görüşme dostane bir hava içinde geçmiştir. Markov, Bulgar Hükümeti'nin, çözüm için Türk Hükümeti'nin desteğine ihtiyaç duyduğu, Bulgaristan'ın Batı Trakya üzerinden Ege Denizine çıkış yolu isteğine Türkiye'nin daimi bir diplomatik destekte bulunması, serbest ticaret ilişkilerinin kurulması; Batı Trakya, Dobruca, Makedonya göçmenleriyle nüfusu son derece artan Bulgaristan'ın Doğu Trakya göçmenlerinin bir kısmının eski yerlerine döndürülmesi vs. gibi sorunlar üzerinde durulmuştur. Bulgar temsilcinin önerilerini dikkatle dinleyen Mustafa Kemal Paşa, Bulgaristan'ın Türkiye'ye karşı saldırganlık niyeti olmadığı sürece ortaya atılan meselelerin kolay çözümleneceğini dile getirmiştir.⁷⁵

Edirne Bulgaristan Başkonsolosu Todor Markov'un Mustafa Kemal Paşa ile görüşmesi, Lozan görüşmelerinin kesintiye uğramasından hemen önceye tesadüf etmekte. Bu dönemdeki Bulgar gazeteleri bir Türk-Yunan savaşının tekrar başlaması ihtimalinden bahsetmekte. Slovo, görüşmelerin bazı çevrelerde Türk-Bulgar ittifakı söylentilerine neden olduğunu, ancak Mustafa Kemal Paşa'nın 3 Şubat'ta İzmir'de yaptığı bir açıklama ile bu iddiayı reddettiğini yazmakta. Ancak Slovo, Mustafa Kemal Paşa'nın şu sözlerine de yer vermekte: "Eğer konferans sonuçsuz kalırsa hükümet millete karşı vazifesini yerine getirmek için her türlü önlemi alacak. Muhtemel bir savaşta Balkan devletlerinin savaşta yer alıp alamayacakları konusunda şimdiden bir şey söylenemez. Bulgaristan ve Yugoslavya hayati menfaatlerinin tehdit altında olmaması durumunda hayalperest bir maceraya girmeyeceklerdir. Ancak Yunanistan yabancı devletlerin maşası olmaya devam ederse Yugoslavya ve Bulgaristan şimdi olduğu gibi kayıtsız kalamayacaklardır."⁷⁶

9 Haziran 1923'teki askeri faşist darbe, Bulgar Halk Çiftçi Birliği Hükümetinin iki halk arasında iyi komşuluk ilişkilerinin tayin edilmesi yönünde sarf ettiği çabaların başarı ile neticelenmesine imkan vermemiştir. Aleksandr Stamboliyski ve pek çok kişi, milliyetçiler tarafından öldürülmüştür. Bazıları

⁷⁵ **Belgelerle Mustafa Kemal**, s. 25-27. Ayrıca bkz. Urgandokur, **a.g.t.**, s. 19-21.

⁷⁶ **Slovo**, S. 247. 9 Fevruari 1923, s. 3.

kaçarak Türkiye'ye sığınmıştır. Angel Grozkov da Türkiye'ye kaçmaya çalıştığı sırada yakalanarak hapse atılmış ve bir yıl sonra da hapiste ölmüştür.⁷⁷

Belki gerçek belki siyasi görüşlerin etkisi ile Stamboliyski'nin Türkiye'ye karşı iki yüzlü bir politika takip ettiğini ve Kemalistlere bazı ekonomik menfaatler için yaklaştığı görüşünü savunanlar olmuştur. Esasında Stamboliyski'nin Türkiye'ye karşı takip ettiği siyasetin aynısını, Yunanistan ve Yugoslavya'ya karşı da takip ettiğini savunanlar, Türkiye'nin bu sebeple Lozan ve sonrasında Bulgaristan'a karşı olumsuz bir tutum içinde olduğunu iddia etmişlerdir.

Deliorman gazetesi Stamboliyski'nin Yunanlılara da asker yardımında bulunduğu iddiasıyla şöyle der: "Stamboliyski'nin bir taraftan Türklere dost görünmek için Ankara'ya Grozkovları göndermesi, hakikatte ise diğer taraftan İngilizlerle müzakere masasına oturup Anadolu'ya saldıran Yunan yamyamlarına Trakya'da birkaç fırka asker yardım etmek siyaseti, Türk hükümetinin o vakitler Soyfa'da bulundurduğu gayri resmi memurları tarafından derhal anlaşılmıştır. Stamboliyski'nin esasen Yugoslavya ile ittifak etme hususundaki yanlış harici siyaseti, Bulgarların olduğu kadar Türklerin de işine gelmezdi."⁷⁸

Dnevnik de yeni Türkiye'de Bulgaristan'a karşı bir kırgınlığın gözlemlendiğini yazarak şöyle devam etmekte: "Aldığımız bilgilere göre Mustafa Kemal Paşa Hükümeti, Türkiye'nin Yunanistan'la savaş yürüttüğü dönemde Bulgaristan'ın Türkiye'yi bu konuda cesaretlendirici ya da destekleyici tek bir hoş söz söylememesi sebebi ile Bulgaristan'dan şikayetçi. Ancak Lozan'da da ifade bulan bu haklı Türk memnuniyetsizliğinin mihneti Bulgaristan'a değil, o zamanki rejime ait. Bu rejim, ne iyi bir iç ne de iyi bir dış siyaset yürütemeyen Stamboliyski'nin rejimi idi. İşte bu yüzden de bu rejimin nasıl bu kadar kolay çöktüğünü komşumuz Türkler de anlayabilir.

Türkler bazı Bulgar devlet adamları ve yazarlardan da şikayetçi, çünkü bu kişiler yarını düşünmeksizin bazı gazetelerde Türkler hakkında pek de iyi olmayan yazılar yazmışlardı."⁷⁹

⁷⁷ Velikov, "Bilgarskata Obştestvenost...", s. 76.

⁷⁸ Deliorman, S. 112, 1924, s. 1.

⁷⁹ Dnevnik, S. 7374. 24 Yuni 1924, s. 1.

Kurtuluş Savaşı sonrası Türkiye-Bulgaristan ilişkileri Lozan'dan başlayarak çeşitli evreler geçirecektir. Konuyu Atatürk dönemi açısından, çeşitli boyutlarda ele alan çalışmalar olduğu gibi, başka çalışmalar yapılmasına da ihtiyaç vardır. Bu çerçevede, Bulgaristan basınında Türkiye ve Atatürk bağlamında ilişkilere konu olmuş meseleler ve olaylar, bu araştırmanın diğer bölümlerinde ele alınmaya çalışılacaktır.

I. BÖLÜM

LOZAN'DA VE SONRASINDA TÜRKİYE VE BULGARİSTAN

A. Lozan Konferansı

1. Doğu Trakyalı Göçmenler Sorunu

Lozan'daki ilk konferans 20 Kasım 1922'de açılmış ve Türkiye ile müttefikler arasında bir anlaşmaya varılamaması sebebi ile 4 Şubat 1923'de kesintiye uğramıştır. 23 Nisan 1923'te başlayan ikinci konferans 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşmasının imzalanması ile son bulmuştur.⁸⁰

Bulgaristan, Akdeniz'e çıkış sorununun görüşülmesi için sadece birinci konferansta yer almıştır. Yine Trakya sınırında silahtan arındırılacak bölgeyi tespit görüşmelerine ve Boğazlar konusundaki müzakerelere katılmıştır. Akdeniz'e çıkış meselesinin halledilememesi sebebiyle ikinci konferansta da yer almak isteyen Bulgaristan'ın bu isteği reddedilmiş ve Bulgaristan ikinci konferansa gözlemci olarak katılmıştır.⁸¹

Sadece belirli konularda konferansa davet edilmiş Bulgaristan, konferansın gündeminde olmadığı halde azınlıklar konusunun görüşüldüğü azınlıklar alt komisyonunda kendilerinin de dinlenmesini isteyerek, Türkiye'den yıllar önce Bulgaristan'a göç etmiş Doğu Trakyalı Bulgarların tekrar Doğu Trakya'ya dönmelerine izin verilmesini talep etmiştir. Konferanstaki Bulgar heyeti sadece Doğu Trakyalı Bulgarları değil, 1. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele döneminde Türkiye'den Bulgaristan'a göç eden Ermenileri de geri göndermek istemiş.⁸² Bulgar heyetinin dinlenmesini kabul eden müttefiklerin bu planının arkasında farklı amaçları vardır. Bulgar azınlıklar vesilesiyle Ermeni heyeti de davet edilerek, Türkiye'den göç etmiş Ermeniler için de aynı isteklerin talep edilmesi tasarlanmıştır. Hatta ilerleyen günlerde Asuri, Keldani adı altında başka heyetler de davet edilmiş ve Ermeniler için Anadolu'da toprak talebinde

⁸⁰ Ömer Kürkçüoğlu – Çağrı Erhan, "Lozan Gelişmeleri", **Yaşayan Lozan**, Editör: Ç. Erhan, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2003, s. 56, 85, 92, 96.

⁸¹ İvan Altınov, "Bılgariya i Trakiyskiya Vıpros Pred Konferentsiyata v Lozana (Lozan'da Bulgaristan ve Trakya Sorunu)", **Makedonski Pregled**, S. 1, Yıneari 1926, s. 77; Kürkçüoğlu – Erhan, **a.g.m.**, s. 55, 56.

⁸² **Dnevnik**, S. 6943, 5 Yıneari 1923, s. 1.; **Zora**, S. 1176, 14 May 1923, s. 1.

bulunulmuş. Ancak müttefiklerin bu planını anlayan Türk heyeti toplantılara katılmayı reddederek, toplantıların resmi olma özelliğini ortadan kaldırmıştır.⁸³

Doğu Trakyalı Bulgar göçmenler konusu ile ilgili Dragov şöyle yazmakta: “Bulgaristan emperyalistlikle ya da topraklarını genişletme arzusu ile suçlanamaz. Bulgaristan gerçekte ne istiyor? Bulgaristan, asırlarca Doğu Trakya’da yaşamış ve yabancı silah tehdidi ile topraklarını terk etmiş Bulgar göçmenlerinin kendi ocaklarına dönmelerini istiyor. Bu insanlar 1903’ten beri yaşanan politik olaylar nedeni ile Trakya’dan silah zoru ile göç etmek zorunda kalmışlardır.

Trakya’dan Bulgaristan’a gelen göçmenlerin sayısı 200 bin civarında. Bunların 160 bini Doğu Trakya’dan. Bu göçmenler topraklarını işgal eden Enver Paşa’nın güruhları sebebi ile evlerini terk ettiler.

İstanbul Antlaşmasının kararlarına rağmen Türk Hükümeti Doğu Trakyalı göçmenlerin evlerine dönmelerine izin vermiyor.”⁸⁴

1913 İstanbul Antlaşmasında Doğu Trakyalı Bulgar göçmenlere iki yıla kadar kendi doğum yerlerine dönmeleri hakkı tanınmıştır. Fakat Bulgar göçmenleri bu haklardan yararlanamadıkları için bu haklarını kaybetmişlerdir.⁸⁵ Ancak Bulgar basını göçmenlere Türkiye’ye dönmeleri hakkının verilmesinde ısrar etmektedir.

Dnevnik, Lozan’da Doğu Trakyalı göçmenler sorununda sadece Türk heyetinin olumsuz bir tutum takındığını belirtmektedir: “Bulgaristan’ın hakları öyle açık ki, Lozan’da büyük güçlerden hiçbiri delegelerimizin, göçmenlerin geri dönmesi konusunda sonuna kadar dinlenmesine itiraz etmemiştir. Bulgaristan’da da tek tük istisnalar dışında tüm sağ ve sol partiler, Trakya göçmenlerinin serbestçe yerlerine dönmeleri gerektiği konusunda hemfikir. Usulle ilgili görüş ayrılıkları olsa da, hiç kimse çıkıp da bu talihsiz Bulgarların doğdukları ocaklarından uzak yerlerde acı ekmeği yemeye devam etmeleri gerektiğini söylemeye cesaret edemiyor. Bu konuda sadece Yeni Türkiye farklı

⁸³ Rıza Nur-Joseph C. Grew, **Lozan Barış Konferansının Perde Arkası (1922-1923)**, Örgün Yayınevi, İstanbul 2003, s. 136, 144.

⁸⁴ Dragov, “Nova Turtsiya i Bılgariya (Bulgaristan ve Yeni Türkiye)”, **Dnevnik**, S. 6943, 5 Ocak 1923, s. 1.

⁸⁵ Urgandokur, **a.g.t.**, s. 32.

görüŖte. Bulgar heyeti Lozan'da bu göçmenlerin acılarını dile getirmeye kalkıştığında Türk heyeti bunu protesto etti.”⁸⁶

Times'ın Lozan muhabirine göre, 27 Aralık 1922'deki görüşmelerde İsmet PaŖa bir önceki gün azınlıklar alt komisyonunda, Bulgar ve Ermeni heyetlerinin dinlenmesini protesto ederek, bu sorunun on sene önce çözümlendiğini, konunun tekrar gündeme gelmesinin gereksiz olduğunu ifade ederek manalı bir gülümseme ile: “Türkiye yeni olanaklar çerçevesinde bir uzlaşa ve adalet örneği olacak” demiştir. Bunun üzerine İngiliz birinci delege Lord Curzon, Bulgarların azınlıklar konusundaki milli davalarını müdafaa ile: “Neden Bulgarlara karşı bu kadar acımasızsınız? Onlar Trakya'nın Türkler'den daha eski sakinleri değil mi? Aynı zamanda onlar son savaŖta en iyi müttefikiniz değil miydi?” demiştir.⁸⁷

Fransız delege de İsmet PaŖa'ya: “Sözleriniz kesin reddeden başka bir Ŗey değil. Siz Bulgarların Doğu Trakya'ya dönmeleri konusu ile ilgilenmek dahi istemiyorsunuz. Çok hazin!” demiştir.⁸⁸

Dnevnik gazetesi Türk heyeti ve kamuoyunun tavrını Ŗöyle değerlendiriyor: “Türklerin zaferlerine sevinen ve Türklerin iyilik isteklerine inanan pek çok Bulgar bu “Türk dostluğu“ karşısında hayal kırıklığına uğradı. İsmet PaŖa'nın memnun edilmesi için müttefikler, Bulgar heyetinin dinlenmesinin yanlıŖlıkla müzakere gündemine konduğunu belirttiler.

Bu ne anlama geliyor? Yeni Türkiye'nin Bulgar göçmenlerin Doğu Trakya'ya dönmelerine izin vermek istemediği mi?”⁸⁹

Yazının devamında, Yeni Türkiye'nin azınlık politikası ile ilgili yorumlar yapılarak Ŗu ifadelere yer veriliyor: “Yeni Türk yöneticiler için Rum, Bulgar, Ermeni Hristiyanlar Türkiye'de yeri olmayan düşmanlar demek. Ülkeleri yabancılardan temizlenmeli.

Ankara'nın tesiri ile İstanbul gazeteleri de Bulgar göçmenlerin geri dönüşlerinin tehlikeli olacağını yazıyor. Hatta bu konuda daha da ileri gidilerek, göçmenlerin Türk egemenliği için tehdit oluŖturacađı iddia ediliyor.”⁹⁰

⁸⁶ Dnevnik, S. 6943, 5 Ocak 1923, s. 1.

⁸⁷ Zora, S. 1086, 18 Ocak 1923, s. 1.

⁸⁸ İvan Altınov, a.g.m., s. 87.

⁸⁹ Dnevnik, S. 6943, 5 Ocak 1923, s. 1.

⁹⁰ Dnevnik, S. 6943, 5 Ocak 1923, s. 1.

Lozan'da Doğu Trakyalı Bulgar göçmenleri konusu Türk heyetinin ısrarlı tutumu karşısında Bulgarların istediği gibi sonuçlanamamıştır. Altınov sonucu şöyle değerlendiriyor: "Müttefik ülkelerin Doğu Trakyalı Bulgar göçmenler konusu ile ilgili bir anlaşma sağlamak istemelerine karşın, Türkiye bunu reddetti. Sorunun çözümü gelecekte iki ülke arasında yapılacak müzakerelere bırakıldı. Bundan da, sorunun gelecekteki çözümünün daha da güçleşeceği sonucu ortaya çıkıyor."⁹¹

Aslında daha Lozan görüşmeleri devam ederken Bulgar basınının olumsuz bir beklenti içinde olduğu görülmekte. Dnevnik konu ile ilgili şunları yazmakta: "Lozan'dan geriye bizim için çok önemli sorunlar kaldı. Trakya'da yüz binlerce Bulgar göçmen, büyük insan hakkı savunucusu ülkelere, sefaletlerini sona erdirecek bir çözüm olmasa bile, en azından harap edilmiş ocaklarına dönmelerine izin verilmesini bekliyordu."⁹²

2. Ege Denizine Çıkış Sorunu

Bulgaristan'ın Lozan konferansına katılmasının esas nedeni, denize çıkış sorununu çözmektir. Bulgaristan Nöyyi Anlaşmasının 48. maddesinin kendisine Ege Deniz'e "toprak çıkışı-teritorialen izlaz" hakkını verdiğini iddia ederek, otonom bir Batı Trakya ve Meriç kıyılarının tarafsızlığını savunmuştur. Bu, Bulgarlara göre denize çıkış sağlamanın en garantili yoludur. Ancak Yunanistan bunu reddederek, Nöyyi ile Bulgaristan'a sadece "ekonomik çıkış" verildiğini ve Bulgaristan'ın bölgeye gelerek bir liman inşa etmesine izin verebileceğini açıklamıştır. Bulgaristan ise her defasında ısrarla bunu reddederek, çıkış yeri, yani toprak talep etmiştir.⁹³ Yunan Başbakanı Venizelos konferansata yaptığı konuşmada Türkiye ve Yunanistan arasındaki savaşa katılmamış bir ülkeye daha fazla ayrıcalık yapılamayacağını söylemiştir.⁹⁴

Bu sorun Bulgaristan'la Yunanistan arasında uzun yıllar devam edecek ve Bulgaristan'ın savaş sonrası düzenin değişmesini isteyen revizyonist ülkeler gurubunda yer almasının en önemli nedenini teşkil edecektir.

⁹¹ Altınov, **a.g.m.**, s. 87.

⁹² **Dnevnik**, S. 7134, 11 April 1923, s. 1.

⁹³ **Dnevnik**, S. 6998, 14 Mart 1923, s. 1. Konunun ele alındığı Alt-Komisyon'un tutanağı ve Dedeoğaç'a ilişkin sözleşme tasarısı için bkz. **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler**, C. I, Kitap II, Çeviren: Seha L. Meray, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2001, ss. 387-394.

⁹⁴ Rıza Nur-Joseph C. Grew, **a.g.e.**, s. 317.

Bulgaristan Yunanistan'dan Balkan Savaşında kaybettiği Dedeağaç'ı da istemiş ve hem denize çıkış hem de Dedeağaç konularında Türkiye'nin desteğini beklemiştir. Konu ile ilgili Devnik'te şunlar yazmakta: "Bulgaristan için Ege'deki Dedeağaç limanı hayati öneme sahip. Bulgaristan'ı Trakya'dan yoksun bırakan Balkan savaşındaki bozgun, aynı zamanda onu Dedeağaç'tan da mahrum etti.

Şimdi Türkiye ile büyük güçler arasında Lozan görüşmelerinin ikinci kez başlamasından söz ediliyor. Bulgar Hükümeti Ege'ye çıkış konusu ile ilgili Ankara ile irtibata geçmeli. Bu konuda Türk menfaatleri ile Bulgar menfaatleri uyuşuyor. Türkiye Dedeağaç'ta Yunanistan'ı görmektense Bulgaristan'ı görmeyi tercih eder. Yakın geçmişten alınacak dersler var."⁹⁵

Lozan'da Ege Denizi'ne çıkış konusunda Yugoslavya ve Romanya Yunanistan'ın tarafını tutarken, Türkiye Bulgaristan'ı desteklemiştir.⁹⁶

Özellikle Mustafa Kemal Paşa denize çıkış konusunda Bulgaristan'ın desteklenmesini istemiş ve İsmet Paşa'ya bu yönde bir telgraf göndermiştir. İsmet Paşa konferansta delillerle esaslandırarak yaptığı bir konuşmada Bulgaristan'a Ege sahiline çıkış verilmesinin Balkanlar'da barışın lehine olduğunu savunmuştur.

Türk heyetinin bu tutumuna karşın ilerleyen günlerde Bulgaristan'ın politikasında tutarsızlıklar ortaya çıkmış ve Bulgar heyeti Doğu Trakya'ya muhtariyet verilmesini de talep etmiştir. Bu durum Türk heyeti arasında memnuniyetsizlik yaratmıştır.⁹⁷

Milev, Bulgaristan'nın denize çıkış konusu ile ilgili şunları yazmakta: "Denize çıkış konusu tüm Bulgaristan'ı gerilim içinde tutmakta. Lozan görüşmelerinde bu konu için yapılan girişimler sonuçsuz kaldı. Bulgaristan'a teklif edilenler (denize sadece ekonomik çıkış) teknik, ekonomik ve politik olarak kabul edilemezdi. Bulgaristan, ülkesindeki ulaşım yolları ile bağlantısız, Ege sahilinde bir karış toprağa razı olamazdı. Bu, Bulgaristan'ın havaya milyarlar saçması ya da en iyi ihtimalle Yunanistan'a bir liman hediye etmesi demektir."⁹⁸

⁹⁵ Dnevnik, S. 6998, 14 Mart 1923, s. 1.

⁹⁶ Dnevnik, S. 6998, 14 Mart 1923, s. 1.

⁹⁷ Belgelerle Mustafa Kemal, s. 378-379.

⁹⁸ N. Milev, "Pak v Lozana (Yine Lozan'da)", Slovo, S. 297, 11 April 1923, s. 1.

Konu ile ilgili Demokratiçeski Pregled dergisi şunu yazmakta: “Lozan’da denize çıkışımızla ilgili tek bir adım atılmış değil. Ancak kesin olan şu ki toprak elde edemeyeceğiz, ekonomik çıkış ise bizi memnun edemez. Çünkü bu bize fayda getirmek bir yana büyük masraflar açacak.”⁹⁹

Denize çıkış konusunda Bulgaristan özellikle İngiltere’nin karşı çıkması nedeni ile istediğini elde edememiş. İsmet Paşa’nın da Bulgar tezine verdiği desteğin gittikçe zayıfladığını savunan Dnevnik: “Akdeniz’e çıkış tezimiz İsmet Paşa tarafından destek görmüştü. Ancak konferansta Türkiye, Dedeagaç’ın ve denize çıkışın verilmesine karşı olmadığını sadece formaliteden söyledi. İsmet Paşa büyük ihtimalle yabancı etki ve telkini altında kaldı.”¹⁰⁰ yorumunda bulunmakta.

3. Karaağaç’ın Türkiye’ye Verilmesi

Yunanistan’ın savaş sırasında Anadolu’da gerçekleştirdiği tahribattan dolayı Türkiye’ye ödemesi gereken tazminat karşılığında Karaağaç’ın verilmesi kararı Bulgaristan’ın tepkisine yol açmıştır. Türk heyeti önceleri, tazminata karşılık Karaağaç’ın verilmesi kararına itiraz etmiştir.

Türkiye’nin bu tutumu ile ilgili Dnevnik’in yorumu şöyle: “Ankara Hükümeti Yunanistan’ın tazminat vermeyi kabul etmemesi durumunda konferanstaki temsilcilerini geri çağıracaktı.”

Türkiye kendisine teklif edilen Dimetoka-Karaağaç-Fere’yi almayı düşünmüyormuş. Çünkü barış antlaşmasının (Nöyyi) yerine getirilerek, Bulgaristan’ın Akdeniz’e bir çıkış elde edeceğini hesaplıyormuş. Türkler, Yunanistan’dan alacakları uğruna iyi bir komşusunu zarara uğratmak istemiyor. Türkler Yunanistan’dan 2.5 milyon altın frank tazminat istiyor.”¹⁰¹

Konferansın ilerleyen günlerinde Türkiye’nin tazminata karşılık Karaağaç’ı kabul etmesi Bulgaristan’ın tepkisine yol açmıştır. Bulgar basını bu kararla birlikte Bulgaristan’ın denize çıkışının daha da güçleşeceğini yazmıştır.

Karaağaç’ın Türkiye’ye verilmesi kararından sonra Bulgar delege Todorov, konferansa bir nota göndermiş. Notada, yapılan bu değişikliğin en çok Bulgaristan’ı alakadar ettiği belirtilmiş. Türkiye’nin I. Dünya Savaşı sonrası

⁹⁹ Demokratiçeski Pregled, S. 1, 1923, s. 98.

¹⁰⁰ Dnevnik, S. 7058, 30 May 1923, s. 1.

¹⁰¹ Dnevnik, S. 7058, 30 May 1923, s. 1.

başlattığı Milli Mücadele dönemini zaferle sonuçlandırmasını gözardı eden Zora'nın, Karaağaç konusu ile ilgili yorumu şöyle: "Konuya hem maddi hem de manevi açılardan bakıldığında, Bulgaristan'ın Türkiye'nin müttefiki olduğu bir savaşta kaybettiği toprağın Türkiye'ye verilmesi mümkün olabilir mi? Bu durum iki ülke ilişkilerinde bir tehlike yaratmıyor mu? Bulgaristan'ın Akdeniz'e çıkışının sağlanacağı demiryolu iki yabancı ülkeden geçecek. Gelecekte Akdeniz'e çıkmamız bir hayal haline gelmiyor mu?"¹⁰²

Zora'nın konuyla ilgili başka bir yorumu şöyle: "Yunanlılar her zamanki gibi politik becerilerini gösterdiler. Çünkü onlar güçlü olduklarında çok istiyor, güçsüz olduklarında ise gerekenleri vererek uyuşmayı biliyor.

Türkler tarafından tazminat için sıkıştırılan Yunanistan, Türklerin askeri harekete geçme tehditlerinin etkili olmadığını anlayınca, Türkler'e Meriç'in sağ kıyılarını, Dimetoka, Karaağaç ve Soflu kasabalarını veriyor. Yani sadece Bulgaristan'ın Akdeniz'e çıkış yolunu veriyor."¹⁰³

Amacın Türkiye ile Bulgaristan arasındaki muhtemel bir yakınlaşmayı engellemek olduğu görüşü ile Slovo konuyu şu şekilde ele alıyor: "Akdeniz'e çıkmak için önce Türk sonra Yunan topraklarından geçmek gerekecek. Müttefiklerin yaptıkları bu değişikliklerle koridorun birinci bölümü Türkler'e veriliyor. Herhalde Yunanlılar da ikinci koridorun kendilerine ait olduğunu ustalıkla hissettirecekler.

Haklı olarak Bulgaristan müttefiklerin kararlarını protesto etti. Bu durum Milletler Cemiyeti'ne karşı açık bir meydan okumadır.

Yunanistan'ın, Karaağaç'ın Türkiye'ye verilmesini kabul etme amacı, Türkiye ile Bulgaristan arasındaki muhtemel bir yakınlaşmayı engellemek. Çünkü bu tür bir yakınlaşma Bulgaristan'ı cesaretlendirerek, Trakya'daki Yunan toprağını tehdit edecek konuma getirebilir.

İşte Balkanlar yavaş yavaş eski çehresine dönmeye başladı. Balkanlıların, menfaatlerinin farklılığı sebebiyle aralarında tekrar uyuşmazlığa düştükleri görülüyor. Müttefikler ise sadece şu anki barışı sağlamak niyetinde. Ancak

¹⁰² Zora, S. 1211, 17 Yuni 1923, s. 2.

¹⁰³ Zora, S. 1187, 31 May 1923, s. 1.

böyle bir politika gelecekte başka ihtilaflara da zemin hazırlamakta. Müttefikler bu politika ile kendi eserleri Milletler Cemiyeti'ne de bir tokat atmış oluyorlar".¹⁰⁴

İvan Altınov'un Karaağaç'ın Türkiye'ye verilmesi konusu ile ilgili görüşü şöyle: "Birinci konferansta müttefik ülkeler Türklerin Meriç'in batısında toprak elde etme çabalarına kesinlikle karşı çıktılar. Eğer Yunanistan'ın Türkiye'ye tazminat ödemesi konusu gündeme gelmeseydi sorun tamamen tasfiye edilecekti. Yunanistan Türkiye'ye olan tazminat konusunu gündeme getirerek, kendi menfaatlerine uygun bir çözüm arayışına girdi.

Yunanistan'ın Türkiye'ye tazminat vermesi, Yunanistan'ın savaş sonrası ekonomik durumunu çok kötü etkileyecekti. Savaş sırasında başta İngiltere, müttefik ülkeler verdikleri kredilerle Yunanistan'ı desteklemişlerdi. Pek tabii bu durum onların menfaatleriyle de uyuşmazdı. İşte bu yüzden önceleri Yunanistan'ın Türkiye'de gerçekleştirdiği tahribattan dolayı tazminat ödemesini kabul eden müttefikler, bu durumun kendileri için de yaratacağı zarardan dolayı bundan vazgeçtiler.

Karaağaç'ın Türkiye'ye verilmesi Bulgaristan'ın Meriç vadisinden denize çıkışını imkansız hale getiriyor. Çünkü yolu üzerinde birbiri ardına sıralanmış Türkiye ve Yunanistan var. Bulgaristan'ın Ege'ye çıkış için sadece Yunanistan'la görüşme durumu ortadan kalktı, buna bir de Türkiye ilave edildi. Bu sebeple de Bulgaristan'ın denize çıkışı için uygun bir karar alma durumu tamamen sonuçsuz kaldı."¹⁰⁵

Bulgar gazeteleri, Türkler'in 15 Eylül 1923'te Karaağaç'ı Yunanlılar'dan alarak kasabaya girmelerini de şöyle aktarıyor: "Karaağaç'ın devir teslimi Türkler'in büyük kutlamalarına sebep oluyor. Yunanlılar ise üzgün. Devir teslim töreni Albay Hüseyin Bey ile Yarbay Papas arasında yapıldı. Kasabaya giren Türk polisi, askerleri ve jandarmasının gururlu oldukları görüldü."¹⁰⁶

Yunanlılar kasabayı tamamen yıkmış olduklarını kabul etmek istemiyorlar. Ancak hiç kuşkusuz Yunanlıların tahribatı çok büyük. Yunanlılar Karaağaç'tan gitmeden önce her şeyi, en küçük değersiz şeyleri bile götürmüşler. Dükkan ve evlerin pencere çerçevelerini dahi taşımışlar ve binaların duvarlarını yıkmışlar.

¹⁰⁴ **Slovo**, S. 327, 20 Yuni 1923, s. 1.

¹⁰⁵ İvan Altınov, **a.g.m.**, s. 98-101.

¹⁰⁶ **Zora**, S. 1285, 23 Septemvri 1923, s. 2.

Kasabadaki manzara yıkıntı ve harabeden ibaret. Tabii ki tüm Yunanlılar kasabadan göç etti. Kasabada sadece birkaç Yahudi, İtalyan ve Ermeni aile kaldı. Hiçbir mağaza açık değil, ticaret yok, sadece birkaç Yahudi çocuk tütün ve birkaç köylü de köylerinden getirdikleri kavun-karpuzu satıyor. Karaağaç'tan göç eden Yunanlılar ise Urli istasyonuna yakın bir yerde yeni kasaba kurarak kasabaya, Karaağaç'a verdikleri Orestiyas adını vereceklermiş. Yunan askeri birlikleri de özel bir trenle Dedeağaç'a doğru yola çıktı. Edirne'den gelen çok sayıdaki Türk ise Yunanlıların gitmesinden duydukları memnuniyeti dile getiriyor.”¹⁰⁷

4. Bulgaristan Basınındaki Yankıları

Bulgaristan Doğu Trakyalı göçmenler ve denize çıkış ile ilgili isteklerini elde edememesi sebebi ile Lozan'daki sonuçtan memnun kalmamıştır. Bulgaristan, Lozan'a bir protesto notası göndererek, Antlaşmanın Bulgar milleti arasında umutsuzluğa yol açtığını belirtmiştir. Notada ayrıca, Bulgaristan'ın Antlaşma kararlarına uyacağı, fakat hiçbir zaman hakkını aramaktan vazgeçmeyeceği vurgulanmıştır.¹⁰⁸

Utro gazetesi Lozan'ı şöyle yorumluyor: “Bulgaristan 27 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşmasını imzaladı. Ancak Bulgaristan, Lozan'da menfaatleri ciddiye alınmadığı için üzgün ve Lozan'daki hataların ortadan kaldırılması umudunu zamana bırakıyor. Bulgaristan geleceğe dair umutlarını yitirmiyor.”¹⁰⁹

Dragov, Lozan'da eğer taraflar baş başa bırakılsalardı daha olumlu sonuçlar alınırdı diyor ve sonucun Balkanlar için iyi olmadığını şu şekilde yazıyor: “Bugün kanlı savaşlardan perişan düşmüş Balkan devletleri yine aralarında anlaşmazlık içinde bulunuyor. Büyük güçler becerikli bir şekilde bu anlaşmazlıkları çoğaltmakta.

Yunanistan, Bulgaristan ve Türkiye sorunları aralarında halletmeleri için serbest bırakılsaydı, kendileri karşılıklı tavizlerle sorunları en iyi şekilde çözerlerdi.

¹⁰⁷ Slovo, S. 405, 21 Septemvri 1923, s. 3.

¹⁰⁸ Utro, S. 4198, 29 Yuli 1923, s. 1.

¹⁰⁹ Utro, S. 4196, 27 Yuli 1923, s. 1.

Lozan'da karar verici güç İngiltere idi. Eğer İngiltere isteseydi, sorunların her üç ülkenin de menfaatlerine uygun çözümünü dikte edebilirdi. Ancak İngiltere bunu yapmayı arzu etmedi.

Geçmiş, biz Balkan ülkelerine yabancı etkilerden silkinmek için ibret olmalı. Bizler aramızda anlaşmalıyız, çünkü cezbedici yabancı vaatlere cevap verirse, her şeyimizi kaybeder ve iyi istismar edilebilecek birer sömürge haline geliriz. Biz Balkanlılar aklımızı başımıza almazsak -Romanya, Yugoslavya, Bulgaristan, Yunanistan, Türkiye- hepimiz büyük birer Balkan sömürgesi olacağız.”¹¹⁰

Türkiye'nin Lozan'da elde ettiği büyük başarıdan bahseden Bulgar basını Bulgaristan'ı eleştirmekte. Lozan'ı Yakındoğu'nun politik tarihi için önemli gören Dragov şu değerlendirmeyi yapıyor: “Lozan konferansı Türk milliyetçilerinin parlak galibiyeti ile sonuçlanıyor. Ankara'nın Antlaşmayı onaylamasından sonra altı hafta içinde müttefikler İstanbul ve Boğazları boşaltacaklar.

Mustafa Kemal'in başarısı aşikar. Bu Makedonyalı Müslüman kahraman sadece savaş meydanında değil, diplomatik masada da kazandı. Türkler'in zaferi Yakındoğu'nun siyasi tarihinde önemli bir olay.”¹¹¹

Lozan'ı Türkiye'nin dirilişi ve gerçek bağımsızlığının belgesi olarak gören Gılibov'un yorumu şu şekilde: “Lozan Antlaşması Türkiye için çok önemli bir antlaşmadır. Antlaşma Türkiye'nin bir galibiyeti ve başarısıdır.

Gerçekten de Türkiye yüzyıllardır böyle bir antlaşma imzalamamıştır. Viyana'dan önce de Türk sultanları galip antlaşmalar imzalıyordu, ancak bu antlaşmalarda bile ülkenin onurunu kırıcı kapitülasyonlar yer alıyordu.

Türkiye bugün daha güçlü ve enerjik. Son ölüm saatlerinde hayata dönen Türkiye Sevr'i yırtmayı başardı. Kendilerini evlerinde hisseden yabancılara verilen tavizleri geri aldı.

En güçlü sultanlar zamanında bile var olan bir teslimiyetçilik ve bir bağımsızlığını kaybetmişlik ortadan kaldırıldı. Türkiye artık Avrupa ülkeleri ile aynı hizada.”¹¹²

¹¹⁰ Dragov, “Balkanskiyat Haos (Balkan Kaosu)”, **Dnevnik**, S. 7134, 28 Avgust 1923, s. 1.

¹¹¹ Dragov, “Pobedata na Turtsiya (Türkiye'nin Zaferi)”, **Dnevnik**, S. 7097, 15 Yuli 1923, s. 1.

¹¹² G.D.Gılibov, “Mustafa Kemal v Tsarigrad (Mustafa Kemal İstanbul'da)”, **Utro**, S. 4224, 29 Avgust 1923, s. 1.

Lozan'ı Yunanistan'ın Bizans hayallerinin sonu ve İtilaf kuvvetlerinin doğu politikasının iflası olarak gören Dnevnik'in değerlendirmeleri şöyle: "Lozan Barışı, Türkiye'nin 1912'den bu yana yürüttüğü mücadeleye bir son veriyor. Türkiye'yi birkaç sefer mevcudiyetinin sonlarına getiren bu mücadelenin şartları son derece ağırdı. Sevr, San Remo, Mondros bu mücadelenin en uğursuz safhalarıydı.

Hızla kendine gelen Türkiye, olağanüstü çabalarla Yunan ordusunu tam bir bozguna uğrattı. İtilaf kuvvetleri, Yunan ordusunu, Türkiye'ye zorla Sevr'i kabul ettirmesi için görevlendirmişti. Ancak milliyetçi Türkiye bunu kesin bir şekilde reddetti. Yunanistan'ın bozgununu müteakip İtilaf kuvvetlerinin Doğu politikası da mağlup edilmiş oldu.

Türkleri Avrupa'dan atmak ve Bizans'ı yeniden canlandırmak amacındakilerin planı Mustafa Kemal tarafından sonuçsuz bırakıldı.¹¹³

Türk halkının elde ettiği başarılar, büyük fedakarlık ve olağanüstü çabaların hak edilmiş tatmini. Son Avrupa savaşında Türkiye, askeri başarılarıyla büyük güçlerin önceki barış antlaşmalarında kabul ettirdikleri şartları değiştirebilen ve Lozan müzakerelerine onlarla eşit koşullarda katılabilen tek ülke oldu."¹¹⁴

Demokratiçeski Pregled de şunları yazmakta: "Türkiye Ağustos 1920'de ağır ve onur kırıcı Sevr Antlaşmasını imzalamaya mecbur edilmişti. Antlaşmaya göre Türkler büyük toprak kayıplarına uğruyordu. Türk devletine ağır politik, ekonomik ve hukuki yaptırımlar yığılıyordu.

Ancak Mustafa Kemal tarafından kurulan inkılapçı Türk Hükümeti bu ağır antlaşmayı imzalamayı reddetti. Ankara Hükümeti, İstanbul hariç hemen tüm Türkiye'ye hakim olduğu için Sevr geçersiz hale geldi.

Bilindiği gibi savaş Yunanlılar için talihsiz bir şekilde sona ermişti. İtilaf kuvvetleri Sevr'in geçersizliğini kabul ederek, eşit şartlarda yeni bir antlaşma imzalamak zorunda kaldılar.

Diğer mağluplardan farklı olarak ayaklarının üstüne daha sağlam basan Türkiye, yarınlarına da daha güvenle bakıyor. Türk halkı Anadolu'da kurmayı ve

¹¹³ "Blizkoistoçniyat Mir (Yakındoğu Barışı)", **Dnevnik**, S. 7109, 29 Yuli 1923, s. 1.

¹¹⁴ **Dnevnik**, S. 7116, 7 Avgust 1923, s. 1.

organize etmeyi başardığı güçle, galipler üzerinde hakettiği gerçek bir zaferi kutluyor.

Türkiye Lozan'da arzuladığı ve diğer mağlupların ancak hayal edebilecekleri bir antlaşma imzalamayı başardı.”¹¹⁵

Dragov, Türkiye'nin başarı nedenlerini şu şekilde açıklamakta: “Türkler'in galibiyetlerinin nedenleri nedir? Herşeyden önce Türk halkının dayanışması. Türk halkı en talihsiz bir anında bile görüş ve parti ayrımlarını unutarak, enerji ve yiğitliği ile harikalar yaratan Önder'i etrafında birleşti. Türkiye'nin kaderinin söz konusu olduğu günlerde biz, Türkiye'de parti programları ile ilgili hiçbir şey duymuyorduk. Sadece Türkler'in yaptıkları fedakarlıklara hayranlık duyuyorduk. Çünkü onlar da savaştan bizim gibi mağlup ayrılmışlardı.”¹¹⁶

Dragov, Bulgaristan'ı da eleştirmekte: “Yeni komşumuzun bu başarısı her şeyden önce kendi iç politik durumumuzu ciddi bir şekilde değerlendirmemizi gerektiriyor. Öncelikle politik terbiye konusunda Türkler'den çok aşağılardayız. Onlar kritik bir anda bile yüksek disiplini muhafaza etmeyi başardılar. Biz ise sanki her şeyi halletmiş gibi ganimeti paylaşmak için fırsat kolluyoruz. Biz de ülkemizi kurtarmak için birleşmeliyiz. Burada muhafazakar - liberal, demokrat - komünist ayrımları yapılmamalı. Aksi takdirde bağımsızlığımızı kaybetmek tehlikesi ile karşı karşıya kalırız. Ve eğer işgale uğrarsak ne liberal ne de komünist olamayız.”¹¹⁷

Slovo, Türkiye'nin başarısı ile ilgili şunları yazmakta: “Birkaç yıl önce Büyük Savaş'taki galipler tarafından yere devrilen Türkiye, artık 1918'e kadar bildiğimiz Türkiye değil. Karşımıza ulusal, ekonomik ve kültürel bağımsızlığını savunmada daha azimli ve güçlü bir Türkiye çıkıyor.

Türkiye bağımsızlığını kazandı. Ancak yeni Türkiye'nin inşası için daha çok çabalar gerekli. Biz beş yıldan beri baktığımız gibi bu çabalara da sempati ile bakacağız.”¹¹⁸

Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra Türkiye'nin diğer ülkelerden daha istikrarlı bir yapıya kavuştuğunu yazan Zora, şunları yazıyor: “Yeni barış

¹¹⁵ “Lozanskiya Mir (Lozan Barışı)”, **Demokratiçeski Pregled**, S. 4, Yuli-Avgust 1923, s. 497-498.

¹¹⁶ Dragov, “**Pobedata na Turtsiya**”, s. 1.

¹¹⁷ Dragov, “**Pobedata na Turtsiya**”, s. 1.

¹¹⁸ **Slovo**, S. 413, 1 Oktomvri 1923, s. 3.

antlaşması imzalamış bir ülke için durum ne kadar riskli olsa da, Türkiye bir istisnadır. Çünkü Türkiye'deki politik moral daha anlaşmanın imzalanmasından önce güçlendi. Bugün Türkiye'de mesela Rusya, Almanya, İtalya ve Bulgaristan'da olduğu gibi, ülke nereye gidiyor diye sorulmuyor ve sınamalarda bulunulmuyor. Artık Türklerin tek bir amacı var. O da sarsılmaz ülkelerini yeniden yapılandırarak bir zamanlarki gücüne kavuşturmak. Türkler bunda platonik değiller.¹¹⁹

Türkiye'nin Lozan'daki başarısıyla hayal kırıklığı yaşayan Yunanistan'ın boş durmadığı görülmekte. Dnevnik'te 17 Temmuz 1923'de "Yeni Bir Balkan İttifakı" başlığı ile yazılan yazıda, Yunan Dışişleri Bakanı Aleksandridis tarafından ortaya atılmış ve Türkiye'yi dışta bırakacak yeni bir Balkan ittifakından bahsedilmekte. Dnevnik, Bulgaristan ile Yunanistan arasında sorunların çözüme kavuşturulması durumunda bu ittifak fikrine olumlu baktığının işaretini vermekte: "Yunan Dışişleri Bakanı Aleksandridis geçen hafta Bükreş ve Belgrad'ı ziyaret etti. Sözde Lozan konferansında Yugoslavya ve Romanya'ya Yunanistan'a verdikleri destek için teşekkür etmiş. Aslında kendisi bu ülke yöneticileri ile çok daha önemli konuları müzakere etmiştir.

Yunanistan'ın Küçük Antant'a girişi konusunu müzakere eden bakan, aynı zamanda Bulgaristan'ın da dahil olduğu yeni bir Balkan ittifakı fikrini ortaya atmıştır. Aleksadridis, Balkan halklarının dayanışmaya dayalı yeni bir devir başlatmaları gerektiğini ifade etmiş.

Bugün Yunanistan'ın arkasında Yugoslavya ve Romanya desteği var. Küçük Antant'a dahil olarak Çekoslovakya'nın da desteğini sağlayacak. Ancak Yunanistan için en önemlisi Türkiye ile komşuluğundan doğacak tehlikelere karşı önlemler almak. Özellikle de Karaağaç'ın Türkiye'ye verilmesinden sonra Yunanistan, Bulgaristan dahil, diğer Balkan ülkelerinin yardımı olmaksızın tek başına hiçbir teşebbüste bulunamaz. Türklerin Edirne'ye bir üs yapmaya teşebbüs etmesi durumunda, Türk emperyalizmini ve askeri faaliyetlerini sadece bir Balkan ittifakı engelleyebilir.

Yunanistan, Bulgaristan'a bazı tavizler vermeden bu ittifakın meydana gelebileceğine inanıyorsa yanılıyor. Her şeyden önce Akdeniz'e çıkışımız,

¹¹⁹ Zora, S. 1963, 27 Avgust 1923, s. 2.

Yunanistan'daki azınlığımızın haklarının garantisi ve Bulgar göçmenlerin Batı Trakya'ya dönüşü sorunları çözümlenmeli, daha sonra başka şeyler müzakere edilmeli.”¹²⁰ Ancak ileride de görüleceği gibi, Türkiye'siz bir Balkan ittifakının imkansız olduğu ortaya çıkacak.

Lozan sonrası Türkiye-Bulgaristan arasında yaşanan bazı gelişmelerin yankılarına geçmeden önce, Türkiye'nin 1924-1925 yıllarında Yunanistan'la yaşadığı Patrikhane meselesinin Bulgar basınına yansımalarına yer vermek istiyorum.

Türkiye ile Yunanistan arasında 1923 yılında Lozan'da imzalanan antlaşma gereği İstanbul'da yaşayan Rumlar ve Batı Trakya'da yaşayan Türkler dışında, Türkiye'deki Rumlarla Yunanistan'daki Türklerin karşılıklı mübadelesi yani değiştirilmesi kararı alınmıştır. Ancak 1924 yılında Ortodoks Kilisesi Patrikliğine mübadeleye tabi olan Anadolu doğumlu 6.Konstantin'in getirilmesi zaten gergin olan Türk-Yunan ilişkilerini daha da kötüleşmiştir. Konuya oldukça geniş yer veren Bulgar basını Patrikhane'nin Rus Çarlığı koruması altında Türk devletine karşı her zaman bir entrika ve casusluk yuvası olduğunu hatırlatmakta.¹²¹

Patrik Konstantin konusunda Avrupa ve Balkan ülkelerinin desteğini almak için yoğun resmi faaliyetlere girişen Yunanistan, Patrikhane'nin her zaman Avrupa'nın zor günlerindeki savunucusu olduğunu hatırlatmış,¹²² ancak beklediği desteği bulamamış. “Daily Telegraph” Doğu'daki Katolik okuluyla dahi ilgilenmeyen Fransa kabinesinin Ortodoks Kilisesi ile ilgilenmesinin söz konusu olmadığını yazmış.

İtalya Başbakanı Mussolini de yaptığı bir açıklama ile Roma Kilisesinin haklarını savunacağını, ancak Ortodoks Kilisesini savunmasının söz konusu olmadığını açıklamış.¹²³

İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon da Lordlar Kamarasında yaptığı bir konuşmayla Türk-Yunan ihtilafının barışçı bir şekilde sonuçlanmasını beklediğini ifade etmiş.¹²⁴

¹²⁰ **Dnevnik**, S. 7074, 17 Yuli 1923, s. 1.

¹²¹ **Slovo**, S. 807, 7 Fevruari 1925, s. 1.

¹²² **Zora**, S. 1686, 4 Fevruari 1925, s. 1.

¹²³ **Utro**, S. 4648, 7 Fevruari 1925, s. 1.

¹²⁴ **Slovo**, S. 811, 12 Fevruari 1925, s. 3.

Dnevnik daha 1923 yılında yayımladığı bir makalede, Patrikane sorununun ortaya çıkışını ve bu kurumun Milli Mücadele döneminde Türk devletine yönelik tutumunu anlatmakta. Makaleden bazı bölümler şu şekilde: “İstanbul Patrikhanesi’ndeki kriz, daha Patrikhane, tüm milletlerin kendi kaderini tayin etme yönündeki Wilson prensiplerine dayanarak 31 Mart 1919’da Bab-ı Ali’ye, Anavatan Yunanistan’a katıldığını ve gelecekte kendi iç vazifeleri saydığı dini konulardaki tüm bağlarını kopardığını ilan ettiğinde ortaya çıktı.

Büyük Yunan emellerinin taşıyıcısı İstanbul Patrikhanesi, Yunanistan’ın müttefikler tarafından Türklere zorla barış şartlarını kabul ettirmekle görevlendirildiği bir dönemde, kendi tarihi misyonunu yerine getirmek için elverişli bir anın geldiğini hesap ederek, Yunan vatanseverleri için Bizans İmparatorluğu’nun yeniden kurulması ile sonuçlanması gereken mücadelenin başında yer aldı. Bu andan itibaren Patrikhane Türklere karşı kibirli ve cüretkâr olmaya başladı. Savaşı, Hristiyanların Türk hakimiyetinden kurtuluşu için “kutsal” ilan ederek, açıkça ve taşkın çağrılarla, haçın hilâl üzerindeki galibiyeti için, Türkiye sınırları içindeki tüm Hristiyan halkı Yunanistan’a desteğe çağırıyordu.

1918’de Patrik Gerasimos’un çekilmesinden sonra boş kalan Patrikhane tahtı için yeni seçimler yapıldı. Aralık 1921’de Venizelos taraftarı sabık Atina metropoliti Meletios Metaksakis seçildi...

Daha Patrikhane tahtına geçer geçmez Türk Hükümetini tanımayarak kendi politik rolüne bürünen Meletios’un ilk teşebbüsü, vazifesi savaşı sonuna kadar yürütmek ve bu uğurda gerekli tüm vasıtaları tedarik etmek olan “milli savunma” adında bir komite kurmak oldu. Savaşın, Anadolu’daki maceraya itilmiş Yunanlılar ve müttefikler aleyhine değiştiği ve barış telkinleri yapıldığı bir dönemde bile, 1922 yılının bir Pazar günü kilise kürsüsünde yaptığı meşhur bir konuşmada en değerli şey-bağımsızlık için hiçbir fedakarlıktan kaçınmama ve geri adım atmamaya dair Yunan halkına yeminler ettiriyordu. Ancak Yunanlıların uğradığı askeri bozgun ortaya çıktığında, akan tüm coşkunun arzular ve Yakındoğu’ya hükmetme ümitleri dağıldı.

Türkiye’nin galip taraf olarak davet edildiği Lozan’daki barış konferansında, Fener’in Türk devletine ve halkına karşı yaptığı tüm kötülük ve

hainlikler hatırlandı. Türk delegasyon şefi İsmet Paşa'nın burada yaptığı ilk iş, Patrikhane'nin kaldırılması ve İstanbul'daki tüm Rumların kovulmasını istemek oldu. Özellikle o güne kadar Türklere karşı düşmanca faaliyetlerde bulunmuş olan Meletios'un durumu çok nazikti. Kuruma karşı olan bu darbenin püskürtülmesi ümidiyle Patrikhane çevresi de Meletios'un çekilmesi için sesini yükseltmeye başladı.

Müttefikler tarafından enerjik bir şekilde desteklenen Yunan delegasyonu, nihayet Patrikhane'nin kaldırılması konusunun müzakerelere konmasını engelledi. O andan itibaren Türk tarafı bizzat Patrik Meletios'a karşı şiddetli bir kampanya başlattı. Mücadele gün geçtikçe şiddetleniyor ve genel nümayişlere dönüşüyordu. Meletios, hastalıktan sınırdışı izne ayrılmak zorunda kaldı. Patrik Meletios bir Avrupa gazetesine verdiği demeçte, Türk Hükümeti ile Yunanlılar arasındaki geleneksel dostluğun bir gün yeniden kurulduğunu duyduğunda çok mutlu olacağını söylemiş ve şöyle devam etmiş: "Şunu da ilave etmeliyim ki, insanlar hatasız değil ve bizden herkes hatalar yapmıştır. Varalım geçmişi gömelim... Milletlerin geleceği karşılıklı güven başlangıçlarına dayanmalı. Türklerin ve Yunanlıların bu gerekli zarureti zamanında anlayacaklarını ümit ediyorum. Geleceğe dair başka bir şey söyleyemem."¹²⁵

Bulgar basını, Lozan sonrası Avrupa'dan beklediği desteği göremeyen Patrikhane'nin, Sovyet Hükümet yetkilileri ile gizli işbirliği içinde Türkiye'de komünist propagandaların yayılmasına yardım ettiğini yazmakta.¹²⁶

Dnevnik, Patrikhane'nin bu dönemde izlediği Sovyet politikası ve nedenini açıklamakta: "Türklerin İstanbul Patrikhanesi'ne karşı olan mücadeleleri yeni değil. Türkler uzun süreden beri bu kuruma Türkiye karşıtı bir entrika ve casusluk yuvası olarak bakıyor. Ancak Büyük Savaş'tan önce Türkler Patrikhane ile uğraşacak durumda değildi, çünkü Patrikhane Rus Çarının koruması altındaydı. Anadolu'daki Yunan bozgunu ve Rus Çarlığı'nın ortadan kalkması durumu değiştirdi..."

Sabık Patrik 7.Gregori, Patrikhane için güçlü bir koruyucu bulmak amacıyla Sovyet Rusya ile temasa geçerek, Moskova'ya kendi dini temsilcisini

¹²⁵ "Krizata v Tsarigradskata Patriarşiya (İstanbul Patrikhanesi'ndeki Kriz)", **Dnevnik**, S. 7099, 18 Yuli 1923, s. 1.

¹²⁶ **Utro**, S. 4639, 28 Yanuari 1925, s. 1.

gönderdi. Sovyetler'in isteği üzerine Patrik, İstanbul'daki Rus mülteci din adamlarına karşı tavrı aldı. Bu din adamları hutbelerinde Bolşeviklere lanet ve beddualar yağdırıyordu. Patrik onlardan, Sovyetler aleyhine hutbe okumamalarını istemiş, daha sonra da İstanbul'u terk etmeye zorlamıştı. Diğer yandan Moskova'daki Fener temsilcisi, eski Rus milli kilisesi temsilcisi ile ihtilalcı kiliseyi uzlaştırma işine koyuldu.

7.Gregori'nin Sovyet politikası Romen, Sırp Kiliselerini ve yine bazı başka Ortodoks Kiliselerini de, mesela Hatay Patriği Foti, Kudüs Patriği Damyan, Antakya Patriği Grigori'yi İstanbul Patrikhanesi'nden uzaklaştırdı. Bu yıl Kudüs'te Ekümenik bir kongre düzenlenecekti. İstanbul Patrikhanesi için tehlikeyi önceden gören Kudüs Patriği daha geçen yıl Bükreş ve Belgrad'ı ziyaret etti. Gelecekte Ekümeniklik statüsünün Kudüs Patriğinde olması güçlü ihtimal."¹²⁷

Utro "İstanbul Patriği Bolşevik" başlıklı yazıda Patrik Konstantin'in Romanya'dan sığınma hakkı istediği, ancak isteğin reddedildiğini duyurmakta. Bunun nedenleri olarak, Romanya'da da komünist propagandaların artacağı endişesi, çünkü Bükreş Bolşeviklik kuşkusu altındaki din adamlarını ülkesinde barındırmak istememekte ve Bükreş'in kendi patrikhanesini kurma yolunda olması gösterilmekte.¹²⁸

Yine Utro'da "Fener'de Casusluk" başlığı ile Patrikhane'nin Lozan sonrası Yunanistan'la ilişkileri de aktarılmakta: "İstanbul Patrikhanesi zor günler yaşadığını ve bu zorlukların aşılamayacağını açıklamıştır. Türk tarafı yeni seçilmiş 6.Konstantin'in üç gün süre içerisinde Türkiye'yi terk etmesi için yazılı emir çıkarmıştır. Aksi halde kendisinin gözaltına alınacağı ifade edilmekte.

Türk makamlar sabık Patrik 7.Gregori'nin, ölümünden önce Atina ile yoğun yazışmalar yürüttüğünü tespit etmiştir. Tüm bu yazışmalar bir çuval içerisinde gizlenmiş. Patrik'in hastalanmasından sonra Atina'dan gelen gizli bir telgrafla belgelerin yakılması emredilmiş. Ancak telgraf Atina'dan geldiğinde Patrik artık ağır hastadır. Gizli arşivin başında bulunan A. İroglusa, Atina'dan gelen Nikola Androniko ve Vlastosu gizli belgeleri ikamet ettikleri Pera'ya götürmüşler. Gizli servis-polis işbirliği ile belgelere ulaşan Türk makamları bu kişileri gözaltına

¹²⁷ "Krayat na Fener (Fener'in Sonu)", **Dnevnik**, S. 7555, 3 Fevruari 1925, s. 1.

¹²⁸ **Utro**, S. 4633, 28 Yauari 1925, s. 1.

almıştır. Yine konunun soruşturulmasından sonra pek çok din adamı da gözaltına alınmıştır. Vlastosu'nun birkaç kez İstanbul'a geldiği ve sınır dışı edildiği, ancak sahte pasaportla tekrar İstanbul'a girdiği tespit edilmiş. Vlastosu'nun Patrik'in gizli bir ajanı olduğu ve yine Patrik'in önemli miktarda parası ve kıymetli eşyalarının olduğu tespit edilmiş. Ayrıca ele geçirilen evraklarda Patrikhane seçimi için Atina'dan bazı emirlerin geldiği de ortaya çıkarılmış."¹²⁹

Dnevnik, Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan Patrikhane sorunu ile ilgili şunları yazmakta: "Yunanistan, Patrik Konstantin'in Türkiye'den kovulması ile ilgili büyük gürültü kaldırmaya devam ediyor ve olaya uluslararası bir anlam vererek büyük güçlerin ve uluslararası kurumların müdahalesi için büyük çaba sarfediyor. Türkiye ise sorunun kendi iç meselesi olduğunu ve hiçbir gücün iç işlerine müdahalesine izin vermeyeceğini belirtiyor.

Eski Çarlık Rusyası kutsal yerleri korumak bahanesi ile Türk İmparatorluğu'nun iç işlerine müdahale etmek için her zaman nedenler bulmuştur. Ancak yeni Türk Hükümeti, devletini sağlam maddi ve manevi temellere oturtabilmek için, kutsal yerleri korumayı bahane ederek Osmanlı'nın iç işlerine müdahale eden eski despot Rusya'nın halefi olmak için bugün denemeler yapan Yunanistan'a hiçbir zaman izin vermeyecek. Gelecekteki nifak ve tüm entrikalara son vermekte kararlı olan yeni Türkiye'nin yöneticileri, sorunun Yunanistan tarafından kasıtlı olarak yaratıldığını biliyor.

Türkiye'nin aldığı karardan vazgeçmesi için protesto mitingleri düzenleyen Yunanistan, savaş ilan edeceği tehditlerini savurmaya da devam ediyor. Ancak Türkiye tam aksine, güçlü ve kararlı pozisyonunu koruyarak, savaş istemediğini ve sorunun barışla çözümlenmesi gerektiğini söylüyor. Türkler, Türk topraklarında ikamet hakkına sahip yeni bir din adamının patrik seçilmesini istiyor."¹³⁰

Dnevnik, mübadeleye tabi olan Konstantin, bazı metropolit ve papazların Türkiye'yi terk ettiği haberini vererek, değil Konstantin'in patrik olmasını, İstanbul'da bir Patrikhanenin varlığını bile gereksiz bularak bunun nedenini açıklıyor: "... Konstantin Yunanistan'a gitmiş. Selanik'te Türk Hükümetini

¹²⁹ **Utro**, S. 4618, 26 Dekemvri 1924, s. 3.

¹³⁰ **Dnevnik**, S. 7560, 8 Fevruari 1925, s. 1.

protesto amacıyla bir sinodu toplayacakmış. Ancak görünen o ki onun bu protestosu bir işe yaramayacak. Ayrıca bununla beraber Fener Rum Patrikhanesi'nin bugün artık yaşaması için de bir sebep yok. Tüm Ortodoks milletleri bağımsızlıklarından önce İstanbul Patrikhanesi'nin dini idaresi altındaydı. Ancak bağımsızlıklarını kazanan Ortodoks milletlerinin bugün kendilerine ait ayrı milli kiliseleri ve hatta bazılarının patrikleri bile var. İstanbul'da bir Patrikhanenin varlığı Yunanistan'ın menfaatlerine hizmetten başka bir şey değil.”¹³¹

B. Lozan Sonrası ve 1925 Antlaşması

1. İki Ülke Basını Arasında Gerginlik

Ankara'da, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin kurulması ve bazı sorunların çözümlenmesi amacıyla bir Türk-Bulgar dostluk antlaşmasının imzalanmasına yönelik müzakerelerin henüz resmen başlamadığı, ancak görüşmelerin yapıldığı Nisan 1924'te iki ülke basını arasında yaşanan bir gerginlik söz konusudur. Gerginliğin ilk nedeni Türk gazetelerinin, “La Bulgarie” adlı Bulgar gazetesinde çıkan bir yazıyı, Bulgaristan'da Türkiye'ye karşı tekrar bir Balkan ittifakının kurulması isteği olarak değerlendirmeleri; diğeri ise, Edirne'nin Bulgarlar tarafından kaybedilmiş olmasına karşın, Edirne zaferinin yıl dönümünün Bulgaristan'da hâlâ kutlanmasıdır. Ayrıca Bulgar göçmenler ve okulları da gerginlik sebepleri arasında yer almıştır. Nisan 1924'te meydana gelen kutlama gerginliği Utro gazetesi tarafından Ankara'da yürütülen Türk-Bulgar müzakerelerinin kesilme nedeni olarak gösterilmiş ve bu konuda Türk basını suçlanmıştır.¹³²

Dnevnik'in haberine göre Türk gazetelerinden “İkdam”, Bulgaristan'la ilgili sert bir makale yayımlayarak, Bulgar basınında tekrar bir Balkan ittifakının kurulması isteğinin görüldüğünü yazmıştır.”¹³³

Dnevnik'in konu ile ilgili yorumu şu: “Böyle bir istek ne Bulgar basınında ne de yönetici çevrelerde var. Tüm bu şüpheler yanlış varsayımlara dayanıyor. Bizce bu Türk şüphelerinin sebebi büyük bir ihtimalle bazı yabancı entrikalar. Komşumuz Türkler bundan korunmalı, çünkü Türklerin tarih deneyimleri bizim

¹³¹ “Krayat na Fener”, s. 1.

¹³² Utro, S. 4412, 19 April 1924, s. 1.

¹³³ Dnevnik, S. 7315, 9 April 1924, s. 1.

deneyimlerimizden fazla ve Türkler pek çok büyük gücün “Böl-yönet” prensibinden ilham aldığını biliyor. Bu prensip emperyalistler için faydalı, fakat küçük milletler için zararlıdır.”¹³⁴

Utro’ya göre de yazı Türkler tarafından yanlış anlaşılmiş ve Türk basını tarafından “Balkanlar tekrar Türkiye’ye karşı hazırlanıyor” şeklinde yansıtılmış.¹³⁵

Utro’nun konu ile görüşü şu şekilde: “Son on yılda yaşadığımız olaylardan sonra, Bulgaristan’da hiç kimse bir Balkan ittifakı için düşünemez. Bununla beraber Türkiye her şeyden evvel bir Anadolu ülkesi haline geldi ve bizim menfaatlerimizi tehdit etmiyor. Bulgaristan, herhangi bir komşusuna karşı olacak hiçbir kombinasyonda yer almayı düşünemez.”¹³⁶

Dnevnik’in Edirne kutlamaları ile ilgili yorumu şu: “Edirne zaferi kutlamalarına gelince, Edirne zaferinin yıldönümü Bulgar ordusunun tarihi bir olayı olarak kutlanıyor. Kutlamalar sırasında yapılan konuşmalar çok ılımlı idi. Hiçbir konuşmacı Türkler aleyhinde söz söylemedi.”¹³⁷

Utro, bunun sadece basit bir tören olduğu iddiasında: “Kutlamalardan dolayı Bulgar devletini sorumlu tutan Türk gazeteleri Bulgaristan’ın siyasetini iki yüzlülükle suçluyor. Türk gazetelerin, kutlamaların Türkiye’ye karşı gizli maksatlar barındırdığı şeklindeki haberler gerçeği yansıtmıyor. Burada büyük ihtimalle bir yanlış anlaşılma söz konusu. Bu sadece basit bir törendir. Başka bir şey değil.”¹³⁸

Utro yaşanan gerginlik sebebiyle Türk basınına sorumlu tutmakta: “Ülkemiz adına Türkiye ile müzakereleri yürütecek İstanbul elçimiz Radev Sofya’ya çağırılmıştır. Bunun sebebi son zamanlarda gerginleşen Türk-Bulgar ilişkileridir. Bu ilişkilerin bozulmasındaki en büyük etken ise İstanbul basınıdır.”¹³⁹

Türkiye Lozan’da Doğu Trakyalı Bulgar göçmenlerin tekrar yerlerine dönmesine karşı çıkmış ve konu konferansın gündeminden çekilmişti. Lozan

¹³⁴ Dnevnik, S. 7315, 9 April 1924, s. 1.

¹³⁵ Utro, S. 4412, 19 April 1924, s. 1.

¹³⁶ Utro, S. 4412, 19 April 1924, s. 1.

¹³⁷ Dnevnik, S. 7315, 9 April 1924, s. 1.

¹³⁸ Utro, S. 4412, 19 April 1924, s. 1.

¹³⁹ Utro, S. 4412, 19 April 1924, s. 1.

sonrası basında, Türkiye’de yaşayan Bulgarlar’ın göçe zorlandığı, baskı altında olduğu, okul ve kiliselerinin kapatıldığı yönünde haberler yer almıştır. Bulgaristan’da bu tür propagandalar, üyelerinin çoğunun Trakya’dan göç etmiş Bulgarlar’dan oluşan aşırı milliyetçi Trakya Teşkilatları tarafından yapılmıştır.

Zora gazetesinde, Bulgaristan’dan Doğu Trakya’ya yerleşmiş Müslüman Arnavutların doğu Trakyalı Bulgarlar üzerinde terör estirdiği ve bunun üzerine bazı Bulgarların Bulgaristan’a göç etmek zorunda kaldıkları iddia edilmekte.¹⁴⁰

Basında, özellikle Çatalca’nın Kurfalı köyündeki Bulgarların, Çatalca valisi tarafından Rum oldukları gerekçesiyle göçe zorlanmak istedikleri iddia edilerek: “Çatalca valisi bu köydeki talihsiz insanları devamlı rahatsız ederek burada misafir olduklarını ve en yakın zamanda ülkeyi terk etmeleri gerektiğini söylemiştir. Bu durum köydeki Bulgarları endişelendirmekte. Sorun zarar gören Bulgarlar tarafından Ankara’ya iletilmiştir.”¹⁴¹ denmekte.

Türkiye’nin galibiyeti sonrası, ülkedeki yabancıların durumunun gittikçe güçleştiğini ve Türk Hükümetinin yabancılardan yüksek vergi almaya hazırlandığını yazan Zora: “Kurunun yanında yaş da yanar”¹⁴² ve bunu hak eden Rumların yanında maalesef Bulgarlar da zarar görecek.¹⁴³ yorumlarında bulunmakta.

Utro gazetesinin “Bulgarlar Trakya’dan Kovuldu mu?” başlıklı yazısında, Trakya Teşkilatlarının iddialarını çürütecek tarzda şunlar yazmakta: “Birkaç gün önce Lozengrad (Kırklareli)’dan Svilengrad (Mustafapaşa)’a yüz civarında Bulgar aile geldi. Bulgar Hükümeti konu ile ilgilenerek göçmenlerin Bulgaristan’a göç etme sebeplerinin araştırılmasına karar verdi.

Bulgar göçlerinin Türkiye’de Rum ve Ermenilerin kovulmasından dolayı meydana gelen işsizliğe bağlı olduğu bildiriliyor. Çünkü şehrin endüstrisi ve önemli işletmeleri onların elinde bulunuyordu.

Yeni göçlerin bir diğer nedeni ise, Bulgar devletinin tüm göçmenlere toprak vermesi ve ev yapmaları için kredi ve bir dizi kolaylıklar sağlamasından kaynaklanıyor.

¹⁴⁰ Zora, S. 1499, 24 Septemvri 1924, s. 2.

¹⁴¹ Utro, S. 4544, 27 Septemvri 1924, s. 1.

¹⁴² Zora, S. 1425, 14 Mart 1924, s. 4.

¹⁴³ Zora, S. 1263, 27 Avgust 1923, s. 2.

Bulgaristan'a artık yeni göçmen alınmayacak. Hükümet Trakyalı göçmenleri geri göndermek için büyük çaba sarf ediyor."¹⁴⁴

Basında Kırklareli'ndeki Bulgar okullarının kapatıldığı yönünde haberler de yer almıştır. Konu, Bulgaristan'da özellikle Trakya Komitesi tarafından devamlı gündeme taşınmış: "Trakya Komitesinin bir üyesi Kırklareli'ndeki Bulgar okullarının 8 Ekim'den bu yana kapalı olduğunu ve ruhsatlarının Türkiye tarafından yenilenmediğini belirtmekte.

Yeni Türk milli eğitim kanununa göre Türkiye'deki tüm özel okulların ruhsatlarının yenilenmesi gerekmekte. Türk Hükümeti şimdilik sadece İstanbul ve Edirne'deki Bulgar okulları ile ilgili düzenleme yapmıştır. Ancak Bulgar cemaatinin tüm ricalarına rağmen Kırklareli'ndeki okullar 8 Ekim'den bu yana kapalı tutulmakta."¹⁴⁵

2. İlişkilerin Kurulması ve Müzakereler

Zora, Lozan Barış Antlaşmasından sonra Bulgar Dışişleri Bakanı Kalfov'un "Hakimiyet-i Milliye" gazetesine verdiği: "Türkiye sadece savaş meydanında değil, diplomatik meydana da parlak bir zafer elde etti." şeklindeki demecinin Türk çevrelerinde olumlu bir izlenim bıraktığını ve çoğu Türk gazetesinin bir Türk-Bulgar anlaşmasına duyulan ihtiyaçtan bahsederek, ilişkilerin ittifaka kadar ilerlemesini savunduğunu yazmakta.¹⁴⁶

Lozan sonrası basın, iki ülke arasındaki sorunların bir an önce halledilerek diplomatik ilişkilerin kurulmasını istemekte. Buna yönelik yapılan müzakerelerin uzaması da zaman zaman eleştirilere neden olmakta. Bulgar basınında eleştiriye neden olan bir diğer konu da, Bulgaristan'da Türkiye ile ilgili önemli olaylara karşı genel bir kayıtsızlığın olması. Bu konuda hem Hükümet hem de basın eleştirilmekte. Ancak bunda kasıt aramak doğru olmayacaktır. Bu dönemde ülkede yaşanan iç karışıklıklar sebebi ile Bulgar basını ve Hükümetinin dikkati daha çok iç meselelere yönelmiş durumda.

I. Dünya Savaşında yenilmiş ülkelerden biri olan Bulgaristan, 27 Kasım 1919'da Nöyyi Antlaşmasını imzalamıştır. Batı Trakya'yı Yunanistan'a, Makedonya'nın bir bölümünü Yugoslavya'ya ve güney Dobruca'yı Romanya'ya

¹⁴⁴ **Utro**, S. 4273, 27 Oktomvri 1923, s. 1.

¹⁴⁵ **Utro**, S. 4585, 16 Noemvri 1923, s. 1.

¹⁴⁶ **Zora**, S. 1258, 22 Avgust 1923, s. 1.

bırakmak zorunda kalan Bulgaristan, ekonomik tazminat ödemeye mahkum edilmiştir. Yine terk edilen bu topraklarda kalan Bulgar azınlığı da önemli bir sorun teşkil etmiştir.

Aleksandır Stamboliyski'nin komşularıyla, özellikle de Yugoslavya ile anlaşma politikasından hoşnut olmayan ülkedeki bazı milliyetçi teşkilatlar, özellikle Makedonya'nın Bulgaristan'a dahil edilmesi için kurulan Makedonya Dahili İhtilal Teşkilatı (VMRO), ülkedeki diğer milliyetçi ve subaylarla birleşerek 9 Haziran 1923'te bir hükümet darbesi ile Stamboliyski öldürmüştür.

Bu tarihten sonra Bulgaristan'ın iç politika hayatında kanlı mücadele safhası açılmıştır. Komünistler, Eylül 1923'te bir darbe girişiminde bulundularsa da darbe kanlı bir şekilde bastırılmıştır.

Stamboliyski'den sonra iktidara geçen Tsankov Hükümeti 1926 yılına kadar iktidarda kalmıştır. 1926'da iktidar Makedonya liderlerinden Lyapçev'e geçmiştir.

Makedonya'nın Yugoslavya'ya bırakılması Bulgarlar arasında büyük memnuniyetsizlik yaratmıştır. Yugoslavya'ya terk edilen Makedonya'dan Bulgaristan'a 300 bin Bulgar göçmen sığınmıştır. Bu kitle Hükümeti baskı altında tutmuştur.

Göçmenler meselesinden başka bir anlaşmazlık konusu da Yunanistan'la yaşanan Ege Denizine çıkış meselesi olmuştur. Yine bu dönemde Bulgaristan'ın Romanya üzerinde de toprak istekleri olmuştur. Bulgaristan Dobruca'yı geri almak istemiştir.

Bulgaristan'ın komşuları arasında resmen toprak isteği ileri sürmediği tek devlet Türkiye olmakla birlikte Bulgarların Trakya ile ilgili emelleri olmuştur. Bu amaçla Trakya Komitesi kurulmuştur.¹⁴⁷ İleride de görüleceği gibi bu komite iki ülke ilişkilerinde önemli bir sorun olmuştur.

Dnevnik gazetesinin Türkiye-Bulgaristan diplomatik ilişkilerinin zayıf olduğunu ve güçlendirilmesi gerektiğini vurgulayan yazısı şöyle: "Coğrafik konumu ve ekonomik menfaatleri bakımından birbirine yakın iki ülke arasında diplomatik bir kayıtsızlık söz konusu. Bulgar basınında Türkiye ile ilgili olaylara önem verilmiyor.

¹⁴⁷ Ahmet Şükrü Esmer, **Siyasi Tarih, (1919-1989)**, Ankara 1953, s. 60-62.

Bulgaristan'ın komşu, uzak ya da yakın tüm ülkelerle ilişkileri iyi ya da kötü yeterince açık ve belirlenmiş durumda. Ancak yakına kadarki müttefiki Türkiye ile, hayati menfaatleri olan Türkiye ile ilişkileri belirsiz kalmaya devam ediyor. Bizde Türkiye için pek az şey biliniyor ve yazılıyor.

Nitekim Başbakan Tsankov da son Meclis konuşmasında Türkiye ile ilişkilerimizden bahsetmedi. Halbuki Türkiye Lozan Barışı ile sadece önceki gücünü muhafaza etmekle kalmadı, aynı zamanda politik sahada özel, başarılı ve nüfuzlu bir mevki kazandı. Türkiye bugün bizi de yakından ilgilendiren Yakındoğu politikasında önemli bir rol oynuyor. Bu durumun herkes farkında, özellikle de açığözlü Yunanistan. Yunanistan, henüz Lozan Antlaşmasının mürekkebi kurumadan, düne kadarki can düşmanı ile diplomatik ilişkiler kurmakta acele ediyor. Meydana gelen bu yeni durumu çok iyi idrak eden ve değerlendiren Yunanistan, kendi menfaatlerini korumak için Türkiye Cumhuriyeti ile ilişki kurmada acele eden ilk ülke oldu. Ancak Bulgaristan, Türkiye ile savaşmadığı halde, özel bir sebebi de olmadığı halde, Doğu komşusu ile doğrudan ilişkilerden mahrum. Gerçi son zamanlarda diplomatik ilişkilerin kurulmasından bahsediliyor. Hatta İstanbul'a acele ile özel bir diplomat gönderildi. Ancak henüz ortada bir sonuç yok. İki taraf da aralarındaki önemli sorunlar hakkında görüşüyorlar. Bu sorunlar bazı tatsızlık ve memnuniyetsizlikleri de beraberinde getiriyor. Bildiğimiz kadarı ile Türkiye'deki diplomatik çevreler de düzenli ilişkilerin kurulması için istekli görünmekte. İspanyol elçiliğine tayin edilseler de artık başkentimize Ankara'dan temsilciler geliyor.

Diplomatik ilişkilerin kurulması ve karşılıklı menfaatlerimiz için, Hükümetimizin Ankara'da ısrarlı girişimlerde bulunmasından başka çaresi kalmadı.”¹⁴⁸

Zora, Bulgaristan'ın Türkiye ile olan menfaatlerine ve Türkiye'nin Lozan sonrası mevkiine değinerek şunları yazmakta:

“Bulgaristan Büyük Savaştan sonra komşularından sadece biri ile normal ilişkiler kurabilirdi. Bu ülke Türkiye idi. Fakat bu olmadı. İlk yıllarda olamazdı, çünkü savaş Türkiye'de daha geç bir tarihte sona erdi. Bizim mağlup eski ittifak

¹⁴⁸ **Dnevnik**, S. 7251, 22 Yauari 1924, s. 1.

gurubundan sadece biri, Türkiye başardı. Kalanlar ise kaderlerine razı oldular. Bizde Türkiye'nin başarıları içtenlikle karşılanmakta. Biz Türkiye'ye büyük ekonomik menfaatlerle bağlıyız. Onun yok olmasından ne kazanabilirdik ki.¹⁴⁹

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki ilişkiler, savaştan bu yana geçen zamana karşın henüz tam anlamı ile normal sayılmaz. Bunun bir çok sebebi var. Ancak iki tarafın ortak menfaatleri birbirine o kadar bağlı ki, uzun zamandır aralarında normal ilişkilerin tesisine ihtiyaç vardı.”¹⁵⁰

“Deliorman“ adlı Türk gazetesi de iki ülke arasındaki ilişkilerin bir an önce kurulması isteği ile şunları yazmakta: “Bugün Türk ve Bulgar her fert takdir eder ki, iki hükümet arasında kurulacak olan hakiki ve samimi bir dostluk, memleketimizi bugünkü nazik mevkiden kurtarmaya kafidir.

Bu iki milleti yek diğerine tanıtmaq, hkmetimizin faydasını temine amil bulunduğundan, bunu ancak ihmal edilmeksizin tesisi lazım gelen dostluk yapacaktır. Çünkü bugün kimse inkar edemez ki, Bulgarlık Türklüğü tanımyor. Bulgarların oğu Türkiye'ye ve Türklere eski gözle bakıyor.

Bulgarlık, Türk hayat-ı irfanından, Türk edebiyatından, medeniyetinden zerre kadar haberdar değildir.

Biz memleketimizin selametini ancak Türkiye Cumhuriyeti gibi müstakil, hr ve demokrat bir idareye malik bulunan bir hükümet ile uzlaşmada buluyoruz.

Hükümetimizin başlamış olduğu uzlaşma siyasetinde samimi adımlarla ilerlemesini arzuluyoruz. Biz bu iki millet arasındaki ahengi temin edebilmek için tesisini sabırsızlıkla beklediğimiz uzlaşmaya bir vatandaş sıfatı ile elden geldiği kadar çalışacağımızı vaadederiz. Çünkü bu Bulgaristan'da yaşayan her ferdin vatani ve hayati bir borcudur.”¹⁵¹

Türkiye ile Bulgaristan arasındaki diplomatik ilişkilerin kurulması için Aleksandr Stambolyski döneminde Edirne Bulgaristan, Baş konsolosu Todor Markov görevlendirilmişti. Daha sonra göreve Bulgaristan'ın İstanbul'daki geçici temsilcisi Simeon Radev atanmıştır.

¹⁴⁹ Zora, S. 1258, 22 Avgust 1923, s. 1.

¹⁵⁰ Zora, S. 1473, 15 May 1924, s. 1.

¹⁵¹ Deliorman, S. 112, 13 Teşrinisani 1924, s. 1.

Türk-Bulgar görüşmelerinin merkezinde göçmenler, onların malları, azınlık hakları, Türkiye'deki Bulgar ve Bulgaristan'daki Türk okulları gibi konular yer almıştır.¹⁵²

İki ülke heyetleri arasındaki resmi görüşmeler Haziran 1924'te başlamıştır. Slovo gazetesi konuyla ilgili haberi şu şekilde vermekte: "Tecrübeli diplomatlarımızdan Radev, Ankara'ya hareket etti. Bulgaristan iki ülke arasındaki ilişkilerin bir an evvel kurulmasını istiyor. Ancak bu isteğin gerçekleşmesi sadece bize bağlı değil. Bizim Türkiye ile olan ekonomik menfaatlerimiz büyük. Türkler, onlarla ilişkilerimizin dostça olmasını arzuladığımızı biliyorlar ve ne mutlu tesadüftür ki, bugün yeni Türkiye, Bulgaristan'ı iyi tanıyan şahıslar tarafından yönetilmekte."¹⁵³

İki ülke heyetleri arasında Ankara'da yürütülen görüşmeler bazen iyi bazen kötü ilerlemiş ve kesintiye uğramıştır. Bulgaristan, Trakya'dan göç etmiş Bulgar göçmenlerin doğdukları yere dönmelerini isterken, Türkiye bunu kabul etmemiştir. Utro gazetesi konu ile ilgili Türk Hükümetini haklı bularak şöyle yazmakta: "Türkiye 1913 Antlaşmasına dayanarak Bulgar göçmenlerin eski yerlerine dönmelerini reddetmekte. Türkiye antlaşma gereği bu göçmenleri geri almamakta haklı. Çünkü antlaşmaya göre göç edenler tekrar geri dönebilirler."¹⁵⁴

İki ülke arasında diğer önemli bir sorun ise okullarla ilgili sorun olmuştur. Bulgaristan, Türkiye'deki Bulgar okulları ile ilgili özel statü istemiştir. Utro Bulgaristan'ın Türkiye'de yabancı okullarla ilgili alınan kararların Bulgar okullarını kapsamamasını istemediğini dile getirerek: "Çünkü Bulgaristan'daki Türk okulları tam bir serbesti içinde olmanın mutluluğunu yaşıyor."¹⁵⁵ şeklinde yazmakta.

Türk-Bulgar görüşmeleri devam ederken Bulgaristan'daki Türklere yönelik baskı haberleri Türk heyetinde rahatsızlık yaratmıştır. Konu ile ilgili Utro şunu yazmakta: "Bulgaristan'daki Türklerin malları ile ilgili Türk Hükümetinin bazı yanlış malumatları var. Bulgaristan'daki Türklerin mallarının gasp edilerek

¹⁵² Dnevnik, S. 7374, 23 Yuni 1924, s. 1.

¹⁵³ Slovo, S. 611, 7 Yuni 1924, s. 1.

¹⁵⁴ Utro, S. 4366, 21 Fevruari 1924, s. 1.

¹⁵⁵ Utro, S. 4366, 21 Fevruari 1924, s. 1.

Bulgarlara dağıtıldığı konusundaki yanlış haberler konusunda Türk heyeti aydınlatılmıştır. Yine Bulgaristan'daki Türklere zulüm yapıldığı şeklindeki haberler yalanlanarak Türk heyetine konu ile ilgili güvenceler verilmiştir.”¹⁵⁶

Görüşmeler devam ederken Trakya Komitesi Bulgaristan'daki propagandalarına devam etmiştir. Komitenin isteklerini Utro gazetesi şu şekilde vermekte: “Trakya Komitesi, Bulgar göçmenlerin kendi evlerine dönmelerine Türkiye tarafından izin verilmesini istemekte.

Komitenin iddiasına göre bu göçmenler kendi istekleri ile değil, 1903-1913 yılları arasında kovulmaları neticesinde Bulgaristan'a göç etmiştir. Bulgarların doğdukları yerlere dönmelerinden sonra kendilerine can ve mal güvenliği sağlanarak, kilise ve okullarına özerklik verilmesini de talep eden Komite, Bulgar heyetinin bu talepleri Türk Hükümetine iletmesini istemiştir.¹⁵⁷

Türkiye, Bulgar göçmenler sorununun, göçmenlere ait malların bedelinin ödenmesi ile çözümlenmesini istemiş, ancak Bulgaristan göçmenlerin Doğu Trakya'ya geri dönmeleri konusunda ısrar etmiştir.¹⁵⁸

Zora, görüşmelerin yavaşlamasından Türkiye'yi sorumlu tutmakta. Görüşmeler sırasında Türkiye basınının tarafsızlığını da öven Zora, şunları yazmakta: “Ankara'da Bulgaristan ile Türkiye arasındaki görüşmeler durgun bir safhaya girmiştir. Politik çevreler bu görüşmelerin tamamen koptuğu fikrinde. Türkler suçu bizim delegasyonumuzun üzerine atmakta. Sözde olağanüstü isteklerde bulunmuşuz.

Biz biliyoruz ki delegasyonumuz Bulgaristan'da bulunan Trakya göçmenlerinin malları sorununun Türkiye tarafından ödenmesi ile çözümünü kabul etmemiştir. Tarafımızdan bu göçmenlerin kendi yerlerine dönmeleri istenmekte. Biz görüşmeler sırasında Türk basınının tarafsız tutumundan memnunuz. Sorunlar karşısında dikkatli ve çekimser davranan Türk basını, görüşmeler üzerinde uygunsuz bir etki yaratmak istememekte.

Aslında Türkiye'nin Bulgar göçmenlerin geri dönmelerini istememe sebebi, Trakya'da temiz bir Türk bölgesi yaratmak içindir. Çünkü muhtemel bir Bulgar

¹⁵⁶ **Utro**, S. 4472, 3 Yuli 1924, s. 1.

¹⁵⁷ **Utro**, S. 4474, 5 Yuli 1924, s. 1.

¹⁵⁸ **Zora**, S. 1519, 10 Yuli 1924, s. 1.

ya da Yunan saldırısında İstanbul'un savunulması için bu önemli. Eğer Türkler görüşlerinden taviz vermezlerse kuşkusuz görüşmeler sona erecek.

Trakya sorununda bir anlaşma sağlanmazsa, konu tarafımızdan Milletler Cemiyeti'ne götürülecek.”¹⁵⁹

Belçev, Ankara Hükümetinin Bulgar göçmenlere Doğu Trakya'ya dönüş izni vermemesi durumunda Bulgar Hükümetinin de ülkedeki Türkleri kovacağı tehdidi ile şunları yazmakta: “Ankara'da şimdiye kadar yapılan görüşmeler hiçbir sonuç vermedi. Bildiğimiz kadarı ile Türkler sadece bir şartla kovulan göçmenlerin mallarının ödenmesini kabul ediyor. Bu öneri karşılıklı şartlar içermedikçe kabul edilemez. Trakyalılar malları için verilecek parayı ne yapsınlar? Hatta bu mallara doğru bir değer biçilip ödense bile. Bulgaristan'daki topraklar bizim köylümüze yetmiyor. Türk Hükümetinin bu yaptığına karşılık Bulgarların da buradaki Türklere aynı şeyleri yapma, onları göçe zorlama hakkı vardır. Çünkü Trakya'dan gelen Bulgarlara yer açılmalı. Bu gerçekten doğru bir çözüm. Ancak her iki ülkenin de menfaatleri açısından arzu edilen bir durum değil.

Ankara bu tutumundan taviz vermezse üzücü olacak. Bulgaristan da aynı yöntemlere baş vurmak zorunda kalacak.”¹⁶⁰

Utro, Türkiye'nin Bulgaristan'a karşı olumsuz bir tutum içinde olduğu ve Türkiye ile Yunanistan arasında gizli bir anlaşma yapılacağı iddiasıyla: “Türkiye'nin Bulgaristan'dan büyük isteklerde bulunması buna bağlanmakta”¹⁶¹ sözlerine yer vermekte.

Zora, 21 Ağustos 1924'te görüşmelerin kesileceğini duyurarak: “Türkler Sadece İstiyor, Fakat Hiçbir Şey Vermiyor” başlığını atmıştır: “Türkler sadece Bulgaristan'ı terk eden Türklerin malları ve vakıf malları ile ilgileniyor. Bulgar tarafının ortaya koyduğu sorunlarla ilgilenmek istemiyor.”¹⁶²

Yine Utro, “Ankara'da Anti Bulgar Politika” başlığını attığı haberde şunu yazmakta: “İki taraf arasında yürütülen görüşmeler sebebi ile Türk-Bulgar ilişkilerinin daha iyiye gitmesi beklenirken, bu ilişkiler Ankara'nın bir kararı ile

¹⁵⁹ Zora, S. 1546, 11 Avgust 1924, s. 1.

¹⁶⁰ G. Belçev, “Tursko-Bılgarskite Otnoşeniya (Türk-Bulgar İlişkileri)”, Zora, S. 1533, 27 Yuli 1924. s. 1.

¹⁶¹ Utro. S. 4507, 14 Avgust, 1924, s. 1.

¹⁶² Zora, S. 1554, 21 Avgust 1924, s. 1.

tekrar bozulmuştur. Kırklareli'ndeki tüm Bulgar öğretmenlerin görevine son verilmiştir. Kırklareli'ndeki Bulgar okulları kapalıdır ve Ankara'da yeniden bir anti Bulgar politika başlamıştır. Türkiye bunu belki de Yunanistan'a yaranmak için yapıyor. Çünkü aralarında Trakya'daki Müslüman mallarının tazminatı meselesi görüşmeleri başlamıştır.¹⁶³

3. Türkiye-Bulgaristan Dostluk Antlaşması, Protokolü ve İkamet Sözleşmesi

Ankara'da diplomatik ilişkilerin kurulmasına yönelik yapılan Türk-Bulgar görüşmeleri, göçmenler ve azınlık hakları konusunda bir görüş birliğine varılamaması sebebiyle uzayıp gitmiştir.

Mustafa Kemal Paşa görüşmelerin uzamasından duyduğu memnuniyetsizliği şu sözlerle dile getirmiştir: "Türk-Bulgar görüşmelerinin verimsiz uzatılması, geciktirilmesi iki ülke kamuoyunu tedirgin etmektedir. Görüşmelerin sona ermesi ya da tamamen kesilme zamanı gelmiştir."¹⁶⁴

Görüşmelerin başarılı olarak sonuçlanması ya da başarısız kesintiye uğraması seçeneği karşısında kalan Bulgar Hükümeti, S. Radev'in antlaşmayı imzalaması, ancak Bulgaristan tarafından istenilen derecede çözüme kavuşmayan sorunların bir ek protokolle antlaşmaya dahil edilmesi doğurultusunda talimat vermiştir. Böylece iki yıla yakın bir süre devam eden Türk-Bulgar görüşmeleri nihayet 18 Ekim 1925 tarihinde Ankara'da imzalanan Dostluk Antlaşması, ona ek Protokol ve İkamet Sözleşmesi ile sonuçlanmıştır.¹⁶⁵

Slovo, Antlaşmanın Bulgaristan tarafından imzalanmasını, Bulgaristan'ın tüm komşuları ile ilişkilerini sağlam temeller üzerine kurmak için sarfettiği çabaların yeni bir adımı olarak değerlendirmekte.¹⁶⁶

Slovo, Antlaşma ile ilgili olarak şunları yazmakta: "İmzalanan Antlaşma ile Türkiye ile aramızda diplomatik ilişkiler kuruluyor.

¹⁶³ **Utro**, S. 4632, 17 Yınuari 1925, s. 1.

¹⁶⁴ **Belgelerle Mustafa Kemal**, s. 29.

¹⁶⁵ **Belgelerle Mustafa Kemal**, s. 29-30.

¹⁶⁶ **Slovo**, S. 1015, 21 Oktomvri 1925. s. 1.

İtilaf devletleri Türkiye ile ilişkilerini Lozan'da düzenlediler. Lozan Konferansında yer almayan devletler hemen akabinde Ankara ile ilişkilerini kurmak için girişimlere başladılar (Polonya, Avusturya.. gibi).

Bulgaristan ise bu komşusu ile ilişkilerini ancak şimdi düzenliyor. Bunun sebebi kötü bir niyette değil, sorunların karışık olması dolayısıyla uzun müzakereler gerektirmesinde aranmalı.”¹⁶⁷

Beş maddeden oluşan Dostluk Antlaşmasının maddeleri şu şekildedir:

Madde 1 – Türkiye Cumhuriyeti ile Bulgaristan arasında bozulmaz bir barış ve içten ve sonsuz bir dostluk olacaktır.

Madde 2 – Taraflar, iki devlet arasındaki diplomasi ilişkilerini Devletler Hukuku kurallarına uygun biçimde kurmak konusunda anlaşmışlardır.

Madde 3 – Taraflar, bir Ticaret ve İkamet Sözleşmesi ile Hakem antlaşması imzalamak konusunda anlaşmışlardır.

Madde 4 – Antlaşma onaylanacak ve onay belgeleri Ankara'da kısa bir süre içinde teati edilecektir.

Madde 5 – Antlaşmaya ilave edilen protokol antlaşmanın ayrılmaz bir parçasıdır.

Bulgar kamuoyunda uzun yıllar tartışmalara neden olan Protokolün bazı maddeleri de kısaca şu şekildedir:

A – İki taraf Nöyyi ve Lozan Antlaşmaları ile belirlenen azınlık haklarını korumaya mecburdur.

B – 1912 Türkiyesi sınırları içinde doğan ve protokolün imzalanmasına kadar Bulgaristan'a göç eden ve Bulgar uyrukluğunu kazanmış tüm Bulgarları Türk Hükümeti Bulgar uyruğu olarak tanır. (Yine tersi durum Türkler için de geçerli)

“C” maddesinde söz konusu olanlar dışında, yukarıda sözü edilenler Bulgaristan ve Türkiye arazilerinde sahip oldukları malları üzerinde haklarını korumakta.

C – İstanbul hariç Türkiye Cumhuriyeti'nin Avrupa kıtasındaki topraklarının yerli halkından olup 5/18 Ekim 1912 tarihinden protokolün imza tarihine kadar Bulgaristan'a göç etmiş olan Bulgarlara ve Balkan savaşını müteakip Osmanlı

¹⁶⁷ Slovo, S. 1015, 21 Oktomvri 1925, s. 1.

İmparatorluğundan ayrılan toprakların yerli halkından olup 5/18 Ekim 1912 tarihinden protokolün imzalanmasına kadar Türkiye'ye göç etmiş Türklerin her türlü taşınmaz malları buldukları ülkelerin devletlerince karşılıklı olarak edinilmiş olacaktır.

D – Bulgaristan'da bulunan Türkiye uyruklarının olan taşınmaz mallar veya Türkiye'de bulunan Bulgar uyruklarına ait taşınmaz mallar eğer hala yasal sahiplerinin tasarrufunda değilse sahiplerine iade edilecek. Eğer malların gelirlerine el konulduysa yani haczedildiyse malların gelirleri sahiplerine ödenecektir. Eğer mallar, göçmenler ya da yerli halk tarafından alınmışsa mal sahiplerine adilane bir kira bedeli ödenecektir.

İmzalanan İkamet Sözleşmesinin en önemli maddesi ise; "Bulgaristan'dan ve Türkiyeden isteğe bağlı göç eden Türklerle Bulgarlara hiçbir engel yaratılmayacaktır. Göç edenler mallarını serbestçe tasfiye ederek, taşınan mallarını yanlarına alabilecekler" şeklindeki ikinci maddedir.

Diğer önemli madde de sekizinci maddedir. Buna göre; Tarafların birinin tebasının diğer tarafın arazisinde bulunan malı istimlak edilmeyecek. Ve yine önceden ilan edilmedikçe hiçbir istimlak işlemi yapılmayacaktır.¹⁶⁸

Bulgaristan protokolün özellikle "D" maddesi ile İkamet Sözleşmesinin 8. maddesinin tatbikine uzun yıllar yanaşmamıştır.

4. Dostluk Antlaşması ve Bulgaristan Basınındaki Yankıları

1925 Antlaşması ile ilgili basında fazla bilgilerin yer almadığı görülmekte. Antlaşmanın maddeleri Mayıs 1926'da, Meclise onaylanmak üzere getirilmesiyle Utro'da kısaca açıklanmıştır. Bunun en önemli nedeni, Bulgar Hükümetinin, Doğu Trakya'dan göç etmiş Bulgarlarla ilgili isteklerini Türkiye'ye kabul ettirmeyi başaramaması sebebiyle, Bulgar kamuoyunun tepkisinden kaçınmasıdır.

Antlaşma ile ilgili yazılar ve yorumlar daha çok 1929, 1931 ve 1932 yıllarındaki dergilerde yer almakta.

Antlaşmayı imzalayan Bulgaristan, özellikle Antlaşmaya ilave edilen Protokol ve İkamet sözleşmesinin bazı maddelerini yıllarca uygulamaya yanaşmamıştır.

¹⁶⁸ İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, 1. cilt, 1920-1945**, TTK Yay., Ankara 1983, s. 255-263. Ayrıca bkz. **Dostluk**, S. 43, 18 Mayıs 1926, s. 1.

1929'da Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan Tarafsızlık, Hakem ve Uzlaşma Antlaşmasında, iki ülke arasındaki ihtilafli sorunlarda hakemliğin ve bir uzlaşma komisyonunun kurulmasının öngörülmesi ve Aralık 1931'de Başbakan Muşanov'un Türkiye'ye yaptığı ziyaret sonrası öngörülen komisyonun kurulması, 1925 Antlaşmasını gündeme getirmiştir.

İkonomičeska Borba, Antlaşma ve Protokolü eleştirerek şunları yazmakta: "Dostluk Antlaşması ve ona ilave edilen protokolle üzerimize öyle yükümlülükler aldık ki, eski Türkiye bile Bulgarlar'dan böyle isteklerde bulunmamıştı. Biz, bizi 50 yıl geriye götüren bir durumu kabul ettik.

Protokolün "D" maddesi ile tarafımızdan küçük düşürücü yükümlülükler kabul edildi. Bu madde Bulgar devletine, Clemanso'nun yardımı ile Venizelos'un Nöyyi Antlaşmasında dayattığı yükten daha ağır bir yük getiriyor. Halbuki Nöyyi Antlaşmasında mağlup taraf olarak mecbur bırakılmıştık. Oysa Türkiye ile yaptığımız antlaşmada eşit taraflardık.

Türkiye'yi terk eden Bulgarların malları mı daha değerli, Bulgaristan'ı terk eden Türklerin mi? Türkiye'nin kendi insanların Bulgaristan'da bıraktıkları malları için mi daha yüksek bedel ödenecek, yoksa Türkiye'de bırakılan Bulgarlar'ın mallarına mı? Bunlar Türkiye tarafından çok iyi bilinmekle beraber, bizde bunlarla ilgili hiçbir şey bilinmiyor.

"D" maddesinde sözü edilen malları iade etmekle kalmıyor, Türkler tarafından terk edilmiş mallar için bir de kira bedeli ödemeye mecbur bırakıyoruz. Loveşko, Plevensko, Sofiysko ve Bulgaristan'ın her tarafındaki mallar Türklerindi. Rusya ve Türkiye arasında imzalanan antlaşmadan sonra, buradaki mal sahiplerinin çoğu mallarını gönüllü olarak satmışlardı. Bazıları geri dönmemişlerdi, bazıları da döndükleri halde satamamışlardı. Burada bir zaman aşımı söz konusu.

Türkler "F" maddesiyle iki ülke arasındaki sınırları belirleyen kısmı hariç, İstanbul Antlaşmasının devamını da istemiyorlar. Neden? Bu, Türklerin başka büyük istekleri ile ilgili.

Türkler bu antlaşma ile 50 yıldır istedikleri her şeyi elde ediyorlar"¹⁶⁹

¹⁶⁹ "Kakvo Sıdırja Dogovora ni za Priyatelstvo s Turtsiya (Türkiye ile İmzaladığımız Dostluk Antlaşması Ne İçeriyor?)", **İkonomičeska Borba**, S. 19, 25 Dekemvri 1928, s. 1-3.

Trakya Komitesi gençlik kolunun yayın organı “Zavet” gazetesinin redaktörü Anastas Poptodorov, Antlaşma ve Protokolün Bulgaristan aleyhinde olduğunu savunarak, Bulgar Hükümetini eleştirmekte: “Türkiye ile sadece protokolle ilgili yapılan müzakereler 2 yıl sürdü. Türkler bu protokolle bir haksızlığı, 1913 yılında Doğu Trakya’daki Bulgar halkına karşı yaptıkları bir haksızlığı meşrulaştırdılar. Daha o zamanlar kafalarındaki temel düşünce bölgedeki Bulgar halkı tasfiye etmektir. İstanbul Antlaşması ile bu amaca tam ulaşamadıysa da Ankara Antlaşması ile ulaştılar. Yani 1913’de başlanan iş tamamlandı.

Protokolün iç yüzü “C” maddesinde yazıyor. Burada şöyle deniyor: İstanbul hariç Türkiye Cumhuriyeti’nin Avrupa topraklarından 5-18 Ekim 1912 ile protokolün imzalanmasına kadarki dönemde Bulgaristan’a göç etmiş Bulgarlarla, Türkiye’ye göç etmiş Müslümanların her çeşit taşınmaz malları hangi ülke topraklarında yer alıyorsa o ülke devletinin malı olacak.

Dünya 1912’den bu yana pek çok savaş ve felaketlere sahne oldu. Ancak vatandaşların hakları her yerde en dikkatli şekilde korundu. Ankara Antlaşması ile devlet ilk defa bu hakları alıyor. Şimdiye kadar hiçbir devlet kendi vatandaşlarının haklarını hiçe sayarak zenginleşmemiştir. Ancak protokolle bu durum gerçekleşiyor. Bizim için son derece uygunsuz böyle bir durum acımasız Nöyyi Antlaşmasında bile yer almadı. Nöyyi’de bile mülkiyet hakkının en kutsal ve dokunulmaz hak olduğu kabul edilmişti.

Bulgarların Doğu Trakya’daki mallarının değeri 5.25 milyar levadır. Tabi buna Bulgarların gasp edilmiş mallarını da eklersek rakam 10 milyar levaya ulaşıyor. Kamu Malları Bakanlığı’nın verdiği bilgilere göre Türkler’in mallarının değeri ise 600 milyon levadan fazla değil.

Diğer yandan Ankara Antlaşması ile Doğu Trakyalıların uğruna çok kanlar döktükleri ve kurbanlar verdikleri vatanlarında yaşama hakları da ellerinden alınıyor.

Eğer devletimiz bir zorluk, barışçı yolla çözümlenmeyecek bir zorluk karşısında bulunsaydı, yapılan fedakarlığı bir yere kadar anlayabilirdik. Ancak tamamen hür olarak, Doğu Trakyalıların mallarını Türkiye’ye hediye etmesi ve

üstelik de tüm bunları pahalı bir “dostluğun” satın alınması uğruna yapması çok tuhaf ve çok zararlıdır.

Türkiye ile Bulgaristan arasında dostluk, ancak göçmenlerin Doğu Trakya’daki mal ve mülklerine kavuştukları zaman kalıcı olabilir. Bu da Ankara Antlaşmasının feshedilmesi ile gerçekleşebilir.¹⁷⁰

İkonomiçeska Borba, Bulgar Başbakanı Muşanov’un Aralık 1931 Ankara ziyaretinden sonra da antlaşmayı eleştirerek şunları yazmakta: “1925 Antlaşması ve ona ilave edilen protokolle Türk Hükümeti karşısında büyük bir fedakârlık yapılmıştır.

1925 Antlaşması ile Türkiye’ye verilen tavizler akıl almaz ve bu antlaşma ile ülkemizin bağımsızlık ve menfaatleri çiğnenmekte.

Bu bir dostluk antlaşması değil, Bulgaristan’dan göç eden Türk mallarının ödenmesi antlaşmasıdır. 1925’e kadar hiçbir Bulgar hükümeti Türklere bu tür haklar tanımamış ve ilgili tarafları haklarını aramak üzere mahkemelere göndermişti.

Bu antlaşmanın içeriğini bugüne kadar hiçbir gazete ve dergi yazmamış ve bu antlaşmanın içeriği sadece halk için değil, milletvekilleri için de meçhul kalmıştır.

1925’teki Antlaşmanın içeriği nedir? Bu antlaşma sadece akıl almaz değil, aynı zamanda bize karşı yapılmış düşmanca bir antlaşmadır.

Öncelikle bu antlaşma ile yüzyıllardır Trakya’da yaşamış ve Türk milliyetçiler tarafından kovulmuş Bulgarların sadece evlerine dönmeleri reddedilmiyor, aynı zamanda onların Türkiye’de kalan ve Türk devleti tarafından ödenmesi gereken mallarının bedeli de Bulgar hükümetine yükleniyor.

Hiçbir zaman ve hiçbir millet gönüllü olarak bu tür bir antlaşma imzalamamıştır. Söz konusu antlaşma ile binlerce Bulgar ailenin kovulması sadece meşrulaştırılmakla kalmadı, aynı zamanda Bulgar mahkemelerinde davaları kaybetmiş zengin Türklerin Bulgaristan’da bıraktıkları mallara karşılık, Trakya Bulgarlarının mallarının da bırakılması meşrulaştırılmış oldu. Bu antlaşma sönmeye başlamış nefretleri tekrar alevlendirecek.

¹⁷⁰ Anastas Poptodorov, “Angorskiyat Dogovor (Ankara Antlaşması)”, **Edinstvo**, S. 3-4, 1931, s. 7-8.

1925 Antlaşması halk tarafından seçilmemiş ve halka yabancı kişilerden oluşan 9 Haziran Meclisi tarafından kabul edilmiştir. Bulgarlar, kurnazca ve haince Türklerin mallarını ödemek zorunda bırakıldılar.”¹⁷¹

Gladnev, Türk mallarının değerinin, bazı çevrelerde iddia edildiği gibi düşük olmadığını belirterek daha dikkatli bir uyarıda bulunuyor: “Bize göre sorunların önemi doğru bir şekilde değerlendirilmiyor ve tarafımızdan küçümseniyor. Acele ile Türk tarafının mallarının ödenmesine yönelik bir istek görülüyor.

Yerel idareler vatansever düşüncelerle, Türklerin mallarının bedelinin değersiz olacağı kanaatinde. Küçük tutarların söz konusu olduğunu zannederek, merkezi idareye verdikleri bilgilerle, merkezi idareyi de yanıltıyorlar. Ancak yarın bir gün bu mallara değer biçme günü geldiğinde, o kadar da değersiz ve küçük tutarların söz konusu olmadığı ortaya çıkacak. Aldığımız bilgilere göre sadece iki kaza, Gorno Djumayska ve Sv. Vrač'taki Türklerin mallarına karşılık ödenecek miktar 400 milyon levanın üzerinde. Ayrıca bu kazaların dışında 6-7 kazanın daha olduğu unutulmamalı. Olaylar olduğu gibi görülmeli”¹⁷²

Trakya Komitesi, Mayıs 1926'da Dostluk Antlaşmasının onaylanmak üzere Bulgar Meclisine getirilmesinden evvel protestolarına başlamıştır. Amaç Antlaşmanın Meclis tarafından onaylanmasını engellemek.

Utro, Trakya teşkilatlarının memnuniyetsizliğini dile getirmekte: “Türkiye ile Bulgaristan arasında imzalanan Dostluk antlaşması yakında onaylanmak üzere meclise sevk edilecektir.

Trakya Komitesi bu antlaşmanın Trakya'daki Bulgarlar'ın çıkarlarına zarar verdiğini belirterek yakında Sofya'da olağanüstü bir kongre düzenleyeceklerini açıklamakta.

Komite, tüm yerel teşkilatlara delege olarak bugün Türk sınırları içinde kalan Doğu Trakya doğumlu Bulgarların seçilmesini istemiştir.”¹⁷³

¹⁷¹ “Dogovorite Mejdu Bılgariya i Turska Republika ot 1925 i 1929 Tureni v İzpılneniye (Türk Cumhuriyeti ile Bulgaristan Arasındaki 1925 ve 1929 Antlaşmaları Yürürlüğe Girdi”, **İkonomiçeska Borba**, S. 1-2, Yınuari-Fevruari 1932, s. 14-15.

¹⁷² “Sled Angora (Ankara'dan Sonra)”, **Zveno** S. 4, 31 Yınuari 1932, s. 54-55.

¹⁷³ **Utro**, S. 5004, 18 April 1926, s. 1.

Bulgar Hükümetinin Ankara'da imzaladığı antlaşmanın onay için Bulgar Meclisine gelmesi Trakyalılar arasında memnuniyetsizlik yaratmıştır.

Trakya Teşkilatları düzenledikleri toplantılarda bazı isteklerde bulunmuşlardır. İstekler, Ankara'ya yönelik protestoların yüksek sesle dile getirilmesi ve milletvekillerinin bu antlaşmayı onaylamamaları yönünde. Trakyalılar, Antlaşmanın onaylanması durumunda Antlaşmayı tanımayacaklarını da ilan etmişlerdir.

Trakya Komitesi, Bulgar göçmenlerin doğdukları Türkiye topraklarına dönerek malları üzerindeki haklarının tanınmasını ve Türkiye'deki vatandaşlık haklarının Milletler Cemiyeti güvencesine alınmasını istemiştir.¹⁷⁴

Dnevnik de Trakyalıların protestolarını dile getirmekte: "Ankara Antlaşmasının Bulgar Hükümeti tarafından onaylanacağı yönündeki karar Trakya çevrelerini endişelendirmeye devam ediyor.

Trakyalılar bu antlaşma ile Doğu Trakya'daki mallarını tamamen kaybedeceklerini belirtiyorlar.

Trakya Teşkilatı tarafından Sofya'da düzenlenecek kongre, Ankara Antlaşması'nı protesto niteliğinde. Trakya üst komitesi toplantıya başkanlık etmesi için metropolit Stefan'ı davet etmiştir.

Trakya çevrelerindeki telaş yabancı muhabirlerin de oldukça dikkatini çekmekte. Yabancı basın organları bu protesto toplantısında yer alacaklarını duyurmuşlardır.¹⁷⁵

Slovo, Trakyalıların düzenledikleri 16 Mayıs toplantılarını aktararak şu bilgileri vermekte: "Dün Askeri Kulüp binasında Trakya Teşkilatları tarafından genel toplantı düzenlendi. Toplantıda Prof. St. Kirov, D. Mişev ve Yüksek Komite Başkanı D.Nikolov söz alarak Ankara Antlaşmasının bazı kararlarına karşı çıktılar. Daha sonra Trakya göçmenleri tarafından üniversite salonunda yapılan toplantıda Ankara Antlaşması görüşüldü."¹⁷⁶

İvan Macarov, gelecekte iki ülke arasında kurulacak ekonomik ilişkilere büyük önem vermekte ve Antlaşmanın onaylanması gerektiği kanaatiyle şunları yazmakta: "Türk-Bulgar Antlaşması daha geçen Ekim ayında imzalanmasına

¹⁷⁴ **Utro**, S. 5016, 1 May 1926, s. 1.

¹⁷⁵ **Dnevnik**, S. 7933, 14 May 1926, s. 1.

¹⁷⁶ **Slovo**, S. 1182, 17 May 1926, s. 1.

karşılık Meclise onay için ancak şimdi geldi. Bunun sebebini, önceki seleflerinin kabul etmiş olduklarını kabul etmek istemeyen yeni Hükümetimizde aramalıyız.

Uluslararası ilişkilerde imzalanmış bir şeyin reddi kolay değil. Böyle bir şey mümkün olmakla birlikte, bu ardından bazı politik neticeler getirir.

Artık Meclise sevk edilmiş olan Türk-Bulgar Antlaşması elbette kusursuz değil. Bu antlaşmada eleştirilen bazı maddeler var. Ancak bazı zayıf taraflarından dolayı bu reddedilebilir mi? İşte sorun burada.

Ülkemizde, komşumuzla iyi ilişkiler içinde olma isteği var. Aynı isteğin Türkiye Cumhuriyeti'nde de olduğu inancındayız. Sabık Bulgar Hükümeti Antlaşmada bahsedilen konuların müzakereleri sırasında, kazanç ve kayıpları göz önüne alarak, hatta antlaşmanın uygunsuz taraflarını da göz önüne alarak antlaşmayı kabul etme kararı aldı. Bizce Antlaşmanın Mecliste onaylanması sırasında milletvekilleri de böyle davranmalı.

Bizim Türkiye'deki menfaatlerimizin bir zamanlarki gibi büyük olmadığı doğru. Bizim milliyetimiz artık Türk hudutları içinde yer almıyor. Ancak yine de biz, Türkiye Cumhuriyeti ile komşuyuz. Onunla gayri tabii şartlar içinde yaşamamalıyız. Geçmişini unutmak istediğimizi gösterelim. İyi komşuluk, karşılıklı hoşgörü ve samimi bir dostluk içinde yeni bir hayata başlayalım.

İmzalanan Antlaşmada iki taraf arasında bir ticaret antlaşmasının imzalanması da öngörülüyor. Bu önemli. Bugün mallarımız Türkiye'de hiçbir elverişlilik bulamıyor. Düşman bir ülkenin malları gibi görülerek, yüksek gümrükle vergilendiriliyor. Sağlam ticari ilişkiler olmadan, iyi komşuluk ve dostane hisler şairane ifadelere dönüşüyor. Türkiye komşularından temin edebileceği gıda ürünlerini Amerika, Kanada gibi ülkelerden, Bulgaristan da Türkiye'den alabileceği bazı ürünleri uzak ülkelerden ithal ediyor.

Türkiye ile aramızda bir ticaret antlaşmasının imzalanması tüm bu anormallikleri ortadan kaldıracaktır. Antlaşmanın Mecliste onaylanacağını düşünüyorum.”¹⁷⁷

11 Şubat 1926 tarihli Zora gazetesinde ilginç bir yazı yer almıştır. “Türk-Bulgar Antlaşmasına İngiliz İlgisi” başlığını taşıyan yazı, Türk-Bulgar Antlaşmasının onaylanmak üzere Bulgar Meclisine geç bir tarihte

¹⁷⁷ İvan Macarov, “Bilgaro-Turskite Dogovori (Türk-Bulgar Antlaşmaları)”, **Slovo**, S. 1189, 26 May 1926, s. 1.

getirilmesinde, Türkiye ile İngiltere'yi savaşın eşiğine getiren Musul sorununun önemli bir rol oynamış olabileceğini düşündürmekte. Bulgaristan, memnun olmadığı bu Antlaşmayı onaylamadan önce, Musul sorununun ne yönde gelişeceğini beklemiş olabilir. Ayrıca Antlaşmayı imzalayan ile onaylayan hükümetler farklı hükümetlerdir.

Zora'nın ilgili haberi şu şekilde: "Türkiye ile İngiltere arasındaki ilişkilerin gergin olmasına karşın, İngiliz basını Türkiye ile ilgili tüm olaylara büyük ilgi gösteriyor. Yakında imzalanmış olan Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması da İngiltere'nin dikkatinden kaçmamış.

İngiliz basını, Antlaşmanın onay için henüz Bulgar Meclisine verilmediğini yazarak, bazı Bulgar milletvekillerinin Antlaşma ile ilgili memnuniyetsizliklerini dile getirmekte. İngiliz basını Antlaşma kararlarının Bulgaristan'da gizlendiğini de yazmakta.

"Near East" adlı dergi, muhtemel bir İngiliz-Türk savaşında Bulgaristan'ın tarafsız kalacağına dair Türkiye ile gizli bir protokol imzaladığı yönündeki söylentilere inanmadıklarını belirtmekte. Dergi, Bulgaristan'ın İngiltere'den aldığı üstü kapalı bazı imalar sebebiyle Antlaşmayı onaylamada geciktiği iddialarını yalanlamakta. Ancak muhtemel bir İngiliz-Türk savaşında Bulgaristan'ın tutumunun önemli olacağını da vurgulamakta."¹⁷⁸

5. Antlaşmanın Bulgaristan Meclisi Müzakereleri

Türk-Bulgar Dostluk Antlaşmasının Bulgar Meclisinde onaylanmasından önce müzakereler yapılmıştır. Bulgar basınına göre söz alan muhalif milletvekillerinin çoğu Antlaşmanın onaylanmasına karşı çıkarak, Antlaşma ile Trakyalı göçmenlerin mağdur edildiğini belirtmiştir.

Müzakereler sırasında ilginç konuşmalar yapılmıştır. Antlaşmanın imzalandığı dönemin Dışişleri Bakanı Kalfov'un Antlaşmayı meclise arzından sonra muhalif Radikal Parti'den İliya Georgiev söz alarak, Türkiye ve Bulgaristan arasında bir dostluğun tesisinin gerekli olduğunu, ancak Antlaşmada Bulgaristan'a karşı haksızlık yapıldığını ve bu haksızlığın

¹⁷⁸ Zora, S. 1987, 11 Fevruari 1926, s. 2.

düzeltilmesi gerektiğini söyleyerek, Radikallerin Antlaşmayı onaylamayacaklarını açıklamış.¹⁷⁹

İktidar Partisi Demokratik Birlik'ten Trakya kökenli milletvekili T. Yanev, Mecliste Trakyalıların protestolarını dile getirmiş. Yanev: "Türkiye ile bundan böyle düşman değil, dost kalmamız gerek. Fakat ne çare ki Trakyalı kardeşlerimiz tarihte benzeri görülmemiş mal ve mülkü üzerinde hayat ve temlik gibi en doğal ve insani haklardan mahrum edilmişlerdir. Bu sebeple böyle bir dostluğun temin edilemeyeceğini düşünüyorum. Bulgaristan'da 700 bin Türk tutulur ve onlara her türlü hak verilirken, Türkiye'ye 150 bin Bulgar'ın iadesi ve haklarından tekrar istifade etmelerini sağlayamıyoruz."¹⁸⁰ demiştir.

Yanev'den sonra söz alan Sosyalist Partili Pastuhov'un konuşmasından Dostluk gazetesi şöyle söz ediyor: "Geniş Sosyalistlerden Pastuhov, sosyalist ağzına yakışmayan şoven bir lisanla, Antlaşma aleyhinde bir Trakya mebusanından bile daha fazla idare-i lisan etti. Türklerle baştan küçük işleri tasfiye lazım geldiğini, büyük işleri yalnız Bulgarların değil, Cumhuriyetçi olmakla beraber, hala eski Türklerin kafasını taşıyan Ankaralılar ile büyük devletlerin de halledemediklerini ve Muahedenin tasdikinde acele etmenin doğru olmayacağını beyan etti."¹⁸¹

Utro'ya göre Çiftçi Partisi adına söz alan Nikola Borisov da Çiftçilerin Antlaşmayı onaylamayacaklarını söylemiştir.

Söz alan Hükümet partisine mensup milletvekili H.Siliyanov ise yaptığı konuşmasında, muhaliflerin esas ve mantıktan uzaklaştıklarını ve milli hissiyatı depreştirmede geç kaldıklarını söyleyerek, kendisinin Bulgaristan'a hayırlı iş yapıyorum kanaati ve temiz bir vicdanla Antlaşmanın onaylanması için oy vereceğini belirtmiş. Antlaşmanın uzun müzakerelerden sonra meydana geldiğini söyleyen Siliyanov, şöyle devam etmiştir: "Bulgar Hükümetinin bütün arzu ve gayretlerine rağmen bundan daha iyi bir netice için Türk yetkilileri ikna edemedik. Türkiye'nin bu konudaki politikalarının tek kurbanı Bulgarlar değil. Yunanlılar bu hususta daha talihsiz. Trakya göçmenlerinin tekrar Trakya'ya dönme ihtimal ve ümitleri yok. Ancak Antlaşmada göçmenlerin hukuku,

¹⁷⁹ **Slovo**, S. 1190, 27 May 1926, s. 1.

¹⁸⁰ **Utro**, S. 5037, 29 May 1926, s. 1.

¹⁸¹ **Dostluk**, S. 4, 1926, s. 2.

muhalliflerin tasavvur ettiği gibi değil. Antlaşmanın onaylanarak iki ülke arasındaki ekonomik ve politik ilişkilerin bir an önce kurulması Bulgaristan için zarar değil, ancak fayda getirir. Milletvekillerinin derin bir muhakemeden sonra oy vermelerini arz ve beyan ediyorum”¹⁸²

Siliyanov’dan sonra Makedonya milletvekillerinden Karacolov söz alarak, konuşmasında, gerek Trakyalıların gerekse Makedonyalı ve Dobrucalıların milli emel ve gayelerine, ülkenin içinde bulunduğu şartlar altında ve sol düşüncesiyle yaşandığı sürece çırpınacaklarını, uluslararası antlaşmaların göçmenlere bahsettiği hukukun kendilerine verilmesi gerektiğini, ancak söz konusu antlaşma ile bu hukukun iptal edildiğini belirterek: “Göçmenlere memleketlerine dönmek imkanının verilmesini temenni ediyorum” demiştir.

Karacolov’dan sonra bir konuşma yapan Nasyonal Liberal Parti’nin en nüfuzlu adamlarından Dimo Kyorçev, Türkiye ve Bulgaristan arasındaki dostluğun payidar olması taraftarı olduğunu belirterek, Antlaşmanın onaylanmasını istemiştir. Kyorçev konuşmasının devamında: “Trakyalıların kaderini anlıyorum, ancak politikada fedakarlık lazım. Ne Hükümeti ne de Antlaşmayı imzalayanları mesele hakkında cahillikle suçlayamam. Eleştirmek kolaydır, fakat herkes kendini Başbakan’ın yerine koyarak bir defa düşünsün. Memleketimizin bugünkü iç ve dış vaziyeti antlaşmanın kabulünü gerektirir. Bu Antlaşmanın onaylanması yönünde oyumuzu kullanacağız”¹⁸³ demiştir.

İkinci gün müzakerelerinde söz alan Demokrat Parti’den Dr.Girginov, Bulgar milletinin Türk-Bulgar Dostluk Antlaşmasının imzalanmasını memnuniyetle karşıladığını, ancak Antlaşmaya ilave edilen Protokolün Bulgar kamuoyunda kötü tesirler bıraktığını ve göçmen emlakının kanunsuz ve haksız bir şekilde halledildiğini belirtmiş.¹⁸⁴

Girginov’dan sonra söz alan mazbata muharriri ve sabık Hariciye Nazırı Mösyo Kalfov Muahedeyi parlak bir ifade ile müdafaa ederek şunları söylemiştir: “Türkler’in Anadolu’da Yunanlılar üzerindeki zaferinden sonra Türkler tek mil hükümetlere karşı bir çok şartlar ve istekler ileri sürdüler ve bunların pek çoğunu da büyük hükümetlere bile kabul ettirmeyi başardılar ve dostluk muahedeleri

¹⁸² **Utro**, S. 5037, 29 May 1926, s. 1.

¹⁸³ **Slovo**, S. 1190, 27 May 1926, s. 1.

¹⁸⁴ **Utro**, S. 5037, 29 May 1926, s. 1.

akdettiler. Kapitülasyonlar ve sairenin bu meyanda olduğunu zikre hacet yok. İşte biz de ondan sonra müzakerata başladık... Çok ısrar ettik, hatta bizzat Genevre’de Türk murahhası ile iki defa görüştüm, fakat bundan daha fazlasını yapamayacaklarını söyledi. Bulgaristan’daki ekalliyetler hakkında burada hissiyata kapılarak pek çok sözler söylendi, fakat biz Türklere ekalliyetler hususunda sanki fazla ne veriyoruz. Evvelce ekalliyetlere Bulgar kavanini ne gibi hukuk bahş vaadetmiş isek şimdi de aynıdır. Bazı müdahaleye muceb olacak mevaddı haiz olan İstanbul Muahedesi fesh ediliyor. Muahedede haksızlıklar olduğunu itiraf ediyorum, fakat ne çare ki bunlar hakikatın bir tecellisidir.”¹⁸⁵

En son söz alan Başvekil Lyapçev’in nutku da şu şekildedir: ”Benden evvel söz alan mebusların komşumuz Türkiye Cumhuriyeti hakkında hiçbir fena düşünce fikir serfetmedikleri ve dostluğun lüzumunda müttefik olduklarından dolayı teşekkür ederim. Trakyalıların emlakı meselesine temas eden ben, bu haksızlıklardan nahoşundum. Bu ilk değil, temenni edelim ki son olsun. Tarih bundan daha büyük ve acı pek çok haksızlıklara şahid olmuştur. Muahedeyi yakın maziden ilham alarak değil, her bir muahedenin akdi anındaki vaziyeti düşünerek kıymetini takdir etmek doğrudur. Ben 1909 senesinde akdettiğimiz müftülüğe ait mukavelatin amil ve failiyim. Fakat ne o mukavele ve ne de şimdiki muahedenin tesiri olarak dahili işlerimize haricden yapılacak müdahaleye meydan vermedim ve vermeyeceğim.

Yemin verdiğiniz Bulgaristan’ın şu mukaddes ictimagahı olan Meclis-i Mebusan’da hissiyatınıza mağlup olarak değil, memleketin âli menfaatlerini düşünerek elinizi kalbinize koyunuz ve muahedenin tasdiki için rey veriniz.”

Başvekil Muahedeyi reye vermiş. Çiftçiler, Geniş Sosyalistler ve Radikallerden maada tekmil fırkalar müttehiden Muahedenin tasdiki için rey vermişler ve muahede kahir bir ekserietle alkış tufanları arasında kabul edilmiştir”¹⁸⁶

Türk-Bulgar Antlaşmasının Mecliste onaylanmasından sonra Trakya Komitesi Milletler Cemiyeti’ne bir telgraf göndermiştir. Telgrafta, Antlaşmanın onaylanmasından sonra 200 bin Doğu Trakyalı Bulgar göçmenin doğdukları

¹⁸⁵ **Dostluk**, S. 43, 1926, s.2.

¹⁸⁶ **Dostluk**, S. 43, 1926, s. 2.

yerlere dönme haklarını ebediyen kaybettikleri ve 10 milyar leva tutarında olan mallarına Türk Hükümeti tarafından el konulduğu belirtilerek: “Trakya Teşkilatı olarak durumu protesto ediyor ve bu muamele ve eşitsizliğe karşı çıkıyoruz. Bu durum uluslararası hukuk prensiplerine de aykırı. Trakya’dan kovulmuş Bulgar göçmenler hiçbir zaman mücadeleden vazgeçmeyecek ve antlaşmaya karşı koyacaklardır.” denmiştir.

Ayrıca Trakya Teşkilatı üst komitesi Sofya’daki tüm büyük ülke temsilcilerine de birer protesto bildirgesi göndermiş.¹⁸⁷

Başbakan Lyapçev’in Mecliste, Dostluk Antlaşması’na göre Trakya’daki yerlerini terk eden Bulgarlara % 50 daha ucuz toprak verilmesi önerisinin kabulü de Trakya üst komitesinin itirazına sebep olmuştur. Komite, göçmenlere parasız olarak Bulgaristan’dan göç eden Türklerin topraklarının verilmesini istemiştir.¹⁸⁸

6. Antlaşmanın Tatbikatı Sorunu

Türk-Bulgar Dostluk Antlaşması’nın Bulgar Meclisi tarafından onaylanmasına karşın Bulgaristan, Protokolün ve İkamet Sözleşmesinin bazı maddelerini uygulamak istememiştir. Türklere mallarını iade etmek şöyle dursun, mahkeme kararlarıyla Türklere ait mallara el konularak bu mallar, üstelik hiçbir tazminat ödenmeden, istimlak edilmiş ve Bulgaristan haricinden gelen Bulgar göçmenlere verilmiştir. Konu hakkında Bulgar basınında herhangi bir haberin yer almamasına karşın Dostluk gazetesi durumu şu şekilde açıklamakta: “Nazariyat ile tatbikat arasında ne uçurumlar ne namahdud mesafeler olduğunu Bulgaristan ve Türkiye beyninde akdedilen “muahadenet muahedenamesi” bize bir defa daha ispat etti.

Biz komşumuz Türkiye ile aramızdaki müzmin ve ufunetli yaralarımızı temizlemiş, komşulukla kabil-i telif olmayan akideleri halletmiş, artık devletin beyninde yeni, devamlı ve pürüzsüz bir dostluk başladığına kani olmuştuk. Ne vahi gaflet! Bir sene var ki Türkiye ile aramızda akdedilmiş dostluk muahedesini mevcut, fakat nerede? Her iki devlet rical-i siyasiyesinin büyük bir hesinle meydana getirip akdına muvaffak oldukları Muahede bir Türk ve Bulgar

¹⁸⁷ **Utro**, S. 5037, 29 May 1926, s. 2.

¹⁸⁸ **Utro**, S. 5226, 17 Yanauri 1927, s. 1.

ekalliyetlerinin hukukunu her türlü taarruzdan masun bulunduracaklarına dair verdikleri imza maalesef buraca hiçbir tesir göstermemiştir.”¹⁸⁹

Dostluk, bu durumun daha Antlaşmanın Bulgar Meclisinde müzakere edilmesi sırasında Bulgar Başbakanı tarafından ima edildiğini yazmakta: ”Geçen sene kamarada Türk-Bulgar Muahedenamesi müzakere edilirken ekseryeti muhalifler teşkil eden hatiplere karşı muhterem Başvekilimiz: ”Efendiler, bir emri vaki karşısındayız, muhakkak tasdik edilmesi lazımdır. Tasdikten sonra uhdenize isabet eden vazifelerde hürsünüz” demişti. O zamanlar bu ince nükteyi anlamaya hissiyatımız mani olmuştu.”¹⁹⁰

Gazete, Türklerin durumunu şu şekilde dile getirmekte: “Türkiye ile Bulgaristan arasında akdedilen muahedenin bugün yalnız bir nazariyatta kaldığı teessüfle görülmekte. Bugüne kadar inleyerek emvalinin teslimine sabırsızlıkla intizar eden zavallı halk fakr u zaruret içinde.

Senelerce büyük yoksulluk ve dert içinde çırpınarak Türk-Bulgar Muahedesinin tasdik ve mevki-i icraya vaz’ına intizar eden bedbaht Türk’ün yüzü hala gülmemiştir. Muahedede kendilerine bahşedilen haklardan maalesef mahrum bırakılmıştır

Nevrokop, Melnik, Petriç ve Bulgaristan’ın pek çok havalisinden alınan haberler Türklerin pek bî huzur olduklarını gösteriyor. Her gün bu havaliden Sofya’ya gözyaşları içinde boyunlarını bükerek gelen Türkler, Hükümetin muahedeye külliyen zıt ve birbirini nakzeden ve daima Türkler aleyhinde matuf olan yeni emirlerden ve idare-i mahalliyede hakimkar olan gayr-i mesul kuvvetlerin cebir ve tazyikinden tahammülsüz bir lisanla şikayet ediyor¹⁹¹

Türkiye ile Bulgaristan Dostluk Muahedesinde Lozan ve Nöyyi Muahedeleriyle beynelmilel kavanin esasatından mülhem olarak tespit edilen emlak meselesi gayet açık ve fazla mütaalaya ihtiyaç görülmeyecek kadar sarihdir. Bu noktadan istifade etme hakkı olan vatandaşlar hukuk tasarruflarını hallettikleri halde ve mevcut evraklarıyla tasarruflarına muhtelif evamirle

¹⁸⁹ Dostluk, S. 71, 1927, s. 2.

¹⁹⁰ Dosluk, S. 87, 1927, s. 2.

¹⁹¹ Dostluk, S. 91, 1927, s. 2.

mümanat edilmesi bedbaht millettaşlarımızın bugünkü hayatı felaket haline kelb edecek kadar ciddiye kesbetmiştir.”¹⁹²

Dostluk, meydana gelen bu durum sebebiyle bazı Türklerin Türkiye’ye göç etme hazırlıkları içinde bulunduğunu yazmakta: “İntizar ederiz ki bir dönüm tarlası olana kadar zaptedilen millettaşlarımızın emlakı teslim edilsin ve ilkbahar için Türkiye’ye hicrete hazırlananlar bundan vazgeçsin.”¹⁹³

Gazete tüm bu olumsuzlukların önüne geçmek ve Antlaşmayı tatbik etmek için, iki ülke tarafından ortak bir komisyonun kurulması zorunluluğundan bahsetmekte.¹⁹⁴

Antlaşmanın Bulgaristan tarafından tatbik edilmemesinden dolayı Türkiye basınında meydana gelen memnuniyetsizlik de dile getirilerek, Türkiye’nin Sofya Elçisi Hüsrev Bey’in Bulgar Hükümetinin elinde bulunan Türk mallarının iadesi konusunda Bulgar Dışişleri Bakanı Burov nezdinde teşebbüslerde bulunduğu haberi verilmekte.¹⁹⁵

7. Antlaşma Sonrası Bulgaristan Basınında Türkiye

II. Balkan ve I. Dünya savaşlarından yenilmiş olarak çıkan Bulgaristan, Bulgar basınıının tabiriyle “onur kırıcı” Nöyyi Antlaşmasını imzalamış ve Güney Dobruca’yı Romanya’ya, Makedonya’nın bir bölümünü Yugoslavya’ya, Batı Trakya’yı Yunanistan’a bırakmış ve böylece Ege Denizi ile bağlantısı kalmamıştır. Bulgaristan bu bölgelerde Bulgar nüfus da bırakmıştır. Kaybedilen topraklar ve buradaki Bulgar azınlığı sorunları, Bulgaristan’ın komşularıyla ilişkilerini de belirleyici olmuştur. Savaş sonrası düzenden hoşnut olmayan Bulgaristan revizyonist bir politika takip ederek, bu politikasında İtalya ile birlikte hareket etmiştir.

Bu bakımdan Bulgar basınıındaki Türk-İtalyan ilişkilerine değinmek faydalı olacaktır. Müttefiklerin politikası sebebiyle işgal ettiği Anadolu’yu boşaltmak zorunda kalan İtalya’nın, Paris ve Londra Konferanslarında onuru kırılmış ve Dünya Savaşı’ndan manevi bir darbe alarak çıkmıştır. Bu durum ülkede faşizmin yükselişini getirmiştir. Faşizm şu şiarla doğmuştur: “Sahip

¹⁹² Dostluk, S. 71, 1927, s. 2.

¹⁹³ Dostluk, S. 71, 1927, s. 1.

¹⁹⁴ Dostluk, S. 87, 1927, s. 1.

¹⁹⁵ Dostluk, S. 71, 1927, s. 1.

olamadığımızı kendimiz elde edeceğiz.” Roma İmparatorluğunu canlandırmak için Doğu Akdeniz’de yayılmacı bir politika takip eden Faşist İtalya, Türkiye’yi de endişelendirmiştir.”¹⁹⁶

Slovo yorumsuz olarak İngiliz “Near East” dergisinde yer alan şu sözleri sayfalarına taşımakta: “Eğer ileride bir Balkan konfederasyonu mucizesi gerçekleşmezse, Sinyor Mussolini Bulgaristan’la işbirliği içinde Akdeniz’e ilerleyeceğine inanıyor”¹⁹⁷

Türkiye’nin 1924-1926 yılları arasında İngiltere ile yaşadığı Musul sorunu sebebi ile hassas bir dönemden geçtiği görülmekte. İngiltere, Musul sorununda destek için İtalya, Yunanistan, Fransa, Romanya gibi devletlerle temasa girmiştir. Tüm ülkelerin Türkiye’nin muhtemel bir savaşta uğrayacağı yenilgi karşısında pastadan ne gibi bir pay alabileceklerinin hesabını yapmaya başladığı görülmekte. Atina gazeteleri açıkça bir Türk-İngiliz savaşının İstanbul ve bazı bölgelerin alınması için fırsat olacağını yazmıştır.¹⁹⁸

Musul sorununda destek aramak için harekete geçen İngiliz Dışişleri Bakanı Chamberlain, İtalya Başbakanı Mussolini ile 1925 yılı sonunda İtalya’nın Rapallo şehrinde görüşmeler yapmıştır. Görüşme vesilesi ile İtalyan “Corriere d’Italia” şunları yazmıştır: “Chamberlain ve Mussolini görüşmesinden de anlaşılıyor ki, İtalya büyük devlet olma rolünün bilincinde ve kendisini ilgilendiren ve çözüm gereken sorunlar söz konusu ise her yere karışmakta kararlı”. İngiliz “Daily Herald” da bir İngiliz-İtalyan-Yunan ittifakının oluşturulmasının söz konusu olduğunu yazmıştır.¹⁹⁹

Bulgar Hükümetinin resmi yalanlamalarına rağmen Türkiye’nin muhtemel bir savaşta Bulgaristan’a ittifak teklif ettiği, ancak teklifin reddediğini iddia eden Zora, Türkiye’nin Musul sorununda tecrit edildiği kanaatinde.²⁰⁰

İngiliz “Daily Herald” da muhtemel bir savaşta İngiltere ve İtalya’nın Bulgaristan’dan beklentisini şu şekilde dile getirmiştir: “Doğu’ya yönelik bir taarruz politikası söz konusu olduğunda, Avrupa’yı Asya’ya bağlayan köprünün büyük bölümünü tutan Bulgaristan, zayıf da olsa önemsiz değil. Her halde iki

¹⁹⁶ Zora, S. 5487, 12 Oktomvri 1937, s. 3.

¹⁹⁷ Slovo, S. 530, 25 Fevruari 1924, s. 1.

¹⁹⁸ Zora, S. 1943, 14 Dekemvri 1925, s.1.

¹⁹⁹ T. Karayovov, “Musul-Rapallo-Atina”, Slovo, S. 1084, 14 Yauuari 1926, s. 1.

²⁰⁰ Zora, S. 1962, 7 Yauuari 1926, s. 1.

taraf da Bulgaristan'ın mahrum olduğu (Nöyyi Antlaşması ile Bulgaristan'ın asker sayısı önemli derecede azaltılmış) askeri kuvvetlerine değil, az ya da çok teveccühkâr tarafsızlığına güveniyor".²⁰¹

Bulgar basını, Türk-İtalyan ilişkileri bağlamında İtalya'ya yönelik sempatisini açıkça dile getirmese de İtalya, Balkanlar'da izlediği revizyonist ve yayılcı politikasında Yugoslavya'ya karşı Makedonya için mücadele eden Bulgar Makedonya Komitesi'ni (tam adı Makedonya Dahili İhtilal Teşkilatı-VMRO) ekonomik olarak desteklemiş ve Besarabya'nın Romanya tarafından ilhakını tanıyarak Bulgaristan'ın yanı sıra bu dönemde Romanya'nın da sempatisini kazanmıştır.²⁰² Dnevnik'te Max Fisher tarafından konu ile ilgili yazılmış bir makale yorumsuz olarak verilmekte. Makalenin bazı bölümleri şu şekilde: "İtalya Balkanlar'da şuurlu ve başarılı politika yürüten ve Doğu Akdeniz'deki nüfuzunu temin etmeyi başaran tek büyük güç. İtalya'nın Arnavutluk'taki nüfuzunu güçlendirmesi sadece Balkan halkları için değil, Anadolu halkı için de bir tehdit oluşturuyor. İtalya geniş kültürel ve ekonomik destek politikası vasıtasıyla Makedonya Komitesi'nin desteğini kazanmayı başardı. Yine Besarabya'nın ilhakını tanıyarak Romanya'nın sempatisini de kazandı. Bu şekilde Balkanlar'da bir güce erişen İtalya'nın önemi küçüksenmeyecek boyutta. Zira Doğu Arnavutluk sınırındaki üssü ile Sırp-Bulgar sınırına mesafesi sadece 150 km. İtalya'nın stratejik olarak Bulgar komitacılarından ustaca yararlanması durumunda, İtalyan ve Bulgar ordularının Güney Sırbistan'da birleşmesi mümkün olabilir. Yine Romanya vasıtasıyla İtalya ve Rusya arasındaki mesafe de hayli kısalmış durumda."²⁰³

Mussolini, Rapallo görüşmesi sonrası 1926'da Trablus'a bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Utro, Trablus ziyaretinin Türkiye için ciddi bir savaş tehdidi olduğu kanaatinde,²⁰⁴ çünkü Mussolini bu ziyaret esnasında Akdeniz ve Anadolu'yu hedef gösteren demeçlerde bulunmuştur. Demeçlerin, Akdeniz barışı ve dengelerini bozacağını yazan Utro, Türkiye'deki heyecana da yer vermekte.²⁰⁵

²⁰¹ Karayovov, **a.g.m.**, s 1.

²⁰² **Dnevnik**, S. 8214, 22 April 1927, s. 1.

²⁰³ **Dnevnik**, S. 8214, 22 April 1927, s. 1.

²⁰⁴ **Utro**, S. 5004, 18 April 1926, s 1.

²⁰⁵ **Utro**, S. 5007, 21 April 1926, s. 1.

Mussolini'nin Trablus ziyareti sonrası ise Yunan Dışişleri Bakanı Rufos İtalya'yı ziyaret etmiştir. Türkiye'ye karşı bir Yunan-İtalyan ittifakının yapıldığı yönündeki Batı basınının görüşlerine yer veren Utro, ittifak planını açıklamakta. Buna göre muhtemel bir savaşta İtalya On İki Ada'dan Anadolu sahiline, Yunanistan da karadan Trakya'ya saldıracak.²⁰⁶

Dnevnik'e göre İtalya ve Yunanistan Türkiye üzerinde baskı yaparak, Türkiye'yi Musul'dan vazgeçirmeye çalışmakta. Buna karşılık da İngiltere'den büyük ekonomik destek beklemekte.²⁰⁷

Dnevnik, Fransa'nın da Musul sorununda İngiltere tarafından satın alındığını ifade etmekte: "Türkiye ile Rusya arasında bir tarafsızlık antlaşması imzalandı. Türkler, İngilizlerin Türk-Rus yakınlığından korkacağını zannetti, ancak yanıldı. Çünkü İngiltere Fransa'nın desteğini sağladı. Fransa, Suriye'de bir işbirliği karşılığında satın alındı".²⁰⁸

Türkiye'nin Yugoslavya ile bir antlaşma imzalayacağı ve Türkiye'nin İtalya'ya güvenmediği kanaatiyle Dostluk şunları yazmakta: "Ara sıra eski kumandanların askerlerine verdikleri nutukları andıran nutuklarıyla siyaset sahnesini allak bullak eden Mussolini, İtalya'nın başına bir şark tacı koymak ve kendisini imparator Agust'le ölçmek için er geç sergüzeşt menkıbesi yapmak isteyecektir.

Son asırlarda bir çok hadiselerin mihrak noktası olmuş Balkanlar'da İtalya'nın oynamak istediği çok roller vardır. Hatta henüz devam etmekte olan Arnavutluk isyanında bu rollerin tesirini bulmak mümkündür. Düşmana düşman olanların yendiklerine dost olmak lazım geldiği cihetle, Türkiye ile Sırbistan arasında bir misak vücuda getirmek Arnavutluk-İtalya misakına bir cevap olmalıdır."²⁰⁹

1927 yılından itibaren Türkiye-İtalya ilişkilerinde düzelme kaydedilmekte. Slovo bunu Musul sorununun çözümüne bağlamakta.²¹⁰ Ancak basındaki genel kanı Türkiye'nin yine de hiçbir zaman İtalya'ya güven duymadığı şeklinde.

²⁰⁶ Utro, S. 5013, 28 April 1926, s. 1.

²⁰⁷ Dnevnik, S. 7919, 24 April 1926, s. 1.

²⁰⁸ Dnevnik, S. 7966, 25 Yuni 1926, s. 1.

²⁰⁹ Dostluk, S. 66, 19 Kanunevvel 1926, s. 1.

²¹⁰ Slovo, S. 1387, 25 Ynuari 1927, s. 3.

İtalya'nın yayılcı politikasından endişe eden ülkelerden biri de Yugoslavya olmuştur. İtalya'nın Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan'ı kapsayacak bir Doğu Paktı projesinden endişelenen Belgrad, Türkiye ile bir antlaşma imzalamaya hazır olduğunu ve Yugoslavya'daki Türk malları üzerindeki hacizin kaldırılması konusundaki Türk isteğini olumlu karşıladığını belirtmiş. 1927'de Türk-İtalyan ilişkilerinin yanı sıra Türk-Yugoslav ilişkileri de iyileşmeye başlamıştır.²¹¹

Dnevnik konuyla ilgili olarak "Cumhuriyet" gazetesinde yer alan bir makaleden şu sözlere yer veriyor: "Yeni dönem Türkiye ve Yugoslavya'nın iyi bir dostluk kurmasını zaruri kılıyor. Bilhassa bu sebeple Belgrad Yugoslavya'daki Türk malları sorunun adil bir şekilde çözümlenmesi konusundaki Türk görüşünü kabul etti."²¹²

İtalya'nın huzursuz olacağını bildiği halde tüm ülkelere karşı barışçı bir politika takip etmiş Türkiye, Yugoslav isteğini olumlu karşılamıştır. Hatta bu dönemde Bulgar basınında Mustafa Kemal Paşa'nın Belgrad'a bir ziyaret gerçekleştireceği yönünde haberler yer almakta. İtalya'nın bundan rahatsız olacağını yazan Zora: "Türlere göre İtalya hâlâ Anadolu'ya yönelik kötü emeller beslemekte"²¹³ sözlerine yer vermekte.

Türk Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Bey'in tüm Balkan ülkelerini kapsayacak bir blok fikri savunduğunu yazan gazete: "Bu İtalya'ya karşı bir durum. Bu açıklama Türk-İtalyan ilişkilerinin iyileştiği bir dönemde sansasyon yaratacak."²¹⁴ şeklinde yazmakta.

1927'den itibaren iyileşmeye başlayan Türk-İtalyan ilişkilerinden sonra iki ülke arasında 30 Mayıs 1928'de Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzalanmıştır. İtalya, Yugoslavya'yı dışta bırakacak bir Türk-Yunan-Bulgar ittifakı fikrini de savunmuştur.²¹⁵

Mussolini, Türk-İtalyan Antlaşmasının Aralık 1928'de parlamentoda onaylanması sırasında yaptığı konuşmasında, hiçbir zaman bulutsuz olmayan

²¹¹ Zora, S. 2403, 9 Yuli 1927, s. 2.

²¹² Dnevnik, S. 8277, 10 Yuli 1927, s. 1.

²¹³ Zora, S. 2403, 9 Yuli 1927, s. 1.

²¹⁴ Zora, S. 2280, 7 Fevruari 1927, s. 3.

²¹⁵ Slovo, S. 1792, 1 Yuni 1928, s. 3.

Türk-İtalyan ilişkilerinin normale döndüğünü açıklamış.²¹⁶

Mussolini, 5 Haziran 1928'de senatoda yaptığı bir konuşmasında da Türkiye, İtalya, Yunanistan ve Bulgaristan'ın yer alacağı bir Akdeniz Paktı fikrini ortaya atmıştır.²¹⁷

Nisan 1928'de Milano'da Türk Dışişleri Bakanı Rüştü Bey'le Mussolini arasında konu ile ilgili bir görüşme yapıldığını aktaran Dnevnik: "Böyle bir antlaşma imkansız değil, ancak şimdilik muhtemel de değil."²¹⁸ yorumunda bulunmakta.

Nitekim İtalya, bir dostluk antlaşmasının imzalanmasına yönelik Ankara'da başlayan Türk-Yunan görüşmelerini izlemek ve bir anlaşmazlık durumunda müdahale ederek uzlaşma sağlamak için İtalyan elçiyi görevlendirmiştir.²¹⁹ Ancak nüfus mübadelesinden doğan bazı meselelerin halledilememesi sebebiyle görüşmeler uzamıştır.²²⁰ Türkiye ve Yunanistan arasında 10 Haziran 1930'da Nüfus mübadelesinden doğan sorunların çözümüne yönelik bir anlaşma yapılmıştır. Slovo'ya göre Tefik Rüştü Bey Anlaşmanın imzalanması için gösterdiği çabalarından dolayı Mussolini'ye teşekkür etmiş.²²¹ Zora da Rüştü Bey'in 29 Kasım 1929'da Roma'da yaptığı bir açıklamada da İtalya'nın Anlaşmadaki aracı rolüne değindiğini yazmakta.²²²

Türk-Yunan Anlaşmasının İtalyan diplomasisinin işbirliği ve arabuluculuğu ile gerçekleştiğini savunan Slovo: "İtalya bu olayı faşist politikasının Doğu Akdeniz'deki başarısı olarak kutluyor."²²³ şeklinde yazmakta.

Otets Paisiy'de de konu ile ilgili şunlar yazmakta: "İtalya, Türkiye ve Yunanistan arasında sağlanan bu Anlaşmayı memnuniyetle karşılıyor. Bu Anlaşma Akdeniz'deki politik durumun aydınlatılması için önemli ve değerli bir katkı sağlayacak. Türk-Yunan uzlaşmasının Mussolini ile İsmet Paşa arasında Milano'da gerçekleşen görüşmeden sonra başladığını hatırlayalım."²²⁴

²¹⁶ **Utro**, S. 5792, 7 Dekemvri 1928, s. 1.

²¹⁷ **Otets Paisiy**, S. 1-2, 30 Yuni 1930, s. 185.

²¹⁸ **Dnevnik**, S. 8508, 15 April 1928, s. 1.

²¹⁹ **Zora**, S. 2808, 12 Noemvri 1928, s. 7.

²²⁰ **Slovo**, S. 2149, 12 Avgust 1929, s. 3.

²²¹ **Utro**, S. 6248, 21 Yuni 1930, s. 1.

²²² **Zora**, S. 3425, 1 Dekemvri 1930, s. 1.

²²³ **Slovo**, S. 2406, 25 Yuni 1930, s. 1.

²²⁴ **Otets Paisiy**, S. 1-2, 30 Yuni 1930, s. 1.

Bulgar basınında Türk-Yunan Anlaşmasını İtalya'nın bir başarısı olarak gösterme eğilimi var. Ancak Otets Paisiy'de çıkan başka bir yazıda Mustafa Kemal Paşa'nın barış politikası övülerek, Türkiye'nin Fransa, Rusya, Bulgaristan vs. ile imzaladığı bu tür antlaşmalar da hatırlatılarak, Türkiye'nin tüm ülkelerle iyi ilişkiler kurmak istediği ifade edilmiştir.²²⁵

Otets Paisiy'e göre İtalya'nın ortaya attığı pakt fikrinin benimsenmesi zayıf ihtimal, çünkü Türkiye tüm Balkan ülkelerini kapsayacak bir pakt fikrini savunmakta.²²⁶

Türk Dışişleri Bakanı Tefrik Rüştü Bey'in Cenevre Silahsızlanma konferansında yaptığı konuşmaya yer veren Dnevnik, Türkiye'nin takip ettiği barış politikası ve tüm ülkelerle saldırmazlık antlaşmaları imzalamak isteğini "Türk Optimizmi"²²⁷ şeklinde değerlendirmekte.

Dönemin Bulgar basınında Türkiye ile ilgili en dikkat çekici haberlerden biri Mustafa Kemal Paşa'nın yıllar sonra Temmuz 1927'de İstanbul'a gelişidir. Olay, Türk dış politikasında yeni bir dönemin başlangıcı olarak görülmekte ve Türklerin Avrupa'ya ve Balkan işlerine dönüşü şeklinde yorumlanmakta. Ancak Bulgar basınının, bu yeni dış politikadan memnun olmadığı görülmekte.

Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'u ziyaret edeceği haberini veren Slovo, Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'da karşılanma töreni ile ilgili hazırlıkları aktararak şunları yazmakta: "Eski Türk başkenti İtilaf askerleri tarafından daha 1923'te boşaltıldı. Ancak Mustafa Kemal Paşa'ya İstanbul'u ziyaret etmesi için yapılan davetler boşuna idi. Yeni yönetici, "Gavur İstanbul"a ehemmiyet vermediğini söylemiş ve sadece Bursa ve İzmit'e gidişinde birkaç saat İstanbul'a uğramıştı. Mayıs ayında resmi çevreler Kemal Paşa'nın İstanbul'a geleceğini duyurduklarında insanlar önce bu habere inanmamışlardı; ancak Haziran ayının ortalarında bunun doğru olduğu anlaşıldı."²²⁸

²²⁵ T.G. Balamezov, "Otnoşeniyata Mejdu Gırtsiya i Turtsiya (Türkiye-Yunanistan İlişkileri)", **Otets Paisiy**, S. 9, 15 May 1930, s. 139.

²²⁶ **Otets Paisiy**, S. 1-2, 30 Yuni 1930, s. 185.

²²⁷ **Dnevnik**, S. 8813, 21 April 1930, s. 1.

²²⁸ **Slovo**, S. 1528, 18 Yuni 1927, s. 1.

Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gelişini aktaran Zora, "Daily News" gazetesinin konu ile ilgili şu yorumuna yer vermekte: "Bu, Mustafa Kemal'in son derece verimsiz milli yalnızlık politikasını terkidir."²²⁹

Konu ile ilgili Utro da: "Türkiye bu ziyaretle Batı'ya yöneldi ve tekrar Balkan işlerine döndü. Mustafa Kemal'in İstanbul'a gelişi uluslararası bir olaydır."²³⁰ yorumunda bulunmakta.

Krapçev, Bulgaristan'ın yeni Türk dış politikasını yakından takip etmesi gerektiğini ifade ederek "Türklerin Avrupa'ya Dönüşü" başlığı altında kısaca şunları yazmakta: "Birkaç yıldan beri bizde Türk dış politikasına ilgi gösterilmiyor. Çünkü Türk politikası Balkan yarımadasından uzaklaştı. Bu ilgisizlik Bulgaristan için yanlış ve zararlı olabilir. Ülkemiz Balkan yarımadasının kalbinde yer alıyor ve Türk dış politikasının Balkanlar'a dönüp dönmemesiyle en son ilgilenen olmamalı. Tamamen ilgisiz olmamızla birlikte, Yunanistan ve İtalya bizden daha ilgili. Yeni Türk politikasının yönü ve maksatları iyi takip edilmeli, aksi takdirde kötü sürprizlerle karşılaşılabilir."²³¹

Kemal Paşa'nın İstanbul'a gelişine büyük ilgi gösteren Bulgar basını, olayı Türklerin tekrar Balkan işlerine dönmesi şeklinde yorumlamıştır. "Türkler Trakya'da" başlığı ile bir olaydan yola çıkarak Slovo'da Petko Staynov tarafından yazılan bir makalede bazı Bulgarların Doğu Trakya ve özellikle Edirne'ye yönelik niyetleri de ortaya çıkmakta. Makalede, Bulgarların Türkiye'nin yeni politikasından ve özellikle Trakya'ya Türklerin yerleştirilmesinden duydukları rahatsızlık gözlenmekte. Makalenin bazı bölümleri şu şekilde: "İlk bakışta küçük bir olay gibi görünen Kuleli Burgas olayı Türklerin son zamanlarda Avrupa Türkiyesi ile ilgili niyetlerinin daha açık meydana çıkmasına sebep oldu. Edirne'nin Türk askeri tarafından alınmasının yıldönümü sebebiyle, Türk milletvekillerinden oluşan bir grup, Türk bayraklarıyla süslenmiş bir trenle Edirne'ye hareket etti. Ancak İstanbul'dan Edirne'ye trenle ulaşmak için belirli mesafede Yunan topraklarından geçilmeli. Treni Kuleli Burgas'da durduran Yunanlılar, Türk milletvekillerinin yola devam etmeleri için Türk bayraklarını

²²⁹ Zora, S. 2403, 9 Yuli 1927, s. 1.

²³⁰ Utro, S. 5363, 6 Yuli 1927, s. 1.

²³¹ Danail Krapçev, "Vriştaneto na Turtsite v Evropa (Türkler'in Avrupa'ya Dönüşü)", Zora, S. 2400, 6 Yuli 1927, s. 1.

indirmelerini istemişler. Bunu kabul etmeyen milletvekilleri, İstanbul'a dönerek oradan otomobillerle Edirne'ye gitmeyi tercih etmiştir.

Olay, Ankara meclisinde hararetli tartışmalara sebep olmuş. Söz alan çoğu milletvekili, Türkiye Trakyası'ndaki durumun güç olduğunu ve Yunanistan sınırının tekrar düzenlenmesi gerektiğini belirtmiş. İsmet Paşa ise verdiği cevapta durumu yatıştırmak yerine: "Eğer Türk delegasyonunun saygınlığına ya da Türk bayrağına yönelik bir hareket olsaydı, Türkiye buna cevaben tüm gücünü seferber ederek harekete geçecekti" demiştir.

Kuleli Burgas'daki bu olay, Edirne'deki kutlamalar ve Meclisteki müzakereler Türkiye'nin savaştan sonraki dış politikasının birinci bölümünün sona erdiğini gösteriyor. Bu birinci bölüm, Türkiye'nin Asyalılaşması olarak gösteriliyordu. Yeni Türk devlet adamları, Türkiye'nin Avrupa ile ilgili arzularını kestiklerini ve Türkiye'nin geleceğini Doğu'da gördükleri, İstanbul ve Edirne'den el çektikleri görüntüsü sergiliyorlardı.

Trakya'da Bulgar ve Rumların kovulmasından sonra bölge bir mera ve ıssız çöle dönüşmüştü. Hiçbir şey inşa edilmiyor, ekilmiyor, yenilenmiyor ve hiç bir çalışma gözlenmiyordu. Fakat birkaç aydan beri Türkiye'de Avrupa'dan gelen Türklere görülmedik ilgi var. Mustafa Kemal'in Trakya seyahati Türk politikasında bir dönüşü gösteriyor. Trakyalı Bulgarların kovulmasından sonra bölgede insan kalmamıştı. Bölgenin kurtulması için Türkiye, bölgeye Türkleri yerleştiriyor. Edirne'deki evler tamir ediliyor. Uzunköprü-Edirne arasında bir demiryolunun inşası için incelemeler yapılıyor. Tabi tüm bunlar Edirne'nin ve bölgenin savunulması için önemli etkenler. Bunlar Bulgar kamuoyunun üzerinde odaklanması gereken Türk dış politikasının değişimi ile ilgili ipuçları veriyor."²³²

Yıllar sonra Utro gazetesinde yazılan bir yazıda da Trakya'ya Türklerin iskan edilmesiyle ilgili rahatsızlık dile getirilmekte: "Mustafa Kemal Türkiye'yi sadece laik yapmakla kalmadı, aynı zamanda ulusal bir ülke haline getirdi. Kendi milliyetçiliğinde çok ileri giden Kemal Paşa'nın amacı, Türkiye'yi Türk olmayan unsurlardan tamamen kurtarmaktı. Bazı bölgelerde bu politikayı tam olarak başardı.

²³² Petko Staynov, "Turtsite v Trakiya (Türkler Trakya'da)", *Slovo*, S. 1648, 8 Dekemvri 1927, s. 1.

Türkiye kovduğu hiçbir Rum, Bulgar, Yahudi ve Ermeni'yi kabul etmeyecek. Hatta amacı son kalıntılardan da kurtulmak. Türkiye, sınırları dışındaki Türkleri, özellikle Bulgaristan ve Dobruca Türklerini kabul ederek onları acele ile boş arazilere yerleştiriyor. Bu çalışmaların Türkiye'nin silahlanmasıyla paralel yürütüldüğü unutulmamalı.”²³³

Türklerin Balkanlar'daki varlığından duyulan rahatsızlığın dile getirildiği bir diğer makale Otets Paisiy'de “Balkanlar Balkan Halkları İçin” başlığı altında Prof. A. İşirkov tarafından kaleme alınmıştır: “Son zamanlarda sık tekrarlanan “Balkanlar Balkan halkları için” şiarının Balkanları tehdit eden Balkan dışı bir tehlikeye karşı yapılan mücadele çağrısı olduğu açık. Bu müşterek savunma çağrısının İtalya'ya karşı yapıldığını kolayca anlayabiliriz. İtalya'nın 40 yıldan beri takip ettiği Balkan politikası açık. İtalya'nın coğrafi konumu, Adriyatik ve Akdeniz'deki gayeleri, Roma gelenekleri ve faşizmin yükselişi göz önüne getirilirse bu korkunun sebebi daha iyi anlaşılır.

“Balkanlar Balkan halkları için”, ancak Balkan halkları hangileri, öncelikle bunu tespit etmek lazım....”²³⁴

Makalede Romenlerin, Yugoslavya içindeki bazı milletlerin ve Türklerin Balkan halkı olmadığı iddiasıyla: “Balkanlar'a en geç gelen Türkler. Türkler Balkan topraklarına göçlerle gelip yerleştiler ve nitekim de artık evlerine dönmekteler. Balkanlar'da yaşayan Osmanlı Türklerini bir Balkan halkı olarak kabul etmek doğru mu? O halde Balkanlar Balkan halkları için çağrısı neden Türklere karşı da yapılmıyor. Gerçek Balkan halkları sadece Bulgarlar, Yunanlılar ve Arnavutlardır.

Tanrı korusun, ancak eğer İtalya Arnavutluk'a yerleşirse onun Balkanlardaki konumunun, bugün Türkiye'nin Balkanlar'daki konumundan ne farkı olacak?”²³⁵

²³³ **Utro**, S. 7608, 21 Dekemvri 1934, s. 1.

²³⁴ A. İşirkov, “Balkanite za Balkanskite Narodi (Balkanlar Balkan Halkları İçin)”, **Otets Paisiy**, S. 2, 25 May 1928, s. 25.

²³⁵ İşirkov, **a.g.m.**, s. 26.

II. BÖLÜM

1929 TÜRKİYE-BULGARİSTAN ANTLAŞMASI VE MUŞANOV'UN TÜRKİYE ZİYARETİ

A. 1929 Antlaşması

1. Antlaşmanın İmzalanması

Bulgaristan'ın özellikle 1927'den sonra izlemeye başladığı milliyetçi ve "revizyonist" dış politika²³⁶ ile Bulgar milliyetçiliğinin diğer komşularına olduğu gibi Türkiye'ye karşı da düşmanca hisleri olduğunu göstermiştir. Bu durum basına da yansımış ve basında Türklerin Trakya ve Balkanlar'daki varlığından duyulan rahatsızlık dile getirilmiştir. Ancak Bulgaristan'ın yayılmacı İtalya'nın himayesi altında olduğunun bilincindeki Türkiye, tedbirli politikasını elden bırakmamış ve bu tarihten sonra Bulgaristan'la yakınlaşma politikası gütmüştür. Bu nedenle Türkiye, komşuları içerisinde ilk ticari antlaşmayı Bulgaristan ile Şubat ayı içerisinde imzalayıp Ağustos ayında da onaylamıştır. Türk Hükümetince bu da yeterli görülmemiştir. Türkiye Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Bey 1928 Mart'ında Cenevre'ye giderken Sofya tren istasyonunda Bulgaristan Dışişleri Bakanı M. Burov ile de görüşmüştür. Rüştü Bey, Bulgaristan'ın, iki ülke arasında yürürlükte olan ve 1925 yılında imzalanan Dostluk Antlaşmasında öngörülen uyuşmazlık ve saldırmazlık antlaşmasının yapılması için hazırlık yapıp yapmadığını sormuştur. Burov bu soruya olumsuz cevap vermiştir. Cenevre'den dönerken Tefik Rüştü Bey tekrar Bulgar Dışişleri Bakanı ile Sofya tren istasyonunda görüşmüştür. Bu sefer Burov, teklif edilen antlaşmayı imzalamaya hazır olduğunu bildirmiştir. Lakin Türkiye ile İtalya antlaşma yapmak üzere olduğu için, Bulgaristan da Yugoslavya ile olan ilişkilerine zarar vermemek amacıyla Türkiye ile teklif edilen antlaşmayı geciktirdiklerini de eklemiştir. Bulgar Bakan, Türk basınında antlaşmanın pek yakında imzalanacağına dair yazılar çıkmasına mazeret bulmak için böyle davranmıştır.²³⁷

²³⁶ Oral Sander, **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)**, Ankara 1969, s. 8.

²³⁷ Ahmet Özgiray, "Türk-Bulgar Siyasi İlişkileri 1920-1938", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, X, İzmir 1995, s. 59.

Burov, Türkiye ile bir saldırmazlık ve uyuşmazlık antlaşmasının imzalanacağı kararını Meclis Dışişleri komisyonuna geç bir tarihte duyurmuştur. Ani olarak yaptığı bu açıklamanın gecikmesine sebep olarak da dış politikasını Bulgar Meclisindeki muhalefetten korumak olarak göstermiş.²³⁸

Olayın iç yüzü, birkaç yıl sonra Bulgar Başbakan Muşanov'un Türkiye'ye yapacağı ziyaretten Belgrad'ın duyacağı endişe sebebiyle, İtalyan "Stampa" gazetesinde yazılan bir makalede de açıklanmıştır. Yugoslavya, İtalya ile arasındaki ilişkilerin kötü olması ve Türkiye'nin de İtalya ile saldırmazlık antlaşması imzalamaya hazırlanması sebebiyle, Burov'un bu Türk teklifini reddetmesini sağlamıştır. Utro'nun aktardığı "Stampa" gazetesinin makalesi "Türkiye Bulgaristan'a Karşı bir Türk-Sırp İttifakı Teklif Eden İki Sırp Generali Geri Gönderdi" başlığını taşımakta ve şu bilgileri içermekte: "Nisan 1928'de Rüştü Bey'le Sofya istasyonunda bir tarafsızlık antlaşmasının imzalanması ile alakalı görüşmeler sırasında Yugoslavya'nın Sofya elçisi Nesiç, Burov'a, Türkiye'nin İtalya ile bir saldırmazlık antlaşması imzalayacağını hatırlatarak, Burov'u Türkiye ile tarafsızlık antlaşması imzalamaktan caydırmıştı. Bunun sonucunda da Sofya ve Ankara arasında soğuk rüzgarlar esmeye başlamıştı. Eğer Dışişleri Bakanı Burov değil de başka biri olsaydı, Nesiç'e Belgrad'ın İtalya ve Bulgaristan aleyhindeki çabalarını hatırlatırdı. Burov'un müsamahakârlığı sonsuzdu, oysa Belgrad, İtalya'nın Arnavutluk'la imzaladığı Tiran Antlaşması sonrası projelerini anlatmak üzere Ankara'ya iki Sırp general gönderdi. Ancak Kemalist Hükümet bu generalleri durdurarak ülkelerine geri yolladı."²³⁹

6 Mart 1929'da imzalanan Türk-Bulgar Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması ile ilgili ilk haber Utro'nun 15 Temmuz 1928 tarihli sayısında verilmekte. Utro, "Türk-Yunan İlişkileri Ne Kadar Kötüleşiyorsa, Türkiye Bulgaristan'ın Dostluğunu o Kadar Arıyor" başlığını attığı yazıda, Türkiye'nin Bulgaristan'la yakınlaşma siyasetini, Türk-Yunan ilişkilerinin soğumasına bağlayarak şunları yazmakta: "Venizelos'un politik hayata dönmesi, Türk-Yunan ilişkilerinin soğmasına neden oldu. İstanbul ve Ankara gazeteleri Venizelos'un yaptığı kötülükleri hatırlamakta. Venizelos'un iktidara gelmesiyle iki ülke arasındaki ekonomik görüşmeler durdurulmuştur. Ancak bizim için ilginç olan,

²³⁸ Utro, S. 5677, 18 Yuli 1928, s. 1.

²³⁹ Utro, S. 6665, 4 Noemvri 1931, s. 1.

Türk basınında Türkiye ile Bulgaristan arasında bir hakem ve saldırmazlık antlaşmasından bahsedilmesi. Anladığımız kadarıyla basın, böyle bir antlaşmanın imzalanmasının mümkün olup olmadığı konusunda nabız yoklamakta.²⁴⁰ Utro, antlaşma fikrini olumlu karşılayarak: “Böyle bir antlaşmaya ne Ankara’da ne de Sofya’da karşı çıkacak var”²⁴¹ şeklinde yazmakta.

1928 Temmuzunda Antlaşmanın Türk Hükümeti tarafından önerildiğini duyuran Utro ilgili haberinde şöyle devam etmekte: “Bu gelişmeler Sofya’daki politik çevrelerde ne kadar şaşkınlık yarattıysa, bundan bir o kadar da memnuniyet duyulmuştur. Türkiye tüm Balkan ülkeleriyle bu tür antlaşmalar imzalama taraftarıdır. Bu, Türkiye’nin bağımsızlık ve ulusal egemenliği için gereklidir. Türk Hükümetinin bu hareketi barışın sağlanmasına yönelik büyük bir hizmettir. Böyle bir antlaşmanın Balkan barışı için önemi büyük. Bulgaristan ve Türkiye ellerini birbirine uzatarak iyi komşuluk ilişkileri kuruyor.”²⁴²

Türkiye’nin bu tür bir antlaşma teklifini Balkan ülkelerinden ilk Bulgaristan’a yaptığını hatırlatan gazete, Yugoslavya ve Yunanistan’ın Türkiye’ye karşı samimiyetsiz bir politika izledikleri görüşünde: “Yugoslavya ve Yunanistan da Türkiye ile bu tür bir antlaşma imzalama isteği görüntüsü sergilese de, başka ülkelerle işbirliği içinde, Türkiye’ye yönelik sahtekarlık ve şaşırtma faaliyetleri içerisinde olmuştur.

Bazı görüş ayrılıklarına rağmen Türkiye’nin bizimle ilişkileri daha iyi. Böyle bir durumda Türkiye ile aramızda bir hakem antlaşmasının imzalanması mükemmellikten öte.”²⁴³

Utro, Bulgaristan’daki muhalefetin konu ile ilgili tavrını şu şekilde açıklamakta: “Muhalefet kanadımız da bu tür bir antlaşmanın imzalanmasını olumlu karşılamakta. Onlarca milletvekili Türk-Bulgar Cemiyeti’ne üye olmak için hazır olduklarını belirtmekte. Bulgaristan’ın şimdiye kadar imzaladığı hiçbir antlaşma söz konusu Hakem Antlaşması kadar tüm Meclis gruplarının onayını almamıştır.”²⁴⁴

²⁴⁰ Utro, S. 5674, 15 Yuli 1928, s. 1.

²⁴¹ Utro, S. 5674, 15 Yuli 1928, s. 1.

²⁴² Utro, S. 5677, 18 Yuli 1928, s. 1.

²⁴³ Utro, S. 5677, 18 Yuli 1928, s. 1.

²⁴⁴ Utro, S. 5677, 18 Yuli 1928, s. 1.

Bulgar basını bu dönemdeki Türk-Bulgar ilişkilerinin yeni bir safhaya girdiği görüşünde. Nitekim bu dönemde bir “Balkan Lokarnosu”ndan söz edilmeye başlanmıştır. Türkiye’nin Sofya Elçisi Hüsrev Bey, Türk-Bulgar ilişkilerine dair verdiği demecinde şu açıklamalarda bulunmuştur: “Türk-Bulgar ilişkilerindeki samimiyet, Balkanlar’daki barış ve güvenlik açısından teskin edici bir intiba yaratmakta.

Yakında yeni bir antlaşma için müzakereler başlayacak. Benim kanaatime göre şu an açık bir Balkan Lokarnosu fikri çizilmekte. Avrupalı politik çevreler Türkiye’siz bir Balkan Lokarnosu’nun düşünülmemeyeceğini görecekler. Bulgaristan ve Türkiye bunun için ilk adımları atmakta. Türkiye bu şekilde dünya barışına hizmet etmek istiyor.”²⁴⁵

6 Mart 1929’da Türk Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Bey ile Bulgaristan’ın Ankara Elçisi Pavlov arasında Ankara’da Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması imzalanmıştır. 6 Mart 1929’da Bulgar Elçi Pavlov verdiği demeçte Antlaşmanın 1925 Antlaşmasına ilave ve Milletler Cemiyeti güvenlik komitesi tarafından hazırlanmış Hakem Antlaşması örneği biçiminden mürekkep bir antlaşma olduğunu belirtmiş. Pavlov, görüşmelerin Tefik Rüştü Bey’in ılımlı ve uzlaşmacı tutumu sayesinde başarıyla sonuçlandığını, söz konusu Antlaşmanın iki ülke ilişkilerinde yeni bir devir açtığını ve Balkan barışı için değerli bir teminat olduğunu ilave etmiş.

Antlaşmanın imzalanması vesilesiyle de Başbakan Lyapçev ve Türk Dışişleri Bakanı Rüştü Bey birbirlerine birer kutlama telgrafı göndermiştir.”²⁴⁶

Utro’ya göre Antlaşmanın en önemli maddesi, tarafların bir başka devletle birbirlerine karşı uygunsuz politik ve ekonomik antlaşmalar yapamayacaklarını kararlaştıran 1. maddedir. Utro, böyle bir durumun 1925 Antlaşmasının 1. maddesine de aykırı olduğunu vurgulamakta.

Utro antlaşmanın maddelerine de yer vermekte. Buna göre taraflardan birinin bir başka ülke ya da ülkeler tarafından saldırıya uğraması durumunda diğerinin tarafsız kalması öngörülmekte. (2 Madde)

İki ülke arasında diplomasi yoluyla çözümlenemeyen her türlü görüş ayrılıklarında da uzlaşma bir komisyon tarafından sağlanacaktır.

²⁴⁵ **Dnevnik**, S. 8602, 8 Avgust 1928, s. 1.

²⁴⁶ **Slovo**, S. 2020, 7 Mart 1929, s. 3.

Sofya’da teati edilecek antlaşmanın süresi 5 yıl olacaktır. Eğer traflardan biri antlaşmanın süre bitiminden altı ay önce antlaşmayı feshetmezse antlaşma 5 yıl daha uzayacak.”²⁴⁷

Antlaşma oylanmak üzere Dışişleri Bakanı Burov tarafından 22 Mayıs’ta Meclise sevk edilmiştir.

2. Bulgaristan Meclisi Müzakereleri

1929 Antlaşmasının Bulgar Meclisinde oylanması müzakereleri sırasında, milletvekilleri ve bakanlar arasında ilginç konuşmalar geçmiştir. Yapılan Meclis konuşmalarından, Antlaşmanın muhalefet tarafından da geniş destek bulduğu yönündeki görüşlerin doğru olmadığı ortaya çıkmakta. Utro müzakereleri “Komşularımıza Yumruk Göstermeyelim” başlığı altında aktarmakta. Trakya kökenli milletvekili Nikolov’a göre Trakya Yunanlılar ve Türkler tarafından işgal edilmiş Bulgar toprağı. Nikolov, Türklerin ve Yunanlıların Trakya üzerindeki arzularından bahsettikten sonra şöyle devam etmiş: “Görünen o ki Bulgar Hükümeti Trakya sorunu üzerinde pek durmamıştır. Trakya sorunu tarihle bağlantılı milli bir sorun. Trakya kimin? (Milletvekili Trakya’nın Bulgar toprağı olduğunu ispat için örnekler vermiş)

Bu sırada kendisini protesto eden Dışişleri Bakanı Burov şu cevabı vermiş: “Meclis bu tarz konuşmaların yapılacağı bir yer değildir. Komşularımızla, yumruk göstermeden, barış ve dostluk içinde yaşamamız gerek. Kaldı ki bu topraklarda Simeon ve Samuil’den önce yaşamış başka kavimler de vardı”.

Milletvekili Nikolov, Hükümetin, “işgal edilmiş toprak”larla ilgili dış siyasetini kınayarak ve Trakyalı göçmenlerin göçleri ve mallarıyla ilgili yorumlar yapmış. Nikolov, geçmişteki sorunların, Türkiye'nin bazı arzularını uygulamak istemesi sebebiyle çözümlenemeyeceğini belirtmiş. (Bakan Burov yalanlamış)

Söz alan sabık Dışişleri Bakanı Kalfov, Antlaşmanın Bulgaristan’ın dürüst ve barışçı siyasetinin bir göstergesi olduğunu ifade etmiştir.

Çiftçi Partisi’nden Yordan Abaciev, Bulgaristan’ın dürüst bir siyaset izlemesi ve Antlaşmanın onaylanması gerektiğini ifade ettikten sonra: “Bulgar

²⁴⁷ Utro, S. 5930, 23 May 1929, s. 2.; Antlaşmanın tüm maddeleri için bkz. Soysal, **Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları**, s. 375-378.

göçmenlerin çıkarları yeterince savunulamamış ve korunamamıştır, ancak bizdeki Türklerin hakları garantilenmiştir.”²⁴⁸ demiştir.

Sosyal Demokratlardan İliya Yanulov’a göre Antlaşma her iki tarafın da menfaatine, ancak Bulgaristan için bir tehlike içermekte. Antlaşma, Bulgaristan’ı Türkiye’ye göç etmiş Türklerin bazı istekleri karşısında bırakmakta.”²⁴⁹ Trakya konusunda bakan Burov ile hemfikir olmadığını belirten Yanulov: “1925 ve şimdiki antlaşmalar Bulgarlara pahalıya mal oluyor. Biz on milyar levalık mal kaybettik. 90 bin Bulgar aile kovuldu. Bu ailelerin hepsi şimdi yokluk içinde. Bugünkü antlaşma büyük tehlikeler içermekte”²⁵⁰ demiş.

Bakan Kulev ve Prof. Danailov ise bu tür endişelerin yersiz olduğunu ve öngörülen hakemliğin sadece 1912’den bu yana var olan ihtilaflarla ilgili olduğunu belirtmiştir.”²⁵¹

Hristo Silyanov da: “Artık iyileşmek üzere olan yaraları deşmeyelim. Biz de barış isteyen bir millet olarak Ankara Meclisi gibi oybirliği ile antlaşmayı kabul edelim” demiştir.

Nasyonal Liberaller’den Kozniçki: “Bazı milletvekillerinin konuşma yaparken üsluplarına dikkat etmeleri lazım. Bu Antlaşma komşumuzla iyi ilişkiler kurma açısından önemli bir adım” demiştir. Kozniçki Antlaşmanın kabul edilmesi yönünde oy kullanacağını belirtmiş. (Çoğunluk alkışları)

İktidar partisi Demokratik Birlik’ten Vasilev de şunları söylemiş: “Bu Antlaşma Türkiye ile dostluk ve karşılıklı güven antlaşmasıdır. Bu dostluğu istiyor musunuz? Eğer istiyorsanız oyunuzu kullanınız, istemiyorsanız feshedin. Bulgar parlamentosunda sadece Bulgar vatanperverliği vardır, Trakya ya da Makedonya vatanperverliği değil. Bizim Türkiye ile anlaşmamız Avrupa’yı da rahatlatıyor. Bugün Bulgaristan 1915’te olduğu gibi savaş için değil, barış için aranan bir ülke. Bugünkü antlaşma bu mutluluğun başlangıcı. Oyumuzu mecburiyetten değil, mutluluktan verelim.”

Yine Demokratik Birlik’ten Burilkov da: “Bu Antlaşma iki ülke halkı için de sevindirici bir olaydır. Savaşlara rağmen Türk ve Bulgar halkları dostluk içinde

²⁴⁸ **Utro**, S. 5932, 25 May 1929, s. 2.

²⁴⁹ **Slovo**, S. 2087, 28 May 1929, s. 1.

²⁵⁰ **Utro**, S. 5934, 29 May 1929, s. 2.

²⁵¹ **Slovo**, S. 2087, 28 May 1929, s. 1.

yaşayacaklar. Bugünkü Antlaşma tüm kuşkuları ortadan kaldıracak. Lütfen bu antlaşmayı oybirliği ile kabul edelim. Çünkü bu Antlaşma geçmişle değil, gelecekle ilgili”²⁵² demiştir. (Alkışlar...)

Son müzakerenin yapıldığı ve Antlaşmanın onaylandığı 28 Mayıs'ta ilk, Dışişleri Bakanı Burov söz alarak şunları söylemiş: “Bu antlaşma, bizim barışsever politikamızın ve temiz bir devlet-hukuk ürünüdür. Bu yüzden de antlaşmanın oybirliği ile kabul edileceğini umuyorum. Bu mecliste Trakya ya da Makedonya siyaseti değil, sadece Bulgar siyaseti yapılmalı. Antlaşma hukuki bir antlaşmadır. O yüzden yorum ve vızıltılar gereksiz ve tehlikelidir. Benim hükümetim Trakyalıların mukadderatı için herkesten üzgün. Bu Antlaşma diplomatik bir savaş sonucu meydana geldi. Antlaşma devletimizin ve milletimizin çıkarlarını zedelemeyecektir. Türkiye'den kaçan Bulgarlarla, Bulgaristan'dan göç eden Türklerin mallarının değeri birbirine yakın.

Bulgar halkının zor şartlarda kovulduğunu kabul ediyorum. Ancak soruyorum, bunu bizim değiştirmeye ve onları yeniden eski yerlerine yerleştirmeye gücümüz var mıydı? Hayır. İstanbul Antlaşması daha 1913'te bozuldu.

(Milletvekili Nikolov araya girerek: “Bu birinci hata!” demiş). Söze devam eden Dışişleri Bakanı şu cevabı vermiş: “Birinci hatanın İstanbul'u bize alamayan ilk çarlarımıza ait olduğu konusunda ben sizi ikna edeceğim sayın Nikolov (Gülüşmeler...) Maalesef Bulgaristan, nerede olursa olsun kendi insanların haklarını güvence altına alabilecek bir durumda değil. Sessiz bir savaş yürütmemiz bizi yalnızlığa iter. Biz milletimizin menfaatlerinin hesabını yapıyoruz. Bulgar menfaatleri tehlikede diyenler yanılıyor. Ben, barış için emin adımlarla yürümümüzün, tarafınızdan onaylanacağını düşünüyorum. Barış için sadece konuşmak yeterli değil, barış aynı zamanda uygulanmalı da. Bu barış duvarını örmek için bir taş da siz koyunuz. Buradan Türk Hükümetine de teşekkür etmek istiyorum.” (Uzun süren alkışlar...)

Antlaşma alkışlar arasında onaylanmış. Oylamaya bazı Liberaller ve Demokratlar da katılmış.”²⁵³

²⁵² **Utro**, S. 5934, 29 May 1929, s. 2.

²⁵³ **Utro**, S. 5935, 30 May 1929, s. 1.

3. Bulgaristan Basınındaki Yankıları

İkonomiçeska Borba adlı dergi, Antlaşma henüz imzalanmadan önce ilginç iddialarda bulunmuş: “1925 Dostluk Antlaşması’nın 3 maddesinde taraflar arasında bir hakem antlaşmasının yapılması öngörülüyordu. Bulgaristan’da, Türkiye ile aramızdaki çözümlenemeyen sorunların neler olduğunu ve bu sorunların önemini bilen çok az insan var. Dostluk Antlaşması ve ona ilave protokolle üzerimize ne tür yükümlülükler aldığımızı ve Türkiye’nin bizden ne beklediğini bilen bakanlarımızın sayısı da az. Zira şimdi ihtilafli sorunların hepsi için bir Hakem Antlaşması imzalanacak.

Bu Hakem Antlaşmasının imzalanmasında kim ısrar ediyor? Antlaşmanın imzalanmasında ısrar eden sadece Türk Hükümeti değil. Hakem mahkemesi tarafından yargılanıp Türk malları için mahkum edileceğimiz milyarlarla ilgili Osmanlı Bankası ve Sultan dönemi Türk monopollerinin başında yer alan Londra ve Paris’in finans çevreleri de yakından ilgili. Milletler Cemiyeti’nin finans komitesinin arkasında da yer alan bu finans çevreleri, Bulgaristan’a “göçmenlik” ve “kalkınma” adı altında borç vererek, Bulgaristan’ın finans yönetimini ele geçirdiler.”²⁵⁴

Antlaşmanın imzalanmasından sonra da eleştiriye devam eden İkonomiçeska Borba, 1929 Antlaşmasının sadece 1925 Antlaşmasının tatbik edilmesi maksadıyla imzalandığı iddiasında: “Bilindiği gibi 1925’te Türkiye ile imzaladığımız antlaşma ve ona ilave edilen protokolle Türkler karşısında yapılan fedakarlıkları belirtmiştik.

Yeni antlaşma neleri içeriyor? Bu Antlaşmanın diplomatik dilde mahiyeti gizleniyor ve bırakın sıradan insanları, uluslararası hukuk uzmanları bile antlaşmanın mahiyetini çözmekte zorlanıyor. Yani bu Antlaşmanın da esası 1925’teki gibi meçhul kalacak...

Bir tarafsızlık antlaşmasının bizim güvenliğimiz için ne gibi bir önemi var? Hiçbir önemi yok.

Milletlerin eski ve yeni tarihlerinde de gördüğümüz vechile, milletlerarasındaki barışı uzun süre koruyan etken antlaşmalar değil,

²⁵⁴ İkonomiçeska Borba, S. 19, 25 Dekemvri 1928, s. 1-3.

menfaatlerin ayniyetidir. Antlaşmalara konan saldırmazlık vaadlerinin korunmadığı ve antlaşmaların birer aldatma vasıtası olduğu görülür.

İtalya, 25 yıl Almanya ve Avusturya-Macaristan'la ittifak içindeydi, fakat daha sonra düşman saflarına geçti.

Balkan Savaşı'ndan sonra Türkiye ile Londra'da İngiltere'nin nezaretinde antlaşma imzaladık. Ancak üç ay geçmeden Türkler bize saldırdı. Sırlar ve Yunanlılar da beklenmedik bir anda sırtımızdan vurdular. Neden Londra Antlaşması Türklerin bize yönelik saldırısını durduramadı?...

On yıl sonra Türkiye güçlenip de nüfusu 30 milyona ulaştığında, geçmişte de olduğu gibi hiçbir antlaşma Türklerin tekrar Balkanlar'a dönerek, yarımadaya yerleşmelerine engel olamaz. Uzlaşma, tarafsızlık, saldırmazlık gibi antlaşmalar her zaman için uluslararası aldatma vasıtaları olmuştur.

1925'teki antlaşma varken zaten böyle bir tarafsızlık antlaşmasına gerek yoktu. Bu antlaşmanın 1.maddesinin bir tarafsızlık ve saldırmazlık durumunu ifade ettiği açık. Yeni bir antlaşma ile bu ifadelerin tekrarlanmasına gerek duyulduysa bu başka gereklerden doğuyor. Bulgaristan'ı 50 yıl geriye götüren ve 3 yıl boyunca tatbik edilmemiş olan 1925 Antlaşması ve Protokolünün tatbiki gereğinden...²⁵⁵

B. Tevfik Rüştü Bey'in Sofya Ziyareti

1929 Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşmasının imzalanmasından sonra iki ülke ilişkileri daha olumlu bir döneme girmiştir. Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey'in Sofya'yı ziyaret edeceğinin duyulması üzerine Bulgar gazeteleri Rüştü Bey'le ilgili yayınlar yapmaya başlamış.

Utro'da Tevfik Rüştü Bey şöyle tanıtılıyor: "Türkiye Cumhuriyetinin dış siyasetinin kurucusu ve duayeni olan Tevfik Rüştü Bey'in esas mesleği doktorluk. Diplomatik kariyerine ilk olarak Türk-Yunan Mübadele Komisyonu Başkanı olarak başlayan Rüştü Bey, 1924 yılında Dışişleri Bakanlığı görevine getirilir. Altı yıllık dış politikada aktif ve başarılı bir görev yürüten Rüştü Bey, Sovyet Rusya, Yunanistan, İtalya, Bulgaristan vs. gibi ülkelerle imzaladığı faydalı antlaşmaları ile tanınır."²⁵⁶

²⁵⁵ **İkonomičeska Borba**, S. 4, Yuni 1929, s. 1-3.

²⁵⁶ **Utro**, S. 6387, 1 Dekemvri 1930, s. 1.

Rüştü Bey'in ziyareti Bulgar basını tarafından olumlu karşılanmakla birlikte bir Balkan Lokarnosu söylentilerinin olduğu bu dönemde basın farklı görüşler içinde.

Dnevnik, Balkan Lokarnosu fikrini olumlu karşılayarak şunları yazmakta: "Rüştü Bey'in Sofya'ya gelişi ilgi ve heyecanla bekleniyor. İki halk arasında hiçbir ihtilafı sorun yok. Her şey iki taraf için de memnun edici bir şekilde düzenlenmiş durumda. İki halk arasında sadece kardeşlik duyguları mevcut. Tefik Rüştü Bey'in ziyareti ile bizim, Türkiye'nin yanı sıra, Türkiye ile dost ülkelerle olan politikamız üzerinde de olumlu bir etki yaratacaktır.

Türkiye ve Yunanistan arasında yapılacak bir uzlaşma ve dostluğa Bulgaristan da dahil olabilir. Böyle üçlü bir Balkan birliği bize göre her üç ülkenin de menfaatine. Üç ülkenin herhangi başka bir ülkeye karşı bir yükümlülük altında olmamaları önemli."²⁵⁷

Dnevnik'in aksine bu konuda farklı görüşteki Slovo, ekonomik ilişkiler üzerinde durarak, Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan'ı kapsayacak bir birliğin Bulgaristan'ın dış politikasının faaliyet sahası ve amaçlarından uzak olduğu görüşünde: "Böyle bir birlik konusundaki sansasyonları bir tarafa bırakırsak, biz bu seyahatten iki tarafın da menfaatleri ile uyum içinde ve bize daha yakın ve erişilebilir bir şeyler bekliyoruz.

Ekonomik yapıları aynı olan iki ülke, ağır ekonomik krizden etkilendiler. Zorluklarla daha iyi bir şekilde başa çıkabilmek için düzenleyecek çok şeyleri var.

Bu ziyaretten, dostluğumuzun daha da sağlamlaşması ve Balkanlar'daki gerçek barışa hizmet için en iyi neticeleri bekliyor ve bunun da başarılacağına inanıyoruz."²⁵⁸

Slovo, Rüştü Bey'in İtalya seyahati gibi bu seyahatinin de Avrupa'daki geniş çevrelerin dikkatini çekeceğini ilave ediyor."²⁵⁹

Roma dönüşü Sofya'ya gelen Türk Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Bey, istasyonda Bulgar Dışişleri Bakanı Burov, Çar'ı temsilen Markov, Türk-Bulgar Cemiyeti Başkanı Petko Stoyanov ve Cemiyet üyeleri, Türk Elçiliğinden Osman

²⁵⁷ Dnevnik, S. 9293, 1 Dekemvri 1930, s. 1.

²⁵⁸ Slovo, S. 2538, 2 Dekemvri 1930, s. 1.

²⁵⁹ Slovo, S. 2538, 2 Dekemvri 1930, s. 1.

Celal Bey ve Elçilik personeli, Dışişlerinde görevli üst rütbeli memurlar, birkaç milletvekili ve gazeteciler tarafından karşılanmıştır.

Türk-Bulgar Cemiyeti'nin 4 Aralık'ta Rüştü Bey onuruna verdiği yemekte bir konuşma yapan Cemiyet başkanı Prof. Petko Stoyanov, tarihin iki ülke arasındaki büyük sorunları çözdüğünü ve iki ülke arasında ekonomik ve kültürel işbirliği için geniş bir saha açıldığını belirtmiş. Rüştü Bey de Bulgaristan'daki izlenimlerini aktardıktan sonra: "Ekonomik ve kültürel işbirliği yolumuza çıkan tüm engelleri kat'i suretle halletmeliyiz. Biz sadece dost değil, kardeş de olmalıyız."²⁶⁰ demiştir.

Aynı gün öğleden sonra Çar tarafından kabul edilen Tefrik Rüştü Bey'in Çar'la görüşmesi bir buçuk saat sürmüştür. Rüştü Bey bu görüşmeden sonra gazetecilerin isteği üzerine gazetecilere Elçilikte görüşme için randevu vermiştir.

Gazetecileri kabul eden Türk Dışişleri Bakanı Rüştü Bey: "Türkiye Bulgaristan'ın dostudur. Soru sorarken lütfen bunu unutmayın."²⁶¹ diyerek şöyle devam etmiş: "Ben de size karşı samimi olacağım. Buraya Çar Hazretleri'nin Sarayından geliyorum. Başkentinizde bulunmaktan çok memnunum. Bulgaristan'ın Türkiye'ye karşı beslediği duyguları, Türkiye de Bulgaristan'a karşı besliyor.

Bulgaristan'ı ziyaret etmeden ve bakanlarınızla görüşmeden önce de burayı biliyordum. Bulgar halkının misafirperverliğini Ulu Önder'den duyuyordum."

Bağımsız ve güçlü bir Bulgaristan'dan ne anladığı sorusuna Rüştü Bey şu cevabı vermiştir: "Bulgaristan'a da komşularıyla aynı imkanların tanınması. Bulgaristan, güçlü bir kişi ve becerikli devlet adamları tarafından yönetiliyor. Balkanlar'daki havayı volkana benzetenler var. Balkanlar'da volkan değil, balkan havası var. Balkan ülkelerinin aralarında anlaşmaları hem kendilerine hem de Avrupa'ya yarar sağlayacaktır. Ben her zaman, bir ülkeye şartlar koyarken, eğer bu şartlar bana konsaydı ne cevap verirdim diye düşünürüm."

Rüştü Bey'in yeni bir cephenin olup olmadığı yönündeki soruya da cevabı şu şekilde: "Batı basını İtalya, Türkiye, Rusya, Almanya ve Bulgaristan'dan oluşan güçlü bir cepheden bahsediyor. Ben bunu gazetelerden öğrendim. Biz

²⁶⁰ Zora, S. 3428, 1 Dekemvri 1930, s. 1.

²⁶¹ Utro, S. 6389, 4 Dekemvri 1930, s. 1.

bir düzen için dostuz. Düzensizliğe ise düşman. Düzensizlikle hiçbir şey elde edilemez. Bırakın öyle bir cephe kurmayı, varsa bile bozarım. Biz böyle cephelerin dünyayı savaşa götürdüğü konusunda tecrübeliyiz. Şimdiye kadar siyasette dost-düşman ayrımı vardı. Artık yeni bir şey bulmalıyız; “herkesin dostu”. Gelecek burada.

Türk-Bulgar yakınlaşmasını yanlış anlayanlar (Yugoslavya kastedilerek) var. İki komşu ülkenin görüşmelerinden hiç kimsenin rahatsız olmaması gerek. Eğer görüşmezlerse yolunda gitmeyen bir şeyler var demektir.

Roma dönüşü Bulgaristan’da ne yapacaksınız, iki ülke arasındaki sorunlar çözümlenmemiş miydi diye soranlar oldu. Bulgar meslektaşlarımla sadece selamlaşacağım, halkların buna ihtiyacı var cevabını verdim. Biz komşularımızın başka ülkelerle görüşmelerinden şüphe duymuyor ve rahatsız olmuyoruz. Neden biz de görüşmeyelim. Bulgaristan’dan ayrılırken, Türk-Bulgar ilişkilerine heyecan ve güvenle baktığımı söyleyebilirim. Ümit ediyorum bu ilişkiler daha da iyileşecek ve güçlenecektir.”²⁶²

C. Başbakan Muşanov’un Türkiye Ziyareti

1. Ziyaret Öncesi Yankılar

Türkiye’nin Sofya Elçisi Tefvik Kamil Bey’in Başbakan Muşanov’u ziyaret ederek Ankara’ya davet etmesi üzerine Utro “Başbakan Ankara’ya Neden Davet Edildi” başlıklı yazıda davetin nedeni ile ilgili şunları yazmakta: “Yeni Türkiye’nin yöneticileri tüm vakitlerini yaratıcılıkla geçiriyor. Yeni Türkiye’yi güçlendirmek için azimli ve devamlı bir çalışma gerekiyor ki bu da kalıcı bir barışla sağlanabilir.

Ankaralı yöneticiler Balkanlar’da kalıcı bir barıştan yana. Türkiye, küçük ülkelerin büyük ülkelerin hegemonyasından tamamen kurtulmasını arzu ediyor. Bu da her türlü kavgadan vazgeçerek, yakın ilişkiler kurmakla mümkün. Türklerin bu konuda en son amaçları da Balkan ülkeleri arasında yapılacak ayrı paktlarla genel bir Balkan paktına ulaşmak. Ankara’yı ziyaret eden herkes orada yakın ve samimi dostlarımızın olduğunu görecek.

Türkiye’nin Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal, Bulgaristan’a ve Bulgar halkına yönelik iyi hislerini hiçbir zaman gizlememiştir. Bulgaristan’da askeri

²⁶² Utro, S. 6389, 4 Dekemvri 1930, s. 1.

ateşe olarak geçirdiği yıllar kendisinde kalıcı izler ve güzel hatıralar bırakmıştır.”²⁶³

Zora'nın haberine göre en kısa sürede Ankara'yı ziyaret kararı aldığını açıklayan Başbakan Muşanov, kendisine kalabalık bir delegasyonun da eşlik edeceğini bildirmiştir.²⁶⁴

Utro, Başbakan'a eşlik edecek kişileri vermekte: “Madam Muşanova, Meclis Başkan Yardımcısı N. Zahariev, Milletvekili ve sabık Genelkurmay Başkanı Sava Savov²⁶⁵, Milletvekili ve Türk-Bulgar Cemiyeti Başkanı Prof. Petko Stoyanov, Milletvekilleri İv. Simeonov ve P. Panayotov, Çiftçi Birliği Sekreteri V. Dimov ve M. Kalenderov, Bulgar Telgraf Ajansı Müdürü Tr. Popov, Dışişleri Sekreteri Dançev, Dışişleri Bakanı'nın özel sekreteri Şunkov ile gazeteciler K. Kuppenkov ve St. Tanev.

1 Aralık'ta İstanbul'a ulaşacak delegasyon 2 Aralık'ta Ankara'da olacaktır.”²⁶⁶

Dnevnik, Başbakan Muşanov'un Ankara'yı ziyaret kararının Fransa ve özellikle Yugoslavya'yı endişelendirdiğini yazmakta. Bulgaristan'la toprak ve azınlık sorunları olan Belgrad, Ankara'da İtalya'nın teşviki ile bir Türk-Bulgar-Yunan ittifakının kurulmasından endişelenmiş. Dnevnik, tüm Bulgar devlet adamlarının Yugoslavya'nın bu tür iddialarını kesin bir dille reddettiklerini belirterek şunları yazmakta: “Muşanov'un ziyareti sebebiyle Balkan başkentlerinde ortaya çıkan endişeler yersiz.

Bulgar Başbakanı Ankara'ya bir ülkeye karşı ya da Küçük Antant'a²⁶⁷ karşı bir ittifak imzalamaya gitmiyor. Bulgaristan'ın bu tür amaçları yok.

Sayın Muşanov'un Ankara seyahati bizde yeni bir politikanın başlangıcı. Bu, Bulgaristan'ın Balkan yarımadasındaki politik hayata aktif iştirakidir. Ve biz Muşanov, Bükreş, Belgrad, Tiran ve Atina'ya davet edilirse de memnun

²⁶³ Utro, S. 6665, 4 Noemvri 1931, s. 1.

²⁶⁴ Zora, S. 3717, 20 Noemvri 1931, s. 5.

²⁶⁵ Sava Savov ile Mustafa Kemal Paşa Balkan Savaşında karşı cephelerde savaşmış. Savov, Bolayır'daki Türk tümenini püskürten generaldir. Mustafa Kemal Paşa, Sofya'da askeri ateşe görevinde bulunduğu 1913-1915 yıllarında, o zamanlar Bulgaristan'ın Genelkurmay Başkanı olan Savov'la yakın dostluk bağları kurmuştur. Dnevnik, S. 9940, 1 Fevruari 1933, s. 1.

²⁶⁶ Utro, S. 6682, 23 Noemvri 1931, s. 3.

²⁶⁷ Küçük Antant 1920'de Yugoslavya, Romanya ve Çekoslovakya tarafından Alman ve Macar revizyonist çabalarına karşı kurulmuştur. Fransa ile işbirliği içinde olan Antant, Fransa tarafından desteklenmiş. Ayrıntı için bkz. Armaoğlu, a.g.e., s. 188-190.

olacağız. Çünkü bu tür ziyaretlerin pek çok anlaşmazlığı ortadan kaldırarak uzlaşma atmosferi yaratacağına inanıyoruz”.²⁶⁸

Muşanov’un Ankara’yı ziyaret kararını olumlu karşılayan Bobçev de şunları yazmakta: “Başbakanımızın Türkiye ziyareti sadece toplumumuzun değil, tüm dünyanın dikkatini çekti. Bir Türk-Bulgar ittifakından endişe edenler, öyle ileri gittiler ki ziyaretin amacının bir Türk-Bulgar-Yunan ittifakı oluşturmak olduğu ve bunun bazı büyük güçler tarafından dikte edildiği haberlerini yaydılar.

Bizde ise bu asılsız iddialar sükunetle karşılandı ve Muşanov’un doğru ve yerinde olan bu ziyaret kararı takdir edildi.

Biz Türklerle komşuyuz. Ülkemizde önemli sayıda bir Türk azınlık iyi, nezaketli ve çalışkan, eşit dini ve kültürel haklara sahip Bulgar vatandaşları olarak yaşamakta. Bazı küçük anlaşmazlıklar hesap edilmezse onlar buradaki hayatlarından memnun.

Savaşlardan sonra Türk-Bulgar ilişkileri devamlı idi ve Bulgar toplumu ve yönetimi bu ilişkilerin güçlendirilmesini arzu ediyordu. Bu amaçla iki-üç yıldan beri Bulgar Başbakanı ile Türk Başbakanı arasında bir görüşmenin yapılması düşünülmüyordu. Özellikle iki ülke arasında daha güçlü ticari ve ekonomik ilişkilerin oluşturulması gereği üzerinde duruluyordu. Askıda kalan bazı sorunlar çözüm bekliyordu. Bu yüzden de iki ülke yetkilileri arasında bir görüşme zaruri idi.

Bulgaristan’daki genel görüş Muşanov’un ziyaretinin iyi bir adım olduğu şeklinde”²⁶⁹

Yugoslavya’nın, Bulgar Başbakanı Muşanov’un Ankara ziyaretinden endişe duyduğu bir dönemde Utro, İtalyan “Stampa” gazetesinde ziyaret vesilesiyle yazılan bir makaleden bölümler aktarmakta. Makalede, Rüştü Bey’in 1930’da Sofya’ya gerçekleştirdiği ziyaret sonrası İsmet Paşa’nın da Bulgar Hükümetini iki kez Ankara’ya davet ettiği, ancak eski Bulgar Dışişleri Bakanı Burov’un Paris ve Belgrad’ın isteklerine uyararak bunu reddettiği belirtilerek: “Eğer Burov Belgrad’ın isteğine uymayıp ziyarette bulunmuş olsaydı, Muşanov’un

²⁶⁸ Dnevnik, S. 9594, 4 Dekemvri 1931, s. 3.

²⁶⁹ S.S.Bobçev, “V Nova Turtsiya (Yeni Türkiye’de)”, Nauçen Pregled, S. 3, Septemvri-Dekemvri 1931, s. 247-248.

Ankara ziyareti o kadar gürültüye neden olmayacaktı” şeklinde yazmakta. Ayrıca gazeteye göre Belgrad Hükümeti ziyareti engellemeye çalışmakta.”²⁷⁰

Utro, ziyarete, özellikle ekonomik ilişkiler açısından verdiği önemi ve Türkiye'nin Bulgaristan'a karşı izlediği samimi politikayı başka bir yazı ile şöyle açıklıyor: “Başbakan Muşanov'un Ankara ziyareti sadece diplomatik bir kabul değil. İki ülkeyi birbirine bağlayan önemli politik ve ekonomik bağlar mevcut. Türkiye ile ilişkilerimiz dostluk temellerine dayanmakta. Bu dostluk samimi ve devamlıdır. Çünkü iki ülke arasında anlaşmazlıklar yok.

Biz hiç kimseye karşı agresif bir tutum içinde değiliz, ancak üç tarafımızdan da rahatsız ediliyoruz. (Yunanistan, Yugoslavya, Romanya kastedilerek). Türkiye akıllı bir politikayla, Yunanistan ve Yugoslavya ile yaptığı antlaşmalarda bizim haklarımıza ve Balkanlar'ın menfaatine ters düşecek kararları reddetti. Türkiye'nin komşularımızla yürüttüğü görüşmelerde, Bulgarlar aleyhine politik ve ekonomik kararlar alınması konusunda bir hareket özgürlüğü ve imkanı vardı. Ancak bunu yapmadı. Türkiye'ye yönelik dostane hislerimiz daha da artacak. Her halükarda Ankara'da, iki taraf arasında bazı meseleler görüşülecektir. İyi sonuçlar alınması durumunda 1929 krizi ile maydan gelen ekonomik daralma daha kolay aşılabilecek. Orada, Güneydoğu Avrupa için daha adilane bir işbirliğinin öncelikleri konuşulacaktır. Biz Bulgarlar en fazla haksızlığa uğrayanlarız. Kimileri bizim iç ve dış güçlüklerimizden faydalanarak bazı amaçlar peşinde koşmakta ve bize karşı kötü emeller beslemekte.

Bulgarlar meşhur Türk Kumandanı'nın büyük işlerine hayranlık duyuyor. Biz sevinçle 10 yıldır Kemal Paşa'nın her adımını ve Paris haksızlıklarına karşı çıkışını izliyoruz. Cesur bir darbe ile halkın kültürel ve ekonomik gelişimini sağlayan bu dahi, gerçek bir yönetici. Biz Türk halkının kabiliyetlerine değer veriyor ve onlara misafir olarak en büyük Bulgar yöneticiyi gönderiyoruz. Bu ziyaret iki halk arasındaki içten bağları daha da kuvvetlendirecektir.”²⁷¹

Slovo gazetesi de ziyaret fikrini olumlu karşılamakla beraber bazı sorunlara temas ediyor: “Bulgaristan'a karşı her zaman kuşku ile bakmış yabancı ülkeler, Başbakan Muşanov'un Ankara ziyareti ile ilgili boşuna gizli ve uzak niyetler aramaya çalışıyorlar.

²⁷⁰ Utro, S. 6665, 4 Noemvri 1931, s. 1.

²⁷¹ Utro, S. 6682, 23 Noemvri 1931, s. 1.

Bu tür ziyaretler çoktan yapılmalıydı. Ancak bizim dış politika yöneticilerimiz Ankara, Atina, Belgrad ve Bükreş'e gitmekten ziyade Paris, Roma, Cenevre ve Londra'ya gitmeyi tercih ediyorlardı. Paris'e giderek bir sorunu halledememek, Ankara, Atina ya da Belgrad'a gidip bir sorunu halledememektense daha az cesaret istiyordu.

Biz Muşanov'un komşu ülkelere ziyaretler yapması gerektiği fikrine tamamen katılıyoruz...

Türkiye ile düzenlememiz gereken sorunlar var. Binlerce Bulgar'ın zorla kovuldukları yerlerdeki malları ile ilgili sorunlar var. Yunanlılar da Türkler gibi aynı metodu denediler. Yani Trakya ve Makedonya'daki Bulgarları kovarak, Bulgaristan'la daha kolay ilişkiler kurma metodunu."²⁷²

Slovo devamında, Türkiye ile olan iyi ilişkileri Bulgarların Trakya'dan kovulması dolayısıyla Bulgaristan'ın Türkiye ile bir azınlık sorunu yaşamamasına bağlayarak, ince dokundurmalarında bulunmayı ihmal etmemekte; "Birçok kişi Türkiye ile ilişkilerimizin Belgrad ve Bükreş'le olan ilişkilerimizden daha iyi olduğunu sevinçle kaydediyor. Evet, tabii ki daha iyi olacak. Bulgarlar Trakya'dan tamamen kovulduktan sonra!

Neyse. Biri ile de diğeri ile de, üçüncüsü ile de, dördüncüsü ile de bizim açık ve samimi olarak anlaşmamız gereken sorunlar var. Başka bir şey olmasa bile, hiç olmazsa ekonomik kriz onları Balkanlar'ı huzursuz eden bazı sorunları bertaraf etmeye zorlayabilir."²⁷³

Dnevnik, Muşanov'un Ankara ziyaretine Yunanistan cephesinden gelen tepkiyi yansıtıyor: "Yabancı gazetecilerin, Yunan Başbakanı Mihalakopulos'a Bulgar Başbakanın Ankara ziyareti münasebetiyle, bir Türk-Yunan-Bulgar ittifakı yönündeki duyumları sormaları üzerine Mihalakopulos bunu kesin bir dille reddetmiştir.

Mihalakopulos, ittifaklar yapmanın kötü bir politika olduğunu belirterek: "Biz Türklerle tüm sorunlarımızın çözümünde uzlaşmaya vardık. Aynı zamanda her türlü ittifaktan ve hangi büyük güce karşı olursa olsun bağımlılık politikasından kaçınma konusunda anlaşmış" demiş."²⁷⁴

²⁷² "İ s Turtsite i s Drugite (Türklerle de Diğeriyle de)", **Slovo**, S. 2831, 1 Dekemvri 1931, s. 3.

²⁷³ "İ s Turtsite i s Drugite", s. 3.

²⁷⁴ **Dnevnik**, S. 9570, 5 Noemvri 1931, s. 2.

Zora'ya göre "Times" gazetesi de Başbakan Muşanov'un Ankara'ya gerçekleştireceği ziyaret üzerinde durmakta. Times'a göre öngörülen ziyaret bazı siyasi çevrelerde endişeye yol açmakta. Hatta Sofya'daki Fransız ve Yugoslav Elçiler Bulgar Başbakan'a rahatsızlıklarını ileterek, İtalya ve Rusya'nın desteği altında bir Türk-Bulgar-Yunan üçlü ittifakının yapılacağı konusundaki duyumların doğru olup olmadığını sormuşlardır.

Başbakan Muşanov, Yugoslav ve Fransız diplomatların endişelerini gidererek, Ankara'ya yapacağı ziyaretin sadece bir iyi niyet ziyareti ve Rüştü Bey'in Bulgaristan'a yaptığı ziyaretin bir iadesi olduğunu açıklamış.²⁷⁵

Başbakan'ın Ankara ziyareti ile ilgili 27 Kasım'da Mecliste de görüşmeler yapılmıştır. Bir konuşma yapan Sosyalist milletvekili Pastuhov, Başbakan'ı Ankara'da Yunanistan ve Türkiye ile herhangi bir anlaşma yapmaması konusunda uyarmış. Utro konu ile ilgili Mecliste yapılan görüşmeleri şu şekilde aktarmakta: "Başbakan'ın ne amaçla Ankara'ya gideceği sorusunu yöneltmesi için Sosyalistlerden Hristo Pastuhov'a söz verilmiştir: "Komşularımızla düşmanca ilişkiler içinde olmamalıyız. Uzun zamandır Belgrad'dan bize dostluk elini uzatmasını bekliyoruz. Sırbistan iç işlerimize karışamaz. Bir adım daha atarak Balkan ülkeleriyle yakınlaşmalıyız. Hükümetin Ankara ziyareti gerçekten bir iş için mi yapılıyor yoksa Hükümet sadece politika mı yapıyor? Bizim ve yabancı çevrelerin bu konuda aydınlatılması gerekiyor. Türkiye'nin bu ziyaretten politik amaçları olduğu söylenemez. Bilindiği gibi Türk ve Yunanlı politikacılar son zamanlarda çok aktif. Balkan devletleri birbirlerine karşı kurnazlık peşinde. Sesimi yükseltmek istiyorum. Bulgar Hükümeti her türlü anlaşmalar ve görüşmeler sırasında dikkatli olmalı. Her türlü tertibattan uzak durmalı. Bu tertibatlar başka Balkan ülkelerine karşı olabilir ki, bundan daha tehlikeli hiçbir şey olamaz. Balkan ülkeleri arasındaki antlaşmaların hepimizi memnun edeceğinden ve hiç kimseye karşı olmayacağından emin olmalıyız.

Söze karışan P. Mırmev: "Bağımsız Makedonya! İşte budur anlaşmanın yolu" şeklinde bağırılmış.

Konuşmasına devam eden Pastuhov: "Biz Nöyyi'de yapılmış haksızlıkları protesto ediyoruz. Antlaşmaları revize etmek için çalışmalıyız. Haklarımızı

²⁷⁵ Zora, S. 3714, 16 Noemvri 1931, s. 1.

tertibatlar yaparak değil, barışçı yollarla mücadele ederek korumalıyız. Bulgaristan'ı kurtaracak tek politik yol budur." demiştir.

Söz alan Başbakan Nikola Muşanov: "2 Aralık'ta Ankara'da olmayı planlıyorum. Türk Dışişleri Bakanı'na bir iade-i ziyarette bulunacağım. Biz herkese karşı barışçı ve uzlaşmacı bir siyaset takip ediyoruz. Türkiye ile barış ve uzlaşma içinde yaşıyoruz. Ancak halledilmesi gereken bazı ekonomik sorunlar var." cevabını vermiş.

Pastuhov, verilen cevaptan memnun olduğunu belirtmiş.²⁷⁶

Başbakan Muşanov'un yola çıktığı haberini veren Zora'ya göre, ziyaretin, bir süredir Belgrad'ın etkisi altında politika yürüten Bulgaristan için politik bir anlamı var: "Yalanlamalara rağmen bu ziyaretin politik bir anlamı olduğunu düşünüyoruz.

Bulgar Başbakan'ı Belgrad'ın iznini almadan yola çıktı. Bu yüzden Belgrad, delegasyonu yoldan geri çevirmeye çalıştı. Ancak Muşanov tereddüt etmeden yola devam etti. Bu önemli ve Bulgaristan'ın Belgrad'a tabi olmadığına göstergesi.²⁷⁷

Yine Zora gazetesi, Başbakan Muşanov'un Sofya'dan uğurlanışı sırasında yaşanan ilginç bir durumu Yunan "Elefteron Vima" gazetesinden aktarıyor: "Başbakan Muşanov'un Türkiye'ye hareketinden önce kendisini uğurlamaya Türk Elçiliği çalışanları ile Polonya, İsveç ve Arnavutluk Elçileri geldi. Uğurlamada diğer ülke elçileri yer almadılar. Bu olay ziyaretten önce çıkan gürültünün yarattığı nazik duruma bağlanmakta. Yunan ve İtalyan Elçiler de oluşan durum sebebiyle Muşanov'u uğurlamaya gelmediklerini, aksi durumda bunun Başbakan'ın ziyareti ile ilgili Yugoslav basınında çıkan iddiaları tasvip etmek şeklinde algılanabileceğini belirttiler."²⁷⁸

2. Muşanov İstanbul'da

Başbakan Musanov'un Türkiye'ye gerçekleştirdiği resmi ziyaret sırasında Bulgar delegasyonunda yer alan iki gazeteci Tanev ve Kupenkov ziyareti ve Doğu Trakya topraklarına ayak bastıkları an hissettiklerini özetle şöyle aktarmakta: "...Ekspres sınıra doğru ilerliyor. Saat 03:30'da sınırı geçtik.

²⁷⁶ **Utro**, S. 6686, 28 Noemvri 1931, s. 1.

²⁷⁷ **Zora**, S. 3727, 2 Dekemvri 1931, s. 1.

²⁷⁸ **Zora**, S. 3731, 6 Dekemvri 1931, s. 3.

Edirne'nin Karaağaç istasyonuna 04:14 sularında ulaşan Bulgar delegasyonunu Türk Hükümeti adına Kudret Bey, Dışişleri Bakanlığı adına Kamil Bey karşıladı. Başbakan'ın vagonuna Edirne valisi Emin Sadık Bey ile Edirne Konsolosu Vançev ve İstanbul Konsolosu Balamezov geldiler. Delegasyon, durakladığı her istasyonda samimi bir şekilde karşılandı.²⁷⁹

Hava soğuk, Trakya ovaları ıssız ve sıkıcı. Tarihi Çatalca'dan geçiyoruz. Hepimizin gözleri Çatalca'nın yükseklerinde. Burası bizim için bir tarih.²⁸⁰ Buranın savaşlarda ne çok değerli Bulgar'ı kurban aldığını hatırlıyoruz²⁸¹ ve kalbimizi derin bir hüzün kaplıyor.

Küçük Çekmece yakınlarında ilk suları ve sararmış otları görünce Varna'yı hatırlıyoruz. Buranın doğası Varna'nın doğasına o kadar benziyor ki.²⁸² İstanbul'a yaklaşırken, hepimiz Boğaz'ın görkemli manzarasına hayran kalıyoruz.

Nihayet Sirkeci İstasyonundayız Hava muhalefetine rağmen görkemli karşılama töreni hazırlanmış. Kalabalık bizi "Yaşla!" "Ura!" diyerek karşıladı. İstasyon Türk ve Bulgar bayraklarıyla süslenmişti. Hatta Bulgar bayrakları fazlaydı.²⁸³

Delegasyon, İstanbul valisi Muhittin Bey tarafından karşılandı. Bayan Muşanova'ya çiçekler takdim edildi. Bu sırada bando "Şumi Maritsa" milli marşımızı çalıyordu.

İstasyondaki karşılama töreninde Bulgar Lisesi öğrencileri, Bulgar Hastanesi ve Elçiliği çalışanları, Ekzarhlık temsilcileri ile Elçi Panov da vardı.²⁸⁴

Muşanov, İstanbul valisi ve Ordu Kumandanı ile birlikte şehre doğru yola çıktı. Kötü havaya rağmen caddelerin iki tarafını doldurmuş Türk vatandaşlarının alkışları yükseliyordu.

Pera Palas Oteli'ne yerleşen delegasyonumuz onuruna İstanbul valisi öğle yemeği verdi."²⁸⁵

²⁷⁹ **Utro**, S. 6690, 3 Dekemvri 1931, s. 1.

²⁸⁰ **Zora**, S. 3728, 3 Dekemvri 1931, s. 1-3.

²⁸¹ **Utro**, S. 6690, 3 Dekemvri 1931, s. 1.

²⁸² **Zora**, S. 3728, 3 Dekemvri 1931, s. 1-3.

²⁸³ **Utro**, S. 6690, 3 Dekemvri 1931, s. 1.

²⁸⁴ **Zora**, S. 3728, 3 Dekemvri 1931, s. 3.

²⁸⁵ **Utro**, S. 6690, 3 Dekemvri 1931, s. 1.

Zora, Başbakan Muşanov'un Türk basını önünde verdiği demeci aktarmakta: "Rüştü Bey'in Sofya'ya yaptığı ziyaretin iadesini yapıyorum. İki millet arasında dostluk bağları mevcut. Yapılan siyasi antlaşmalar bunun bir göstergesi. Yapılan antlaşmalar iki millet arasındaki güveni güçlendirdi. Gelecekte iki ülke ilişkilerini bu antlaşmalar belirleyecek."²⁸⁶

Utro, bir Balkan federasyonuna nasıl baktığı şeklindeki soruya Muşanov'un şu olumlu cevabını aktarmakta: "Balkan federasyonu bir davadır. Bu davayı anlaşmazlıkları ne kadar çabuk çözersek o kadar çabuk gerçekleştirebiliriz. Yolumuzdaki tüm engelleri kaldırmak için çalışmalıyız. Avrupa dünyada refahı arzulamakta. Bir Balkan federasyonuna kötü gözle bakılmaz.

Benim Türkiye ziyaretim ile ilgili değişik yorumlar yapılmakta. Bu ziyarete kötü gözle bakılmamalı. Çünkü milletler arasındaki yakınlaşma, amaca ulaşmanın en güzel yoludur. Bu da herkes tarafından arzu edilmekte."²⁸⁷

Utro, saat 18:00 civarında Başbakan Muşanov'u ziyaret eden Bulgar Metropolit Boris'in, Başbakan'a söylediği: "Unutmayın, Türk dostluğu en gerçek ve en sağlam dostluktur" şeklindeki sözlerini sayfalarına taşımakta.

Tanev bir Türk gazetecinin Bulgaristan'la ilgili sözlerini de aktarmakta: "Ankara'ya hareket etmeden evvel Pera Palas'ta çok sayıda Türk ve yabancı gazeteci Muşanov'la röportaj yapmaktaydı. Bizim delegasyondan biri bir Türk gazeteciye: "Yeter, ziyaretimizle ilgili çok şey yazdınız" deyince, gazeteci: "Türkler Bulgaristan'ı seviyor. Türk halkının hayranlığını ifade etmek gazete sayfalarına sığmıyor. Türkler son zamanlarda bize en yakın halk olan Bulgar halkının duygularını öğrenmek istiyor" cevabını verdi."²⁸⁸

3. Muşanov Ankara'da

2 Aralık 1931'de Ankara'ya ulaşan Muşanov başkanlığındaki Bulgar delegasyonu, Başbakan İsmet Paşa, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey, Halk Partisi Genel Sekreteri Recep Bey ve çok sayıda siyasi ve askeri kişiler tarafından karşılanmış.

²⁸⁶ Zora, S. 3728, 3 Dekemvri 1931, s. 3.

²⁸⁷ Utro, S. 6690, 3 Dekemvri 1931, s. 1.

²⁸⁸ Utro, S. 6690, 3 Dekemvri 1931, s. 1.

Meclis Başkanı Kazım Bey, Başbakan İsmet Paşa ve Dışişleri Bakanı Tevfik Bey'i makamlarında ziyaret eden Başbakan Muşanov, saat 16:00'da Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilmiştir. Bulgar delegasyonu Kemal Paşa'nın yanında iki saat kalmıştır.²⁸⁹ Kemal Paşa Balkan halkları arasındaki ilişkileri etraflı olarak konuşmuş ve Çar Boris'e olan hayranlığını dile getirerek, Bulgar Çarı'nın aşırı demokrat tek hükümdar olduğunu belirtmiş.²⁹⁰

2 Aralık akşamı Akara Palas'ta İsmet Paşa tarafından verilen yemekte İsmet Paşa ve Muşanov birer konuşma yapmıştır.

Bulgar gazeteleri konuşmaların tamamını vermekte. Başbakan İsmet Paşa'nın konuşmasının bir bölümü şu şekilde: "...Başbakan Hazretleri, Bulgar ve Türk milletleri arasında mevcut dostluk bağlarının ananevi alışkanlık ve hukuki vaziyet dikkate alınmasa bile, tarihi bir yakınlık ve inkar edilemez bir ahlak uygunluğundan doğduğuna inancımız tam olduğunu belirtmemeye izin veriniz. Rasgele iki komşu arasında ortaya çıkamayacak olan bu bağların, Türk ve Bulgar milletlerini birbirine bağlaması, taşıdıkları karakterde bu derece benzerlik gösteren bu iki milletin uzun seneler yan yana yaşamış, aynı acıları çekmiş olmalarından ileri gelmekte. Karakterlerindeki benzerlikten başka, Güneydoğu Avrupa ülkelerinin menfaatlerinin, ekonomik ve sosyal yapılarının aynı olması da yakınlaşmalarına tabii bir etki olmaktadır."²⁹¹

Bulgaristan'ın ulusal gelişimi için şimdiye kadar gösterdiği çabayı görüyor ve takdir ediyoruz. Bulgaristan'ın barışa yaptığı enerjik yardımlar Bulgaristan'ı Avrupa ve Balkanlar'da medeniyetin gerekli bir unsuru haline getiriyor...

İlişkilerini bu derece sağlam temeller üzerine kurmuş iki ülkenin bu suretle önemi ve faydası inkar edilemeyecek barış ve huzur unsurları olduklarını kabul etmek gerek..."²⁹²

Bu konuşmaya cevaben Bulgar Başbakanı N. Muşanov: "...Güçlü ve devamlı olan iki ülke arasındaki bağlar tesadüfe değil, duygulara dayanıyor. İki halk geçmişteki bir çok engelleri aşmak için birbirlerine yardımda

²⁸⁹ **Slovo**, S. 2833, 3 Dekemvri 1931, s. 3.

²⁹⁰ **Utro**, S. 6691, 4 Dekemvri 1931, s. 1.

²⁹¹ **Dnevnik**, S. 6595, 4 Dekemvri 1931, s. 1.

²⁹² **Slovo**, S. 2833, 3 Dekemvri 1931, s. 1.

bulunmuşlardır. Süreklilik ve azim onlara zorlukların üstesinden gelme imkanı verdi. Bulgaristan'da yüz binlerce ırkdaşınız mevcut. Bunlar ülkemizde Bulgar halkı ile kardeşçe yaşayan disiplin ve düzen unsurlarıdır.²⁹³

Yeni Türkiye eski bir devleti değiştirmek için harikulade bir irade örneği verdi. Devleti siyasi, ekonomik ve manevi temeller üzerine oturttu...

Türk ve Bulgar halkları savaş alanlarında gösterdikleri kahramanlığı şimdi barış alanlarında da gösterecekler. Bu şekilde menfaatlerimiz için çalışarak barışın korunmasını ve halklarımızın refahını sağlayacağız..."²⁹⁴ demiştir.

Utro, İsmet Paşa ve Muşanov'un konuşmaları ile ilgili bir yorumda bulunuyor: "İnsan bu konuşmaları dinlerken bu dostluğun ne kadar samimi olduğunu görüyor."²⁹⁵

4. Mustafa Kemal Paşa'nın Muşanov'u Kabulü

Bulgar basını 4 Aralık'ta Marmara Çiftliği'nde verilen çay davetini "Mustafa Kemal Paşa'da Misafirlikte" ve "Mustafa Kemal Paşa'nın Tarihi Kabulü" başlıkları altında aktarmakta:

"Bugün öğleden sonra saat 17:00'da "Marmara Çiftliği"nde Bulgar delegasyonuna büyük bir çay daveti verildi. Bulgar delegeler Mustafa Kemal Paşa'ya tanıtıldı. Çiftlikte önceden de başka ülke delegasyonları için bu tür davetler düzenlenmiş, ancak Kemal Paşa katılmamıştır. Kemal Paşa ilk kez Bulgar delegasyonu onuruna verilen bu davete katılmıştır."²⁹⁶

Mustafa Kemal Paşa: "Sizleri Ankara'da görmek ve sizlerle tanışmaktan çok memnunum. Sizleri hoş geldiniz diyerek selamlıyorum. Ziyaretiniz bende 17 yıl önce Sofya'da yaşadığım güzel hatıraların canlanmasına sebep oldu" dedi"²⁹⁷

Tanev, Utro ve Dnevnik'te kabulü aktararak Mustafa Kemal Paşa'yı şu şekilde tanıtmakta: "Misafirlerden çoğu Kemal Paşa'yı ilk kez görüyordu. Saçı açık kestane ve kulak hizasından beyazlamaya başlamış Elmacık kemikleri ve ağız çevresindeki çizgiler, Türkiye'nin bu devinde büyük bir enerji ve kuvvet simgesi. Gözleri canlı ve berrak bakarak insanı istemeden çekmekte.

²⁹³ Utro, S. 6692, 5 Dekemvri 1931, s. 1.

²⁹⁴ Zora, S. 3729, 4 Dekemvri 1931, s. 1.

²⁹⁵ Utro, S. 6692, 5 Dekemvri 1931, s. 1.

²⁹⁶ Utro, S. 6693, 6 Dekemvri 1931, s. 1.

²⁹⁷ Zora, S. 3731, 6 Dekemvri 1931, s. 1.

Davranışları o kadar doğal ki, hakkındaki sert, kibirli söylentileri kesinlikle doğru değil. Yanında manevi kızı (Afet Hanım kastedilerek) da var. Bu güzel ve endamlı Türk hanımından paklık ve tabii bir zerafet fışkırıyor.²⁹⁸ Kendisinde mükemmel bir tarih bilgisi var. İnandırıcı konuşmalarıyla Türklerin, Bulgarların ve Yunanlıların aynı soydan olduğunu ve Türklerle Bulgarların damarlarında aynı kanın aktığını söyledi. Konuşurken bana doğru dönerek: “Siz de bizim gibi aynı tip insanlar değil misiniz? Halkların Asya’dan Balkanlar’a göçü sırasında sizler de Asya’dan gelmişsiniz ve bizimle aynı soydansınız, tıpkı Hunlar ve Peçenekler gibi.” dedi.

Kabuldeki kristal masa Bulgar bayrağını andıran beyaz, yeşil ve kırmızı vazolarla süslenmişti. Masanın üzerinde büyük çikolatalı bir pasta vardı. Pastanın üzerinde yeşermiş üç dalı olan bir ağaç. Davete katılan Türkler bu dalların Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye’yi sembolize ettiğini belirttiler. Üç ülkenin aynı kökene mensup iken ayrıldıklarını, ancak aralarında tekrar anlaşma sağlanması durumunda dalların yeşereceğini ifade ettiler.²⁹⁹

İkramlar altın takımlarda servis edildi. Kemal Paşa’nın yakınlarının söylediğine göre bu altın servisle ilk kez Bulgar konuklara ikram yapılmıştır.

Delegasyonumuzun kabul edildiği salon altın ve kristal içindeyken, diğer salonlar, yatak odası ve çalışma odası sade fakat zarif ve tertipli görünüyordu.³⁰⁰

Utro, 5 Aralık’ta Muşanov ve Mustafa Kemal Paşa arasında gerçekleşen görüşmeyi aktarıyor: “Başbakan Muşanov Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından çok samimi ve sıcak karşılandı. Görüşmede Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Bey, Bulgar Elçi Pavlov, Türk Elçi Tefik Kamil Bey ile Kemal Paşa’nın Baş Sekreteri de hazır bulundular.

Görüşme sırasında Muşanov, Çar Hazretleri’nin selamlarını da ileterek, Çar’ın Kemal Paşa’nın başarılarını ilgiyle izlediğini ifade etti.

Kemal Paşa, Çar’ın bu ilgisinden memnun olduğunu ve kendisini Ankara’da görmeyi arzu ettiğini söyledi.

²⁹⁸ **Utro**, S. 6693, 6 Dekemvri 1931, s. 1.

²⁹⁹ **Dnevnik**, S. 9597, 6 Dekemvri 1931, s. 2.

³⁰⁰ **Utro**, S. 6693, 6 Dekemvri 1931, s. 2.

Kemal Paşa, Muşanov'a, Sofya ve Bulgaristan'daki tanıdıklarını da sorarak şunları söyledi: "Hiçbir zaman gizlemedim. Herkesin önünde söyledim ve sizin önünüzde de itiraf ediyorum. Bulgar halkına karşı derin ve sonsuz bir sevgi besliyorum. Daha Selanik'te küçük bir çocukken sadece Bulgar çocuklarıyla arkadaşlık ederdim. Ben Bulgarca'yı onlardan öğrendim. Daha sonraki olaylar da Bulgarlarla yakın ilişkiler içinde olmamı gerektirdi. Bunun sonucunda bir baktım içimdeki bu sevgi daha da büyümüş. Bizi birbirimizden ayıran hiçbir şey yok. Eğer iki ülke arasında sorunlar varsa derhal ortadan kaldırılmalı." Kemal Paşa, Türk Dışişleri bakanına dönerek. "Evet, Sayın Muşanov burada. Görüşün, bilgi alışverişinde bulunun ve düzelmeyen ne varsa halledin! Bu iki halk arasındaki ilişkilerde en küçük bir pürüzün dahi olmaması gerekiyor" dedi.

Gazi Kemal Paşa Bulgarca'yı çok iyi anlıyor, ancak konuşurken zorlanıyordu. Muşanov'la Türkçe konuşuyor, tercüme ise Tefik Rüştü Bey yapıyordu.

Kemal Paşa görüşme sırasında kahve içiyor ve ard arda sigaralar yakıyordu. Kendisi görüşme sırasında Bulgar Başbakanı'na bir Cumhurbaşkanı ile görüştüğünü hatırlatacak ya da ima edecek hiçbir şey yapmıyordu. Başbakan'a resmi değil, dostça davranıyordu."

Utro, Mustafa Kemal Paşa'nın Muşanov'a birkaç kez tekrarlayarak söylediği Bulgaristan'la ilgili şu sözlerine yer vermekte: "Her zaman Bulgaristan'ın hizmetinde oldum ve yine hizmet vermeye hazırım. Ülkenizi ve halkınızı seviyorum"³⁰¹

6 Aralık sabahı İstanbul'a dönen delegasyon ilk olarak Sv. Stefan Kilisesindeki ayine katılmıştır.

İstanbul valisi tarafından verilen öğle yemeğine 3. Kolordu Kumandanı Fikri Paşa, Ticaret Odası Başkanı Mithat Bey, Filoloji Fakültesi Dekanı Muzaffer Bey ve Milliyet gazetesi Müdürü Ahmet Zeki Bey de yer almışlar.

Akşam, Bulgar Elçiliğinde verilen yemeğe Metropolit Boris ve İstanbul'daki Bulgar kolonisi temsilcileri katılmış.³⁰²

³⁰¹ **Utro**, S. 6695, 9 Dekemvri 1931, s. 1.

³⁰² **Dnevnik**, S. 9598, 8 Dekemvri 1931, s. 2.

5. Bulgaristan Basınındaki Yankıları

Ankara'da yetkililer arasında yapılan görüşmelerde özellikle Bulgar-Yunan ilişkileri ele alınmıştır. 4 Aralık'ta Muşanov, İsmet Paşa, Rüştü Bey, Bulgar Elçi Pavlov ve Türk Elçi Tefik Kamil Bey arasında gerçekleşen toplantıda Bulgar-Yunan ilişkileri görüşülmüş. Rüştü Bey iki ülke arasındaki mevcut sorunların halli için arabuluculuk yapmayı teklif etmiş.³⁰³ Yine Ankara Palas'ta Rüştü Bey, Muşanov ve Yunan Elçi Polihronidis arasında bir görüşme yapılmıştır. Polihronidis, aynı zamanda Türk-Yunan ve Yunan-Yugoslav Anlaşmalarını sağlayan kişidir.³⁰⁴ Utro üç ülkenin amacının, Küçük Antant gibi aralarında bir birlik sağlamak olduğunu belirterek, "Popolo d'Italia" gazetesinden aktardığı, "Türk-Yunan-Bulgar Blokundan Çekinceler" başlıklı yazıda; "Muşanov'un Ankara ziyareti Yugoslavya tarafından iyi karşılanmıyor. En ciddi yorum Muşanov ve İsmet Paşa'nın üçlü bir Türk-Yunan-Bulgar bloku için aralarında bir ittifak antlaşması imzalayacaklarına dair."³⁰⁵ şeklinde yazmakta.

Zora'ya göre Muşanov'un Ankara ziyareti Bulgaristan ve özellikle Yunanistan'daki politik çevrelerde büyük memnuniyet yaratmış ve ziyaretin sadece Türk-Bulgar ilişkilerine değil, Yunan-Bulgar ilişkilerine de olumlu bir etki yapacağı yorumlarına neden olmuş.³⁰⁶ Venizelos da yaptığı bir konuşmada Muşanov'un Ankara ziyaretini değerlendirerek, Türk-Bulgar görüşmelerini tebrik etmiştir.³⁰⁷

Başbakan Muşanov'un ziyareti neticesinde iki ülke arasındaki sorunları görüşmek üzere iki karma komisyonun oluşturulması kararı alınmıştır. Komisyonlardan biri iki taraf göçmenlerinin malları sorununu görüşecektir. Diğer komisyonun ise iki ülke arasındaki ekonomik ilişkileri görüşerek, iki ülkenin üretim ve pazar malları ile ilgili araştırma yapacaktır. Birinci komisyon Sofya'da ikinci komisyon ise Ankara'da çalışmalarını yürütecektir.³⁰⁸

Özellikle Trakyalı Bulgar göçmenlerin malları konusu üzerinde duran Dnevnik gazetesi, mal sorunu ile ilgili görüşecek komisyondan beklentilerinin,

³⁰³ Dnevnik, S. 9597, 6 Dekemvri 1931, s. 2.

³⁰⁴ Utro, S. 6694, 7 Dekemvri 1931, s. 1.

³⁰⁵ Utro, S. 6691, 4 Dekemvri 1931, s. 1.

³⁰⁶ Zora, S. 3732, 7 Dekemvri 1931, s. 1.

³⁰⁷ Zora, S. 3733, 9 Dekemvri 1931, s. 1.

³⁰⁸ Utro, S. 6698, 12 Dekemvri 1931, s. 1.

1925 Antlaşmasına ilave edilen Protokolün daha doğru ve adilane tefsiri olduğunu belirtmektedir. Protokolün, Trakyalı Bulgar göçmenlerin durumunu hiçbir şekilde hafifletmediğini ifade eden gazete, Trakya Teşkilatının da komisyonla temasa geçtiğini ve Teşkilatın amacının 1925 Antlaşmasının feshedilmesini sağlamak olduğunu yazıyor.

Ayrıca Dnevnik, Trakya Teşkilatının Anadolu ve Trakya'dan göç etmiş Bulgarların mallarının iadesi konusunu tekrar gündeme getirdiğini belirtmekte.³⁰⁹

Dnevnik Başbakan Muşanov'un Ankara ziyareti vesilesiyle şunları yazmakta: "Biz Türkler'in Başbakanımız'a İstanbul ve Ankara'da gösterdikleri içten kabul karşısında çok memnun ve heyecanlıyız. Bu, Türk halkının halkımıza yönelik duygularının değerli bir ispatıdır. Biz Türkler'le "toprak kardeşleri" yiz.

Tarih, reaya olduğumuz halde pek çok olayda Balkanlar'ı yabancı istilalara karşı müdafaa ettiğimiz ve Osmanlı İmparatorluğu'nun büyüklüğü için işbirliği yaptığımızın şahidi.

Biz Türklerle uzun zamandır tanışıyoruz. Asırlarca beraber yaşadık ve birbirimize ihtiyaç duymayı öğrendik. Her iki halk da dürüstlük ve cesaret gibi mükemmel vasıflara sahip. Entrika ve hile Türklere ve Bulgarlara yabancı şeyler. İşte bu yüzden komşularımız arasında tüm sempatilerimiz Türkiye'ye yönelik. Biz Türkiye ile anlaşıyor ve ona güveniyoruz. Biz, bu ülkenin doğuşuna hayran olan, zaferlerine ve politik başarılarına sevinen tek komşusuyuz. Ve şimdi Başbakanımız'ın Gazi'nin misafiri olduğu sırada, tüm Bulgaristan da fikren Türk başkentine taşınarak dostluğu daha da pekiştirecek bu mutlu olayı izliyor.

Biz Bulgarların, ekonomimizi kalkındırmak ve mali durumumuzu düzenlemek için barışa ihtiyacımız var. Aynı şekilde Türklerin de ülkelerini kalkındırmak için barışa ihtiyaçları var".³¹⁰

Gazeteci Tanev, Mustafa Kemal Paşa'nın Bulgar dostluğu ile ilgili yabancı bir diplomatla arasında geçen diyalogu aktarıyor. Utro gazetesi bu diyalogu "Bulgaristan'ın En Büyük Dostu" başlıklı bir yazıyla veriyor: "İsmet Paşa'nın Bulgar delegasyonu onuruna verdiği akşam yemeğinde Fransa, Afganistan, Mısır ve İngiltere gibi yabancı ülke temsilcileri de vardı.

³⁰⁹ Dnevnik, S. 9645, 6 Fevruari 1932, s. 1.

³¹⁰ Dnevnik, S. 9594, 4 Dekemvri 1931, s. 1.

Yabancı bir diplomat bana doğru dönerek: “Başbakanınız Kemal Paşa’nın yanında kabulde galiba.”

“Evet. İki saat süren bir kabul”

“Bu uzun süren görüşme herkesin dikkatini çekmiştir. Ancak ben Cumhurbaşkanı’nın zayıf noktasını bildiğim için benim dikkatimi çekmedi.”

“Nedir Gazi Paşa’nın zayıf noktası?”

“Bulgaristan. Siz onun vatanınıza karşı beslediği hisleri, vatanınızı nasıl sevdiğini ve övdüğünü bilemezsiniz. Hiç unutmam, bir defasında yine bu salonda yabancı diplomatların katıldığı büyük bir balo düzenleniyor. Cumhurbaşkanı da buradaydı. Nasıl oldu anlayamadım birden sözü alarak, yarım saatten fazla Bulgar halkı için konuştu. Bulgar halkının çalışkanlığını, kahramanlığını, erdemliliğini ve dürüstlüğünü övdü. Böyle bir konuşmayı vatansever bir Bulgar bile yapamazdı. Bazıları Cumhurbaşkanı’nın bu zayıf noktasını bilmediği için şaşırılmıştı. Bazıları ise hiç hoşlanmadı. Kendisi ise büyük bir heves ve hararetle konuşuyordu.”³¹¹

Bobçev de Nauçen Pregled’de ziyaretle ilgili şunları yazmakta: “... Bu ziyarette bizim için önemli olan, özellikle Mustafa Kemal Paşa tarafından ülkemize yönelik söylenen sempati ve iyi temenni sözleri.

Türk Cumhurbaşkanı, iki ülke arasındaki sorunların çözümünü istediğini sadece sözlerle dile getirmedi, aynı zamanda bu amaçla en kısa sürede komisyonların oluşturulmasını istedi.

İki hükümetin bir dizi sorunun çözümü, özellikle Bulgarların Türkiye’de ve Türklerin de Bulgaristan’daki malları ile ilgili çözüm için girdikleri doğru yola sevinmememiz imkansız.”³¹²

Tanev, ziyaretin Bulgar-Yunan ilişkilerinde de olumlu sonuçlar vereceği kanaatinde: “Muşanov Türkiye’de herkesin sempatisini kazandı. İsmet Paşa, Rüştü Bey, Kemal Paşa, Türk milletvekilleri vs. herkes çok sıcak davrandı. İki ülke milletvekilleri arasında samimi bir dostluk oluştu. Birbirlerine “kardeş” diye hitap ediyorlardı. Yapılan tüm görüşmeler çok içtendi, iki yüzlülük söz konusu olamazdı.

³¹¹ **Utro**, S. 6695, 9 Dekemvri 1931, s. 1.

³¹² Bobçev, **a.g.m.**, s. 247-249.

Bu ziyaretin sonuçları var. İki ülke arasında askıda kalan sorunlar düzelme yolunda. Görüşmelerde ekonomik sorunlar da ele alındı.

Ziyaret sırasında Bulgar-Yunan ilişkileri de görüşüldü. Önce Türk ve Bulgar yetkililer, ardından da Muşanov, Tevfik Rüştü Bey ve Yunanistan'ın Ankara Elçisi Polihronidis görüştüler. Zor bir durum aşıldı. Bu görüşmeler gereken sonuçları verecektir.”³¹³

Ziyaret, Bulgaristan'da bazı çevrelerde Ankara'da resmi Rus-Bulgar görüşmelerinin yapıldığına dair kuşkulara neden olmuş. Bulgaristan'ın bu dönemde Sovyet Rusya ile henüz diplomatik ilişkileri yoktur. Sovyet Elçi Surits'le Ankara'da bir görüşme gerçekleştiren Bulgar gazeteci St. Tanev yaptığı açıklama ile bu kuşkuları gidermiş: “Başbakan Muşanov'un Ankara ziyareti Bulgarlar arasında Bulgaristan ile Sovyet Rusya arasında görüşmelerin ilk adımı atılacak şeklinde gereksiz kuşkulara yol açtı. Rus elçi ile sadece ben görüşüm. Politik görüşmeler tek bir kişi, Muşanov tarafından yürütüldü.”³¹⁴

Zveno dergisi, ziyaretle ilgili gazetelerin aksine olumsuz bir tutum içinde. Doğu Trakyalıların malları meselesine temas eden ve Türk-Bulgar ekonomik ilişkilerin kötü olduğundan yakınan Zveno, kısaca şunları yazmakta: “Bu satırlar okuyucularımıza ulaşıncaya kadar, ne misyonun karakterine ne de anın endişelerine cevap vermeyen Muşanov ve maiyetindeki çok sayıda kişi Ankara'dan ayrılmış olacaklar.

Muşanov Ankara'dan ne ile dönecek? Şüphesiz Doğuluların ustası olduğu görkemli bir kabulün iyi izlenimleri ile. Eğer politika, görkemli kabuller, lirik ve boş sözlerle yapılacaksa, bizim Muşanov'un getireceklerinden fazla bir şey beklemememiz lazım. Bu seyre değer kabuller gerçekten milli onurumuzu okşuyor.

Elbette biz, Türkiye'deki topraklarına el konulmuş Bulgar halkının menfaatleri ile Doğu pazarlarındaki ekonomik menfaatlerimizi göz önüne alacak su damlalarına muhtacız. Ve biz şimdilik çoğu çevrede hakim bu hoş sarhoşluğa karşın ihtiyatlı tutumumuzu takınıyoruz.”³¹⁵

³¹³ S.T.Tanev, “Kakvo Donese Muşanov ot Angora (Muşanov Ankara'dan ne Getirdi)”, **Utro**, S. 6696, 10 Dekemvri 1931, s. 1.

³¹⁴ Tanev, **a.g.m.**, s. 3.

³¹⁵ “Angorskata Srešta (Ankara Görüşmesi)”, **Zveno**, S. 39, 6 Dekemvri 1931, s. 1.

Ankara'daki görüşmeler sonucunda iki ülke arasında mevcut sorunları çözmek için komisyonların oluşturulması kararı alınmıştır. Tekrar gündeme gelen 1925 Antlaşması eleştirilere neden olmuştur. Gladnev şunları yazmakta: "1925'te Türkiye ile imzalanan ve iki ülke tebaasının mülkiyet haklarını düzenleyen protokol "ölü harf" olarak kaldı (tatbik edilmedi).

Ankara'daki görüşmelerde sorunların en kısa sürede çözümüne yönelik iki taraflı beyanatlar yapıldı. Tarafımızdan ise bu konu ile ilgili olarak komisyonlar bile tayin edildi.

Tartışmalar nelerden teşekkül ediyor? Tartışmalar çok ve protokolün sadece her maddesinden değil, adeta her satırından ve her kelimesinden ortaya çıkıyor.

Türk tarafı Doğu Trakya'dan 1912'deki işgalden sonra zorla ya da idari zorlamalarla kovulmuş tüm Bulgar kitlenin haklarının bu protokol ile geçersiz olduğunu, tarafımızdan kazanılmış topraklardaki Türk tebaanın haklarının ise tersine muhafaza edildiği iddiasında. Diğer bir deyişle Türklerin protokole yüklediği manaya göre bu sadece onların yararına meydana getirilmiş.

Ancak protokolün yazıldığı hukuki dilin tam olmamasına karşın, tarafımızdan Trakya'daki Bulgarların mallarının tasfiyesine itiraz edilmekte. Çünkü Bulgarlar bölgeden kovulmuşlar, yani 5/18 Ekim 1912'den sonra kendi istekleri ile göç etmemişler. Bu yüzden de mukavelenin darbelerine maruz kalmamalılar... Bulgarların Türkiye'deki malları için haklarını aramaları karşısında Türk tarafı mutlak karaktere sahip cezri tedbirler alıyor. Tedbirler öyle ileri gidiyor ki, Türkiye'deki mallarını Türk idari ve adli mercileri önünde müdafaa etmek isteyen Bulgarlara Türk topraklarında 48 saatten fazla ikamet izni verilmiyor. Türk tarafının almış olduğu bu olağanüstü tedbirler karşısında hiçbir Bulgar, mukavelede öngörüldüğü gibi yeterli bir süre Türkiye'de kalarak 5/18 Ekim'den sonra göç etmediğini ispatlayamıyor. Tarafımızdan alınan tedbirlerde ise bu kadar ileri gidilmemiş ve bunlar idari keyfiyet karakterinde olmamıştır. Bu sebeple Türk tebaanın büyük bölümü mahkemelerimiz önünde haklarını tespit ettirmeyi başardılar. Dahası Türkler belki ciddiyetle belki de Doğululara özgü pazarlık konusundaki ustalıklarıyla, mukavele ile hiçbir alakası olmayan konuları da gündeme getiriyorlar. Türk tarafı bu talihsiz mukavele eliyle eski Çarlık

topraklarındaki Türk tebaanın topraklarının bedelinin verilmesini de talep ediyor. Ancak bunlar eski sahipleri tarafından çoktan kaybedilmiş ve başka şahıslar tarafından kazanılmış durumda. Şu halde, mukavelenin oldukça esnek olduğu açık. Bu mukavele ile iki ülke de pek çok kişinin haklarına el koyarak, onları, hangilerinin 5/18 Ekim 1912'den sonra göç etmiş olduğu gibi ispatlanması zor bir durumla karşı karşıya bıraktı.

Ankara'da iki taraf da sorunların tasfiyesini istediklerini deklere ettiler. Ancak bunun kolay olup olmayacağını ve sorunların nasıl bir hukuki şekil alacağını söylemek için henüz çok erken.³¹⁶

Trakya'nın esir edilmiş Bulgar toprağı olduğu iddiasındaki Petkanov, Bulgar Hükümetini ve Dostluk Antlaşmasını eleştirerek şu görüşlere yer vermekte: "...Bilindiği gibi 1925'te Ankara'da Türkiye ve Bulgaristan arasında imzalanan Dostluk Antlaşmasına Doğu Trakya'dan kovulmuş Bulgarların mallarını ellerinden alan izah edilemez bir protokol ilave edilmişti. Bu Antlaşma Trakya göçmenlerini endişeye sevk etmiş ve daha o zamanlar Trakya göçmenleri antlaşmaya karşı çıkarak bu Antlaşmaya "Anti-Ulusal Antlaşma" adını vermişlerdi. Ancak maalesef tüm çabalar boşunaydı.

1926'da Meclisin Antlaşmayı onaylaması ile bir sabah, esaret altındaki Trakya ve Anadolu Bulgarları perişan bir halde uyandılar. Esaret altındaki Trakya Bulgarları yabancı ve fazlalık haline gelmişlerdi.

Her şeyden önce bu antlaşmanın temeli hatalı ve iki yüzlü. Bulgar Devleti mecbur edilmeden, gönüllü imzalamıştı...

Trakya'daki Bulgar köyleri çok eski bir geçmişe sahip... Bulgarların Trakya düzlüklerine tabii ve tedricen yerleşmelerine sultan yönetimleri olumlu bakıyormuş. Onlar, Bulgarların geçimlerini bu düzlüklerde aramalarını çok meşru karşıyorlarmış. Sultanlık Türkiyesi idarecilerinin Bulgarların Trakya'ya yerleşmelerine engel olduğuna dair hiçbir delil yok...

Eğer o zamanlar Bulgarların Trakya'daki ekonomik gelişmelerine güçlü Osmanlı İmparatorluğu karşı olmadıysa, Bulgar Devletinin bunu yapmasının dayanağı ne?

³¹⁶ Gladnev, "Sled Angora (Ankara'dan Sonra)", **Zveno**, S. 4, 31 Yanaari 1932, s. 53-54.

Protokoldeki maddeler Türklere, Trakya Bulgarlarının varlıklarını; tarla, bağ, bahçe, ev, dükkan, kilise, okul vs. bağışlamakta. Üstelik ne için, herhangi bir “daimi dostluk” için. Milyarlarca levaya varan zenginliklerle ve binlerce Bulgar ailenin hayatı ve geleceği ile alınan böyle pahalı bir dostluğa kimin ihtiyacı var?...

Bulgar yöneticiler, hiçbir şekilde Türkiye tarafından tehdit edilmedikleri bir dönemde neden böyle bir antlaşma imzalama ve onaylama gereği duydular. Bulgaristan'ın, henüz iç durumunu iyi düzenlememiş ve üstelik de Milletler Cemiyeti'nin dışında yer alan bir ülkenin dostluğuna ne ihtiyacı vardı? Eğer bu antlaşma galip bir güç tarafından zorla kabul ettirilseydi, durum farklı olurdu. Ancak devletin gönüllü bir politik belgesi olan bu antlaşma her türlü anlamdan yoksun ve zararlı... Kısacası Ankara Antlaşması, tarihteki felaketlerden ders almadığımızın göstergesi. Ne Akdeniz'e ne de Karadeniz'e çıkışı olmayan bulanık bir ırmağın akıntısında ilerliyoruz.”³¹⁷

İkonomiçeska Borba da Muşanov'un Ankara ziyareti ile ilgili olumsuz bir tutumla şunları yazmakta: “Bulgaristan Başbakanı'nın İstanbul ve Ankara'daki fevkalade karşılanmasından sonra Türkler, Bulgar Hükümeti nezdinde 1925 ve 1929 Antlaşmalarının yürürlüğe girmesi için 1929 Antlaşmasının 12.maddesinin öngördüğü komisyonun kurulmasında ısrar ettiler. Bu görkemli karşılamadan sonra istek çok çabuk yerine getirildi. Bilindiği gibi antlaşmaları imzalayan önceki hükümetler, Türkler karşısında verilen tavizlerin akıl almaz olması sebebiyle bu antlaşmaların yerine getirilmesine yanaşmıyorlardı...

... Şimdi Muşanov'a yapılan görkemli karşılamadan sonra uzlaşma komisyonu belirlendi. Antlaşmaları kabul edenler geç de olsa hatalarını anlayarak, antlaşmaların tatbikini azimle geciktirdiler. Bu antlaşmaların imzalanmasında hiçbir mesuliyeti olmayanlar ise, misafirlik sırasında kendilerine gösterilen itibarlara aldanarak ağır bir sorumluluk üstlendiler.

Başbakan'ın İstanbul ve Ankara'daki fevkalade karşılanmasından sonra sıra masrafı ödemeye geldi.”³¹⁸

³¹⁷ K.N.Petkanov, “Po Povod Tursko-Bılgarskite Pregovori (Türk-Bulgar Görüşmeleri Vesilesiyle)”, **Otets Paisiy**, S. 1-2, 29 Fevruari 1932, s. 19-20.

³¹⁸ **İkonomiçeska Borba**, S. 1-2, Yanuari-Februari 1932, s. 14-16.

Muşanov'un Türkiye ziyareti, Trakya Teşkilatı tarafından da protesto edilmiştir. Dostluk gazetesi bu yazılar ve iddialar karşısında "Trakyalılar Ne İstiyor?" başlığı ile Trakyalı Bulgar göçmenlerin isteklerini açıklamakta: "Türkiye ile Bulgaristan arasında 1925 Muahedesinin emlak ve araziye ait protokolünün tatbiki için Muşanov'un ziyareti sonrası Sofya'da başlayan müzakerat üzerine Trakya Teşkilatı yeniden faaliyete geçmiştir. Trakyalılar bu defa kendi teşkilatlarının haricinde kalan senelerce evvel Anadolu'nun deniz sahillerinde yaşayan ve şimdi Bulgaristan'da ikamet eden Bulgar muhacirlerini da akdettikleri hususi bir konferansa mümessil sıfatıyla davet etmişlerdir. Trakyalılar Şarki Trakya, Çatalca ve Anadolu'da ikamet etmiş olan Bulgarların mal ve mülklerinin tamami-i iadesi ve cebren(!) kovuldukları bu yerlerde bırakmış oldukları mülk ve malları için 1913 senesinden bugüne kadar bütün zarar ve ziyanın tazminini talebden maada, memleketlerine yeniden avdetlerinin ve her türlü hürriyet ve haklarını teminini de istemektedirler.

Her hususta ileri giden bu Teşkilatın ileri gelenleri, şayed müzakerat bu esas dahilinde cereyan etmezse hiç müzakerata başlanmaması ve protokolün tatbik olunmamasını da adeta emretmektedir"³¹⁹

6. Ziyaret Bulgaristan Meclisinde

Başbakan Muşanov, 11 Aralık'ta milletvekili Hristo Çolakov'un bir sorusu üzerine Ankara temalarıyla ilgili şu açıklamalarda bulunmuş: "Bir nezaket gereği Sayın Rüştü Bey'in Sofya ziyaretine bir iade-i ziyaret yapıldı. Başbakan İsmet Paşa'nın nazik davetini kabul ederek ben ve arkadaşlarım yola çıktık. İstanbul ve Ankara'da görkemli törenlerle karşılandık. Komşu Cumhuriyet ile aramızda imzalanmış antlaşmalar var. Türkiye politik ve ticari ilişkilerimizi düzelttiğimiz tek Balkan ülkesi.

Antlaşmada yer alan ek protokoldeki bazı sorunları görüşmemiz gerekiyordu. Anadolu'yu terk eden bizim tebaanın arazi sorunları görüşülmeliydi. Yine buradan göç eden Türklerin bu durumu da görüşülmeliydi. Trakyalıların toprakları meselesi ile Türkiye tarafında kalan mallar gibi konular da diğer sorunlardı.

³¹⁹ Dostluk, S. 185, 17 Şubat 1932, s. 1.

İsmet Paşa ve Rüştü Bey'in bu konuda görüşmeler yapmaya hazır olduklarını belirtmek istiyorum. İki tarafın da onayı ile bu sorunları görüşmek üzere komisyon kuruldu.

Orada bizi meşgul eden diğer bir konu da aramızdaki ticari ilişkiler oldu. Bildiğiniz gibi Türkiye aldığı bir kararla son zamanlarda ithalatını durdurmuştu. Bize bir istisna yaparak bizden kömür, kereste ve kaşkaval ithal edeceklerini belirttiler. Eski ticari tarifeye sadece biz tabi olacağız. Bir de ticaret komisyonu kurularak, iki tarafın birbirinden temin edecekleri ihtiyaçları tespit edecek.

Ankara'da genel politika konularıyla ilgili de görüştük. Dış politika görüşlerimizin Türkiye'nin görüşleri ile aynı olduğunu tespit ettik. Her iki ülke de komşularıyla barış ve uzlaşma içinde yaşama arzusunda (Çoğunluğun alkışları...). Bizim Türkiye ile dostluğumuz diğer komşularımızla olan dostluğumuza da bir zemin olacaktır. Tüm Türk yöneticilerine bir kez daha teşekkür etmek istiyorum. Kemal Paşa'nın Bulgaristan'a karşı beslediği dostluk hislerine hayran kaldım. (Alkışlar...)"³²⁰

D. Tefik Rüştü Bey'in Sofya Ziyareti

Bulgar basını, Türk Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Bey'in Mart 1932'de gerçekleştirdiği Sofya ziyareti öncesi bir Sırp gazeteci ile arasında geçen ilginç bir diyalogu aktarmakta. Gazeteler, Sırp gazetecinin Türk-Bulgar ilişkileri ile ilgili sorduğu maksatlı soruya Rüştü Bey'in cevabını vermekte.

Rüştü Bey'le Sırp gazeteci arasında geçen bu konuşmayı, Slovo, "Rüştü Bey'den Tokat", Zora, "Sinir Bozucu Sorulara Kesin Cevaplar" ve Utro, "Rüştü Bey'in bir Sırp Entrikası Karşısında Verdiği Cevap" başlıklarıyla aktarmakta:

"Türk Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Bey Cenevre dönüşü Sofya'ya gelmeden önce Belgrad istasyonunda Belgrad "Politika" gazetesinin sorularını yanıtladı. Ancak gazete, Rüştü Bey'in açıklamalarının sadece bir bölümünü aktardı. Sırp gazetecinin tahrik edici sorusu karşısında Rüştü Bey'in cevabı verilmedi. Sırp gazeteci Rüştü Bey'e: "Biz gördük sayın Bakan, sizin de görmüş olmanız lazım. Bulgar basını sizin Bulgaristan'a yaklaşım politikanızda hususi maksat aramakta. Bulgaristan'la Türkiye arasındaki tüm sorunlar henüz çözümlenmedi. Bununla ilgili ne söyleyebilirsiniz?" dedi. Bunun üzerine Rüştü

³²⁰ Utro, S. 6698, 12 Dekemvri 1931, s. 3.

Bey; “İki ülke arasındaki sorunlar daha 7 yıl önce çözümlendi. Bununla ilgili bir antlaşma var. Sadece antlaşmada yer alan bir maddenin uygulanması ile ilgili bir durum söz konusu. Hepsi bu” dedi.

Sırp gazeteci devam etti: “Ancak Bulgar basını, Bulgarların Türkiye’deki mallarından ve Trakya üzerindeki isteklerinden vazgeçmeyeceklerini yazıyor.”

Rüştü Bey tereddüt etmeden: “Bulgarlar eğer bunu istiyorlarsa ben karşı çıkmam. Hatta sadece Trakya değil, tüm Türkiye’yi alsınlar. Bakın bunu onlara ben teklif ediyorum. İki halk kardeşlik içinde yaşasın. Ben tüm politik sınırları kaldırmaya hazırım. Varsın Bulgarlar bize gelsin, Türkiye onların” cevabını verdi.”³²¹

Başbakan Muşanov’un Ankara ziyareti Türk-Bulgar ilişkilerinde olumlu bir hava yaratmıştır. Özellikle Bulgarların yıllardır istediği Bulgar göçmenlerinin malları sorununun tekrar görüşülmesi ve iki ülke ekonomik ilişkilerinin geliştirilmesi için komisyonların kurulması, bazı basın organlarının bu konudaki iddialarına karşın, Bulgaristan’da genel bir memnuniyet yaratmıştır.

Rüştü Bey’in Sofya ziyareti, tekrar Bulgaristan-Yunanistan ilişkileri ve Türkiye-Yunanistan ve Bulgaristan arasında bir anlaşma konularını gündeme getirmiştir. Utro bu ziyaret vesilesiyle şunları yazmakta: “Türk Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü Bey’in ülkemizi ikinci kez ziyaret edecek olması Bulgaristan’da memnuniyet yarattı.

Dost olan iki ülke Dünya Savaşı’nda ortak düşmana karşı kahramanca mücadele ettiler. İki ülke savaş sonrası da yan yana ve güven içinde yaşamakta.

Tefvik Rüştü Bey’e Türkçe olarak “Hoş geldiniz! Sefa Geldiniz!” diyoruz.”³²²

13 Mart sabahı Sofya’ya gelen Rüştü Bey istasyonda bazı gazetecilerin sorularını yanıtlamıştır. İki ülke arasındaki sorunları çözmek için görevlendirilen komisyonlardaki görüşmelerin iyi sonuçlanması için elinden geleni yapacağını belirten Rüştü Bey, Bulgaristan ve Sovyet Rusya arasında diplomatik ilişkilerin kurulması için arabulucu vazifesi üstlenip üstlenmeyeceği sorusuna: “Arabuluculuğa gerek görmüyorum. Bu sorun iki devleti ilgilendiriyor.

³²¹ **Slovo**, S. 2919, 12 Mart 1932, s. 3; **Utro**, S. 6771, 14 Mart 1932, s. 1; **Zora**, S. 3809, 14 Mart 1932, s. 5.

³²² **Utro**, S. 6769, 12 Mart 1932, s. 1.

Bulgaristan eğer diplomatik ilişkiler kurmak istiyorsa bunu kendi başarabilir. Arabuluculuk söylentileri bizim Sovyet Rusya ile dost olmamızdandır. Böyle bir şey iyi olabilirdi, ancak buna gerek yok.”³²³ cevabını vermiştir.

Bulgar-Yunan ilişkilerinin iyileşmesi isteğini her defasında dile getiren Türk Dışişleri Bakanı T. Rüştü Bey’in Sofya ziyareti vesilesiyle Atina gazetesi “Elefteron Vima” şunları yazmıştır: “Türk Dışişleri Bakanı’nın samimiyetini iyi bilen Yunan kamuoyu, Rüştü Bey’in Bulgaristan’la Yunanistan arasındaki sorunların çözümüne yönelik alakasına değer veriyor.”³²⁴

Atina Ajansı önünde Yunan-Bulgar ilişkileri hakkında bir demeç veren Rüştü Bey: “Bir Bulgar-Yunan anlaşmasını biz hergün bekliyoruz” demiştir.³²⁵

Dnevnik’e göre “Elefteron Vima” gazetesi de “Biz onun bu konudaki aracılığını memnuniyetle kabul ediyor ve kendisine başarılar diliyoruz” şeklinde yazmıştır³²⁶

Sofya’da Başbakan Muşanov ve Meclis Başkanı Malinov’u ziyaret eden Rüştü Bey, İtalyan Elçiliğindeki çay davetine de katılmıştır.³²⁷ “Union Club”te Rüştü Bey onuruna Başbakan tarafından verilen yemeğe çok sayıda önemli davetli katılmıştır. Yemekte, Başbakan ve Rüştü Bey birer konuşma yapmışlardır. Rüştü Bey konuşmasının sonunda “... Güvensiz dostluk olmaz ve gerçekten menfaatsiz politika da yoktur. Büyük dostluklar ekonomik gerçeklerden doğar” demiştir.³²⁸

14 Mart’ta Çar tarafından kabul edilen Rüştü Bey daha sonra başkent Gazeteciler Cemiyeti’ni ziyaret etmiştir. Burada yaptığı açıklamada iki ülke arasındaki ilişkilerin daha da gelişmesi için sadece politik değil aynı zamanda yakın bir ekonomik işbirliği gerekliliğinden de söz etmiştir.³²⁹

³²³ Zora, S. 3808, 13 Mart 1932, s. 1.

³²⁴ Dnevnik, S. 9673, 11 Mart 1932, s. 1.

³²⁵ Zora, S. 3806, 11 Mart 1932, s. 1.

³²⁶ Dnevnik, S. 9673, 11 Mart 1932, s. 1.

³²⁷ Zora, S. 3808, 13 Mart 1932, s. 1.

³²⁸ Utro, S. 6769, 12 Mart 1932, s. 3.

³²⁹ Dnevnik, S. 9676, 13 Mart 1932, s. 1.

III. BÖLÜM

ÖNCESİ VE SONRASIYLA BALKAN PAKTI SÜRECİNDE TÜRKİYE-BULGARİSTAN İLİŞKİLERİ

A. Balkan Paktı Öncesi

1. Balkan Konferansları

1930'lara gelindiğinde Türkiye, Balkan devletleri içinde, onlardan herhangi birisi ile önemli sorunu kalmamış tek devlettir.³³⁰ Bulgaristan ve Türkiye arasında, 18 Ekim 1925'de bir Dostluk Antlaşması imzalanarak, buna ekli bir Protokol ve yine aynı gün imzalanan İkamet Sözleşmesi ile azınlık ve serbest göç işi düzenlenmiştir. Yine iki devlet arasında 6 Mart 1929'da yapılan Tarafsızlık Uzlaştırma ve Hakem Antlaşması imzalanmıştır.³³¹

Yunanistan ile sorunlar 1923 Lozan Antlaşması ile çözüme bağlanmış ve iki ülkenin diplomatik ilişkileri 1925'te kurulmuş, ancak Lozan Antlaşmasının mübadele konusunda öngördüğü hükümlerin uygulanması, iki ülke arasında anlaşmazlıklara neden olmuştur. 1930 yılında yapılan anlaşma ile mübadelenin ortaya çıkardığı sorunlar çözümlenince ilişkiler normal bir düzeye gelmiştir.³³²

Türkiye-Romanya ilişkileri 1923 Lozan Barış Antlaşmasından sonra, kolaylıkla bir dostluk tabanına oturtularak gelişmeye başlamıştır.³³³

Yugoslavya ve Türkiye arasında da 28 Ekim 1925'te bir Dostluk Antlaşması yapılmıştır.³³⁴

Diğer Balkan Devletleri arasındaki ilişkiler de 1925-1929 döneminde düzelmeye başlamış. Romanya ile Yugoslavya 1921 ittifak antlaşmasından beri, Küçük Antat çerçevesinde ve Fransa'nın desteğine sahip olarak sıkı işbirliği sürdürmüştür. Bulgaristan'ın Makedonya sorunu nedeniyle Yugoslavya'ya takındığı olumsuz tutum da iyileşme başlamış ve 1929 Eylülünde sınır işleri konusunda bir Antlaşma yapılmıştır. 1930 ortalarında Bulgar Hükümetinin

³³⁰ İsmail Soysal, "Balkan Paktı", **Yusuf Hikmet Bayur Armağanı**, TTK. Yay., Ankara 1985, s. 133.

³³¹ Soysal, **a.g.m.**, s. 133-134.

³³² Sander, **a.g.e.**, s. 8.

³³³ Soysal, **a.g.m.**, s. 134.

³³⁴ Soysal, **a.g.m.**, s. 134.

Makedonya örgütüne karşı önlemler alması üzerine de iki devlet arasında gerginlik son bulmuştur. Yunanistan da 1929 Martında Yugoslavya ile bir Antlaşma imzalamıştır. Yunan-Bulgar sınırı üzerinde gerginlik de 1926'dan sonra hafiflemiştir. Ayrıca 1929'da başlayan dünya ekonomik bunalımı Balkan Devletlerini de sarsmış ve bu devletler dış sorunlarını azaltmak istemiştir. Ancak Bulgaristan bu dönemde hala Makedonya, Batı Trakya ve Dobruca üzerindeki emellerinden vazgeçmemiştir.³³⁵

Bu atmosfer içinde, merkezi Cenevre'de bulunan Uluslararası Barış Bürosunun 6-10 Ekim 1929'da Atina'da düzenlediği Evrensel Barış Kongresinde, Yunanistan'ın eski Başbakanlarından Papanastasiu bir "Balkan Birliği" kurulmasının yararını açıklamıştır. Bu fikir ilgi uyandırınca³³⁶ 1930 Atina, 1931 İstanbul, 1932 Bükreş ve 1933 Selanik'te Balkan konferansları düzenlenmiştir. Konferanslarda en çok üzerinde durulan konu bir Balkan ittifakı tasarısı olmuştur. Balkan Paketi tasarısı da bu konferanslarda şekillenmiştir. Aslında Selanik'te düzenlenen konferansın Sofya'da yapılması planlanmış, fakat Bulgaristan bunu kabul etmemiştir. Bulgaristan'ın bunu kabul etmeyeceği daha 1931 yılında Zora gazetesinde açıklanmıştır: "Bazı çevreler Sofya'da bir konferansın düzenlenmesi için çalışmalar yapmakta. Ancak ortaya koyduğumuz sorunlar çözümlenmeden Bulgaristan buna razı olmayacaktır."³³⁷ Önceden de belirtildiği gibi Bulgaristan'ın istekleri çok açıktı. Bulgaristan'ı Balkan konferanslarında temsil etmiş delegelerden Genov, Bulgaristan'ın isteklerini şu şekilde açıklamakta: "Bulgar kamuoyuna bir Balkan anlaşması fikrinin benimsemesi için birinci koşul komşu ülkelerdeki Bulgar azınlığa antlaşmalarla verilen hakların tanınması, ikincisi ise, Balkanlar'ın tespit edilen sınırlarının tekrar gözden geçirilmesidir. Aksi takdirde Balkan yaklaşması fikri Bulgaristan'da tek bir taraftar bile bulamaz".³³⁸

Bulgaristan'ın Yugoslavya, Romanya ve Yunanistan'dan toprak ve azınlıklarla ilgili bazı taleplerinin kabul edilmemesi üzerine Bulgaristan İtalya'nın

³³⁵ Soysal, **a.g.m.**, s. 142.

³³⁶ Soysal, **a.g.m.**, s. 142.

³³⁷ Zora, S. 3697, 28 Oktomvri 1931, s. 1.

³³⁸ G.P. Genov, "**Balkanskite Konferentsii**", s. 90-92.

baskısı sonucu 4.³³⁹ Balkan konferansını terk etmiştir.³⁴⁰ Bulgaristan'ın konferanstan çekilmesinin diğer bir sebebi de aşırı milliyetçi teşkilatların hükümete uyguladığı baskıdır.³⁴¹ Aslında Bulgaristan önceki konferanslara katılma konusunda da isteksiz davranmıştır. Otets Paisiy, 1. Konferans öncesi şunları yazmıştır: “Azınlıklar konusunun müzakerelerde yer almaması durumunda Balkan milletleri arasında bir yakınlaşma samimi olamaz. Bu durum sadece başka niyetlerin maskelenmesine sebep olur. Bulgar delegasyonu ortaya koyduğu konuların müzakere edilmemesi durumunda konferansa katılma konusunda istekli değil”.³⁴²

Bulgaristan'ın konferansların gündemine taşıdığı en önemli konu Bulgar azınlıkları konusu olmuştur. Bu sorunun, İstanbul'da düzenlenecek 2. konferansta gündeme alınması prensipte kabul edilmiştir. Türkiye, Bulgaristan'ın dile getirdiği azınlık sorununa olumsuz bakmamıştır, hatta Mustafa Kemal Paşa azınlık sorununun çözüme kavuşacağına dair olan inancını dile getirmiş. Türk Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Bey de azınlıkların eşit haklara sahip vatandaşlar olarak, yaşadıkları ülke halkıyla anavatanları halkı arasında bir bağ olmaları gerektiğini söylemiş.³⁴³

Ancak Yunanistan ve özellikle de Sırp delegasyonları konferanslarda bu konuda taviz vermemiştir. Balkan konferansındaki Yunan delegasyon şefi Papanastasiu Türk “Cumhuriyet” gazetesine konu ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır: “Bulgar delegasyonunun ısrarı ile ikinci konferansın gündemine aldığımız azınlık sorunu en dikenli sorun olarak görünmekte. Bulgarlar bu konu üzerinde daha çok durmak niyetinde. Bu yüzden Trakya, Dobruca ve Makedonya'daki Bulgar azınlıkları temsilen dört delege gönderiyorlar. Sırbistan böyle bir sorunun varlığını kabul etmiyor ki, Yunanistan da aynı fikirde”.³⁴⁴

³³⁹ Soysal ve Sander Bulgaristan'ın 3. Konferanstan çekildiğini yazıyorsa da Bulgaristan, Selanik'te düzenlenen 4. Konferanstan çekilmiştir. Sadece önceki konferanslarda yer alan bazı delegeler protesto amacıyla 4. Konferansa katılmamıştır. Bunlardan biri hukukçu Prof. G.P. Genov'dur. Genov, Utro gazetesine yaptığı bir açıklamada, politik sorunları ve özellikle de azınlık sorunlarını çözemeyen bir konferansın, kendileri için bir önem taşımadığını ifade etmiş. **Utro**, S. 7264, 6 Noemvri 1933. s. 1-2.

³⁴⁰ Sander, **a.g.e.**, s. 9.

³⁴¹ **Utro**, S. 7264, 6 Noemvri 1933, s. 1.

³⁴² **Otets Paisiy**, S. 19-20, 31 Oktomvri 1930, s. 277.

³⁴³ **Zora**, S. 3698, 29 Oktomvri 1931, s. 2.

³⁴⁴ **Zora**, S. 3692, 22 Oktomvri 1931, s. 2.

Bulgaristan'ın isteği doğrultusunda Eylül 1933'te öngörülen 4.Balkan Konferansı Kasım ayına ertelenmiştir. Bulgar delegasyonu diğer ülke delegasyonlarıyla ikili görüşmeler yaparak azınlık sorununu çözmek istemiş.³⁴⁵ Zora konuyla ilgili "Akşam" gazetesinin yorumunu vermekte. "Akşam" a göre uzun zamandır çözümlenemeyen bu sorunun konferansın ertelenmesiyle 45 gün içerisinde çözümü mümkün görünmemekte.

Bulgar delegasyonu başkanı Yanko Sakızov da Paris'te yayımlanan "Balkanite" adlı dergiye verdiği demeçte Bulgaristan'ı Yugoslavya ve Yunanistan ile ayıran bu en önemli sorun üzerinde durarak: "Sabrımız tükenmek üzere. Önümüzdeki 4. konferansa kadar olan zamanı uzlaşmaya varabilmek için iyi değerlendirelim"³⁴⁶ demiştir.

Ancak bir ilerleme sağlanamaması sebebiyle Bulgar delegasyonu 4. konferanstan çekilmiş. Zaten önceki konferanslara katılan bazı Bulgar delegeler 4. Konferansa katılmamıştır. Konferansta bazı propaganda tarzı hareketlere girişen Bulgar delegasyonu, diğer ülke delegasyonları tarafından tepki görmüştür.

Bulgar delegasyonu bir Bulgar misyonunu yerine getirmek gerekçesiyle Trakya, Dobruca ve Makedonya'daki savaşlarda ölen Bulgarların mezarlarını ziyaret etmeyi talep etmiş. Ancak bu isteğe karşı çıkmış. Türk delegasyon şefi Hasan Bey: "Onlar eğer ölülerini aramak istiyorlarsa, tüm Balkan yarımadasını kazımaları gerekecek" cevabını vermiştir.³⁴⁷

Konferans esnasında ortaya çıkan "Otets Paisiy", "BNSS", "Makedonski Sıyuz", "Mladejki Sıyuz", "Dobrucanski Sıyuz", "Trakiyski Sıyuz" vs. gibi aşırı milliyetçi Bulgar gençlik teşkilatları, 4. Konferans esnasında, Balkan Paketi tasarısına karşı çıkan propagandalar yapmıştır. Bu teşkilatlar Bulgar Hükümetini, Bulgar delegasyonunun konferansa yönelik olumlu bir tutum takınması durumunda bazı teşebbüslerde bulunmakla tehdit etmiştir.³⁴⁸

Bulgaristan'ın Balkan Paketi'na dahil olmasını engellemek için de propagandalar yapan bu aşırı milliyetçi teşkilatların faaliyetleri ile ilgili haber

³⁴⁵ **Dnevnik**, S. 100 85, 29 Yuli 1933, s. 1.

³⁴⁶ **Zora**, S. 4258, 14 Septemvri 1933, s. 3.

³⁴⁷ **Utro**, S. 7264, 6 Noemvri 1933, s. 1.

³⁴⁸ **Utro**, S. 7264, 6 Noemvri 1933, s. 1.

Utro'da "Türkler Trakya Teşkilatlarının Dağıtılmasını İstiyor" başlığı ile verilmekte: "Pakt öncesi Trakya Teşkilatları'nın Svilengrad(Mustafapaşa)'da düzenledikleri kurultay Türkler tarafından tepki ile karşılandı. Kurultayın amacı Bulgar Hükümetini uyarmaktı. Türk gazetelerinden "Akşam", olayı politik bir suikast olarak değerlendirerek, Bulgar Hükümeti ile komşuları arasındaki ilişkileri bozduğunu belirttiği bu teşkilatların dağıtılmasını istemekte".³⁴⁹

2. 1933 Türk-Yunan Paktı'nın Basındaki Yankıları

Türkiye Balkanlar'da kurulacak bir güvenlik sistemine Bulgaristan'ın da katılmasına büyük önem vermiştir. Öyle ki, daha 1933 baharında Türkiye ile Yunanistan arasında Atina'da Pakt görüşmelerinin yapıldığı sırada, Ankara'dan Atina'daki Türk heyetine ve yine o sıralarda Yugoslav meslektaşı ile Cenevre'de bir saldırmazlık antlaşması için görüşen Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey'e birer yönerge verilerek, Bulgaristan'ın durumu belli olmadan, ne Yunanistan ile ne de Yugoslavya ile bir anlaşma imzasında acele edilmemesi gerektiği belirtilmiştir. Ancak Bulgaristan statükoyu kabul eden herhangi bir anlaşmaya yanaşmayacağını belli etmiştir.³⁵⁰

Yunan-Bulgar yakınlaşmasını sağlamak konusunda özellikle Türk Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey'in büyük çabaları olmuştur.

Bulgar gazeteci St. Tanev'e demeç veren Rüştü Bey şunları söylemiş: "Muşanov'un Ankara ziyareti sırasında Bulgar-Yunan ilişkilerinin düzelmesi için bir adım atılmıştı. Bulgaristan'la Yunanistan arasında bir anlaşmanın sağlanması durumunda Türkiye'nin kaybedeceğini söyleyenler var. Çünkü Bulgaristan, Türkiye'nin Yunanistan'la yaptığı ihracattan pay alacak. Bu doğru, ancak ben buna üzülmem. Çünkü Balkanlar'da huzur sağlanacak. Balkan sorunlarının çözümü kuzeyden güneye değil, güneyden kuzeye olmalı. Önce Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye anlaşmalı, sonra Bulgaristan-Romanya ve Bulgaristan-Yugoslavya. Bu sağlanırsa bizim küçük devletler, masada büyük devletlerle eşit haklara sahip olacak. Biz kendimizi acınan ve küçük görülen devletler olarak hissetmeyeceğiz. Güçlü bir ülke vatandaşı ile küçük bir ülke vatandaşı arasındaki fark ne? Biri insan, diğeri de, biri çalışıyor, diğeri de ... Bu

³⁴⁹ Utro, S. 7328, 25 Yauari 1934, s. 1.

³⁵⁰ Soysal, a.g.m., s. 147.

şimdilik bir ütopya olabilir. Ancak bir gün Avrupa'da tüm politik sınırlar kalkacak...."³⁵¹

14 Eylül 1933'de Türkiye ile Yunanistan arasında ortak sınırların dokunulmazlığını güvence altına alan paktın imzalanması Bulgaristan'ı oldukça rahatsız etmiştir. Paktın Sofya'da olumsuz bir hava yarattığını yazan Zora, Başbakan Muşanov'un şu sözlerine yer veriyor: "Sabır ve sükûnet. Bunlar mantığın iki unsuru. İşler telaştan ziyade mantıkla daha iyi halledilir"³⁵²

İmzalanan Pakt'la Yunanistan Bulgaristan'a karşı Türkiye'den güvence sağlamıştır. Bulgaristan'ın gözü Yunan Batı Trakyası'nda olduğu için bu bölgeyi almak amacıyla saldırıya geçmesi durumunda Türkiye'nin Yunanistan'a yardımı gerekecektir. Bulgaristan'ın, güvence altına alınan ortak sınırı Türkiye topraklarından inerek bozması ise olası değildir.³⁵³

Bulgar basını bu paktla Ege Denizi'ne çıkışlarının hayal haline geldiği kanaatinde. Slovo: "Türk-Yunan dostluğunun sağlanması, denize çıkış isteğinden vazgeçmemiş Bulgaristan için çok nazik bir durum yaratıyor"³⁵⁴ ifadelerine yer vermekte.

Türk-Yunan Paktını genel bir Balkan paktının da temeli olarak değerlendiren Zora'ya göre, Türk Başbakan'ının Sofya'ya gerçekleştireceği ziyaret sırasında Bulgaristan'ın da Pakta dahil olmasında ısrar edecek. Daha sonra aynı öneri Romanya'ya da götürülecek.³⁵⁵

Türk-Yunan Paktı, Başbakan İsmet Paşa'nın Sofya'ya gerçekleştirdiği ziyaretten hemen önce imzalanmıştır.

Zora konuyla ilgili şöyle yazmakta: "İsmet Paşa ve Rüştü Bey'in Sofya ziyaretlerini beklerken şunun altını çizmeden geçemeyeceğiz. Şu anda Türk başkentinde Yunan Başbakanı Tsaldaris ve Yunan Dışişleri Bakanı Maksimos bulunmakta. İki ülkenin Trakya'daki ortak sınırlarını güvence altına alan bir pakt imzalanmakta. Dahası bu Paktla iki ülke uluslararası konferanslarda birbirlerini temsil edebilecekler.

³⁵¹ **Utro**, S. 7132, 2 Yuni 1933, s. 1.

³⁵² **Zora**, S. 4260, 16 Septemvri 1933, s. 1.

³⁵³ Soysal, **a.g.m.**, s. 148.

³⁵⁴ **Slovo**, S. 3373, 19 Septemvri 1933, s. 1.

³⁵⁵ **Zora**, S. 4260, 16 Septemvri 1933, s. 1.

İki Yunanlı devlet adamının ziyareti ile ilgili bazı hayali işlerden, yani Türkiye ile Yunanistan'ın tek bir devlet haline geleceklerinden söz edilmekte. Bunlar inanılacak türden söylentiler olmasa da, iki ülkenin Trakya'daki sınırlarını güvence altına almaları konusu üzerinde durmamız lazım. Bu sınır dokunulmazlığının bizim denize çıkışımızla ilgisi araştırılmalı.”³⁵⁶

Bulgar-Yunan ilişkilerinin iyileşmesi yönünde Rüştü Bey'in üstlendiği aracı misyonun sona erip ermediğini sorgulayan Zora, Türkiye'nin bu Paktla, Bulgar-Yunan sorunlarında taraf haline geldiğini savunmakta.³⁵⁷

Zora, Türk-Yunan Paktının Bulgaristan için olumsuzluğunu şu şekilde ifade ediyor: “Türk-Yunan ortak sınırının dokunulmazlığını ilan eden Türk-Yunan Paktı, Bulgaristan'ın Akdeniz'e çıkış sorununa da peşin hüküm vermekte. Bu durum, Bulgaristan'a Nöyyi Antlaşması'nın 48. maddesiyle vaad edilen sıcak denize çıkışının reddi anlamına geliyor.

Biz dostlarımız Türklerin bu sorunda taraf olmalarını istemezdik. Eğer bu konuda üzerlerine dolaylı da olsa bir taahhüt aldılarsa bundan kurtulmalarını diliyoruz. Çünkü biz antlaşmaların revizyonunu istiyoruz.”³⁵⁸ Zora devamında, Paktla Trakya'daki Türk-Yunan sınırının güvence altına alındığını yazarak şöyle devam etmekte: “Ancak bize şimdiye kadar Paktın içeriği ile ilgili Ankara'dan gelen resmi haberlerde “Trakya” ismi telaffuz edilmemişti. Bu durum Bulgaristan için bir uygunsuzluk yaratmakta. Nöyyi'ye göre Akdeniz'e çıkış hakkımızın olduğu unutulmamalı. Ancak maalesef bu Türk-Yunan yakınlaşması Akdeniz'e çıkışımızı daha da güçleştirecektir. Sıcak denize doğru yollarımız bir bir kapanıyor”.³⁵⁹

Zora, Paktla ilgili Batı basınında yazılanlarla Ankara'dan gelen resmi haberlerin uyuşmadığı iddiasıyla, bazı İngiliz gazetelerinin Paktla ilgili yorumlarına yer veriyor: “Times” gazetesi Paktın bir savunma ittifakına eşdeğer olduğunu yazıyor. Gazete Paktın imzalanmasının birkaç gün gecikme sebebini de veriyor. Gazeteye göre Bulgaristan iki ülkenin ortak sınırlarının güvenceye alındığı maddeyle ilgili izah istemiştir. Bulgaristan, bu maddenin iki ülke

³⁵⁶ Zora, S. 4258, 14 Septemvri 1933, s. 1.

³⁵⁷ Zora, S. 4266, 23 Septemvri 1933, s. 1.

³⁵⁸ Zora, S. 4261, 17 Septemvri 1933, s. 1.

³⁵⁹ Zora, S. 4261, 17 Septemvri 1933, s. 1.

arasındaki tüm sınırları mı, yoksa sadece Trakya'daki ortak sınırları mı güvence altına aldığıını öğrenmek istemiş. "Times"ın muhabiri bu sorunun tam yanıtını veremiyor.³⁶⁰

Batı gazetelerinde Türk-Yunan Paktı'nın içeriği ile ilgili yazılanlar, bize bu konuda Ankara'dan gelen resmi haberlerle uyuşmuyor. Mesela "Daily Telegraph" bu paktın 3. bir ülkeye karşı olmadığını iddia etse de, bazı kararların bir takım kuşkulara neden olduğunu da gizlemiyor."³⁶¹

Zora, Pakta ilgili görüşünü şu şekilde açıklıyor: "Türk-Yunan Paktı'nın imzalanması ve Türkiye'nin bu Pakta Bulgaristan'ın da dahil edilmesindeki ısrarı, gündeme Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkış sorununu getiriyor.

Bu paktla ilgili ne tür yorumlar yapılırsa yapılsın Paktı'nın amacı açık; bir savunma ittifak antlaşması.

Eğer sorun sadece ülkelerin toprak bütünlüğünü ve politik bağımsızlıklarını korumak olsaydı, böyle bir pakta ihtiyaç yoktu. Ülkelerin aralarında var olan antlaşmaların sürelerini uzatmaları yeterli idi."³⁶²

Türk-Yunan Paktı'na Bulgaristan'ın girmesine karşı çıkan Prof. Genov, bunun nedenini açıklamakta: "Bu savunma ittifakının anlamı ne? Bu ittifak sadece iki ülkenin toprak bütünlüğünü korumakla kalmıyor, aynı zamanda sınırlarını dış müdahalelerden birlikte koruma zorunluluğu getiriyor. Bu iki ülkeden birine saldırı olursa, saldıran ülke otomatik olarak diğersinin de düşmanı haline geliyor.

İki ülkenin, yapılan antlaşmaların revize edilmesine karşı çıkmaları demek, Nöyyi Antlaşması'nın 48. maddesine de karşı çıkmaları demek. Bu madde Bulgaristan'ın, şimdi Yunan egemenliği altında olan Batı Trakya'dan denize çıkışını sağlayan madde.

Bu çıkışı konuşurken Bulgaristan'ın ne istediğini iyi anlamamız gerek. Nöyyi Antlaşması'nda Bulgaristan, Batı Trakya'yı Yunanistan'a değil, Büyük İttifak güçlerinin yönetimine vermişti. Bu durum Paris Konferansı'nda Birleşik Devletler'in isteği ile gerçekleşti. Nöyyi'de Batı Trakya'nın Milletler Cemiyeti himayesinde yönetilmesi ya da büyük güçlerden birinin mandası altına

³⁶⁰ Zora, S. 4263, 20 Septemvri 1933, s. 1.

³⁶¹ Zora, S. 4266, 23 Septemvri 1933, s. 1.

³⁶² Zora, S. 4261, 17 Septemvri 1933, s. 1.

bırakılması öngörülüyordu. Böylece Bulgaristan da buradaki otonomi yönetimi altında denize çıkacaktı. İngiltere, Batı Trakya'nın Fransız mandası altında olmasını istemiyordu. Fransa'nın 1920'de Suriye mandasını alması ile Batı Trakya, İngiltere'nin iltiması ve bir oldu bitti ile Yunanlılara bırakıldı. Böylece otonom bir Batı Trakya ve Bulgaristan'ın denize çıkışı fikrinden vazgeçildi. Bu yüzden Bulgaristan Lozan Konferansı'nda bölgesel çıkışını istedi. Konferansta ilginç olan o zamanlar Bulgaristan'ın denize çıkış fikrinin Türkiye'nin şimdiki Başbakanı İsmet Paşa tarafından da desteklenmiş olmasıydı. Hatta bizzat kendisi Bulgaristan'a Batı Trakya'dan denize çıkış verilmesinde ısrar ediyordu.

Bulgaristan'ın Türk-Yunan Paktına dahil olması demek denize çıkıştan vazgeçmesi demektir.

Yapay bir şekilde oluşturulan sınırlar uzun ömürlü olamaz. Onlar bu haksızlıkların ağırlığı altında ezilecekler. Bizim ise onların anlaşmalarına dahil olarak kendi yolumuzu kapatmamıza gerek yok.”³⁶³

Nedkov “Dün ve Bugün Türkiye” başlıklı bir yazısında tarihteki Türk-Yunan anlaşmazlığı ve Türk-Bulgar dostluğundan bahsettikten sonra Bulgar halkının hayal kırıklığı içinde olduğunu dile getirmekte: “Anadolu'da Türk-Yunan savaşı sırasında Bulgaristan'a Türkiye ile olan ihtilafa karışmaması yönündeki tüm dış baskılara rağmen dost Bulgaristan her an Türkiye'ye yardım için tetikte bekliyordu.

Avrupa Savaşı sırasında Türk-Bulgar ittifakı Türkiye'yi mutlak bir bozgun dan kurtardı. Bulgar tarihte Türk'e karşı her zaman dürüst ve iyi niyetli olmuştur...

Tüm bunlar göz önüne alındığında Türk-Yunan ittifakının Bulgar halkında yarattığı kötü sürpriz anlaşılacak.”³⁶⁴

Zora gazetesinde yazılan bir yazıda Türk-Yunan Paktının muhtemel bir Yugoslav-Bulgar birleşmesi yani Bulgaristan'ı da kapsayacak “Entegral Yugoslavya” fikri karşısında yapıldığı görüşüyle şunlara yer verilmekte: “Bizde ve Yugoslavya'da üzerinde çok da durmadan konuşulan bir “Entegral

³⁶³ G.P.Genov, “Za Bılgarskiya İzlaz na Egeysko More (Ege Denizi'ne Bulgar Çıkışı İçin)”, **Utro**, S. 7232, 29 Septemvri 1933, s. 2.

³⁶⁴ T.Nedkov, “Tursiya-Vçera i Dnes (Dün ve Bugün Türkiye)”, **Slovo**, S. 3437, 6 Dekemvri 1933, s. 1.

Yugoslavya” ideasının Ankara ve Atina’da yankı bulacağı biliniyordu. Bu fikir özellikle Türkleri şaşırtmış ve Türkler önceleri, yapılacak bir Sırp-Bulgar yakınlaşmasında yer almak için ısrar etmişlerdi. Halbuki “Entegral Yugoslavya” onları kapsamıyordu. Bu ideanın amacı sadece iki Slav ülkeyi birleştirmek değil, aynı zamanda onların Akdeniz sahillerine doğru genişlemelerini sağlamaktı.

Bize göre Türk-Yunan dostluğunu teşvik eden böyle bir “Entegral Yugoslavya” ideasıydı. İşte o zamandan beri bir Türk-Yunan dostluğu başladı ve bu dostluk geçenlerde iki ülke arasında ortak sınırların savunulmasını öngören bir paktın imzalanmasıyla sonuçlandı. Biz Ankara’da Paktın imzalanması sırasında Balkan yarımadasındaki dengeyi ilgilendiren başka olasılıkların da incelendiğini düşünüyoruz.

Ne söylenirse söylensin her halûkârda Türk bakanların Sofya ziyareti öncesi Bulgaristan için güneyde yeni bir politik durum ortaya çıkmıştır”.³⁶⁵

Türk-Yunan ilişkilerinin iyileşmeye başlaması ve özellikle de Türk-Yunan Paktı’nın imzalanmasından sonra, Bulgar kamuoyunda, aralarındaki Makedonya sorununa rağmen Yugoslavya ile yakınlaşma eğilimleri olmuştur. Özellikle Bulgar Çarı 3. Boris ile Yugoslav Kralı Aleksandr’ın 19 Eylül’de Belgrad istasyonundaki görüşmeleri Bulgar basınında bazı umutlar doğurmuştur. Ancak 27 Kasım 1933’te Türkiye ve Yugoslavya arasında ikili bir antlaşmanın imzalanması Bulgaristan’ı hayal kırıklığına uğratmıştır.

Zora gazetesi iki hükümdarın görüşmesi ile ilgili Rüştü Bey’in arabuluculuk politikasına da ince dokundurmalarla bulunarak şunları yazmakta: “Dün Kral Aleksandr ile Çar Boris arasında Belgrad istasyonundaki görüşme sadece komşularımızın değil, tüm Avrupa basınının da dikkatini çekeceğine şüphe yok. İki hükümdar aralarında görüş alışverişinde bulundular. Elbette bu tercih edilen bir durum. Onların arabuluculuklara ihtiyacı yok. Birbirlerine söylemek istediklerini bizzat görüşerek de söyleyebilirler.

Belgrad istasyonundaki görüşme samimi akrabalık çerçevesinde gerçekleşen bir görüşme olsa da, bu görüşmenin politik bir anlamının olmadığı

³⁶⁵ Zora, S. 4261, 17 Septemvri 1933, s. 1.

söylenemez. Özellikle şu anki durumda. Eğer arzu ediliyorsa görüşme iyi bir başlangıç olabilir.”³⁶⁶

Zora, görüşmenin samimi akrabalık çerçevesinde gerçekleşen bir görüşme olduğunu iddia etse de, Çar Boris Yugoslav Kralı tarafından soğuk bir şekilde karşılanmıştır. Bu dönemde Belgrad Balkanların şiddet yanlısı ve hedefi Makedonya’yı ele geçirmek olan Bulgar terör örgütü Makedonya Teşkilatının (VMRO) merkezidir. Bu örgüt ayrıca Hırvatistan’ın bağımsızlığı için savaştan USTAŞA ile de yakın ilişkiler içindedir. Yine Bulgaristan’ın Yugoslavya’yı sıkıştıran İtalya ile sıkı ilişkiler içinde olması sebebiyle Yugoslav Kralı Bulgaristan’a güvenmemektedir.³⁶⁷

Angel Popkirov, Türkiye ve Yunanistan’ın bir Sırp-Bulgar yakınlaşmasını engellemek istedikleri görüşüyle şunları yazmakta: “Yeni Türk devleti dış politikada, iç gelişme ve reformlardan daha az faaliyet göstermiyor. Türkiye bu aktif politikasıyla Güneydoğu Avrupa’daki politik gruplaşmaların şekillenmesinde de önemli bir faktör olarak ortaya çıkmakta.

Türkiye bugünkü ve yarınki menfaatlerine en iyi cevabı verecek bir Balkan yakınlaşması için büyük çaba sarfediyor. Türkiye’den sonra Balkan yakınlaşmasının en hırslı ve gayretli ülkesi Yunanistan. Yunanistan muhtemel bir Sırp saldırısı³⁶⁸ karşısında kendini rahat ve emniyette hissedemez.

Bu iki ülke yakınlaşmasından endişe ediyorlar ve bugünkü durumu muhafaza edecek bir Balkan yakınlaşmasının en büyük taraftarları³⁶⁹

Türk-Yunan Paktı sonrası Türk-Yunan ilişkileri ve tarihteki Türk-Yunan düşmanlığından uzun uzun bahseden Bulgar basınına göre Yunanistan, Türkiye ile yakınlaşmadan başka menfaatler de beklemekte.

Popkirov şunları yazmakta: “Yunanistan’ı bugün Türkiye ile böyle bir yakınlaşmaya teşvik eden ne? Bugün Yunanlılar, imparatorlukta Sultanın gölgesi altında gerçek bir kültürel ve ekonomik hegemonyaya eriştikleri günleri

³⁶⁶ Zora, S. 4263, 20 Septemvri 1933, s. 1.

³⁶⁷ Misha Glenny, **Balkanlar, Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler (1804-1999)**, Çev., Mehmet Harmanlı, İstanbul 2001, s. 357-358.

³⁶⁸ Bu dönemde fazla ön planda yer almasa da Yunanistan’la Sırbistan arasında da Selanik şehri için tarihi anlaşmazlık konusu mevcut. Bulgar basını bu anlaşmazlık konusunu dile getirmekte. **Dnevnik**, S. 10244, 9 Fevruari 1934.

³⁶⁹ Angel Popkirov, “Turso-Bılgarskite Otnoşeniya i Belomorskiya İzlaz na Bılgariya (Bulgaristan’ın Akdeniz’e Çıkışı ve Türk-Bulgar İlişkileri)”, **Dnevnik**, S. 10130, 21 Septemvri 1933, s. 1.

iç çekerek anıyor. Ve eğer Türk milleti ile aralarında din farkı olmasaydı, belki de Doğu Roma imparatorluğu tarihi tekerrür ederdi –Yunanlılaştırılmış ve içten fethedilmiş.”³⁷⁰

Uzun uzun Türk-Yunan ilişkilerinden bahseden Popkirov biraz sitemli şu sözlere de yer vermekte: “ Türk ve Bulgar milletleri arasında vaktinde gerçek ve samimi bir uzlaşma ve anlaşma yapılsaydı, eğer Türk yöneticiler Bulgaristan’ın ve Türkiye’deki Bulgar unsurun kuvvetini değerlendirebilseydi, geçmişte yaşanan talihsizlik ve kayıplardan kaçınılabilirdi.”³⁷¹

Türk-Yunan Paktının imzalanmasından sonra, Yunan basınında, Milli Mücadele dönemi sonrası kovulan Rumların tekrar Anadolu’ya dönmeleri ile ilgili heyecan ve ümit belirlediğini, ancak bu türden Yunan ümitlerinin Türk basını tarafından soğuk karşılandığını yazan Zora, bazı Türk gazetelerinin kısaca konu ile ilgili görüşlerine yer vermekte: “Bu tür Yunan düşünceleri kesin bir şekilde reddedilmekte. “Republik”: “Politikada imkansız şeylerin istenmesi hata” derken, “Cumhuriyet”: Türk-Yunan dostluğu nüfus mübadelesinden sonra gerçekleşti. Eskiye dönmek bu dostluğu tehlikeye atmak demek” diyor. “Akşam” ise, “Rumların Anadolu’ya dönmesi kapanmış hesapların yeniden açılmasıdır” şeklinde yazıyor”³⁷²

Utro’da da Türkiye’ye Balkan göçmenlerinin iskan edildiği ve amacın yabancı bir müdahale karşısında daha homojen toplum yaratmak olduğu yazılarak, Yunanlıların bu türden düşünceleri ütöpik olarak değerlendirilmekte.³⁷³

Lipovanski, Yunanistan’ın maksadı ile ilgili şu görüşlere yer vermekte: “Yunanistan’ın çabası Türkiye ile dostluğu kullanarak Anadolu’da kaybettiği ekonomik sahaları yeniden kazanmak. Artık Anadolu’nun toprak olarak değil, ekonomik olarak zaptını istiyor. Yunanistan topraklarının büyük bir kısmı verimsiz ve çorak. Buralarda şu an Anadolu’dan kovulmuş yüz binlerce Rum aile var. Bu insanlar eskiden Anadolu’da kıskanılacak bir refah içinde yaşıyordu. Pire, Selanik onları tatmin etmiyor, göçmenlerin sefaletini azaltmıyor.

³⁷⁰ Popkirov, **a.g.m.**, s. 1.

³⁷¹ Popkirov, **a.g.m.**, s. 1.

³⁷² Zora, S. 4271, 29 Septemvri 1933, s. 3.

³⁷³ Utro, S. 7608, 21 Dekemvri 1934, s. 1.

Yunanlıların daha iyi bir geleceğe dair umutları Anadolu'da. Bu amaçla da sistematik bir taktik ve Yunanlılara özgü bir kurnazlıkla çalışıyorlar. Başarabilecekler mi? Papanastasiu'nun, Mustafa Kemal Paşa'nın başta yer alacağı bir Türk-Yunan ortak devleti arzusuna şaşırılmayalım. Bu plana göre Türkler idari yapıda yer alacak, ekonomik hayat ise Yunanlılar tarafından yönetilecekmiş.

Acaba yeni Türkiye'nin kurucuları, bir çok Türk kanı ile yakında esaretten kurtulan Anadolu'nun tekrar esir edilmesine izin verecek mi ?"³⁷⁴

Zveno dergisi yazarı Dr. Asen Bojinov Türk-Yunan dostluğu ve imzalanan Paktla ilgili ilginç iddialarda bulunarak, Bulgar-Yugoslav yakınlaşması gerekliliğini ortaya koymakta: "Türk devlet adamları, Sofya'ya gelmeden önce Ankara'da Yunan Başbakan Tsaldaris'i kabul ettiler. Bu resmi ziyaretin bir neticesi olarak birkaç gün önce ortak sınırlarını karşılıklı güvence altına alan paktı imzaladılar. Aslında iki ülke arasında başka ve daha büyük planların olduğu konuşuluyor. İki ülkenin İstanbul merkez üzere federe bir devlet kuracakları belirtiliyor. Bu planda hayal unsurunun ağır bastığı görülmekte."³⁷⁵

Bojinov, Türk-Yunan Paktının muhtemel bir Slav yayılması endişesiyle imzalandığı görüşünde: "Anadolu'daki felaketten sadece 10 yıl sonra başlayan bu sonsuz dostluğun zorlayıcı onayı ve anahtarı şurada: Balkanları çevreleyen Güney Slavlarının yarın bir gün üç denize doğru yayılma ihtimalleri. Türk-Yunan Paktının psikolojik teşviki altında yatan, Balkanlar'daki Slav kitlelerinden duyulan endişedir.

İki ülkede (Yugoslavya, Bulgaristan) yer alan Güney Slavlarının, tarihi nizam gereği bu ya da şu şekilde güney denizine doğru gayret etmemeleri imkansız. Bu ihtimal güney komşularımız için her zaman bir kabus olmuştur. İşte onları birbirinin kucağına atan sebep budur.

Bizim Akdeniz'e meşru bir çıkış hakkımızın olduğu Ankara tarafından da Atina tarafından da çok iyi biliniyordu. Türk devlet adamlarının Sofya ziyareti öncesi, onların bizim hayati menfaatlerimiz aleyhine bir pakt imzalamış

³⁷⁴ G.Lipovanski, "Gritsko-Turskoto Priyatelstvo (Türk-Yunan Dostluğu)", **Slovo**, S. 3438, 7 Dekemvri 1933, s. 1.

³⁷⁵ Asen Bojinov, "Sled Tursko-Gritskiya Pakt (Türk-Yunan Paktından Sonra)", **Zveno**, S. 28, 133. s. 436.

olduklarını söylemememiz imkansız. Sınırları ortak güvence altına alan böyle bir paktın imzalanmasına gerek yoktu. Bu, daha Lozan'da temin edilmişti. Şimdiki antlaşma iki ülkenin ortak sınırlarını 3. bir ülkeye karşı güvence altına alıyor.

Türk-Yunan Paktının imzalanmasından sonra Balkanlar'daki durum ne? Çok açık. Etrafımızdaki çember daralıyor. Bu Pakt iki devletten, devlet üstü yeni bir birlik meydana getirdi. Tıpkı Küçük Antant'ın statüsü gibi. Eğer bir yıl önce ayrı ülkeler tarafından kuşatılmış bir durumda idiysek, şimdi devlet üstü iki blok tarafından kuşatılmış durumdayız. Şu halde bu izole edilmekle eş anlamlı değil mi?

Ancak bizler Yunanlılardan ders almalıyız. Eğer onlar eski düşmanları Türklerle yakınlaşma gücünü, iç disiplini ve politik taktiği bulabildilerse, neden biz de aynısını Yugoslavya ile yapmayalım. Türk-Yunan Paktından sonra Yugoslavya ile anlaşma gerekliliğimiz ortaya çıktı. Başka yol yok. Haşmetli Çar ve Çariçemizin Belgrad istasyonundaki samimi karşılaşmalarının bunun bir başlangıcı olduğunu ümit edelim. Bu ayın 24 ünde (Eylül) Belgrad'da Yugoslav-Bulgar Cemiyeti açılacak. Biz de ülkemizde böyle bir cemiyet açalım.”³⁷⁶

Türk-Yugoslav Antlaşması sebebiyle Bulgaristan'ın bir hayal kırıklığı yaşadığı belirtilmişti. Konu ile ilgili Zora gazetesi şunu yazmakta: “Türk Dışişleri Bakanı dünden beri Belgrad'da. Artık orada Türkiye ile Yugoslavya arasında bir dostluk ve saldırmazlık paktı imzalandı. Görünen o ki artık genel bir Balkan Pakti'ndan bahsediliyor. Bu en yeni ikili paktla Türkiye, Balkan yarımadasında paktlardan oluşan sistemini tamamladı. Yorulmak bilmeyen Rüştü Bey en nihayet artık Ankara'da istirahat edebilir.

Belgrad'da önceleri böyle bir pakt imzalama eğilimi yoktu. En azından bazılarının istediği gibi, bu paktları genelleştirme eğilimi yoktu. Yugoslavya'nın menfaatleri, Fransa ve Küçük Antant'la yaptıkları ittifakla zaten güvence altında idi”³⁷⁷

Bojinov yazdığı bir başka makalede Türkiye ile Yugoslavya arasında ikili antlaşmanın imzalanmasını Bulgaristan'ın yürüttüğü başarısız politikaya bağlayarak, Bulgaristan'da bir Bulgar-Yugoslav yakınlaşmasına karşı olanları ve Bulgar Hükümetini eleştirmekte:

³⁷⁶ Asen Bojinov, “**Sled Tursko-Gritskiya Pakt** “, s. 436.

³⁷⁷ **Zora**, S. 4321, 29 Noemvri 1933, s. 1.

“Geçen hafta Belgrad’da Yugoslavya Krallığı ile Türkiye Cumhuriyeti arasında Dostluk, Saldırmazlık ve Hakem Antlaşması imzalandı.

Türkiye’nin çevik ve becerikli Dışişleri Bakanı bize bir kez daha başa çıkmak zorunda kalacağımız bir sürpriz sunuyor. Bu Antlaşmanın Bulgaristan’ sız Balkan Pakti’na doğru bir gidişat olup olmadığını söylemek için henüz çok erken.

Komşu ülkenin aktif, çevik, becerikli ve bir yere kadar da cesur devlet adamı teklif etmiş, diğer komşumuz da bundan istifade etmiş. Bunda gücenecek bir durum yok. Rüştü Bey’den önce teklifi biz yapsaydık.

Bizde Türkiye’den yana hayal kırıklığına uğrayanlar varsa, bunun sebebini her şeyden önce kendilerinde aramaları lazım.

Yugoslavya ile yakınlaşmaya karşı olanlar, Türkiye ve onun müttefiği Yunanistan’dan ne umuyorlardı? Uluslararası politikada hissiyata yer yok. Hatta çok esaslı ve haklı bir gerekçeniz olsa bile. Biz Güneydoğu Avrupa ve Balkanlar’da devletlerden oluşan bir sistem içinde yaşıyoruz. Yunanlıların Türklere yaptığı gibi, bizim de Yugoslavya’ya karşı her türlü hissi tutumdan arınmamız gerekiyordu. Biz burada ham bir mantık sergiledik. Yugoslavya ile ilişkilerde hissiyat ikinci planda olmalıydı. Neden hayal kuralım? Güneyden 20 milyonluk bir nüfusla çevriliyiz. Bu 20 milyona karşı biz de 20 milyonluk başka bir nüfus oluşturmaya çalışmalıydık. Bu iki blokun müşterek, fakat aynı zamanda ayrı menfaatleri de var. Neden şimdiye kadar bu gerçeklikten istifade etmedik?

Madem kendimize özgü sebeplerle ya da başarısızlıkla, eli kolu bağlı, Türk-Yunan blokunun oluşumuna ve Türk-Yugoslav Antlaşmasının imzalanmasına imkan verdik, bunun nedenini her nezaketli insan gibi önce kendimizde aramalıyız.

Türk diplomasisine darılmamıza sebep yok. En samimi dostluk bile menfaatlerden sonra gelir. Biz daha Türk-Yunan Pakti’nden ders almalıydık ki, Rüştü Bey bize şimdi bir ders daha verdi.”³⁷⁸

³⁷⁸ Asen Bojinov, “Noviyat Balkanski Pakt (Yeni Balkan Pakti)”, **Zveno**, S. 38, 1933, s. 596.

3. Başbakan İsmet Paşa'nın Sofya Ziyareti ve Basındaki Yankıları

Türk bakanların Sofya'ya gelişleri öncesi Slovo gazetesinde Türkiye'nin Avrupa'da oynadığı politik rolle ilgili bir makale yayımlanmıştır. Türkiye'nin Bulgaristan'ı Türk-Yunan Paktına dahil etme çabaları karşısında Bulgar Hükümetinin de uyarıldığı makaleden bazı bölümler şu şekilde: "Son zamanlarda Avrupa politikasının özel ilgi gösterdiği bir ülke var. Avrupa politikasının kombinasyonlarından çıkarılmış Türkiye, kıl payı Asya ülkesi olarak kabul edilecekti. Ancak bu ilkbahar Almanya'da iktidara Hitler'in gelişi ile Türkiye'ye özel ilgi var. Türkiye'ye yönelik ilgi o kadar fazla ki, durum onun şahsi menfaatlerinin sınırını da aşarak, onu başka ülkelerin arasındaki ilişkileri düzenlemek için hakem rolüne koyuyor. Önceden Balkanlar'da ne tür rol olursa olsun oynamayı reddeden Yeni Türkiye, bugün birinci sıraya çıkıyor. Ankara, Balkan politikasının merkezinde yer alıyor. Bugün Ankara, Yevtiç'i, Titulesku'yu, Tsaldaris'i, Gömbeş'i ve Erio'yu ağırlıyor.

Barış antlaşmalarının en gayretli savunucusu Türkiye, bugünkü durumu muhafazaya çalışıyor. Olayların gelişimi sırasında biz neredeyiz. Türk bakanlar barış antlaşmalarının merkezinde durarak, gelip dostluklarını teklif ederlerse ne diyeceğiz. Bu antlaşmalar gereği bizden Makedonya, Dobruca ve Batı Trakya sahilleri koparıldı. Tarihte mezarımız hiç bu şekilde kazılmamıştı. Biz doğal olarak, barış antlaşmalarının kabul ettiği durumu muhafazaya çalışan ülkelerin tarafında olamayız. Bu durumda anlayışımız ve menfaatlerimiz Türklerinkilerle uyuşmuyor. Bunun için de dikkatli olmalıyız."³⁷⁹

Daha Türk-Yunan Paktının imzalanmasından önce Türk Bakanların Sofya'yı ziyaret edeceklerinin duyulması üzerine, kendisine ziyaretin misyonu ile ilgili soru sorulan Rüştü Bey, ziyaretin bir Balkan Lokarnosu ile ilgili olmadığını, amacın sadece iki ülke arasında mevcut dostluk antlaşmasının yenilenmesi olduğunu açıklamıştır.³⁸⁰ Ancak ziyaretin gerçek amacı Bulgaristan'ın Türk-Yunan Paktı konusundaki kaygılarını gidermek ve hatta Bulgaristan'ı da bu tür bir oluşum içine almaktır.³⁸¹

³⁷⁹ K.Tomov, "Rolyata na Rusiya i Turtsiya (Türkiye ve Rusya'nın Rolü)", **Slovo**, S. 3369, 14 Septemvri 1933, s. 1.

³⁸⁰ **Zora**, S. 10098, 13 Avgust 1933, s. 1.

³⁸¹ Soysal, **a.g.m.**, s. 148.

Türk Bakanların Sofya'ya gelişini Türkçe olarak "Hoş Geldiniz Dostlar" başlığı ile duyuran Dnevnik'te Türkiye'ye yönelik sitemli bir makale yayımlanmıştır. Yazıda, tarihteki Türk-Bulgar dostluğundan da örnekler verilerek kısaca şunlar yazılmıştır: "Türk Başbakanı ve Dışişleri Bakanı iade-i ziyarette bulunmak için yarın başkentimize geliyorlar. Ancak kuşkusuz bu ziyaretin politik bir önemi de var. Ziyaretin Türk-Yunan ittifakının yapılmasından hemen sonra gerçekleşmesi dikkat çekici. Anadolu Ajansı'nın da bildirdiği gibi, misafirler Türk-Bulgar dostluğunu korumak ve Türk halkının Bulgar halkına yönelik iyi niyet ve samimi hislerini iletmek için geliyorlar. Onlar Yunanlılarla bir ittifak imzaladıktan sonra dost olarak gelmekte. Her neyse.

Yüksek misafirlerimizi selamlayarak iki ülke arasındaki komşuluk ve dostluk ilişkilerine örnek olması bakımından unutamadığımız yakın geçmişteki bir olayı hatırlatıyoruz. Büyük Bulgar devlet adamı ve vatanseveri St. Stambolov bu dostluğu öyle bir noktaya ulaştırmıştı ki, Knez Batemberg'in tahttan indirilmesinden sonra, Bulgar Knezlik tacını Sultan'a teklif etmişti. Bulgaristan'ın sadece bu jesti Bulgar halkının Türk halkına yönelik hislerinin ne olduğunu göstermesi bakımından yeterli.

Şimdi bu hislere dayanarak komşumuz Türklere, Yunanlılarla böyle acele bir ittifak imzalamalarını gerektirecek durumun ne olduğunu soruyoruz. Maalesef bu ittifak bizim de her zaman taraftarı olduğumuz bir Türk-Bulgar-Yunan anlaşmasını kolaylaştırıcı nitelikte değil.

Bizim Yunanlılarla müzakere etmemiz gereken büyük milli sorunlarımız vardı. Bunun için de Türklerin dostane arabuluculuğunu istemeyi düşünüyorduk. Ancak yeni Türk-Yunan ittifakından sonra bu mümkün mü? Bizce hayır.

Bugün sevinç günü. İyi dostlarımız misafiriğe geliyor. Biz onları "toprak kardeşleri" gibi karşılıyor ve dostane hislerimizin değişmediğine dair temin ediyoruz".³⁸²

Bulgar gazeteleri Türk Bakanların ziyaret programını da vermekte. Buna göre 20 Eylül'de Bulgaristan tarafından gönderilecek özel bir trenle önce Plovdiv istasyonuna gelecek Bakanlar oradan Sofya'ya geçecekler. Aynı gün Türk Elçiliğinde öğle yemeği verilecek. Saraya giderek isimlerini yazdıracak olan

³⁸² Dnevnik, S. 10129, 20 Septemvri 1933, s. 1.

Bakanlar öğleden sonra Başbakan ve Meclis Başkanı'nı ziyaret edecekler. Başbakan Muşanov tarafından "Union Club" ta akşam yemeği verilecek.

Ayın 21'inde Sofya şehir gezisi düzenlenecek. Öğleden sonra Başbakan Muşanov'la misafirler arasında politik görüşmeler gerçekleşecek. Milli Opera'da "Aida" "Don Pasquale" ve "Knez İgor" operaları sahnelenecek.

22 Eylül'de öğleden önce Çar tarafından kabul edilecek misafirlere aynı akşam Meclis Başkanı tarafından akşam yemeği verilecek.

Ayın 23'ünde Başbakan Muşanov'la Tırnova'ya yola çıkacak olan misafirler, ayın 24'ünde Varna'ya ulaşacaklar. Varna'da Evksinograd Saray'ını gezdikten sonra deniz yoluyla İstanbul' a dönecekler.³⁸³

Utro ve Zora gazeteleri "İsmet Paşa'yı Bizzat Kemal Paşa Gönderiyor" ve "Türk Cumhurbaşkanı'nın Bulgaristan'a Karşı Alakası" başlıkları ile Türk heyetinin İstanbul'dan uğurlanışını aktarıyor:

"...Bulgaristan'a doğru yola çıkan misafirler Mustafa Kemal Paşa, çok sayıda milletvekili, yabancı elçiler ve askeri temsilciler tarafından uğurlandılar.

Burada bir konuşma yapan İsmet Paşa: "Komşu ve dost Bulgaristan Hükümetinin daveti üzerine Sofya'ya gidiyoruz. Bu olay Muşanov'la yeniden görüşmemiz için iyi bir fırsat olacaktır. Sofya'da iki tarafı da ilgilendiren önemli meseleleri görüşeceğiz. Bu seyahat barış ve uluslararası uzlaşma için faydalı olacaktır."³⁸⁴ demiş.

"Mustafa Kemal Paşa da ayrılmadan önce İsmet Paşa'nın elini sıkarak: "Bulgar dostlarımıza selamlarımızı yollayın"³⁸⁵ demiştir.

Misafirler Sofya'daki istasyonda Başbakan Muşanov ve eşi, Meclis Başkanı Malinov ve eşi, Sarayı temsilen Drandanov ve Albay Panov, Bulgaristan'ın Ankara Elçisi Panov, bazı milletvekilleri, İtalyan Elçi Kora ve Yunan Elçi Kolas, General Bakirciev, Radikal Partisini temsilen Kalendarov, değişik banka temsilcileri, Bulgaristan ve yabancı basın mensupları vs. tarafından karşılanmıştır.³⁸⁶

³⁸³ Zora, S. 4264, 21 Septemvri 1933, s. 1.

³⁸⁴ Utro, S. 7225, 21 Septemvri 1933, s. 1.

³⁸⁵ Zora, S. 4264, 21 Septemvri 1933, s. 1.

³⁸⁶ Slovo, S. 3374, 20 Septemvri 1933, s. 3.

Vagondan ilk İsmet Paşa ve eşi, ardından Rüştü Bey ve eşi inmişler. Heyetteki diğer kişiler Parti Sekreteri Recep Bey ile eşi, Parti sekreter yardımcısı ve milletvekili Ali Bey, milletvekili Refik Bey, Dışişleri Bakanlığı'ndan Cevat ile Falih Rıfkı Beyler, "Cumhuriyet" gazetesi muhabirleri Fuad ve Namık Beylerdir.³⁸⁷

Misafirler kendilerine tahsis edilen otomobillere binmişler. 20-30 araçlık bir konvoy oluşmuştur. Maria Luiza caddesinden Sofya Camii'ne oradan Tırgovska ve Tsar Osvoboditel caddelerinden Meclis'e kadar tüm caddeler, çok sayıda Bulgar vatandaşı tarafından doldurulmuş. Meraklı kalabalık, misafirleri nezaketle selamlamış. Misafirler Türk ve Bulgar bayraklarıyla süslenmiş Sofya'nın merkezindeki manzaraya hayran kalmışlar. Sofyalılar da evlerinin pencerelerini bayraklarla süslemiş.³⁸⁸

20 Eylül'de Başbakan Muşanov, "Union Club" ta Türk misafirler onuruna verdiği akşam yemeğinde bir konuşma yapmıştır. Konuşmayı tüm gazeteler aktarmakta: "Müsaade ederseniz evvela sizi ve değerli çalışma arkadaşınız Tevfik Rüştü Bey'i, Türk Meclisinin seçkin üyelerini, Bulgar Hükümetinin misafirleri olarak görmekten duyduğum memnuniyeti belirtmek istiyorum. Mutluluğum çok büyük. Çünkü iki yıl önceki Ankara ziyaretim ve Türk devlet adamları ile Türk halkının sıcak kabulü bende unutulmayacak anılar bıraktı.

Dünyada hüküm süren ağır ekonomik kriz büyük ızdıraplar yarattı. Bu durum ülkeleri güvene dayalı bir işbirliği yapmaya zorluyor. Esasen bu ülkelerimizin de bağlı bulunduğu Cenevre müessesesinin başlıca vazifesidir.

Bu düşünce ile yola çıkan büyük devlet adamları son zamanlarda Milletler Cemiyeti'nin ana prensipleri çerçevesinde işbirliği ve anlaşma paktları imzaladılar.

Sizlerin burada bulunması ve yapmış olduğumuz faydalı görüşmeler, iki ülkeyi ilgilendiren sorunların çözümüne, Avrupa ve özellikle Balkan yarımadasındaki barışın sağlanmasına katkı sağlayacaktır. Asırlardır anlaşmazlıklarla birbirlerinden ayrılmış olan Balkan devletleri sadece samimiyet ve karşılıklı güven içinde siyasi ve ekonomik kalkınmaları için çalışıp barışa

³⁸⁷ **Utro**, S. 7224, 20 Septemvri 1933, s. 1.

³⁸⁸ **Utro**, S. 7226, 22 Septemvri 1933, s. 1.

hizmet edebilirler. Geleneksel bağlarla bağlı Türkiye ve Bulgaristan, karşılıklı işbirliği içinde olmak istediklerini gösteriyorlar.

Sözlerimi bitirmeden önce İsmet Paşa, Tefik Rüştü Bey ve Recep Bey' in hanımlarına değerli varlıklarıyla görüşmelerin samimiyetini artırdıkları için teşekkür ediyorum.

Kadehimi Büyük Reis Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa, Rüştü Bey ve Türkiye Cumhuriyeti'nin başarısı için kaldırıyorum.”³⁸⁹

İsmet Paşa, Başbakan'ın konuşmasına cevaben teşekkürlerini ve ülkesinin selamlarını ileterek: “Türkler ve Bulgarlar arasındaki bu dostluk dünden değil. Balkanlar'ın bu çalışkan iki milleti yan yana aynı toprak, aynı sosyal ve ekonomik şartlar altında yaşamış olduğundan birçok noktada birbirine benzerler.”³⁹⁰

Siz Yunanistan'la imzalamış olduğumuz paktın içeriğini biliyorsunuz. Türk-Yunan ilişkilerinde güvene dayalı yeni bir yön veren bu Pakt, politik ve barışın sağlanmasına yönelik bir vesikadır. Türkiye her zaman büyük bir samimiyetle aynı şartlar içinde olan ülkelerle de bu tür paktlar yapmaya hazırdır” demiş.

Ekonomik sahada da işbirliği gerekliliğini vurgulayan İsmet Paşa, ticari ilişkilerin canlanması için gerekenlerin yapılacağına emin olduğunu söylemiştir.

Bu arada Sofya'da bulunan İsmet Paşa'ya Mustafa Kemal Paşa'dan bir telgraf gelmiş. İsmet Paşa'nın Sofya ziyareti ile ilgili haberleri ve akşam yemeği sırasında İsmet Paşa ve Muşanov'un konuşmalarını radyodan dinlediğini söyleyen Kemal Paşa, memnuniyetini dile getirmiştir.³⁹¹

Türk devlet adamlarının Sofya ziyareti sırasında Bulgar basını “Eleftoros Antropos” ve “Proia” gibi bazı Yunan gazetelerinin, Türk-Yunan Paktının Bulgaristan aleyhinde gizli bir madde içerdiği yönündeki iddialarına ve “Eleftoros Antropos” gazetesi sahibi Kostas Atanatos'un Ankara'dan gazetesine gönderdiği bu yöndeki iddiaları teyit edici telgrafını vermekte. Telgrafta gelecekte her türlü İtalyan ve Bulgar faaliyetinin bertaraf edildiği de yazılmış.

³⁸⁹ **Utro**, S. 7226, 22 Septemvri 1933, s. 1.

³⁹⁰ **Zora**, S. 4265, 22 Septemvri 1933, s. 1-2.

³⁹¹ **Slovo**, S. 3375, 21 Septemvri 1933, s. 3.

Konunun görüşmeler sırasında Türk Bakanlara aktarıldığını yazan Zora gazetesi, Yunan basınındaki iddiaların Türk devlet adamlarında şaşkınlık ve şok etkisi yarattığını belirtmekte.³⁹²

Yunan iddiaları karşısında Zora gazetesi şunları yazmakta: “Bulgar halkının misafirleri en iyi şekilde karşılayacağına şüphe yok. Tıpkı Türklerin de bizim misafirlerimizi karşıladıkları gibi.

Bir Yunan gazetesi “Eleftoros Antropos” un Paktın Bulgaristan’a karşı ilhak maddesi içerdiğine dair Yunan entrikasına kanmayacağız. Bizim Türkiye’den alacağımız hiç bir şey yok. Biz Başbakan Muşanov’un İsmet Paşa’yı buna inandıracığına eminiz. Bulgaristan’ın ikinci kez Türkiye’nin menfaatlerine saldırma mantıksızlığında bulunmayacağına Ankaradakiler de inanmalı. Ankara bizden yana huzurlu olmalı. Bunun dışında Bulgaristan silahsızlandırılmış ve barışsever bir ülke. O sadece Milliyetler Cemiyeti’nin korumasına güveniyor. Bizi Türkiye ile bir sene sonra sona erecek bir antlaşma bağlamakta. Yüksek misafirlerimizin bu ziyareti sırasında da bu antlaşma yenilenecektir.”³⁹³

Bulgar basını, ziyaret esnasında Türk ve Bulgar devlet adamları arasında yapılan görüşmelere büyük ilgi göstermiş ve bu konuda çeşitli yorumlarda bulunmuştur.

Gazeteler, görüşmelerdeki temel konunun, Türkiye ve Bulgaristan arasında Türk-Yunan Paktına benzer bir ikili paktın imzalanması olduğunu yazmakta.³⁹⁴

Dnevnik: “Türkler tarafından iki taraflı bir pakt teklifi yapıldı. Bu pakt Türk-Yunan paktının bir benzeri. Türklerin aslında daha üç ay önce Türk-Bulgar-Yunan üç taraflı bir paktın imzalanması teklifini yaptıkları ortaya çıktı”³⁹⁵ şeklinde yazmakta.

Görüşmeler sırasında Bulgaristan’ın Türk-Yunan Paktına davet edilip edilmediği yönündeki soruya İsmet Paşa: “Böyle bir soruyu bana değil meslektaşına sormanız gerekiyor” cevabını vermiştir.³⁹⁶

³⁹² Zora, S. 4265, 22 Septemvri 1933, s. 1.

³⁹³ Zora, S. 4264, 21 Septemvri 1933, s. 1.

³⁹⁴ Slovo, S. 3375, 21 Septemvri 1933, s. 1.

³⁹⁵ Dnevnik, S. 10131, 22 Septemvri 1933, s. 2.

³⁹⁶ Utro, S. 7227, 23 Septemvri 1933, s. 1.

Pakt tartışmaları karşısında Dnevnik, zaten dost iki ülke olan Bulgaristan ve Türkiye arasında bir pakta ihtiyaç olmadığı görüşünde: “Türklerin ısrarla Türk-Yunan Paktına benzer bir ikili pakt önerdikleri artık biliniyor. Böyle bir paktın iki komşu ülkenin barışseverliğinin altını çizeceği ve manevi tesirinin büyük olacağı doğru. Ancak sadece o kadar. Böyle bir paktın pratik bir faydası beklenemez. Ortak sınırların dokunulmazlığını karşılıklı olarak temin eden bir metnin Yunanistan için önemi büyük olabilir. Ancak bizim için durum farklı. Bizim Türkiye ile 80 km. lik ortak bir sınırimız var. Ancak bu sınır ne Türkler ne de tarafımızdan tehdit ediliyor.”³⁹⁷

Türk ve Bulgar devlet adamları arasında yapılan görüşmelerde iki ülke arasındaki ekonomik konular da ele alınmış. Dnevnik konu ile ilgili şunları yazmakta: “Bizim menfaatlerimiz her şeyden önce ticari-ekonomik. Entrikasız bir Türk-Bulgar dostluğu zaruri. Karşılıklı ihracatımızı kolaylaştıracak bir ticaret anlaşması yapılmalı.” Gazete, Başbakan Muşanov’un en kısa sürede Türk Ticaret bakanının Sofya’ya geleceği yönünde yaptığı açıklamaya da yer vermekte.³⁹⁸

Zora gazetesi daha ziyaret öncesi iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin sağlanacağına dair umudunu dile getirerek: “Hiç olmazsa ekonomik sorunlar halledilsin”³⁹⁹ şeklinde yazmıştır.

Türk ve Bulgar yetkilileri arasında yapılan görüşmelerde, iki ülke arasındaki Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması’nın beş yıl daha uzatılması yönünde alınan kararı aktaran Zora, önceden kurulmuş Türk-Bulgar karma komisyonunun askıda kalan sorunları üç aya kadar çözüme kavuşturacağını belirtmekte. Görüşmelerde en önemli sorunun yıllardır devam eden Trakyalıların malları sorunu olduğunu yazan gazete, bu sorunun çözümü için yapılmış Türk teklifini açıklamakta: “Türk Hükümeti daha altı ay önce konu ile ilgili teklif getirmişti. Teklif; Kırcaali, Eğridere ve Bulgaristan Makedonya’sından Türkler Türkiye’ye göç etsin ve onların malları Trakya’dan

³⁹⁷ Dnevnik, S. 10132, 23 Septemvri 1933, s. 2

³⁹⁸ Dnevnik, S. 10131, 22 Septemvri 1933, s. 2.

³⁹⁹ Zora, S. 4258, 14 Septemvri 1933, s. 1.

göç etmiş Bulgarlara tazmin edilsin şeklindeydi. Geriye de 100 milyon levalık bir para kalıyor ki, Türkler bunu ödemeye hazır olduklarını belirttiler.”⁴⁰⁰

21 Eylül’de Çar tarafından kabul edilen Başbakan İsmet Paşa ve Dışişleri Bakanı Rüştü Bey onuruna 22 Eylül’de Vrana Sarayı’nda öğle yemeği verilmiştir.⁴⁰¹

İsmet Paşa Çar’la yaptığı görüşme ile ilgili olarak: “Bu görüşmeden çok memnunum. İzlenimlerim çok iyi. Devlet Başkanınız’dan duyduklarım mükemmel” demiştir.

Rüştü Bey de: “En güzel ve en harika günlerden birini yaşadık. Çar’ın yanında öğle yemeği bizim için çok önemli bir andı. Bulgaristan ziyaretimizden çok memnunuz ve buradan en iyi hislerle ayrılacağız” demiş.⁴⁰²

23 Eylül 1933’te Veliko Tırnovo’ya hareket eden misafirlere Başbakan Muşanov da eşlik etmiş. Veliko Tırnovo’ya hayran kalan misafirler buranın İsviçre’nin gerçek bir köşesi olduğunu belirtmişler. Rüştü Bey: “Biz buranın güzelliğine hayran kaldık. Her Balkanlı İsviçre’ye gideceğine buraya gelmeli” demiş. Tren durakladığı her istasyonda özellikle Türkler tarafından coşku ile karşılanmış. Misafirler Şumen (Şumnu)’in Mezdra istasyonunda Türkler tarafından karşılanmış. Burada Türklerle bir görüşme yapan İsmet Paşa, Türk çocukları sevmiş.⁴⁰³

Pleven (Plevne) istasyonunda karşılama için çok sayıda kişi toplanmış. Tren, şarkılarla, Türk okulu öğrencileri tarafından karşılanmıştır. Bir konuşma yapan öğretmen Nabi İbrahimov, Yeni Türkiye’nin tüm kurucularını selamladıklarını belirtmiş. Varna’da da coşku ile karşılanan Türk heyeti, burada iki ülke arasındaki 1929 Antlaşmasının beş yıl daha uzatılmasından sonra denizyoluyla İstanbul’a hareket etmiş.⁴⁰⁴

B. Balkan Paktı ve Bulgaristan

1. Balkan Paktı

Lozan sonrası Türkiye’nin dışta tutulacağı bir Balkan ittifakı fikrinin, dönemin Yunan Dışişleri Bakanı Aleksandridis tarafından ortaya atıldığından

⁴⁰⁰ Zora, S. 4268, 25 Septemvri 1933, s. 1.

⁴⁰¹ Dnevnik, S. 10132, 23 Septemvri 1933, s. 1.

⁴⁰² Zora, S. 4267, 24 Septemvri 1933, s. 1.

⁴⁰³ Utro, S. 7229, 25 Septemvri 1933, s. 1.

⁴⁰⁴ Zora, S. 4268, 25 Septemvri 1933, s. 3.

bahsedilmişti. Türkiye'nin de dahil olduğu bir Balkan birliği fikrinin savunulduğu ilk yazı Zora gazetesinde 12 Ekim 1924'te yer almıştır. Ancak makale Zora'da değil Atina basınında yer almış ve Zora da makaleyi, "Balkan Federasyonu Uzak İhtimal-Bulgaristan Suçlu" başlığı ile aynen aktarmıştır. Daha o zamanlar makalede, Bulgaristan'ın Lozan sonrası takındığı revizyonist tutumunun gelecekte böyle bir birliğin oluşumunda sorun yaratacağının tespit edildiği görülür.

Yazı şu şekildedir: "Yunanistan, bir zamanlar istediği Küçük Antant'a girmekten vazgeçti. Yunanistan'ın ilk zamanlar bu Antantı istemesi, geçici olarak tecrit edilmesinden kaynaklanıyordu. Ülkemiz büyük güçlerle olan temasını yitirmişti. Sırbistan'la İttifak hayaldi, Romanya ilgisizdi, Bulgaristan'la ise birbirimizi gözetleyen iki düşman komşuyduk. 1922'de patlayan devrim sırasındaki siyasi durumumuz buydu. Küçük Antant'a girmekle Sırbistan ve Romanya ile yeniden samimi ilişkilerin kurulması amaçlanıyordu.

Yunanistan'ın dış siyasi durumu şu an biraz düzelmişken, Yunanistan tekrar önceki yerini almak için çabılıyor ve 1912'de Venizelos'un kısmen gerçekleştirdiği Balkan federasyonu fikrini ortaya atarak tartışıyor. Balkan federasyonu konusunda Yunanistan'daki basın, Türk gazetesi "İkdam"ın Balkan federasyonunda Türkiye'nin de yer alması fikrini onaylıyor. Ancak Türkiye'de bir Balkan federasyonu tartışması şimdilik ayının postuna dokunmak olarak gösteriliyor. Türkiye ya da Türkiye'siz bugün bir Balkan federasyonu imkanlardan çok uzak. Şimdilik herkesin sırtını sağlama alma çabası var. Bunu şu an Milliyetler Cemiyeti de sağlayamıyor. Sonuçlarının ülkeleri memnun etmesi gereken pek çok toprak ve azınlık sorunları var.

Kuşkusuz bir Balkan federasyonuna ihtiyaç olduğunda akıllı politikacılar bunu dikkate alacaklar. Ancak bugün bir Balkan federasyonu fikrini ve iyi niyetini güçsüzleştiren Bulgaristan var. Bulgaristan'ın doyumsuzluğu 1913' teki Balkan ittifakını bozdu. Mağlup olmasına karşın Dünya Savaşı sonrası kendi istek ve şiddetli arzularını destekledi. Bulgaristan'sız bir Balkan federasyonu yarım, Bulgaristan'lı bir Balkan federasyonu ise imkansızdır. Bulgaristan'ın gerçekler karşısında uzlaşması ve üstünlük hülyalarından vazgeçmesi gerekir.

Maalesef bugün en ufak bir ümit belirtisi dahi yok ve Balkan federasyonu fikri belirsiz uzaklıkta⁴⁰⁵

Balkan Paktı öncesi, 29 Kasım'da Türk Dışişleri Bakanı Rüştü Bey Bulgar gazeteci D.Grigoriev'e Sofya istasyonunda bazı açıklamalar yapmıştır. Açıklamaların bir kısmı şu şekildedir:

Grigoriev: "Ekselans, bizde ve Avrupa'daki çevrelerin çoğunda Bulgaristan'a komşu ülkelerde, Bulgaristan için rahatsız edici bir şeylerin olduğu kanısı var."

Tevfik Rüştü Bey: "Nasıl rahatsız edici? Neden? Ben sizi temin ederim ki, hiç kimse barışı ihlal etmeyi düşünmüyor. Balkan devletlerinin politikası değişmemiştir."

Grigoriev: "Ancak tüm teminatlara rağmen biz, sizin de büyük yardımlarınızla paktlar yapıldığına şahidiz. Bunların Bulgaristan' a karşı olduğu söylenmekte. İşte, siz Atina ve Belgrad'dan imzalanmış paktlarla dönüyorsunuz. Romanya ile de imzaladınız."

Tevfik Rüştü Bey: "Bulgaristan'la da bir paktımız olabilir. Yeter ki Bulgaristan imzalamaya razı olsun. Bulgaristan'a karşı bir blok? Bu kesinlikle yalan."

Grigoriev: "Ancak tartışmasız, bu paktların temelinde antlaşmaların revize edilmesine karşı koyma fikri var. Siz bunun Bulgaristan için ne demek olduğunu biliyorsunuz."

Tevfik Rüştü Bey: "Biz Türkler gerçekten anti revizyonistiz. Kimseden bir şey istemiyor ve kimseye de bir şey vermiyoruz. Barış içinde ve kimsenin bizi rahatsız etmeyeceği şekilde, kendi sınırlarımız dahilinde gelişmek istiyoruz. İsrarla Balkanlar'da bir barış istiyoruz. Bunun için de antlaşmalar, uluslararası iyi ilişkiler için en garantili esastır. Bulgaristan her zaman antlaşmalara riayet etmiştir. Antlaşmaların esasına sadık kalınarak her şey imzalanabilir."

Grigoriev: "Evet ekselansları bu doğru. Savaştan sonra bu tür beyanatlar Bulgar hükümetleri tarafından da yapıldı. Biz bu antlaşmaların tüm maddelerinin (azınlık hakları ile ilgili maddeler kastedilerek) uygulanmasını istiyoruz, sadece bize vazifeler yükleyen maddelerin değil."

⁴⁰⁵ Zora, S. 1597, 12 Oktomvri 1924, s. 4.

Rüştü Bey cevap vermekten kaçınarak: “Bana göre en yakın zamanda tüm Balkan milletleri arasında anlaşma şartları oluşmalı. Ben Bulgaristan’ın kendini neden tehdit altında saydığını anlayamıyorum. Ve madem ki bu paktlar antlaşmaların esaslarına dayanıyor, neden komşuları ile paktlar imzalamasın ki.

Grigoriev: “Bunu herhalde Başbakanımıza da sordunuz?”

Tevfik Rüştü Bey: “Hayır sormadım. Ancak neden imzalamadığınızı anlamıyorum. Bu paktlar saldırmazlığın ve dostluğun bir arzusu. Onlar antlaşmalara aykırı değil.”

Grigoriev: “Ancak Bulgaristan bu antlaşmaları bir kere imzalamış, neden tekrar imzalaması gerekiyor. Zayıf, küçük ve silahsızlanmış bir Bulgaristan ne saldırısı düşünebilir. Acaba bir Türk bölgesi ya da Balkanlar’da herhangi bir bölge tehdit altında mıdır?”

Tevfik Rüştü Bey: “Kimse saldırı düşünmüyor. Böyle bir düşünce de en az Türkiye’de. Türkiye hiçbir zaman saldıran olamaz. Bizim anayasamız buna izin vermiyor. Biz sadece kendi bölgemizi koruyabiliriz. İmzalanan paktlar, tarafları sadece saldırmamaya mecbur etmiyor, aynı zamanda başka bir ülkeye saldırıda yer almamalarını da öngörüyor. Paktların esası bu.”

Grigoriev: “Atina ve Belgrad’daki izlenimleriniz neler?”

Tevfik Rüştü Bey: “Mükemmel. Memnuniyetim tam. Üç taraf arasında büyük bir güven var. Bu üç ülke arasındaki ilişkilerle ilgili iyimser ve daha iyimser oluyorum. Balkan milletleri arasındaki bu tam uyumdan dolayı çok mutluyum.”⁴⁰⁶

Türk Dışişleri Bakanı Rüştü Bey, Balkan Paketi’nin imzalanmasından önce Utro gazetesine de bazı açıklamalarda bulunmuş: “Bulgaristan dahil tüm Balkan ülkeleriyle barış antlaşmalarımız var. Tarafımızdan imzalanan paktların gerçeklik değeri var. Verilen sözün tutulması bizim için kutsal bir gelenektir. Paktlar uluslararası hayatı düzenleyen ihtiyaçlardır. Bugün bir ütopya olan Avrupa ülkeleri arasında birlik hedeflenmeli. Halkımıza daha iyi bir hayat sunabilmek için yeni kombinasyonlar aramaya mahkumuz.

Er ya da geç Bulgaristan da bizimle birlikte görev almaya razı olacaktır. Biz Balkan halkları asırlardır aramızda savaştık. Fakat netice sadece ızdırıp. Biz

⁴⁰⁶ Zora, S. 4323, 1 Dekemvri 1933, s. 5.

birbirimizi yok edecek durumda değiliz ve yan yana yaşamaya mecburuz. Bu var oluşumuz iyi hale gelsin ve beş Balkan ülkesi arasında iyi olaylar yaşansın. Balkan ülkeleri arasında sadece Bulgaristan tamamıyla bir Balkan ülkesidir. Kalıcı bir barış sağlayıp anlaşarak yaşamımızı sürdürmeliyiz. En iyisinin statükonun korunması olduğunu düşünüyorum. Balkan Pakti'nin temel prensibi bu olacak.”⁴⁰⁷

2. İmzalanması ve İçeriği

Bulgaristan ve Arnavutluk'un revizyonizmini göz önünde tutan ve nihai amaçları Balkanlar'da statükonun korunması olan Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya 9 Şubat 1934'te Balkan Pakti'ni imzalamıştır.⁴⁰⁸

Balkan Pakti'nin Bulgaristan'a karşı kurulduğu görüşü büyük ölçüde doğrudur. Ancak dört devletin bir ittifak bağı ile birleşmelerine sebep olarak sadece Bulgar tehlikesi gösterilemez. Sebep Almanya'nın genişlemesinden duyulan korku da değildir, çünkü paktın imzalandığı tarihte Nazi rejimi henüz bir yılını doldurmamıştır. İtalya'nın Balkanlar'daki emelleri Paktın kurulmasına bir neden olarak gösterilebilir, ancak İtalya'nın bu sıralarda Balkanlar'da çekiştiği devlet Yugoslavya'dır ve Yugoslavya da Küçük Antanta güvenebilirdi. Yunanistan ise Paktın imzalanmasından önce, kendisini yeni Balkan savaşlarına sokacak gruplaşmalara girmeyeceğini açıklamış ve hatta Yunan Dışişleri Bakanı Maksimos İtalya'ya giderek Mussolini ile görüşmüştür. Bu görüşmede Maksimos Mussolini'yi, Yunanistan'ın İtalya'ya karşı olan bir cepheye katılmaya niyeti olmadığına inandırmaya çalışmıştır. Balkan Pakti'ni İtalya'ya karşı kolektif güvenlik tedbiri olarak gören tek devlet Türkiye olmuştur. İtalya'nın Akdeniz'deki faaliyetleri ve Mussolini'nin İtalya'nın yayılma alanı olarak Küçük Asya'dan bahsetmesi Türkiye'yi endişelendirmiş ve Türkiye güvenliğini bölgesel paktlarla sağlamaya çalışmıştır.⁴⁰⁹

Dört devlet arasında Paktın kuruluşunun kağıt üzerindeki nedenlerinden başlıcası Bulgar revizyonizmi ise de, en önemli amacı Yugoslavya'yı da kendi aralarına alarak günün birinde gerçekleşmesi muhtemel bir Bulgar-Yugoslav işbirliğine bu yoldan engel olmaktır. Daha Balkan Konferansları sırasında

⁴⁰⁷ **Utro**, S. 7335, 2 Fevruari 1934, s. 1-5.

⁴⁰⁸ Sander, **a.g.e.**, s. 9.

⁴⁰⁹ Sander, **a.g.e.**, s. 9-10.

Bulgaristan Yugoslavya'ya yaklaşıarak, Yugoslav desteğini sağlamaya çalışmış, ancak Türkiye ve Yunanistan bunu önlemiştir.⁴¹⁰ Nitekim Bulgar basını da Türk-Yunan yakınlaşmasına en önemli neden olarak bu görüşü ortaya atmıştır.

Balkan Paktı Atina'da imzalanmadan önce 5 Şubat'ta Belgrad'da dört Balkan ülkesi dışişleri bakanı tarafından parafe edilmiştir. Paktın parafe edilmesinden sonra Yugoslavya Dışişleri Bakanı Yevtiç, Romanya Dışişleri Bakanı Titulesku ve Türkiye Dışişleri Bakanı Rüştü Bey tarafından Bulgaristan'ın Belgrad Büyükelçisi Köseivanov'a gönderilen mektupta, Paktın Bulgaristan'a karşı olmadığını ve Bulgaristan'ın da Pakta dahil olması arzularını dile getirmişler. Mektupta Paktla amacın çok yönlü ilişkiler için bir Balkan kombinasyonu oluşturmak olduğu belirtilmiştir.

Mektupta Rüştü Bey, Bulgaristan'la Türkiye arasındaki Dostluk Antlaşmasının yürürlükte kalacağını ve Bulgaristan'la genel bir işbirliği için temaslarda bulunmaya hazır olduğunu ifade etmiş. Rüştü Bey Paktın iki ülke arasındaki dostluğu sona erdirmeyeceğinin de altını çizmiş.⁴¹¹

Zora gazetesi, Paktın Atina'da imzalanmasından önce Sofya'da dolaşan ilginç bir söylenti aktarmakta. Buna göre Türk Dışişleri Bakanı Rüştü Bey, Başbakan Muşanov'la görüşmek için Sofya istasyonundan geçerek Atina'ya gitmek istemiş. Ancak kendisine Muşanov'un rahatsız olduğunun söylenmesi üzerine yolunu Niş-Selanik-Atina olarak değiştirmiş.⁴¹²

Zora, Paktın imzalanma törenini de şöyle aktarıyor: "Pakt 9 Şubat'ta dört ülke Dışişleri Bakanları tarafından saat 11:00'da Atina Bilimler Akademisi binasında imzalandı. Paktın imzalandığı, yapılan 101 pare top atışı ile Atina halkına duyuruldu. Tören sırasında dört ülkenin milli marşları ile Atina, Pire, ve çevresindeki kiliselerin çanları aynı anda çalıyordu. 9 Şubat Atina'da ulusal bayram ilan edildi.

Paktın imzalanmasından sonra şampanya patlatıldı. Yunan Başbakanı Tsaldaris elinde kadehle: "Pakt kimseye karşı değil. Barışçı bir belge olan Paktın amacı Balkan milletlerinin güvenliğini sağlamak. Tüm Hellen halkının bundan memnun kalacağına eminim" dedi.

⁴¹⁰ Sander, **a.g.e.**, s. 10.

⁴¹¹ **Zora**, S. 7378, 7 Fevruari 1934, s. 1.

⁴¹² **Zora**, S. 7378, 7 Fevruari 1934, s. 1.

Daha sonra sözü alan Romanya Dışişleri Bakanı Titulesku, Tsaldaris'e teşekkür ederek: "İmzalanan Pakt Balkan milletlerinin barış içinde çalışma isteğinin bir göstergesidir. Pakt kimseye karşı değildir ve diğer Balkan ülkelerinin de katılımına imkan verecek şekilde düzenlenmiştir" dedi.

Rüştü Bey ise sadece " Pakt barışa hizmet ediyor" demekle yetindi.

Türk, Yunan, Romen ve Yugoslav Dışişleri Bakanları Atina caddelerinden geçerken, binlerce Yunanlı kendilerini alkışlayarak: "Yaşasın Balkanlar, Yaşasın Balkan İttifakı" şeklinde tezahüratta bulunuyordu."⁴¹³

Yunan Hükümetinin üç Balkan Dışişleri Bakanı onuruna Grand Bretan Oteli'nde verdiği yemekte bir konuşma yapan Yunan Dışişleri Bakanı Maksimos: "Balkan milletlerinin vatanlarının güvenliği için endişe etmeye hakları var. Pakt kimseye karşı değil. Çünkü kimsenin kimseye bir saldırı niyeti yok." dedi.⁴¹⁴

Kendisine Balkan Paktı ile ilgili soru sorulan Bulgar Başbakanı Muşanov, ikili görüşme ve anlaşmalara (özellikle Yugoslavya kastedilerek) taraf olduğunu belirterek şunları söylemiştir: "Bu kadar yorumlara sebebiyet verecek kadar ilgimi çekmeyen Balkan Paktı sorularından yoruldum. Neden komşular arasında ayrı görüşmelere önem verilmiyor. Bulgaristan ve komşuları arasında Balkan Paktından bağımsız çözülebilecek sorunlar var."⁴¹⁵

İmzalanan Paktın 1. maddesi ile dört devlet tüm Balkan sınırlarının güvenliğini karşılıklı olarak güvence altına almıştır. Güvence altına alınan sınırların hangileri olduğu 9 Şubat'ta imzalanan gizli II. sayılı İmza Protokol⁴¹⁶ünde açıklanmıştır. Bunlar; Romanya-Bulgaristan, Romanya-Yugoslavya; Arnavutluk-Yugoslavya, Arnavutluk-Yunanistan; Yugoslavya-Bulgaristan; Yunanistan-Yugoslavya, Yunanistan-Bulgaristan, Yunanistan-Türkiye, Bulgaristan-Türkiye sınırlarıdır. Dört devletin aralarındaki sınırları birbirine karşı koruması söz konusu olmadığı için gerçekte dört devletin Bulgaristan ile sınırların güvencesi sağlanmıştır.⁴¹⁷

⁴¹³ Zora, S. 4382, 11 Fevruari 1934, s. 3.

⁴¹⁴ Utro, S. 7343, 11 Fevruari 1934, s. 1.

⁴¹⁵ Dnevnik, S. 10294, 12 April 1934, s. 1.

⁴¹⁶ Gizli Protokol Nisan 1934'te İngiliz "Times" Gazetesi tarafından yayımlanmış. İngiltere ve Fransa gizli metnin de Pakt metni gibi Milletler Cemiyeti'ne takdimini istemiş. Zora, S. 4444, 28 April 1934, s. 1.

⁴¹⁷ Soysal, a.g.m., s. 159.

Pakt devletlerinin Balkan dışı ülkelere karşı sınırlarının güvencesi Paktın kapsamı dışında bırakıldığı için bu sınırları değiştirmek amacı güdecek Balkan dışı bir saldırı diğer Pakt devletlerinin harekete geçmesini gerektirmeyecektir.⁴¹⁸

Paktın 2. maddesi ile Pakt üyeleri başka bir Balkan Devletine (Bulgaristan, Arnavutluk) karşı diğer devletlere danışmadan ayrı siyasal paktlar yapamayacaktır.⁴¹⁹

Zora'nın haberinde "Times"a göre Pakt, Balkanlar'da barış için daha iyi bir organizasyon amaçlıyor ve Paktın saldırgan bir özelliği yok. Fransız "Tan"a göre Pakt, Balkan ülkeleri arasında ekonomik işbirliği için imkanlar sağlamakta. Ancak Paktın her şeyden önce politik bir önemi var.⁴²⁰

Slovo'ya göre Pakt, ayrı devlet menfaatlerini kolektivizm menfaatleri hükmü altına alıyor. Bu bağımlılığın tayini ile yeni bir devlet egemenliği prensibi meşrulaştırılarak, devletlerin kendi dışişlerinde bağımsız olma hakkı ortadan kaldırılıyor. Slovo şöyle devam ediyor:

"Pakttaki antirevizyonizm sadece Cenevre Müessesesinin Sözleşmesine değil, aynı zamanda savaşı yasaklamayı amaçlayan Kellog-Briand Paktına ve barış antlaşmalarındaki haksızlıklarla ezilmiş tarafsız vicdana da aykırı. Uluslararası etiğe de aykırı olan Pakt, bazı ülkelere başka ülkeleri ezme imkanı veriyor. Ancak bugün paktı imzalayan bazı devletlerin mutlu varlıklarını 1914'teki dünya etiğine borçlu oldukları unutulmamalı.

Bulgaristan uluslararası doğruluğun ve uzlaşmanın esaslarını çiğneyen bu Pakta dahil olamazdı."⁴²¹

3. Basındaki Yankıları

Bulgaristan'ı oldukça meşgul ve rahatsız eden Balkan Paktı, Bulgar basınında da eleştirilere ve değişik iddiaların ortaya atılmasına neden olmuştur. Pakt, Bulgar basınında daha imzalanmadan önce tartışılmaya başlanmıştır.

Sofya Üniversitesi Hukuk Profesörlerinden ve Bulgaristan'ı Balkan konferanslarında temsil etmiş delegelerden G. P. Genov, Bulgar gazetecilere Paktla ilgili olarak şu açıklamaları yapmıştır: "Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya

⁴¹⁸ Soysal, **a.g.m.**, s. 160.

⁴¹⁹ Soysal, **a.g.m.**, s. 162.

⁴²⁰ Zora, S. 4382, 11 Fevruari 1934, s. 3.

⁴²¹ Slovo, S. 3493, 14 Fevruari 1934, s. 1.

ve Romanya'nın, aralarında bir pakt yaparak bizi izole etmeyi amaçladıkları gayet açık.

Antlaşmaların revize edilmesi konusunun çok yakında masaya konacağını gören komşularımız bir gayret içerisinde. Biz hiçbir şekilde bu paktı imzalamayacağız. Çünkü öngörülen paktın amacı Balkanlar'daki statükoyu sağlamlaştırmak. Mevcut statükonun korunmasına yönelik bu paktı imzalamamız savaş istediğimiz anlamına gelmiyor. Ancak Bulgaristan barışçı yollarla statükonun değiştirilmesi için mücadele edecek.

Komşularımızın amacı bizi özel bir antlaşma ile bağlayarak, revizyon konusunu gündeme getirmemizi önlemek. Yani Bulgaristan böyle bir paktı imzaladıktan sonra, Almanya'nın 1914'te dediği gibi, "Antlaşmalar bir parça kağıttır" diyemeyecek.⁴²²

Utro gazetesi, Balkan Paktı fikrinin mimarının Yunanistan ve eski Yunan Dışişleri Bakanı Papanastasiu olduğunu belirterek şunları yazmakta: "Bir Balkan paktı fikrini ilk kez ortaya atan kişi eski Yunan Dışişleri Bakanı Papanastasiu'dur. Papanastasiu daha 1930'da ilk Balkan Konferansı sırasında Atina'da böyle bir fikir ortaya atarak, bir pakt önerisinde bulundu. Kendisi altı Balkan ülkesini kapsayan bir ittifak istiyordu.

1931 tarihinde İstanbul Konferansında Prof. Spiropulos, Yunan delegasyonu adına bir Balkan paktı projesi sundu ve bu kabul edildi.

Bu Pakt Yunanistan tarafından düzenlenmiş bir pakt olarak karşımıza çıkmakta.

Yunan Dışişleri Bakanı Maksimos birkaç haftadır bazı Balkan ülkelerinin ve büyük güçlerin başkentlerini dolaşarak Balkan Paktını anlatmakta.

Neden Yunanistan kendi önerdiği bu paktın mutlaka imzalanmasını istiyor? Neden Bulgaristan'ın da imzalamasında ısrar ediyor? İmzalamadığımız takdirde siyasi olarak izole edileceğimiz konuşuluyor. Neden bu kadar ileri gidiliyor? Paktın bu kadar çabuk imzalanmak istenmesi, komşularımızın bazı durumlardan rahatsız olduklarının bir göstergesidir.

Şimdiye kadar Balkan Konferanslarında yaptıkları açıklamalarda amaçlarının "Balkanlar Balkan halkları" için deyimini hayata geçirerek, Balkan

⁴²² Zora, S. 4320, 27 Noemvri 1933, s. 3.

yarımadasında güçlü ülkelerin bazı siyasi ve ekonomik niyetlerini önlemek olduğunu belirtiyorlardı.

Bugün Balkanlar şu ana kadar olduğundan daha fazla bir tehdit altında değil. Balkanlar hiç kimse tarafından tehdit edilmiyor. Aksine Avrupa, barışı sağlamak çabasında. Görünen o ki yakın bir zamanda olası bir savaş da söz konusu değil. Öyleyse başka nedenler aramamız gerekiyor. Yunanistan'ın Paktın imzalanmasında gösterdiği enerjinin başka nedenleri olmalı. Gerçek şu ki, eğer Bulgaristan geçen sonbaharda Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanmış ve kendisine de önerilmiş paktı imzalamış olsaydı, Yunanistan bugün Balkan Paktının mutlaka imzalanmasında ısrar etmezdi.

Üçlü bir Yunan-Türk-Bulgar paktı Yunanistan'ın bazı isteklerini şimdilik tatmin etmekte yeterli olacaktı. İsmet Paşa ve Rüştü Bey de bu amaçla Sofya'ya gelmişti. Ancak Bulgaristan bunu reddetti.”⁴²³

Özellikle Rüştü Bey'e kırgın olan Bulgar basını, Rüştü Bey'i “paktoman” olarak adlandırmakta. Utro gazetesi “Rüştü Bey Hâlâ Bizi Kandırıyor” başlığı ile şunları yazmakta: “Bulgaristan'ın Ankara Elçisi Antonov, Rüştü Bey'le yaptığı görüşmede, Balkan Paktı'nın Bulgaristan tarafından reddedilme sebeplerini açıklamıştır. Temel sebeplerden biri Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya'daki Bulgar azınlıkların durumu, diğeri ise Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkış sorunudur. Her iki sorun da hala çözümsüzdür. Antonov, Paktın Bulgaristan tarafından imzalanmasının statükonun tanınması anlamına geleceğini ifade etmiştir. Rüştü Bey ise hâlâ Bulgaristan'ı Pakta girme ve böylelikle statükoyu koruma konusunda kandırabileceğini umuyor.”⁴²⁴

Dr. P.Djidrov, Zora gazetesindeki “Balkan Paktı ve Bulgaristan” adlı makalesinde, Paktın bir etkinliği olmayacağı ve Bulgaristan'a karşı yapılmış olduğu görüşüyle şunları yazmakta: “Uzun zamandır Bulgaristan ve Arnavutluk hariç, Balkan devletleri arasında yapılan antlaşma ve Balkan Paktı hazırlıklarıyla ilgili haberleri okuyoruz.

Paktın temelinde büyük ihtimalle sınırların ortak savunulması fikri yatacak. Paktta bazı büyük devletlere karşı savunma yükümlülüklerinin kabul edileceğine ihtimal vermiyoruz.

⁴²³ Utro, S. 7327, 24 Ocak 1934, s. 1.

⁴²⁴ Utro, S. 7332, 29 Ocak 1934, s. 3.

Eğer Paktın amacı tüm ülkelere karşı statükoyu korumak ise, ciddi bir önemi olabilir mi? Dört ülkeyi 50 milyonluk nüfuslarıyla birleştiren Paktın, Romanya'yı Rusya karşısında savunabileceğine ya da Asya sorunlarında Türkiye'nin yardımına koşacağına ve mesela İtalya ve Yugoslavya arasındaki bir ihtilaf durumunda, İtalya'ya karşı koyabileceğine ihtimal verilebilir mi?

Büyük Avrupa devletleri Paktın içeriğini çok iyi biliyor ve bu yüzden de Paktı ciddiye almıyorlar. O zaman bu belgenin büyük tarihi önemi nerede? Bununla Balkan ülkeleri tarihinde yeni bir devir başlıyormuş!

Yunanistan'da, amacın ilgili devletlerin sınırlarını güvence altına almak olduğu ve maalesef bu paktın hepsinin ortak komşusu Bulgaristan'a karşı olduğu gizlenmiyor. Bu görüş önceden hazırlanmış Türk-Yunan Paktı tarafından da destekleniyor.

Paktın amacı gerçekten onu imzalayanları Bulgaristan'a karşı savunmak ve Bulgaristan'ı revizyon düşüncesinden vazgeçirmekse, biz komşularımızın Bulgaristan gibi küçük, zayıf ve silahsızlanmış bir ülkeye karşı sınırlarını ortak savunma isteklerine bir anlam veremiyoruz. Biz onların Bulgaristan'ı bütün dünyanın önünde Pakta davet etme küstahlığını da anlayamıyoruz.

Bize göre Paktın saldırgan bir özelliği olmayacak. Çünkü zaten daha büyük Avrupa ülkeleri buna müsaade etmez. Ancak eğer bir saldırı korkusu yoksa, neden bir savunma paktı kurulacak? Dünyada bir savaşın patlak vermesi durumunda bu Balkan anlaşmasının bir yararı olacak mı?

Eğer Milletler Cemiyeti ya da başka uluslararası bir kurum barış, adalet ve insanlık adına Bulgaristan'ın sınırlarını değiştirirse, Paktın bir anlamı kalacak mı? Statükonun korunmasına yönelik daha büyük bir güç –Küçük Antant- varken Balkan Paktı'na ne gerek var?

Bulgaristan'ın Pakta kendi arzusu ile girmesi, barış antlaşmalarından doğan haksızlıkları kabul ve milli davasını kurban etmesi anlamına gelir ki, hiçbir Bulgar hükümeti böyle bir şeyi kabul edemez.

Bu Pakt sadece Bulgaristan'a karşı yapılmış küstahça bir diplomatik oyun ile onu imzalayanların birbirlerine karşı iki yüzlülüğüdür."⁴²⁵

⁴²⁵ P. Djidrov, "Balkanskiyat Pakt i Bilgariya (Balkan Paktı ve Bulgaristan)", **Zora**, S. 4381, 10 Fevruari 1934, s. 2.

Balkan Paktı'nın imzalanmasından sonra Prof. Mollov tarafından yazılan bir yazıda, Bulgaristan'ın dış politikası da eleştirilmekte: "Bizim dış politikamızın diğer Balkan ülkeleri dış politikalarından farkı, uzun zamandır süren inisiyatif ve yapıcılık yoksunluğudur. İç sorunlarımız devamlı dışa taşınmıştır. Nedense biz demiri sıcakken dövmüyoruz da hep soğumasını bekliyoruz ve böylece kendimizi yeni olaylar karşısında buluyoruz.

Diplomatik imkanların sonuçlarını hazırlamak yerine her zaman maksimum istekler ileri sürerek diğer ülkeleri karşımızda buluyoruz. Bu durum ulaşmak istediklerimize her zaman bir engel olmuştur.

Dış politikamız, maalesef menfaatlerimizi ilgilendiren sorunları ve çözümlerini ortaya koyamadı. Sorunların çözümü Milletler Cemiyeti çerçevesinde aranmadı.

Balkan Paktı'nın Bulgaristan'sız imzalanması Bulgaristan'ın beceriksizliğinden kaynaklanıyor.

Yunanlılar daha 1925'te Balkan ülkelerinin yakınlaşması konusunu ortaya koydular. 1929 Balkan Konferansında bir proje hazırlandı ve tüm Balkan ülkeleri ortak müzakereye katıldı. Bizde de bununla ilgili bir inceleme yapılabilirdi.

Bulgaristan şimdiden dış politikada bir yapılanmaya gitmeli. Hangi amaçları ortaya koyacağını tespit ederek, kendini Avrupa'nın bu bölgesinde gelişen olaylara göre ayarlamalı."⁴²⁶

Andreev, "Bulgar Karşıtı Pakt" başlığını attığı yazıda, Paktı imzalayan ülkeleri eleştirmekte ve Paktın Bulgaristan'a karşı yapıldığı görüşüyle şunları yazmakta: "Son zamanlarda iç düzensizlik ve maddi sıkıntılarımıza bir de dış kaynaklı endişeler eklendi. Halkımız hak etmediği zor günler yaşıyor. Barıştan sonra silahsızlandırılmış ve birçok şeylerden yoksun bırakılmış fakir milletimizin parçalanmasını izliyoruz.

Milletimizin durumu Milletler Cemiyeti'nin vicdanına kaldı. Komşularımız bizi kötü değerlendirdiler ve iyi niyetimizi yanlış anladılar. Bizi bir paktla bağlayarak, barış antlaşmalarının değişimi hakkından mahrum etmek istediler.

İlk sırada Yunanlılar var. Bu güney komşumuz asırlardan beri bize karşı acımasızca ve nefretle hareket ediyor. Her zaman bize karşı en acımasız onlar

⁴²⁶ VI. Mollov, "Bılgariya i Balkanskiya Pakt (Bulgaristan ve Balkan Paktı)", **Utro**, S. 7344, 12 Fevruari 1934, s. 1.

oldu. Eski Elada'nın bugünkü zavallı evlatlarının iç ve dış politikasını sanki Bulgarlara düşmanlık belirliyor. Batı Trakya'ya adeta Slav halkını güneyden kuşatarak, Akdeniz sahillerinden koparmak için yayılmışlar. Makedonya'dan terbiyesizce kovdukları Bulgar halkına hiçbir tazminat dahi ödemediler.

Türkiye'nin savaşlardan sonra da bize karşı politikası değişmedi. Türk devlet adamları, cesur askerlerimizin şanlı galibiyetleri ile yarımadadan koparıldıklarını çok iyi biliyorlardı ve bu yüzden de Doğu Trakya'daki soydaşlarımıza hep nefretle baktılar. Bulgarların çoğunu kovan Türkler, oraya kendi soydaşlarını yerleştirdiler. Görüldüğü gibi imzaladığımız saldırmazlık antlaşması da Türkleri memnun etmeye yetmiyor. Yunanlılarla yaptıkları ittifak da onları yeterince tatmin etmiyor olsa gerek, bu kadar ısrarla Balkan Paktını istiyorlar.

Kuzey komşumuzla da anlaşmazlıklarımız yılladır devam ediyor. Dobruca ve Besarabya'daki Bulgarlar da hiçbir hakka sahip değil....

Batı komşumuzdan da bizi azınlık ve toprak sorunları ayırıyor. Yeni esir edilmiş Makedonya, dünyadaki en cebri rejime tahammül ediyor. Makedonya'nın tarih tarafından da tanınmış Bulgarlık özelliği, Sırp şovenistleri tarafından reddediliyor. Bu eski Bulgar kültürünün beşiği Türk boyunduruğu altında bile özgürce var olduğu halde, şimdi Slav zalimleri Sırp tarafından acımasızca takip ediliyor.

Aynı Yugoslav bakanlar değil mi, Bulgar Çarı'nı ve Başbakanı'nı gürültü ve patırtı ile karşılarken, aynı anda dört taraflı paktın imzalanması sırasında Yunan Cumhurbaşkanı'na yüksek nişanı takan?

Bu Paktın adı dört taraflı pakt değil, Bulgar karşıtı paktır! Çünkü hakiki vazifesi, komşularımızın Bulgar topraklarındaki hakimiyetlerini güçlendirerek, Bulgarlar üzerindeki esareti ebedileştirmek...⁴²⁷

Zora gazetesi, "Balkan Paktı Etrafındaki Sır Perdesi" başlığı ile Türkiye'nin Sovyetler Birliği, Yunanistan'ın da İtalya karşısında Pakta koydukları çekinceyi şu şekilde açıklamakta: "Acele ile yapılmış Balkan Paktı etrafındaki sırlar beklendiğinden önce ortaya çıkmaya başladı. Bunun sebebi, Paktın bazı güçlü ülkelerin menfaatlerine aykırı olması sebebiyle imzalanmasına karşı çıkmaları.

⁴²⁷ Nikola Andreev, "Protivo Bılgarski Pakt (Bulgar Karşıtı Pakt)", **Slovo**, S. 3497, 19 Fevruari 1934, s. 1.

Bağımsız Yunan gazetesi “Aneksartitos” Atina’daki güçlü bir ülke elçisinin Yunan muhalefet şefleri önünde yapmış olduğu açıklamalarla ilgili sansasyon yaratacak bilgiler yazmakta. Paktın imzalanması arifesinde Türk Dışişleri Bakanı Rüştü Bey, Cumhurbaşkanı Kemal Paşa tarafından yazılmış uzun ve şifreli bir telgraf almıştır. Kemal Paşa telgrafta, Türkiye’nin hiçbir askeri taahhütte bulunmaması şartı ile Paktı imzalamasını istemiş. Paktın imzalanmaması tehlikesi karşısında, üstelik de son anda, meslektaşları Rüştü Bey’e istediği güvenceleri vermek zorunda kalmışlar. Ve bu şekilde Paktın gücü bir yere kadar zayıflamıştır.

Kemal Paşa’nın Rüştü Bey’e gönderdiği telgraf büyük huzursuzluk yaratmış. Kemal Paşa’nın, telgrafı, Ankara’daki Sovyet Elçinin girişimleri sonucu gönderdiği tahmin ediliyor.

Atina’daki muhalif çevrelere göre Yunanistan’dan da bu tür isteklerde bulunan başka büyük bir ülkenin (İtalya) daha bulunduğu ve bunun da kabul edildiği belirtiliyor. Atina’daki muhalif gazeteler haklı olarak bu kadar tantana ile ilan edilen böyle kötü hazırlanmış ve etkisiz bir paktın ne anlamı olduğunu soruyor. Yine bu çevrelere göre Pakt, antlaşmaların revizyonuna karşı sadece platonik bir gösteriştir.

Başka çevrelere göre ise Pakt, muhtemel bir savaş durumunda Bulgaristan’ın müttefiki olabilecek güçlü bir ülkenin statükonun değişimi için yaratacağı tehlikeyi bertaraf etmemekle birlikte, Pakta taraf ülke sınırlarını tehdit eden başka kronik tehdidi bertaraf etmekte. Elbette bununla Bulgar Makedonya İhtilal Teşkilatı kastediliyor.

Tüm bu sırları meydana çıkaran “Aneksartitos” şunu da ekliyor: “Paktın imzalanmasından önce Belgrad’da dört ülke Dışişleri Bakanları yoruma açık bir protokol imzalamışlardır. Buna göre anlaşmayı yapan dört ülkeden herhangi birinin topraklarına Bulgar Komitelerin girmesi durumunda, bu Bulgaristan tarafından yapılmış bir saldırı kabul edilecek.”

Yunan gazetesinin bu haberleri üzerine kendisine soru sorulan Yunan Başbakanı Tsaldaris, özür dileyerek Paktla ilgili geniş açıklamalar

yapamayacağını ifade etti. Tsaldaris'in bu haberleri reddetmemesi dikkat çekici."⁴²⁸

Eskisi kadar şiddetli olmasa da Yunanistan ve Yugoslavya Makedonyası'ndaki sınırlara Makedonya Teşkilatına mensup Bulgar komitacılar tarafından bu dönemde de küçük çaplı saldırılar düzenlenerek sınır ihlalleri yapılmakta. Nedkov, Paktın imzalanmasının sınır ihlalleri sebebiyle Bulgaristan için tehlike yarattığı görüşüyle şunları yazmakta: "Pakt ilk tasarlandığında taraflara Balkan sınırları güvenliğini aşan yükümlülükler kabul ettiriyordu. Ancak Türkler bu duruma karşı ihtiyatlı idi. Türkiye Pakta, Balkan dışı bir ülkeyle savaş yürütmek için her türlü vazifeden azat edildiğinde dahil olmuştu. Bu durum Yunan muhalefetine de aynı tutumu takınması için bahane verdi.

Yunan muhalefeti çoğunlukta olduğu Senatoda, Paktı bozma tehdidinde bulunarak hükümete malum deklarasyonu kabul ettirdi. Burada Yunanistan hiçbir Balkan dışı ülke ile savaş için yükümlülük kabul etmiyor. Paktın amacı antlaşmalarla belirlenmiş durumu ve Paktı imzalamış ülkelerin sınırlarını Bulgaristan'a karşı korumak. Buraya kadar Pakt, Bulgaristan için bir tehdit oluşturmuyor. Ancak tehlike, Paktın taraflarının Londra'da imzalanmış saldırganı tarif eden antlaşmayı tatbik etmeleri halinde başlayacak. Bu onlara Bulgar komiteler tarafından yapılan sınır ihlallerinin Bulgaristan tarafından yapılmış sayılmasına imkan verecek. Bulgar topraklarına saldırgan olarak değil, saldırıya uğrayan taraf olarak girmeye hak verecek. Bu korkunç bir tehlike. Bulgaristan'ın bu durumda yapacağı en iyi iş bir an önce Milletler Cemiyeti'ne başvurarak, Paktın geçirdiği tüm görüşme safhalarını ortaya koyarak, Balkan barışı için oluşturduğu tehlikeleri anlatmak. Eğer büyük güçlerin müdafaasını istiyorsak, şimdiden bu malumatlar verilmeli."⁴²⁹

Bulgar basınına göre Belgrad'ın Balkan Pakti'na dahil olmasında Fransa'nın baskısı etkili olmuş. Dnevnik'te yazılan bir makalede Balkan Pakti'nin Balkan dışı bir güç tarafından dikte edildiği görüşüyle şunlar yazmakta: "Balkanlar'da bir gün huzurun sağlanacağına dair şüphem var. Ayrıca Balkanlar'ın kendi kaderlerini tayin edip kendi politikalarını yönetmelerine izin verileceğine dair de ciddi şüphelerim var.

⁴²⁸ Zora, S. 4395, 26 Fevruari 1934, s. 1.

⁴²⁹ T. Nedkov, "Malkiya Çetvoren Pakt (Dörtlülük Küçük Pakt)", Slovo, S. 3518, 16 Mart 1934, s. 1.

Bir zamanlar Balkanlar üzerine Viyana'dan ve Petersburg'dan gelen korkunç bir nüfuz vardı. 1906'da olduğu gibi 1912, 1913, 1915 ve 1918 yıllarındaki olaylarda Balkanlar, Balkan barışını ve Balkanlar'ın menfaatini değil, kendi menfaatlerini gözetleyen yabancı etkinin baskısı altındaydı.

Balkan milletlerinin kaderi daha 1878'de Berlin'de çizildi. Balkan milletlerinin rahat gelişmemeleri ve ilerlememeleri gerekiyordu. Nifak ardına nifak, ihtilaf ardına ihtilaf. Balkan milletleri güçlü ülkelerin aralarındaki bozuk değişim paralarıydı.

Balkanlar bugün de aynı kaderi yaşıyor. Bazı Balkan ülkelere kasıtlı olarak, diğer Balkan ülkelerini talan etmeleri için yardım ediliyor. Tabii olmayan sınırlar kasıtlı olarak destekleniyor. Ve hiçbir Balkan ülkesi komşusundan çaldığını elinde tutması için, kendisini destekleyen hamilerinin, buna karşılık onun milli ekonomisinin hayati özsularını emdiğini anlamak istemiyor.

Balkan Paktı bir grup ülkenin himayesi altında imzalandı. Bir başka grup ise kendi menfaatlerinin endişesiyle onu bozmak istiyor.

Belgrad, Atina ve Bükreş'in Balkan saadeti için çalışmaya başlayacaklarına inanmıyorum. Onlar yine aldatılacaklar."⁴³⁰

Basın, Paktın Bulgar-Yugoslav yakınlaşmasını engellemek için oluşturulduğu görüşlerine yer vermeye devam etmekte. Minov: "Bulgaristan ve Yugoslavya arasındaki yakınlaşma başlangıcı tüm moralleri bozdu. Çünkü iki Slav ülkenin gözü açılmaya başladı. Ve bu durum doğal olarak Türklerin ve Yunanlıların paniğine neden oldu."⁴³¹ yorumunda bulunurken, Zora da: "Yunanistan ve Türkiye'nin bu pakt üzerinde bu kadar ısrarcı olmalarının sebebi, başlamış olan Bulgar-Yugoslav dostluğunun ilerleyerek bir bloka dönüşebileceği düşüncesi ile açıklanabilir."⁴³² şeklinde yazmakta.

Paktın imzalanmasından önce, Yugoslavya'nın Bulgaristan'sız Pakta dahil olma konusunda tereddüt içinde olduğunu yazan Utro, bunun nedenlerini açıklamakta: "Belgrad Pakt konusunda çekimser. Yugoslavya Bulgaristan'la işbirliğini artırmaktan yana ve yarım bir paktı imzalayıp imzalamama konusunda kararsız. Ancak Türkiye ve Yunanistan, Yugoslav diplomasisi üzerinde büyük bir

⁴³⁰ **Dnevnik**, S. 10265, 7 Mart 1934, s. 1.

⁴³¹ M. Minov, "Balkanskiyat Pakt (Balkan Paktı)", **Slovo**, S. 3480, 29 Yanuari 1934, s. 1.

⁴³² **Zora**, S. 4377, 5 Fevruari 1934, s. 1.

baskı uyguluyor. Paktın ilhamcıları Yugoslavya'nın Bulgaristan'la anlaşmasından şaşkın. Çünkü Yugoslavya ve Bulgaristan'ı kendi Akdeniz kıyıları hakimiyeti için potansiyel bir tehdit olarak görüyorlar.

Yugoslavya'nın Tuna, Bulgaristan'ın Dobruca'daki konumundan dolayı Romanya da bu iki devletin anlaşmasını istemiyor.

Yugoslavya ise ileriye de düşünerek, Güneydoğu cephesinde kendisiyle uzlaşmaz bir Bulgaristan istemiyor. Aynı zamanda Arnavutluk'u da bir Balkan kombinasyonu içine sokmayı arzuluyor. Yugoslavya başka devletlerden ziyade bu iki devletin dostluğunun kendi menfaatleri için daha uygun olduğunu düşünüyor. Çünkü o, başka ülkeleri başka yerlerde de bulabilir."⁴³³

Zora gazetesinde yer alan bir iddiaya göre, Paktın parafe edilmesi sırasında Romanya Dışişleri Bakanı, Belgrad'ın Paktı imzalamaması durumunda Romanya'nın da Küçük Antant'ı terk edeceği tehdidinde bulunmuş.⁴³⁴

Yugoslavya'nın Paktı imzalaması, Bulgar basınında hayal kırıklığı yaratmıştır. Zora gazetesi Belgrad'ın Paktı imzalamasına gerekçe olarak şunu söyler: "Belgrad Hükümeti Paktı imzalamayı reddetmemiş, çünkü bu durum Balkanlar'daki düzene karşı olması anlamına gelecekmiş. Ancak yine de Yugoslavya, Bulgaristan'la bağımsız ve vasitasız anlaşma çizgisini koruyormuş."⁴³⁵

Nedkov, Yugoslavya'ya yönelik biraz sitemli şu sözlere yer vermekte: Bulgarlarla Sırp'lar arasında iyi ilişkiler için bir başlangıcın olduğu şu günlerde nasıl olur da kardeş Yugoslavya'nın silahsızlandırılmış bir Bulgaristan'a karşı böyle bir paktta yer aldığı soruluyor. Bu soruyu Yugoslav kamuoyu da Yugoslav Hükümetine ısrarla sormalı..."⁴³⁶

Dnevnik, Yugoslavya'nın da Paktı imzalayacağını anlaşılmaması üzerine şu yorumda bulunuyor: "Bu Paktla Yugoslavya'nın bağımsız olarak Bulgaristan'a yaklaşmasının önüne geçildi. Balkanlar'daki denge iki Slav halk yararına değişmemeliydi.... Tarihin yolları halkların tabii gelişmelerine karşı yapılan paktlarla değişmiyor"⁴³⁷

⁴³³ **Utro**, S. 7334, 31 Yauari 1934, s. 5.

⁴³⁴ **Zora**, S. 4378, 7 Fevruari 1934, s. 1.

⁴³⁵ **Zora**, S. 4377, 5 Fevruari 1934, s. 1.

⁴³⁶ T. Nedkov, "**Malkiya Çetvoren Pakt**", s. 1.

⁴³⁷ **Dnevnik**, S. 10242, 7 Fevruari 1934, s. 1.

Balkan Paktı'nın Yugoslavya tarafından imzalanmasından sonra da Nedkov bir Yugoslav-Bulgar anlaşmasının gerekliliğini vurgulamakta: "Bir Balkan Paktı için Türk-Yunan inisiyatiflerinin olduğu kargaşa günlerinde, Slavların kalplerinde eşitlik prensibi üzerine kurulmuş Bulgar-Yugoslav işbirliği öngörülüyordu. Maalesef bizim yöneticilerimiz bu büyük misyon karşısında hazırlıksız yakalandılar ve Slav doğruluğu adına büyük bir tarihi fırsatı kaçırdılar. Ancak devlet adamlarımızın işleri düzene koyduktan sonra bunu tamamlayacaklarına güvenelim."⁴³⁸

4. Sovyet Rusya-İtalya ve Pakt

Utro, "Sovyet Rusya Balkan Paktı'na Karşı" başlığı ile Rusya'nın Besarabya bölgesi için Romanya ile yaşadığı sorunu dile getirdikten sonra şunları yazmakta: "Macaristan'ın Sovyet Rusya'yı tanıması Balkan Paktı'nın tüm manevralarını sonuçsuz bırakmakta. Bu durum Küçük Antant'ın da ekonomik gelişimini önlemekte. Macaristan, Küçük Antant ile uzlaşmak yerine Sovyet Rusya ile anlaşmayı seçti. Macar yetkililer Sovyet Rusya'nın antlaşmaların revize edilmesi fikrinden vazgeçmemesi sebebiyle Rus dış politikası ile ortak noktalarının olduğunu kaydediyorlar. Macaristan ve Sovyet Rusya'nın yakınlaşmasını Mussolini sağladı. Çünkü amacı Rusya ile bir blok oluşturmak."⁴³⁹

Zora, Sovyet Rusya'nın Pakt konusunda ikna edildiğini yazmakta: "Türk Dışişleri Bakanı Rüştü Bey ve Romanya Dışişleri Bakanı Titulesku Atina "Grand Bretan" Oteli'nde Sovyet Rusya'nın Atina Elçisini paktla ilgili bilgilendirmişler. Bu görüşmede her iki Bakan, Rusya'nın Paktla ilgili tutumunu öğrenme imkanı bulmuşlar.

Romen delegelerden alınan bilgilere göre ilk önceleri Rusya'nın tuttu bazı zorluklar yaratmış. Çünkü Sovyet Rusya Paktın kendisine karşı olduğunu sanıyormuş. Ancak Rus Elçi, Titulesku tarafından verilen bilgilerden memnun kalmış. Rusya, Pakta karşı bir tutum almayacak gibi görünmekte."⁴⁴⁰

⁴³⁸ T. Nedkov, "Malkiya Çetiristranen Pakt (Dört Tarafli Küçük Pakt)", **Slovo**, S. 3493, 14 Fevruari 1934, s. 1.

⁴³⁹ **Utro**, S. 7342, 10 Fevruari 1934, s. 1.

⁴⁴⁰ **Zora**, S. 4385, 15 Fevruari 1934, s. 3.

Utro, “Journale d’Italia”nın bir makalesinden şunu duyurmakta: “Bu paktın amaç ve fikirleri belirlenmiş değil. Maksimos’un Mussolini’yi ziyareti sırasında Mossolini’nin Paktı onayladığına dair söylentiler gerçeği yansıtmıyor. Kendisi İtalya’nın görüşünü almamıştır. İtalya’nın Paktı onaylaması mümkün değil. Maksimos yanlış açıklamalar yapmıştır.”⁴⁴¹

Yine Utro, “İtalya Bulgaristan’ı Bırakacak” başlığı ile İtalya’nın Bulgaristan’a Pakta dahil olmaması konusunda yaptığı üstü kapalı uyarısını şu şekilde dile getirmekte: “Romalı bir gazeteci İtalya’nın Bulgaristan’a karşı tutumunun, Bulgaristan’ın antlaşmaların revizyonundan vazgeçip geçmemesine göre belirleneceğini belirtiyor. Bulgaristan’ın antlaşmaların revizyonu fikrinden vazgeçmesi durumunda, İtalya’nın artık Bulgaristan’ın yanında yer alamayacağını ifade ediyor. Gazeteci, paktların artık anlamlarını yitirdiklerini, çünkü bir sürü paktın olduğunu ve hangisinin geçerli olup olmadığını belli olmadığını söylüyor.”⁴⁴²

Zora’nın Fransız, “Tan” gazetesinden aldığı bir habere göre İtalyan Hükümeti pakta ilgili olup bitenleri dikkatle takip etmekte ve Roma’daki basın da rahatsızlığını dile getirerek sert eleştirilerde bulunmakta. Rahatsızlığın sebebi, Küçük Antant’la Balkan Paktı’nın Balkanlar’a el koyması.”⁴⁴³

Utro da: “Balkan Paktı, Mussolini’nin inisiyatifi ile gerçekleştirilen dört taraflı pakta karşı yapılmıştır. Bu dört taraflı pakt antlaşmaların revize edilmesini öngörüyor. Fransa da bu dört taraflı pakta yer almasına karşın Balkan Paktı, Fransa’nın inisiyatifi ve koruyuculuğu altında.”⁴⁴⁴ Çünkü bir Balkan uzlaşması Fransa’nın genel politikasını güçlendirecektir.”⁴⁴⁵ şeklinde yazmakta.

5. Yabancı Basın ve Balkan Paktı

Bulgar basınına göre Yugoslav basınının Paktle ilgili görüşleri şöyle: “Belgrad gazeteleri Paktın temel amacı olarak Balkan devletlerinin büyük güçlerden azat edilmesini gösteriyor. Kastedilen güçler Milletler Cemiyeti

⁴⁴¹ Utro, S. 7332, 29 Ocak 1934, s. 1.

⁴⁴² Utro, S. 7332, 29 Ocak 1934, s. 1-3.

⁴⁴³ Zora, S. 4377, 5 Ocak 1934, s. 1.

⁴⁴⁴ Utro, S. 7340, 8 Ocak 1934, s. 5.

⁴⁴⁵ Utro, S. 7334, 31 Ocak 1934, s. 5.

Sözleşmesi'nin 19. maddesine göre antlaşmalarının revize edilmesinden yana olan güçler.⁴⁴⁶

Belgrad "Pravda" gazetesi Bulgaristan ve Arnavutluk'un istedikleri zaman Pakta dahil olabileceklerini belirterek: "Bulgaristan bu Paktın oluşumunda yer almadı. Ancak Paktı oluşturanlar bunun hesabını iyi yaptı. Anlaşmanın sağlanması daha fazla ertelenemezdi"⁴⁴⁷ diyor.

Paktı küçük bir Balkan Milliyetler Cemiyeti olarak değerlendiren gazete, dört Balkan ülkesi Dışişleri Bakanlarının yılda bir kez düzenlenecek hususi bir konferansla bir araya geleceklarını duyuruyor.⁴⁴⁸

Dnevnik gazetesi, "Sırp Öğrenciler Balkan Paktı'na Karşı" başlığı ile Belgrad'dan şu haberi duyuruyor: "Balkan Paktı'nı protesto eden bir grup üniversite öğrencisi, Polonya-Yugoslavya Cemiyeti'nde toplanarak büyük bir coşku ile Yugoslavya-Bulgaristan Öğrenci Cemiyeti'ni kurdular. Cemiyet Paktı protesto etmek için kuruldu."⁴⁴⁹ Zora'ya göre sadece Sırp öğrenciler değil, Yugoslav kamuoyunun büyük bir kısmı da Balkan Paktına karşı ve Bulgaristan'la uzlaşmaktan yana. Ancak Yugoslav basınına Hükümet tarafından uygulanan sansür nedeni ile bu durum açıkça dile getirilememekte.⁴⁵⁰

Zora, Romanya'nın Paktla ilgili tutumunu şöyle özetliyor: "Romen politik çevrelerinde Bulgaristan'ın da Pakta dahil olmasına büyük önem veriliyor. Bulgaristan'ın Pakta dahil olmasına imkan vermek için esnek bir formülün benimsendiği belirtiliyor."⁴⁵¹

Romen gazeteleri Paktla ilgili yorumlarına devam ederken, Paktın imzalanmasının barış politikası için büyük bir zafer olduğunu yazıyorlar. Romen "Universulus" gazetesi bir makalesinde şunları yazmakta: "Paktın büyük bir tarihi önemi var. Eğer Paktın değerinin anlaşılması isteniyorsa, Balkanlar'ın geçmişine bakılması yeterli. Tüm dünyanın gözü buradaydı ve yabancı entrikalar burada serbestçe icra ediliyordu. Bugün mükemmel bir anlaşma ve iyi niyet sergileniyor. Dün bir ütopya olarak görülen, bugün gerçek oldu. Balkan

⁴⁴⁶ **Utro**, S. 7388, 5 Fevruari 1934, s. 1.

⁴⁴⁷ **Zora**, S. 4378, 7 Fevruari 1934, s. 1.

⁴⁴⁸ **Utro**, S. 7338, 5 Fevruari 1934, s. 1.

⁴⁴⁹ **Dnevnik**, S. 10242, 7 Fevruari 1934, s. 1.

⁴⁵⁰ **Zora**, S. 4378, 7 Fevruari, s. 1.

⁴⁵¹ **Zora**, S. 4378, 7 Fevruari 1934, s. 1.

Paktı yeni bir zafer ve Romen barışçı politikası için yeni bir kazançtır. Bizim anti revizyonist politikamız antlaşmalara olan sadakatimizin bir göstergesidir. Titulesku'nun politikası barış temeli üzerine kurulu. Tüm uluslararası camia tarafından memnuniyetle karşılanan Atina'daki tören, Romen halkı tarafından ise haklı bir gururla karşılandı.”⁴⁵²

Taraf ülkelerin Balkan dışı ülkelere karşı sınırlarının güvencesi Balkan Paktı kapsamı dışında bırakıldığı için Pakt, daha ziyade Yunanistan yararına yapılmış bir belge olarak karşımıza çıkmakta. Çünkü Bulgaristan'ın bu dönemde sorun yaşadığı ülkeler Romanya ve özellikle de Yunanistan'dır. Ancak yine de Pakta en ciddi muhalefetin Yunanistan'da olduğu görülür.

Yunanistan'daki Hükümet yanlısı basın, Paktı büyük bir tarihi olay olarak değerlendirirken, muhalefet basını ise Paktın Balkan barışı ile alay ederek, ikinci bir felaketin habercisi olacağını yazmıştır.

Zora, Atina'da Pakta karşı oluşan politik muhalefeti aktarmakta: “Beklendiği gibi parti yöneticilerinin Balkan Paktı müzakereleri sırasında görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Muhalefet parti şefleri çok taraflı paktlara karşı olduklarını belirtmişlerdir. Büyük güçlerin Pakta onay vermediklerini belirten muhalefet, Bulgaristan'ın da Pakta dahil edilmesinin başarısız olduğunu ifade etmekte.

Muhalef yöneticiler aralarında yaptıkları müzakerelerde Yunan dış politikasının tehlikeli bir dönemece girdiğini saptayarak, bunun Yunanistan'ı iyi bir sonuca ulaştırmayacağı kanaatinde. Onlara göre Paktın içeriği yeterince açık değil ve Paktle ilgili daha geniş izah gerekli.

Yunanistan'da Pakta en çok karşı çıkan Venizelos'un Progresif Parti şefi Kafandaris'tir. Kafandaris, Venizelos adına da konuşma yetkisine sahip.

Sabık Yunan Dışişleri Bakanı Mihalakopulos da Yunanistan için en iyi olanın ikili paktlar olduğunu savunmuş.

Balkan Paktı, Tsaldaris'le koalisyon halinde olan Metaksas tarafından da eleştirilmekte. Tüm muhalif yöneticilerin görüşleri aynı. Onlara göre Yunan Hükümeti sonradan vazgeçilmeyecek yükümlülükler üstlenmiş.

Paktın imzalanmasıyla da Venizelos yanlısı Venizelistler ile anti Venizelistler arasında eski ihtiraslar yeniden körükleniyor. Venizelist basın Pakt

⁴⁵² Zora, S. 4382, 11 Fevruari 1934, s. 3.

aleyhine şiddetli bir kampanya yürütüyor. Muhalif gazeteler yaptıkları muhalefetle, amaçlarının Hükümetin işlerini güçleştirmek olmadığını, ancak Paktın imzalanmasıyla Yunanistan'ın uluslararası ilişkilerde ciddi bir tehlike karşısında kalacağını belirtiyorlar.

Muhalif "Neokosmos" gazetesi: "Eğer Hükümet kabul etmiş olduğu bazı yükümlülüklerden vazgeçmezse, ülkenin çıkarları gereği Tsaldaris çekilmeli." diyor.⁴⁵³

Yunan muhalif parti şeflerinin paktla ilgili daha geniş bir resmi izah istemeleri üzerine kendilerinin aydınlatılması yönünde alınan karardan, Romen Bakan Titulesku'nun rahatsız olması sebebiyle vazgeçilmiş. Paktın Yunan Senatosu tarafından onaylanıp onaylanmayacağı sorunu ile yakından ilgilenen Titulesku, Senato Başkanı Gonatas'ı ziyaret ederek bu sorunun cevabını öğrenmek istemiş.

Venizelos'un Progresif Parti şefi Kafandaris'e göre Pakt, Yunanistan için tehlikeli olmakla beraber, Paktın Senato tarafından reddi de daha az tehlikeli değilmiş. Bu yüzden Senatoda Pakta muhaliflerin çoğunlukta olmasına karşın Paktın onaylanacağı düşünülüyor.⁴⁵⁴

Muhalefete rağmen yine de Paktın Atina'da genel bir sevinçle karşılandığını yazan Nedkov, şu sözlere yer vermekte: "Dört taraflı Paktın imzalanması, onu imzalayan tüm ülkelerde genel bir memnuniyetle karşılandı. Ancak Yunanistan'da görülmemiş milli bir sevince neden oldu. Paktın ilanı sebebiyle Atina'da o kadar çok top atışı yapıldı ki, bunlar Sakarya'da bile atılan toplardan fazla. Bugünkü Yunan muhalefeti Hükümeti protesto ediyor ve Paktı "İç amaçlar için kabaca kullanılmış diplomatik bir tantana" olarak niteliyor. Ancak yine de Pakt, Yunan milli psikolojisi ve tarihi gelenekleriyle uyum içinde."⁴⁵⁵

Slovo gazetesi, "Yunan Basının Sevinci" başlığı ile Hükümet yanlısı basının Paktla ilgili özetle şu yorumlarına yer veriyor: "Atina'daki gazetelerin çoğu Balkan Paktı'nın önemini belirtmeye devam ediyor ve yabancı basının bazı eleştirilerini püskürtüyorlar.

⁴⁵³ Zora, S. 4376, 4 Fevruari 1934, s. 1.

⁴⁵⁴ Zora, S. 4383, 12 Fevruari 1934, s. 1.

⁴⁵⁵ T. Nedkov, "Malkiya Çetiristranen Pakt", s. 1.

“Katimerini” Paktın barış ve uluslararası dayanışma açısından örnek teşkil ettiğini yazıyor.

“Proiya” gazetesi İngiltere’nin Pakta karşı olduğu söylentilerini reddederek, Sir John Simon’un Paktı imzalayan dört ülkeyi tebrik ettiğini yazıyor. Gazete Paktın, barış antlaşmalarının revize edilmesi yönündeki hareketlerin güçlenmesi karşısında kurulduğunu itiraf ediyor. Yunanistan’ın, sınırlarının Bulgaristan tarafından tehdit edilmesi sebebiyle Paktı imzaladığı belirtiliyor. Paktın kapılarının Bulgaristan ve Arnavutluk’a da her zaman açık olduğunun altı çiziliyor.

“Anekzartitos” Türk, Romen ve Yugoslav Dışişleri Bakanlarını tebrik ederek, Pakta Bulgaristan ve Arnavutluk’un da dahil olması temennisinde bulunuyor.

“Vradini” Paktın Yunan milletinin barış idealine tam olarak cevap verdiğini yazarak, heyecanla bu büyük diplomatik başarının mimarlarını tebrik ediyor.⁴⁵⁶

Zora da Yunan gazetelerinin yorumlarını şu şekilde aktarıyor: “Akropolis” Paktın imzalandığı günü, Yunanistan’ın geleceği ve toprak dokunulmazlığı açısından tarihi bir gün olarak değerlendiriyor. Yunan Hükümetini tebrik eden gazete, Tsaldaris’in ulusal minnettarlığı hak ettiğini yazıyor.

“Etnos” gazetesi Yunan halkının Türkiye, Romanya ve Yugoslavya Dışişleri Bakanlarını sempati ile karşıladığını ve parti farkı olmaksızın tüm Yunan halkının kendilerini tebrik ettiğini yazıyor.”⁴⁵⁷

Bulgar basınına göre İngiltere Balkan Pakta karşı. Bunun en önemli nedeni de Bulgaristan’ın Pakta dahil edilmesinin başarılabilmesidir, çünkü İngiltere daha kapsamlı bir Pakt istemekte.

Zora, önceleri Pakt konusunda çekimser davranan Atina muhalefetinin, İngiltere’nin Pakt konusundaki görüşünü açıkladıktan sonra sesinin daha yüksek çıkmaya başladığını belirterek Atina’daki muhalif basının görüşlerine yer veriyor. Zora, “Atina’da Soğuk Duş” ve “İngiltere Pakt Konusundaki Görüşünü Açıkladıktan Sonra” başlıklarıyla İngiltere’nin Atina Elçisinin resmi bildirisini açıklamakta. Paktın imzalandığı gün yapılan resmi bildiri şu şekilde: “Bazı Yunan gazetelerinde mesela “Proiya”da, Paktın İngiliz Hükümetinde iyi bir

⁴⁵⁶ **Slovo**, S. 3488, 8 Fevruari 1934, s. 3.

⁴⁵⁷ **Zora**, S. 4382, 11 Fevruari 1934, s. 3.

izlenim bıraktığı haberleri vardı. Yine bazı Yunan gazetelerinde gerçeği yansıtmayan haberler yayımlandı. İngiliz diplomatik temsilcilerin İngiliz Hükümeti tarafından Pakta imzalayan ülkeleri kutlamakla görevlendirdiği haberleri vardı. Bir yanlış anlamının söz konusu olduğu görülüyor. İngiliz Hükümeti Pakta, başka bir ülkeye karşı olmaması ve müşterek barış ve işbirliğini sağlama amacıyla olması koşuluyla teveccühle bakacak. Paktın maddeleri Bulgaristan'ın da Pakta dahil olmasını sağlayıcı şekilde olmalı.”⁴⁵⁸

Zora devamında şu yorumda bulunuyor: Görüldüğü gibi Paktın görkemli bir törenle imzalanmasından sonra ilk soğuk duş İngiltere'den geldi. Bu beklenmeyen resmi bildiri diplomatik çevrelerde büyük sansasyon yarattı ve adeta güneşli bir günde şimşek gibi çaktı. Pakta imzalayanların sevinci yarıda kaldı. Tsaldaris ve Maksimos konu ile ilgili hiçbir açıklama yapmamakta.

Yunan muhalefetinin Pakta ve Hükümetin dış politikasına karşı her şeyi ustalıkla kullandığını itiraf etmeliyiz. Bu İngiliz bildirisi büyük bir ciddiyetle karşılanıyor. Çünkü söz konusu olan, Yunanistan'ın sadece büyük bir güçle ilişkisi değil, aynı zamanda büyük menfaatlerinin koruyucusu bir devletle olan ilişkisidir.

“Elefteron Vima” Hükümet yanlısı gazetelerin İngiltere'nin Pakta ilgili tutumu konusunda yalan bilgiler verdiğini ve bunun neticelerinin üzücü etkisini hemen gösterdiğini yazmakta. Gazete, böyle bir bildirin Pakta imzalanmasından hemen sonra yayımlanmasının, Paktın İngiltere tarafından kınandığı anlamına geldiği yazmakta. Yine başka muhalefet gazetesi “Atinayka Neya”da: “Bildirin bugün yapılması, tartışmasız kınandığı anlamına geliyor” diyor.⁴⁵⁹

“Neoskosmos”a göre İngiliz Elçinin bildirisi İngiltere'nin Pakt konusunda Yunanistan'a yaptığı telkinleri bilenler için sürpriz değil. Gazete Sovyet Rusya ve İtalya'nın da Pakttan memnun olmadıklarını kaydetmekte.

“Fini Tulau”: “İtalya henüz konuşmadı, ancak suskunluğu daha korkunç. Bu fırtına öncesi sessizlik.”

“Patris”: “İngiltere tarafından bu soğuk duş Yunanistan için daha korkunç. Çünkü bu İngiltere'nin Bulgar görüşüne daha yakın olduğunu gösteriyor. Halbuki

⁴⁵⁸ Zora, S. 4383, 12 Fevruari 1934, s. 1.

⁴⁵⁹ Zora, S. 4383, 12 Fevruari 1934, s. 1.

bir deniz imparatorluğu olan İngiltere, küçük deniz milletlerinin şimdiye kadarki tek savunucusu olmuştur.”

“Aneksorimios”: “İngiliz Hükümetinin bu bildirisi revizyon isteği ile eşit. Çünkü İngiltere, Bulgaristan’sız bir pakta karşı çıkararak, Bulgar Hükümetinin sınırların değişimi ile ilgili isteğini cesaretlendiriyor.”

“Akropolis”: “İngiliz Elçinin bildirisi İngiltere’nin Bulgar dostluğu politikasının bir göstergesi. İngiltere’nin bu tutumu, barış antlaşmalarının revize edilmesine açık kapı bırakarak, Bulgaristan’ı umutlandırmakta” şeklinde yazmakta.⁴⁶⁰

Hükümet yanlısı basın durumu yatıştırmaya çalışarak, İngiliz bildirisinin muhalif basının tasavvur ettiği kadar önemli olmadığı kanaatinde.

“Vradini”: “Bildirinin yorumlandığı gibi bir anlamı yok. Zaten İngiltere, Pakt imzalanmadan önce de Bulgaristan’ın Pakta dahil edilmesini arzuladığını belirtmişti“ diyor.⁴⁶¹

“Katimerini” ise İngiliz Elçinin onuru ile alay ederek şunları yazıyor: “İngiltere gerçekten daha kapsamlı bir Balkan anlaşması istiyordu. Ancak dört Balkan ülkesinin bu konudaki çabalarının önemini de reddetmiyor. İngiliz Elçiliğinin paktı imzalayan dört Bakanı akşam yemeğine davet etmiş olması, İngiliz Elçinin İngiliz cömertliği ve taktiğini unutmamış olduğunu gösteriyor. İngiliz diplomat bu tutumu ile bir babayı andırıyor. Baba önce çocuklarını dövüyor, sonra da onlara şeker dağıtıyor.”

“Proiya” toplumdaki heyecanın İngiltere’nin Pakta yönelik tutumundan değil, bildirinin Paktın imzalanmasından hemen sonra yapılan kutlamalar sırasında yayımlanmasından kaynaklandığını yazıyor.

“Elefteron Vima”: “İngiltere ne Yunanistan’la münasebetlerini kesti ne de Paktı imzalayan ülkelerdeki elçilerine böyle bir talimat verdi.” diyor.

Balkan Paktı tartışmalarının sürüp gittiği Yunanistan’da şu sıralar belediye seçimleri de var. Seçimleri Hükümetin kazanacağı düşünülüyor, ancak muhalefetin de oyları hayli yükselmiş durumda. Pakt Yunanistan’da yeniden gündeme gelecek, çünkü Paktın Yunanistan için hayati bir önemi var.”⁴⁶²

⁴⁶⁰ Zora, S. 4384, 14 Fevruari 1934, s. 1.

⁴⁶¹ Zora, S. 4384, 14 Fevruari 1934, s. 1.

⁴⁶² Zora, S. 4384, 14 Fevruari 1934, s. 1.

Zora, İngiliz basınının Pakt ve Bulgaristan'la ilgili yorumlarına şu şekilde yer veriyor: "İngiliz "Daily Herald" Balkan Paktı'nın içeriğinin bir sır gibi saklanması İngiliz politik çevrelerde dikkat çektiğini ve İngiliz politik çevrelerindeki kanaatin, ne pahasına olursa olsun Bulgaristan'ın da Pakta yer alması yönünde olduğunu yazıyor."⁴⁶³

"Times" gazetesi 10 Şubat'ta yayımladığı başmakalede kısaca şunları yazıyor: "Bulgaristan'ın Paktı imzalamayı reddetmesi kaybettiği toprakları silah gücüyle geri almayı amaçladığı anlamına gelmiyor. Ancak Bulgaristan Milletler Cemiyeti Sözleşmesi'nin 19.maddesinden doğan haklarından da vazgeçmek istemiyor. Bulgaristan azınlık haklarını koruyan antlaşmaların da etkin bir şekilde uygulamasını da istiyor."

Paktın imzalanan şekline önem vermeyen gazete, Arnavutluk ve özellikle de Bulgaristan'sız bir Balkan anlaşmasının Paktın içeriği ile çeliştiğini yazıyor. Gazete Paktın genel Avrupa barışı için önemli olduğu fikrini de reddederek: "Pakta Avrupa'nın genel bakış açısından bakıldığında Pakt "bir yere kadar iyi" ancak bu "bir yere kadar, fazla değil." diyor.

Ayrıca "Times"a göre Paktın süresi belirlenmediği için herhangi bir zorluk karşısında hemen feshedilebilecek. Ayrıca onu imzalayan dört ülke tarafından farklı şekilde yorumlanacak.

"Times" devamında, Paktın ilan edilen amaçlarına –Balkanlar'da kalıcı bir barışın sağlanması ve büyük güçlerin entrika ve müdahalelerinin bertaraf edilmesi- Bulgaristan'ın yokluğu sebebiyle ulaşılamayacağını, hatta Balkan birliği idealini ve barışını geciktirebileceğini yazıyor.⁴⁶⁴

İngiliz basınının Pakt konusundaki görüşlerini aktaran Zora, devamında kendi yorumuna yer veriyor: "Paktın, Yunanistan, Romanya ve Türkiye için aşikar bir önemi var, o da Bulgaristan ve Yugoslavya arasında ayrı bir anlaşma hareketine engel olmak. Türkiye ve Yunanistan'a göre Pakt, Akdeniz'de muhtemel bir Slav baskısına karşı bir önlem ve dayanaktır. Romanya da şu anki güney sınırlarını güvence altına almak için en iyi yolun bugünkü güç dengelerinin korunması olduğunu biliyor."⁴⁶⁵

⁴⁶³ Zora, S. 4379, 8 Fevruari 1934, s. 2.

⁴⁶⁴ Zora, S. 4385, 15 Fevruari 1934, s. 3.

⁴⁶⁵ Zora, S. 4385, 15 Fevruari 1934, s. 3

Fransız basınının Paktla ilgili olumlu görüşleri Zora'da özetle şu şekilde aktarılıyor: "Fransız basını Paktla ilgili görüşmelerin Fransız yetkili çevreleri tarafından ilgi ile takip edildiğini belirtmekte. Fransız resmi çevrelere göre Balkan Paktı, geleneksel Fransız görüşlerine uymakta. Basına göre bu uzlaşma Avrupa'nın şimdiye kadar karışık olan bu bölgesinde mevcut toprak durumunu koruyacak. Bu uzlaşmanın Balkanlıların kendi faaliyeti olduğunun altı çizilerek, tüm devletlerin egemenliğini sayma prensibine cevap verdiği ve Fransız devletinin uluslararası politikada bu prensibe riayet ettiği belirtilmekte.

Paktın geniş ve esnek bir formül içerdiği ve tüm Balkan sınırlarında tatbik edilmesi gerektiği ifade edilerek, Bulgaristan'ın da Pakta dahil olması arzusu dile getirilmekte.

Paktın Yugoslavya'ya getirebileceği imtiyazlar memnuniyetle kaydedilerek, Yugoslav Hükümetine karşı saygı dile getirilmekte. Çünkü Yugoslavya bu dayanışmaya bazı özel mülahazalarından daha çok önem vermiştir. Yugoslavya, Bulgaristan'ın Pakta yer almamasına karşın Pakta girmeyi kabul etmiştir.

Paktın hazırlanması sırasında Türkiye'nin rolü özellikle takdir ediliyor. Önceleri sık sık savaşan Türkiye'nin, Avrupa'nın diplomatik faaliyet sahasına dönerek, barışa yaptığı bu hizmetle saygınlığını yükselttiği belirtiliyor.

"Tan" gazetesi Paktın taraf ülkelere Bulgaristan'la ayrı çalışmalar yapma imkanı vermediği ve Pakta Bulgaristan'a açık kapı bırakıldığını yazmakta. Gazete, Küçük Antant ile Balkan Paktı'nın birbirinden bağımsız farklı iki oluşum olduğunun da altını çiziyor.

"Le Petit Parisien", Bulgaristan ve Arnavutluk'un yokluğunun Paktın değerinden bir şey eksiltmediğini yazıyor. Onu imzalayan ülkeler barış antlaşmaları tarafından tespit edilen durumu güvence altına almışlar.⁴⁶⁶

Zora, Fransız devlet adamı Eduard Erio'nun Paktla ilgili bir makalesini aktarmakta. Makaleden bazı bölümler şu şekilde: ..."Paris'in sokaklarında ve hatta pencerenin altında, bana da her zaman acımamış savaş çığlıkları duyduğumda, bugün hakiki bir idea olan barış tüm his ve hareketlerimi sarıyor..."

⁴⁶⁶ Zora, S. 4379, 8 Fevruari 1934, s. 2.

Son zamanlarda dikkatimizi çeken olaylar gelişti. Bunlardan en önemlisi Balkan Paktı. Romanya, Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya Balkanlar'daki toprak bütünlüğünü korumak için birleştiler. Bu haberde bizi de cesaretlendiren en önemli ve en yeni husus Türkiye'nin de bu Pakta yer alması.

Dünyada barışın tüm dostları Türkiye ve Yunanistan'ı kutluyor. Bu iki ülke öyle asil bir örnek verdiler ki, acımasız savaştan sonra bile dost olabildiler. Ben bu mükemmel sonuç için Maksimos ve büyük devlet adamı Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı kutluyorum.

Dürüst ve çalışkan ülke Bulgaristan, şimdiki sınırlarını her türlü revizyona karşı koruyan böyle bir anlaşmayı imzalamakta oyalanıyor.

Bulgaristan'ı uzun yıllar rahatsız eden Makedonya sorununun hâlâ ne kadar taze olduğunu görmek için kısa bir süre Bulgaristan'da kalmak yeterli.

Pakt bir oldu bitti olsa da onu imzalayanların Bulgaristan'ın acılarını hafifletmek için gayret göstermeleri lazım. Onun var olma yolunda karşılaştığı zorluklar dürüstlüğünden kaynaklanıyor. Bulgaristan, tüm dünya tarafından değer verilmeyi ve saygı duyulmayı hak ediyor.⁴⁶⁷

Zora, Alman basınının Pakta ilgili genel görüşünü aktarmakta: "Alman gazeteleri Paktın Almanya için yeni ve geniş bir faaliyet sahası açacağı kanaatinde. Bulgaristan'ın fazla oyalanmadan yakın bir zamanda Pakta dahil olacağı görüşünü savunan Alman basınına göre Pakt, diplomatik bir belge değil, çünkü Balkanlar'da "Balkanlar Balkan Halkları İçin" ideali her zaman olmuştur. Balkanlar'ın ekonomik gelişimi Almanya'ya Balkanlar'da yeni ekonomik fırsatlar açacak."⁴⁶⁸

Bulgar basını Pakta ilgili Türk basınının görüşlerine yer vermiyor. Balkan Paktı Türk basınında ise memnuniyetle karşılanmış ve basın Pakta büyük önem vermiştir.⁴⁶⁹

Hükümetin yarı resmi organı "Hakimiyet-i Milliye"de Falih Rıfkı (Atay) bölgenin, nifak, anarşi ve savaş üzerine kurulu tarihi geçmişine dikkat çekerek, Bulgaristan'ın revizyonist politikasının istismar edilmeye çalışıldığı bölgede

⁴⁶⁷ Zora, S. 4390, 21 Fevruari 1934, s. 5.

⁴⁶⁸ Zora, S. 4379, 8 Fevruari 1934, s. 3.

⁴⁶⁹ Cezmi Eraslan, "Türk Basınında Balkan Paktı Değerlendirmeleri", **Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri, 29-31 Mayıs 1995, Bildiriler**, İstanbul Üniv. Edebiyet Fak. Yay., İstanbul 1996, s. 64.

Türkiye'nin barışa verdiği önemi tabii karşılamıştır. Paktın hiçbir devletin diğer anlaşmalarına zarar vermemesinin değerini artırdığına işaret ederek, özellikle Sovyet Rusya'yı darıltmama noktasında Türkiye'nin pozisyonu en zor devlet olduğunu vurgulamıştır.⁴⁷⁰

“Akşam” gazetesinde Necmettin Sadak Paktı, tüm Avrupa'da barışın en esaslı abidelerinden biri olarak selamlayarak, Paktın sadece barış için hazırlanmış bir vesika olduğuna işaretle iştirakçilerin hiç birisine fazladan taahhüt getirmediğini ve Paktın bir ittifak ya da cephe olmadığını vurgulamıştır.⁴⁷¹

Hükümete yakınlığı ile bilinen “Vakit” gazetesinde Paktla ilgili değerlendirmelerde bulunan gazetenin Başyazarı Asım Us, Paktın beklenenin aksine Türk-Sovyet dostluğunu kuvvetlendireceği gibi Bulgaristan'ın Pakta dahil olmamasının “eserin kıymetini eksiltmeyeceğini” savunmuştur.⁴⁷²

Sonraki dönemlerde de Paktın sallantıda olduğu ve zayıfladığı yönünde haberlere yer veren Bulgar basını, bunun nedenlerini açıklamakta:

“Türkiye, Yunanistan'da Venizelos'un Balkan Paktı karşıtı kampanyalarını eleştirmekte. Yunanistan'daki Venizelist muhalif gazeteler, Türkiye'nin Paktın askeri yükümlülüklerini genişletme çabasında olduğunu ve Türkiye'nin İtalya tarafından saldırıya uğraması durumunda Akdeniz sınırını güvence altına almak istediğini belirtiyor.

Atina'daki Hükümet yanlısı gazeteler ise Türkiye'nin Yunanistan'ın yardımına ihtiyacı olmadığını savunarak, Tefrik Rüştü Bey'in şu sözlerine yer veriyor: “Yunanistan Türkiye'ye yardıma mecbur değil. Türkiye, İtalya tarafından bir saldırıya uğraması durumunda, 4 günde 300 bin, 20 günde 1 milyon insanı seferber edebilir”.⁴⁷³

“Yunanistan İtalya'ya karşı muhtemel bir ihtilafta yer almak istemiyor. Arnavutluk üzerinden Yugoslavya'ya yapılacak bir saldırıda da yer almak istemeyen Yunanistan, sadece Arnavutluk'un Yugoslavya'ya saldırması durumunda yardım vaadediyor. Yunanistan Türk örneğini istiyor. Çünkü Türkiye

⁴⁷⁰ Eraslan, **a.g.m.**, s. 64.

⁴⁷¹ Eraslan, **a.g.m.**, s. 64.

⁴⁷² Eraslan, **a.g.m.**, s. 65.

⁴⁷³ **Zora**, S. 4458, 14 May 1934, s. 3.

de Balkan Paktına rağmen muhtemel bir Romanya-Sovyet Rusya ihtilafına karışmak istemiyor.”⁴⁷⁴

“Diğer taraftan Yugoslavya ve Romanya Paktın askeri yükümlülüklerinin genişletilmesini istiyor. Sadece Bulgaristan’a karşı olacak bir paktın Yugoslavya için anlamı olmadığı ifade ediliyor.”⁴⁷⁵

“Ayrıca Yunanistan’da bir Yunan-Alman dostluğunun altı çiziliyor. Politik menfaatler her zaman ekonomik menfaatleri gözetliyor. Yunanistan ihracatının %60’ını, ithalatının %50’sini Almanya ile yapıyor. Şu halde akla şu soru geliyor; Yunanistan’ın Pakta karşı tutumu değişmez kalabilir mi? Yunanistan’ın ekonomik menfaatleri söz konusu olduğuna göre, Yunanistan bu Pakta kalabilir mi? Yunanistan’ın Almanya’ya ekonomik bağımlılığı söz konusu”⁴⁷⁶

“Balkan Paktı ülkeleri basını uyuşmazlık haberlerini reddetseler de bu ülkeler arasında uyuşmazlık olduğu artık sır değil. Türkiye tarafından da desteklenen Yunan fikrine göre Rus-Romen, İtalyan-Yugoslav, Romen-Macar hatta Arnavut-Yugoslav sınırları Balkan Paktında verilen sınır güvenceleri dışında olacak.

Görüldüğü gibi Yugoslavya ve Romanya hem Balkan Antantı hem de Küçük Antant’ta yer almalarına ve her iki oluşumun da statükonun korunmasına yönelik oluşumlar olmasına karşın, iki oluşum arasında işbirliği yok. Aralarında bir işbirliği olmadığının diğer bir kanıtı da Bulgar-Yugoslav flörtü. Yani her devlet Avrupa’daki duruma kendi bakış açısıyla bakıyor.”⁴⁷⁷

C. Balkan Paktı Sonrası

1. İlişkiler Gerginleşiyor

Balkan Paktı’nın imzalanmasından 1936 Montrö Konferansı’na kadar geçen dönemde, Türk-Bulgar ilişkileri oldukça gerginleşmiştir. Tabakov: “Yapılan resmi yalanlamalara rağmen biz uzun süreden beri Türk-Bulgar

⁴⁷⁴ Zora, S. 5055, 6 May 1936, s. 5.

⁴⁷⁵ Slovo, S. 4728, 8 April 1938, s. 1.

⁴⁷⁶ Utro, S. 8142, 7 Oktomvri 1936, s. 2.

⁴⁷⁷ St. Stoyanov, “Puknatinite v Balkanskoto Sporazumenie (Balkan Anlaşmasında Çatlaklar)”, Zora, S. 5065, 19 May 1936, s. 1.

ilişkilerinin soğuduğuna şahidiz. Bu gerçek maalesef yalanlanmaya tahammülü olmayan acı bir tespittir”⁴⁷⁸ sözlerine yer veriyor.

Bulgaristan’a Balkan Paktına dahil olması için baskı uygulandığını yazan Bulgar basını⁴⁷⁹ buna sebep olarak İtalyan korkusunu göstermekte.⁴⁸⁰

Romanya ve özellikle Türkiye’nin anti revizyonist politikasını eleştiren Utro da şunlar yazmakta: “Bugün anti revizyonist hareketin başında Türkiye Dışişleri Bakanı Tefrik Rüştü Bey ve Romanya Dışişleri Bakanı Titulesku var. Bölgedeki statükonun değişmeden aynı kalmasını isteyen bu iki bakan, işi harbe kadar götürmeyi bile göze alıyorlar.

Tabi ki Sevr ve Bükreş Antlaşmaları aynı kalsaydı, ne Rüştü Bey ne de Titulesku anti revizyonist olacaktı. Eğer Sevr bugün yürürlükte olsaydı Rüştü Bey en büyük revizyonist olurdu. Türkler revizyonu güçle yaptılar. O halde onlara, Milletler Cemiyeti’nin 19 maddesinin de öngördüğü zarar görmüş milletlerin barış antlaşmalarının revizyonunu talep hakkını ne hakla yasakladıklarını sormak isteriz. Bize yapılan haksızlıklar Türklere ve Romenlere yapılmış haksızlıklardan az değil.”⁴⁸¹

Bulgaristan-Yugoslavya arasında ikili yakınlaşmanın engellenmek istendiği iddiasındaki Utro,⁴⁸² Rüştü Bey’in şu açıklamalarına yer vermekte: “Biz dört değil beş ülke olmak istiyoruz. Balkan Paktı sahte değil gerçek bir şeydir. Bu bir akımdır ve hiçbir şey bu akımı durduramaz.

Bulgaristan’a karşı derin ve samimi duygular beslememizle beraber, toprak değişimlerinden daha fazla söz edilemez. Biz Bulgaristan’la ikili paktlar yapmaya karşıyız, sadece ortak bir pakt istiyoruz.”⁴⁸³

Slovo ise Bulgaristan’ın Pakta dahil olma koşulunu yazıyor: “Türkiye ile dostluk ve Yugoslavya ile yakınlaşma vasıtasıyla Bulgaristan Balkan anlaşma sistemine yatkın olsa da pakta dahil olmuyor. Bulgaristan’ın pakta dahil olmasını

⁴⁷⁸ Vasil Tabakov, “Bilgariya i Turtsiya (Türkiye ve Bulgaristan)”, **Zora**, S. 4833, 9 Avgust 1935, s. 2.

⁴⁷⁹ **Dnevnik**, S. 10461, 30 Oktomvri 1934, s. 1.

⁴⁸⁰ **Zora**, S. 4458, 14 May 1934, s. 3.

⁴⁸¹ **Utro**, S. 7567, 4 Noemvri 1934, s. 1.

⁴⁸² **Utro**, S. 7424, 20 May 1934, s. 1.

⁴⁸³ **Utro**, S. 7441, 10 Yuni 1934, s. 3.

kolaylaştırmak için antlaşmaların dokunulmazlığı dışında bir politik formül bulunmalı”⁴⁸⁴

Basında, Türkiye'nin Pakt sonrası Trakya'ya asker yığıldığı haberleri yer almakta. Konu ile ilgili Dnevnik şunları yazmakta: “Türkiye'nin Edirne bölgesinde askeri hazırlıklarının olduğu yönünde haberler alınmakta.

Yunan ve Türk Hükümetleri Trakya'nın tahkimi için ciddi önlemler almakta. Bölgede yeni yollar yapılarak savunma güçlü bir şekilde organize edilmekte. Tüm bu hazırlıkların, Balkanlar'daki mevcut statükoyu değiştirmeyi amaçlayacak her türlü hareketi önlemeye yönelik yapıldığı düşünülüyor.”⁴⁸⁵

Bulgaristan Dışişleri Bakanı Batolov da yaptığı bir konuşmada Türkiye'nin Türk-Bulgar sınırına asker yığıldığını belirtmiş. Ancak haberler Türkiye tarafından reddedilmiştir.”⁴⁸⁶

Zora, Bulgaristan'nın konu ile ilgili Milletler Cemiyeti'ne müracaat ettiği haberini vermekte: “Milletler Cemiyeti'ndeki daimi Bulgar delege Antonov, Milletler Cemiyeti Sekreterliği'ne bir muhtıra verdi. Amaç Cemiyet'in dikkatini Trakya'da toplanan Türk askerlerine çekmek.

Bulgaristan Türkiye'den Trakya'daki durum ile ilgili bir açıklama beklemekte. Bulgar Hükümetinin bu muhtırası Avrupa siyasi çevrelerinde çok dikkat çekmiştir.”⁴⁸⁷ Durum üzerine Batalov'u ziyaret eden Türk Elçi Şevki Berker, Trakya'daki askeri hareketliliğe sebep olarak garnizonların tadilini göstermiştir.⁴⁸⁸

Bulgar gazeteci D. Grigoriev'in Cenevre gidişi Sofya İstasyonunda röportaj yaptığı Türk Dışişleri Bakanı Rüştü Aras da konu ile ilgili bazı açıklamalarda bulunmuştur. Zora, Rüştü Bey'in açıklamalarını yayımlamakta:

“Grigoriev: Sayın bakan, Türk askeri birliklerinin Doğu Trakya sınırına yığıldığı konuşuluyor. Durum yabancı ülkelerde, sınırda Türk ve Bulgar askerleri arasında çatışma olduğu söylentilerine bile neden olmakta.

Rüştü Aras: Askeri yığılma? Bu kesinlikle doğru değil. Bildiğiniz gibi sınırda iki taraf için de silahtan arındırılmış bir bölge var. Böyle bir bölge üç sınırda da

⁴⁸⁴ Slovo, S. 3708, 5 Noemvri 1934, s. 1.

⁴⁸⁵ Dnevnik, S. 10367, 10 Yuli 1934, s. 1.

⁴⁸⁶ Utro, S. 7667, 7 Mart 1935, s. 1.

⁴⁸⁷ Zora, S. 4707, 8 Mart 1935, s. 1.

⁴⁸⁸ Utro, S. 7668, 8 Mart 1935, s. 1.

mevcut. Bu sebeple ne siz ne biz ve ne de Yunanistan antlaşmalar gereği sınıra asker yığma imkanına sahip değiliz.

Grigoriev: Ancak Doğu Trakya'daki sınırınız şüphesiz tahkim edilmiş durumda.

Rüştü Aras: Doğru. Ancak bu yeni bir durum değil. Bizim her sene 200 bin yeni asker ve jandarma kuvveti alma hakkımız var. Elbette onları bir yere yerleştirmek zorundayız. Aynı yere toplayamayız, tüm sınır ve bölgelerimize dağıtacağız. Ordunun normal bir dislokasyonu söz konusu. Vaktiyle Litvinov'un silahsızlanma teklifini ilk savunan bizlerdik. Ancak bu teklif kabul edilmedi ve elbette biz de bir orduya sahip olma hakkımızdan yararlanacağız. Bu orduyu nereye yerleştirelim?

Grigoriev: Bu hakka uzun zamandır sahipsiniz. Ancak neden özellikle son zamanlarda Bulgar sınırındaki askeri birliklerini tahkim ettiniz?

Rüştü Aras: İşte güzel bir soru. Memnuniyetle cevap vereyim. Şimdiye kadar ordumuzun organizasyonu planını kademe kademe uyguladık. Doğu Trakya sınırımızın tahkimini diğer sınırlarımıza göre en sona bıraktık. Bu durum ülkemizin bu sınırında güvenliğin daha iyi olduğu ve sizinle aramızda bir güven ve huzur atmosferinin geliştiğinin göstergesi. Biz Trakya'ya dünden beri değil, çoktan beri asker gönderiyoruz. Askerlerimizi bir yere yerleştirmeliyiz ve hepsini aynı yere toplamamız mümkün değil.”⁴⁸⁹

Pakt sonrası ilişkilerin iyice soğuduğunun bir diğer göstergesi de iki ülke basını arasında yaşanan gerginliktir. 1935 yılı Ocak ayının ilk günleri, Sofya'daki İngiliz Elçiliği Maslahatgüzarı Türk-Bulgar ilişkilerindeki olumsuzluğu; İki devlet arasındaki gayrimenkul sorunun çözülmemesine, Bulgaristan'daki Türk azınlığa yapılan kötü muamele, Türklerin mağduriyetlerinin ve ızdıraplarının Türk Elçisini istismar etmesine bağlamıştır.⁴⁹⁰

İki basın arasında yaşanan gerginlik Utro ve Zaman gazetelerine de yansımıştır. Gılıbov “Türkler Balkan'a (Balkan Dağları kastedilerek) Sınır İstiyor” başlığı ile Zaman gazetesi yazarlarının, Türk nüfusun çoğunlukta olduğu iddiasıyla Türk Hükümetine, Plovdiv (Filibe) ve Kazanlık'a kadar Güney Bulgaristan topraklarını almayı tavsiye ettiğini yazıyor. Gılıbov, şiddetle karşı

⁴⁸⁹ Zora, S. 4737, 12 April 1935, s. 1.

⁴⁹⁰ Özgiray, a.g.m., s. 65.

çıkıldığı ve şovenistik olarak değerlendirdiği Zaman gazetesi yazarlarının görüşlerine kısaca şu şekilde yer veriyor: “Zaman gazetesi, Trakya’nın yüzyıllar içinde pek çok millet ve kavim tarafından ele geçirildiğini, ancak hiçbiri tarafından uzun süre elde tutulmadığını, aynı şekilde Trakya’nın M.S.5 yüzyılda Bulgarlar tarafından istila edildiğini ve bunun Bulgaristan’ı Trakya’yı kendi topraklarına dahil etme hakkı vermediğini yazıyor. Bizans’a karşı Bulgarların bazı başarılarını Türk yardımlarına borçlu oldukları iddia ediliyor. Yine uzun uzun Türkler’in Balkan Yarımadası’nda bıraktıkları tarihi ve kültürel eserlerden de bahseden gazete, bundan sadece Trakya’nın değil, Bulgarlaştırılması bugün dahi başarılammış Bulgarista’nın da Türk toprağı olduğu sonucunu çıkarıyor. Zaman gazetesi yazarları Pomak nüfus üzerinde de durarak, Pomakların M.Ö. Balkanlar’a gelen bir Türk kavmi olduğunu iddia ediyor. Eski tarihimize de bir göz atarak, hatta bazı Bulgar Çarlarının da Türk olduğunu iddia ediyor.”⁴⁹¹

Yine “Vakit” gazetesi ile Sofya’da çıkan “Bilgarya” gazetelerinin Nisan ve Mayıs aylarında giriştikleri karşılıklı polemikler de iki devlet arasındaki ilişkileri daha da kötüleştirmiştir.

Temmuz ayında Bulgarların “Novo Vreme”si ile “Cumhuriyet” Gazetesi de Trakya konusunda karşılıklı olarak yazılı savaşa başlamıştır. “Novo Vreme” açıkça bir Bulgar Vilayeti olan Edirne’nin “Türk egemenliği altında inlediğini” yazmış.⁴⁹²

Trifonov, ilişkilerin gerginleşmesinden Türk basınına sorumlu tutmakta: “Nedendir bilinmez iyi komşumuzun basını uzun süreden beri Bulgaristan’ı agresif bir şekilde suçlamaya başladı. Türk basını Bulgaristan’ı Doğu Trakya’yı geri alma arzusu ile suçlamakta. Bulgaristan karşıtı yazıların yer aldığı gazetelerin başında “Vakit”, “Cumhuriyet” ve “La Republik” gelmekte.”⁴⁹³

İki ülke basını arasında gerginliğin hat safhaya çıktığı bu dönemde Bulgar bir yazar tarafından “Yeni Bulgaristan” adlı bir broşür yayımlanarak, broşürde Bulgaristan’ın mutlaka Doğu Trakya’yı alması gerektiği ifade edilmiş. Trifonov

⁴⁹¹ G.D. Gılibov, “Turtsite İskat Granitsa do Balkana (Türkler Balkan’a Sınır İstiyor)”, **Utro**, S. 7638, 2 Fevruari 1935, s. 2.

⁴⁹² Özgiray, **a.g.m.**, s. 65.

⁴⁹³ Trifon Trifonov, “Turko-Bilgarskite Otnoşeniya (Türk-Bulgar İlişkileri)”, **Zora**, S. 4822, 27 Yuli 1935, s. 1.

broşürün Türk basınında azimle malzeme yapıldığını belirterek şunları yazmakta:

“Türk basını bu konuda kızmakta haklı. Ancak Bulgar devleti ve milletine kızmakta haksız. Yazarların yazıları kendi kişisel görüşlerini temsil ediyor. Broşürün yazarı, ne Bulgar siyasetini ne de milletini temsil ediyor. Türkiye’de de bu tür iddialarda bulunan yazarlar var. Hatta 1912 yılı için rövanş isteyenler bile var.

Basın korkunç zehirli bir silahtır. Basın isterse en iyi dostları düşman, düşmanları da dost yapabilir.”⁴⁹⁴

Genov da Türk basınının Bulgaristan’ın Varna Savaşı’nda ölenleri anmak için düzenlediği törenleri malzeme yaptığını belirtmekte: “Türk gazeteleri her şeye politik bir mana yüklemekte. Politik bir entrikaya sarılan Türk basını, Varna törenlerine Romanya, Çekoslovakya ve Yugoslavya’nın delegasyonlar göndermediklerini ve bu şekilde Türkiye’ye karşı olan dostluklarını göstermek istediklerini yazıyor. Tüm bunlar maksatlı yazılar. Bir defa bu törenlerde sadece bizim askerlerimiz anılmıyor. Bugün Vladislav’ın mezarı üstünde haç varsa, Türk mezarının üstünde de ay yıldız var. Bir zamanlar dini farklılıklar insanları savaşa itiyordu ve Varna’daki savaşın dini sebepleri vardı. Türk devleti eğer bugün laik olmayı seçtiyse, politikasının temelinde de inanç unsurları koymamalı.

Biz Türk basınının bize karşı neden bu kadar düşmanca bir tutum içinde olduğunu anlayamıyoruz.”⁴⁹⁵

Vasil Tabakov da iki ülke ilişkilerinin gerginleşmesinden dolayı üzüntüsünü dile getirmekte: “... İki ülke ilişkilerindeki acıklı soğumanın sebebi çoktan gazete polemliği çerçevesini aşarak, bazı resmi çevreleri de etkiledi. Artık güney komşumuzla olan dostluk antlaşmaları hatırlatmamız da anlamsız. Meydana gelen bu durumda insan kendine soruyor; buna neden olan büyük sebepler neler? Bu geleneksel dostluğunun üzerine nefret ve garez tohumlarını eken sebepler neler? Onları geçmişte arayalım. Ancak bu tarih. Bunun ayarı iki halk tarafından çoktan yapılmış. Tarih bugün Türklere ve Bulgarlara hizmet etmeli. Biz tarihten şunu biliyoruz; iki halkın da büyük ve büyük büyük babaları aynı

⁴⁹⁴ Tifonov, **a.g.m.**, s. 1.

⁴⁹⁵ G.P. Genov, “Povedenieto na Turuskata Presa Spryamo Bılgariya (Türk Basınının Bulgaristan’a Yönelik Tutumu)”, **Utro**, S. 7720, 7 Avgust 1935, s. 1.

imiş, korkusuz şövalyelermiş. Ülkeleri için kahraman askerler ve dürüst vatandaşlarmış. Çarımız Varna'daki anma törenlerinde iki tarafın da şehit askerlerine aynı saygıyı göstererek bunun altını çizdi.

Bugün bu iki halk arasındaki nefretin sebepleri neler? Bu sebepler aramızdaki uçurumu daha da derinleştirecek kadar büyük mü? Türk ve Bulgar halkları iyi, dürüst, onurlu ve çalışkan insanlardan oluşmakta. İki halk da aynı karaktere ve aynı alışkanlıklara sahip. Aralarında manen fark yok. Öyleyse neden kat'i ihtilaflardan kaçınmıyorlar? Birbirlerine yardım ederek, insanlık tarihinde görülmemiş büyük ve korkunç ekonomik krizi daha kolay aşabilirlerdi.

İki tarafın samimi ve akıllı yöneticilerinin bunları uygulamasından başka çıkar yol yok. Yazarlar ise artık barış, sevgi, müşterek refah ve saadet için yazmaya başlayarak, bu iki asil halkın ruhlarını zehirlenmekten vazgeçsin.⁴⁹⁶

Genov, bir başka makalesinde Türk basınının tutumunun Bulgaristan'ı şaşırttığını ifade etmekte: "Bulgaristan şu veya bu nedenlerle çok az antlaşmalara imza atmıştır. Ancak komşusu Türkiye ile öyle bir antlaşma imzalamıştır ki, Bulgaristan'ın başka hiçbir ülke ile böyle bir antlaşması yok. Bulgaristan hiçbir zaman bu antlaşmanın gereklerinden sapmamıştır. Ancak

Türk gazeteleri bu konudaki tam tersi iddialarıyla bizi hayrete düşürüyor."⁴⁹⁷

Trifonov da yaşanan gerginlik sebebiyle: "Türk tabiat olarak sakin, düşünceli ve anlayışlıdır. Türk hayalperest hevesleri sevmez. Ancak şu özelliklerine rağmen suni olarak yaratılan bir Bulgar fobisine sürüklenebilir. Biz Türk basınındaki kardeşlerimizi Bulgaristan'daki Türkofilyanın bir hayli güçlü olduğuna temin ederiz. Bulgar Türk'ü sever. Bulgarlar tarafından da sık sık söylenen bir Türk sözü vardır: "Eski dost düşman olmaz, olsa da yakışmaz."⁴⁹⁸ şeklinde yazmakta.

2. Montrö Konferansı

24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması kapsamındaki Boğazlar Sözleşmesi, Türkiye'nin egemenlik haklarını kısıtlayıcı hükümler içermiştir.

⁴⁹⁶ Tabakov, **a.g.m.**, s. 2.

⁴⁹⁷ G.P. Genov, "Türkiyat Peçat i Bılgariya (Bulgaristan ve Türk Basını)", **Utro**, S. 7810, 28 Avgust 1935, s. 1.

⁴⁹⁸ Trifonov, **a.g.m.**, s. 1.

Sözleşmede, Boğazların silahtan arındırılması ve Boğazlardan geçişin uluslararası bir komisyonun denetimine devri öngörülmüştür. Ancak 1930'lu yıllarda değişen uluslararası durum, özellikle de İtalya'nın Balkanlar ve Akdeniz'de etkili olma çabaları Türkiye'yi endişelendirmiştir.

Bu dönemde de İtalya, Türk dış politikasının en önemli ilgi odağı⁴⁹⁹ ve temel kaygısı olmaya devam etmiştir. Türkiye'nin, Mussolini İtalyası'nın Doğu Akdeniz üzerindeki emellerinden kaygı duyduğunu yazan Dnes'e göre, Ruslar bile Türk dış politikasının şekillenmesinde İtalya kadar önemli rol oynamamıştır.⁵⁰⁰

İtalya Başbakanı Mussolini, Faşist rejimin ikinci beş yıllık kongresinde Türkiye'yi de kaygılandıran Asya ve Afrika'ya yönelik açıklamalar yapmış. Mussolini'nin açıklamaları ile ilgili Ankara Meclisinde de görüşmeler gerçekleşmiş. Mussolini Roma'daki Türk Elçi vasıtasıyla sözlerinin yanlış anlaşıldığını belirterek: "Ben sizi samimiyetle temin ederim ki hiçbir zaman Türkiye'yi kastetmedim. Asya için konuşurken, bazı Asya ülkeleri ile işbirliğinden bahsetmiştim..." demiş. Türkiye'nin telaş ve endişe içinde olduğunu yazan Zora, Mussolini'nin Elçilik vasıtasıyla yaptığı açıklamasını "Duçe Teskin Ediyor" başlığı ile vermektedir.⁵⁰¹

Aynı dönemde Gazi Mustafa Kemal Paşa da askeri birlikleri teftiş için İzmir, Bergama, Ayvalık ve Edremit bölgelerine geziye çıkmış. Zora'ya göre bu gezinin amacı İtalya'ya gözdağı vermek.⁵⁰²

Mussolini'nin açıklamalarından sonra Türkiye'nin İtalya'ya yönelik kuşkusunu arttırdığını yazan Zora: "Mussolini, Asya ve Akdeniz'le ilgili sözlerinin Avrupa ülkesi Türkiye'ye karşı olmadığını söylese de Türkler İtalya'ya güvenmiyor."⁵⁰³ diyor.

Türkiye, Boğazlar'daki egemenlik haklarını kısıtlayıcı hükümlerin kaldırılmasını ilk kez Mayıs 1934'teki Cenevre silahsızlanma konferansında gündeme getirmiş.⁵⁰⁴ Bu tarihten itibaren de Bulgar basını, Boğazlar

⁴⁹⁹ Slovo, S. 4175, 5 Yuni 1936, s. 1.

⁵⁰⁰ Dnes, S. 75, 4 May 1936, s. 1.

⁵⁰¹ Zora, S. 4429, 8 April 1934, s. 3.

⁵⁰² Zora, S. 4444, 28 April 1934, s. 3.

⁵⁰³ Zora, S. 4444, 28 April 1934, s. 3.

⁵⁰⁴ Dnevnik, S. 10328, 23 May 1934, s. 2.

meselesinin tarihçesi ve Boğazların Bulgaristan için önemi ile ilgili pek çok yazılar yayımlamıştır.

Vasil Yurukov, Türkiye'nin bir yandan antlaşmaların revizyonuna karşı olması, diğer yandan Lozan Antlaşmasının Boğazlarla ilgili kısmının revizyonunu talep etmesinin çelişkili bir politika olduğunu belirterek, Boğazlar'ın Türkiye tarafından tahkiminin Bulgaristan için tehlikeli olacağı görüşünde. İki ülke ilişkilerinin gergin olduğu bir dönemde yayımlanan bu makalenin bazı bölümleri şu şekilde: "... Tarihimiz topraklarımıza Boğazlar'dan gelen saldırılarla dolu. Türklerin Avrupa'yı istilaları, Gelibolu'ya geçmeleri ve bilhassa Çanakkale Boğazlarını takviye etmeleri ile başlar. Bulgaristan'ın kurtuluşunun, acaba Rusya ve İngiltere arasında Boğazlar'la ilgili yaşanan rekabetle alakası yok mu? Diğer yandan Türkiye ile Yunanistan arasındaki son ittifak, her zaman İstanbul ve Selanik üzerinden Tuna ve Balkanlar için istilacı amaçlar takip etmiş Bizans İmparatorluğu'nu sanki yeniden canlandırdı. Boğazlar'ın silahlanması bizim için çok uygunsuz olur. Böyle bir durum Türklerin, gerek tek başlarına, gerek Yunanistan'la ittifaka dayanarak ve gerekse büyük bir gücün himayesi altında Balkanları tekrar istilarına dayanak olur."⁵⁰⁵

Türkiye Boğazlar'la ilgili taleplerini 1935'te yinelemiş ve bir basın atağı başlatmıştır.⁵⁰⁶

Utro, İngiltere'nin de İtalya ile ilişkilerinin kötü olduğu ve Türkiye'nin İngiltere'nin bu zor durumunu kullandığı yönündeki Fransız yorumuna yer vermekte. Ayrıca Fransız gazeteleri, Türkiye'nin kendi güvenliği için endişe duymasını gayet tabii karşıladıklarını yazarak, Fransa'nın Türk isteğine karşı çıkmayacağını açıklamış.⁵⁰⁷

İtalya'nın bu dönemde Oniki Ada'daki silahlanma faaliyetlerini hatırlatan Slovo, "Mussolini Akdeniz için ne kadar konuşursa, Türkiye de milli savunması için o kadar düşünmeye başlıyor" diyerek, Türkiye'nin takip ettiği barışçı, ancak aynı zamanda tedbirli dış politikasına vurgu yapmakta: "Türkiye generaller tarafından yönetilen bir ülke olmasına karşın, savaştan ziyade barışla daha çok

⁵⁰⁵ Vasil Yurukov, "Dardanelite i Bılgariya (Boğazlar ve Bulgaristan)", **Slovo**, S. 3565, 12 May 1934, s. 1.

⁵⁰⁶ **Zora**, S. 4749, 25 April 1935, s. 1.

⁵⁰⁷ **Utro**, S. 7910, 25 Dekemvri 1935, s. 1.

şey kazanacağını biliyor. Ancak savaş tehdidinin de bilincinde olan Türkiye muhtemel bir savaşa hazır. Muhtemel bir savaşta askeri sevkiyatını hızlandırmak için demiryolları inşa eden Türkiye'nin askeri bütçesi devamlı büyüyor. Balkanlar'dan gelen Türkler de Trakya ve Anadolu'ya yerleştiriliyor.”⁵⁰⁸

Dnes, Türkiye'nin sadece kendi gücüne güvendiğini yazmakta: “İtalyan tehlikesi karşısında bölgesel ittifaklar yapan Türklerin, 1935'te İtalya'nın Habeşistan'a saldırısından sonra Milletler Cemiyeti'ne olan güvenleri sarsıldı. Türkiye bu düşmandan korunmak için sadece kendi gücüne güveniyor⁵⁰⁹. Slovo, Türkiye'nin en büyük amaçlarından birinin de Bulgaristan'ı Balkan Antantı'na dahil etmek olduğunu yazıyor: “Balkan Antantı'nı etkin hale getirmek için büyük çaba sarfeden Türkiye, İtalya'nın Balkan yarımadasındaki nüfuzunu kırmak için Bulgaristan'ı da Antanta dahil etmeğe çalışıyor.

Türkiye, Boğazların saldırıya uğraması ya da zorlanması tehlikesi karşısında da, dikkatli bir taktikle Boğazlar'ın silahlanması konusunu resmen gündeme getirdi.”⁵¹⁰

Türkiye 11 Nisan 1936'da Lozan Boğazlar Sözleşmesi'ne taraf ülkelere birer nota vererek, Boğazlar'daki egemenlik haklarını kısıtlayıcı hükümlerin kaldırılmasını istemiştir. Türkiye'nin nota gönderdiği ülkelerden biri de Bulgaristan'dır. Bulgaristan Almanya'nın Versay'a son vermesinden hemen sonra Boğazlar konusunda böyle bir değişikliğin yapılmasının kendi yararına, Nöyyi Antlaşması bağlarından kurtulmak için bir örnek ortaya koyacağını düşünerek Türk önerisini olumlu karşılamıştır.⁵¹¹

İngiltere'nin Türk isteğine karşı çıkmayacağına ve Türkiye'nin Boğazlar'la ilgili tüm isteklerini kabul ettireceğine kesin gözüyle bakan Genov, Bulgaristan için uygulanan silahsızlandırma hükümlerinin de ortadan kaldırılmasını talep ederek, kısaca görüşlerine yer vermekte: “...Türkiye Lozan'a galip bir ülke olarak geldi. Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan için uygulanan silahsızlandırma ve yaptırımlar Türkiye için uygulanmadı. Sınırlama sadece Boğazlar ve Trakya'nın bazı bölgelerindeydi. Bu sınırlama İngiltere'nin prestijini

⁵⁰⁸ Slovo, S. 4175, 5 Yuni 1936, s. 1.

⁵⁰⁹ Dnes, S. 75, 4 May 1936, s. 1.

⁵¹⁰ Slovo, S. 4175, 5 Yuni 1936, s. 1.

⁵¹¹ Soysal, a.g.m., s. 187.

kurtarmak amacıyla İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon tarafından getirildi. Amaç Türkiye'yi sıkıştırmak değildi, çünkü Türkiye zaten Boğazların iki yakasında da bağımsızlığını ilan etmiş bir ülke olarak ihtiyaç halinde burayı silahlandırabilir ve denizaltı mayınları döşeyebilirdi. Bir savaş durumunda Türklerin bunu yapmasını engellemeye kimsenin konumu elverişli değil. Lozan'da kurulan Boğazlar komisyonu da bir şey ifade etmiyor, çünkü tedbirler alma hakkına sahip değil. Eğer Sevr Antlaşması korunabilseydi, bunun İngiltere için önemi büyük olurdu. Ancak bu gerçekleşmediğine göre Lozan Antlaşmasının İngiltere için büyük bir önemi yok. Bu yüzden de pek muhalefet etmiyor. Ancak akla şu soru da gelmiyor değil; madem birileri için silhlanma hakkının sınırlandırılması ortadan kalktı, diğerleri için de bunun uygulanması mümkün olabilir mi?"⁵¹²

Utro gazetesi, Bulgar Hükümetinin Türk notasını olumlu karşıladığı haberini vermekte: "Türkiye bir deklarasyon yayımlayarak Boğazlar Sözleşmesinin bazı sınırlamalarının revize edilmesini istedi ve bu isteği olumlu karşılandı. Notada, bugünkü uluslararası durumun Lozan Antlaşması'nın imzalandığı dönemdeki durumdan farklı olduğu ve güçlü ülkelerin 13 yıl önce silahlanmada bir sınırlamaya doğru gittikleri görüntüsünü vermelerine karşın, tam tersi olarak tehlikeli bir silahlanma yarışının başladığı belirtiliyor.

Bir antlaşma gücüyle silahsızlanma güvensizlik yaratıyor ve bu yüzden de Bulgar Hükümeti Türk Hükümetinin bu isteğini anlayışla karşılamakta. Türkiye'nin amacı bu sınırlamalardan kurtularak kendi güvenliğini ve barışı sağlamaktır. Türkiye'nin 11 Nisan tarihli bu notasında öne sürülen gerekçeler inandırıcı. Bulgaristan Türkiye'nin isteğinin gerçekleşmesinden yana ve bu yüzden de Türkiye'yi destekleyecek"⁵¹³

Montrö'deki konferansta Bulgaristan'ı temsil edecek heyetin başkanı Dr. Nikolaev, Bulgaristan'ın Türk isteği konusundaki görüşünü şu şekilde açıklamıştır: "Türkiye Cumhuriyeti'nin Lozan Muahedesinin Boğazlar rejimi tahdidine ait mukavelesinin revizyonuna dair olan talebi Sofya'da müsaid karşılanmıştır. Bulgar Hükümetinin bu tarz-ı hareketi, Bulgariye ve Türkiye'yi

⁵¹² G.P.Genov, "Turtsiya i Prolivite (Türkiye ve Boğazlar)", **Utro**, S. 7998, 16 April 1936, s. 1.

⁵¹³ **Utro**, S. 8053, 23 Yuni 1936, s. 1.

birbirine bağlayan kadim dostlukta neşet ettiği gibi, bunu ayrı surette diğer noktadan da Türkiye'nin metalibatındaki esasat telkin etmektedir.

Türk Hükümetinin notası Lozan Muahedesinin akdi zamanındaki vaziyetin esasından değiştiğine temas etmektedir. Bu gerçeklik inkar edilemeyecek bir keyfiyettir. Bundan 13 sene evvel büyük devletlerin silahları tahdid etmeye doğru yürüdükleri umumi kanaati vardı. Bu, onların 1919 yılında muahedeler akd olunurken yaptıkları taahhüt idi. Bu muahedelerin ruhu ile silahsızlandırılmışlar, bu vaziyetin önde gidenleri oluyorlardı.

Diğer devletlerin kollektif emniyeti adım adım takip etmeleri lazım idi. Silahsızlandırmaya tabi tutulan devletleri bu yüzden tehlikeye maruz bırakmamak lazım idi.

Fakat hakikatte ne oldu? Muahedelerdeki tahdidi teslihat vücuda getirilmedi. Bilakis yapılan gayretlere rağmen biz baş döndürücü bir silahlanma hareketine şahit oluyoruz.

Şimdiye kadar tatbik olunan kollektif emniyet sistemi küçük devletleri temin edemediği görünmektedir. Beynelmilel bir teşekkül adına onların istiklaliyetleri tehdit edilerek kurulan vaziyet, onları güven altına alamamıştır. Türkiye'den daha fena vaziyette bulunan Bulgarıye, Türkiye'nin 11 Nisan notasındaki iddialarını kanaatbahş görmektedir.

Lozan Muahedesinin malum tahdid kısımları bugün kabili tatbik değildir. Bunun içindir ki Türkiye Hükümeti andın tetkiki lüzumuna kaildir. Bu tadil için muvafakatlara lazım olan andı imza eden devletlere müracaat etmiştir. Bulgarıye de mukaveleyi imza eden devletlerden biridir. Bulgarıye Türkiye ile bir dostluk andı ile bağlıdır. Bu iki sıfatı ile Bulgarıye mukavelenin revizyonuna rıza gösteriyor ve bu hususta çalışacaktır.

Bulgarıye kabiliyet-i tatbikiyesini kaybeden muahedelerin tedrici surette tadili lüzumuna kaildir, aksi takdirde bunlar genel güveni ihlal, cihan sulhunu tehlikeye koymakta olduğunu zanneder. Boğazların tahkimi ile en alakadar devlet Bulgarıye'dir. Karadeniz sahili devleti olan Bulgarıye, ticaret hususunda serbest denize Boğazlar'dan geçmektedir.

Bulgarıye Hükümeti Türkiye'nin 11 Nisan'da verdiği notada, Karadeniz sahil devletlerinin menfaatlerinin nazar-ı dikkate alındığını memnuniyetle

görmektedir. Bulgariye daima her vakit her halde seyüsefainin teminat altına alındığını görmektedir.”⁵¹⁴

Slovo, Almanya'nın Versay'a son verdiğini hatırlatarak, Türkiye'nin Boğazlar konusundaki isteği ile ilgili "Daily Telegraph"ta yer alan şu cümleleri aktarıyor: "Türkiye Almanya gibi bir oldu bitti ile karşımıza çıkmıyor. Antlaşmalarda yer alan tarafları, delille esaslandırdığı bir isteğinin müzakere edilmesi için davet ediyor. Barış antlaşmalarının ihlal edildiği bir dönemde Türkiye'nin bu hareketi saygıya layık. Türkiye Hitler'e de tavsiye edilebilecek bir örnek sergiliyor. Montrö'deki müzakere, statükonun güç kullanılmadan değiştirilemeyeceği yönündeki Alman gafletini yalanlamaya yetiyor.”⁵¹⁵

Türk notasına olumlu bakmayan Pañev, Türk isteğinin Bulgar ticaretine zarar vereceği kanaatinde: "Türklerin Boğazları tahkim etme isteği tam da Bulgar ticaretinin normalleşmeye başladığı ve Bulgaristan'ın dış pazarlarını temin ettiği bir dönemde geliyor. En büyük ihracatımız Almanya, İtalya, Fransa, Belçika, Filistin, İspanya, İngiltere ile yapılıyor. Bu ülkelerle ticari bağlarımız günden güne güçlenmekte. Boğazların tahkimi Bulgar denizciliğini yabancı kontrole bırakacak. Tüm Bulgarların hayatını güçleştirecek bu durum, 150 yıl geriye dönmemiz ve ekonomik bağımsızlığımızın yaralanması anlamına geliyor.

Eğer Bulgaristan'a Akdeniz'e çıkış verilseydi durum bu kadar endişe yaratmazdı. Manzara bizim için git gide daha karanlık bir hal alıyor.

İtalyan-Habeş savaşı, Almanların silahlanması, antlaşmaların Avusturya tarafından ihlali, Türklere Boğazlar konusunu gündeme getirmeleri için bahane verdi.”⁵¹⁶

Türk notasının Bulgar basınını antlaşmaların revizyonu konusunda umutlandırdığı da görülmekte. Konu ile ilgili Dnevnik şunları yazmıştır: "Antlaşmaların bazı sınırlamalarından muzdarip bir ülke olarak konu bizi de ilgilendiriyor. Biz Doğu komşumuzun endişelerini iyi anlıyor ve bu isteğe sempati ile bakıyoruz. Çünkü biz bir milletin kendi toprağı üzerinde tam egemen olamamasının ne demek olduğunu iyi biliyoruz.

⁵¹⁴ **Doğru Yol**, S. 101, 25 Haziran 1936, s. 1-3.

⁵¹⁵ **Slovo**, S. 4193, 26 Yuni 1936, s. 1.

⁵¹⁶ Pañev, "Bılgariya i Ukrepvavaneto na Prolivite ot Turtsiya (Boğazlar'ın Türkiye Tarafından Tahkimi ve Bulgaristan)", **Morski Sgovor**, S. 3-4, Mart-April 1936, s. 43-44.

Bu Türk hareketi, barış antlaşmaları ile tespit edilmiş bir durumun değiştirilme denemesi olması açısından ilginç. Konu ile ilgili iyi bir netice elde edilirse bu, antlaşmaların barış ihlal edilmeksizin revizyona tabi tutulabileceğinin bir ispatı olacak.”⁵¹⁷

Zora gazetesi, Bulgaristan'ın durumu kullanarak, barış antlaşmalarının revizyonu konusunu tekrar gündeme getireceğine dair Fransız basınının görüşlerine yer vermekte: “Fransız gazeteleri savaştan sonraki en nazik konunun imzalanan antlaşmaların revizyonu konusu olduğunu belirterek, durumun Bulgaristan'a emsal teşkil edeceğini yazıyor. Gazetelere göre Bulgaristan, bu durumdan istifade ile Ege Denizi'ne çıkış konusunu tekrar gündeme getirebilir. Türkiye'nin bu isteği yaparken dayandığı delillerin olumlu karşılandığını yazan Fransız basını, Bulgaristan'ın da aynı delillere dayanarak büyük güçlere Nöyyi Antlaşması'nın revizyonu için çağrıda bulunabileceği kanaatinde. Montrö'deki konferans, Lozan Antlaşmasını revize etme amacı olması bakımından esaslı bir öneme sahip.”⁵¹⁸

Bulgaristan konferansta, Boğazlar'la ilgili Türk tasarısını desteklemekle birlikte 19. madde ile ilgili bazı çekincelerini dile getirmiştir. Söz alan Bulgar delege Neykov, Türk tasarısını müzakerelerin temeli olarak prensipte kabul ettiğini, ancak silahsızlandırılmış bir ülke olan Bulgaristan'ın güvenlik ve ticaretinin nazarı dikkate alınmasını kaydetmiştir. Neykov, söz konusu 19 maddenin farklı yorumlara sebep olabileceğini belirtmiş. Türkiye'nin imzalamış olduğu yardımlaşma antlaşmalarının (Paktın) kime karşı olduğunun önemli olduğunu, çünkü bu ülkeler arasında Bulgaristan'ın da anlaşılabilceğini belirtmiş.⁵¹⁹

Bulgaristan'ın ihtiyatla yaklaştığı 19. madde şu şekildedir:...”Savaşan herhangi bir devletin savaş gemilerinin Boğazlar'dan geçmesi yasak olacak, ancak işbu Sözleşmenin 25. maddesinin uygulanması kapsamına giren durumlar ile Milletler Cemiyeti Yasası çerçevesinde imzalanıp bu yasanın 18. maddesi hükümleri uyarınca kütüğe geçirilmiş ve yayımlanmış Türkiye'yi

⁵¹⁷ **Dnevnik**, S. 10897, 18 April 1936 s. 1.

⁵¹⁸ **Zora**, S. 5093, 23 Yuni 1936, s. 1.

⁵¹⁹ **Zora**, S. 5094, 24 Yuni 1936, s. 1.

bağalayan bir yardımlaşma antlaşması gereğince, saldırıya uğrayan bir devlete yapılacak yardım durumları bunun dışında kalacaktır.”

“Bu maddede öngörülen kural dışı durumlarda 10.-18. maddelerde belirlenmiş sınırlamalar uygulanmayacaktır.”

Montrö Sözleşmesi imzalandığı zaman Milletler Cemiyeti Yasası çerçevesinde Türkiye’yi de bağlayan tek antlaşma Balkan Paktıdır. Bu Pakt gereğince saldırıya uğrayan müttefik devlete yapılacak bir askeri yardım sırasında, örneğin Yunanistan ve Yugoslavya savaş gemilerinin Romanya’ya ya da Romen gemilerinin Yunanistan ve Yugoslavya’ya gitmek üzere Boğazlar’dan geçmesi olanağı elde edilmiştir.⁵²⁰

Söz alan Rüştü Bey, Türkiye’nin Bulgaristan’la saldırmazlık ve dostluk antlaşmasının olduğunu belirterek Bulgaristan’a tüm güvenceleri vermiştir. Bunun üzerine Neykov da kendisine teşekkür ederek 19. maddeyi kabul etmiştir.⁵²¹

Türkiye, Fransa, Romanya, Yugoslavya delegasyonları, Bulgaristan’a uzlaşma yolunu seçtiği için teşekkür ederek, Bulgaristan’ın endişesini iyi anladıklarını ve bu metnin hiçbir devlete karşı olmadığını belirtmişlerdir.⁵²²

Bulgaristan Montrö’de, Boğazlar’daki uluslararası komisyonun da kaldırılması konusunda kayıtsız şartsız Türkiye’ye destek vermiştir.⁵²³

Türk Dışişleri Bakanı Rüştü Bey, Montrö Palas’ta Zora gazetesi müdürü Danail Krapçev’e, Bulgaristan’ın Montrö’deki tutumu ile ilgili şunları söylemiştir: “Daha buraya toplanmadan önce Bulgar Hükümetin bize karşı nasıl hisler içinde olduğunu biliyordum. Bu hisler bizim de Bulgaristan’a karşı olan hislerimize cevap veriyor. Türk Hükümetinin konferanstaki bu işbirliği ve dostluk için büyük memnuniyetini dile getirebilirim.”⁵²⁴

Slovo, Bulgar delegasyonunun Montrö’deki olumlu tutumunu onaylamakta: “Montrö’de ülkemize karşı beliren sempatiler tesadüfi değil. Bunlar

⁵²⁰ Soysal, **a.g.m.**, s. 189.

⁵²¹ **Utro**, S. 8073, 16 Yuli 1936, s. 1.

⁵²² **Slovo**, S. 4210, 16 Yuli 36, s. 3.

⁵²³ **Utro**, S. 8068, 10 Yuli 1936, s. 1.

⁵²⁴ **Zora**, S. 5110, 12 Yuli 1936, s. 1.

delegelerimizin konferansta gösterdikleri öngörülü ve mantıklı dış politikaya bağlanabilir.”⁵²⁵

Türk-Bulgar dostluğunda yeni bir dönemin başladığı kanaatindeki Slovo, Türk Dışişleri Bakanı Rüştü Bey’in Montrö’de Bulgaristan’la ilgili söylediği sözlerine yer vermekte; “Konferansın en büyük kazançlarından biri Bulgaristan’ın Türkiye’ye karşı dostça tutumu olmuştur. Türkiye Bulgaristan’la işbirliği içinde olmaktan memnun. Bulgar Hükümeti eski dostluğundan birşey kaybetmemiştir.”⁵²⁶

23 Temmuz’da Montrö dönüşü Dragoman İstasyonu’ndan geçen Türk heyeti, Bulgar heyeti ile beraber Başbakan Köseivanov, Türkiye Cumhuriyeti Sofya Elçisi Şevki Berker, Türk Elçiliği Başkatibi Hozar, Konsolos B. Ergin ve Sofya Türk Elçiliği erkânı, Çekoslovakya Elçiliği Maslahatgüzarı Masarçik, Yugoslav Elçisi Yurişç, Yunanistan Elçisi Diamandopulos, Romanya Elçiliği Maslahatgüzarı Zaborovski, Saray namına Panov, Dışişleri Bakanlığı’ndan Sarafov, Protokol müdürü Çomakov, Konsolosluk şubesi müdürü Altinov, Polis müdür umumisi ve birçok Bulgar ve yabancı gazeteciler tarafından karşılanmışlar.

Başbakan Köseivanov, Türk delegasyon şefi Rüştü Aras, General Asım Bey, Bulgar delege şefi Nikolaev ve Türkiye’nin Sofya Elçisi Berker aralarında özel bir görüşme yapmışlardır. Türk delegasyonu istasyondan samimi bir şekilde uğurlanmış.⁵²⁷

Türk Dışişleri Bakanı istasyonda Bulgar gazetelerine şu demeci vermiştir: “Bulgaristan’ın Montrö’deki tutumundan dolayı çok memnunuz. Bulgaristan müzakere edilen tüm konularda iyi niyet ve komşuluğunu gösterdi. Samimi olarak söylemem gerekiyorsa, Türkiye ve Bulgaristan arasındaki ilişkiler hiçbir zaman Montrö’den sonra olduğu kadar dostane ve samimi olmamıştır. Geçmişte bazı istenmeyen durumlar yaşandı, ancak şimdi Montrö’de birbirimize karşı iyi niyet ve gerçek dostluğumuzu gösterdik. Bunun gelecekteki dostluğumuz açısından da büyük bir önemi olacak.

⁵²⁵ Slovo, S. 4210, 16 Yuli 1936, s. 3.

⁵²⁶ Slovo, S. 4217, 24 Yuli 1936, s. 3.

⁵²⁷ Doğru Yol, S. 108, 25 Temmuz 1936, s. 1.

Montrö'de Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya, Bulgaristan'a karşı hiçbir düşmanlık beslemediklerini ve Balkanlar'daki barış için Bulgaristan'la işbirliğine her zaman hazır olduklarını ifade ettiler. Tüm Balkan ülkeleri Bulgaristan'ın menfaatlerine saygılı. Montrö, Balkan ülkeleri arasındaki güveni ve işbirliğini pekiştirecek. Montrö Konferansı, Balkan ülkeleri arasındaki dostluğun pekişmesi açısından yeni bir dönemin başlangıcı olacak.”⁵²⁸

Rüştü Bey'in bu sözleri üzerine Slovo gazetesi de şunları yazmakta; “Rüştü Bey'in bu sözleri bizde olumlu bir yankı bulacak. Bizim Türkiye ile paylaşmadığımız hiçbir şey yok. Ortak noktaları olan ve pek çok bakımdan birbirine benzeyen iki halk, siyasi ve ekonomik sahalarda işbirliği yapabilir.

Bulgar halkının Türk halkına yönelik iyi hisleri savaştan sonra ifade kazandı. İlk dostluk ve saldırmazlık antlaşmalarımızı Türkiye ile imzaladık. Türkiye'nin Atatürk önderliğindeki kalkınması, ülkemiz tarafından gizlenemez bir sempati ile izlendi. Biz, bugün yine Türkiye'nin Montrö'deki başarısını sempati ve içtenlikle karşılıyoruz. Bu başarının barışa daha iyi hizmet edeceğine dair şüphe yok.”⁵²⁹

Montrö'deki Bulgar delegasyon şefi Nikolaev de Bulgar gazetecilere verdiği beyanatında Montrö izlenimlerini şu şekilde aktarmıştır: “Türkiye'nin emniyeti için Boğazlar'ın tahkimi işinde Karadeniz sahil devletlerinin emniyeti de gözden kaçırılmamıştır.

Biz Montrö'de komşu dost Türkiye'nin emniyeti işine ve aynı zamanda kabil-i tahammül olmayan andların revizyonunun tahakkukuna yardım ettik. Bu nokta-i nazardan bizim vaziyetimiz muvaffakiyetle neticelenmiştir.

Bulgar delegasyonu Türkiye-Bulgariye dostluğunun bundan sonra çok iyi inkişaf edeceği kanaati ile avdet etmektedir. Türk delegasyon şefi Ekselans Bay Tevfik Rüştü Aras Montrö'de Bulgar Hükümetinin kıymetli yardımından dolayı Bulgar milletine teşekküratının beyanını bana tahmil etti.”⁵³⁰

Zora ve Slovo, Montrö'den sonra Türk basınında Bulgaristan'la ilgili yayımlanmış bazı olumlu yazılara yer vermekte.

⁵²⁸ Zora, S. 5120, 24 Yuli 1936, s. 1-5.

⁵²⁹ Slovo, S. 4217, 24 Yuli 1936, s. 3.

⁵³⁰ Doğru Yol, S. 108, 25 Temmuz 1936, s. 1.

Zora, “Cumhuriyet” gazetesinde Yunus Nadi Bey’in makalesinden bazı bölümler aktarmakta. Bulgaristan’ın Balkan Paktına dahil olması istenen makalenin bazı bölümleri şu şekilde: “Biz Boğazlar’daki rejimden önce Karadeniz ülkelerinin dostluğunu temin ettik. Burada komşumuz Bulgaristan üzerinde durmak zorundayız. Bu komşumuz şimdiye kadar Pakta dahil olmadı, ancak konferansta ne zaman Türkiye tarafında bir öneri yapıldı ilk o destekledi. Bulgaristan’ın bu jesti hepimizi şaşırttı.”⁵³¹

Slovo gazetesi, Türk “Tan” gazetesinin Bulgaristan’ın Montrö’deki olumlu tutumunu öven bir yazısını aktarmakta: “Tamamen bir Balkan milleti olan Bulgaristan’la Balkanlar’da pek çok ortak menfaatlerimiz var. Ancak onlar, bazı özel menfaatlerinden dolayı Balkan çemberi dışında duruyorlar. Bulgaristan’ın bu durumunu göz önüne aldığımızda, Montrö’de bize göstermiş olduğu dostluk ve yakınlığın önemini daha iyi anlıyoruz. Bu sebeple biz, Balkan birliğinin menfaatleri zarara uğratılmadan, Balkan milletlerinin ortak menfaatlerinin geniş bir ölçüde müşahade edilmesini, şikayet ve isteklerinin dinlenerek bir çözüm aranmasını istiyoruz. Bu şekilde Balkan ülkeleri arasında daha sıkı ve kıymetli bir anlaşmaya muvaffak olacağız.”⁵³²

20 Temmuz 1936’da imzalanan Boğazlar Sözleşmesi ile Lozan’daki kısıtlamaların kaldırıldığı ve Türkiye’nin yeniden Boğazlar’ın tek hakimi haline geldiği haberini veren Utro, “Türkiye gelecekte Avrupa politikasında büyük rol oynayacak. Büyük güçler onunla dostluğu koruma çabasında”⁵³³ şeklinde yazmakta.

Zora, “Türkiye Montrö’de her ülkenin üzerine alamayacağı ağır bir vazife yüklendi. Boğazlar’dan geçecek gemiler artık Türk silahlı kuvvetlerinin koruması altında. Türkler bu büyük sorumluluğun bilincinde”.⁵³⁴ sözlerine yer vermekte.

Bulgar gazeteleri Türkiye’nin Montrö’deki başarısını takdir ederken “Morski Sgovor” adlı dergi yeni Boğazlar rejiminin Romanya ve özellikle de Balkan anlaşması dışında yer alan Bulgaristan için eski rejime göre daha az elverişli olduğu görüşüyle şunları yazmakta: “...Eski rejim hem savaş hem de barış

⁵³¹ Zora, S. 5125, 30 Yuli 1936, s. 1.

⁵³² Slovo, S. 4218, 25 Yuli 1936, s. 1.

⁵³³ Utro, S. 8077, 21 Yuli 1936, s. 1.

⁵³⁴ Zora, S. 5452, 29 Avgust 1937, s. 1.

zamanında Akdeniz'e Boğazlar'dan serbest ekonomik çıkışla, muhtemel bir savaşta müttefikimiz olacak büyük ülkelerin yardımını temin ediyordu. Ancak yeni rejim hem Romanya hem de Bulgaristan'ı Karadeniz'de kapalı bırakarak, bu denizde hüküm süren ve en güçlü donanmaya sahip ülkenin –şüphesiz Rusya'nın- tehdidi altında bırakıyor.”⁵³⁵

Hukukçu Genov'a göre de Boğazlar'ın statüsünün Türkiye lehine değiştiği Montrö Sözleşmesi Bulgaristan için uygun değil. Boğazlar'ın Bulgaristan için büyük ekonomik ve stratejik önemini vurgulayan Genov, Boğazlar sorununun gelecekteki çözümü için ilginç bir öneride bulunmakta. Genov, kısaca şu görüşlere yer vermekte: “Dünyadaki tüm ülkeler için denizlerde serbest seyrüsefer yani serbest deniz (mare ciberum) tezi ilk kez 1609'da uluslararası hukukun kurucusu Hollandalı Hugo Grotius tarafından ortaya atıldı. Yine pek çok devlet adamı ve aydın da Karadeniz Boğazları'nın ekonomik ve askeri önemini göz önüne alarak bu sorunla uğraştı. Daha 17. y.y. sonunda ünlü Alman filozof Leibniz, ülkeler arasında Boğazlar'la ilgili gelecekteki anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak için Fransa Kralı 14. Ludwig'e, Boğazların iki tarafında, Boğazlar'a tek başına hakim olmak iddiasında bulunamayacak küçük ve tarafsız bir devletin kurulmasını öğütlemişti. 1912-1913 Balkan Savaşı sırasında İngiltere, gelecekte Boğazlar'ın iki tarafında tarafsız bir devletin kurulabilmesi amacıyla Bulgaristan'a Doğu Trakya'da Midye-Enez hattının verilmesi için yardım etti. 20 Ağustos 1915'te Bulgaristan'a Midye-Enez hattını alması için yapılan teklifin amacı, Türkiye'yi barışa razı ederek, Rusya'nın Boğazlar'ı ele geçirme tehlikesini önlemektir. Aynı amaçla Birleşik Devletler 21 Eylül 1918'de Boğazlar'ın iki tarafında Panama benzeri küçük bir devletin kurulmasını önermişti. Birleşik Devletler'in bu önerisi Sevr'de kabul edilmemişti.

Bizce de Boğazlar konusundaki en iyi çözüm Boğazlar'ın iki yakasında büyük güçlerin himayesi altında tarafsız bir devletin kurulmasıdır. Sorunun bu şekilde çözümü Boğazlar'ın savunma ve tahkim ihtiyacını ortadan kaldıracaktır. Bununla beraber stratejik önemi de ortadan kalkacak ya da en azından azalacaktır. Birleşik Devletler böyle bir amaçla Panama'yı Kolombiya'dan ayırdı ve himayesine alarak Panama Kanalı'ndan serbest geçişi sağladı. Boğazlar

⁵³⁵ “Uspeha na Konferentsiyata v Montryo (Montrö'deki Konferansın Başarısı)”, **Morski Sgovor**, S. 7, Septemvri 1936, s. 119.

sorunun da bu şekilde çözümünü hem Bulgaristan hem de diğer Karadeniz ülkeleri için en uygun çözüm. Çünkü bu, Bulgaristan'a Ege Denizi'ne çıkış imkanı sağlayacak. Böylelikle Bulgaristan, Boğazlar'ın kapatılması durumunda meydana gelebilecek sürpriz ve sınırlamalardan kurtulacak. Bulgaristan, kurulacak bu küçük devletle ebedi bir dostluk içinde yaşayacak ve bu devlete komşu bir ülke olarak da dünya konseptinde daha büyük bir politik mana elde edecek.

Boğazlar'ın Bulgaristan için büyük stratejik ve ekonomik önemi var. Ülkemizin Akdeniz'e çıkış yolunu kaybetmesiyle bu önemi daha da arttı. Yeni Boğazlar rejimi Bulgaristan, Sovyet Rusya ve Romanya'yı Karadeniz'e hapsedmekte. Bu rejim Türkiye'nin durumunu güçlendirmekle beraber, Karadeniz sahili ülkeleri için yeni sınırlamalar getirmekte. Boğazlar'ın hakimi olarak Türkiye, bu ülkelere her zaman önemli zorluklar yaratabilir.”⁵³⁶

Türkiye, Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın kumandası altında, Mustafa Kemal Atatürk, Balkan Antantı ve Sadabat Paktı Genelkurmay Başkanları ve daha pek çok sayıda yerli ve yabancı askeri uzmanın katılımıyla 7 Ağustos 1937'de Doğu Trakya'da askeri manevralara başlamış.⁵³⁷ Aynı dönemde İtalya'da da İtalyan Kralı ve Mussolini'nin katılımıyla askeri manevralar yapılmış.⁵³⁸ Trakya manevraları vesilesiyle Bulgar basını Türkiye'nin askeri gücünü konu alan makaleler yayımlamıştır. Ancak bu dönemde askeri manevraların gururunu gölgede bırakan bir olay yaşanmıştır. Sovyetler'den İspanya'ya gıda maddeleri taşıyan İspanyol bandralı gemi Marmara Denizi'ne kadar gelen İtalyan denizatlıları tarafından 19 Ağustos'ta torpillenmiş. Bundan önce de iki İspanyol bandralı gemi yine Türk kara sularında 18 Temmuz'da torpillenmiştir.⁵³⁹ Amaç Sovyetler'den İspanya'ya gıda maddeleri taşıyan gemilerin yolunu abluka altına almak. Olay, iç savaş yaşayan İspanya, İtalya ve Sovyet Rusya ilişkileri boyutlu. Türkiye için önemli olan, Türk kara sularında böyle bir olayın meydana gelmiş olmasının yanı sıra, denizatlıların Marmara Denizine kadar gelerek İstanbul ve Türkiye için oluşturduğu tehlikedir. Bu durum

⁵³⁶ G. P. Genov, “Prototsite i Bılgariya (Boğazlar ve Bulgaristan)”, **Uçilišten Pregled**, S. 9, Noemvri 1936, s. 1095, 1105-1107.

⁵³⁷ **Zora**, S. 5137, 13 Avgust 1937, s. 3.

⁵³⁸ **Utro**, S. 8402, 18 Avgust 1937, s. 2.

⁵³⁹ **Slovo**, S. 4544, 26 Avgust 1937, s. 3.

Türkiye’de büyük heyecana neden olmuş. Manevra alanını derhal terk eden Mustafa Kemal’in başkanlığında İstanbul’da acilen Bakanlar Kurulu toplanmış.⁵⁴⁰ Daha sonra İtalya’ya karşı alınacak önlemlerin görüşüleceği Nyon’da İngiltere’nin başkanlığında konferans düzenlenecektir.

Tüm bunlardan sonra da Türkiye ve Dünya’yı gerilim içinde tutan açıklamalarına devam eden Mussolini, yine Milano’da yaptığı bir konuşma esnasında İtalya’nın hedefinin Afrika ve Asya olduğunu yinelemiştir. Mussolini’nin yaptığı konuşmaların Atatürk tarafından son derece tahrik edici bulunduğunu yazan Dnes, Atatürk’ün: “Eğer yeni Sezar Mussolini ise, ben de yeni Atilla’yım”.⁵⁴¹ şeklindeki meydan okuyan cevabına yer vermektedir.

Trakya’da düzenlenen manevralar vesilesiyle Aleksandır Gançev de Slovo’da şunları yazmıştır: “Mustafa Kemal Paşa’nın 1922’de Sakarya’da elde ettiği en büyük askeri zaferden sonra Cumhuriyet’in en büyük politik başarısı şüphesiz Boğazlar’ın anahtarının kendisine iade edildiği 20 Temmuz 1936 Antlaşmasıdır. Bu büyük diplomatik başarı Türkiye’ye askeri öneminin yanı sıra politik önemini de iade etti. Dünya Savaşı, Türkiye’nin müttefiklerine ve düşmanlarına Boğazlar’ın büyük askeri stratejik önemini gösterdi. Çünkü iyi savunulan Boğazlar, Büyük Britanya ve Fransa donanmalarına bile geçit vermedi.

Montrö’den sonra Türkiye’nin elde ettiği askeri ve uluslararası politik önem bugün herkes tarafından takdir edilmekte. Türkiye’nin bugün bu önemi göstermek için imkan ve şartları aramasına gerek yok. Ancak Türk Hükümeti Boğazlar üzerinde bu hukuksal yetkilere olan malikiyetinden başka, bütün hakların üstünde olan bir hakka daha malik olduğunu müttefiklere göstermek ihtiyacında idi. Bu da, Avrupa ile Asya’yı birbirinden ayıran Boğazlar’ı elinde bulundurmaya, Sovyet Rusya’yı Batı müttefiklerinden izole etmeye gücü yettiğine ve bunun için de organize edilen askeri bir kuvvete sahip olduğuna ve bu kuvvet sayesinde Doğu Akdeniz’e ait tüm politik sorunlar üzerinde etkili olma hakkına sahip olduğunu. İşte Türkiye’de yapılan askeri manevraların ilk hedefi bu idi. Hatay konusunda kendi azınlıkları için bir çok haklar elde etmeyi başaran Türkiye’nin, gerek Balkan Pakti’nda gerek Güney Avrupa politikasında oynadığı

⁵⁴⁰ Zora, S. 5452, 29 Avgust 1937, s. 1.

⁵⁴¹ Dnes, S. 554, 3 Dekemvri 1937, s. 2.

faal rolle, Asya devletleri üzerindeki etkileri ve bunun neticesinde imzalanan Asya Paktı ile politik önemi daha artmakta.

Komşuları ve müttefikleri üzerinde imtiyazını daha fazla takviye etmek isteyen Türkiye Hükümeti politik ve askeri durumunu göstermek için bazı devletlerin askeri temsilcileri önünde büyük bir askeri gösteri yapmıştır. Gösteriler, Edirne ve İstanbul'da yapılan parlak törenlerle son bulmuştur. Bugünkü Türkiye bu manevralarla istediği gibi kendini gösterebildi mi, bunu sadece manevralarda yer alan askeri uzmanlar söyleyebilir. Bizim söyleyeceğimiz, Türkiye Cumhuriyeti'nin önderlerinin 15 yıldır, sadece Akdeniz'de, bir zamanlarki önemini kazandırmak değil, aynı zamanda komşularının da başına oturtacak politik ve askeri yeni bir amil yaratmak için Boğazlar'ın iki kıyısında da başarı ile çalıştıklarıdır.”⁵⁴²

3. Başbakan İnönü'nün Sofya Ziyareti (1937)

Yugoslavya'nın 24 Ocak 1937'de Bulgaristan ile bir Ebedi Dostluk Antlaşması imzalaması, Balkan Paktı devletleri arasında beklenmedik bir bunalıma yol açmıştır. Bu olgu, Yugoslav Başbakan ve Dışişleri Bakanı Stoyandinoviç'in Balkanlarda bağımsız bir politika izlemeye başladığı izlenimi vermiştir. Balkan Paktının karşılaştığı bu sarsıntıyı sana erdirmek için, Başbakan İnönü ve Dışişleri Bakanı Aras, 1937 ilkbaharında Balkan Paktı devletlerinin başkentlerinde resmi temaslarda bulunmuştur.⁵⁴³

Bulgaristan'ın ise Montrö'den sonra Türkiye'nin önemini daha iyi değerlendirmeye başladığı görülür. Türk Başbakanı İsmet İnönü ile Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras, Belgrad'a gerçekleştirdikleri ziyaret dönüşü, Çar Boris'in daveti üzerine 20 Nisan 1937'de birkaç saat süren gayri resmi Sofya ziyaretinde bulunmuşlardır.

Dönemin Köseivanov Hükümetinin yayın organı Dnes gazetesi, Türk devlet adamlarının ziyareti vesilesiyle şunları yazmıştır: “Dost Türkiye'nin ünlü devlet adamları başkentimizin misafiri olacaklar.

Türkiye ve Bulgaristan arasında 1925'ten beri bir dostluk antlaşması mevcut Bulgaristan böyle bir antlaşmayı komşularından ilk Türkiye ile imzaladı.

⁵⁴² Aleksandır Gançev, “Turskite Voenni Manevri (Türk Askeri Manevraları)”, **Slovo**, S. 4539, 20 Avgust 1937, s. 1.

⁵⁴³ Soysal, **a.g.m.**, s. 191.

Türkiye'nin ilerlemesi Bulgar halkı tarafından her zaman heyecanla izlendi. Avrupa ve Dünya'da belirsizliklerin yaşandığı bir dönemde gururla Balkanlar'da barışın olduğu söylenebilir. Türk devlet adamlarının ziyaretleri iki ülke arasında dostluk ve barışı daha da pekiştirecektir. Bu barış Avrupa barışına da katkı sağlayacaktır. Dost Türkiye'nin yöneticilerine "Hoş geldiniz!" diyoruz"⁵⁴⁴

Tüm Bulgar gazeteleri ziyaret vesilesiyle İsmet İnönü ve Rüştü Aras'ın biyografilerini yayımlamakta. Utro gazetesi, Başbakan İsmet İnönü'yü "Yeni Türkiye'nin yaratıcısı ve Mustafa Kemal'in sağ kolu"⁵⁴⁵ olarak tanıtmakta.

Slovo ve Dnevnik'te Türk devlet adamlarının karşılanması şu şekilde aktarılmakta: "Sofya İstasyonu daha dün akşam Türk bayrakları ile süslendi. İstasyondaki kabul salonu dekore edildi.

Karşılama töreni için tüm Bakanlar Kurulu üyeleri, Başbakan ve Dışişleri Bakanı Köseivanov, Adalet Bakanı Karagözov, Savunma Bakanı Lukov, Garnizon Şefi Zlatarov, Saray'ı temsilen General Panov ve Albay Jeçev, Türk Elçiliği personeli, Yunanistan, Yugoslavya, Romanya ve Çekoslavakya Elçileri ve pek çok sayıda yabancı gazeteciler istasyonda hazır bulundu.⁵⁴⁶

Misafirler istasyondan Türk elçiliğine kadar, kaldırımları doldurmuş Bulgar vatandaşları tarafından selamlandılar.

Bir saat Türk elçiliğinde oturan misafirler saat 11:00'da Saray defterini imzaladılar. Daha sonra Başbakan ve Dışişleri Bakanı Köseivanov'u makamında ziyaret eden Türk bakanlar, 11:30'da Çar tarafından kabul edildiler. Çar, misafirler onuruna Vranja'da öğle yemeği verdi."⁵⁴⁷

İsmet İnönü, Plovdiv (Filibe) istasyonunda Bulgar basını temsilcilerine şu beyanatta bulunmuştur: "Ankara'dan hareket etmezden evvel Sa Majeste Çar Boris beni Belgrad dönüşümde Sofya'ya uğramaya davet etmek lütfunda bulunmuşlardır. Sa Majestenin göstermiş oldukları bu iltifat, benim komşu memleketi görmediğimden beri mevcut terakkiyatın inkişafını görmekliğime imkan husule getirdi.

⁵⁴⁴ Dnes, S. 364, 19 April 1937, s. 1.

⁵⁴⁵ Utro, S. 8302, 20 April 1937, s. 1.

⁵⁴⁶ Slovo, S. 4439, 20 April 1937, s. 3.

⁵⁴⁷ Dnevnik, S. 11201, 20 April 1937, s. 1.

Biz gördüğümüz hüsnü kabulden çok müteheyyiç olduk, bunun Türk milleti arasında büyük akisler uyandıracacağı muhakkaktır.

Biz, on seneden beri takip ettiğimiz siyasetimizde Bulgarıye dostluğuna daima hususi ehemmiyet vermişizdir.

Bizim terakkiyat ve saadetin sulh ve müsalemeye bağlı olduğuna derin kanaatimiz vardır. Hiçbir gizli fikir beslemeyerek, diğer Balkan devletlerine tamamen emniyet vererek Balkan idealine samimi merbutuz. Bulgarıye'nin takip ettiği müdebbirane siyasetinin müsmir ve real netayicini görmek ile bahtiyarız ve Balkanlılar arasındaki münasebetin istikbali hakkında iyi ümitler ile meşburuz.

Milli menafii esasından kavrayan sizin Bakanınız, Bulgar maruf rucülü gaspodin Köseivanov, aynı zamanda Balkan sulhunun büyük taraftarlarından. Onunla yakından tanışma imkanı bulduğum için bahtiyarım.

Yugoslavya'dan avdetimde, Bulgar Çarlığı Hükümeti ile temasımı bahtiyar hadise addediyorum. Yugoslavya Krallığı Hükümetinin de Bulgarıye'ye karşı iyi hisler beslediğini gördüm. Şüphesiz ki biz bütün Balkanlılar, Bulgarıye Yugoslavya münasebetinin husule getireceği sulh ideali yemişlerini iktifat edeceğiz.

Bulgar matbuatının, asil Bulgar milletine Türkiye'nin samimi dostluğuna ve benim iyi temenniyatımı yaymaya vasıta olmasını rica ederim.

Sa Majeste Bulgar Çarı'nın bize gösterdiği âli iltifat ve ekselans Başvekil G.Köseivenov'un Sofya'da kaldığımız az müddet zarfında Bulgar Çarlığı namına bize gösterdikleri misafirperverliğe teşekkür etmeyi veciben zimmet addederim".⁵⁴⁸

Bulgar basını, Türkiye'nin bir Slav yakınlaşmasından memnun olmadığı yönünde zaman zaman yazılar yazmış ise de, Zora ve Utro, Türk Dışişleri Bakanı Rüştü Aras'ın, Bulgar-Yugoslav Ebedi Dostluk Antlaşması'nın imzalanmasından sonra yaptığı şu açıklamaya yer vermekte: "Ben iki halkın barış içinde yaşamasından mutluyum. Balkan Paktı gibi bu antlaşmanın da amacı barışı korumak. Biz Balkan ülkeleri bu antlaşmayı biliyorduk ve imzalanması için onayımızı verdik. Ben Balkan halkları politikası için çalıştım ve

⁵⁴⁸ **Doğru Yol**, S. 162, 23 Nisan 1937, s. 1-3.

çalışacağım.”⁵⁴⁹ Rüştü Bey, Antlaşmanın her yerde kabul göreceğini ve Bulgaristan’la ilişkilerinde Yunanistan ve Romanya için de güzel bir örnek teşkil etmesi arzusunda olduğunu ifade etmiş.⁵⁵⁰

İsmet Paşa da 14 Haziran 1937’de Türk dış politikasını şöyle değerlendirmiştir: “Bulgaristan’ın Yugoslavya ile özel bir antlaşması vardır. Aynı şekilde Türkiye ile bir antlaşmaları yürürlüktedir. Yunanistan ve Romanya ile de aynı antlaşmaları yapacağını teyid etmiştir. Türkiye’nin bu gayesine ulaşması için Bulgaristan’ı desteklemektedir. Bulgaristan’ın komşularıyla Balkanlar’da sıcak dostluk atmosferi kurması en büyük isteğimizdir. Bu Türkiye’yi mesut edecektir ve Avrupa’da sulhün devamına katkıda bulunacaktır.”⁵⁵¹

Utro, Türk devlet adamlarının ziyareti vesilesi ile Belgrad “Vreme” gazetesinin yayımladığı bir makaleden bazı bölümler aktarmakta. “Vreme” ye göre, Türk devlet adamlarının Sofya’ya uğramaları, Bulgar-Yugoslav yakınlaşmasının Türkiye tarafından tartışmasız onaylandığı anlamına gelmekte: “Belgrad’da Yugoslav ve Türk devlet adamları arasındaki görüşmelerde Yugoslavya’nın Bulgaristan’la yakınlaşma siyaseti de görüşülmüştür. Yugoslavya’nın bu politikası Türk Hükümet Şefi’nden tam bir onay almıştır. İsmet İnönü, Belgrad ziyareti sonrası, tıpkı Stoyandinoviç’in de Ankara ziyareti sonrası yaptığı gibi Sofya’ya uğraması, Türkiye’nin Balkanlar’ın güçlenmesi için tek yol olan barış siyasetini tasvip etmesinin bir ispatıdır. İsmet İnönü’nün Belgrad’ın ardından Sofya’yı ziyareti ile Balkanlar Avrupa’ya örnek olacaktır.”⁵⁵²

Ziyaret vesilesi ile “Doğru Yol” da şunları yazmıştır: “Türk devletinin Orta ve Kuzey Avrupa’ya en kısa yolu Bulgariye’den geçer keza; Bulgariye’nin tek bir deniz yolu vardır, o yolun geçidi komşu Türkiye’ye açılan kapımızdır.

Bulgariye ve Türkiye devletleri birbirlerine pek çok ve önemli ekonomik ve siyasi menfaat yolları ile bağlı oldukları gibi, iki ulusu bağlayan etnografik, sosyal kültür ve ananevi bağlar da mevcuttur.

Orta Asya’daki baba yurdundan ayrıldıktan sonra iki ulus soydaşlıklarını unutmuşlar. Bu nokta tarihin karanlık sahifelerine karışmış; fakat hiç

⁵⁴⁹ Zora, S. 5282, 7 Fevruari 1937, s. 1.

⁵⁵⁰ Utro, S. 8240, 6 Fevruari 1937, s. 3.

⁵⁵¹ Özgiray, a.g.m., s. 67.

⁵⁵² Utro, S. 8303, 20 Fevruari 1937, s. 1.

unutulmamış 500 yıldan fazla birlikte yaşayış devri mevcuttur. 5 asır içinde iki ulus birbirlerine pek çok yaklaşmış, ev yaşayışı, kültür ve düşünüş noktalarında birbirinden çok şeyler almışlar ve aralarında yabancılık kalmamıştır.

Devlet menfaatleri, ulusal ve sosyal yakınlıkları olan Bulgar ve Türk uluslarının her bakımdan dost yaşamaları pek tabii bulunmaktadır. İçeriden ve dışarıdan kendi çoraplarını örmek için bitakım düşmanların fırıldaklarına kapılma, şüphesiz iki tarafın da zararınadır. Bu ciheti çok iyi bilen, görmüş ve takdir etmiş olan iki devlet ricallerinin dostluk hususunda verdikleri önem elhak sezai takdirdir.”⁵⁵³

4. Başbakan Bayar’ın Sofya Ziyareti (1938)

Türk-Bulgar ilişkileri 1938 yılında daha iyiye doğru yönelmiştir. İngiltere’nin Ankara Büyük Elçisi P. Loraine, Sofya’dan geçerken, Bulgar Kralı Boris’i ziyaret etmiş. Kral, Bulgaristan’ın Türkiye’ye karşı olan politikasında bazı şüpheleri ve vehimleri ortadan kaldırmak için gayret sarfettiğini Elçiye açıklamıştır. Kral’ın bu politikası Ankara’da memnuniyet yaratmış. Çar Boris ve Bulgar Başbakanı Köseivanov’un genel politikasına sempati duymuştur. Ancak İki devlet arasında, karşılıklı gerçek ve samimi ilişkilerin kurulmasına esas engel, kolaylıkla ortadan kaldırılamayacak olan, iki devletin Genelkurmay Başkanlıkları’nın birbirlerinden şüphelenmeleri olmuştur. Bu arada, Nisan 1938 tarihinde Bulgar Hükümetinin, Türk alfabesini Türk okullarına sunması, Türk yöneticilerin takdirini kazanmıştır.⁵⁵⁴

11 Mart 1938’de Almanya’nın Avusturya ile birleşmesi, Balkanlar’ın güvenliği açısından yeni bir olgu ortaya koymuştur. Buna göre Almanya Yugoslavya’ya komşu olmuş, Macaristan’ı kendine bağlı tutabilecek duruma gelmiş ve dolayısıyla Romanya’ya yaklaşmıştır. Bu durumdan kaygı duyan Sovyetler Birliği, Fransa ile birlikte, Balkan devletlerini aralarındaki dayanışmayı güçlendirmeye ve Bulgaristan’ı Almanya’ya kaymaması için, Balkan Paktına katılmaya özendirmek istemişler.⁵⁵⁵

Türk Başbakanı Celal Bayar ve Dışişleri Bakanı Rüştü Aras, 28 Nisan 1938’de gerçekleştirdikleri Atina ziyareti sonrası, 9 Mayıs’ta Belgrad’ı ziyaret

⁵⁵³ **Doğru Yol**, S. 163, 27 Nisan 1937, s. 3.

⁵⁵⁴ Özgiray, **a.g.m.**, s. 67-68.

⁵⁵⁵ Soysal, **a.g.m.**, s. 198.

etmişlerdir. Belgrad dönüşü 13 Mayıs'ta Sofya'ya 6 saatlik süren bir gayri resmi ziyarette bulunmuşlardır. Misafirler; Başbakan Köseivanov, Başkent Garnizon Şefi Lukaş, Albay Yardonov, Çar'ı temsilen Tsanev, Bakanlar Kurulu üyeleri, Balkan ülke Elçileri, Türk Elçiliği ve Sofya Türk kolonisi temsilcileri tarafından karşılanmışlardır. Kaldırımları dolduran Bulgar vatandaşları Türk misafirleri şapkalarıyla selamlamışlar. Atatürk'ün Sofya'da askeri ateşe olarak görev yaptığı dönemde Ferdinand Bulvarı'nda yaşadığı evi ziyaret eden misafirler onuruna Vrana Sarayı'nda Çar tarafından, öğle yemeği verilmiştir.⁵⁵⁶

Başbakan Celal Bayar, başkenti terk etmeden önce Bulgar Ajansı önünde verdiği demeçte: "Bulgar Çarlığı Hükümetinin bugün nazik daveti üzerine Belgrad dönüşü memnuniyetle Sofya'ya uğradık. Güzel başkentinizdeki bu kısa ziyaretimiz, tanınmış Bulgar Başbakanı ile tanışma ve iki ülkeyi ilgilendiren konularda görüş alış verişinde bulunma imkanı verdi."⁵⁵⁷ demiştir.

Basın, Türk Bakanların Belgrad ve Sofya ziyaretlerinin nedenleri üzerinde durmakta. Zora gazetesi, Yugoslav "Slovenets" gazetesinin Türk Bakanların Belgrad ve Sofya ziyaretleri ile ilgili makalesinden bölümler yayımlamakta: "Eğer Celal Bayar'ın Atina ziyaretinin amacı Türkiye ve Yunanistan arasındaki işbirliğini organize ederek barışı korumak ise, eğer Bayar'ın Bükreş ziyaretinin amacı Karadeniz'de benzer bir işbirliği sağlayarak barışı korumak ise, Türkiye ile aramızdaki görüşmelerin amacı da Balkanlar'ın kara sahasında Yugoslavya'nın kuzey ve Türkiye'nin güneydoğu muhafızı olarak barışı güçlendirmektir.

Balkanlar'a tam bir barış, görüş birliği, güven ve sağlam bir iç düzen hakim olmalı. Tüm Balkan yarımadası dış dünyaya karşı tek olmalı ve tek ağızdan konuşmalı. Uluslararası durum bunu her zamankinden daha fazla gerektiriyor.

Türk devlet adamları Belgrad'dan Sofya'ya geçtiler. Bulgaristan'la Yugoslavya arasında bir yılı aşkındır bir pakt mevcuttur. Bu pakt gerekliydi ve bunun gerekliliğinin bilincine varan ilk ülke Türkiye oldu. Bulgaristan, Balkan ittifakındaki boşluğu doldurmalı."⁵⁵⁸

⁵⁵⁶ **Slovo**, S. 4756, 13 May 1938, s. 3.

⁵⁵⁷ **Zora**, S. 5668, 14 May 1938, s. 1.

⁵⁵⁸ **Zora**, S. 5671, 18 May 1938, s. 7.

Ankara-Belgrad ilişkilerinden bahseden ve Türk Bakanların Belgrad ziyaretini veren “Havadis”e göre amaç, Roma-Berlin mihveri karşısında, Ankara-Belgrad mihverini vücuda getirmek: “Roma-Berlin mihreverini göz önünde bulunduran Yugoslavya devlet adamları, Yugoslavya ile Türkiye arasında da büyük bir mihver vücuda getirmeyi arzu ediyor.

Yugoslavya Hükümeti muhafili, geçenlerde (Nisan 1938) Türkiye ile Yunanistan arasında imza edilen askeri misakın Yugoslavya’da, 1937 senesinin Ocağında Yugoslavya ile Bulgaristan arasında imza edilen ebedi dostluk misakının Türkiye’de memnuniyetle karşılandığı gibi karşılandığını iddia ediyorlar. Yugoslavya ve Türkiye devletleri Bulgaristan ve Yunanistan münasebetinin de Balkan misakının çerçevesi dahilinde cereyan etmesini temenni ediyor ve bu uğurda çalışıyorlar.

Stoyondinoviç’in projesine göre Ankara-Belgrad mihveri umumi bir Balkan misakının vücuda gelmesini temin edecek ve İngiltere’ye istinad edecektir. Bu mihverin gayesi de Balkan devletlerine hariçten yapılacak müdahaleler ve saldırıların önüne geçmek olacaktır.

Yugoslavya ve Türkiye hiçbir büyük devletin tesiri sahasını tanımak istemiyor ve hiçbir zaman büyük devletler tarafından müstemleke gibi telakki edilmeye razı olmayacaktır.

Belgrad Hükümeti yalnız “Balkanlar Balkan milletlerindir” şiarını ortaya atmakla kalmıyor, buna bir de “Tuna havzası Tuna sahillerinde yaşayan milletlerindir” şiarını ilave ediyor.”⁵⁵⁹

Dnevnik, bir Alman gazetesinden aktardığı yazıda, “Ankara-Belgrad yolu Sofya’dan geçiyor” başlığı ile Türk Devlet adamlarının Sofya ziyareti ile ilgili farklı bir görüşe yer veriyor: “Soğuyan Türk-Bulgar ilişkilerinde son zamanlarda bir geriye dönüş gözlenmekte. Bulgaristan Balkan anlaşması sonrasındaki “yalnızlığını” Yugoslavya ile imzaladığı antlaşma ile kırdı. Bu destekle ve yeniden teşkil eden ordusu sayesinde Güneydoğu Avrupa’da bir amil haline geldi.

Ankara’nın Balkan Antlaşması’nın en gücü ülkesi Yugoslavya ile mevcut dostluğunu daha da derinleştirmek niyetinde olduğu görülüyor. Ancak diğer

⁵⁵⁹ **Havadis** S. 135, 22 Mayıs 1938, s. 1.

tarafından son zamanlarda Sofya ve Belgrad arasında bağlar güçleniyor. Bu yüzden Ankara'nın Belgrad yolu Sofya'dan geçiyor.”⁵⁶⁰

Zora, Belgrad “Politika” gazetesinden aktardığı, “Roma-Berlin Mihveri ve Balkanlar” başlıklı makalede, Celal Bayar'ın Belgrad ziyaretinin, Hitler'in İtalya ziyaretini gerçekleştirdiği döneme rastladığına dikkat çekmekte: “İtalya ve Almanya'nın Balkanlar'da nüfuz paylaşımı çok konuşuluyor. Bu durum Balkan Paktı ülkelerinin de dikkatinden kaçmıyor. İtalya'nın Afrika kabilesi olmayan egemen Balkan devletlerine saygısını teyit ettiği haberinden sonra Türkiye tatmin oldu göründü. Ancak Türk Hükümetinin bu görünürdeki rahatlığına aldanmamalı. Müttefikleri Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya ile 60 milyona ulaşan bu şuurlu güç, Roma-Berlin mihveri etrafında gürültü kaldırarak hararetli protestolar yapmayı uygun görmedi.

Türk Başbakanı Bayar ve Dışişleri Bakanı, Hitler'in büyük dostu Mussolini'yi ziyaret ettiği sırada Belgrad'da idi. Bilindiği gibi Belgrad, İtalya ile 25 Mart 1937'de Dostluk Antlaşması imzaladı. Balkan Paktı ile Balkan müttefiklerine bağlı Yugoslavya, aynı zamanda Küçük Antant'ta yer alıyor. Ancak kuşkusuz Yugoslavya kendini Atatürk'ün ülkesiyle en güvende hissediyor. Türkiye-Yugoslavya dostluğu hiçbir zaman bu kadar sağlam olamamıştır.” Zora ayrıca, Celal Bayar'ın ziyareti sonrası Yugoslavya Savunma Bakanı General Mariç'in Ankara'yı ziyaret ettiğini de ekliyor.⁵⁶¹

Havadis gazetesi, Türk-Bulgar ilişkilerinin ve Bulgaristan'ın stratejik önemine dikkat çekerek şunları yazıyor: “Bulgaristan ve Türkiye vaziyeti coğrafyalarının yardımıyla Balkan yarımadasında çok mühim rol oynayacaklardır. Bulgaristan Balkan yarımadasının göbeğinde çok mühim bir mevki işgal etmektedir ki bu itibarla da Avrupa'nın bu kısım arazisi kapılarının bekçisidir. Bulgaristan Asya'ya girmek isteyenlerin tesadüf edecekleri ilk mania merkezidir.

Bulgaristan bulunduğu vaziyeti coğrafyasıyla Yunanistan ve Romanya, Türkiye ve Yugoslavya arasındaki yollara hakimdir. Bugün bu küçük fakat sevkul ceş noktai nazarından kuvvetli olan merkezi devlet istikameti ve ince siyaseti ile Balkan yarımadasında her gün biraz daha mevki tutmaktadır. Balkan

⁵⁶⁰ **Dnevik**, S. 11555, 1 Yuli 1938, s. 1.

⁵⁶¹ **Zora**, S. 5682, 31 May 1938, s. 3.

misakına iştirak eden devletlerin Bulgaristan'ı bu misaka sokmaya uğraşmaları pek açık olarak göstermektedir ki, Bulgaristan'ın Balkan devletleri arasında büyük bir ehemmiyet ve kıymeti vardır.

Dünya'nın bu kısmında büyük bir ehemmiyet ve kıymeti haiz olan diğer devlet de Türkiye'dir".⁵⁶²

Zora'nın haberinde, Türk Bakanların Belgrad ve Sofya ziyaretleri üzerinde duran "Times"a göre, Yugoslavya, Bulgaristan'ın da diğer Balkan ülkeleri ile pratik bir yakınlaşması arzusunda. "Times", bunun, Bulgaristan'ın Balkan Paktına dahil olması anlamı taşımadığını ifade etmekle birlikte, bunun için her şeyin yapılacağını da ilave etmiş.⁵⁶³

Başbakan Celal Bayar ve Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras'ın Sofya ziyareti sırasında, Rüştü Aras Bulgar Çarı'na Bulgaristan'a tatbik edilen silahsızlanma hükümlerinin, dostane bir surette kaldırılabilceğini söylemiştir. Çar bu teklif karşısında memnuniyetini gizleyememiştir. Bulgar Başbakan ve Dışişleri Bakanı Köseivanov, Başbakan Celal Bayar ve Dışişleri Bakanı Rüştü Aras arasında yapılan görüşmelerde Balkan Paktı ülkeleri ile Bulgaristan arasında müzakere yapılması kararına varılmıştır. Balkan Antantı'nın o seneki reisi Yunan Başbakanı ve Bulgaristan Başbakanı arasında yapılan görüşmeler sonucunda, Bulgaristan ve Balkan Paktı ülkeleri arasında 31 Temmuz 1938'de Selanik'te bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma ile Bulgaristan da diğer Balkan devletleri gibi komşuları ile hiçbir ihtilafın barış ve dostluk haricindeki yollarla haledilmesine kalkışmayacağını kabul etmiştir.⁵⁶⁴

Bu Anlaşma ile Nöyyi Barış Antlaşmasının Bulgaristan'ın silahlı kuvvetleri için koyduğu sınırlamalara ve Türkiye'nin Trakya'da Yunanistan ve Bulgaristan ile olan sınırının her iki yanında 30 km.lik askerden arındırılmış bölgelere ilişkin sözleşme hükümlerinin uygulamasına son verilmiş ve böylece Bulgaristan yakındığı Nöyyi'nin bazı sınırlayıcı hükümlerinden kurtulmuştur.⁵⁶⁵

⁵⁶² **Havadis**, S. 142, 7 Temmuz 1938, s. 1.

⁵⁶³ **Zora**, S. 5668, 14 May 1938, s. 1.

⁵⁶⁴ Tefik Rüştü Aras, **Atatürk'ün Dış Politikası**, İstanbul 2003, s. 114-115.

⁵⁶⁵ Soysal, **a.g.m.**, s. 199.

IV. BÖLÜM

BULGARİSTAN TÜRKLERİ

A. Bulgaristan Türk Azınlığının Durumuna Bir Bakış

Türkiye ve Bulgaristan, Birinci Dünya Savaşında müttefik olarak yan yana savaşmış ve yenilmiş. Savaş sonunda Türkiye’de Atatürk’ün önderliğinde Kurtuluş Savaşı’nın başladığı bir sırada Bulgaristan’ın başına önce ihtilalle, sonra seçimle Çiftçi Partisi geçmiş. Aleksandır Stamboliyski yönetimi de denen bu rejimin, Bulgaristan Türkleri bakımından ayrı bir önemi ve özelliği vardır. İlk kez bu dönemde, 1919-1923 yıllarında Bulgaristan Türk azınlığı biraz rahat nefes alabilmiştir.⁵⁶⁶

Sofya Hükümetinin, Türk azınlığa karşı açıkça tutum değiştirmesinin nedenlerinden biri, Türklerle Bulgarların Dünya Savaşında silah arkadaşlığı etmiş, birlikte savaşmış ve birlikte ölmüş olmalarıdır. Ayrıca ihtilalle iktidara gelen Stamboliyski Hükümeti, halk kitlelerine, özellikle çiftçilere dayanarak ayakta kalmak istemiş. Yüzde seksen kadarı çiftçi olan Bulgaristan Türklerinden destek görebilmek için, onların haklarını teslim etmek gereği duymuştur.⁵⁶⁷

Ancak Çiftçi Hükümeti 1923 yılında bir darbeyle devrilerek, lideri Aleksandr Stamboliyski kurşuna dizilmiş. Yeni Bulgar kaynakları 1923’ten sonra başa geçen Bulgar hükümetlerini faşist saymaktadır. Özellikle 1934-1944 yılları arasındaki hükümetler gerçekten faşist düşüncelidir ve Türk azınlığına Bulgaristan’ı zindan etmiştir.⁵⁶⁸

1. Eğitim

Koyu bir eğitim siyaseti takip eden bu dönemin hükümetleri, Türk okullarının maliyesini büsbütün ihmal etmiş, okul yardımlarını hiçe indirmiş, okul tarla hakkının Türklere ait faslını kaldırmış, Bulgaristan vatandaşı Türk unsuru da Bulgar unsuru kadar eğitim vergisi ödediği ve vatan dahilinde ilk öğretim

⁵⁶⁶ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 54. Kılıç, **a.g.e.**, s. 83’te: “Şunu hiç çekinmeden söyleyebiliriz ki Bulgaristan’ın kuruluşundan bugüne kadar Bulgaristan Türkü, yalnız ve sadece Stanboliyski devrinde birkaç zaman ak gün görmüştür. Adalet ve kadirşinaslık bizi, bunu itiraf etmeye mecbur etmektedir.” demektedir.

⁵⁶⁷ Şimşir, **a.g.e.**, s. 54

⁵⁶⁸ Şimşir, **a.g.e.**, s. 57

herkese mecburi ve ücretsiz olmak lazım geldiği halde, Türk okullarının idaresini ne Eğitim Bakanlığı üzerine almış ne de belediyeler üstlenmiştir.⁵⁶⁹

Türk okullarına gelişi güzel Bulgar öğretmenler atanarak, bu okullar büyük maddi sıkıntılara sokulmuş, Türk asıllı ve ilerici öğretmenler işten atılmaya başlanmış, okul encümenlikleri dağıtılıp, yerlerine hükümetin güven duyduğu kişiler tayin edilmiştir.⁵⁷⁰ Dahası, Türkleri asimile etme işine eğitimden başlamak isteyen dönemin hükümetleri, yüzlerce Türk okulunu sudan sebeplerle kapatmış, ayakta kalanlarda ise Türkçe derslerin sayısını azaltmıştır.

Mahmut Necmettin tarafından 1925 sonlarına doğru, Deliorman gazetesinde yayımlanan “Haklarımızı İstiyoruz” başlıklı yazı, Türkler için ne kadar zor bir dönemin başladığının ve aynı zamanda ana dilde eğitimin Bulgaristan Türkleri için ne kadar önemli olduğunun da göstergesidir. Mahmut Necmettin yeni yönetimden şikayetle şunları yazmakta:

“Şimdiye kadar hiçbir parti tarafından bugünkü kadar Türk hukuku ayaklar altına alınmamıştır. Vatanda gürültü vardır, komünist ve bir takım akılsız çiftçiler tarafından defaatle çıkarılan isyanlar bastırılınsın, dağlarda, kasaba ve köylerde beliren haydut çeteleri def olup gitsin, kanun pençesine düşsün diye üç senedir bekledik ve haklarımızın birer birer çekilip alındığını görürken vatan menfaati namına sustuk, bir tek bile yazı yazmadık. Çünkü vatan tehlikedeydi.

Bizler vatan için düşmanlara karşı arslanlar gibi çarpışan, kan akıtıp ölen kimseleriz. Vatan afakındaki siyah bulutların, kızıl tehlikelerin dağıtılmasını ve binnetice huzur ve sükun tesis ettikten sonra haklarımızı istemeyi düşünüyorduk.

İşte o gün artık gelmiştir. Memlekette asayiş tesis etti, idarei örfiye kalktı, zararlı unsurlar cezai sezalarını buldular ve herkes biraz geniş nefes almaya başladı. Bundan sonra göğsümüzü gere gere haklarımızı isteyebiliriz ve istemeliyiz!

Bizim istediğimiz nedir? Nazırlık, upravitellik (idarecilik), zabitanlık, kaymakamlık değil!... Çünkü bunların bize verilmeyeceğini zaten biliriz. Öyle ya

⁵⁶⁹ Hüseyin Memişoğlu, **Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi**, Kültür Bakanlığı, Ankara 2002, s. 162, -163.

⁵⁷⁰ Memişoğlu, **a.g.e.**, s. 163. Bulgaristan Türklerinin eğitim tarihine ilişkin gözlemler için bkz. Kılıç, **a.g.e.**, ss. 73-113.

bize köy bekçiliği, yangıncı neferliği... Her neyse, bizim bunların hiçbirisinde gözümüz yok. Biz mektep istiyoruz, biz müftü istiyoruz, biz muallim istiyoruz! Görülüyor ya biz, elimizdeki bizden alınmamasından başka birşey istemiyoruz. Bu vatanda büyüüp bu vatan için her dem fedai nefse amade olan Bulgaristan Türkleri bu memleketin en sakini ve muti birer tebasıdır!

Askerlik mi etmiyoruz, vergi mi vermiyoruz, muharebe olsa tüfek omuzda düşmanı tepelemeye mi gitmiyoruz, bizden ne isteniyorsa yapmıyor ve yapamayız mı diyoruz? Bulgar vatandaşlarımız ne kadar maarif vergisi veriyorlarsa biz de o kadar vermiyor muyuz? Fakat buna mukabil ne alıyoruz? Bizim en sarı haklarımız bize veriliyor mu? Türk gel, Türk git! Neticede verdiğimizde onda biri acaba bize veriliyor mu? Hükümet, obştinalara (belediyelere) konan Türk mektepleri tahsisatlarını hangi hakla kesip biçiyor? Niçin bize üvey baba muamelesi yapılmak isteniyor? Biz bu vatanın evlatları değil miyiz? Bulgar tebası Türk muallimler bugün yarı aç sefalet içindeyken, bazı kasaba mekteplerine verilen mektep tarlaları geri alınmak isteniyor. Maarif müfettişleri Türk mektepleri programlarını haftada yalnız iki saat Türkçe okutulmak suretiyle tadil etmek istiyorlar. Türk mekteplerine fazla Bulgar muallimi tayin edilmek ve bunların maaşları Türk encümenlerine verdirilmek isteniyor...

Bazı vatandaşlar, ah siz isterseniz çocuklarınızı Bulgar mekteplerine yollayabilirsiniz diyorlar. Biz Bulgarca da öğrenmek istiyoruz, ancak evvela Türkçemizi öğrendikten sonra! Çünkü biz Türküz, Türkçemizi öğrenmeliyiz!...

Bugün Makedonya'da Sırp jandarmaları marifetiyle kapatılan Bulgar mektep ve kiliseleri hakkında Sofya rüfekamızın yazılarını okurken bizim de yüreğimiz sızıyor. Biz de öyle yaptıkları için Sırlara Bulgar vatandaşlarımız kadar kızıyoruz. Nerede kaldı ki çok kahır ve kara gün gören Bulgar kardeşlerimiz bizi zavallı Makedonyalılar vaziyetinde görmek istesinler. Bunu tasavvur etmek istemiyoruz.

Memlekette inkılap oldu. Sükun ve asayiş ve kanun namına demokrat bir fırkanın mevki iktidara gelmesi biz Türkleri de memnun etti. Fakat nerede yirmi otuz Türk mebusu?...⁵⁷¹

⁵⁷¹ Mahmut Necmettin, "Haklarımızı İstiyoruz", **Deliorman**, S. 151, 13 Teşrinisani 1925, s. 1.

1924/1925 ders yılında Şumnu Sancağındaki Türk okullarına gelişi güzel Bulgar öğretmenleri atanmaya başlanmıştır. Muallimler Birliği Başkanı Osman Nuri Peremeci Şumnu'da encümenlerle bir toplantı yapmıştır. Çünkü bu mesele Türk okullarının hürriyetine ve milli varlığına bir darbedir. Bakanlık'tan bunun önlenmesi istenmiş, fakat sonuç alınamamıştır. Bunun üzerine 25 Ocak 1925 tarihinde Şumnu Encümen Başkanı Ali Galip'in başkanlığında bütün Şumnu Sancağı Türk encümenleri Şumnu'da toplanmıştır. Beş saat süren toplantıdan sonra alınan kararların Başbakan ve Milli Eğitim Bakanı'na iletmek üzere beş kişilik bir heyet 1 Şubat'ta Sofya'da gönderilmiştir.⁵⁷²

Türkler, özel Türk okullarının encümen ve okul idarelerinin muhtariyetinin tanınmasını ve encümenlerin kendi eğitim personelini serbestçe seçerek tayin edebilmesini, özel Türk okullarına atanmış Bulgar öğretmenlerin azledilerek, yerlerine Şumnu Türk Öğretmen Okulu mezunlarının tayin edilmesi ve Türk okullarında Bulgar dili öğrenimine 3. sınıfta başlanmasını talep etmiştir. Bu istekler Başmüftülüğe de sunulurak, Hükümet nezdinde yardımda bulunması istenmiş. Başbakan isteklerin inceleneyeceğine dair söz vermiştir.⁵⁷³

Türklerin bu yönde yaptıkları sayısız müracaatların ciddiye alınmadığı ve dahası pek çok Türk okulunun kapatılmaya ve Türk öğretmenlerin görevlerine son verilmeye devam edildiğini görüyoruz. 1932'de Karadeniz gazetesinde "Mekteplerimiz" başlığı ile şunlar yazılmıştır: "Bulgaristan'ın muhtelif köşelerinde yüzlerce mektebimiz kapandı, bir o kadar muallim ise açığa çıkarıldı veya hakları alındı. Biz bu haksızlıkları protesto için merkeze kadar giden heyetlerin boş ümitlerle döndüklerini görüyoruz.

Türk mekteplerini kapatıp muallimleri açığa çıkarmak demek, Türk'ün yarınki milli varlığını eritip onu bir millet olarak ortadan yok etmek demektir. Türk evlatlarını her şeyden evvel Türk yetiştirmek isteriz. Bizim bu pek tabii kaygımıza ne memleketin kanunları, ne yüksek menfaatleri ve ne de umumi terbiye prensipleri manidir. Neslimizin terbiyesini vatanın yüksek emellerine uygun bir tarzda devam ettirdikçe bu ana hat üzerinde yol almak en tabii bir hakkımızdır.

⁵⁷² Osman Kesioğlu, **Bulgaristan'da Türkler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1985, s. 107-108.

⁵⁷³ **Dnevnik**, S. 7557, 5 Fevruari 1925, s. 2.

Biz, memleketimizin umumi kültürüne her ne kadar yabancı kalmaz isek de, onu milli benliğimizi yaralamayacak bir tarzda kucaklayabiliriz. Mekteplerimizi kapamakla soyumuzun dili kesilmiş, imanı ve benliği dağlanmış olur. Biz ise bu aziz varlığa dayanarak yaşamak isteriz. O bizim için bu vatan kadar mukaddes ve değerlidir. Evlatlarımızın ana kucağında emdikleri takdis olunmuş milli benliğe biraz daha hürmetkâr olunmasını bekleriz...”⁵⁷⁴

Karadeniz gazetesi sahibi Arif Necip de konu ile ilgili şunları yazmakta: “Sekiz on seneden beri Maarif Nezaretini idare eden nazırlar mekteplerimizin muhtariyetini dilim dilim keserek yok etmekte hemen hemen birbirleriyle müsabakaya geçmiş gibiler. Hiçbir kanuni sebebe istinad etmeden mekteplerimiz kapalı tutulmakta ve çocuklarımızın Milli (Bulgar) mekteplerde terbiye edilmesinde şiddetle ısrar edilmekte.

Şimdiye kadar hatalı ellerin pek nüfuz edemediği Razgrad ve Kemaller havalisi mektepleri de müfettişlerin keyfi ve gayri kanuni emirleriyle kapatılmaya başlanmış, yapılan müracaatlara bugüne kadar layığıyla ehemmiyet verilmemiştir. Bu vaziyet karşısında heyecana kapılan Türk halkı, önüne çıkan bu kanunsuz hareketle hangi yollar üzerinde mücadele edeceğini şaşırmıştır.

Bulgaristan Türkü kanunlara riayetkar bir unsurdur. Öyle sudan sebepler ihdas ederek mektep kapamaya devam etmek bizi rencide ediyor ve derin derin düşündürüyor. Söyledik ve yine söyleyeceğiz: Evlatlarımıza ana dili üzerinde terbiye vermek istiyoruz. Yurdun hakim dilini ve tarihini öğretmeyi her şeyden evvel arzu edenlerdeniz. Fakat Türk dilini kesmek ve benliğimizi yok etmek hesabına değil. Bu hak insanidir, kanunidir!”⁵⁷⁵

2. Göç Meselesi

1923 yılından itibaren Bulgaristan’daki Türkler, Bulgar otoritelerinden çeşitli zulümler görmüştür. Zulümlerin amacı homojen bir Bulgar toplumu yaratmak için Türklerin ülkeden çıkarılmasıdır. Zulümlerin diğer amacı ve sonucu da vurguncu Bulgarların Türklerin mallarına bedavadan sahip olmalarıdır. Bu dönemde Kuzey Bulgaristan’da Rodna Zaştita (Yurt Koruması)⁵⁷⁶ ve Güney Bulgaristan’da Trakya Komiteleri Türk azınlığa

⁵⁷⁴ “Mekteplerimiz”, **Karadeniz**, S. 6., 13 Mayıs 1932, s. 1.

⁵⁷⁵ Arif Necip, “Hatalar Tekrar mı Ediyor”, **Karadeniz**, S. 68, 13 Teşrievvel 1933, s. 1.

⁵⁷⁶ Aleksandre Popovic, **Balkanlarda İslam**, çev., Komisyon, İstanbul 1995, s. 80.

saldırmıştır.⁵⁷⁷ Başkanlığını General Stoyenov ve General Tsaratsiev'in yaptığı Rodna Zaştita adlı örgütün üyeleri hükümet ve askeri kuvvetlerle işbirliği içerisinde Türklere yapılan korkunç planların uygulayıcısı olmuştur. Bu grubun mahalli liderleri ekseriyetle Bulgar ordusundaki yedek subaylardan meydana gelmiştir. Özellikle Deliorman bölgesindeki Türk toplumu Rodna Zaştita örgütü tarafından Bulgaristan'ın iç eyaletlerine doğru sürgüne gönderilmiştir.⁵⁷⁸

Türkiye'nin Sofya Büyükelçisi Hüsrev Bey, yaptığı bir konuşmada, "çete" olarak nitelendirdiği bu teşkilatların, iki ülke arasındaki dostluğun önünde en önemli engel olduğunu ve faaliyetlerine Bulgar Hükümeti tarafından acilen son verilmesi gerektiğini ifade etmiş.⁵⁷⁹ Ancak Bulgar Hükümetlerin bu yöndeki talepleri ciddiye almadığı, sadece Türklere kötülük yapanların cezalandırılacağı yönünde tesirsiz tamimler yayımlayarak göz boyamaya çalıştığı ve bu teşkilatların uzun yıllar Türklere zulmetmeye devam ettikleri görülmekte.

Bulgarların Türklere yönelik zulümleri üzerine, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında başlayan Türk göçleri, Balkan Savaşları sırasında büyük boyutlara ulaşmış ve Cumhuriyet döneminde de devam etmiştir. Bu dönemde göçler bir anlaşma ile düzene sokulmaya çalışılmıştır. 18 Ekim 1925 günü Ankara'da imzalanan, Türk-Bulgar İkamet Sözleşmesi, göç konusunu da düzenlemiştir. Buna göre, Bulgaristan Türklerinin isteğe bağlı göçlerine engel olunmayacaktır (2.madde). Nitekim 1923-1939 yılları arasında Türkiye'ye Bulgaristan'dan göç eden Türklerin sayısı 198.688 dir.⁵⁸⁰

Bulgaristan'daki Türk gazetelerinin de üzerinde en çok durduğu konu göç meselesi olmuştur. Göç fikrine karşı çıkan gazetelerde yazılanlar, bu dönemde hemen her Türk'ün aklında Türkiye'ye göç etmek fikri olduğunu göstermektedir.

Dostluk gazetesinde "Hicret Felaketleri" başlığı ile göç fikrine karşı çıkılarak şunlar yazılmıştır: "Hicretin acılarını, bin türlü mahrumiyetlerini, muhaceretin hatır ve hayale gelmeyen felaketlerini görmeyen ve çekmeyenler hicreti bir köyden diğer bir köye ve yahut bir evden diğer bir eve nakletmek gibi ehemmiyetsiz, ızdırapsız ve gairesiz bir şey zannediyorlar.

⁵⁷⁷ Bilal N. Şimşir, "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", **Bulgaristan'da Türk Varlığı, Bildiriler, 7 Haziran 1985**, TTK, Ankara 1987, s. 52.

⁵⁷⁸ Popovic, **a.g.e.**, s. 80.

⁵⁷⁹ **Dnevnik**, S. 8602, 8 Avgust 1928, s. 1.

⁵⁸⁰ Bilal N. Şimşir, "**Göç Sorunu**", s. 54.

Hicret soğudukça acıyan, kurşun yarası gibi günler geçtikçe acısı ağırlaşan bir yaradır. Hicretin ateşli gömleğini giyip de yanmamak, nedametle nemli gözyaşları dökmek kabil midir? Camilerini, tekkelerini, türbelerini, ecdad mezarlarını bırakıp gitmek, ecdaddan bir güzide kalan hareleri, tarlaları yok pahasına satmak, içinde doğup büyüdüğü aile ocağını terki diyar etmek bu kadar basit ve kolay bir şey midir?...

Türkiye, Yunanistan'dan yüzbinlerce mübadil kardeşlerimizin yaralarını sarmak gibi en çetin bir işle uğraşiyor. Türkiye harbin doğurduğu zaruretlere çare bulmak, halkı sefalet ve perişanlığa düşmekten kurtarmak, harap ve yanık vatanı imar etmek, teceddüd yolunda açılan mücadelede muvaffak olmak gibi derdi büyük...

Bir kaç vakitten beri çok yerlerden gelen haberler ve bazı emareler fikri muhaceretin gün be gün tevsî ve tezayüt ettiğini ve hatta hazırlıklarda bulunulduğunu göstermektedir. Bu hal bizi cidden müteessir ve cidden endişeye ilka ediyor...

Tekrar söylüyoruz, eğer Anavatan'ı müşkil bir mevkie düşürmemek istersek, oradaki kardeşlerimize acırsak, sefil kalmamak istersek, yerlerimizde oturalım".⁵⁸¹

Türk gazeteleri göç konusunu ve Türklere yönelik baskıları dile getirirken, Bulgar Hükümeti aleyhinde herhangi bir söz söylemekten kaçınmakta. Dostluk konu ile ilgili şunları yazmakta: "Her memlekette olduğu gibi Bulgaristan'da da milli asabiyet gözlüğü ile ortalığı yek renk görenler vardır. Fakat hükümet böyle mi? O, her tarafa tamimler göndererek, Türklere yapılan haksızlıkların şikayet edilmesi ve böyle fenalık ve haksızlıkları yapacakların hükümetçe cezalandırılacağını etrafa ilan etti. Bütün kabahat Türk unsurunun cahil olup şikayete ehil olmamasındadır..."

Büsbütün kabahati hicret eden Türk halkına yüklemek de insafsızlık olur. Etrafta öyle küçük memurlar vardır ki, bir taraftan hükümeti merkeziye tarafından verilen tamimleri neşrederek muhacerete mani olur görünürler de hakikatte maksatları Türkleri kaçırmaktır.

⁵⁸¹ "Hicret Felaketleri", **Dostluk**, S. 5, 19 Temmuz 1925, s. 1.

Evet, aramızda yeniden türemiş bazı vatandaşlar vardır ki, onların bütün hedefleri Türkleri korkutup kaçırmak ve külfetsizce mal sahibi olmaktır.

Rodoplar havalisindeki asayişsizliği kökünden halletmiş değil ise de, teskin etmiş olan hükümetin, Deliorman ve Şimali Bulgaristan havalisinde yapılan yolsuzlukları da düzeltmesini ve bize karşı beslemekte olduğu teveccüh ve şefkati daha bariz olarak göstermesini rica ederiz.

Mesela Preslav kazasının Akyar, Yankova gibi köyleri Türkü çok olan yerlerdir. Buralarda bir takım eşhasın mektep camlarını kırdıklarını, kahveden çıkan ahaliyi dövdüklerini ve birçok fenalıklar yaptıklarını ve bu gibi hallerin birçok yerlerde tekrar edilmekte olduğunu görüyor ve işitiyoruz.

Provadi kazasının Köseköy karyesinde geçenlerde Raşit Köseoğlu'nu katleden eşhastan birinin yakalandığını öğrendik. Hükümet böylelerini asmalıdır ki diğerlere ibret olsun.

Merkezden verilen tamimlerin lazım gelen tesiri icra eylemekte olduğuna kanaat etmek doğru değildir. O bir emirdir ki verilir, ilan edilir, fakat tatbikte müsamaha edilir. Bu ihmaller feci ve gayri kabil hadiseler doğururlar. Bu işleri kökünden kesecek, ihmallere mani olacak ve Türklerin ağlaşmasına meydan vermeyecek kat'i tedbirlerin ittihazını hükümetten rica ederiz...⁵⁸²

İntibah gazetesi, Türklere yönelik baskıları dile getirirken Bulgaristan'ın azınlıklara karşı en toleranslı ülke olduğu iddiasıyla şunları yazmıştır: "Müslümanların Bulgaristan'dan cebren hicret ettirilmeleri maksadıyla çok yerde Müslümanlara karşı tazyikat yapıldığı öteden beri rivayet edilmekte ve hatta bu tazyikata bazı milli teşkilat mensubunun ön ayak oldukları söylenmekte idi. Bu kabil gayri kanuni hareketlerin son zamanlarda Müslümanların oldukça toplu bir halde yaşamakta oldukları Eskicuma, Preslav ve Yenipazar kazaları köylerinde de teşmil edildiği görüldü. Bu kazalarda da Müslüman ahaliye karşı bir hayli hakaretler yapıldı ki, maalesef oradaki hükümet memurlarının ifai vazifedeki müsamahakârâne hareketi biz Müslümanların artık bu memlekette istenilmediğimiz kanaatinin husulüne sebep olarak bir çok Müslüman hemen yok pahasına emlak ve arazilerini elden çıkarıp hicretin pençe-i kahrına teslim kurban eylemelerini intac etti..."

⁵⁸² Ali Kemal, "Türkler Niçin Hicret Ediyorlar", **Dostluk**, S. 111, 5 Haziran 1928, s. 1.

Hükümetin Müslümanları istemediği asla doğru değildir. Ahaliden her milleti bir tutmak, Bulgaristan'da elli seneden beri hükümete geçen bütün fırkaların milli siyasetidir....”⁵⁸³

Bir başka yazısında İntibah şu görüşlere yer vermekte: “... Altmış yetmiş sene geceli gündüzlü rahat yüzü görmeden çalışıp çabalayıp babalarımızın bize bıraktığı emlak ve kıymetli topraklara kıymet vermiyor, belği üçe, üçü hiçe satıp acele acele Türkiye'ye gitmek istiyoruz. Hicret denilen müthiş felaket uçurumlarına yuvarlanıyoruz. Hicret edenlere sorulsa “Niçin hicret ediyorsunuz?” cevaben “Bulgar komşular bizi kovuyorlar, sizin yeriniz Türkiye'dir diyorlar, bu sözler kalbimizi kırıyor, hissiyatı milliyemizi rencide ediyor ve ne vakit olsa siz Türkiye'ye gideceksiniz, bir an evvel gitmeniz iyidir” diyorlar, diyerek yok pahasına mülkünü satıyorlar. Bu fikir hiçbir vakit doğru değildir. Bizi Bulgaristan'dan hiç kimse kovamaz. Ekalliyetlerin hukuku kanunlarla mahfuzdur. Bulgaristan gibi ekalliyetlere vasi hukuk bahşeden bir devlet yoktur. Bulgar komşuların böyle demesi bizim mallarımızı yok pahasına satarak sefaletе düşmemize meşru bir sebep değildir.

Bazı Bulgar komşuların “Sizin yeriniz Türkiye'dir, haydi Ankara'ya” sözünü ezber okuduklarını görüyoruz. Fakat ey Müslümanlar, siz emin olunuz ki sizin yeriniz Türkiye'dir diyenlerin elinde Müslümanları kovmak için bir hak ve salahiyet olmadığı gibi bir kuvvet de yoktur. Onlar meteliğe kurşun atan takımıdır. Müslümanlar mallarını bırakıp gitsinler de onlar parasız hazır mamur mülklere oturuversinler diye bu gibi sözleri söylüyorlar. Kimsenin bize acı lakırdı söylemeye hakkı yoktur...”⁵⁸⁴

Türlere yapılan zulümlerle ilgili Bulgar gazetelerinde ise tek bir haber yer almamıştır. Sadece dönem dönem Dnevnik'te camilere yapılan bazı saldırı haberlerine yer verilmiştir. Bunlardan en önemlisi 1934 yılında Filibe'ye bağlı bir Türk köyü olan Kuklen'deki camiye yönelik bombalı saldırıdır. Olay Dnevnik'te birkaç satırla geçirilmiştir.⁵⁸⁵ Utro'da yazılanlar ise daha ziyade bu olayları dile getirmiş olan Türkiye basınına suçlayıcı nitelikte. Faşist örgütlerin Türklere

⁵⁸³ “Hicret Hakkında”, **İntibah**, S. 11. 11 Mayıs 1928, s. 4.

⁵⁸⁴ “Zavallı Bulgaristan Müslümanlarına Bir de Hicret Hastalığı Geldi”, **İntibah**, S. 29. 25 Mart 1929, s. 1.

⁵⁸⁵ **Dnevnik**, S. 10270, 13 Mart 1934, s. 1.

yaptıkları saldırılardan biri Utro'da şu şekilde verilmekte: "Türk gazetesi "Milliyet" özellikle son zamanda Deliorman civarında Bulgar makamlarının Türk halkı üzerinde baskı ve terör uyguladığını, Türk okullarının kapalı olduğunu vs. gibi yazılar yazmakta. Ancak tüm bu haberler birer uydurmadan ibaret. Evet, 16 Ocak'ta bir grup eli silahlı çetecinin bir Türk köyünde arama-tarama yaptığı doğru..." Gazete devamında bundan Bulgar Hükümetinin sorumlu tutulamayacağı belirterek: "Türk gazetesinin bu suçlamaları rahatsızlık yarattı. Özellikle de Bulgarların Trakya'dan nasıl kovuldukları bilinirken."⁵⁸⁶ sözlerine yer vemekte.

1930'lu yıllarda Türklere yönelik zulümlerin Bulgaristan genelinde arttığı görülmekte.

Bulgaristan Türkleri tarihinde "Kesarevo Faciası" olarak bilinen ve 1932 yılında Kuzey Bulgaristan'a bağlı Gorna Oryahovitsa'nın Kesarevo köyünde bir caminin ve Türk okulunun yakılması ve Türklerin öldürülmesi ile sonuçlanan olay Utro'da şu şekilde yer almıştır:

"İstanbul ve Türkiye'deki gazeteler Bulgaristan'daki Türkler hakkında uydurma haberler yayımlamakta. Buna göre Gorna Oryahovitsa'nın Kesarevo köyünde bir caminin ve Türk okulunun yakıldığı, Türklerin öldürüldüğü ve kadınların ırzına geçildiği iddia edilmekte.

Bize konuyla ilgili açıklama yapan İçişleri Bakanı Girginov, bu tür haberlerin provokatik amaçlar taşıyan uydurma haberler olduğunu söyledi. Girginov: "Maalesef Türkiye'deki ciddi gazeteler de bu provokasyonun kurbanı oldu" dedi. Söz konusu köyde iki halk arasında bazı anlaşmazlıkların yaşandığını, ancak Tırnova bölge yöneticisinin konu hakkında derhal soruşturma açarak, en kısa sürede kendisine olayla ilgili bir rapor sunacağını ifade eden Girginov, ortada yakılmış bir cami ve okulun ya da zulme uğramış Türklerin olmadığını da ekledi."⁵⁸⁷

Oysa olayın doğru olduğunu Karadeniz gazetesinden öğreniyoruz. Hatta gazete olayı gerçekleştiren ve Türkler tarafından mahkemeye verilen altı şahsın isimlerini de açıklamakta.⁵⁸⁸ Gazete sahibi Arif Necip (Kaskatı) Kesarevo

⁵⁸⁶ Utro, S. 5848, 15 Fevruari 1929, s. 1.

⁵⁸⁷ Utro, S. 6843, 12 Yuni 1932, s. 3.

⁵⁸⁸ Karadeniz, S. 16, 22 Temmuz 1932, s. 1.

faciasını duyurduğu için tutuklanmış ve sorguya çekilmek üzere Tırnova'ya Jandarma kuvvetiyle götürülmüştür. Yeni Bulgar Askeri Hükümeti 19 Mayıs 1934 yılında iktidara geldiği vakit, Arif Necip Bulgar askeri makamları tarafından tutuklanmıştır. Daha sona kendisi aynı yıl Türkiye'ye sığınmıştır.⁵⁸⁹

Sadece Kuzey Bulgaristan'da değil, Türklerin yoğun yaşadığı Güney Bulgaristan'da ve özellikle Kırcaali ve Mestanlı havalisinde de 1930'lu yıllarda cinayet, gasp ve ırza geçme olayları artmış, Türk halkından Trakya Teşkilatı adına zorla para toplanmıştır. Olaylara karışanlar arasında bazı güvenlik güçleri ile Türk okullarına zorla müdür tayin edilen Bulgarlar da yer almıştır. Özellikle Razgrad olayından sonra oluşan hassas durum nedeniyle Bulgar Hükümeti de tedbirler almak zorunda kalmış ve bazı Trakyalı Bulgarları Bulgaristan'ın kuzeyindeki Niğbolu, Teteven ve Troyan bölgelerine sürgün etmiştir. Bazı olayların Mestanlı sancağı polis müfettişi tarafından tekzip edilmiş olmasına karşın, Özdilek gazetesi olayların takipçisi olacağını yazmakta.⁵⁹⁰

Türklerin bu dönemdeki göçlerine diğer bir sebep de, hiçbir tazminat ödenmeden mallarının ellerinden alınması ve gittikçe fakirleşmiş olmalarıdır. Bulgaristan'ın, 1925 yılında Türkiye ile imzaladığı Dostluk Antlaşması'na ilave edilen Protokol ve İkamet Sözleşmesinin bazı maddelerini uygulamaya yanaşmadığı ifade edilmişti. Türklerin malları ellerinden alınmaya başlanarak, Bulgaristan dışından göç etmiş Bulgar göçmenlere dağıtılmıştır.⁵⁹¹

Mehmet Ali tarafından kaleme alınan, "Rodoplar'da Açlık ve Göç" başlıklı yazıda, Türk halkının içine düştüğü fakirlik ve açlık dile getirilmekte: "Çok yüksek bir vekarla durmadan çalışan Rodop Türkü'nün nasibinin aç kalmak olduğunu görmek insana çok içten sızılar ve acılar vermektedir. Bütün ömrünü tarlada, güneşin altında, tütünün öldürücü tozu içerisinde geçiren ve birkaç şinik ekin için günlerce yol yürüyen Rodoplar Türkü'nün göç sureti ile boşalttığı yeri dolduracak başka bir millet bulunabileceğini ummayız.

Bu milletin durgunluğu, usluluğu ve dayanıklılığı bir çok zaman kendisine zarar getirmektedir. Aylarca kepek ve ottan yapılmış ekmek yiyen ve onu da bulduğuna "çok şükür" diyen bu asil milletin haline ağlamamak elden gelmiyor.

⁵⁸⁹ Oktay, **a.g.e.**, s. 15, 103.

⁵⁹⁰ **Özdilek**, S.16, 1933, s.2: **Özdilek**, S. 17, 1 Temmuz 1933, s. 1.

⁵⁹¹ **Dostluk**, S. 87, 21 Ağustos 1927, s. 1.

Her gün yüzlerce Rodop Türk gencinin ve ailesinin sessizce göçtüğünü işitmekteyiz.

Acılarımızı çoğaltan bu haberleri yer yer yapacağımız yardımlar ve hükümetin özlü çalışmaları durdurabilir.”⁵⁹²

Nüfusun çoğunun Türk ve Müslüman Pomaklardan oluşan Güney Bulgaristan Rodop bölgesi halkının içine düşürüldüğü açlık ve fakirlik Bulgar basının da dikkatinden kaçmamış. Rzsukanov, bölge halkının büyük bir kısmının açlıkla pençeleştiğini ifade ederek, bundan Hükümeti sorumlu tutmakta: “Bu size tuhaf gelebilir, ancak güzel Rodop köylerinin sakinleri yokluk içinde. Sebepler çok ve değişik. Bu durum Bulgaristan için bir utançtır! Hükümetin bunun için bazı önlemler aldığı doğru, ancak şu da bir gerçek ki alınan önlemler her zaman geçici olmuştur. Alınan geçici önlemlerle bu yoksul insanların önüne sadece bir parça ekmek atmak amaçlanmış, durumlarını hafifletecek hiçbir ciddi tedbir düşünülmemiş. Bu bölgenin şartları Bulgaristan’ın diğer bölgelerinin şartları ile eşit hale getirilmeli. Rodop halkını Anavatan Bulgaristan’dan koparmayın. Kendilerini bu ülkede yabancı hissetmemeleri için Rodopluları aç bırakmayın. Bu insanlığa karşı bir vazife. Çünkü nihayetinde onlar da Bulgar vatandaşı, onlar da insan ve unutulmamaları gerek!”⁵⁹³

Dnevnik’te, İvan Strogov tarafından yazılan “Türkler ve Bulgarlar” başlıklı diğer bir yazı da, Bulgar Hükümetine çağrı niteliğinde: “Benim için ya da bugün hiçbir politikacı için Bulgarlarla Türklerin menşeinin ya da dininin bir önemi yok. Uluslararası iyi ya da kötü ilişkiler başka faktörlere bağlı. Bunlar ekonomik ve politik faktörler. Bu ilişkilerde hisler de gerçekten önemli bir rol oynamakta.

Bulgarlar ve Türkler Turan olabilir, olmayabilir. Bunun önemi yok. Önemli olan iki halk beş yüz yıl bu topraklarda ve hatta Anadolu’da beraber yaşadı, anlaştı ve yine basiretsiz yöneticiler yüzünden çok çekti. Fakat bence her şeye rağmen hissi olarak birbirine bağlandı.

Bugün iki ülke arasında sağlam bir anlaşmaya varmak için geç değil, yeter ki iki taraf da iyi niyet göstere. Bu iyi niyet iki halkta da var.

⁵⁹² Mehmet Ali, “Rodoplar’da Açlık ve Göç”, **Özdilek**, S. 2, 16 Teşrinisani 1931, s. 3.

⁵⁹³ Yosif Rzsukanov, “Bedstvieta v Rodopa (Rodop’taki Felaket)”, **Slovo**, S. 3827, 3 April 1935, s. 1.

Bulgarlarla Türklerin şu anki politik, ekonomik, psikolojik ve hatta tarihi durumu, Macarlarla Avusturyalıların savaştan önceki durumu gibi. Ve onlar şimdi, o savaştan sonra birbirlerini daha çok arıyorlar ve tabii nizam gereği er ya da geç birbirlerini bulacaklar. Aynı şekilde Bulgarlar ve Türkler de bugün birbirlerini arıyorlar ve er ya da geç bulacaklar... Yeter ki başlayalım! İlk Bulgaristan'da, bizden, bizim Türk kökenli iyi vatandaşlarımızdan başlayalım. Ayrım yapmadan onları da daha mutlu ve memnun etmeye çalışalım. Onların haklı isteklerini tatmin edelim...

Türkler ve Bulgarlar onları her bakımdan daha güçlü bir hale getirecek o kutsal ve ayrılmaz birliği sağlasınlar... Her şeyi yapalım. Ve bir Türk ne zaman Bulgaristan'dan İstanbul'a veya Anadolu'ya giderse oradaki soydaşlarına: "Bulgarlarla kardeş gibiyiz, aramızda ayrım yok" diyebilirsiniz..."⁵⁹⁴

Bulgar Hükümetlerinin politikalarını savunan Atatürk ve Türkiye karşıtı Medeniyet, Bulgaristan Türklerine yapılan zulüm ve haksızlıkları reddederek, bu konuda Türkiye basınının göstermiş olduğu hassasiyeti eleştirmekte. Gazete, "Türk Matbuatı" başlığı ile şu ifadelerle yer vermekte:

"Son zamanlarda Türkiye gazetelerinde ikide bir Bulgar hükümetinin Bulgaristan'daki Türklerin hukuku çiğnenilmekte, Türk ahaliye ötede beride haksızlık ve zulüm yapılmakta olduğundan bahisle acı acı şikayetler yazılmaktadır. Biz habbeyi kubbe yaparak iki millet arasına fitne sokan dinsiz müfsitlere şurasını sormak isteriz; biz Bulgaristan Türkleri bugün Bulgaristan'da hürriyeti diniye, hürriyet-i şahsiye, hürriyet-i kelam, hürriyet-i fikriye, hürriyet-i matbuat gibi her türlü hukuk ve hürriyetlere malikiz. Burada azlık bir millet olduğumuz halde hürriyetimize, tarz-ı hayat ve lisanımıza, yazımıza, kitabımıza, dinimize sahibiz. Türkiye'de güya hakim yaşayan 14 milyon Türk bu hukuktan hangisine maliktir?...

Siz ey dalkavuk Türkiye gazetecileri! Gözünüz önünde cereyan eden facia ve zulümleri görmüyorsunuz da, Bulgaristan'da mahalli olarak vukua gelen ufak tefek şahsi münazaatı, iki memleket ve millet arasındaki mühasebat-ı siyasiyeyi ihlal edecek bir mahiyette büyütüp yazıyor, boşuna yaygaralarla malına, canına, ırzına, dinine, kitabına, lisanına, yazısına, mektebine ve her türlü

⁵⁹⁴ İvan Strogov, "Bılgari i Turtsi (Türkler ve Bulgarlar)", **Dnevnik**, S. 9493, 5 Avgust 1931, s. 1.

hukuk ve hürriyetine malik olarak müsterih işine giden biz Bulgaristan Müslümanlarının da huzurunu bozuyorsunuz. Hayır efendiler, haksızlığa ve zulme maruz kalan Bulgarya Türkü değil, Kemalist Türkiye’de yaşayan 14 milyon Türk ahali ile Rusya’da, Bolşevik idaresinde bulunan 30 milyonu mütecaviz Türk milletidir. Milliyetperver iseniz bunların hakkını müdafaa ve iade edin de görelim sizi.”⁵⁹⁵

150’liklerden Ali Haydar, Türkiye basınının ve Türkiye’nin Bulgaristan Türkleri konusundaki hassasiyeti ile ilgili ilginç bir iddia ortaya atmakta: “...Türkiye’nin maksadı sarihtir, Bulgaristan’ın başına dahili gaileler çıkarmak ve bundan istifade ederek muhaceret-i umumiyeye sebep vermek ve Bulgaristan’daki Müslümanları Kürdistan dağlarına yerleştirmektir. Bunun tahakkuk ettiği gün Kemalistlerin birçokları entrika çevirmeye, yeniden apartmanlar kurmaya muvaffak olacaklardır. Tabii ki Yunanistan’la yapılan göç meselesinde olduğu gibi.”⁵⁹⁶

Gerek Bulgar basınında gerekse Türkiye karşıtı Türk basınında, Bulgaristan’daki bazı Kemalistlerin, hatta Türkiye uyruklu bazı Kemalistlerin Bulgaristan Türklerini göçe teşvik için propaganda yaptıkları yönünde iddialar yer almıştır. Türkiye’nin bundan amacı ile ilgili olarak ileri sürülen temel görüş, daha homojen bir toplum yaratmak istemesi.

Sofya istasyonunda, Türkiye’nin göç politikası ile ilgili soru yöneltilen Dışişleri Bakanı Rüştü Aras şunları söylemiş: “Biz sınırlarımız dışında yaşayan soydaşlarımızı Anavatan’a toplamak isteriz. Ancak bunun topluca değil, daha küçük gruplar şeklinde yapılması taraftarıyız. Çünkü topluca olunca yerleştirmede bazı sorunlar yaşanmakta.”

“Neden sizin bazı soydaşlarınız Bulgaristan’daki Türkleri göçe teşvik için propaganda yapıyorlar?” şeklindeki soruya da Rüştü Aras: “Ne bu tür propaganda yapanlardan haberim var, ne de bunu yapanların bundan ne gibi bir menfaatlerinin olduğunu anlıyorum. Tekrar ediyorum, biz soydaşlarımızı birden değil, yavaş yavaş toplamak isteriz.”⁵⁹⁷ cevabını vermiş.

⁵⁹⁵ “Türk Matbuatı”, **Medeniyet**, S. 18, 18 Mart 1934, s. 3.

⁵⁹⁶ Ali Haydar, “Türk Matbuatı Veyahut Cihannüm Yolcuları”, **Dostluk**, S. 263, 10 Mayıs 1934, s. 1.

⁵⁹⁷ **Zora**, S. 4738, 13 April 1935, s. 1.

Konunun, Kesarevo faciasından sonra 16 Temmuz 1932 tarihli Fransız “Tan” gazetesinde yayımlanan ve Zora gazetesinde alıntılarla değerlendirilmesi yapılan, Türkiye’nin dış Türklere ilgili politikasının incelendiği bir yazının bazı bölümlerine yer verilerek noktalanması uygun olur. “Görünürde İlgilenmiyor, Ancak Onları Düşünüyor” başlığını taşıyan ve Türkiye dışında yaşayan Türk azınlıkları konu edinen makalenin bazı bölümleri şu şekilde: “... Fransız yazar Asya’da yaşayan Türk grupları saydıktan sonra, onların politik olarak çok enteresan bir konumda bulduklarını, çünkü bir gün Panturan propagandasının unsurları haline gelebileceklerini yazıyor. Ancak yazara göre, Anadolu’daki kardeşlerine komşu ülkelerde (Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya, Arnavutluk) yaşayan Türklerin, Türkiye Türkleri ile aralarındaki doğrudan bağlar sebebiyle, Türkiye için tamamen farklı bir önemi var.

Yazar, Türkiye’nin aynı ırk, din ve dilden olduğu bu komşu ülkelerdeki Türk azınlıklara karşı politik ilgisini ve bugünkü Türk yöneticilerin bu yabancı ülkelerdeki kardeşlerine karşı ne tür duygular besledikleri gibi sorulara yanıt arayarak şöyle devam ediyor: “Yakında İstanbul Üniversitesi’nde düzenlenen bir konferansta, Halk Partisi Genel Sekreteri Recep Bey, yaptığı bir konuşma ile Türk Hükümetinin dış Türklere politikasının ana hatlarını çizdi. Recep Bey, Cumhuriyet rejimin prensiplerine göre, Türkiye dışında yaşayan Türklerin, Kemalist rejimin anladığı Türk milliyetçiliği iddiasında bulunamayacaklarını belirtti. Bu, Türkiye’nin İttihat ve Terakki’nin değerli fikrini reddettiği ve sınırları dışında yaşayan Türklere karşı ilgisiz olduğunu mu gösteriyor? Kesinlikle hayır. Recep Bey santimental bir şekilde, Türkiye’nin Türkiye dışına dağılmış Türklere karşı “aziz bir sevgi” beslediğini ifade etti.

Türkiye, Türk azınlıklarla bağlarını koparamaz, aksine Türkiye onlarla ilgileniyor ve onların başka güçler tarafından rahatsız edilmelerine ve aralarındaki bağların zedelenmesine asla izin vermeyecek.

Recep Bey’e göre Asya ve Avrupa Türkleri ile bağlar etnik, tarihi ve kültürel olmalı, ancak şimdilik politik olmamalı. Türkiye dış ülkelerdeki Türklerle görünürde politik olarak ilgilenmiyor, ancak her zaman onları düşünüyor ve harekete geçmek için uluslararası olayların gelişimini bekliyor.”⁵⁹⁸

⁵⁹⁸ Zora, S. 3910, 18 Yuli 1932, S. 2.

B. Razgrad Olayı ve Bulgaristan Meclisi

15 Nisan 1933'te, aşırı milliyetçi teşkilatlara mensup bir grup Bulgar gencinin, Razgrad şehrindeki Türk mezarlığına saldırısı ile başlayan "Razgrad Olayı", Türk basını ve kamuoyunda geniş yankı bulmuştur.⁵⁹⁹ Bu önemli olayla ilgili Bulgar basınında yeterince haberin yer almamasına karşın, haberi duyuran Utro ve Zora gazeteleri, olayı Türk basınına duyurmuş Deliorman gazetesi sahibi Mahmut Necmettin (Deliorman), Karadeniz gazetesi sahibi Arif Necip (Kaskatı) ve Anadolu Ajansı Balkanlar muhabiri Ali Naci Bey'i ve Türk basınına olayı abartmakla suçlamakta. Nitekim bu olaydan sonra, zaten önceden iki defa idam cezasına çarptırılan Mahmut Necmettin Deliorman, hayatını tehlikede görerek Aralık 1933'te Türkiye'ye sığınmıştır.⁶⁰⁰

Necmettin Deliorman Anadolu Ajansı Sofya muhabiri Ali Naci Bey'e gönderdiği telgrafta 15 Nisan 1933 tarihi akşamı Razgrad Türk mezarlığının organize edilmiş 200 kişilik Bulgar tarafından tahrip edildiğini, bütün taşların kaldırıldığını ve mezarların açıldığını belirtmiştir. Yazıda Türklerin korku ve heyecan içinde oldukları, müftü ve cemaat reisinin Bulgar bakanlara, parlamento grupları ve gazetelere imzalı telgraflar çektiği ifade edilmiştir.⁶⁰¹

Zora ve Utro olayı geç bir tarihte ve ilginç bir şekilde duyurmakta. Konu ile ilgili yapılan açıklamalar da oldukça ilginç: "Türk gazeteleri Razgrad'daki Türk mezarlığına yönelik bir saldırı olduğu haberlerini yayımlamakta. İlgili haberler üzerine Başbakan Muşanov bize şu açıklamayı yaptı: "Razgrad'da meydana gelen olayı bazı gençler düzenlemiştir. Müslüman halkın dini duygularına yönelik herhangi bir düşmanlık söz konusu değil. Bazı mezar taşlarını çıkaran gençlerin bu davranışlarının nedeni, hükümete karşı olan memnuniyetsizliklerinden kaynaklanmakta. Daha 1929'daki bir karara göre bu mezarlık kaldırılacaktı. Türklerin şehirde başka mezarlıkları da var. Bu mezar da oraya nakledilecekti. Hükümet hiçbir zaman gençlere mezarlıkları tahrip etmeye izin vermemiştir. Gençlerin bu keyfi hareketleri mahkemeye intikal etmiştir. Konu

⁵⁹⁹ Tefrik Çavdar, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1839-1950**, İmge Yayınevi, Ankara 1995, s. 329.

⁶⁰⁰ Okday, **a.g.e.**, s. 41.

⁶⁰¹ Urgandokur, **a.g.t.**, s. 264.

ile ilgili Emniyet Müdürü Todorov'la görüşülerek, Türklerin sakinleşmesi için her türlü önlemin alınması emredilmiştir.”⁶⁰²

Razgrad eski belediye başkanı V. Dimov da konu ile ilgili şu açıklamayı yapmıştır: “Razgrad'daki Türk mezarlıkları sorunu 1922'de Razgradlı bazı Türkler tarafından gündeme getirildi. O zamanlar Dışişleri Bakanlığı benden olayla ilgili bilgi istedi. Şehrin planı düzenlenirken, şehri Çin Seddi gibi çevreleyen bazı Türk ve Bulgar mezarlıklarının istimlakına izin verilmişti. Türk mezarlıkları onlarca dekar yer kaplamakta. Çünkü onlarda biz Hristiyanlardaki gibi bir mezara bir kaç kişi defnedilmiyor, herkes ayrı defnediliyor.

Mezarlıkların bir bölümü parsellendi ve Dobruca'dan gelen Bulgar göçmenlere dağıtıldı. Çünkü şehir sınırları içinde yer yoktu. Sadece Türk değil, Bulgar mezarlıklarından da bir bölüm yer alındı. Bulgarlar durumu kabullendi, ancak Türkler mukaddesata bir tecavüz olarak gördü ve Bulgaristan'a karşı oklarını yöneltme anını kolladılar. Olayın şimdi 10 yıl sonra tekrar gündeme gelmesine şaşırımdım.”⁶⁰³

Olayla ilgili Bulgar İçişleri Bakanlığı'nın yaptığı açıklamada ise mezarın kazılmadığı iddia edilmekte: “Yıllar önce alınan bir karara göre şehirde birkaç tane olan Türk mezarlıkları birleştirilecekti. Olayın meydana geldiği mezarlık çok eski, daha belirsiz zamanlardan kalma bir Türk mezarlığı. Bu mezarlığı önceden kimse ziyaret etmiyordu. Ancak hükümetin mezarlıkları birleştirme kararından sonra, bazı Türkler defin işlemlerini bu mezarlığa yapmaya başladılar. Amaç kararın uygulanmasını önlemektir. Ve bir gece düşüncesiz bir grup gencimiz, tel örgüleri kaldırarak, bekçinin kulübesini ateşe verdi. Ancak mezarlığın kazılması söz konusu değil. Olay üzerine derhal soruşturma açan polis, bazı tutuklamalar yaptı. Olaydan sonra Ruse(Ruşuk)'den Razgrad'a müfettiş gönderildi. Türk halkı alınan önlemleri görerek sakinleşmiştir”.⁶⁰⁴

Utro'da olayla ilgili Türklerin haklarını her zaman cesurca savunmuş olan Mahmut Necmettin ve Arif Necip suçlanarak, Türkiye'deki basında Bulgar karşıtı

⁶⁰² **Utro**, S. 7099, 21 April 1933, s. 1.

⁶⁰³ **Zora**, S. 4139, 22 April 1933, s. 1.

⁶⁰⁴ **Utro**, S. 7099, 21 April 1933, s. 1.

kampanyaların başladığı ve iki gazetecinin Razgrad'ı terk ettiği haberi verilmekte.⁶⁰⁵

20 Nisan'da da Razgrad'da Bulgarlar tarafından iki Türk gazetecinin kınandığı ve Bulgar gençlerinin tutuklanmalarının protesto edildiği bir miting düzenlenmiştir. Zora, protesto mitingini şöyle aktarmakta: "Saat 14:00'da Razgrad belediye binası önünde toplanan bir çok kişi sert bir şekilde Bulgaristan aleyhine yürütülen kampanyaları protesto etti. Toplantıda Grigor Tenekeciev, Yordan Hristov ve İvan Hristov birer konuşma yaptı. Konuşmalarda bu iki yerli Türk gazetecinin uzun süredir Bulgaristan aleyhine kampanyalar yürüttükleri ve dış ülkelere maksatlı telgraflar gönderdikleri belirtildi. Konuşmacılar, tutuklanan gençlerin gereksiz yere kurban edildiklerini ifade ederek, serbest bırakılmalarını talep etti. Konuşma sonunda binlerce vatandaş konuşmacıları alkışladı. Miting olaysız sona erdi."⁶⁰⁶

Razgrad olayı Türkiye'de büyük infialin doğmasına neden olmuştur. Özellikle gençlik kesimi tepkinin yoğunlaştığı ortam olmuştur. Milli Türk Talebe Birliği yönetim kurulu toplanarak, miting kararı almış ve valiliğin buna izin vermeyeceğinin belli olmasından sonra mitingin izinsiz de olsa yapılmasında ısrar etmiştir. 20 Nisan 1933 günü akşama doğru üniversiteli ve liseli gençler Maçka'daki Bulgar Konsoloslugu'nun önünde toplanmıştır. Başkan Tefik (ileri) Bey konuşma yaparken güvenlik kuvvetlerinin kalabalığı dağıtması üzerine ara sokaklara giren gençler, bu kez Bulgar Mezarlığının önünde toplanarak buraya çelenk bırakmışlar ve emniyet kuvvetleri ile zaman zaman çatışarak Taksim'e doğru yürümüşler. Olaylar sona erdiğinde başta Tefik (ileri) Bey olmak üzere 80 kişi tutuklanmıştır.⁶⁰⁷

Zora gazetesinde İstanbul'daki Bulgar Konsoloslugu ve hatta mezarlığına saldırı teşebbüsünde bulunulduğu iddia edilerek, Türk yetkililerin ciddi önlemler aldıkları ve Bulgar Elçi Antonov'a resmi güvencelerin verildiği belirtilmekte.⁶⁰⁸ Türkiye'ye gerçekleştirmiş oldukları geziden dönen bir grup Bulgar Demiryolu Bakanlığı çalışanı, aynı gazeteye Razgrad olayından sonra Türkiye'deki

⁶⁰⁵ **Utro**, S. 7099, 21 April 1933, s. 1.

⁶⁰⁶ **Zora**, S. 4139, 22 April 1933, s. 1.

⁶⁰⁷ Çavdar, **a.g.e.**, s. 329-330.

⁶⁰⁸ **Zora**, S. 4140, 23 April 1933, s. 3.

atmosferi aktarmıştır. Demiryolu Bakanlığı hukukçusu Bakirciev izlenimlerini şu şekilde aktarmıştır: “İstanbul’a gidişimizde İstanbul’a kadar çok iyi bir yolculuk geçirdik. Türk demiryolu çalışanları tarafından büyük bir nezaketle karşılandık. Ancak Razgrad olayından hemen sonra durum değişti. Bize gereksiz her türlü formaliteler uygulanmaya başlandı. Türkler bize düşmanca bakmaya başladılar. Türk basını da Bulgaristan’a karşı düşmanca bir tutum sergilemekte. Bize bazı zorluklar yaratıldı.

İstanbul’da bulunduğumuz süre içerisinde Troçki’nin villasını görmek istedik. Fakat yazlığa yaklaştığımızda, içeri bir sinyal verildi ve onlarca köpek önünde bulunduğumuz bahçenin giriş kapısına yöneldi. Troçki verandadan denizi seyrediyordu. Bize kendisinin kimseyi kabul etmeyeceği söylendi.”⁶⁰⁹

Razgrad olayı 24 Nisan 1933’te Bulgar Meclisi’ne taşınmıştır. Milletvekillerinden Pastuhov’un, aşırı Bulgar milliyetçiliğine ve milliyetçi teşkilatların tehlikeli gidişatına dikkat çekmesi ve bunun Başbakan tarafından kabul edilmesi önemli.

Zora, Razgrad olayının Meclis müzakerelerini şu şekilde aktarmakta: “Söz alan Sosyalist milletvekili Hr. Pastuhov, Başbakan’a Razgrad’daki Türk mezarlığı ile ilgili soru yöneltmiştir. Olayı tam olarak öğrenmek istediğini belirten Pastuhov, olayı kınayarak bu durumun bölge halkının büyük bir kısmının hislerini yansıtmadığını belirtmiştir. Sorumluluğu bazı milliyetçi teşkilatlara yükleyen Pastuhov: “Türkiye Cumhuriyeti ile ilişkilerimizin bozulmaması için ne yapmayı düşünüyorsunuz? Olay sadece bir özür dileme ile kapanmamalı, aynı zamanda suçlular da bulunmalı” demiştir.

Pastuhov, özellikle son zamanlarda gençler arasında yaygınlaşan aşırı milliyetçiliği ve kurulan aşırı milliyetçi öğrenci teşkilatlarını eleştirmiştir.

Söze karışan milliyetçilerden Açkov: “Unutmayın ki hükümet Bulgaristan’ı karalayan her yabancıyı (Ali Naci Bey kastedilerek) engellemeye mecburdur” demiştir.

Söz alan Başbakan Muşanov: “Söz konusu olay sona ermiştir. Plovdiv (Filibe) İstasyonunda görüştüğüm Türk Dışişleri Bakanı Rüştü Bey konu ile ilgili aydınlatıldı.” cevabını vermiştir.

⁶⁰⁹ Zora, S. 4140, 23 April 1933, s. 3.

Mecliste, Türk basınında Razgrad olayı ile ilgili yazılanları okuyan Başbakan, durumun inanılmayacak derecede abartıldığını belirterek şöyle devam etmiştir: “Yazılanlar alçakça bir yalandan ibaret. Mezardan kemik ve cesetlerin çıkarıldığı ve Türk halkının atalarının cesetlerini kurtarmaya geldiği yönünde yalanlar yazılmıştır.

Bildiğiniz gibi İstanbul’da da olaylar oldu. Türk Hükümeti hemen önlemler almıştır. Bu, aramızdaki ilişkilerin nasıl olduğunun göstergesidir. Bizim sorumluluğumuza gelince, soruşturma devam etmekte. Kararı yargı verecek. Olayları yerinde görmek için Anadolu Ajansı muhabiri Ali Naci Bey gelecek. Eğer görevini yerine getirmeyerek olayı yalanlamazsa, kendisine karşı derhal önlem alınacak. Böyle bir adam burada kalmaz.

Pastuhov’un bazı milliyetçi teşkilatların faaliyetleri hakkındaki iddiasına gelince, gerçekten bazıları özellikle son zamanda sınırı aştı. Bunların tutumu Bulgaristan’ın menfaatlerine zarar veriyor. Ancak şurası da iyi bilinmeli ki, bunların faaliyetleri hükümetin politikasını en az da olsa değiştirmeyecektir.”⁶¹⁰

Meclis’te, Razgrad olayı ile ilgili partiler arasında tartışmalar çıkmış ve polemikler yaşanmıştır. Bunun üzerine tekrar söz alan Başbakan, İstanbul’daki olaylarda yabancı tahrikçilerin olduğunu belirtmiş. Ancak milletvekillerinin bu tahriğin nereden geldiği yönündeki sorularına Başbakan cevap vermemiş.⁶¹¹

Razgrad olayı ile ilgili herhangi bir haberin yer almadığı Slovo’da, olaydan birkaç ay sonra “Türkiye” başlığı ile Türkiye ve Bulgaristan Türkleri aleyhinde bir makale yayımlanmıştır. Bulgar Hükümetinin de eleştirildiği makale, bu dönemde, Bulgaristan’da yaşayan Türklere karşı tahammülsüzlüğe en iyi örnek. Türk-Yunan ilişkilerinin de en iyi döneminde olduğu bir zamanda yayımlanan bu uzun makalenin bazı bölümleri şu şekildedir:

“Yarım asır öncesine kadar doğrudan himayesi altındaydık. Yakına kadar en büyük komşumuzdu. Bıktık! İmparatorluk büyüktü, ancak tarihi nizam gereği yıkıldı. Türkiye yine de komşumuz olarak kalmaya devam etti. Elbette ait olduğu yere toplanarak.

Daha önce hakim olduğu yerlere hiçbir hatıra bırakmadı. Sözüm kültürel hatıralar için. Bu yüzden sadece cismi her hakim gibi yakın bir tarihte her şeyini

⁶¹⁰ Zora, S. 4142, 26 April 1933, s. 5.

⁶¹¹ Zora, S. 4142, 26 April 1933, s. 5.

kaybetti. Bizde silinmeye yüz tutan hatıralardan başka bir şey bırakmadı, ancak sayıca önemli bir nüfus bıraktı. Pomak ve temiz Türk bir nüfus. Şimdi Doğu komşumuz bu konuda çok hassas.

Türkler, Bulgaristan'da Türkçe köy adlarına Bulgarca ad verildiğinde bunu protesto ettiler. Bayındırlık planı çerçevesinde ne zaman bir camiye dürtsek, her zaman protesto ettiler. Biz hep susuyor ve sabrediyoruz. Ne zaman Türklerin çoğunlukta olduğu bir bölge ya da belediye meclisinde, yol ya da köprü yapılacağı yerde "tekke" bütçelerine krediler öngörüldü, biz hep sustuk ve sabrettik. Susuyor ve sabrediyoruz, çünkü bizden daha sabırlı insanlar yok. Biz başka inançtan olanlara ve hatta onların küstahlıklarına bile tahammül ediyoruz. Hatır saymaya acele ediyoruz. Biz sabırlı olduğumuz kadar Türkler de, özellikle inanç konularında o kadar hassas.

En taze ve karakteristik olay "Razgrad Olayı" denen olaydır. Şehirde muazzam bir alan kaplayan Türk mezarlıkları şehir parkına kadar geliyor. Belediyenin buradaki mezarlıkları ortadan kaldırmak için hiçbir şey yapmaması üzerine, bir grup sabırsız gencimiz bazı mezar taşlarını indiriyor. Olay Türkiye'de büyük kargaşaya sebep oldu. Bulgar Konsolosluğu saldırıya uğradı ve pencereleri kırıldı. Biz hiç olmazsa Türk başkentinde bir şey olmadı diye düşünürken, oradakiler de yapılan bu "babayiğitlik" ten memnun kaldılar... Ve mezar taşları dikilmeye devam ederken, konsolosluğumuzun pencereleri de kırık kalmaya devam edecek.

Ve Muşanov devam ediyor: "Türkiye ile ilişkilerimiz mükemmel geliyor." Tabii ilişkiler mükemmel, bizim Başbakan söylemeyi unutmuş, biz söyleyelim: "Ben orada pilav yedim, şerbet içtim. Abdülhamit'e, beni pilava davet etmedi diye kızan bir zamanlarki elçimiz gibi değilim." Öyle olsun. Biz hepimiz komşumuzla ilişkilerimizin iyi olmasına seviniyoruz. Ancak madem ki mükemmel, sevinçten havalara uçacağız.

Ülkemizden geçerken Rüştü Bey'e yapılan mübağalalı ikramları anlıyorum. Gerekli ilgi göstermek terbiyeli insanların işi. Abartılı dalkavukluk ve dolayısıyla alçalmalar netice vermiyor.

Türkiye gücünü göstermek için bizim mallara kapılarını kapattı. Aynı malları başka ülkelerden alıyor. Yakına kadar bir ticaret anlaşması için düşünen

kimse yoktu. Çünkü ne de olsa ilişkilerimiz “mükemmel”di. Bulgarlar Trakya’dan kovulduğu için, Bulgar malları ile ilgili orada hiç bir şey duymak bile istenmediği için... Ancak böyle ufak işler için “dostluğu” bozmaya değer mi. Özellikle de şimdi, Türkiye’nin bizi Yunanistan’la yakınlaştırma inisiyatifini ele aldığı bir sırada. Şaka değil. Ben de Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan arasında bir anlaşmaya sevinirim. Ancak orada kestaneleri ateşten çıkarması bize, yemesi de onlara kalacak diye korkuyorum.”⁶¹²

Bulgaristan’daki Türklere yapılan zulüm ve haksızlıklarla ilgilenmeyen, hatta bunları reddeden ve bu konuda Türkiye ve özellikle Türkiye basınının hassasiyetini eleştiren Bulgar basını, söz konusu kendi azınlıkları olunca oldukça hassas davrandığı görülür. Basında, Yunanistan, Makedonya ve Romanya’daki Bulgar azınlıkların durumu dile getirilirken, oldukça coşkulu yazılar yer almakta. Romen, Sırp ve Yunan zulümlerinden bahsedilirken, zaman zaman Osmanlı idaresi altında Türklerin Bulgarlara yönelik hoşgörüsü de özlemle anımsanmakta. Nitekim az önceki makalenin yer aldığı Slovo’da, 11 Şubat 1932’de “Türk-Bulgar İlişkileri” başlığı ile Vasil Atanasov tarafından yazılan bir yazının bazı bölümleri şu şekildedir: “Biz yaşlılar acımasız Nöyyi Antlaşmasından sonra Türk Sultanları idaresi altında yaşamış olmamızın iyi tarafını şimdi daha iyi anlıyoruz. Bu antlaşma ile bizden Makedonya, Dobruca’nın büyük bölümü ve Batı Trakya koparıldı. Bugün oralarda utanç verici zulümlere uğrayan Bulgar azınlığı asimile edilmek isteniyor.

Yunanlıların bizi daha Osmanlı zamanında Yunanlılaştırmak istemelerine karşın, okul ve kiliselerimizi, dil ve milliyetimizi koruyabildik. Eğer Türklerin bize karşı bu hoşgörüsü olmasaydı, biz Bulgarlar tarihte sadece bir anı olarak kalırdık. Türklerin iyiliğini asıl şimdi daha iyi değerlendirebiliriz. Çünkü onlar, o güç ve vahşi zamanlarda bile milletimize bugünkü medeni komşularımızın ettikleri işkenceleri etmemişlerdir....

Biz Türklerin dilini öğreniyor, şarkılarını söylüyor ve kıyafetlerini giyiyorduk. Onların diline ait pek çok kelimeleri benimsedik. Ancak Bulgar kaldık, çünkü onlar bize, kendimize ait okul ve kiliseye sahip olma ve özgürce dilimizi

⁶¹² “Turtsiya (Türkiye)”, **Slovo**, S. 3309, 4 Yuli 1933, s. 1.

konuşma hakkı veriyorlardı. Yunan kilisesinden bağımsız, milli bir kiliseye sahip olma hakkını verdiler ve büyük kilise sorununu yararıma çözdüler.

1870-1873 Stara Zagora (Eski Zağra) ilkokulunda öğrenci olduğum yıllardan hatırlarım, Türkler eğitimimize karşı sadece hoşgörülü değil, aynı zamanda teşvik edici oluyorlardı. Başarılarımızı “Aferin çocuklar” diyerek teşvik ediyor ve övüyorlardı. Okulumuzdaki fen odasında malzemelerimiz bile vardı.

Bugün “Slav kardeş” Sırbistan’da, Yunanistan’da ve Romanya’da esir edilen Bulgarlara nerede böyle teşvik?...

Bizi Türklerle iyi bir geçmiş ve iyi bir birlikte yaşayış bağlıyor...”⁶¹³

Hukukçu Genov, kaleme aldığı bir makalesinde Bulgar azınlıkların durumundan bahsettikten sonra: “...Oysa Türkler Bulgarların bir millet olarak belirmesinde hiçbir engel yaratmıyordu ve 19. yüzyılın başına kadar milli bir bilinç taşımayan Bulgarlar, Türklerin hoşgörüsü sayesinde uyandılar. Biz o zamanlar oldukça özgürdük ve tarafsız olan Türk rejimi döneminde her millet kendi özgür iradesi ve kültürel-dini bağımsızlığını ortaya koydu...” diyor ve devamında: “Kendine saygısı olan ve kendi şerefine önem veren hiçbir millet, canından ve kanından ırkdaşlarını asimilasyona terk edemez ve tabii olarak Bulgaristan ve Bulgar milleti de böyle bir fedakarlığı yapamaz”⁶¹⁴ sözlerine yer veriyor.

Yine 19 Mayıs 1937’de Bulgar Bilimler Akademisinde, Prof. Petır Nikov başkanlığında Bulgar Tarih Cemiyeti tarafından, “Vidin Piskoposluk Bölgesi İçin Türk Belgeleri” konulu bir toplantı düzenlenmiştir. Toplantıda pek çok Bulgar profesörü, akademisyeni ve tarihçinin yanı sıra, Çekoslovakya’nın Sofya Büyükelçisi Prokop Maksa ile Çek Türkolog Dr. Yosif Kabarda da yer almışlardır. Zora’nın haberine göre toplantıda Osmanlı Devleti’nin Bulgarlara yönelik hoşgörüsü dile getirilmiş. Üç yıl boyunca Sofya Kütüphanesi’nde bir dizi yeni ve önemli Osmanlı belgesi incelemiş Türkolog Yosif Kabarda, belgelerin, Türklerin hiçbir şekilde Bulgarların dini hayatına müdahale etmediğinin bir göstergesi olduğunu vurgulamış.⁶¹⁵

⁶¹³ Vasil Atanasov, “**Bilgaro-Turskite Otnoşeniya**”, s. 2.

⁶¹⁴ G. P. Genov, “**Bilgariya i Balkanskite Konferentsii**”, s. 93.

⁶¹⁵ **Zora**, S. 5368, 20 May 1937. s. 7.

C. Bulgaristan Türkleri ve Türk İnkılabı

Anavatan Türkiye'deki mutlu gelişmeler Bulgaristan Türklerini de derinden etkilemiştir. Anadolu'da Büyük Zafer'in kazanılması, Lozan Konferansı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin doğuşu Bulgaristan Türk gençliğini de coşturmuştur. Bu bağlamda üzerinde durulması gereken iki kuruluş, Turan ve Türk Muallimler (Öğretmenler) Birliği'dir.

Bulgaristan Türk oymaklarında çeşitli spor kulüpleri (İnkılap, Altınyıldız, İleri, Terakki, Hilal, Turan gibi) doğmuştur. Çoğu 1923-1924 yılında kurulan bu spor kulüplerini bir çatı altında birleştirmek fikri gelişerek, gençlik spor kulüpleri 14 Temmuz 1924'te Türk Spor Birliği "Turan" kurulmuştur. Turan, Bulgaristan Türk gençliğini toparlayıp kalkındırmayı amaçlamıştır. Turan gençliği Atatürkçü bir gençliktir. Atatürk ilkelerinin Bulgaristan'da ateşli savunuculuğunu üstlenmiştir.⁶¹⁶

Türk eğitimine unutulmaz hizmetleri olan Türk Muallimler Birliği 1906'da "Muallim-i İslamiye Cemiyet-i İttahidyesi" adıyla çalışmaya başlamış ve 1928'de Türk Muallimler Cemiyeti olarak değişmiştir. Cemiyet, Bulgaristan'daki Türk çocuklarına Türklük bilinci, milliyetçilik ruhu, Anavatan Türkiye'ye bağlılık duygusu aşılama bakımından tarihi bir görev yapmıştır.⁶¹⁷

Türk Muallimler Cemiyeti, Bulgaristan'daki Türk çocuklarına Anavatandakine paralel bir eğitim vererek, Türk eğitimini çağdaş bir düzeye yükseltmek için canla başla çalışmıştır.⁶¹⁸ Her iki kuruluş da faşist Bulgarlarla Türkiye karşıtlarının hedefi haline gelmiştir.

Bu dönemde üzerinde durulması gereken diğer bir kuruluş da, Başmüftülük ve ona bağlı müftülüklerdir. Başmüftünün bütün Bulgaristan Müslümanları üzerinde denetim ve kontrol yetkisi vardır. Bulgaristan'daki müftülerin işlemlerini, cami, mescit vb. İslam dini kurumlarını, bu kurumların imam, hatip ve müezzin gibi görevlilerini ve müteveli heyetini kontrol ve teftiş etmek Başmüftünün görevlerindedir. Müftülerin verecekleri hükümler, ilamlar da Başmüftü tarafından incelenerek, uygun bulunursa onaylanmıştır. Başmüftü nikah, boşanma, vasiyet, miras, yetim mallarının yönetimi gibi konularda

⁶¹⁶ Şimşir, a.g.e., s. 98-99.

⁶¹⁷ Şimşir, a.g.e., s. 95-97.

⁶¹⁸ Şimşir, a.g.e., s. 67.

müftülere tavsiyelerde bulunabilmektedir. Başmüftünün Bulgaristan'daki Türk-İslam vakıfları konusunda da yetkileri ve görevleri vardır. Bunun ötesinde Başmüftünün Türk-İslam eğitim ve öğretim kurumları üzerinde de yetkileri vardır.⁶¹⁹

Bulgaristan Başmüftüleri bu dönemde Bulgar Hükümetlerinin kuklaları ve oyuncakları olmuşlardır. Müftüler, Bulgar makamlarca atanmış ve Bulgarların istediği kimseyi Başmüftü seçmişlerdir. Türkler müftülerin seçimle iş başına gelmelerini talep ettilerse de bu haklı talepleri kabul edilmemiştir.⁶²⁰

Mahmut Necmettin gazetesinde bu durumdan yakınarak, "... Başmüftü intihabı yapılacakmış gibi laflar işitiyoruz. Bu intihap yapılırsa bile Bulgaristan Türkleri namına değil, Bulgaristan Hükümeti namına yapılmış olur. Bulgaristan Türkü böyle olacağına hiç olmaması için Başmüftülüğe de müftülöklere de "yuh" borusunu çoktan çalmıştır."⁶²¹ sözlerine yer vermekte.

Nitekim Başmüftüleri Türkiye ve Atatürkçü Bulgaristan Türklerine karşı kullanan Faşist Bulgar Hükümetleri, 1928'de Hüseyin Hüsnü Efendi'yi Başmüftü yapmışlar ve ardından Medeniyet adlı gazete ve "Din-i İslam Müdafileri" adlı gerici bir dernek kurmuşlardır.⁶²²

Başmüftülük Bulgaristan'a yerleşen 150'liklerden bazılarının da etkisiyle Atatürk'ün Türkiye'ye Laiklik adı altında dinsizliği getirdiği, Kur'an-ı Kerim okumayı yasakladığı gibi gerçeği yansıtmayan propagandalarla, Türkler arasında yayılan Mustafa Kemal Atatürk sevgisini yok etmeye çalışmıştır.⁶²³

Türk Hükümeti, Bulgaristan'daki inkılap karşıtı propagandaların önlenmesi için Bulgar Hükümetine defalarca talepte bulunduysa da bir sonuç alamamıştır. Bulgar Hükümeti "La Bulgarie" gazetesi vasıtasıyla yaptığı ilginç bir resmi açıklamada, Bulgar Hükümetinin Bulgaristan'daki Türklerin Türk inkılabının hars ve içtimai prensipleri dahilinde inkişafına mani olmadığını belirterek: "Eğer Türk köylüsü cehaleti yüzünden mutassıp hocaların telkinatına tabi olursa bunun mesuliyeti Sofya Hükümetine raci değildir."⁶²⁴ demiştir.

⁶¹⁹ Şimşir, **a.g.e.**, s. 73

⁶²⁰ Şimşir, **a.g.e.**, s. 67, 73.

⁶²¹ **Deliorman**, S. 153, 20 Şubat 1926, s. 1.

⁶²² Şimşir, **a.g.e.**, s. 74.

⁶²³ **Belgelerle Mustafa Kemal**, s. 43.

⁶²⁴ **Rehber**, S. 45, 1928, s 1.

Bulgar Dışişleri ve Milli Eğitim Bakanlıklarınca da Bulgaristan'da, Kemalist propagandaların önlenmesi için çalışmalar yapılmıştır. Bundaki en büyük amaç Bulgaristan'daki Türklerin Türkiye ile bağlarını koparmak olmuştur.⁶²⁵

Atatürk'ün Sofya'da askeri ateşe olduğu dönemde tanıdığı yakın dostlarından Mestanlı milletvekili D. Açkov, Mart 1934'te Türkiye'ye gerçekleştirdiği bir ziyaret sonrası dönemin Bulgar Başbakanı Danev'e, Bulgaristan'daki anti Kemalist mültecilerin barındırıldığı ve faaliyetlerine Bulgar Hükümeti tarafından cesaret verildiği yönünde Türkiye'nin şikayetlerini dile getirmiş. Danev, verdiği cevapta Bulgaristan'da aktif Kemalistlerin de yer aldığını ve hatta Türk halkının huzurlu hayatını bozan Türk uyruklu Kemalistlerin (Başbakan, Kemalistlerin Türk halkını göçe teşvik etmek için yaptıkları propaganda iddialarını kast ederek) de bulunduğunu belirtmiş. Bulgar Hükümetinin anti Kemalistlere arka çıktığını reddeden Danev: "Eğer böyle kişiler varsa bile onlar basit mülteçiden başka bir şey değil. Biz siyasi mültecileri koruyan uluslararası kanuna tabiyiz".⁶²⁶ demiştir.

Milletvekili Açkov'un Türk Hükümetinin rahatsızlığını Bulgar Başbakan'a iletmesi, Bulgaristan'daki Türkiye karşıtlarının tepkisini çekmiştir. 150'liklerden Çerkes Ali Haydar, "Mestanlı Mebusu Açkov Efendiye" başlığı altında milletvekiline hitaben bir yazı yayımlamıştır. Yazı, Türkiye karşıtlarının Bulgar Hükümetinin himayesine ne kadar güvendiğini ortaya koymakta. Yazıdan bazı bölümler şu şekilde: "İtiraf ederim ki sizden beklemediğimiz bir hareketle karşılaşmış olmadık. Buna binaendir ki, hiçbir hayretimiz mucib olmadı. Çünkü Ankara'da Paşalarımıza misafir olduğunuz zaman, Bulgaristan'da kendilerini rahat bırakmayan muhalifleri hakkında sizden meded bekleyeceklerini müdrik bulunuyorduk. Bununla beraber bu kabil safsatalara ehemmiyet vermedik. Çünkü yaşadığımız memleketin hür ve demokrat Bulgaristan olduğunu biliyor, tahtı imanında bulunduğumuz kanunlarına, Bulgar tarih ve şerefine itimad ediyor, yapacağınız teşebbüsatin ise akamete mahkumiyetine tam bir imanımız vardı. Nitekim de öyle oldu...

Biz Bulgaristan'a sükut etmek için gelmiş bulunuyoruz. Esaret zincirini boynumuza geçirtecek insanlardan olsaydık Bulgaristan'da ne işimiz vardı.

⁶²⁵ **Belgelerle Mustafa Kemal**, s. 43.

⁶²⁶ **Zora**, S. 4414, 22 Mart 1934, s 2.

Vatanımız Türkiye’de kalırdık. Artık zahir olan bu hakikat karşısında bizi iskate çalışma bimanadır. Hele memleketi idare eden demokrat ve kanunperest ricali böyle bir teklifte bulunmak şüursuzluktur...

Bulgaristan’a olan bu hakareti, Bulgar ricali siyasiyesi arasında mevki eylemiş bir mebusun ağzından işitmek istemezdik. Türkiye’nin Balkan Misakını Bulgaristan’a karşı alenen ilan etmesinden sonra, Bulgaristan’la Türkiye arasındaki dostluğun inkişafına hail olarak siyasi mültecileri görmek ve bunu da yüksek bir ricali siyasiye tabakası arasında iddia eylemenin nasıl telakki edebileceğini lütfen siz tasavvur buyurarak nazar-ı dikkatinizi şuraya celb edin. Eğer Bulgaristan’da siyasi Türk mültecilerinin yaşaması, Türkiye ile Bulgaristan arasındaki dostluğa mani oluyorsa, devletin menafi-i âliyesi namına muhalifler buradan çıkarılmalı. Sonra, Sırplar da dostluk tesis edebilmek için Makedonyalılar hakkında da aynı muamelenin tatbik edilmesi lazımdır. Nasıl, bunda muvaffakiyet edebilecek misiniz Mebus efendi!”⁶²⁷

Türk halkını devamlı bir ikilik içinde tutarak, gerçek hedeflerinden uzaklaştırmaya çalışan Bulgar Hükümetlerinin bunu iyi bir şekilde başardıkları görülür.

Dönemin Bulgaristan Türk basını inkılap taraftarları ve aleyhtarları şeklinde ikiye ayrılmıştır. Devamlı bir polemik içerisinde olan gazete yazarları birbirlerine saldırmakta. Şüphesiz bunda kaybeden taraf da yine Türk halkı olmuştur. Özellikle Türkiye ve inkılap karşıtı propaganda yapan gazeteler, Türk halkının sorunlarını görmezden gelerek reddetmekte ve hatta bu konuda Bulgar hükümetlerini savunmakta. Mesela 150’liklerden Çerkes Ali Haydar, yazdığı bir yazıda tüm Türkiye karşıtları gibi Bulgaristan’daki Türklere yönelik zulümleri reddederek, Bulgaristan’ın Türk okullarını kapatma politikasına gerekçeler bulmayı da ihmal etmemekte: “...Malum olduğu üzere Bulgaristan dünya devletleri içinde ekalliyetlere en yüksek hürriyeti vermiş bir devlettir. Bununla beraber bittabi her hakikat de bir kanuna rabt eylemiş, nezaret ve hakk-ı teftişi de kendi üzerine almıştır. Bugün bir çok mekteplerimizin kapandığı doğrudur, fakat bunda amil olan kimdir? Unutmayalım ki, Bulgaristan Müslüman halk, hükümetin bir tebasıdır. Hükümet onun hiçbir zaman felakete sevk eylediğini

⁶²⁷ **Dostluk**, S. 260, 11 Nisan 1934, s. 2.

istememez. Mekteplerimiz kapanmış, çünkü mekteplerimiz virane, muallimlerimiz tahsilsiz ve malumatsız olduktan maada bir de ecnebi bir devlet (Türkiye) propagandası! Artık bu vaziyet karşısında insan nasıl utanmadan mekteplerimizin kapandığından şikayetler yapabilir!⁶²⁸

Türklerin haklarını savunan dönemin inkılapçı gazeteleri ise Türk halkını uyandırarak Türk İnkılabını Bulgaristan Türklerine benimsetmeye çalışmakta.

Ahali gazetesinde Mehmet Behçet (Perim), daha 1924 yılında “Dikkat Edelim” başlığı ile yayımladığı yazısında, Türk halkını inkılap karşıtı propagandalara karşı uyarmakta: “İngiltere, Fransa, İtalya ve Yunanistan gibi dört zulümkar devleti kuyruklarından tutarak geldikleri yerlere fırlatan büyük Türk Hükümeti, memleket içinde gayet mühim yenilikler meydana getiriyor. Yapılan bu büyük inkılap hareketi de bazılarının zararına oluyor.

Türk milleti esirlik yükünü fırlatıp da hürriyetine kavuştuktan sonra tabiidir ki kendi kanıyla, teriyle yoğurularak meydana gelen büyük saltanatlı sarayları kendi eline geçirmeye, yıllarca o saraylarda oturduğu insanlardan dörtyüz seneden beri fayda gelmeyeceğini anladıktan sonra, onları oradan kovmaya karar verdi.

Bu tertip o saraylarda yaşayan, halkın paralarıyla işkembe şişiren insanlara elbetteki hoş gelmedi. Onlar düşmanlıklarını yapabilmek için atılmış oldukları Bulgaristan ve Romanya gibi Müslümanların kalabalık oldukları yerlerde de propaganda yapacaklar, milletin masum fikirlerini zehirlemek için türlü türlü çarelere başvuracaklar, hatta bu yolda paralarla insanlar satın alarak zehir kusmaya çalışacaklardır.

Hakikat böyle olduğu için milletimiz bu haller meydana geleceğini göz önünde bulundurarak şimdiden uyanmaya ve bu garezkarların atacakları agulara dil uzatmamaya dikkat etmelerini ve “şeriatın kestiği parmak acımaz” kaidelerini artık unutmalarını hatırlatmak isteriz.”⁶²⁹

Bu dönemde sadece gazetelerde değil, Türk halkı arasında da Türkiye karşıtı propagandalar yapılmıştır. Yenisöz’de M.M. imzasıyla böyle bir olay aktarılmakta:

⁶²⁸ Ali Haydar, **a.g.m.**, s. 2.

⁶²⁹ Mehmet Behçet, “Dikkat Edelim”, **Ahali**, S. 104, 1924, s. 1

“Geçenlerde bayram münasebetiyle köyümüze, Varnalı Hafız Eşref dedikleri tımarhane kaçkını softa geldi.

Cemaati dinsizlikle suçlayarak: “Hayvan Müslümanlar, sersem Müslümanlar!” diye bağırıp çağırdı. Caminin güzel olup cemaatin dinsiz olduğunu, mektebin güzel olup içinde hoca olmadığını ve daha buna benzer bir çok saçmalar söyledikten sonra sözü Türkiye’ye naklederek: “Din bugün Kürdistan’da patladı, yarın İran’da patlayacak. Mustafa Kemal’in kurduğu hükümet devrilecek, yerine eski saltanat, eski padişahlık gelecek” dedi.

Softanın bu sözlerinden sonra sabrı tükenen arkadaşlardan biri: “Hoca efendi küfretme, burası küfür yeri değil, vaaz ve nasihat yeridir.” dedi. Bunun üzerine dünyadan haberi olmayan ve cahil softaya hâlâ iman eden bazı saf Müslümanlar bu millet düşmanına uyararak itiraz eden arkadaşına saldırmaya kalktılar.”⁶³⁰

Mahmut Necmettin, Türklerin içine düşürüldüğü durumdan şikayetle şunları yazmakta: “Bulgaristan Türkü yolunu şaşırılmış yolcuya benzer. Biz ne yaptığımızı ne de yapacağımızı biliriz. Her işimiz körü körüne, tutan tutanın, kapan kapanın elinde. Yarım asırdan beri rehbersiz, mürşitsiz savsaklayan Bulgaristan Türkü eriyip biterken, hâlâ aklını başına alıp birlik ve topluluğun kıymetini taktir etmeyecek midir? Görmüyormusunuz ne müftülüklerin muhtariyeti ne mekteplerin serbestisi ne de muallimlerimizin hal ve istikbali tahtı temindedir...

Biz tiril tiril titriyoruz, neden korkuyoruz? Korkmak değil, bağırmalıyız!... İnsanca ortaya çıkıp sesimizi işittirmeliyiz. Ses işittirmek toplulukla olur, topluluk ise anlaşmakla. Yekdiğerimizin gözüne saldırırken, ne küçüğün büyüğe itaati ne de cahilin alime zerre kadar hürmeti yok iken bu illerde gebermeye mahkumuz. Ahmet Mehmet’in Mehmet Ahmet’in üstüne çullanmış birbirimizle dövüşüyoruz. Ne paylaşamıyoruz, topalın değneğini mi? Cahil muhitlerde yaşayan mektup yazacak kadar okumuşlarımız ise kendilerini ulema zannediyorlar. Milletle irtibatlarını kesip böbürlenerek bir tarafa çekilmişler ukalalık taslıyorlar. Ortaya çıkmalı, ortaya! Millete hizmet ne ukalalık etmekle ne de milli işlere gözlük

⁶³⁰ **Yenisöz**, S. 6, 5 Ağustos 1925, s. 2.

arkasından bakmakla olur. Birçok yerde Türk mektepleri kapanıyor, acaba neden diyerek esbabını artıştırmalıyız...”⁶³¹

Besim Hilmi tarafından Yenisöz’de yazılan “Yenilik Devri ve Bulgaristan Türkleri” başlıklı yazıda, Türkiye Türkleri’nin Rönesans devri yaşadığı belirtilerek, Bulgaristan’daki Türklerin geri kalmışlığından yakınılmakta: “Türkiye’de 1908’de Hürriyetin ilanı ile uyanıklık devri başlamış ve umumi muharebelerden sonra da Cumhuriyet’in ilanı ile “İnkılap ve kökten ıslahat” devrine girmiştir...

Türk milleti bugün kuvvetli adımlarla medeni milletlerin müşterek sınıfı arasında şeref ve haysiyetiyle mütenasip bir mevki işgal etmeye bulunuyor.

Bu vaziyet karşısında biz Bulgaristan Türkleri harsi bağlantılarla bağlı bulunduğumuz umumi Türk camiasının yaşamakta olduğu iş bu uyanıklık ve ıslahat devriyle bugün ne derece alakadar ve münasebattar bulunmaktayız.

Hurafelerden ciğerimizi verem mikrobu gibi için için kemiren saçma ananelerden kendimizi kurtarıp da Bulgaristan’da yaşamakta olan seviyeye bizden yüksek milletlerin sırasına dizilmek niyetiyle teşebbüs olunmuş kaç işimiz var? Hiç değil mi?”⁶³²

Besim Hilmi, Bulgaristan’da medreselerin varlığını korumasını, hatta yenilerinin açılmasını eleştirmekte. 150’liklerin Bulgaristan’da Türkler arasında barındırılmasından duyduğu rahatsızlığı da dile getirerek: “Başmüftülük gizli padişahçılığın tesiri altındadır. Bu makam Bulgaristan Türkleri’ni ötede vukuu bulmakta olan medeni inkılabın yollarına kapamak şöyle dursun, bilakis bu medeni kurtuluş inkılabını gücü yettiği derecede uzaklaştırmaya çalışıyor. Başmüftülüğün bu hareketinde hâlâ devam etmesi sükutla mı karşılanmalıdır?”⁶³³ sözlerine yer vermekte.

Dostluk’ta yayımlanan bir yazıda da, Türk halkının geri bırakılmasından ve içine düşürüldüğü durumdan Başmüftü sorumlu tutulmakta: “Bulgaristan Türkleri hesabına milli bir imtiyaz gibi kaydedilen müesseselerden biri de Başmüftülük ve onun tevabii olan müftülüklerdir. Gerek Bulgaristan’daki Türk azlığı cemaat işlerinin tanzim ve idaresinde ve gerek dini hususta şüphesizdir ki bu makamlar

⁶³¹ Mahmut Necmettin, “Milli Kongre” **Deliorman**, S. 174, 17 Teşvinsani 1927, s. 1.

⁶³² Besim Hilmi, “Yenilik Devri ve Bulgaristan Türkleri”, **Yenisöz**, S. 5, 25 Temmuz 1925, s. 1.

⁶³³ Besim Hilmi., **a.g.m.**, s. 1.

başlıca söz sahibidirler. Hal böyle olunca Bulgaristan Türkleri'nin ilerleme ve gerilemesinde de yine müftülüklerin mesuliyeti olmak lazım gelir.

Başmüftülük faydasız ve milletin ihtiyaçlarına cevap vermekten acizdir. Bugün Bulgaristan Türkü asrın icabatından ilham alarak, hars, irfan ve terbiye sahasında tamamiyle yeni bir yoldan gitmeye çalıştığı halde, önüne güya şeriat namına bin bir manialar dikiliyor. Demek ki Başmüftülük kendi siyasetiyle artık milli ihtiyaçlarımıza cevap vermekten aciz bir müessese haline gelmiştir. Bunun neticesi olarak müthiş bir ikilik milletin içtimai bünyesini bir kurt gibi kemirmekte ve yazık ki koca bir Türk varlığı dehşetli bir fitne ve fesadın zebunu olup gitmektedir.

Yeni zaman, cemiyete yeni fikir yeni reform istiyor. Muasır milletlerin siyasi ve içtimai yaşayışlarının temeli olan demokrasi neslinin bugüne uymayan işlere katiyen tahammülü yoktur...⁶³⁴

Bulgaristan'daki Türk gençliğinin, Türkiye'deki kardeşlerinden geri bırakılmak istenmesi, Ağustos 1930'da Bulgar Gazeteciler Federasyonu tarafından Bulgaristan'a davet edilen Türk Basın Cemiyeti üyelerinin de dikkatinden kaçmamış. Slovo ve Dnevnik, Bulgaristan'daki izlenimlerini aktaran gazeteci Falih Rifki (Atay) Bey'in konu ile ilgili açıklamasına yer vermekte: "...Bizde Bulgaristan'da kötü izlenim bırakan tek şey Türk gençliğine yapılanlar oldu. Türk gençliği cahil müftülerin telkinleri altında modern akımlardan uzak kalmış.⁶³⁵ Sofya'daki Başmüftülük sorumluluk hislerinden yoksun olarak sadece Türk hayır fonlarının çarçur edilmesini düşenerek, Türk kitlelerini cehaletin zifiri karanlığında tutuyor. Sadece o bizi gelip görmeye cesaret edemedi. Bizimle irtibata geçecek cesareten yoksundu."⁶³⁶

Türk inkılabı fikrini Türk gençleri arasında yaymaya çalışan Turan ve Türk Muallimler Birliği ile aydınlar, inkılap karşıtı gazetelerin hedefi haline gelmiştir. Meselâ Başmüftülük'ten para yardımı almaya başladıktan sonra Türkiye karşıtı olan Dostluk'ta, Bulgaristan'da Türk inkılabı savunucuları eleştirilerek ve Kemalizm dinin karşıtıymış gibi gösterilerek şunlar yazılmıştır:

⁶³⁴ Bulgaristan Türkleri ve Müftüler, **Dostluk**, S. 159, 13 Kanunvevvel 1930, s. 1.

⁶³⁵ **Dnevnik**, S. 9203, 15 Avgust 1930, s. 2.

⁶³⁶ **Slovo**, S. 2450, 16 Avgust 1930, s. 3.

“Akvam-ı İslamiye ve bilhassa Bulgaristan’daki Türk Müslümanları arasında çekirge gibi dağıtılmış, kimisi Turancı, kimisi Cemiyet-i Hayriyeci, bazısı muallim, bazısı gazeteci olmak üzere muhtelif meslek ve vasıtalarla müslümanların büyük ve küçüğünü aldatarak dinlerinden çıkardıktan sonra aşılacak istedikleri Kemalizm kanaat-ı fikriyesini, yenilik tabir ettikleri din düşmanlığı kanaati, ki bu kanaati facianın fecaatı ve zulmünün derecesini ve büyüklüğünü anlatabilmekte müşkilata tesadüf edilmektedir. Çünkü böyle bir fitne ve felaket-i azime hiçbir milletin başına gelmemiş olduğundan bunu husule-i beşer istiap edemiyor. Vakıa diğer milletler arasında bu gibi inkılaplar olmamış, değil. Bu uğurda diğer milletler arasında da bir çok kanlar dökülmüş, fakat buna benzeyen bir inkılaba tesadüf edilemez...”

Bulgaristan’da dinsizlik cereyanı bir mefkure ve bir inkılabı müfide addederek sahneye çıkmış bir takım avantüristler, Bulgaristan’daki Müslümanların dini akidelerini, milli ananelerini ecnebi devlet hesabına tarumar etmek için paçalarını sıvamış, ötekine berikine “Resul’lük payesini vererek teşviş ve taklid-i efkâra yelteniyorlar. Bunların maksatları canıyanedir. Bunlar Fransız inkılapçıları taklit ettiklerini, bu siyasetle Bulgaristan’daki Türklerin ancak terakki ve tekamül edebileceklerini iddia ediyorlar ki yalandır. Çünkü mukallidi oldukları Fransız inkılapçıları koyu bir hristiyan ve katoliktirler.

O halde bizdeki mefkurecilerin hamil oldukları bu zihniyet nedir? Dinsizlik, hayasızlık...”⁶³⁷

Türk inkılabı yanlıları faşist Bulgarların da hedefi haline gelmiştir. Aşırı milliyetçi Bulgar Teşkilatları, Turan Cemiyeti’ne devamlı bir saldırı içerisinde olmuştur. Özellikle üyelerinin çoğunun Bulgaristan dışından gelen Bulgar göçmenlerden oluşan Trakya Teşkilatı, Turan’ı vatana yani Bulgaristan’a ihanetle suçlayarak kapatılmasını istemiştir. Daha sonra bu Teşkilat amacına ulaşacak ve 1934 yılında Turan Cemiyeti kapatılacaktır. Mehmet Ali tarafından Özdilek’te, “Efendiler! Bir Parça Histen Uzak Olarak Söyleyiniz” başlığı ile bu durum eleştirilmekte: “Trakya Teşkilatı’nın bu ayın 8, 9 ve 10’uncu günlerinde kasabamızda (Kırcaali) kongreleri oldu. Bu kongrenin daha ilk gününde, bazı yüksekten ve his tellerine dokunarak söylemesini seven murahhasları, Turan’ın

⁶³⁷ Dostluk, S. 220, 1933, s. 2.

kötü bir teşkilat olduğundan ve onun yabancı yerlerden gelen direktiflerle idare olunduğundan dem vurdular. Bunları söyleyen murahhas o kadar coşkunun ve sinirlerine dem vuramamış bulunuyordu ki, karşısındakiler de kendilerini hatibin kapıldığı kötü cereyana kaptırmaktan kurtaramayarak, “Hura” diye bağırarak suretiyle içlerini boşalttılar.

Bu vatanın en muti ve en sadık tebasının evlatlarını incitmek ve onlara hücum etmekle vatanseverlik yaptıklarını sanıyorlarsa çok aldanıyorlar. Bu ne kadar kötü bir zihniyetin mahsulüdür...

Biz, dün buralara yerleşip de henüz bu yerler için ölümün acılarını öğrenmemiş kimselerin, teşkilat bayrağı altında kurulmuş kürsülerden Bulgarya Türk gençliğine ve onun kurduğu temiz cemiyetlere yumruk atmanın, dış bilemenin ve o cemiyetin kapanması için kararlar almanın bu vatanın selameti için ne kadar kötü olduğunu kısaca söyleyerek geçeceğiz.

Hislerin kumanda ettiği kabileler daima mahkur ve münhezim olmuşlardır. Bunun için biz, Trakyalı vatandaşlarımızdan bizi daha fazla incitmek için mantık ile, ellibeş senelik mazimizin hatıralarını gönül gözleri ile görerek hareket etmelerini rica etmekteyiz.”⁶³⁸

Ahmet Refet tarafından “Türk İnkılabını Benimsemek Vatana Hıyanet midir” başlığı ile yazılan bir yazıda, Türk inkılabını benimseyen Bulgaristan Türklerini vatana ihanetle suçlayan Faşist Bulgar yetkililere şu cevap verilmekte:

“Bulgarya Türkü, büyük Bulgar devlet ve vatan içtimaiyatçıları, siyasiyatçıları arasında bazı çirkin işler yapan idarecilere tesadüf etmekle müteellimdir. Bulgarya Türkü'nün vatana sadakatinden şüphe Türkü tanımamak demektir. Türkün ruhi hasletini tamamiyle bilmesi lazım gelen Bulgar vatandaşlarımız arasında bize karşı suizanla bakanlara zavallı kelimesini izafe etmemek elden gelmiyor.

Bugün Bulgarya Türkü arasında içtimai rüşde erişebilmek için her milletin geçirdiği istihale devri hüküm sürmektedir.

Bulgarya Türkü'nün Türk inkılabını benimsemesini yanlış anlayışlarla tefsir etmek, bizim yükselmemize engel olmak demektir. Bu ise tam manasıyla vatana hıyanettir. Çünkü Türk gençliği ilmi, harsi sahalarda Türk inkılabını

⁶³⁸ Mehmet Ali, “Efendiler! Bir Parça Histen Uzak Olarak Söyleyiniz!”, **Özdilek**, S. 22, 16 Teşrinevvel 1933, s. 1.

benimsemekle vatana hizmet yapmış sayılır. Sürü halinde olan cahil bir halktan vatana ve devlete fayda beklemek mümkün değildir. Bulgarya Türk gençliğinin Türk inkılabından aldığı ilham ile bugünkü hızlı saldırışı Bulgar vatanına hizmet manası ifade eder...

Trakya, Dobruca ve Makedonya'da yaşayan ekalliyet halindeki Bulgarlar, hakim Bulgarlığı benimsemekle acaba buldukları devlete, vatana hıyanet mi etmiş sayılırlar?

Bizim bu son hakim Türk inkılabını benimsememizden vatana hıyanet tevehhüm etmek büyük bir idaresizlik, düşüncesizlik, daha doğrusu kısa fakat yerinde bir kelime tarif edeceğimiz vechile tam bir şovenliktir. Bu çeşit şoven ruhlu idarecilerle, içtimaiyatçılarla bugünkü Bulgarya Türk gençliği sonuna kadar çarpışacaktır. Asrın umdesi olan nasyonalizmi geçerek şovenizm siyasetini tatbik vatani menfaatleri baltalamak demektir. Binaenaleyh bize Türk inkılabını benimsememizden dolayı yan bakan gözler ancak ve ancak şoven ruhlu kimselerin gözleridir. İrkilmeden gitmek en büyük idealimizdir. Çünkü Türk inkılabını benimsemek vatana hıyanet değil, bilakis hizmet sayılmaktadır.”⁶³⁹

Türk Muallimler Birliği'nin (1933) ve Turan Cemiyeti'nin (1934) kapatıldığı bir dönemde, 1934'teki yeni Faşist Bulgar Hükümeti tarafından Başmüftülüğe Din-i İslam Müdafileri Cemiyeti kurdurulmuştur. Cemiyetin yayın organı Medeniyet, inkılap taraftarına meydan okuyarak şunları yazmakta: “Türk inkılabını bütün prensipleriyle Bulgaristan Müslümanları arasında yaymak için “Turan” ve “Muallimin” Cemiyetleri teşkil etmişti...

Din-i İslam Müdafileri Cemiyeti'nin teşkili pek gürültülü ve şimşekli büyük fırtınalı yağmura benzeyecektir. Bundan en ziyade korkacak, telaş ve endişeye düşecek Müslüman görünen ve Müslümanlar arasında gezen münafıklar olacaktır. Çünkü bundan sonra hem Müslümanlar hem de İnkılapçılar hakiki taraftarlarını göreceklerdir.”⁶⁴⁰

Yeni Hükümetin Dahiliye Nazırını ilk ziyaret edenlerden biri de Başmüftü olmuştur. Medeniyet'te görüşme ile ilgili şunlar yazmakta: “Dahiliye Nazırı Müslümanların incitilmesine (İnkılapçılar tarafından) müsaade etmeyeceğini, bu hususta lazım gelen tedbirleri hemen ittihaz buyuracağını, Müslümanların her

⁶³⁹ Ahmet Refet, “Türk İnkılabını Benimsemek Vatana Hıyanet midir”, **Özdilek** S. 18. 1933, s. 2.

⁶⁴⁰ **Medeniyet**, S. 14. 3 Şubat 1934, s. 3.

zamankinden daha rahat yaşayacaklarını kati bir lisan ile beyan buyurmuşlardır.”⁶⁴¹

Bulgaristan’da inkılap karşıtı ve taraftarları arasındaki çekişmenin hat safhaya çıktığı dönem 1928 yılı olmuştur. Türkiye’de 1928 harf inkılabından sonra Bulgaristan Türk Muallimler Birliği de alfabe değişikliği için hazırlıklar yapmıştır. Temmuz 1928’de Lom’da toplanan 19. kongrede Latin alfabesi benimsenmiştir. Bazı öğretmenlere yeni yazıyla ders kitabı hazırlama görevi verilirken, yine öğretmenler için yeni yazı kursları açma kararı verilmiştir.⁶⁴² Haberi veren Deliorman’da şunlar yazmakta; “Bulgaristan Türk Muallimler Birliği 3 ve 32 no’lu tamimleri ile Türk mekteplerindeki tedrisatın yeni Türk harfleri ile olacağını tamim ediyor. Bu tamim son 19’uncu Lom Kongresinin aldığı mukarrerata istinad ayarlamıştır.

Bulgaristan’daki Türk irfanının yegane parlamentosu olan yıllık Türk muallim kongreleri, tespit ettikleri kararları tatbik sahasına çıkarmak düşüncesiyle harekete gelen bu teşkilatın kurultaylarıdır. Bu teşkilat, yirmi yirmibeş yıllık hayatında kendi menfaatlerinin dar çerçevesine hiçbir vakit yanaşmamış ve her vakit kendi varlığından azami fedakarlık göstererek mensup olduğu milletin tealisine vücudunu hasretmiştir. O halde bu teşkilat muallimlerin olduğu halde aldığı kararlar bütün milletin, Bulgaristan hudutları dahilinde kucaklayıp seve seve, özene bezene tatbikine yelteneceği, umuma yakalarını açmış tatlı ve olgunlaşmış yüksek bir emeldir.

3 ve 32 no’lu birlik tamimleri Bulgaristan Türkü’nün asri ve medeni bir ifadesidir. Kan, ruh, tarih, lisan ve hars kardeşi itibariyle Türkiye Türklerinin kabul ettiği bir yazı şeklini bizim burada yabancı gözlerle karşılamamız kadar gülünç bir şey olamaz. Yeni harfleri okuyup yazması olmayanlara öğretmek Türk muallimlerine düşen en yüksek bir vicdan ve Türk’ün tarihine karşı ödenilmesi şiddetle lüzum bir borçtur!

Yeni harfler, Türk milletine şimdiye kadar nasip olmayan yeni ve parlak bir altın ufuk açıyor. Misali görülmemiş ve içtimaiyat kanunlarının henüz hazmedemeyeceği iki yıl kadar kısa bir müddetle yüzde seksen okur yazar vereceğini müjdeliyor. Her Türk’ün vazifesi bunu alkışlamak ve kucaklamaktır.

⁶⁴¹ **Medeniyet**, S. 25, 14 Haziran 1934, s. 1.

⁶⁴² **Deliorman**, S. 204, 14 Teşrinisani 1928, s. 1.

Muallim arkadaşlarımıza tavsiyemiz, milletin yavrularına yeni Türk harfleri ile yazıp okumayı öğretiniz! Beynelmilel rakamlarla hesap yaptırınız! Yolunuz açık olsun! Medeniyet ve ilim alemine doğru sert adımlarla ileri arkadaşlar!...⁶⁴³

Ancak aynı yıl Bulgaristan'da bazı inkılap karşıtları, Milli Eğitim Bakanı Naydenov'la görüşerek eski harflerle basılmış kitapların dört sene daha okullarda okutulması kararını çıkartmayı başarmıştır.⁶⁴⁴

Konu ile ilgili Dostluk şunları yazmakta: "Milletimizin tealisini, Türk irfan ve harsının terakkisini temin için Türkiye Cumhuriyeti tarafından kabul edilen Latin harfunun memleketimizde millettaşlarımız arasında teşmil ve feyuzatından mahrum ve ırkdaşlarımızdan ayrılmamamız için bütün Türk mekteplerinde tedrisine Türk Muallimler Birliği'nin tasvip ve kararıyla başlanmıştır.

Her devirde, her asırda, tarih ve hadiselerle sabit olduğu gibi "Şeriat isteriz" teranesiyle zavallı milletin dinini siyaset entrikalarına alet edenlerin ve her zaman bu tahripkâr silah ile milleti içinden çıkabilmez badire ve gailelere yuvarlayan-maalesef adetleri az olan bazı ulema dinimizi müstesna olmak üzere-çömez zanaatının şapka işinde olduğu gibi hurufat meselesinde de yine bu zehirli silahı istimal, hatta anadilimiz ve harsımız üzerine ecnebi müdahaleyi seve seve tasvip, teşvik ve teşcii ettiklerine şahit oluyoruz. Ne zillet!

Maarif Nezareti esbabını bir türlü anlayamadığımız milli iptidaiye, rüştiye ve tali mekteplere mahsus mektep kitaplarıyla alet-i tedrisiyeyi tedkik ve tasvip komisyonununun 7 Teşrinisani 1928 tarih ve 99 no'lu protokol ile almış olduğu karara tevfiken Latin harfleri ile yazılacak kitapların tasdik olunmayacakları, binaenaleyh bu gibi harflerle yazılmış olan kitapların tedrisata müsaade olunmamasını sancak maarif müfettişleriyle Sofya şehir maarif müfettişine 10 Teşrinisani 1928 tarih ve 34423 no'lu tamim ile tebliği etmiş.⁶⁴⁵

Kanun üzerine harekete geçen Türk Muallimler Birliği reislerinden merkez üyesi Arif Necip ve Vidin murahhası Mustafa Rasim efendi başkanlığında bir heyet, Milli Eğitim Bakanlığı'nca öğretimi Türk mekteplerinde dört sene için men

⁶⁴³ **Deliorman**, S. 204, 14 Teşrinisani 1928, s. 1.

⁶⁴⁴ **Dostluk**, S. 125, 5 Kanunevvel 1928, s. 1.

⁶⁴⁵ **Dostluk**, S. 125, 5 Kanunevvel 1928, s. 1.

edilen yeni Türk harfleri ile öğretime müsaade edilmesi için Sofya'ya gelmiştir.⁶⁴⁶

Dostluk gazetesi, Muallimler Birliği'nin konu ile ilgili yardım için Başmüftülüğe de müracaat ettiğini, ancak red cevabını alması üzerine, "öksüz çocuk kendi keser göbeğini" misali, bizzat Bakanlık nezdinde teşebbüse girdiğini yazmakta.⁶⁴⁷

Heyet, Eskicuma milletvekili Mehmet Sait efendinin aracılığıyla Milli Eğitim Bakanlığı müdürlerinden Çakırov ve yine kamarada Başbakan Lyapçev'le görüşmüş.⁶⁴⁸

Yine Sofya'daki Türk Elçiliği'nin de konuyla ilgili Hükümet nezdinde yaptığı girişimler sonucu 1930'da Bulgar Milli Eğitim Bakanlığı, Türk azınlık okullarında Arap harflerinin yasaklandığını, eski yazıyla öğretim yapmayı sürdürecektik okulların kapatılacağını duyuran genelge yayımlanmıştır.⁶⁴⁹

Sofya Türk basını temsilcilerini kabul eden Türkiye'nin Sofya Elçisi Hüsrev Bey konu ile ilgili şu beyanatta bulunmuştur: "Bulgaryalı necip ırkdaşlarımı yakın zamanda hayatın her şubesinde, kültür yolunda vatandaşlarınız Bulgarlar derecesinde yükselmiş görmektir. Bu arzu ve dileğimi söylerken komşunuz Türkiye'de yaşayan ve aynı ecdadın ahfadı olan bütün ırkdaşlarınız, Türk kardeşlerimizin bir kelime ile Türkiye Cumhuriyeti efkârı umumiyenin hissiyatına tamamen tercüman olduğumu alenen ifade ederim. Esasen Turan ırkından geldiği için sabırlı, çok çalışkan ve mert olan Bulgaryalı Türk kardeşlerimizin terakkiye, medeniyete, irfana, yükselmeye ne kadar teşne olduğunu aranızda bulunduğum bu dört senede müşahade etmekle bahtiyarım. Bu gayretler meyanında Türk harflerinin Bulgaristan Türkleri'nin arasında tamimi en hayırlı ve kıymetli bir inkılaptır. Bu suretle genç ve ihtiyar okur yazarlarınızın adedi pek çabuk çoğalacağı gibi Türkiye'de çıkan kitaplardan istifade edecek ve Bulgaryalı Türk gençlerinin Fransızca, İngilizce, Almanca öğrenmesine ve bu suretle Avrupa'nın ilim ve fen sahasındaki yüksek terakkiyatını takip eylemesine yol

⁶⁴⁶ **Rehber**, S. 47, 8 Kanunevvel 1928, s. 1.

⁶⁴⁷ **Dostluk**, S. 125, 5 Kanunevvel 1928, s. 1.

⁶⁴⁸ **Rehber**, S. 47, 8 Kanunevvel 1928, s. 1.

⁶⁴⁹ Memişoğlu, **a.g.e.**, s. 186.

açacaktır. Bu şerefli vazife teceddüd ve irfan bayraktarı olan Bulgaryalı Türk muallimlerine düşen en mukkades milli bir borçtur.

Bir Türk sıfatıyla bu muhterem heyetin her tarafta kurslar açarak okur yazarların adedini çoğaltmak üzere son senelerde gösterdiği gayret-i hamiyet-kâraneyi tecbil ederim.

Yeni harfler Türk ırkına yeni bir ufuk ve istikbal açtı. Bu büyük inkılaba Bulgaryalı kardeşlerimin Türk edebiyatında pek şerefli mevkileri ve muvaffakiyetleri olacaktır.

Türk'ün bir yüksek seciyesi dine kuvvetle bağlı oluşu imanına sadakatidir. Hiçbir din-i mübin müşterek bir lisanı yoktur. Peygamber efendimizin Kureyş kabilesinden gelmiş olması kitabımız Kur'an-ı Kerim'in Arapça yazılması muidi olmuştur...

Mekteplerinizde de bu büyük dinimizi layıkı ile anlamış muallimler, bu temel üzerine lazım olan binayı kuracaklardır. İslam dininde taassup yoktur. Taassup cehaletin hayırsız bir çocuğudur. Terakkiye, yükselmeye, Türkçesi insan olmaya manidir. Dünya haritasına bir göz gezdiriniz, nerede bir ırk, bir cemaat cahil kalmışsa muhakkak mutaassıptır. Teceddüde, yükselmeye düşmandır. Bu yüzden gerek kılık kıyafet gerekse zihniyetçe medeni insanlardan aşağı derecededir ve pek haklı olarak da bu medeni milletlerin boyunduruğu altında esir bir halde kalmışlardır. Her Türk eski zamanların kötü mirası olan cehaletten, taassuptan, mübarek dinimizle alakası olmayan safsatalardan silkinmeli, kurtulmalı. Avrupa'nın terakkisine sebep olan iyi yenilikleri almalı, benimsemeli. Temiz bir Müslüman ve medeni bir insan olarak hayata atılmalıdır..."⁶⁵⁰

Türkiye Cumhuriyeti'nde Latin alfabesi kabul edilir edilmez, Bulgaristan Türkleri de bu önemli meseleyi araştırıp soruşturmaya başlamış. Rehber gazetesi konu ile ilgili Türkler'den birçok mektuplar aldıklarını belirterek şunları yazmakta:

"...Gazetemize gelen mektuplarda bir takımları yeni harfleri merak ettiklerini, bunu nasıl öğreneceklerini soruyorlar. Bir takımı da yeni yazının mektepelerimizde okutulmasının münasip olup olamayacağını, eğer okutacak

⁶⁵⁰ **Dostluk**, S. 146, 20 Mayıs 1930, s. 1.

isek nasıl okutabileceğimizi, bir diğer kısmı ise işi dinle karıştırarak yeni yazının günah olup olmadığını soruyor.

Biz Anayurt'a bitişik her ev halkının yarısı öte tarafa geçmiş bir Türk oymağıyız. Bizi toplu Türk derneğinden bir sınır ayırıyor.

Her milletin kendi varlığını, benliğini yaşatması ve koruması için birçok gergelikler ele geçirmeye çalışması, onları bulup yaşatması lazımdır. Bu gergelikler pek çok türlü ve çeşittir. Bunların arasında hars denilen bir parça vardır ki, bu her milletin kendine göre bilgi, yaşayış, anlayış, görüş, duruş tonudur. Bilgi ve yaşayışın yüksek ve yüce yerlerine dek çıkmış milletler birbirinden bu kültür denilen şeyle ayırt olunurlar, seçilirler. Kendi kültürünü korumayan başka millet kültürleri altına girenler yavaş yavaş öz milli varlığını, benliğini kaybederler.

Kültür denilen şeyin başı bilgi ve anlayıştır. Bilgi ve anlayış ise yazmakla kazanılır. Yazı ise bir milletin dili demektir. Madem ki bizim dilimiz Türkçe'dir, biz Türk yazısını öğrenmeye, bilmeye ve o yazı ile yaşayacak Türk kültürüne bağlanmaya mecburuz. Bu bize yeni yazıyı ister istemez öğrenmemiz lazım olduğunu açık göstermektedir.”⁶⁵¹

Gazete, Türkler'den gelen sorulara şu şekilde yanıt vermekte: "... Kendi kendine yazmak, okumak ve öğrenmek isteyenler İstanbul'da ve burada basılan kitaplardan alıp okumalı. Muallim ya da diğer bir öğrenmiş bularak geceleri toplanıp çalışmalıdır...

Din ile yazıyı birbirine karıştırıp soran okuyucularımıza diyeceğimiz pek açıktır. Yeni yazının bizi dinsizliğe doğru sürükleyeceğini sananlar ve düşünenlerle daha derinliklere giderek bu yazı ile Kur'an-ı Kerim yazılıp yazılmayacağına kadar sorgularını derinleştiren saf ve temiz yürekli okuyucularımıza diyoruz ki, sizin ve çocuklarınızın Arapça harflerle yazılı olan Kur'an-ı mucidi okumana ve okutmana yeni yazı engel değildir. Sen yine Kur'an'ını dilediğin harflerle yazılı olarak oku. Senin ve evlatlarının okuyacağınız Yasin-i Şerif'e ne yazı ne de kimse engel olmaz. Sen evlatlarına dini terbiyelerini vermekte savsaklama. Bu yolda göstereceğin gecikme yalnız senin için değil, milletine de darbedir. Bizim milli terbiyemiz benliğimizi koruyacak

⁶⁵¹ Rehber, S. 42, 3 Teşrinisani 1928, s. 1.

kadar yükselmemiştir. Onun için sen evlatlarının dini duygularını yükseltmeye çok çalış, onları başka millet arasında eriyip gitmekten koru. Bu senin dini, milli ve baba gibi borcundur. İşin bu yakasında açık göz, uyanık bulunmakla beraber, dünya işiyle ahiret işini birbirine karıştırma. Yazı işi dil ile dünya işidir, din işi değil. Tarlaya gidip çalışmak, dükkanını açıp işlemek, almak, satmak nasıl senin namazına, Tanrı'ya kulluk etmene engel olmuyorsa, yeni yazı da ibadetine engel değildir. Bir sözle bu bir alettir. Nasıl ki eskiden kalma aletlerini makinalarla değiştirip işini kolaylaştırıyorsan, onların Fransız, Latin, Arap ve Acem çıkardığını araştırmıyorsan bu da onun tıpkısıdır. Bu sana dünya işini kolaylaştıracak alettir.”⁶⁵²

Yeni harflerin Bulgaristan Türk okullarında kesinlikle okutulması gerektiğini savunan Rehber, bazı sorunlara da temas ediyor:

“Bu yazıyı mekteplerde nasıl okutmaya başlayacağımız sorusuna gelince; buna bir sözle “basbayağı” diyenler var ise de, biz bunu öyle pürüzsüz kestirme görmüyoruz. Yalnız öyle diyenlerle bir yerde birleşiyoruz ki, o da mekteplerde okutmamız kesinkes lazımdır. Fakat biz mektep işlerimizin başında bulunanların birlik noktası, danışacak yeri olmadığından bu gibi büyük işlerimizde bize yol gösterecek kimse yoktur. 1400'den artık mekteplerimiz 3-5 kişiden toplanma “encümen” denilen birkaç adam eliyle yürütülüyor ki bunlar okutturucudur. Bunların hepsi 5000 kişiyi geçmez. Bunun üstüne o kadar da okutucu (muallim) ekler isek bu sayı on bini bulur. Bunların hepsi bizim okuma ve okutma işimize karışıyorlar. Acaba bu kadar insan bir kafa mı? Şüphesiz değildir. Kasabalardaki çokluğu göz önüne alarak haydi hepsinin bir kafa olduğunu kabul edelim. O vakit acaba okutucularımızın hepsi yeni yazıyı öğrendi mi? Şüphesiz öğrenmediler. İşte bu pek büyük bir eksiklik. Bunlardan başka kitap işi gibi pek çok düşünülecek yerleri de var.

Burada pek nazik bir yaranın kabuğunu kaldırarak, kocunulan sivilceyi de kurcalayacağız. Az veya çok herhalde bizde bu yazının isteyicisi ve istemeyicisi vardır. Bunu inkar eder, görmezsek, kendi kendimizi aldatmış oluruz.

İki tarafa da yalvaracağız, milletin ileri geliri olan birkaç kişi milletin zararına birbirini didiştirmesin. Bir şeyi olduğu gibi görmek ve söylemek en

⁶⁵² Rehber, S. 43, 10 Teşrinisani 1928, s. 1.

faydalı yoldur. Bu kanaat meselesi değil “emri vaki” olmuş iş, ister istemezdir. Bunu bu gözle görmek lazımdır.

Yazı demek dil demektir. Seninle dili dini bir, kendi işini kendi görür olana bitişik on dört milyon soydaşın bu yazıyı yazar, bu dili konuşurken, sen ayrı dil ayrı yazı ile mi yaşayacaksın? İyi bil ki buna imkan yoktur. Sen büyük soyundan ayrı bir dil ile yaşayamazsın. İnat edersen denizden karaya sıçramış bir avuç su gibi kurur gidersin ve öğrenmekte ne kadar gecikirsen o kadar aldanırsın. Sürüden ayrılan kuzuyu kurt kapar.”⁶⁵³

Dönemin Bulgar gazetelerinde Latin harfleri ile ilgili bazı maksatlı haberlerin yer aldığı görülmekte. 20 Aralık 1928 tarihli Utro’da yer alan bir iddiaya göre, Kuzey ve Güney Bulgaristan Türkleri arasında Latin harflerinin kabulü konusunda anlaşmazlık yaşanmakta. Güney Bulgaristan’da yaşayan Türkler inkılabı destek verirken, kuzeyde yaşayanlar karşı çıkmakta.⁶⁵⁴ Şüphesiz her yeniliğin taraftarları olduğu gibi aleyhtarları da olmuştur. Ancak Utro gazetesinin vardığı bu sonucun doğru olmadığı ortada. Çünkü Latin harflerine geçilmesi ile ilgili kararlar Bulgaristan’ın kuzey şehirlerinde alındığı gibi, yine sadece Bulgaristan’ın güneyinde değil, kuzeyinde de pek çok yazı kursları açılmıştır.⁶⁵⁵

22 Aralık’ta Zora’da da “Batı Trakya Türkleri Latin Alfabesine Karşı” başlığı ile verilen Londra kaynaklı maksatlı bir haberde, Batı Trakya Türk halkının dine aykırı olduğu gerekçesiyle Latin alfabesinin Batı Trakya Türk okullarında okutulmasına karşı çıkarak, bu konuda Yunan Hükümetine dilekçe verdiği iddia edilmekte.⁶⁵⁶ Bulgar gazetesindeki bu haber üzerine, Bulgaristan’daki pek çok sayıda Türk tarafından konu ile ilgili sorular aldıklarını yazan Rehber gazetesi şu görüşlere yer vermekte: “Bizim milli harsi umurumuza en ziyade temas eden günün meselelerinden biri “yeni yazı” meselesidir.

Günün çalkalanan meselelerinde her vakit, her yerde, her millette olduğu gibi bizde de halk, günün işi olan yazı meselesini merakla araştırıyor soruşturuyor.

⁶⁵³ Rehber, S. 43, 10 Teşrinisani 1928, s. 1.

⁶⁵⁴ Utro, S. 5803, 20 Dekemvri 1928, s. 1.

⁶⁵⁵ Dostluk, S. 135, 1929, s. 2.

⁶⁵⁶ Zora, S. 2842, 22 Dekemvri 1928, s. 3.

Bulgar gazetelerinin yazdığı Londra'dan çıkan bir telgrafta Atina'dan bildiriliyor kaydıyla, güya Yunan boyunduruğu altında bulunan Trakya'daki ırkdaşlarımızın yeni Türk harflerinin dinimize muhalif olduğunu iddia etmek gibi gülünç bir safsata ile yeni harflerin kabul edilmemesi hakkında Yunan hkmetine bir mazbata ile müracaat ettikleri havadisi hakkında fikrimiz sorulmaktadır.

Bir defa yazı ile dinin yekdiğeriyle hiçbir mnasabet ve irtibatı yoktur. Asırlardan beri kullandığımız ve Arap harfleri dediğimiz harfler İslamiyet'in zuhurundan birçok asırlar evvel Fenikeliler, Kartacalılar ve sair birçok milletler tarafından kullanılarak Arabistan'a geçmiştir. Bu yazı basatı hazerat Muhammed (S.A.S.)'den mukaddem müşrik Araplar tarafından öğrenilmiş, kullanılmış... Cenabı Peygamber Kur'an-ı Kerim'i ne bugün Arapça dediğimiz Fenikelilerden, Mısırlılardan gelen yazı ile yazmayı ve ne de Latin yazısıyla yazmamayı emretmiştir...

Hiç şüphe yok ki Yunanistan'da yeni yazı din muhalifidir diye verilen istida -eğer aslı varsa- bugünkü Türkiye'nin muhalifleri olan 150'liklerle onların din perdesi arkasına gizlenerek çevirmek istedikleri siyasi fırladıklarına aldanan ve onların Türkiye'de yapılan her şeyi fena göstermeye çalışmalarının pek tabii olduğunu anlayamayan birkaç saf Türk olabilir. Yoksa hiçbir memleketin şuurlu Türkü bindiği dalı kesecek kadar hamakat gösteremez."⁶⁵⁷

150'liklerin yayın organı İntibah'ta; "Türkiye'de Latin Hurufatının Kabulü ve Bulgaristan Müslümanları" başlıklı yazıda, Yusuf şinasi reformun Bulgaristan'da acele ile kabul edildiğini yazmakta ve bu konuda Türk Muallimler Birliğini suçlayarak şu görüşlere yer vermekte: "...Türkiye'de yapılan her şeyi kr körüne taklide hevesli bazı kimselerimiz, bu defa da yine Türkiye'de Latin hurufatının kabul edileceğini iştir işitmez burada bilakaydu şart kabul edilmesini istemekte gecikmediler. Nitekim Bulgaristan Türk Muallimler Birliği Cemiyeti merkeziyesinden kabul ettiğimiz 6 Eylül 1928 tarihli bir tamimde. "Bulgaristan Türk mekteplerinde tedrisat yeni Türk harfleriyle olacaktır" denilmekte.

Bana kalırsa gerek Türkiye'de gerek Bulgaristan'da yeni harflerin mekteplerde tedrisi için çok acele ediliyor. Türkler "Acele işe şeytan karışır"

⁶⁵⁷ **Rehber**, S. 50, 29 Kanunewel 1928, s. 1.

derler. Şeytan karışır demek, yapılan iş hatalı ve noksan olur da fayda yerine zarar getirir demektir.

Yazı değiştirmek öyle kolay bir mesele değildir. Lisan mütehassıslarından müteşekkil bir heyet uzun seneler harfler üzerinde tetkikatta bulunacak, kâr ve zararları ölçülecek, faydası tahakkuk ettiği takdirde kabulüne karar verecek. Halbuki Köprülüzade Fuad Bey'in dediği gibi, itiraf etmeliyiz ki Türkiye'de henüz lisan mütahassısı yetişmemiştir. Latin harfleriyle Türk alfabesi tertip etmek için toplanan heyet azaları maalesef lisan mütehassısı değildirler.

Bulgaristan Müslümanları'nın burada acele ile bunu kabul etmeleri doğrusu çocukça bir harekettir. Pek azı müstesna olmakla, bütün muallimlerimiz Latin hurufatının kabulünü istiyorlar. Kendileri okuyup yazmasını bilmiyorlar. Muallim henüz kendisi bilmezken, cemiyeti merkeziyeye nasıl olup da Türkçe tedrisat yeni harflerle olacaktır diye tamim veriyor? Eski harfleri Türkiye gibi atarsak programdaki Kur'an-ı Kerim dersini de atmak icab eder. Zira yeni harfler noksan olduğu için onlarla Kur'an yazılamaz. Hangi mektep müdürü ve muallimi programdan Kur'an dersini ihraç edebilir? Bulgaristan Müslümanları Türkiye'yi taklide mecbur değildir."⁶⁵⁸

Tahir Nuri, Dostluk gazetesinde "Yazıklar Olsun" başlığı ile inkılap muhaliflerinin Harf İnkılabı aleyhindeki yazılarını eleştirmekte: "Teceddüd düşmanları dini her şeye karıştırmaları ne kadar iyi yaparlar.

Yeni harflerle Kur'an yazılırsa şu veya bu şekil alırmış! Her Müslümanın vicdanında yer alan bu kitabı, bu büyük kitabımızı iki de bir çekeleyip durmak ihtisarcılık zihniyetidir. Buna artık bir nihayet vermek lazımdır.

O muharrir efendiler inkılapçıları sevmeyebilirler, çünkü onlar belki de İngiliz kamçısı altında inim inim inleyen ve fes giymekte olan Mısırlılara bel bağlamışlardır. Fakat Bulgaristan Türkü hiçbir vakit kendini o manevi rabitadan mahrum kalmış görmek istemez.

Kalemlerini inkılapçı Türkler aleyhinde hasredenler iyi bilmelidirler ki matbuata yazı yazmak herhangi bir arkadaşına mektup yazmak değildir. Yazacağı herhangi bir yazıyı çok düşünmek lazımdır. Kırık filmlerle tarihin koca bir dönüm noktasını değiştirmeye çalışmak, arka ile duvara tırmanmak

⁶⁵⁸ Yusuf Şinasi, "Türkiye'de Latin Hurufunun Kabulü ve Bulgaristan Müslümanları", **İntibah**, S. 20. 1928, s. 1.

demektir. Çala kalem gidenlerin kabak yine kendi başlarına patlarsa kimseye kabahat bulmamalıdır.”⁶⁵⁹ Gazetesinde bu satırlara yer veren Tahir Nuri, sonraki yıllarda Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye aleyhinde yazılar yazmıştır.

İntibah “Latin Hurufatının Milli Maarifimizde İhdas Ettiği Müşkilat” başlıklı bir yazıda yeni yazıyı eleştirmeye devam ederek, bunun eğitimde zorluklar yaratacağı görüşünde: “Son zamanlarda vukua gelen hadiseler mekteplerimizde çok karışık vaziyetler ihdas etti. Milli maarif, bir taraftan keyfi idarecilik, diğer taraftan da inkılapçılık zihniyetiyle çok mühim bir vaziyete düştü.

Bugün Bulgaristan Türk mekteplerinde üç türlü alfabe okutmak mecburidir: Yeni alfabe, eski Türkçe alfabe ve Bulgar alfabesi. Hem de bu üç tür yazı mekatib-i iptidaiyenin ilk sınıflarından itibaren başlamaktadır.

İnkılapçı Türkler yeni yazıyı kabul ederek Türkiye’yi taklit etmekle beraber, eski yazıyı da yine ibka ediyorlar ve bu meselede taklit ettikleri Türkiye’den ayrılıyorlar. Yeni yazıyı kabul etmekle eski yazıyı niçin ibka ediyorlar. Türkiye eski yazıyı mezara gömmedi mi?

Yeni yazı milli mevcudiyetimizi, esasatı diniyemizi muhafazaya kafi bir yazı ise eski yazıya ne lüzum var? Yok, itiraf ettikleri gibi yeni yazı ile Kur’an yazılamayacağı için mevcudiyet-i milliyemizi muhafaza ve idareye gayrikafi bir yazı olduğundan eski yazıyı ibka ediyorlarsa, mevcudiyetimizi muhafazaya kafi olmayan bir yazıyı kabul etmenin ne lüzumu var. Bu milli ve dini varlığımıza büyük bir darbe değil mi? İşte en büyük buhran burada başlamaktadır.

Türk mekteplerinde üç türlü alfabe okutulmak karşısındayız. İlk sınıflarda çocukların kuvve-i aklîyelerinin derece-i inkişafı ile mütassıp olmayan bu üç türlü yazıyı öğrenmeyi hangi akıl kabul eder? Maarif hayatında hükümran olan bu anarşiye bir nihayet verilmelidir.

Üç türlü yazının iptidai sınıflarda öğretilmesi imkan haricinde olunca bunlardan hangisini atmalıyız? Bulgarca’yı atamayız.”⁶⁶⁰

Sonraki sayılarında gittikçe hiddetlenen İntibah’ta, Bulgaristan Türkleri ve Milli Eğitim Bakanlığı’na, inkılapçı öğretmenlerin dinden aforoz edilmesi ve görevlerine son verilmesi yönünde çağrılar yapılmakta.⁶⁶¹

⁶⁵⁹ Tahir Nuri, “Yazıklar Olsun”, **Dostluk**, S. 128. 11 Kanunisanı 1928, s. 1.

⁶⁶⁰ **İntibah**, S. 28, 17 Mart 1929, s. 1-2.

⁶⁶¹ **İntibah**, S. 67, 1 Kanunevvel 1930, s. 3.

İnkılap muhaliflerinin yeni alfabeyi eleştirmeleri üzerine İsmail Hafız Hakkı da şunları yazmakta: “Bazı kimseler dedikodu yapa dursun, gençlerimizin yeni yazıyı şevkle, hevesle karşılamaları ve hemen işe sarılmaları şayan-ı takdirdir. Köylerde bile yeni yazı kursları açılıyor, gençlerden ma’da hevesli ihtiyarlar da bu sürüye katılıyor. Harıl gürül dersler okunup herkes kolay okuyup yazmayı öğreniyor. Muallimlerin gayretini, müdavimlerin rağbetini gördükçe insan iftihar ediyor, göğsü kabarıyor. Türk çalışmaktan ürkmez, işten korkmaz, zordan yılmaz. Yalnız teşvik eden ve yol gösteren olsun.”⁶⁶²

Bulgar Hükümetinin desteği altında, Latin harfleriyle eğitime savaş açan “Din-i İslam Müdafileri Cemiyeti”nin kışkırtmasıyla 1934/1935 ders yılında Türk okullarında tekrar eski yazıya dönüş başlamıştır. Müftülükler, gönderdikleri tamimlerle okullardan yeni Türk harflerinin kaldırılıp eğitimin Arap harfleri ile yapılmasını emretmiştir. 1934 darbesinden sonra iktidara gelen faşist çevrelerin desteğine sahip olan müftülüklerin, Bulgaristan’daki uyanık Türk toplumunu umumi Türk camiasından, yani Türkiye’den ayırıp bambaşka bir yola sevk etmek istemeleri Bulgaristan Türkleri arasında çok derin bir üzüntüye neden olmuş. Eski yazının okutulması kararı üzerine pek çok Türk çocuklarını okula göndermeme kararı almıştır.⁶⁶³

Bulgaristan Türkleri’nin Türkiye ile bağlarını koparmak amacındaki Din-i İslam Müdafileri Cemiyeti’nin yayın organı Medeniyet gazetesinde yayımlanan, “Yeni Vaziyet Karşısında Bulgaristan Müslümanları” başlıklı bir yazıda, çocuklarına Latin harfleri ile eğitim vermek isteyenler de eleştirilerek şunlar yazmakta: “Senelerden beri Bulgaristan Müslümanlarından bazı kimselerin kafalarına yerleşmiş bir zihniyet vardır. Türkiye’de kabul edilen Latin harflerini Bulgaristan Müslüman mekteplerinde kabul edip çocuklarını Latin harfleriyle okutmazlarsa, Türkiye’ye gittikleri vakit mekteplere giremeyecekler ve Kemalizm inkılabını benimseyemeyeceklermiş. Biz Bulgaristan Türkleri de Türklük namına yapılan Kemalist inkılabından, yeni Türk harsından ayrılıp başka yol tutmamız doğru değilmiş. Velhasıl Türkiye’de Türklük ve Kemalizm namına ne yapılır ise Bulgaristan Türkleri de onu yapmalıymış. Kemalist propagandacılar tarafından

⁶⁶² Dostluk, S. 135, 1929, s. 2.

⁶⁶³ Memişoğlu, a.g.e., s. 205-206.

Bulgaristan Müslümanlarına aşılana bu zihniyet Bulgaristan Müslümanlarını felaket ve uçurumlara doğru sürüklemektedir.

Bulgaristan Müslümanları şurasını iyi bilmelidirler ki, Bulgaristan Müslüman mektepleri Türkiye'ye adam hazırlamak için değil, Bulgaristan'a ve Bulgaristan'da meskun Müslümanlara hizmet etmek üzere açılmışlardır. Bütün çocuk babalarının böyle bilmesi ve inanması lazım olduğu gibi çocuklarını da Bulgaristan için hazırlamak gayesi takip etmelidirler. Çünkü Bulgaristan Müslümanlarının Türkiye Hükümeti ve Türkiye Türkleri ile aralarında hiçbir alaka ve münasebet yoktur. Müslümanlar arasında ırki rabitanın hiçbir ehemmiyeti olmaz. Müslümanlık ırki rabıtaya katiyen ehemmiyet vermemiştir. Bulgaristan Müslümanlarının Türkiye ile aralarında eskiden bir dini rabıta vardı. Bugün Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti din-i İslam ile alakasını kesip laik bir devlet, yani dinsiz bir hükümet olduğunu ilan ettikten sonra, Bulgaristan Müslümanlarının Türkiye Hükümeti ve Türkleri ile hiçbir alaka ve münasebeti kalmamıştır.”⁶⁶⁴

Bulgaristan'da Türk eğitimini yeniden Arapça'ya döndürmek için Bulgar makamları Başmüftü Hüseyin Hüsnü'yü de bir maşa gibi kullanarak ondan sonuna kadar yararlanmıştır. 1936'da Hüseyin Hüsnü Efendi, Başmüftülük Kaymakamlığı görevinden alınarak, Türk okulları için oluşturulan “Dini Eğitim Müfettişliği” görevine atanmıştır. Bu göreve atanan Hüseyin Hüsnü Efendi, bir çeşit genel müfettiş sıfatıyla Türk okullarına doğrudan doğruya karışmaya ve dini eğitimi teşvik etmeye başlamıştır. Hüseyin Hüsnü Efendi 1936 yılında Türk harfleri ile öğretim yapan pek çok okulu kapatmıştır.⁶⁶⁵

Bunlardan biri de Aydos Türk okuludur. Şehirde başta müftü katibi Ali Ahmedov olduğu halde bir grup, eğitimin Arap harfleri ile yapılmasını istemiş. Buna karşı çıkan diğer grubun, eğitimin yeni harflerle ile yapılmasındaki ısrarı üzerine Aydos Türk okulu kapanmıştır.⁶⁶⁶

Türkiye'nin Sofya Büyükelçisi Şevki Berker'in dört yıl aralıksız sürdürdüğü diplomatik girişimleri sonucu, Bulgar Milli Eğitim Bakanlığı il ve hudut boyu müfettişlerine, 12 Nisan 1938'de 400-1-15 sayılı genelgeyi göndermiştir. Buna

⁶⁶⁴ “Yeni Vaziyet Karşısında Bulgaristan Müslümanları”, **Medeniyet**, S. 36, 31 Teşrievvel 1934, s. 1.

⁶⁶⁵ Memişoğlu, **a.g.e.**, s. 209.

⁶⁶⁶ **Doğru Yol**, S. 125, 23 Teşrievvel 1936. s. 2.

göre, “Bulgaristan’daki özel Türk okullarında yeni harflerle eğitim yapılması mecburi kılınmıştır. Eski harflerle eğitim ise haftada iki saat yapılacaktır.”⁶⁶⁷

Haber Doğru Yol’da şu şekilde verilmekte: “Hükümetimizin adilane bir emirnamesi ile Bulgariya Türk mekteplerinde Türk harfleri ile yazılmış kitaplar okutulmak mecburi kılınmıştır.

Sevgili Hükümdarımız Haşmetli Çar Boris Hazretlerinin 23 Nisan 1935 adalet, istikrar, sükunet iradelerinden ilham alarak Bulgariye halkının saadetine uğraşan Başvekilimiz 9. Köseivanov ve kıymetli mesai arkadaşı Maarif ministri G.Manef Bulgariye Türkünün de bugünün yaşayına uygun bir surette ilerlemesi için Bulgariye hususi Türk mekteplerinde Türk harfleri ile tedrisat yapılmasını emretmişlerdir.”⁶⁶⁸

Bulgar Hükümetinin bu kararı Ankara’da da memnuniyet yaratmış ve Atatürk’ten Çar’a, hükümet adına da Bulgar Hükümeti’ne teşekkür mesajları gönderilmiştir.⁶⁶⁹ Karar Bulgaristan Türkleri arasında da sevinçle karşılanmıştır. Doğru Yol, çıkan emir dolayısıyla değişik şehirlerdeki Türkleri temsilen Bulgar Hükümetine gönderilen teşekkür mektupları ve telgraflarının suretlerini yayımlamıştır. Fransızca yayımlanan Türkiye’deki “Ankara” gazetesi de konu ile ilgili şunları yazmıştır;

“İki devlet arasında dostluk münasebatının günden güne fazlaştığını iftihar ile görmekteyiz. Alınan yeni kararın ehemmiyetine kıymet takdir edilemez.

Bizim Latin harflerini kabulümüzden beri on yıl geçti. Bazı maarif müfettişlerinin müsamaha ve teşcii yüzünden Bulgariye Türk ekalliyetini, Müslüman kleriklerinin tesir ve tehakkümü altında görmek bize çok ağırdı.

Cumhuriyet Hükümetimizin Balkanlar’daki Türk ekalliyetleri hakkında 15 yıldan beri takip ettiği siyaset her tarafta şayanı takdir görülmektedir. Her fırsatta memleketimize aldığımız ekalliyetlerin işinde bizi ilgilendiren mesele onların kültür ve sosyal yolda inkişaflarına engel olacak maniaların ortadan kaldırılmasıdır. Eğer Bulgariye’deki Türkler günün icab ettiği kültür ve hayat

⁶⁶⁷ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 153-162.

⁶⁶⁸ **Doğru Yol**, S. 226, 15 Nisan 1938, s. 1.

⁶⁶⁹ Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, s. 163.

yüksekliğine ererlerse, tabi buldukları devletin istihalat ve mükellefiyet işlerine daha faydalı bir surette iştirak edebileceklerdir...⁶⁷⁰

Doğru Yol, yeni karar dolayısıyla, Varna'nın Voyvodino ilçesinden Nezahet adlı bir ilkokul öğrencisinin şu şiirine yer vermekte;

Yeni harfler yeni harfler
Sana saygı ve hürmetler
Hep binlerle Türk uşağı
Hasret ile seni bekler
Yeni harfler kabul oldu
Bütün cihan benim oldu
Hiç kabıma sığmıyorum
İçim dışım neşe doldu
Pek sevindim bu emre
Yayıldı bak her bir yere
Benden sonsuz teşekkürler
Maarif Ministri Manef'e⁶⁷¹

Olayı Bulgaristan Türkleri'nin sosyal hayatında Rönesans olarak değerlendiren Doğru Yol, şöyle devam etmekte: "Bulgariye Türkü'nün ilerleme hamlelerine engellik eden bir çok manialar vardı. Hele Arap harfleri bizim yolumuz üzerinde atlanılmaz bir uçurum, geçit vermez bir deli çaydı. Bu uçurumu açan, bu deli suya taşkın selli sular veren kaynak klerikal zihniyetti. Ekselans Köseivanov'un başında bulunduğu hükümetimiz bu uçurumu doldurdu, deli çayın kaynağını tıkadı. Önceden yeni harfler mekteplerimize gelmiş ve mekteplerimize girmişti. Fakat bu henüz kuvvetlenmeden klerikal zihniyetin demir kafesinde tutsak edilmişti. Bulgariye Türkü devletinin bu toleransını unutmayacak, minnet ve şükranlarını daima tizkar edecektir."⁶⁷²

⁶⁷⁰ Doğru Yol, S. 229, 30 Nisan 1938, s. 1.

⁶⁷¹ Doğru Yol, S. 229, 30 Nisan 1938, s. 3.

⁶⁷² Doğru Yol, S. 243, 8 Temmuz 1938, s. 3.

V. BÖLÜM

ATATÜRK, REFORMLAR VE DÖNEMİ

A-Kişiliği ve Görüşleri

Dnevnik gazetesi Türkiye’de Latin harflerinin kabulü münasebetiyle “20.Yüzyılın Büyük Reformcuları-Mustafa Kemal” başlığı ile Atatürk’ün tarihteki en büyük reformculardan biri olduğu kanaatiyle şunları yazmakta: “Türkiye’ye Mustafa Kemal Paşa hayat verdi. Kalkınmayı köklü bir şekilde tüm safhalarıyla gerçekleştirdi.

Mustafa Kemal, dehası ile sadece tarihteki büyük reformcularla kıyaslanabilir; Büyük Petro, Ludwing (14.y.y.) vs. Onun reformları karanlık ortaçağın eski kurumuş kaynaklarından değil, çağdaş Avrupa medeniyetinin sağlam kaynaklarından faydalanıyor. Türk alfabesinin değiştirilmesiyle kendi reform davasını taçlandıran Mustafa Kemal, bir milletin gerçek kalkınmasının nelerden teşekkül edeceğini iyi anlayan gerçek bir reformcu.”⁶⁷³

Otets Paisiy’de “Mustafa Kemal ve Onun Devlet Eseri” başlıklı yazıda uzun uzun Atatürk’ün kurtarıcı ve inkılapçı yönünden bahseden Nedyalkov’un makalesinden bazı bölümler şu şekilde: “Mustafa Kemal ıslah edilmiş bugünkü Türkiye’nin yaratıcısı. Yeni Türkiye Onun eseri. O, tek başına bir mukadderat bir tarih. Bu yüzden Onun ismi Osmanlı Devleti’nin hayatıyla sıkıca bağlı.

İtilaf Devletleri ve Yunanlılar tarafından bozguna uğratılmış Türkiye’de yönetici unsurlar arasında devletin korunması için İngiliz ya da Amerikan himayesinin kabul edilmesi düşüncesi hakimdi. Hatta bazıları sadece münferit eyaletlerin muhafaza edilmesinin yeterli olduğunu düşünüyordu. Bu tür tasarımlara karşı en cesur aleyhtar olarak Mustafa Kemal ortaya çıktı. Türklerin kurtuluşunun Anadolu’dan beklenmesi gerektiğini düşünen büyük devlet adamı, İstanbul’dan anlamlı hiçbir şey bekleliyordu.”⁶⁷⁴

Nedyalkov, Atatürk’ün bir diktatör olduğu görüşüne karşı çıkmakta: “Mustafa Kemal ne bir zorba ne de bir diktatör. Yaptığı reformlar eski imtiyazlı bazı çevreler ve büyükler hariç, Türk halkı tarafından hayranlıkla karşılanıyor.

⁶⁷³ Dnevnik, S. 8714, 21 Dekemvri 1928, s. 1.

⁶⁷⁴ A. Nedyalkov, “Mustafa Kemal i Negovoto Dirjavničesko Delo (Mustafa Kemal ve Devlet Eseri)”, Otets Paisiy, S. 1, 14 Yanuari 1929, s. 10.

Mustafa Kemal, halkının ideallerini cisimlendirerek, onu çağdaş Batı Avrupa milletleri ile yakınlaştırmayı da unutmuyor. Halkını ortaçağın sosyal nizamının esaretinden kurtarmayı amaçlayan Mustafa Kemal'in inkılapları Bulgaristan'da da samimi bir memnuniyet ile takip ediliyor.⁶⁷⁵

Nauçen Pregled adlı dergi, "Mustafa Kemal Paşa Kim-Kurtarıcı ve Reformcu" başlığı ile Mustafa Kemal Paşa'nın yaşam öyküsüne yer verdikten sonra şunları yazmakta: "Mustafa Kemal Paşa'da politika hırsı çok erken bir dönemde ortaya çıkar. Gazeteleri okuyarak Abdülhamit'in baskıcı rejimini tenkit eder. Bu onu gözden düşürür.

Mustafa Kemal Paşa, Anayasa'yı geri getiren Genç Türklerle de bir türlü uzlaşmaz. Genç Türk önderlerinin görüşlerini paylaşmayan Mustafa Kemal, onların yeterince bağımsız olmadıklarını düşünüyordu. Ayrıca daha sonraları Türkiye'yi Almanya'nın yanına savaşa sokmuşlardı. Bir süre sonra Genç Türkler'den uzaklaşan Mustafa Kemal, kendini askerlik mesleğine verir. Kendisi yurtdışında da değişik misyonlar üstlenir. Yönetim Mustafa Kemal'i tehlikeli bir faaliyetçi olarak görüyordu. Özellikle beğenmeyip tenkit ettiği ve kendisine göre yanlış ve mantıksız olan şeyleri değiştirmek isteği O'nun büyük bir kabahati olarak görülüyordu.

Balkan Savaşı sırasında Türk askeri birliklerini yöneten Mustafa Kemal 1913'te Sofya askeri ataşeliğine atandı. Burada nezaketli, akıllı, vatansever ve enerjik bir Türk olarak dikkat çekti.

Başkent kuşatıldığında, Sultan ve Bab-ı Ali'nin beceriksizliğini görse de, ümitsizliğe düşmeyen yiğit Gazi alnını gururla kaldırarak, sadece konuşmadı, çalıştı da. O tam anlamıyla bir halk kahramanı. Yaptığı pek çok şeyler tenkide neden oldu. Çabuk ve seri bir şekilde aldığı kararlar ve yaptığı faaliyetler direnişe, muhalefete ve hatta isyanlara neden oldu. Gerçekleştirdiği köklü reformlar yurtdışındaki pek çok çevrelerde tereddütlere ve kafa sallamalara neden oldu. İngiliz basınında Gazi için olumsuz kanaatler belirdi. Ancak O tüm bunlara aldırış etmeksizin, kendi çabalarıyla ilan edilmiş Türkiye Cumhuriyeti'nin reform sürecini devam ettirdi. Yoluna çıkan ve engel olan herkese karşı sert

⁶⁷⁵ Nedyalkov, **a.g.m.**, s.11.

önlemler aldı. Yeni Türkiye’de bugün baş kaldırmak mümkün değil. Mecliste muhalefet yok.

Meclis tarafından geçici olarak seçilse de, Mustafa Kemal Paşa bugün büyük bir diktatör. Kendisi her yerde büyük bir beceri ve şevkle reformlarını müdafaa ediyor.

İdareciler, valiler, bakanlar, Mustafa Kemal’in etrafında becerikli ve enerjik insanlar olarak yerlerini almışlar. Onlar Türk milletini ileri doğru itmek için çalışıyor. Ancak memurlar ağır, kitle hazırlıksız. Fakat hiçbir şey büyük reformların önemini azaltmıyor. Mustafa Kemal tüm umudunu genç nesile bağlıyor. Yeni Türkiye ileri yürüyor, güçleniyor, yenileniyor. Ve eğer hep böyle devam ederse, eğer yabancı fikirlere biraz daha hoşgörü gösterilirse, muhalefete de söz hakkı verilirse, basın özgürlüğü kısıtlanmaz ve milli görüş şovenizme kadar gitmezse Türkiye daha ileriye, güçlü ve etraflı bir ilerleme yoluna gidecek.”⁶⁷⁶

Konstantin Kalçov da Atatürk’ün en büyük organizatör, vatansever, reformcu ve kurtarıcı olduğu görüşüyle şunları yazmakta: “Mustafa Kemal Paşa becerikli bir organizatör ve büyük bir reformcu. O, tüm insanlığın şaşkınlığı arasında yıkılmış, aşağılanmış ve yağma edilmiş bir halkın nasıl tekrar ayakları üstüne kalkarak bağımsızlığı için düşmanları topraklarından kovabileceğini ispat eden büyük bir adam.

Gerçekten savaştan bu yana Türkiye’nin tarihi çok ibret verici bir tarih. Türkler bize vatanperver ve gururlu bir halkın nelere erişebileceğini gösterdi. Ve yine iradeli, karakterli ve milli şuura sahip bir insanın neler başarabileceğini de...

Kemal Paşa’nın adı Türk tarihinde vatanın en büyük vatanseveri, reformcusu ve kurtarıcısı olarak kalacaktır.

Biz Bulgarlar, mukadderatını zeki bir devlet adamı ve reformcunun ellerine teslim ederek Onun etrafında birleşen ve çürümüş bir Asya İmparatorluğundan

⁶⁷⁶ Stefan Savor Bobçev, “Koy e Mustafa Kemal Paşa? Osvoboditel i Reformator (Mustafa Kemal Paşa Kim-Kurtarıcı ve Reformcu)”, **Nauçen Pregled**, S. 1, Yanauri-April 1929, s. 14-32.

yeni ve modern bir ülke meydana getiren bu halkın yüksek faaliyetlerinden ders çıkaralım.”⁶⁷⁷

Tüm Atatürk karşıtı gazetelerde olduğu gibi, Açıksöz gazetesinde de Mustafa Kemal Paşa diktatör olarak anılmakta. 1931 seçimlerinde Mustafa Kemal Paşa'nın 3. kez Cumhurbaşkanı seçilmesi vesilesiyle Açıksöz, merkezi Paris'te bulunan ve Türkiye firarilerinden oluşan Türk Siyasi Mültecileri adlı cemiyet adına Mustafa Kemal Paşa'ya hitaben yazılmış telgrafı yayımlamakta. Açıksöz telgrafların Ankara'da telaş ve heyecana neden olduğunu da iddia etmekte. Telgrafta şunlar yazılmıştır: “Türkiye Riyaset-i Cumhuriyeti'ne yeniden intihabınız hakimeyit-i milliyeye bir hakarettir. Meşum diktatörlüğünüz memleketin iktisadiyatını, haricdeki emniyetini mahvetmiş, Türk heyet-i içtimaiyesinin ahlakını ifsad, hürriyetini ilga ile vatanımızı bir devleti ecnebiyenin taht-ı esaretine sokmuştur. Hürriyet-i umumiyeyi istihsal ancak hürriyet-i intihabat ile mümkün olabileceğinden bu gaye uğruna bütün kudretimizle mücadeleye devam edeceğiz.”⁶⁷⁸

Dostluk gazetesi “Türkiye Türklerindir” başlığı ile İtalya'nın Ankara Elçisi Baron Aluizi'nin 1931 yılında Paris'te bir konferansta Türkiye ve Atatürk ile ilgili yaptığı bir konuşmayı aktarmakta. Aluizi uzun uzun Türklerin Milli Mücadele'de gösterdikleri kahramanlık ve başarılarından bahsettikten sonra şöyle demiş:

“... Nihayet Lozan Muahedesi Trakya ve Anadolu'da milli Türk hudutlarını tasdik ve kapitülasyonları lağvetti. Yeni Türk devleti de istiklal ve tamamıyla resmen tasdik edilmiş olduğu halde beynelmilel devletler ailesi sırasına girdi.

Bu, efsanelere zor sığan çok büyük bir çalışmanın muvaffakiyetli neticesi idi. Kayıtsız ve şartsız hayretler ve takdir olunacak parlak askeri hareketlerden sonra, pek çok dersler alınacak diplomatik incelikler ve muvaffakiyetler Mustafa Kemal'in gayri muntazam ve teçhizatı noksan birkaç askerle memleketi kıyam ettirdiği ve bir avuç cengaveri bir müddet sonra Sakarya'da zafer kazanan, vatani kurtarmak için düşmanla yiğitçe harb eden muntazam askeri kıtalar haline getirdiğini gördük. İsmet Paşa'nın, Fevzi Paşa'nın, Kazım Paşa'nın ve daha nice ordu kumandanlarının isimlerini öğrendik. Onlar çetin Anadolu'nun

⁶⁷⁷ Konstantin Kalçov, “Mustafa Kemal i Negovoto Delo (Mustafa Kemal Paşa ve Eseri)”, **Dnevnik**, S. 9090, 20 Mart 1930, s. 1.

⁶⁷⁸ **Açıksöz**, S. 11, 1 Haziran 1931, s. 1.

muharebe meydanlarında şan kazandılar. İşte harp biter bitmez bütün bu zatları Türkiye Cumhuriyeti'nin sivil vazifeleri başında görüyoruz. Acaba bu harp adamları harbin verdiği sermestilik ve kazanılan şerefler tesirinden kurtulabilecekler miydi? Zafere sevk ettikleri milletin zihnini değiştirmek için nazik ve müşkil politikacı vazifesini tamamıyla yapabilecekler miydi? Gazi, bu işte arkadaşlarına derhal numune oldu. Gazi milletin çalışkanlığını uyandırarak, Türk kavminin ilk medeniyet devrindeki gayretini canlandırmak istiyordu.

Gazi, Türk gençliğini inkılabın zihniyetine sevk etmek için, eski Türk medeniyetinin kaynaklarından ilham almaktadır.

İşte genç bir memleket ve gençlik memleketi olan Türkiye, yeni nesilleri yeni idarenin kendilerine yükleyeceği büyük vazifeye hazırlamaktadır. Yeni Türk kanunları en asri ve müessir kanunlardır. Onların hepsi, Avrupa'nın en müterakki milletlerinin kanunlarıyla tam bir seviyededir. Yeni Türk rejiminin bunları ıslah etmemesi ve bu kanunları kendi ilerleme ve tekamül mefkuresine göre tatbik etmemesi için hiçbir sebep yoktur. Bütün bu ıslahat hiçbir harici tazyik olmaksızın memleketin iyiliği ve kurtuluşu maksadıyla bir bilgi mahsulü olarak ve bile bile tahakkuk ettirilmiştir.

Bütün hakimiyet ve tam bir istiklal hukukuna malik böyle bir milletin umum insanlığın itimadına layık olduğunu söylemeye lüzum var mıdır? O derece ki, Türkiye'deki ekalliyetler bile kendilerine ait bazı hususi hukuktan resmen ve kendilerinden vazgeçerek, Türkiye Cumhuriyeti memurlarının idaresi altına geçmeyi tercih etmişlerdir.

Bugünkü Türkiye milli hudutları dahilinde eski Türk medeniyetinin dirilen cevherini teyit ve ispat etmeye, içtimai, ahlaki, iktisadi yepyeni milli ve hukukperver bir idare tesisine çalışıyor.

Müstacel ihtiyaçlar yüzünden daha yenilecek bir çok müşkiller olduğu şüphesizdir. Fakat artık şüpheye mahal yoktur. Yeni Türkiye'nin gösterdiği harekili dirlik ve medeniyet hamlesi parlak neticeler verecektir. Yüksek bir istikbale namzettir. Çünkü Türkiye muvaffakiyet serlerinin anahtarlarını çabuk keşfetmiş ve büyük bir ustalıkla tatbik ederek onlardan istifade yolunu bulmuştur. Yeni Türkiye şu düsturun faal sahaya çıkması lazım olan kuvvetli

tılsımları da bunlara vakit kaybettirmeksizin tahakkuk ettirmiştir: “Türkiye Türklerindir”!”⁶⁷⁹

Türkiye’ye gerçekleştirdiği bir ziyaret sonrası Sv. Kukudov da Atatürk ve Türkiye ile ilgili şöyle yazmakta: “Bir zamanlar Sultanın geniş imparatorluğu zihnimde üç özellik ile tamamlanıyordu; dümbelek, nargile, ve harem. Doğu’yu ilk kez feslerin kırmızı rengi ile feracelerin koyu renklerinin birbirine karıştığı bir dönemde tanıdım. O zamanlar ülke yaylı arabalar, köpekler ve seyyar satıcılarla kaynıyordu. Tüm bunlar on yıl önceydi. Yedi yıl önce geçtiğimde, İstanbul yepyeni bir çehreye kavuşmuştu. Burada yeni bir soluk, bir değişim hissettim. Pierre Loti’nin saltanatı artık bitmişti.

Halkların hayatındaki şahsiyetlerin etkisi tartışılmaz. Ancak Yeni Türkiye’nin Şefi’nin 10 yıldan az bir sürede meydana getirdikleri harikulade. Mustafa Kemal Paşa insanlık tarihinin en büyük figürlerinden biri olarak kalacak.

Makedonya’nın bu evladı bir halk önderinin tüm vasıflarına -dürüstlük, cesaret, hakkaniyet, zeka ve mükemmel bir lisana- sahip. Her zaman halkının ileri fikirli hareketlerinde yer almış, gözden düşmüş, yine de Türkiye’nin aydınlık geleceği için mücadeleden hiçbir zaman vazgeçmemiş.

Bir grup taraftarla Anadolu’ya çekilen genç Başkomutan, bir yıldan fazla şehir ve köyleri dolaşarak halkla konuştu. O, özgürlüğün, ileri görüşlülüğün, medeniyetin mücahidi, halkının “Gazi” dediği, gelecekteki Yeni Türkiye’nin önderiydi. Onlar yüz, yüzler bin oldu, kitleler büyüdü ve kudurmuş bir hamle ile işgalci Yunan ordularına saldırarak bir kasırga gibi yağmacıları denize doğru süpürdü. Daha sonra İstanbul’a yönelen yumruk, İngiliz ve Fransızları geldikleri yere gönderdi. Bu, konferanslarda dünya haritasını yeniden düzenlemek isteyenlere verilen ilk dersti.

Büyük Millet Meclisi Mustafa Kemal Paşa’yı Cumhurbaşkanı ilan etti. Etrafı güvendiği kişilerle çevrilmiş Başkomutan, “Hasta Adam”ın tedavisi için çalıştı. Onun bakanları doktor, öğretmen, profesör, asker vs. kişilerdi.

Bizler komşularımızın yaptıkları hakkında çok az şey biliyoruz. Oysa iyi dostlar ve komşular olarak bunlar bizi de alakadar ediyor. Sofya ile ilgili çok

⁶⁷⁹ **Dostluk**, S. 165, 4 Haziran 1931, s. 1.

güzel anıları olan Cumhurbaşkanı, bize yönelik olan iyi duygularını sadece bir kez göstermedi.”⁶⁸⁰

“Anafarta Kahramanının Mahiyeti” başlığında Selahattin Ali tarafından kaleme alınmış bir yazıda, Mustafa Kemal Paşa, fırsatlardan istifade etmesini iyi bilen asi kimse olarak tanıtılarak, şunlar yazmakta: “...İtalyanlarla Trablusgrap’ta Bingazi cephesinde Enver aleyhinde çevirmek istediği fırıldaklar arkadaşlarının adem-i muvaffakiyeti neticesinde akamete uğramıştır. Kalbi ateşi hırs şöhreti ile kavruan Mustafa Kemal her fırsatta Enver’in aleyhinde çalışmaktan fariğ olmamıştır. Enver’i daima kıskanmakta ve aleyhinde orduda mütemadiyen propagandalar yapmaktaydı. Mustafa Kemal bu hareketinde yalnız değildi. Fethi Bey ve ordu kumandanlarından Cevad Paşa onun şeriki idiler! Bu üç ayaklı sehpa her mehafilde Enver aleyhinde çalışmaktaydılar...

Enver’i daima kıskanan ve onu istihlak etmek isteyen Mustafa Kemal, Harb-i Umumi mağlubiyetini müteakip arzularına faiziyle nail olmuştur. Enver firar etmiş, meydan-ı siyaseti hiçbir teşkilatı olmayan kimseler işgal etmişti. Mustafa Kemal, Harb-i Umumi’deki mağlubiyetini, Filistin cephesindeki hezimetini unutarak utanmadan saha-i siyasete atılmış idi.

Sultan Vahdettin merhum, Osmanlı saltanatının ufkunda dolaşan kara bulutlardan bihaberdi. Sultan’ın ilk gafleti Mustafa Kemal’in sözlerine itimat ederek Onu vilayet-i şarkiye ordu müfettişliğine tayin etmekte. Bu tayine cevaz veren kabine reisi Ferit Paşa ile vekaleti tarih önünde mesuldürler. Mustafa Kemal Paşa, Padişah’ın fermanıyla Erzurum’a kapağı attıktan sonra fırıldaklarını çevirmeye başladı. Erzurum ve Sivas’ta kongereler yaparak neticede hükümeti merkezîyeyi tanımadı ve isyan etti. Vahdettin ve Ferit Paşa hükümeti gafletlerinin cezasını çektikleri gibi, Osmanlı Devletinin inkırazına da bais oldular.

Mustafa Kemal fırsattan istifade ederek her muvaffakiyeti benimsiyor, bu uğurda idam sehпасına ne kadar adam göndermek icab ederse vicdanı titremeden onu da derhal icra ediyor. Hayatı zulüm ve kan!”⁶⁸¹

⁶⁸⁰ Sv. Kukudov, “Za Turtsiya i za Neyniya Şef (Türkiye ve Şefi İçin)”, **Krivosvet**, S. 28, 12 Yuli 1931, s. 9.

⁶⁸¹ Selahaddin Ali, “Anafarta Kahramanının Mahiyeti”, **Açıksöz**, S. 16, 14 Eylül 1931, s. 1.

Karadeniz gazetesi “Dünyanın Büyük Adamı” başlığı ile Amerika’nın Ankara Elçisi Mr. Cheryl’in Amerikan Ajansına Mustafa Kemal Paşa ilgili yaptığı açıklamaları yayımlamakta. Atatürk’ü Mussolini ve tarihteki diğer önemli şahıslarla karşılaştıran Cheryl, şunları söylemiştir. “Mustafa Kemal bir asker ve devlet adamıdır. O’nun teşebbüsü şecaati Türkiye’yi parçalanmaktan kurtardı. İdari dehası Türkiye’yi yeniden yaratarak asrileştirdi.

Gazi, bugünkü dünyanın üç büyük devlet adamından biridir. O, Mussolini’den üstündür. Mussolini’nin kullandığı idare usul ve tarzına ister muhalif olun, ister muvaffık, şunu kabul etmek mecburiyetindediniz ki, İtalya Başvekili iktidar mevkiinde bulunduğu dokuz seneden beri İtalya’da pek büyük terakkiler tahakkuk ettirmeye muvaffak olmuştur. Ancak Mustafa Kemal’in çalışma sahası çok daha genişti. Vazifesi daha ağırdı.

Mustafa Kemal, George Washington gibi inkılapçı bir generaldir. Memleketin birinci Cumhureisidir. Yine Washington gibi, General Mustafa Kemal de payitahtını İstanbul’dan Ankara’ya nakletti. Mussolini böyle bir zaruret karşısında kalmadığından, vazifesi nispeten daha hafifti.

Sonra, İtalyan Başvekili’nin memlekette kullanılan yazıyı değiştirmek gibi bir mecburiyeti yoktu. Türk dahisi, Latin harflerinin kullanılmasını birkaç hafta içinde temin etti. Bu muvaffakiyet gazete okuyucularının sayısını iki misline çıkardı. Mussolini, kadına hürriyet vermek vazifesi karşısında da bulunmamıştır.

Mustafa Kemal, dini inkılapçı gibi değil, fakat Kur’an’ı Türkçe okutarak herkesin anlayabileceği bir şekle sokmuş olmak itibariyle Martin Luther’e benzer.”⁶⁸²

Gazete diğer sayısında da Amerikalı Elçinin açıklamalarını yayımlamaya devam etmekte: “Mustafa Kemal bilhassa maarif meselesine alaka göstermektedir. Onun hizmetiyle memleketin her tarafına pek çok mektepler ve liseler açılmıştır. Bu evler hars, toplantı ve müsamere merkezleridir.

Ankara’yı imar eden Mustafa Kemal, Amerika’nın bulvarlarını andıran bir bulvar açmıştır. İstanbul’dan Ankara’ya bir gecede gidilmektedir. Fakat Türkiye son günlerde “Fortis” kumpanyasından kırk tayyare satın almıştır. İstanbul-Ankara seyahati iki saatte yapılabilecektir.

⁶⁸² Karadeniz, S. 31, 4 Teşrinisani 1932, s. 1.

Gazi'nin şahsiyetinde Lenin'in sabit prensiplerini, Cengiz'in dehasını, Troçki'nin sürükleyici kudretini bulmak kabil değildir. Gazi, fevkalbeşer bir görüş sahibi, çok kuvvetli bir teşkilatçıdır.”⁶⁸³

Önceleri Türkiye aleyhtarı olmayan Dostluk, 1932'den itibaren Türkiye ve Mustafa Kemal Atatürk aleyhinde yazılar yayımlamaya başlamıştır. Öyle ki bu gazetede daha başta Atatürk aleyhtarı olan gazetelerde bile yer almayan hakaret ve ifadelere yer verilmiştir. Tüm Türkiye karşıtı gazetelerde olduğu gibi bu gazetede de “Kemalizm” bir din, mezhep ve tarikat olarak gösterilmeye çalışılmış. Nitekim Abdülhak Naci tarafından yazılmış bir yazıda şu ifadeler yer verilmekte: “Bugünkü Türkiye’de tekkeler kaldırıldı, dervişlik men edildi de siz hakikaten dervişliğin yok edildiğine inandınız mı? Hayır, orada yeni çıkan bir tarikat diğerlerinin rekabetine düşer olmamak için kendisinden başka olanları ilga ve bu sayede kendisine ibka kuvvetini buldu. Bu yeni tarikat artık eskiler gibi Arabi isimle yad olunamaz ve mesela buna Halvetiye, Nakşiye, Kadiriye, Bektaşiyeye felan denemezdi. Son zamanlarda pek bollaşan “İzm”li bir isim oldu, “Kemalizm”. Öyle ya hazır kulaklarımız böylelere alıştı...”⁶⁸⁴

Makalenin devamında Sabbahiye, Bektaşiyeye ve Kızılbaşlık tarikatları uzun uzun anlatılarak, Kızılbaşlığın özellikle Arnavutlar ve Selanik Yahudileri arasında yaygınlaştığı ve Mustafa Kemal Paşa'nın İslamiyet'e iltihak etmiş Selanik Yahudi zümresinden olduğu iddiasıyla ve hiçbir dayanağı olmaksızın şunlar yazılmakta: “İttihat ve Terakki Fırkası'nın başlıca erkânını teşkil eden Sebatayoğulları olduğu için, harblerden ve dardablardan yorulan ve kırılan Türk nesline mukabil dönme nesli kati bir hakimiyet kazandı ve bu hakimiyet bugün de muhafaza ve idame ediyor!...

İşte bugün yeni bir mezhep karşısında bulunuyoruz. Bu mezhep Selanik dönmelerinin kurduğu bir tarikattır. Dini hiçbir akide varsaymaya tabi olmayan bu yeni tarikat, kâh Nihilizm, kâh Leninizm, kâh Kemalizm, kâh Masonluk isimleri altında zaman zaman türeyen, Hristiyanlık ve Müslümanlık gibi dinlerden intikam almak isteyen bir Yahudi düzeninden ibarettir.”⁶⁸⁵

⁶⁸³ Karadeniz, S. 32, 11 Teşrinisanı 1932, s. 1.

⁶⁸⁴ Abdülhak Naci, “Kemalizm Mezhebi Nedir”, Dostluk, S. 224, 10 Nisan 1933, s. 1.

⁶⁸⁵ Abdülhak Naci, a.g.m., s. 1.

Cumhuriyet'in kuruluşunun 10.uncu yılı münasebetiyle "Ankara'daki Şeref" başlığı ile Bulgar Ajansı müdürü Trayko Popov, Utro'da yayımladığı makalede, Atatürk'ün eğitime verdiği öneme de işaret ederek, Atatürk Türkiye'si ile ilgili şunlar yazmakta: "On yıl önce bugün çürümüş bir imparatorluğun yıkılıp yerine yeni ve modern bir devletin doğmasına sadece birkaç gün kalmıştı.

Ankara'da önümüzdeki Cumhuriyet bayramı kutlamalarının amacı ülkedeki çelik gibi iradeyi ve yenilmez Kemalizm ruhunu tüm dünyaya bir kez daha göstermektir. Bu yeni devlet nazariyesi, kaderciliğin ülkesini kimsenin başaramadığı bir darbe ile değiştirdi. Mustafa Kemal'in başta olduğu bir avuç vatansever, insan gücünün sınırı olmadığını gösterdi.

Bir dizi başarılı ve acımasız savaştan sonra Mustafa Kemal Paşa kendini, Türkiye'yi yenilediği daha geniş bir çalışma alanı içinde buldu. Modern ülkelerdeki dayanaklardan yoksun bu ülke yeniden inşa edilmeliydi. Ancak Onun dayanabileceği ne güçlü bir idari teşkilatı ne de bilinçli ve eğitilmiş bir halkı vardı. Ordu, biricik ümitti.

Genç Türkiye'nin Önderi öncelikle halkını eğitime görevini üstlendi. Cumhuriyet'in ilanından sonra teokratik devlet yıkıldı. Ard arda ve birbirinden güçlü reformlar yapıldı.

Bu ülkede geçmişle bugün arasındaki büyük farkı körler bile görür. Eğitim ve kültüre susamışlık her yerde görülüyor. Çöller bereketli tarlalara dönüşüyor. Her yere modern kara ve demiryolları inşa ediliyor. En ulaşılmaz yerlere bile yeni yerleşim yerleri kuruluyor. Önceleri tembelliğin mikrobi olan bu ülkede, artık çalışkanlığın bereketi var. Yeni bir ruhla eğitilmiş gençler Cumhuriyet davasına sadakatle bağlı. Mustafa Kemal Paşa bununla gurur duyabilir. Yeni bir kültürün temellerini attı ve bu alanda dev adımlarla ilerliyor. Mücadele, Gazi'nin maddi ve manevi prensipleri yerleşene kadar devam edecek. Gençlik bu yolda yürümeye hazır. Bunun karşılığında daha çok başarılar kazanılacak.

Yeni Cumhuriyet, uluslararası aile içinde de kıskanılacak bir yere sahip. Barışçı bir politika takip eden Türkiye'nin komşularıyla barış içinde yaşama isteği değişmeyecek.

Yarış için sahneye daha geç çıkan bu halk, diğer halklarla kültür ve ilerlemede tükenmeyen bir yarış içinde. Koşumuzun başarılarına içtenlikle

seviniyor ve başarılarının meyvelerini toplamaya devam edeceklerine inanıyoruz. Vatanlarının ismini halkların kültür tarihine ebediyen yazdıracaklar.”⁶⁸⁶

“Yeni Türkiye” başlığı ile Slovo da, Cumhuriyet’in 10.uncu yılında şunları yazmakta: “Viyana bozgunundan sonra Osmanlı İmparatorluğu devamlı bir çöküş içindeydi. İslam ideolojisi içinde körleşmiş Türkler, yeni Avrupa medeniyetinin edimlerini kullanamadılar. Bu medeniyetle uzun süre temas etmelerine rağmen, yeni ve modern devlet düzeni oluşturamadılar. Büyük ve incelikli “Doğu Sorunu” oldukça ilgi çekiyor ve İmparatorluk birçok ülkenin iştahını kabartıyordu. Bu yüzden de Türkler, Avrupa emperyalizm tarihinin son asırlarında hemen tüm savaşların talihsiz iştirakçileriydi. Ancak en talihsiz savaş Avrupa Savaşı idi. Sevr Antlaşması Osmanlı’nın ihtişamı için en ölümcül hükümdü.

Mustafa Kemal bu ümitsiz zamanda vatan topraklarını yağmalayanlara karşı direnişi organize etti. Daha sonraları onun teşebbüsü ile orduya dönüşecek Anadolu Ulusal Hareketi doğdu. Düşmanların, sadece acımasız antlaşma hükümlerinin değil, aynı zamanda işgalci ordular ve Sultanın başta bulunduğu başkent İstanbul’un da olduğu göz önünde bulundurulursa, bu hareketin yöneticilerinin kahramanlıkları daha iyi değerlendirilebilir.

Her şeyden önce, Mustafa Kemal’in başkanlık ettiği yeni Meclis Hükümeti, ağır iki yıl boyunca güçlükler karşısında onuru ile direnerek mücadeleyi zaferle sonlandırdı. Savaş, Yunan ordusu için tam bir felaketti. Lozan Antlaşması Anadolu mücadelesinin tacı ve bu mücadeleyi yaratanların bir gururu. Bu Antlaşma, Sevr’in utanç verici prangasını kopararak, Türkiye’yi galiplerle eşit seviyeye getirdi.

Ancak Mustafa Kemal Paşa sadece vatanın kurtarıcısı olma şerefi ile yetinmedi. Bu şereften cesaret alarak, etrafını sarmış ordu ve parlamentodaki sadık ve aydın taraftarları ile, modern Batı ülkelerini örnek alarak, yeni bir devlet düzeni kurmayı kendine amaç edindi. Cesur bir darbe ile saltanat ve halifeliği

⁶⁸⁶ Trayko Popov, “Proslavata v Ankara (Ankara’daki Şeref)”, **Utro**, S. 7256, 27 Oktomvri 1933, s. 2.

kaldırdı. Şer'i müesseseleri yıktı. Kadın yaşmağı çıkararak yarı köle olma durumundan kurtuldu.”⁶⁸⁷

Cumhuriyet'in 10.uncu kuruluş yılı münasebetiyle Zora'da P.Şatev tarafından yazılan bir makalede Türk ulusal devrimi ile ilgili şu görüşlere yer verilmekte: “Galibiyetten hemen sonra Türkiye’de tam anlamıyla bir devrim gerçekleşti. Dünya’nın hiçbir yerinde fazla kan akmadan böyle bir devrim gerçekleştirmiş bir ülke daha yok.

Türk ulusal devrimi Fransa ve Almanya gibi ülke devrimlerinden farklı. Türk devrimi siyasi bir devrim. Devletin yönetim şekli değiştirilerek, din devletten ayrıldı. Siyasi müesseseler yeniden yapılandırılarak, tüm dini kuruluşların malları kamulaştırıldı. Devrim; köhneliğin, tembelliğin ve fanatizmin destekçilerini parazit gibi dağıttı. Çünkü onlar kendi gelenek ve görenekleriyle terakki, fen ve ihtisas asrı olan 20. asırda ülkenin kültürel ve ekonomik gelişimini engelliyorlardı.

Cumhuriyet Türkiye’sinin ülkeyi yabancı istiladan kurtardıktan sonra amacı politik, ekonomik ve kültürel alanda tam bir bağımsızlık kurmaktı. Sonraki amaç ise Türk ulusal sınırları içinde bir Türk ulusal kültürü meydana getirmek. Cumhuriyetçi Türkiye’de sadece hayatın dış görünümünün değiştiği zannedilmesin. Türkiye’deki devrim bir Türk ruhunu ve Türk maneviyatını meydana getirmeyi amaçlayan gerçek ve manevi bir devrimdir.

Türkiye hem iç hem de dış politikada başardı. Kültürel ve ekonomik gelişim için, hem halkına hem de Türkiye dışındaki aynı ırk, dil ve kültürden olan birkaç milyon soydaşına geniş alan açtı.”⁶⁸⁸

Şatev, yazısında Türk ekonomisini de övmekte: “Türkiye’nin nüfusu 13.749.211. Yüzölçüm olarak Fransa’dan büyük değil. Yeraltı ve yerüstü zenginlikleri bakımından tüm Balkan ülkelerini geçiyor. Bütçesi 12-13 milyar leva ve son iki yılda Balkan ülkeleri arasında en dengeli bütçeye sahip. Türkiye’nin borçları az değil, fakat sahip olduğu yeraltı zenginlikleri planlı ve ekonomik bir programla ve Türk devlet adamları, ekonomist ve finansmanları

⁶⁸⁷ Slovo, S. 3407, 30 Oktomvri 1933, s. 1

⁶⁸⁸ P. Şatev, “Nova, Republikanska Turtsiya (Yeni, Cumhuriyetçi Türkiye)”, Zora, S. 4300, 2 Noemvri 1933, s. 6.

sayesinde kısa zamanda tüm ağırlığı hafifleyecek ve Türk halkı Sultanlardan kalan kötü ekonomik esaretten kurtulacak.

Türkiye de dünya ekonomik krizinden etkilendi. Ancak inkar edilemez ki, savaştan sonra mağlup ülkelerle kıyaslandığında Türkiye'nin durumu çok iyi Türkiye bu durumunu bazılarının iddia ettiği gibi coğrafi konumuna değil, sadece yöneticilerinin dehasına borçlu.”⁶⁸⁹

Medeniyet adlı gerici gazetede, “Kemalistlik Neymiş” başlıklı bir yazıda Türk Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Bey'in Bükreş gazetelerine vermiş olduğu, “Kemalizm; vatanını, milletini sever olmak ve terakkiye, beşeriyetin zekasına itimad etmek”. şeklindeki beyanatı alaya alınarak son derece basit şu cümlelere yer verilmiştir: “Buna insanın alimallah kahkahalar vereceği gelir. Ama güzel tarif ha! Bunu Tefik Rüştü Bey'in nasıl keşfettiğine şaşıyor insan! Ne büyük keramet bu yahu!”⁶⁹⁰ Yazının devamında Bulgaristan'daki Kemalistler de eleştirilerek, “Kemalizm” şu şekilde tanıtılmakta: “Kemalistlik, Kur'an'ın bütün ahkâmını kurun-ı vustadır diye lağvederek, mekteplerde çocuklara din, Kur'an dersi talim etmeyi yasaklamak, mektep çocuklarına haramdan günahattan bahsetmemek, müslüman kadınlarından tesettürü atarak onlara yabancılarla çıplak bir halde kucak kucağa dans oynamayı mübah ve icabatı medeniyeden olmak üzere göstermek, Müslüman kadınlarının Yahudi, Ermeni, Rum, hangi milletten olursa olsun evlenmesine müsaade ederek, bunu neslin ıslahına delil göstermek, nikah-ı şer'i yerine, taksimini Kur'an'ın emrettiği gibi değil, İsviçre kanunlarının gösterdiği şekilde taksim etmek, içkiyi, tarafeynin rızası ile zinayı mübah addetmek, genç neslin eski dini kitaplarda Kur'an okuyamamaları için eski Türkçe harflerle yazı yazmayı men etmek, Müslümanlar arasında tarifi temin eden kisvey-i İslam yerine beynelmilel bir kisveyi kabul ile Müslümanları birbirini tanıyamaz hale getirmek, Müslüman isimlerini atarak Türklerin müşrik oldukları zamanda kullandıkları isimleri almak...

Şimdi bizim Kemalistler çıksınlar da bunlara hayır! desinler. Yahud bunlara bir Müslüman gibi demeyeceğim. Hiç olmazsa temiz bir Türk gibi düşünerek iyi oldu! desinler. Bakalım biz o zaman ne diyeceğiz!”⁶⁹¹

⁶⁸⁹ Şatev, a.g.m., s. 6.

⁶⁹⁰ Medeniyet, S. 25, 14 Haziran 1934, s. 2.

⁶⁹¹ Medeniyet, S. 25, 14 Haziran 1934, s. 2.

“Mir” gazetesinde yayımlanmış B. Vazov’un Kemalizm’le ilgili görüşlerini dile getirdiği bir makalesi Doğru Yol gazetesi aktarmakta. Kemalizm’i ikmal edilmemiş bir ölkü olarak tanımlayan Vazov, Kemalizm’in doktrinler gibi belli bir usul programına bağlı olmadığı görüşüyle şunları yazmış:

“Yeni Türkiye, birlik, faaliyet ve kuvvetten kurulmuş bir devlet vücudu temsil etmektedir.

Bugün Türkiye’de intizam vardır. Bu intizam her şeyden evvel Kemalizm inkılabının semerelerini muhafazadan ibaret ise de, şahsi hiçbir ehemmiyeti haiz olmayıp, menfaati umumiyeye aittir. Türkiye her şeyi evvela tetkik eden, en ufak bir anı bile fevt etmeyen bir devlettir.

Bugünkü Türkiye’nin eski Sultanlar Türkiye’si ile hiçbir cihetten benzerliği yoktur. Yalnız şahıslar değil, idare fikirleri değişiklikleri karşısında da bulunmaktayız. Güya daha ileri zannolunun başka devletlerde bile henüz görülmeyen zaruratı vücuda getirmek iradesi vardır. Gerek iç siyasa, gerek ekonomi, gerek bilgi, her yönden Türkiye’de olan şeyler dikkate şayandır. Yeni Türkiye’den herkes bir şeycik olsun öğrenebilir.

Türkler kendi devlet işlerinin öz mahsul zatileri olduğunu dünyaya gösterebilecekleri kanaatindedirler.

Mayıs ayı ortasında olan Halk Fırkası kongresinin son celsesinde, Türk devletinin siyasası teoriyesine Atatürk’ün adına izafe ile “Kemalizm” denildi.

Yeni Türkiye’de olan müspet hali birçok teoritikler doktrin ile izah etmeye çalıştılar. Hakikatte idare kuvveti zail olmuş gibi yerini düstur esasatına terk etti. Belki henüz son sözünü söylememiş olan müteharrik bizzat bir kuvveti tahdit etmek zayıf değil midir?

“Kemalizm”den ne anlaşılmalıdır? Bu bir tekamüli cebri yapılmış, belki ikmal edilmemiş bir ölkünün henüz devam etmekte olduğunu ifade etmektedir.

Bu inkılabı idare eden Başkan, aynı zamanda yegane parti olan Halk Fırkası’nın da reisidir ki bu, milletle Reis arasında bağlılık husule getirir.

Devletle milletin hakimiyetini belirten Millet Meclisi olduğundan, teoritikler (nazariyeciler) Kemalizm’in diktatörlük olmadığını kabul etmektedirler ve nazari kanunda müsavatı (eşitlik) temennisini tanıdığından, Kemalizm demokrasi yani halk idaresidir. Bu şekl-i devlet Cumhuriyet idaresidir.

Ekonomik işlerde Kemalizm etatisttir. Devlete ekonomik hayata müdahale hakkını tanır. Bununla beraber Kemalizm'in Komünizm'le hiçbir alakası yoktur.

Komünizm şahsi her türlü hukuku münkir, salt sınıf mücadelesini ve amelenin diktatörlüğünü tanır. Kemalizm ise, amele hakimiyetini reddeder. Ekonomik hayatta şahsın hukuku mülkiyetini tanıyan milliyetçi bir idaredir. Ferdietçiliğin bir hakikat olduğu kabil-i inkâr değildir.

Kemalizm'de hakimiyet-i milliyeye esas olduğundan amele diktatörlüğünü kabul etmez. Milletın hakimiyeti sınıf farkını reddettiğinden, fertlerin birbirinin emeğinden gayri meşru faydalanmalarına müsaade etmez. Taksim-i mesaiyi benimseyen Kemalizm bunda da adaletperverdir.

Kemalizm, Marks'ın tarihi maddiyatçılığı yolundan gitmez, çünkü o tabiatın hayatta esas olduğuna kanidir.

Türk teorikliklerine göre Kemalistlik, Faşistlik ve Hitleristlik ile kabil-i kıyas değildir. Fakat onların bu izahlarının zayıf olduğu itiraf edilmelidir. Kemalizm ile Hitlerizm doktrinleri arasında onlar büyük sanai işlerinde bazı farklı durumlar görmektedirler. Eğer böyle fark varsa bu mutlak esasta değil, tabiattadır. Faşizmle olan farklarda Türkler daha katidirler. Onlar, Faşizmin tecavüzi, ruhani ve diktatörlük olduğunu, halbuki Kemalizm'in esasta tecavüze ve istilaya muhalif ve muarız, laik ve diktatörlüğe karşı olduğunu musırren iddia ederler. Bu farkları irae sempati (muhabbet) fikdanından neşet ihtimalini göze çarptırır.

Fırkacıların ve teoritiklerin kusurları, onların program ve dilekleri ne bir Atatürk, ne bir Mussolini, ne bir Hitler ve ne de bir Stalin vücuda getirememesindedir.

Milletin ve devletin istiklalini taşıyan eşhas için devlet ve millet faydası önünde programların ehemmiyeti daima azdır.

Fakat şunu itiraf etmeliyiz ki Türkler, kimseye temasul ve taklit etmediklerinden gittikleri yol doğrudur. Onların bugünkü teşekkülü, mazinin köhne idare hayatını yıkarak yeni, baka bulucu bir teşekkül vücuda getirmek savaşıdır. Asya alemini kaplamış olan zulmeti yarmak hususunda Yeni Türkiye'nin yaptığı bilgi savaşını herkes itiraf etmektedir. Bunların hepsi bir usul programına değil, ancak münci Atatürk'ün irade ve namına bağlıdır."⁶⁹²

⁶⁹² **Doğru Yol**, S. 12, 5 Haziran 1935, s. 1-2.

Natsiya i Politika adlı dergi, Pierre Fredriks'in yeni Türk devletinin ana hatlarını çizdiği ve diğer devlet yapıları ile karşılaştırarak, nedenleri ile beraber benzer ve farklı yönlerine değindiği makalesini aktarmakta. Pierre Fredriks'in makalesinden bazı bölümler şu şekilde: "Türkiye Cumhuriyeti ilan edildiğinden ve Mustafa Kemal Paşa Cumhurbaşkanı seçildiğinden bu yana tam 12 yıl geçti. Mustafa Kemal Paşa 1935'te dört yıl için daha Cumhurbaşkanı seçildi.

Mustafa Kemal'in oluşturduğu ve elinde tutmaya devam ettiği bu devletin ana hatları neler?

İlki, Asya ile komşuluğundan doğan hatlar. Bu hatlar sert bir dahiyanelikle oyulmuş. Madem ıslahatlar kalkınmanın temeli, bu ıslahatlar Büyük Petro'nun ıslahatları örneğinde olacak. Fesler kaldırılıyor, Halifelik yok ediliyor vs. Eğer tüm bunlar bir asır önce ya da Asya'nın bin kilometre daha içerisinde yapılsaydı, irtica galip gelecekti. Afgan Emirinin ılımlı programından dolayı düşüşüne şahit olmadık mı? İran Şahı da aynı yolda dikkatli ve ihtiyatlı adımlarla ilerliyor. Çünkü o da, ne taşradan ne de etrafındakilerden emin. Ankaradakilerin ise Moskova'nın da olduğu gibi arkalarında güçlü bir ordu var. Bu, Avrupalıları mağlup etmiş bir ordu. Batı'daki diktatörler birer aziz ve kahraman. Atatürk ise kendisine diktatör denmesinden hoşlanmıyor.

Bu devletin ikinci hattı ırk politikası. Türkiye'yi Türkler için ilan eden Şef, diğerleri gibi elbette vatansever. Tartışmasız Rum tüccarların Türkiye'den gidişine sebep olan insan. Yahudi avukat ve doktorları yerlerinden eden kişi gibi davranıyor. Ancak Hitler'in fikirlerini benimsemiyor. İsteği homojen bir millet yaratmak. Vatanındaki ırki ve dini farklılıkların kanlı mücadelelere ve dış müdahalelere sebep olduğunu biliyor. Çünkü O, tarihten ders alıyor. Bugün Türkiye'de yabancıların sayısı çok az. Sadece Kürtler hâlâ direnmekte.

Üçüncü hat demokrasi iskeletli bir çeşit faşizm. Bu ise anayasasının liberal, yönetimin diktatör olması demek. 18 yaşını dolduran tüm vatandaşlar Millet Meclisini, Meclis de Cumhurbaşkanı'nı seçiyor. Ancak Cumhurbaşkanı'nın seçilen vekilleri onaylaması gerek. Subayların Meclise girmeleri yasak, ancak onlar Meclise hakim durumda. Sadece tek bir partinin var olmak hakkı var. Partinin sadece bir programı mevcut-Gazi'nin programı. Aynen Mussolini gibi Hitler gibi. İnsan Atatürk'ün, genel menfaatlerin şahsi menfaatlerin üzerinde

olduğu, ülkenin tüm kaynaklarının savunmaya tahsis edilmesi gerektiği ve ülkenin iyiliğinin başladığı yerde özgürlüğün bittiği yönündeki sözlerini dinlerken, sanki onları duyuyor gibi. Ancak Gazi, 1925 ve 1930'da bir muhalefet yaratma denemeleriyle de onlardan ayrılıyor. Bu Onun kitlelerdeki politik terbiyenin eksikliği sebebiyle vazgeçtiği bir denemeydi. Yine Atatürk, 1934'te Partisinin 4. kongresi sırasında temel siyasi kuramının demokrasi olduğunu ilan etmesi bakımından da onlardan tamamıyla ayrılıyor. Ankaralı diktatör, Moskovalı diktatör gibi gerçekte demokrasi ile muamele ediyor. Diktatörlük vasıtası ile halkını gerçek demokrasi cennetine götürmeyi hesap ediyor. Ancak özel mülkiyeti onaylaması bakımından Moskova'dan ayrılıyor, Berlin ve Roma'ya yaklaşıyor.

Ülkenin sanayileşmesi Halk Partisi programının ilk sıralarında yer alıyor. Bu yolda her şey mantıklı yürüyor. 1929'da şeker ve dokuma sanayiini destekleyici gümrük tarifesi onaylandı. Devletin kontrolü altındaki Sümerbank'ın sermayesi pamuk, ipek, maden ve selüloz sanayiini destekte kullanılıyor. Diğer büyük finans kuruluşu İş Bankası'nın sermayesi ise maden ve cam sanayiini destekte kullanılıyor. 1933'te askeri ihtiyaçlar göz önüne alınarak, 5 Yıllık Kalkınma Planı hazırlandı. Milli savunma bütçesi arttırıldı. Mayıs 1935'te Halk Partisi'nin kongresi sırasında devletin tüm sanayi üzerinde kontrolü ihtiyacı kabul edildi. Döviz pazarının sadece bir müşterisi var; 1931'de kurulan Cumhuriyet Merkez Bankası. Merkez Bankası aynı zamanda devletin dış borçlarını yerine getirmekle yükümlü. Bu sınırlamaların diğer diktatör ülkelere göre daha iyi etkilerinin olduğu görölmekte. Çünkü Türk para birimi Doğu'daki en istikrarlı para birimlerinden.

Ankara, tamamıyla Avrasya. Moskova gibi, gelecekte demokrasi için şimdilik diktatörlük, Berlin gibi tek ve ortak bir ırk ve din, Roma gibi tek parti, tüm ülkelerdeki gibi güdümlü ekonomi.”⁶⁹³

Slovo'da, “Çanakkale Siperlerindeki Genç Adam ve Dümendeki Cesur ve Becerikli Kaptan” başlığıyla Atatürk'ün gerçek bir harika olduğu görüşüyle şunlar yazmakta: “Bu zamanda dünyada birkaç harikulade durum var. Bunlardan biri, tartışmasız yeni doğmuş Türkiye'nin Önderi Mustafa Kemal Atatürk.

⁶⁹³ **Natsiya i Politika**, S. 1. Fevruari 1936, s. 21-22.

Büyük şahsiyetler uygun bir dış görünümüne de sahip olmalı. Bu yüzden gerçek diktatörler fizyonomilerinden tanınıyor: Çıkkık çene, irade belirtisi, gözlerde sert ifade ve hatta kartal bir burun...

Türk diktatör Mustafa Kemal Atatürk tüm bu şartlara uyuyor. Atatürk'ün profili, Napolyon'un klasik çizgilerinden daha ciddi ve heybetli. Ankara'nın kayalarından bir zamanlardaki Osmanlı İmparatorluğu'nun uzak ufuklarını hüznle seyreden bu kartalın profilinde iktidarlı ve yırtıcı bir şeyler var.

İsmi de çok ahenkli: ATATÜRK. Kadim ve tesirli bir şey. Bu mağrur isim bir zamanlar Viyana kaplılarına dayanan kahramanların askeri hamlelerini hatırlatıyor...

Diğer diktatörler arasında O sadece görünümü ile değil, yaptıklarıyla da daha ilginç. Reformcu kabiliyeti, Onu Türkiye'nin gerçek Büyük Petro'su yapıyor. Onun başarılarını nasıl izah edebiliriz? Atatürk'ün yaptığı büyük işleri sadece savaştan önce Türkiye'de yaşamış biri anlayıp doğru değerlendirilebilir.

Eski Türkiye çoktan çürümüştü ve Halife Türk halkının gelişmesine engeldi. Avrupa Savaşı arifesinde Yıldız Köşkü'nde bir Sultan değil bir gölge mevcuttu. Aynı zamanda İmparatorluk, kendi kafasına göre bencil Enver Paşa tarafından yönetiliyordu.

Çanakkale'deki siperlerde ise ateşli, mavi gözlü, genç bir adam uyanık bir ruhla ölmeye hazırdı. Ancak insan kaderinin yolları belirsiz. Kemal Atatürk bugün tüm dünyanın gözleri önünde gerçek bir harikadır. Öyle bir harika ki, Türk kadınları bugün feracesiz dolaşüyor, Türk çocukları Latin harfleri ile yazıp okuyor vs... Mucize şu ki, Türkiye savaştan budanmış, Asya'ya itilmiş küçük bir ülke iken, bugün Avrupa politikasında önemli bir rol oynuyor. Bu gerçeğin kendisi zaten Türkiye'deki ulusal enerjiyi ve politik arzuyu harekete geçirenin nasıl büyük bir insan olduğunu gösteriyor. Dünyadaki en cesur ve becerikli devlet yöneticilerinden biri Gazi Mustafa Kemal Atatürk'tür.

Bu ülke, bir ülkenin önemi ve gücünün sadece topraklarının büyüklüğü ve silahlarının miktarı ile belirlenemeyeceğinin kanıtı. Ülkenin başındaki yönetici güçlü ve becerikli ise bu on katına giderilebilir. İşte Gazi Mustafa Kemal Atatürk de böyle bir yönetici."⁶⁹⁴

⁶⁹⁴ Slovo, S. 4432, 21 April 1937, s. 1.

Havadis gazetesi, “Kemalizm ve Hitlerizm-İki İdeoloji Arasındaki Fark” başlığı ile Alman propaganda nazırı Göbels’in, “Almanya her tarafta büyük sempati kazanmaktadır. Bu sempati Lehistan, Yugoslavya ve Türkiye’de göze çarpmaktadır” yönündeki sözleri üzerine “Cumhuriyet” gazetesinin cevabına yer vermekte: “Kemalizm irade-i milliyeyi siyasi nokta-i nazarlar çerçevesi haricinde birleştirdi. İşte bizimle Hitlerizm arasındaki büyük ve derin fark bu noktadadır. Bunu Hitler de dahil olduğu halde bütün Nasyonal Sosyalistler çok iyi anlamışlar. Hitler’in etrafındakilerin itirafına göre Hitler, mevkie gelmezden evvel, uzun ve esaslı bir suretle Kemalizm’i tetkik etmiştir.

Kemalizm, Sovyet Rusya’ya karşı mücadele etmeyi gaye ittihaz etmemiştir. Bunun için de Faşizmin dostluğuna muhtaç değildir. Kemalizm âli prensiplere istinad eden ve olgunlaşmış bir meslek-i siyasiyedir. Kemalizm, bütün diğer siyasi meslekler ile dostane yaşamak arzusundadır. Kendine muhalif siyasi mesleklerle mücadele etmek Kemalizm prensiplerine muhaliftir.”⁶⁹⁵

Atatürk’ün sağlığının kötüleştiği bir dönemde, hukukçu Prof. G.P.Genov tarafından Utro’da, “Yeni Türkiye’nin Kurucusu, Organizatörü ve Reformcusu” başlığı ile kaleme alınan duygusal makalede, Mustafa Kemal Atatürk ve Türkiye ile ilgili şunlar yazmakta: “Yeni Türkiye’nin adı tüm zamanlarda kurucusu, organizatörü ve reformcusu Mustafa Kemal Atatürk’ün adıyla anılacak.

Mustafa Kemal Paşa politik sahneye eski Türkiye’nin en kritik bir zamanında ortaya çıktı. Galiplerin kararıyla 10 Ağustos 1920’de eski ülke toprakları paylaşılmıştı. Türkiye’ye geniş Osmanlı topraklarından sadece küçük bir parça bırakılıyordu. Türkiye sadece Avrupa politikasında değil, Yakındoğu’da da önemini yitiriyordu. Ancak Mustafa Kemal Paşa, galiplerin bu acımasız hükmünü kabul etmedi. Ülkenin geçmişteki şanlı adını ve hayati menfaatlerini korumak ve “Ya İstiklal Ya Ölüm!” için savaşa karar verdi. Savaş eşit koşullarda değildi. Bir tarafta yenilmiş, ordusuz, silahsız ve perişan bir Türkiye, diğer tarafta ise güçlü galipler. Çoğu insan savaşın sonucuna şüphe ile bakıyordu. Kanaatlerine göre, bozguna uğratılmış bir ülkenin kazanması mümkün değildi. Çünkü galipler dünyanın tüm güçlerine sahipti. Sadece

⁶⁹⁵ **Havadis**, 2 Birinci kanun 1937, s. 2.

Mustafa Kemal Atatürk ve sadık dostları bu fikirde değildi. Onların kendi halkına güvenleri sonsuzdu. Bu esnada Türk devrimci ve dostlarının organizasyon kabiliyetleri ortaya çıktı. Geceli gündüzlü bir çalışma, azim ve büyük bir enerji ile kahramanlığa hazır yeni ordu kısa zamanda oluşturuldu. Bu gerçekten efsanevi denilebilecek bir kahramanlıktı. Ankara'da yeni bir meclis toplamaya başlayan Mustafa Kemal Paşa, yeni devletin temellerini attı. İlk iş olarak Türkiye'yi uçurumun kenarına getiren iki şeyi kaldırmalıydı: Saltanat ve Halifelik...⁶⁹⁶

Genov, Mustafa Kemal Paşa'nın takip ettiği akılcı politikaya işaret etmekte: "Mustafa Kemal Paşa'nın hükümeti uluslararası durumu iyi kullanmayı bildi. Önce Sovyet Rusya'ya dayandı, çünkü iki ülke de Batı'dan tecrit edilmiş olarak ellerini birbirine uzatmıştı. Mustafa Kemal Paşa, Rus yardımıyla ordusunu silahlandırarak, bağımsızlık savaşında Yunan ordusuna karşı hazırladı. Devrimci iktidar, müttefikler arasında çıkan tüm anlaşmazlıkları ustaca kullandı. İngiltere'den memnun olmayan Fransa ve İtalya savaştan çekildi. Mustafa Kemal Paşa'nın 1921'de Fransa ile imzaladığı antlaşma, Türkiye'ye deniz blokunu parçalama imkanı verdi ve ülke, deniz yoluyla silah temin etmeye başladı. Bozguna uğrayan Yunan ordusu, arkalarından gelen 1 milyon kovulmuş göçmenle Anadolu'yu terk etti. Türkiye artık laik ve ulusal bir Cumhuriyetti. Mustafa Kemal Paşa reformlarını devam ettirerek, kendi davasını gerçekleştirdi. Türk'ün tüm hayatını modernize etti."⁶⁹⁷

Genov, bir şüpheye de yer vermekte: "Reformların Türk halk kitleleri arasında ne kadar etki edeceğini zaman gösterecek. Bir halkın sosyal ve kültürel hayatını değiştirmeyi amaçlayan bu tür derin reformların, birdenbire ve her yere etki etmeleri mümkün değil. Belki bir gün bir yerden irtica tekrar ortaya çıkacak. Ancak ne olursa olsun bu reformlar Türk halkının hayatında derin izler bırakacak. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın gerçekleştirdiği bazı gerçekler var ki, bunları hiçbir şey ortadan kaldıramaz. Bunlar; Türk halkının eğitim ve kültür seviyesinin yükselmesi, ziraatın gelişmesi, ülkenin endüstrileşmesi, Türk

⁶⁹⁶ G. P. Genov, "Kemal Atatürk i Nova Turtsiya-Sızdatel, Organizator i Reformator na Nova Turtsiya (Kemal Atatürk ve Yeni Türkiye-Yeni Türkiye'nin Kurucusu, Organizatörü ve Reformcusu)", *Utro*, S. 8771, 30 Oktomvri 1938, s. 1-7.

⁶⁹⁷ Genov, *a.g.m.*, s. 1.

kadının azat edilmesidir. Kemalist devrim tüm bunları sadece birkaç yıl içinde gerçekleştirdi.”⁶⁹⁸

Genov, Yeni Türkiye'nin takip ettiği barışçı politikaya ve saygınlığına işaret etmekte: “Türkiye Montrö'de Boğazların silahsızlandırılmasını kaldırarak, Hatay'ı geri almayı başardı. Uluslararası prestiji büyüyen Türkiye, uzak ve yakın tüm ülkeler tarafından saygı duyulan ve dostluğu aranan bir ülke haline geldi. Balkan Paktı onu Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya ile bağladı. Bulgaristan'la bir dostluk ve saldırmazlık antlaşması var. İran, Irak ve Afganistan'la Sadabat Paktı ile bağlı. Türkiye tüm büyük güçlerle dostluk bağları kurmayı başardı. Büyük ülkeler onun dostluğuna çok önem veriyor. Kısacası Atatürk geride, sağlam, saygı duyulan ve gelecekte daha da gelişmeye imkanları olan büyük bir ülke bırakıyor. Onun hizmetleri tarihidir ve gelecekte Türkiye ne yönde gelişirse gelişsin her zaman Onun adıyla anılacaktır. Tıpkı bir zamanlarki şanlı ve eski Osmanlı İmparatorluğu'nun, onu kuran, büyüten, güçlendiren ve yücelten ilk sultanlarının adıyla anıldığı gibi.”⁶⁹⁹

B. Türkiye'de Komünizm

Atatürk dönemi Türk-Sovyet ilişkilerini yakından takip eden Bulgar basınında, dönem dönem bu ilişkilere etki eden komünizm meselesi de yer almıştır. Milli Mücadele döneminde başlayan Türk-Sovyet yakınlaşması sonucu Sovyetler Türkiye'ye para ve cephane yardımında bulunmuştur.

Savaş sonrası Türkiye, Sovyetler'le dostluğa taraf bir politika izlerken ülkedeki komünist faaliyetlere karşı olmuştur. Türkiye'nin komünist propagandalara karşı aldığı iç önlemler, Sovyet basını tarafından eleştirilmiş.

7 Temmuz 1924 tarihli Utro, “Türk-Rus İhtilafı” başlığı ile şöyle bir haber duyurmakta: “Türk makamlarının sıkı bir soruşturması sonucu Rus Hükümetinin Türkiye'de gizli bir ajan servisi kurduğu ortaya çıkarılmıştır. Gizli servisin amacının gizli askeri evraklara ulaşmak olduğunu tespit eden Türk makamları Bolşevik Komiser Kazantsov ve Rus Konsolosu Prasolov'u göz altına almıştır. Rus Hükümeti bir nota ile bu kişilerin serbest bırakılmalarını talep etmiş ise de talep Türk Hükümeti tarafından reddedilmiştir. Türk Hükümeti, Moskova'nın

⁶⁹⁸ Genov, **a.g.m.**, s. 7.

⁶⁹⁹ Genov, **a.g.m.**, s. 7.

Türkiye’de başlatmış olduğu propagandadan vazgeçmemesi durumunda, Sovyet Rusya ile diplomatik ilişkilerini keseceğini duyuruyor.”⁷⁰⁰

Dnevnik’e göre sadece Türk Hükümeti değil, Türk basını da bu tür propagandalara karşı çıkarak, Bolşevik karşıtı bir blok fikrini savunmakta.⁷⁰¹ Dnevnik, Türkiye’de Bolşevik propaganda yapanların kovulduğu haberlerine de yer vermekte.⁷⁰²

Zora, Türkiye’nin iç işlerine müdahale anlamına gelen propagandalar sebebiyle, Fethi Bey’in Sovyetler’in Ankara Elçisi Surits’le yaptığı bir görüşmede Ankara’nın konu ile ilgili rahatsızlığını dile getirdiği haberini vermekte.⁷⁰³

Türkiye’yi ziyaret eden Baron de Gerando, Sofya’daki Sanat ve Basın Evi’nde Türkiye izlenimlerini aktarırken Türkiye’nin komünizmle ilgili tavrı hakkında şunları söylemiştir: “Anadolu köylüsü ve Kemalist rejim bu tür görüşlerin etkisi altında kalmaz, milliyetçi Kemalist rejim bu tür faaliyetlere karşı.”⁷⁰⁴

Türkiye ve Sovyet Rusya arasında uzayan ticaret antlaşması görüşmelerinin Türk basınında yarattığı rahatsızlığa değinen Zora, “Hakimiyet-i Milliye” gazetesinin konu ile ilgili: “Antlaşmanın imzalanmasının önünde en büyük engel Sovyet Hükümetinin dış ticarete devlet tekelinin kurulmasında ısrar etmesidir, ancak Türkiye bunu kabul etmiyor”⁷⁰⁵ sözlerine yer vermekte.

Türkiye’nin Batılı ülkelerden aldığı kredilerin Sovyetleri oldukça rahatsız ettiğini ve özellikle Bolşevizm probleminin Avrupa’da yeniden gündeme konduğu bir sırada, Türk politikasının bu istikametinin Rus basını tarafından Sovyet diplomasisinin bir hezimetini şeklinde yorumlandığını yazan Dnevnik, Mustafa Kemal Paşa’nın Sovyet politikası ile ilgili şu görüşe yer vermekte: “Mustafa Kemal Paşa gerçekçi bir politikacı. O, Sovyet Rusya ile olan ittifaka İngiltere tarafından tehdit edildiği ve Moskova’nın Türkiye’ye silah ve teçhizat sağladığı bir dönemde dayanmıştı. Bugün durum çok farklı. Türkiye’nin önünde yepyeni perspektifler açılıyor. Türkiye’nin ulusal davasını gerçekleştirmek için

⁷⁰⁰ **Utro**, S. 4476, 7 Yuli 1924, s. 1.

⁷⁰¹ **Dnevnik**, S. 7401, 26 Yuli 1924, s. 1.

⁷⁰² **Dnevnik**, S. 7472, 19 Yuli 1924, s. 1.

⁷⁰³ **Zora**, S. 1660, 27 Dekemvri 1924, s. 3.

⁷⁰⁴ **Slovo**, S. 1199, 8 Yuni 1926, s. 3.

⁷⁰⁵ **Zora**, S. 2280, 7 Fevruari 1927, s. 3.

maddi vasıtalara ihtiyacı var. Rusya Türkiye'ye para sağlayamaz. Rusların kendilerinin kredilere ihtiyacı var. Türkiye bu maddi vasıtaları sadece İngiltere ve Amerika'dan sağlayabilir.”⁷⁰⁶

“Türkiye ve Bolşevik Propaganda Denemeleri” başlığı ile Slovo, “Hakimiyeti Milliye’de yer almış şu ifadeleri aktarmakta: “Bizim, Sovyet Rusya’nın amaçlarını bildiğimiz doğru, ancak biz Rusya’nın benzer faaliyetlerinin bize hayli dokunacağı ve Bolşevik doktrin için Türkiye’de elverişli bir zemin olmadığına dair uyarıldığını da biliyoruz. Bazı hayalperestlere gelince, onların ülkemizdeki sınırlı faaliyetlerinden endişe duymuyoruz. Polisimiz en ufak bir Bolşevik faaliyete karşı tetikte.”⁷⁰⁷

Türkiye’nin komünist faaliyetlere karşı aldığı önlemlerin Rus basınına rahatsız ettiğini yazan Dnevnik, iki ülke basını arasında yaşanan polemiklere de yer vermekte. Dnevnik, Sovyet yayın organı “Pravda”nın Türkiye’de Komünizmin geliştiği ve kapitalist ülkelerden alınan borçların Türk halkı arasında memnuniyetsizliğe yol açtığı yönündeki bir yazısı üzerine “Hakimiyeti Milliye”nin şu cevabına yer vermekte: “Komünizmin Türkiye’de yayılması mümkün değil. Çünkü Türk işçisi milliyetçidir. Pravda’nın saldırılarının nedeni büyük ihtimalle Rusya’da yaşanan ağır ekonomik durumda gizli. Yabancı ülkelerle borçlarını düzenlemiş olan Türkiye, kendi ulusal vazifelerini yerine getirmeyi düşünüyor. Pravda komünistliği sayabilir, ancak dünyanın hiçbir davası Türkiye milliyetçiliğinin daha az kutsal bir dava sayılmasına sebep olmaz. Pravda Türkiye’de tutuklanan komünistlere adil davranılmadığını düşünüyor, yanılıyor. Türkiye’de adalet gelişmiş durumda, en azından Rusya’daki kadar.”⁷⁰⁸

Ancak Türkiye’nin ülkede komünizme geçit vermemesine karşın, Bulgar basınına göre, Türk-Sovyet dostluğu Türk dış politikasının en önemli unsuru. Tanev, Sovyet Hükümetinin, Türkiye’de komünist faaliyetlerde bulunmaması konusunda uyarılmasının netice verdiği görüşünde: “Türk-Sovyet ilişkileri oldukça samimi. İki ülke arasında bir dostluk antlaşması mevcut. Bununla

⁷⁰⁶ Dnevnik, S. 8272, 5 Yuli 1927, s. 1.

⁷⁰⁷ Slovo, S. 1578, 14 Septemvri 1927, s. 3.

⁷⁰⁸ Dnevnik, S. 8878, 12 Yuli 1929, s. 1.

beraber Moskova, Türkiye'nin işlerine müdahale etmemeyi ve Türkiye'de komünist propaganda yapmamayı taahhüt etmiş.

Türkiye'nin her yerinde ticari Sovyet temsilcilikleri ve bankalarına rastlayabilirsiniz. Ancak onlar sadece ticaretle uğraşmakta. Türkiye'de komünizmin izleri dahi yok. Ankara'da bir ara bazı komünist faaliyetler olmuş ise de, bunlara karşı derhal önlem alınmıştır. "Kurier" adlı Komünist teşkilatın ajanı da Türkiye'ye "Eho" ve "Nakovalnya" adlı komünist gazeteleri soktuğu için tutuklanmıştır."⁷⁰⁹

Zora'da da Türk-Sovyet ilişkileri ve komünizmle ilgili şunlar yazmakta: "Türkiye ve Sovyetler arasında uzun süredir bir dostluk mevcut ve bu dostluk bugüne kadar hiç zayıflamamıştır. Sovyetler'in Türkiye'de büyük saygı gören ticari temsilcilikleri var ve Ankara'daki Rus Elçi Surits tüm Türk bakanlar, özellikle de Rüştü Bey'le sıkı ilişkiler içerisinde. Türk siyasi çevreleri arasında Sovyetler'e karşı iyi hisler ve güven besleyen kişiler var. Ancak Türkiye'de Bolşevik bir propaganda yok. Türk halkı kendi epik gelişim çizgisinde ve bu gerçek ülkede sosyalist bir propagandanın gelişimine izin vermiyor.

Türk yönetici çevreleri arasında devlet yönetiminde bazı Bolşevik metotlara olumlu bakanlar olsa da, kolektifleşme fikri benimsenmiyor.

Türk-Sovyet dostluğunu sadece, Sovyetler'in Türkiye'nin ve Türkiye'nin de Sovyetler'in işlerine karışmaması kolaylaştırıyor."⁷¹⁰

1937'deki Anayasa değişikliği ile Devletçiliğin diğer Atatürk ilkeleriyle Anayasa'ya girmesi üzerine Hristo Silyanov "Türkiye'deki Anayasa Reformu" başlığı ile yazdığı makalede konu ile ilgili görüşüne yer vermekte: "Kemalist rejim birkaç yıldır büyük işletmeleri-demiryolları, madenler, bankalar, beş yıllık kalkınma planı çerçevesinde kurulan endüstri kuruluşları vs. –devletin eline almayı amaçlıyor. Bu yapılan anayasa değişikliği ile kanun haline getiriliyor.

Bir "Times" muhabiri bunu "ılımlı bir devlet sosyalizmi" olarak değerlendiriyor.

Devletçiliğin benimsenmesi komünizme yönelik olarak görülemez. Kemalizm, liberalizm ve kolektivizmden farklı olarak, şekil ve metodlarını Roma

⁷⁰⁹ St.D. Tanev, "Politiceskiyat Jivot na Turtsiya (Türkiye'nin Politik Hayatı)", **Utro**, S. 6667, 6 Noemvri 1931, s. 2.

⁷¹⁰ **Zora**, S. 3735, 11 Dekemvri 1931, s. 1.

ve Moskova'dan iktibas etmekle birlikte, tamamen kendi yolunda gelişen ve öz ulusal amaçlar takip eden ayrı bir hareket olarak şekilleniyor. Özel mülkiyet sosyal düzenin temeli olmaya devam ediyor. Sınıf ayrımları yerine sınıflar arası dayanışma var. Devletçilik ya da devletin ekonomik hayata geniş müdahalesi, buna ne ad verilirse verilsin, ancak kesinlikle komünizm değil.”⁷¹¹

C. Başbakanlık Sorunu (1937)

Bulgar gazeteleri Eylül 1937'de Türkiye'de bir Başbakanlık krizi yaşandığını duyurarak, Başbakan İsmet İnönü'nün istifa edeceğinden bahsetmekte. Konu ile ilgili uzun yazıların yer aldığı gazetelerde, İsmet İnönü'nün istifa sebepleri üzerinde durulmakta.

İlk haber Zora'nın Londra muhabiri Paņev tarafından “İsmet İnönü İstifa mı Edecek” başlığı ile Zora'da verilmekte. Paņev, Reuters'in 23 Eylül'de Türkiye'de bir Başbakanlık krizi yaşandığı yönündeki duyurusunu aktararak, “Times”ın konu ile ilgili şu yorumuna yer vermekte: “Türk Cumhurbaşkanı ile Başbakanı arasında bazı görüş ayrılıkları mevcut, ancak bu görüş ayrılıkları geçici. Ne İsmet İnönü ne de Mustafa Kemal Atatürk bu görüş ayrılıklarının aralarındaki mevcut dostluk bağlarını zedelemesine izin vermeyecektir.”⁷¹²

Türkiye gazetelerindeki sansüre rağmen Türkiye'de bir Başbakanlık krizi yaşandığı ve Başbakanlığa İsmet İnönü'nün yerine Ekonomi Bakanı Celal Bayar'ın getireleceğini duyuran Utro, buna sebep olarak, Türkiye'nin iç ve dış politikasına Atatürk tarafından yeni bir yön verilmek istenmesini göstermekte. Gazete, Türkiye'de yeni bir partinin kurulması ve Dışişleri Bakanı Rüştü Aras'ın kabineden çıkarılması olasılığından da bahsetmekte.⁷¹³

Paņev, İnönü ve Aras'ın dış politikalarının Atatürk tarafından onaylanmadığı görüşünde. Sovyet yanlısı İnönü ve Aras'ın yerine Türk-İngiliz dostluğu taraftarı Bayar'ın tayin edilecek olmasının İngiliz basınında sevindirici bir gelişme olarak değerlendirildiğini duyuran Paņev, şöyle devam etmekte: “Son zamanlarda soğuyan Türk-Sovyet ilişkileri, Nyon konferansındaki görüş ayrılıkları, yeni Türkiye'nin burada aldığı sorumluluklara hazır olmadığı ve

⁷¹¹ Hristo Silyanov, “Konstitusionnata Reforma v Turtsiya (Türkiye'deki Anayasa Reformu)”, **Slovo**, S. 4396, 26 Fevruari 1937, s. 1.

⁷¹² **Zora**, S. 5470, 24 Septemvri 1937, s. 1.

⁷¹³ **Utro**, S. 8438, 29 Septemvri 1937, s. 1.

Türkiye'nin Milletler Cemiyeti meclisine seçilememesi dolayısıyla Cenevre'deki başarısızlık bu görüş ayrılıklarını körüklemiştir.”⁷¹⁴

Aras'ın yerine Londra Elçisi Fethi Bey'in getirilme olasılığından da bahseden Pançev, İngiliz “Daily Mail”in: “Böylelikle Aras tarafından takip edilen Sovyet Rusya ile sıkı işbirliği politikası bertaraf edilecek”⁷¹⁵ şeklindeki yorumuna yer vermekte.

Cenevre dönüşü Sofya İstasyonunda Bulgar gazeteci D.Grigoiev'e bazı açıklamalar yapan Türk Dışişleri Bakanı Rüştü Aras, Türkiye'deki krizle ilgili şunları söylemiştir: “Başbakanımızın istifası hakkında Anadolu Ajansı'nın verdiği bilgilerden daha fazlasına sahip değilim. Devlet yönetiminde küçük ya da büyük makamlara layık görülmüş biz hepimiz Ulu Önderimiz Atatürk'ün öğrencileriyiz. Bu öğrencilerden en iyi olanı İsmet İnönü'dür. Kendisi geçici olarak istirahate çekildi. Hepimiz, kendisinden vatani için yardım istediğinde hizmete hazır olduğuna eminiz. Önderimiz her zaman olduğu gibi bize en doğru yolu gösterecektir.”⁷¹⁶

Zora'nın İstanbul muhabiri Gılıbov'a göre, büyük çoğunluk ve siyasetle uğraşmayan çevreler için uzun yıllar sürdürdüğü Başbakanlık görevinden ayrılan İsmet İnönü'nün istifası ansızın ortaya çıkmış bir olay. Ancak Türkiye'nin politik hayatını takip edenler böyle bir değişimi önceden öngörmüştür. Gılıbov, “Tan” gazetesi redaktörü Ahmet Alman'ın konu ile ilgili makalesini de aktarmakta. Makaleden bazı bölümler şu şekilde: “Bugün bir oldu bitti karşısındayız. İsmet İnönü on iki yıllık başarılı, fakat yorucu bir yönetimden sonra görevinden çekiliyor. Ancak bu onun Türkiye'nin reformunda sahip olduğu öncülükten ayrıldığı anlamına gelmiyor. Yine de bu ayrılmanın Türkiye için büyük faydasının olduğu görülecek. Çünkü Türkiye'nin gelecekte öngördüğü reformlar ekonomik alanda olacak. Atatürk'ün yönetimin başına başarılı bir ekonomist olan Bayar'ı getirmek istemesi gayet tabii. Bu değişiklik inkılabın şahıslara bağlı olmadığını da gösterecek.”⁷¹⁷

⁷¹⁴ Zora, S. 5476, 30 Septemvri 1937, s. 1.

⁷¹⁵ Zora, S. 5477, 1 Oktomvri 1937, s. 1.

⁷¹⁶ Zora, S. 5477, 1 Oktomvri 1937, s. 1.

⁷¹⁷ Zora, S. 5478, 2 Oktomvri 1937, s. 1.

Zora, “Türk Politikasının Yeni Yönü” başlığı ile konu hakkında şunları yazmakta: “Türkiye’deki değişikliğin sebeplerini ararken bazı gerçekleri hatırlamamız gerek. Her şeyden önce Türk Devleti, politik faaliyetlerini Moskova’ya bağımlı olarak yürütüyordu. Bolşevikler yeni Türk Devletinin kuruluşunda Ankara Hükümetini maddi olarak desteklediler. Tüm önemli uluslararası politik meselelerde Moskova ve Ankara 19 yıl boyunca el ele yürüdü. Ancak Montrö’de konferans günü geldi. Türkiye’nin Boğazlar üzerindeki hakları tanınmalıydı. İngiliz delegasyonunun ilk günlerde Türk tezine yönelik endişeleri vardı. Konferansta gergin bir atmosfer meydana geldi. En kritik anda Montrö’ye Londra Elçisi Fethi Bey’in gelişinden sonra tartışmalar durdu. En ilgi çekici olan da İngiliz delegasyonunun Türklerin isteklerinin tamamını desteklemesi oldu. “Pravda” endişeli bir şekilde Türk-Rus dostluk çizgisinin kırıldığını yazdı. Milano istasyonunda faşist bir askeri birliğin Aras’ı selamlaması üzerine daha fazla kendini zaptedemeyen Sovyet basını, açıkça tepkisini dile getirerek, “müttefik” Türkiye’nin iki ülke arasında politik anlaşmalarla tespit edilen raydan çıktığını yazdı.

Avrupa’nın bugünkü dikkati Akdeniz, İspanya’daki iç savaş ve Boğazlar’da beliren korsan denizaltılar (İtalya’ya ait) üzerinde. Akdeniz’deki anlaşmazlık gelecekteki büyük ve korkunç felaketlerin başlangıcını meydana getirmekte. Bu problem doğrudan Türkleri de ilgilendirmekte.

Akdeniz’de ticari ve stratejik savunuma için büyük önem taşıyan Antalya çoktandır İtalyan emperyalizminin hedef noktası.

Türkiye şimdiden kendini güvence altına almak için dış politikada yeni bir yöneliş içinde. Ankara’nın, Rusya’nın kendi iç krizinde ve Japon-Çin ihtilafında yaşadığı çaresizliği görmemesi imkansız. Türkler gerçekçi politikacıdır.

Ankara Genelkurmay’ı birkaç gün önce Türk hava filosunun eğitimi için çok sayıda İngiliz pilotun görevlendirildiğini duyurdu. Bu gerçek çok şey anlatıyor. Bu, yeni insanlar tarafından yerine getirilmesi gereken yeni bir politik yönelişe işaret ediyor.”⁷¹⁸

İsmet İnönü’nün 25 Ekim 1937’de Başbakanlık görevinden resmen ayrılmasından sonra Slovo, “Ankara’daki Değişim” başlığı ile şunları yazmakta:

⁷¹⁸ Zora, S. 5481, 5 Oktomvri 1937, s. 1.

“Türkiye’nin şimdiye kadarki Başbakanı artık politik sahneden inerek yerini, Ekonomi Bakanı Celal Bayar’a bıraktı.

İnönü’nün görevden çekilmesi ile ilgili kendini yorgun hissettiği ve istirahate ihtiyacı olduğu şeklindeki açıklamalar ne Türk ne de yabancı kamuoyunu tatmin etmeye yetmedi. Türk politikasının bugüne kadarki en önemli figürlerinden birinin Başbakanlık görevinden çekilmesinin izahı bu kadar sıradan olmamalı.

Ülkedeki eski rejimin yıkılarak yerine yeni bir rejimin kurulmasında, kısacası “Kemalizm” kavramının içeriğindeki her şeyde İsmet İnönü’nün paha biçilmez hizmetleri var. Ve onun adı Atatürk’ün adından sonra yer alıyor.

İsmet Paşa’nın adı daha Sakarya vadisinde Atatürk’le beraber Anadolu’daki Yunan istilasına son verdiği zaman tanındı. Usta bir diplomatik oyunla Lozan Antlaşmasını imzaladı. Daha sonra Türk politikası kendi menfaatlerini korumak için pek çok zikzaklardan, dostluk ve ittifaklardan geçti.

İsmet İnönü’nün çekilmesi Türk politikasında yeni bir yol tayinidir. Acaba İnönü, ülkenin geçmiş taahhütlerden sıyrılarak kendini daha serbest hissetmesi için kurban mı ediliyor? Ya da Türkiye eski dostların kendine artık istediklerini verememesi sebebiyle yeni dostlar mı arıyor? Bunu yakında göreceğiz. Ancak ne olursa olsun komşularımız çok aktif bir dış politika yönetiyorlar, hatta o kadar aktif ki, bu politikanın gidişatını yakalamak zor. İnönü’nün görevden çekilmesi sırasında bile Ankara en canlı diplomatik faaliyet yerlerinden biri olmaya devam ediyor. Türkler, Yunan Başbakanı ağırladıktan sonra şimdi Romanya Dışişleri Bakanı Tataresku’yu ağırlıyor. Çok yakında Ankara’da Balkan ülkeleri Genelkurmay Başkanları toplantısı da düzenlenecek.

İsmet İnönü görevden ayrıldı. Ancak İnönü, Yakındoğu barışı için çok şeyler yapmış, barışa bağlı bir insandı.”⁷¹⁹

Konu ile ilgili Dnes’in görüşleri de şu şekilde: “İsmet İnönü’nün ülkesine çok büyük hizmetleri olmuştur. Cumhuriyet varlığını onun askeri ve diplomatik başarılarına borçlu.

Cumhuriyet varolabilmek için yeni bir döneme giriyor. Milli savunmadaki organizasyon artık yerini idari ve ekonomik mekanizmaya bırakacak. Türkiye’nin

⁷¹⁹ Slovo, S. 4596, 27 Oktomvri 1937, s. 3.

geçmişte bir komutana ihtiyacı vardı, ancak bugün bir devlet adamı ve ekonomiste ihtiyacı var.

İnönü'nün görevden çekilmesi Atatürk'le arasında bazı konularda görüşlerinin uyuşmamasından kaynaklanabilir. Bu anlaşmazlık acaba dış politika ile mi ilgili? Anlaşmazlığın sebebi Cenevre'deki başarısızlık, Nyon Anlaşması ya da Türk deniz filosunun Akdeniz'deki pasif rolü olabilir. Ancak daha önemli bir sebep var ki, bu da İnönü'nün Sovyetler Birliği'ne bağlılığı. Türk-Sovyet anlaşması İnönü'nün dış politikasında ilk sırada yer alıyor. Avrupa ile anlaşmak ise ikinci sırada. Türk-Sovyet ilişkileri hiçbir zaman bulutsuz olmamakla birlikte bu bulutlar çok çabuk dağılıyordu. Ancak Habeşistan'daki gelişmeler Atatürk'ü yeni hesaplar yapmaya itti. İtalya, Doğu Akdeniz'de daha güçlü bir pozisyona giriyordu. Ankara Hükümeti iki yoldan birini tercih etmeliydi; ya Roma ile uzlaşmak ya da Londra ile yakınlaşmak. Birincisi için İnönü çok çaba sarfetti, ancak pek başarılı olamadı. Atatürk ise ikinci yolu tercih ediyordu. Bunda başarılı olmuştu. Türkiye ve İngiltere anlaşma imzaladılar. İngiliz Kralı 1936 yazında Atatürk'ü ziyaret etti. Olaylara bakıldığında Atatürk'e hak vermemek imkansız.

İngiliz bankalarından kredi alan Türkiye, ağır sanayisini oluşturdu. Böylelikle ülke Sovyetler'e bağımlı olmaktan kurtuldu.

8 Temmuz 1937 Sadabat Paktından sonra Türk dış politikası daha da aydınlandı. Bu anlaşma Türk-İngiliz yakınlığından dolayı gerçekleşebildi. Pakta engel olmak isteyen Ruslar, bunda başarılı olamadı. Bu Pakt, Ankara ve Londra'ya hizmet etmekte.⁷²⁰

İsmet İnönü'nün istifasından bir yıl sonra Mustafa Kemal Atatürk'ün vefat etmesi ve Cumhurbaşkanlığı görevine İsmet İnönü'nün seçilmesi vesilesiyle Utro'da, İsmet İnönü'nün yaşam öyküsünün verildiği bir yazıda, İsmet İnönü ile Atatürk arasında farklı bir anlaşmazlık noktasından bahsedilmekte. Yazıda İnönü ve Atatürk'ün ayrılmaz dostlar oldukları, ancak Fransa ile Hatay konusunda çıkan anlaşmazlığın bu iki dostu görüş ayrılığına ittiğinin belirtildiği yazı şöyle devam etmekte: "İnönü Hatay sorunun çözümünde her türlü askeri müdahaleye karşı idi ve ılımlı bir politika izlemekten yana idi. Atatürk ise Hatay'ı

⁷²⁰ Dnes, S. 554, 3 Dekemvri 1937, s. 2.

Türk topraklarına katmak istiyordu. Zaman İnönü'yü halkı çıkardı. Çünkü buranın daha sonra barış yolu ile Türkiye'ye kaldığı görülmekte. Ancak İnönü'nün bu politikası o zamanlar Ankara tarafından anlaşılammıştır. Bu yüzden de İnönü görevinden istifa etmişti. İnönü ve Atatürk arasında bazı konularda da görüş ayrılığı vardı. Ancak İnönü, hiçbir zaman, iddia edildiği gibi koyu bir Sovyet yanlısı olmamış, sadece öyle olduğu sanılmıştır.”⁷²¹

D. Reformlar

1. Ankara'nın Başkent Olması (13 Ekim 1923)

Bulgar basınının Türkiye'de gerçekleştirilen reformlardan en çok üzerinde durduğu, başkent in İstanbul'dan Ankara'ya taşınması. Bunun sebebinin İstanbul'un Bulgar ekonomisinde ayrı bir önemi olması olabilir. Çünkü Bulgaristan ürettiği çoğu tarımsal ürünü İstanbul pazarında satmıştır. Basında önceleri başkent in Ankara'da kalıp kalmayacağına dair bazı şüphelere yer verildiyse de, başkent in kesin Ankara olacağı nın anlaşılmasından sonra, şehrin her alanda kaydettiği gelişmeler aktarılmakta.

Ankara'nın başkent olması ile ilgili Türkiye'de bir muhalefet in olduğunu ifade eden Zora şunları yazmakta: “Bakanlar Kurulu'nun Ankara'nın başkent olacağına dair kararına rağmen sorun çözümlenmemiştir. Mecliste, Ankara'nın başkent olmasına karşı çıkan muhalif bir grup oluşmuştur. Yabancı diplomatlar da Mustafa Kemal Paşa'nın bu projesini pratikte uygulanabilir görmüyor. Ancak bir Türk şöyle diyor: “Karardan dolayı üzgün değiliz. Yabancıların ülkeden kovulmasından sonra İstanbul'un önemini yitirecek olmasından da korkmuyoruz, çünkü zaten bu şehir bize her zaman yabancıydı. Biz üzülürken o sevinmiş, biz sevinirken o üzülmüştü. Bu yüzden onu cezalandırmalıyız.” Başka bir Türk de: “İstanbul, Türk devletine karşı her zaman resmi ve gayri resmi casusluk merkezi olmuştur. Ankara'da buna imkan yok. Muhalefeti rahatsız eden Ankara'nın uzaklığı değil, muhalefet in bazı hesaplarının karışmasıdır” diyor.”⁷²²

⁷²¹ **Utro**, S. 8781, 12 Noemvri 1938, s. 3.

⁷²² **Zora**, S. 1265, 31 Avgust 1923, s. 1.

Türk Devleti'nin gelecekteki başkentinin Ankara şehri olacağını duyuran Utro: "Ankara Hükümeti burayı işgalci güçlere karşı savaşıyor Anadolu halkına armağan ediyor."⁷²³ sözlerine yer vermekte.

Zora'da başkent meselesi ile ilgili ilginç bir iddiaya yer vermekte. Buna göre İngiltere, Ankara Hükümetinin başkenti tekrar İstanbul'a alması durumunda, Boğazların ve Türk ordusunun tahkimi için Türkiye'ye yardım vaadinde bulunmuştur.⁷²⁴

Slovo'da "İstanbul'dan Mektup" başlığı ile Damyan Kalfov tarafından kaleme alınan yazıda, başkent Ankara'ya taşınmasından sonra İstanbul'un önemini yitirdiğinden bahsedilmekte: "Dünyanın en güzel şehirlerinden biri ölüyor. Coğrafi konumu, güzellikleri, doğası, tarihi yerleri ve eserleri ile belki dünyada canlı bir hayat için tüm şartlara sahip tek şehir. Ancak İstanbul'un nabızı son zamanlarda o kadar zayıf atıyor ki..."

Bir zamanlar savaşlardan önce İstanbul'un limanı devamlı gemilerle doluydu. Sirkeci ve Galata köprülerinin iki tarafı da gürlüyordu. Ticarethaneler, mağaza ve depolar canlılıktan kaynıyordu... Ancak tüm bunlar bugün artık yok.

Büyük tüccarlar; Rum, Yahudi ve Ermeniler Selanik'e kaçmış. Pire ve Mısır limanları İstanbul'a rakip. Transit ticaret Pire'ye taşınmış. Ticari kredi yok, işsizlik yoğun ve adım başı dilenci. Caddelerde yürürken sizi tuzak üstüne tuzak bekliyor. Şehrin düzelmesi artık çok zor. Şehir, sadece devletin acil ve geniş müdahalesi ile düzelebilir. Ancak devlet dikkatini buradan çekmiş ve tüm ilgisini Ankara'ya yöneltmiş durumda."⁷²⁵

Zora'da da "İstanbul'un Can Çekişmesi" başlığı ile şunlar yazmakta: "Türk başkentinin Ankara'ya taşınmasından sonra İstanbul'un düşüşü hızla kaydedilmekte. Bu durumdan sadece şehirle ticari ilişkileri olan yabancılar değil, Türkler de şikayetçi.

Liman, liman olma özelliğini kaybetti. Enerjik ve becerikli Vali Haydar Bey Ankara'ya tayin edildi. Haydar Bey tüm becerilerini bundan böyle Ankara için uygulayacak.

⁷²³ Utro, S. 4252, 1 Oktomvri 1923, s. 1.

⁷²⁴ Zora, S. 1318, 2 Oktomvri 1923, s. 2.

⁷²⁵ Damyan Kalfov, "Pismo ot Tsarigrad (İstanbul'dan Mektup)", Slovo, S. 632, 4 Yuli 1924, s. 1.

İstanbul'da büyük pahalılık, konut krizi, ticari durgunluk ve vergilerin ağırlığı var.”⁷²⁶

Ancak Slovo'da, “Eski ve Yeni İstanbul” alt başlığı ile Milev, İstanbul'un eski dönemlere göre gelişen farklı yönlerine yer vermekte: “Abdülhamit'le Ankara Türkiye'si apayrı iki devir. Abdülhamit döneminde kölelerden oluşan bir halk vardı, şimdi ise Türkler kendilerini özgür hissediyorlar.

Her zaman Batı kültürünün sınırlarının Güneydoğu Avrupa'dan yani Bulgaristan'dan öte gidemeyeceğini düşünmüşümdür. Buradan ötesi “Levanten”... Maddi kültür böyle. Eğri sokaklar, birbirine yapışık ahşap evler, küçük dükkanlar, üst üste ve gürültülü çarşılar, kahvehaneler... tüm bunlar Levanten.

Ancak İstanbul elektrikli tramvayla modernleşmiş. Abdülhamit elektrikten korkuyordu. Bu yüzden imparatorluğa elektrikli makineler bile sokmuyordu. Bu büyük şehirdeki ulaşım ilkel at arabaları ve Galata ile Pera'yı bağlayan tünelle sağlanıyordu. Bugün bu tünel yok. İstanbul tramvay hatları ile dolu. Ulaşım düzenli ve hızlı.

Bugün İstanbul kendini temiz tutmaya özen gösteriyor. Cadde ve kaldırımlar taşlarla döşenmiş ve tertemiz. Burada Doğu'ya özgü şehir ihmalkârlığı yok. Bir zamanlar çöpleri karıştıran çöpçüler, köpekler ve eskiciler de yok. Şehir temizlik ve hijyen kazanmış.”⁷²⁷

İkonomičeska Borba, başkent reformunun Türkiye'de gerçekleştirilen büyük bir ekonomik reform olduğu ve bununla eski “Doğu Sorunu (Şark Meselesi)”nin ortadan kalktığı görüşüyle şöyle yazmakta: “Başkentin Ankara'ya taşınması halkı başka bir hayat için çalışmaya itecek. Ankara; bayındırlık, rahatlık ve temizlik alanında örnek olacak.

Savaşlar sonucu harabe haline gelen ve fakirliğin hüküm sürdüğü bu geniş topraklarda, rekabete sebep olacak örnek bir şehir yükselecek. Yeni şehrin inşası, politik ve ticari hayatın buraya taşınması halkın ekonomik refahını çok çabuk yükseltecek.

⁷²⁶ Zora, S. 1522, 13 Yuli 1924, s. 1.

⁷²⁷ N. Milev, “Kakvo Vidyah v Tsarigrad (İstanbul'da Ne Gördüm)”, Slovo, S. 555, 26 Mart 1924, s. 1.

İstanbul, geniş Anadolu'dan uzaktı. Rus, Romen ve Bulgar endüstri ve tarım ürünleri bu büyük şehri hem doyuruyor hem giydirdiyordu. Ankara denizden uzak. Türk emeği ve Türk toprağı asırlardır beklediğı imtiyazı kullanacak.

Başkent in taşınma nedeni olarak İstanbul'un zehirli ve entrikalarla dolu politik hayatı gösteriliyor. Bu belki önemli bir neden. Ancak bunun ötesindeki neden, toprakları işlenir Türkiye'nin kalbinde yeni bir başkent in ekonomik inşasının zarureti.

Yakın bir gelecekte nüfusu 1 milyona ulaşacak Ankara, Türkiye'nin kültürel, politik, fikri ve ticari nabzının attığı yer olacak. Vatan topraklarının ürettiğı malları ve emeğ in çoğunu burası yutacak. Küçük Asya artık İstanbul'un ihtişamına, ahlak bozukluğu ve tembelliğine hizmet etmeyecek. Küçük Asya kendi ekonomik kalkınması ve başarısı için çalışacak.

Büyük şehirlerin, özellikle de başkentlerin bir ülkenin ekonomik hayatı üzerindeki etkisini kimse reddemez. Eğer başkent büyü lü bir güçle önceden Anadolu'nun bir yerine konsaydı, ülkenin ekonomik ve ticari hayatı hemen değışmiş ve canlanmış olurdu. Bu değışme ile de "Doğ u Sorunu"ndan kurtulmuş olunurdu.

İstanbul'un politik önemi azalıyor. Başkent in taşınması ile eski "Doğ u Sorunu" da ortadan kalkıyor. Türk başkent inin bu tehlikeli güzergâh üzerinden çekilmesi, gelecekteki Türk devlet düşüncesi için büyük bir keş if. Avrupa Devletleri, iki asırdan bu yana olduğu gibi, aralarındaki genişleme mücadelelerinde bu devleti artık kendilerine hizmet için yanlarına çekemeyecekler."⁷²⁸

Slovo, Ankara ve bölgedeki değış imi "Gayret ve Terakki" başlığı ile aktarıyor: "Türkiye'de son yıllarda gayretle çalışıldığını ve ilerleme kaydedildiğini anlamak için Anadolu'da gezerek, Ankara'da birkaç gün kalmak yeterli. Ankara yeni inşa edilen bina ve caddeleri ile hızla bir başkent görünümüne bürünüyor.

Yeni meclis binası, güzel evler, merkezi bir kafe ve restoran, büyük bulvarlar, iyi bir demiryolu hizmeti vs. Tüm bunlar gayret ve başarılı çabaların bir ispatı.

⁷²⁸ İkonomiçeska Borba, S. 21, 29 Mart 1924, s. 5.

Türk Hükümeti Anadolu'da dikkatini iki şeye yöneltmiş durumda: ulaşım ve tarım. İstanbul-Ankara arasındaki bölgede işlenen toprak geçen yıla göre daha fazla. Hükümet tarım üretimini artırıcı önlemler almakta. Aşar vergisinin kaldırılması planlanmakta. Böylelikle Türk tarımının asırlarca gelişimini engelleyen bir vergi ortadan kaldırılmış olacak.

Yunanlılar tarafından yıkılan köylerin yenilenmesi de başarılı bir şekilde ilerliyor. İstasyonlarda yığınla inşaat malzemeleri göze çarpıyor. Bu malzemeler civar köylere gönderiliyor.

Savaş sırasında zarar gören seyrek demiryolu ağı düzeltiliyor. Anadolu'da yeni demiryolları inşa etmek üzere çok sayıda Rus ve Alman mühendis ve teknisyen getiriliyor. Kısacası Anadolu için önemli bir terakki yılı kaydediliyor.”⁷²⁹

Slovo, Türk başkentinin Ankara'ya taşınması ile ilgili İngiliz “Contemporarary Review” adlı dergiden maksatlı yazılmış bir makaleyi aktarmakta. İstanbul'un hiçbir zaman Türk olmadığı belirtilen makalede, Türkiye Cumhuriyeti bir “Köy Cumhuriyeti” olarak adlandırılarak: “İstanbul sadece büyük bir imparatorluğun, kültürlü bir milletin başkenti olabilir... Ankara dehşet monoton bir yer ve bir kayanın, çıplak bir yükseltinin üzerinde...”

Ruslar denizle bağlantılarının olmamasından, Türkler ise denizle bağlantıda olmaktan muzdarip. Başkent er ya da geç “perişan kılıklı Ankara”dan “haşmetli İstanbul”a nakledilecek”⁷³⁰ denmekte. Maksatlı İngiliz yazısının devamında İstanbul, Türk devleti için büyük bir problem ve kanser olarak gösterilmekte. Yazıda, İstanbul'da serbest bir limanın kurularak, Türk Devletinin kurtuluşu için İstanbul'a acilen otonomi verilmesi yani şehrin genç Cumhuriyet'in vücudundan koparılması tavsiye edilmekte. Slovo'nun konu ile ilgili yorumu şu şekilde: “Biz Ankara'daki yöneticilerin bu dost tavsiyesine nasıl bakacaklarını bilmiyoruz, ancak böyle bir hareket bize göre çok radikal ve tarihi neticelerle alakalı. İstanbul'un birkaç büyük devlet için iştahlı bir faaliyet sahası, Türk yöneticilerinin morali ve yiğitliği açısından ise yıkıcı bir yer olduğunu biliyoruz.”⁷³¹

⁷²⁹ “V Nova Turtsiya-Usiliya i Napredık (Yeni Türkiye'de-Gayret ve Terakki)”, **Slovo**, S. 683, 4 Septemvri 1924, s. 1.

⁷³⁰ **Slovo**, S. 939, 21 Yuli 1925, s. 1.

⁷³¹ **Slovo**, S. 939, 21 Yuli 1925, s. 1.

Slovo'da 1925 yılının başkentliği pekişmiş Ankara'sı ile ilgili şunlar yazmakta: "Daha bir yıl önce Ankara'nın Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti kalıp kalmayacağına dair ciddi şüpheler vardı. Bugün ise şüphelerden eser yok.

Ankara'da pek çok alanda dikkate değer ilerlemeler kaydedildi. Şimdiye kadar temkinli hareket eden ve sadece küçük binalar yapan yerli ve yabancı müteahhitler artık daha büyük projelere imza atmaya hazır. Ankara'da adım başı yeni inşaatlar var.

Şehre elektrik merkezinin yerleştirilmesi işi tamamlandı. Günde 300 bin kiremit üreten bir fabrika kuruldu.

Ana cadde ve güzel kaldırımlar yapılmış. En önemlisi Ankara'da sıtmaya sebep olan bataklıklar kurutulmuş... Ancak Türkler Ankara'nın henüz Balkan ülkeleri başkentleri ile kıyaslanamayacağını itiraf ediyorlar.

Ankara bugün tezatlarla dolu, çünkü bir geçiş dönemi yaşıyor. İtfaiye binasındaki modern cihazların yanı sıra develeriyle dinlenen köylüler göze çarpıyor. Özellikle fesin kaldırılmasından sonra komik görüntüler ortaya çıkıyor. Ben başında melon şapkalı müezzın bile gördüm. Viyana şapkalı insanlar da gördüm, başına çocuk boneleri takanlar da...

Şehrin en kötü tarafı belki de şehirde otellerin olmaması. Ancak şehrin sosyal hayatında önemli değişimler var. Yabancı elçilik ve diplomatik temsilcilikler sık sık yemek davetleri düzenlemekte.

Mustafa Kemal Paşa, Cumhuriyet bayramında istasyondaki restorana geldi. Burada modern danslar konusunda bakanlarına örnekler sundu. Sadece modern danslar değil, orada yer alanları ulusal zeybek oyununa da katılmaya davet etti. Ancak Ankara'nın bir başkent olması için belki daha yıllar geçmesi gerekecek."⁷³²

Slovo'da "Neden Ankara Başkent" başlığı ile başkentlin Ankara'ya taşınma nedenleri şu şekilde açıklanmakta: "Başkentin Ankara'ya taşınma nedeni her şeyden önce meşru müdafaadır ve Türkiye'nin gelişimini kösteklemeye çalışan tehlikeye karşıdır. Bunun maddi ve manevi sebepleri var. İstanbul, malum Avrupa devletlerinin iştahlarını kabartan, önemli ve askeri olarak yaralanabilir bir

⁷³² "Dneşnata Angora (Bugünkü Ankara)", **Slovo**, S. 1061, 15 Dekemvri 1925, s. 1.

mevkide. İstanbul, kozmopolit karakterde, büyük, fakat Türk olmayan geçmiş ve geleneklere sahip bir başkent.

Ankara ise modern bir başkent olabilmek için çok çalışıyor. Her yerde inşaatlar var ve her yerde gayretli bir çalışma hissediliyor.”⁷³³

1927 yılında Zora gazetesinde “Yeni Türk Başkenti” başlığındaki bir makalede şunlar yazılmakta: “Yeni Türk başkenti şimşek hızıyla bina ediliyor, 120 bin kişinin ihtiyacını karşılayacak yeni bir su tesisatını döşemek için pek çok işçi geceli gündüzlü çalışıyor. Mart ayından bu yana Grand Gazi Bulvarı’ndan devlet erkanının bulunduğu Çankaya’ya kadar kilometrelerce su tesisatları döşenmiştir.

Ankara’da yeni mahalleler kurulmakta ve 250 bin yeni ağacın dikildiği şehirde, bine yakın bahçeli ev inşa edildi. Ziraat Bankası, Osmanlı Bankası, Adalet ve Sağlık Bakanlıkları ile Gümrük Müdürlüğü binaları artık hemen hemen hazır. Ucuz ve düzenli bir minibüs hattı şehrin her tarafına ulaşım sağlıyor. Hızla oteller inşa edilerek eğlence yerleri (kabare) açılmıştır. Otomatik telefon sisteminin tesis edildiği şehirde 3 bin kilovatlık elektrik santrali mevcut.

Ankara belirli bir progama göre inşa ediliyor. Bu programın tamamlanması için 10 yıl geçmesi gerek ve bunun için de 27 milyon Türk lirası paraya ihtiyaç var.”⁷³⁴

1930’da Slovo’da Sv. Kukudov, “Ankara’da Üç Gün” başlıklı bir yazısıyla, Ankara’nın her yönden ulaştığı gelişimi aktarmakta: “Ankara’ya varmadan önce hayalimde Ön Asya’nın uçsuz bucaksız bozkırlarına yayılmış şehir görüntüleri canlanıyordu. Bu yüzden Ankara’ya geldiğimde şaşkınlığım büyük oldu. Daha Gazi İstasyonu’na geldiğinizde büyük bir merkeze yaklaştığınızı görüyorsunuz. Sadece birkaç dakika ve Ankara gözünüze çarpıyor. Bu ilk karşılaşma şimdiye kadar gözünüzde canlandırdığınız her şeyi yok ediyor ve önünüze büyük, güzel, mamur bir şehir dikiliyor. Bu baş döndürücü bir tempoyla çalışan, yaşayan ve gelişen, gün güne çehresini değiştiren bir şehir.

Şehre geldiğimizde başkent Cumhuriyet bayramını kutlamaya ve bazı misafirleri ağırlamaya hazırlanıyordu.

⁷³³ Slovo, S. 1199, 8 Yuni 1926, s. 1

⁷³⁴ “Novata Turska Stolitsa (Yeni Türk Başkenti)”, Zora, S. 2384, 17 Yuni 1927, s. 2.

Özel bir trenle Venizelos ve Macar Başbakan Graf Bethlen geldiler. İşte bunlar Cumhuriyet'in istikrarını gösteren büyük olaylar.

Geçmişteki olayların bir daha asla yaşanmasına izin veremeyecek Türk ordusunun gücünün görülmesi ve demir gibi disiplinin anlaşılması için Cumhuriyet bayramındaki askeri geçit görülmeye değerdi.

Ankara Palas Oteli'nin lüks salonları binlerce lamba ile aydınlatılmış. Cumhurbaşkanlığı senfoni orkestrası en seçkin klasik opera parçalarını çalıyor.

Ankara Palas'ta bir konuşma yapan Macar Başbakan Türklere şöyle dedi: "Biz kardeşiz, damarlarımızda aynı kan dolaşüyor. Siz burada durdunuz, biz ise Orta Avrupa'yı mesken edindik. Ruhumuz aynı. Biz buradayız, siz de bizdensiniz. Başarılarımız müşterek ve ihtiyaç halinde ellerimiz birleşiyor."

Ankara Türk Ocağı salonlarında bir balo düzenlendi. Ankara'daki Türk Ocağı kültürlü bir insanın tüm ihtiyaçlarına cevap vermekte; kütüphaneler, okuma odaları, toplantı ve konferans salonları, edebiyat, müzik, tiyatro... Burası fikirlerin büyüdüğü ve geliştiği entelektüel merkez.

Türkiye Cumhuriyeti'nin bayramı çok parlak. Misafirler Türk ordusunun gücünü gördü. Komşu ve iyi dostlarımızın keyfi yerinde. Buraya gelen herkes, Türkiye Cumhuriyeti'nin kültürel ve ekonomik terakkisini idare eden bu bitmez tükenmez enerji ve şevk kaynağı karşısında eğilecek."⁷³⁵

2. Cumhuriyet'in İlanı (29 Ekim 1923)

Türkiye'de bir Cumhuriyet rejiminin ilan edileceği ile ilgili haber 1 Ekim tarihli Utro gazetesinde yer almakta: "Ankara Hükümeti, Türkiye'nin eski geleneklere göre yönetilip yönetilmeyeceğini tartışıyor. Ancak Ankara'dan gelen haberlere göre Türkiye'de Batı ülkelerdekinden farkı olmayacak bir Cumhuriyet rejimi ilan edilecektir."⁷³⁶

Ekim 1923'te yaşanan hükümet buhranı Cumhuriyet'in ilanını kolaylaştırmıştır. Başbakan Fethi Bey'in istifasından sonra yeni hükümet kurmada karşılaşılan sorunlar, Cumhuriyet'in ilanı ile Anayasa'da yapılan bir değişiklikte aşılmış. Buna göre bakanlar önceden Meclis tarafından tek tek seçilirken, Cumhuriyet'in ilanı ile Cumhurbaşkanının bir Başbakanı, Başbakanın

⁷³⁵ Sv. Kukudov, "Tri Dni v Ankara (Ankara'da Üç Gün)", *Slovo*, S. 2529, 21 Noemvri 1930, s. 2.

⁷³⁶ *Utro*, S. 4252, 1 Oktomvri 1923, s. 1.

da bakanları tayin ederek, hükümetin Meclisten güvenoyu alması kararlaştırılmış.⁷³⁷

Kulişev, cevabını veremediği hükümet buhranının nedeni üzerinde durmakta: “Cumhuriyetler dünyasına bir Cumhuriyet daha katılıyor. Dün gece İstanbul’dan alınan bir habere göre iktidar partisi Cumhuriyet’i ilan ederek Mustafa Kemal Paşa’yı Cumhurbaşkanı seçmiş. Meclisin, Ağustos ayında açılışından sonra Hükümet tarafından hazırlanan Anayasa tasarısında Cumhuriyet idare şeklinin öngörüldüğü biliniyordu.

Bilindiği gibi Saltanatın kaldırılması ile Halifenin hiçbir idari yetkisi kalmamıştı. Cumhuriyet’in ilanı, Türk devletinin politik-sosyal hayatında yapılan birinci cesur değişiklik...

Yeni rejimin karşıtları olup olmadığı ve eğer varsa güçlerinin ne olduğu ile ilgili henüz bir şey söyleyemeyiz. Ancak Cumhuriyet’in, hararetli bir oturumu takib eden hükümet buhranından sonra ilan edildiği biliniyor. İstifasını sunan Fethi Bey Hükümeti, daha büyük güvene sahip yeni ve güçlü bir hükümetin kurulması gerekçesini sunuyor. Ancak geriye, olayı buraya kadar getirenin ne olduğunun açıklanması kalıyor. Neden Hükümet Meclisten güvenoyu alamıyor ve bu gelişme yeni rejimin ilanına karşı bir durum mu?

Türkiye’nin iç hayatında esaslı öneme sahip gelişmeler yaşanıyor. Bu gelişmeler onun gelecekteki tüm istikameti üzerinde güçlü bir etki yapacak.”⁷³⁸

Cumhuriyet’in ilan haberini veren Zora Mecliste yeni rejime karşı muhalif bir grubun oluştuğunu yazmakta: “Üç aydır konuşulan gerçekleşti ve Türkiye’de Cumhuriyet rejimi ilan edildi. En büyük Türk’ün en büyük hayallerinden biri gerçekleşti. O, bütün engelleri aştı ve Cumhurbaşkanı seçilerek Cumhuriyet’in ilk kabinesini kurma görevini en yakın dostu İsmet Paşa’ya verdi.

Rauf Bey’in iki ay önceki istifasından sonra Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının Cumhuriyet ilan etme niyetlerinin olduğu tahmin ediliyordu. Ancak bu istifa ile henüz her şey aşılmamıştı. Çünkü başta bazı önemli askerlerin de bulunduğu bir muhalefet vardı.

⁷³⁷ G. Kulişev, “Nay Novata Republika (En Yeni Cumhuriyet)”, **Slovo**, S. 438, 31 Oktomvri 1923, s. 1.

⁷³⁸ Kulişev, **a.g.m.**, S. 1.

Ayın 27'sinde Fethi Bey Hükümeti de istifa etti. Gerekçe, Meclis'te daha büyük güvene sahip bir hükümetin kurulması zorunluluğuydu. Bu istifadan sonra Mustafa Kemal başkanlığında Halk Partisi meclis grubu oluşturuldu. Grup, hükümetin istifa sorununu çözdü ve yeni hükümetin oluşturulması için Cumhuriyet'i ilan etti. Değişim Ankara'da askerlerin ve halkın tezahüratları arasında olaysız bir şekilde gerçekleşmiştir.”⁷³⁹

Zora'ya göre Cumhuriyet'in ilanı sürpriz değil, önceden varolan bir durumun resmen ilanıdır: “Ülke, bu formalite ilandan önce zaten Cumhuriyet yönetimine sahipti ve Cumhuriyet gibi yönetiliyordu. Sultan'ın yetkileri Dünya Savaşı'ndan sonra sınırlandırılmıştı. Anadolu ve Ankara'da Sultan'ın hükmü geçmiyordu. Müttefik kuvvetlerinin eski Türk başkentini boşaltmasıyla Cumhuriyet yönetimi kesinleşti. Türkiye'de Cumhuriyet daha Mustafa Kemal Paşa'nın galiplere karşı direnişi organize ettiği zaman başlamıştı. Savaş döneminde Mustafa Kemal Paşa devletin başı, icra kuvveti şefi ve aynı zamanda Meclis'in de başkanıydı.

Cumhuriyet'in ilk Cumhurbaşkanı da Cumhuriyet'e çok hizmet etmiş olan ve bu görevi hak eden Mustafa Kemal Paşa'dır.”⁷⁴⁰

Yazının devamında Zora, Türkiye'nin güçlü monarşik geleneklere sahip bir ülke olduğu görüşüyle, Cumhuriyet rejiminin kalıcı olup olmayacağı sorusuna yanıt aramakta: “Türkiye'de Cumhuriyet rejimi kalıcı olacak mı? Türkiye güçlü monarşik geleneklere sahip. Sadece bu da değil. Düne kadar dünyevi ve dini işler tek elde idi. Öyle veya böyle asırlar süren geleneklerin yıkılması kolay değil. Hele bunlar inançla ilgili ise. Fransa'da kesin Cumhuriyet rejimi tayin edilene kadar üç Cumhuriyet devrimi ile iki monarşik darbe yaşandı. Bizim, Kemal Paşa ve arkadaşlarının Cumhuriyet'i sonuna kadar koruyacağına dair şüphemiz yok. Ancak maalesef her insan ölümlü ve rejim şahsiyetlere bağlanamaz. Şu anda yeni dönemlerden geçiyoruz. Evrim çabuk gerçekleşiyor ve halk kitleleri çabuk değişiyor. Biz Bulgarlar, komşumuzda, onun gelişimine ve başarısına imkan verecek bir rejimin olmasını arzu ediyoruz.”⁷⁴¹

⁷³⁹ Zora, S. 1320, 4 Noemvri 1923, s. 1.

⁷⁴⁰ “Novata Turska Republika (Yeni Türk Cumhuriyeti)”, Zora, S. 1321, 5 Noemvri 1923, s. 3

⁷⁴¹ . “Novata Turska Republika”, s. 3.

Cumhuriyet'in ilanı Dnevnik'te de şu şekilde verilmekte: "Batı'daki büyük olaylar ve bizdeki iç mücadeleler arasında komşumuz Türkiye'de büyük bir olay fark edilmeksizin gerçekleşti. Almanya'da monarşinin yeniden kurulması denemelerinin yapıldığı, Yunanistan'da devrimci hükümet tarafından bir hayli sarsılmış krallık idaresinin güçlendirilmesinin amaçlandığı, Macaristan'ın her an monarşi yolunda yürümeye hazır olduğu bir dönemde, Türkiye'de Cumhuriyet rejimi ilan edildi. Orada neler oldu, bu değişikliğe neler sebep oldu? Yoksa bu sadece bir şaka mı?"⁷⁴² Dnevnik, İngiliz "Manchester Guardian"da konu ile ilgili yayımlanmış şüphe içerikli şu cümleleri de aktarmakta: "Bu dikkate değer bir değişim, ancak ne kadar esaslı ve devamlı olduğunu zaman gösterecek. Bu değişim gerçekleşti, ancak bir ulus düşünce ambarını değiştirmede ve asırların geleneklerini de reddetmedi. Eski durumlar yeni isimlerle adlandırılarak ortaya çıkabilir. Yeni doğmuş Türkiye'de şimdiye kadarki Türkiye'de olduğu gibi bir hakikat var. O da tek kişinin şahsiyeti. Mustafa Kemal Paşa önemli bir gerçek. Cumhuriyet Türkiyesi biraz bulanık bir cephe. Ancak yine de bu deneme yapılmalıydı. Madem Saltanat kaldırıldı ve Hilafet dini vasıfları hariç her şeyden mahrum bırakıldı, inançsızların yolu takip edilerek, halkın bağımsızlığının ilanından başka bir şey kalmıyordu geriye."⁷⁴³

3. Halifeliğin Kaldırılması (3 Mart 1924)

Kulişev, 14 Aralık 1923 tarihli Slovo gazetesinde Hint Müslümanlarının temsilcisi Ağa Han ve Emir Ali'nin, İsmet Paşa'ya gönderdikleri bir mektup haberini vererek şunları yazmakta: "Hindistan'daki İslami hareketin lideri ve Londralı iki delege Ağa Han ve Emir Ali, İsmet Paşa'ya bir mektup göndermişler. Ancak mektup İsmet Paşa'ya ulaşmadan İstanbul basınında yer almıştır. "İkdam", "Tanin" ve "Tevhid-i Efkar"ın yayımladığı mektupta, Halifenin nüfuzunun azalmasının İslam dünyasında bölünmelere yol açacağı ve bu durumun İslam'ın manevi gücünün yok olmasına neden olacağı belirtilmiştir. Ankara Hükümeti doğal olarak bunun Cumhuriyet rejimine karşı yapılmış bir teşebbüs olduğuna inandı. Cumhuriyet'in meclis tarafından oybirliği ile ilanına rağmen, kararın tüm Türkler tarafından olumlu karşılanmadığı biliniyordu. Sanki bazı çevrelerde gizli bir memnuniyetsizlik vardı. Muhalefet en güçlü olarak

⁷⁴² Dnevnik, S. 7193, 8 Noemvri 1923, s. 1.

⁷⁴³ Dnevnik, S. 7193, 8 Noemvri 1923, s. 1.

İstanbul'da ortaya çıktı. Önceleri vatanın kurtarıcılarının başarılarını yazan İstanbul basını, artık Ankara'nın birçok faaliyetine şüphe ve ihtiyatla yaklaşmaya başladı. Basında muhalefetin sesi gittikçe yükseldi. Eski ve yeni iki başkent in basını devamlı bir polemik içindeydi.

Önceki Başbakan Rauf Bey'in İstanbul basını önündeki açıklamaları Ankara'da, Cumhuriyet rejimine karşı yapılmış açıklamalar olarak değerlendirildi. Basında Halife'nin istifa edeceği yönündeki haberler de önemsiz değildi.”⁷⁴⁴ Kulişev: “Ancak yine de tüm bu gelişmeler hükümete karşı bir teşebbüsün olduğunu göstermez.”⁷⁴⁵ diyerek konu ile ilgili görüşünü ortaya koymakta.

Ankara Hükümetinin, iki Hintli delegenin mektubu olayını Halifeliği kaldırmak için ustalıkla kullandığını belirten Bobçev de şunları yazmakta: “Ankara, Müslüman liderlerin mektubunu öfkeyle karşıladı. Nasıl olur da Türkiye'nin iç işlerine karıştırlardı. Ankara, onların suyu bulandırmaya çalışan İngiliz ajanları olduğunu açıkladı. Ağa Han ve Emir Ali'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı iyi niyetlerini belirtmek için yazdıkları ikinci mektup boşuna idi. Hatta bu mektupta, İslam cemaati için en uygun yönetim şeklinin Cumhuriyet olduğunun ifade edilmesi bile işe yaramadı. Artık kimse özür dinlemiyordu. Ankara'daki memnuniyetsizlik patlamıştı bile. Londra'da da bir çeşit savunma yoluna gidildi. “Times”ta yazılan bir yazıda: “Britanya halkı Papa'nın durumu ile ilgilendiği kadar Halife'nin durumuyla ilgileniyor” dendi.

Ankara Hükümeti olayı ustalıkla kullandı. İstanbul basını da mektubu yayımlamakla aldandı. “Tanin” gazetesi redaktörü Hüseyin Cahit Bey, “İkdam” gazetesi redaktörü Ahmet Cevdet ve “Tevhid-i Efkâr” gazetesi redaktörü Velid Bey yargılandılar. Mektubun gazetelerde yer alması bir çeşit vatana ihanet ve isyana teşvik olarak değerlendirildi.

Ankara Hükümeti, haklı olarak Halifeliğin devamını inkılaplar için bir tehlike olarak görüyordu. Halk Partisi konuyla ilgilendi. Artık halk arasında büyük popülerlik kazanmış ve “Vatanın Kurtarıcısı” ve “Gazi” olarak anılmış Mustafa Kemal'in yönetiminde 3 Mart 1924'te Halifelik kaldırıldı. Şeriye ve Evkaf Vekaleti

⁷⁴⁴ G., Kulişev, “Zagovor Protiv Turskata Republika (Türkiye Cumhuriyeti'ne Karşı Teşebbüs)”, **Slovo**, S. 473, 14 Dekemvri 1923, s. 1.

⁷⁴⁵ Kulişev, **a.g.m.**, s. 1.

de kaldırılarak tüm dini okullar (medreseler) Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlandı. Bu kanunlar hiçbir ciddi muhalefetle karşılaşmadı. Sadece muhafazakâr milletvekilleri Zeki ve Halit Beyler, Halifeliğin kaldırılmasının ülkenin iç ve dış durumunu olumsuz etkileyeceği gerekçesiyle referandum yapılmasını önerdiler. Ancak Mecliste yapılan toplantılar sonunda birkaç çekimser oyla kanunlar kabul edildi. Bazı molla ve hoca kökenli milletvekilleri de çoğunluktan ayrılmadı.”⁷⁴⁶

Slovo, Halifeliğin kaldırılmasını ”Hoşçakal Doğu” ve “Osmanlı Türkiyesi'nin Sonu” başlıklarıyla duyurmakta: “Ankara Meclisi beşinci yılını yeni kararlarla kutluyor.

Türk tarihini bilmeyen biri, yapılan bu işin cesaretini zor değerlendirebilir. Türkiye, Kemal Paşa'nın yükselmesine kadar Osmanlı Hanedanının bir eseri idi. Bu hanedan, asırlarca süren tarihinde pek çok beceriksiz hükümdarlar verdi, birçok mücadeleler ve saray devrimleri yaşadı, pek çok sultan öldürdü ve öldürüldü. Ancak hanedana hiçbir zaman el uzatılmadı. Hatta Saltanat kaldırılınca, Osmanlı ailesine halifelik bırakıldı. Şimdi birkaç ay sonra tasfiye tam olarak gerçekleştirildi.

Halifelik sultanlar için sadece İslam dünyası üzerinde manevi bir nüfuz değil, aynı zamanda mutlak idareye dayanak aracıydı. Bu durum en belirgin şekilde Abdülhamit döneminde ortaya çıktı.

Ankara Hükümeti, Halifeliğin devamının rejim için tehlikeli olacağını düşünüyor. Rejimin sağlam temeller üzerine kurulmasına ihtiyaç var. Ülkedeki dini zümrenin bir gücü var ve bu zümre sağlam maddi temellere dayanıyor. Bu zümrenin etkisinin ortadan kaldırılması için maddi kaynaklarının kurutulması da gerekiyor. Bu yüzden sadece medreseler değil, vakıflar da kaldırılıyor.

Artık sultansız, halifesiz, softasız ve medresesiz bir Türkiye olacak. Laik bir devlet ve radikal bir Cumhuriyet olacak. Geçenlerde bir Türk gazetesi yazısını “Hoşçakal Doğu” olarak bitirmişti. Türkiye şimdi ulusallığını da koruyarak yüzünü Batı'ya dönüyor.”⁷⁴⁷

⁷⁴⁶ Stefan Savor Bobçev, “Kak, Koga i Zašto Premahnaha v Turtsiya Sultanata i Halifata (Türkiye'de Saltanatı ve Halifeliği Nasıl, Ne Zaman ve Neden Kaldırdılar)”, **Nauçen Pregled**, S. 2, Septemvri 1929, s. 20-21.

⁷⁴⁷ “Kray na Osmanska Turtsiya (Osmanlı Türkiyesi'nin Sonu)”, **Slovo**, S. 539, 7 Mart 1924, s. 1.

Gılıbov, Halifeliğin dini değil, tarihi bir müessese olduğu ve kaldırılmasının devrimci bir eylem değil, gerçek reform olduğu görüşüyle şunları yazmakta: “Bu ayın ilk günlerinde Türkiye Cumhuriyeti bir hareketle bir dizi dini reformlar yaptı. Şimşek hızıyla kabul edilen bu reformlar Müslümanların adetleri ve dinleri hakkında fazla bilgisi olmayan yabancılara bunları “devrimci eylemler” olarak niteleme bahanesi yarattı. Söz konusu reformlar İslam’ın dogmaları ile ideal bir uyum içindedir.

Pek çok yabancı ortadan kaldırılan Halifeliğin, İslam’ın ruhani bir müessesesi, yani Papalık veya Patrikhane gibi bir müessese olduğunu düşünüyor. Bunda hiçbir gerçeklik yok. Hristiyan ve İslam müesseseleri arasında hiçbir zaman bir benzerlik olmamıştır. Eğer olsaydı Halifelik böyle kolayca ortadan kaldırılamazdı.

Bir tarih müessesesi olan Halifelik, bugünkü Cumhuriyet Türkiye tarafından bazı sebeplerden dolayı ve de lüzumsuz görülerek ortadan kaldırılmıştır. Halifeliğin kaldırılmasını Urfa Milletvekili Hoca Şeyh Saffet Efendi’nin teklif ettiğini ilave etmeliyiz.

Yeni Türkiye’deki tüm yetkili çevreler; basın, üniversite, hukukçular bu reformları oybirliği ile onaylamakta. Bu yüzden şurası çok açık ki Türkiye’deki bu dini reformlar Ankara’nın emri ve kaprisleri sonucu yapılmış değil. Bunlar İslam’ın doğal evrim sürecinin sonucudur ve bu dinin dogmalarına uygundur. Gerçekte bu reformlar “devrimci eylemler” değil, gerçek reformlardır ve Türkiye böyle cesur yöneticilere sahip olmaktan memnundur.”⁷⁴⁸

Son halife Abdülmecit’in Türkiye’yi terk ettiği haberini veren Slovo, Abdülmecit’le ilgili görüşlerine yer vermekte: “Abdülmecit’in şöhreti hiç parlamasa da onun kaderinde oldukça dramatism var. Hayatını harem ve alkolün memnuniyeti içinde geçirmeyen Abdülmecit, en sempatik Osmanlı prenslerinden biriydi. O bir ressamdı ve en kültürlü Türk prenslerinden biri olarak kabul ediliyordu. Önceki Sultanın tahttan indirilmesinden sonra, Osman’ın kılıcını kuşanma sırası ona geldi. Ancak bir hanedanın günahlarının bedelini ödemek de ona kaldı. Sultan Mehmet’in Milli Mücadele’ye karşı tutumu Sultan Mehmet’i milliyetçilerin gözünde küçük düşürmüştü. Önce dünyevi sonra

⁷⁴⁸ G. D. Gılıbov, “Novite Reformi v Turtsiya (Türkiye’deki Yeni Reformlar)”, **Dnevnik**, S. 7290, 9 Mart 1924, s. 1.

da dini iktidardan mahrum edildi.”⁷⁴⁹ Slovo, Türk halkının bu reforma karşı çıkmadığına da dikkat çekmekte: “İstanbul’da Türk tarihinde böyle bir değişimin yaşandığı hiç bir şeyden belli olmuyor. Ne tartışan gruplar var ne de gazeteleri kapışan bir halk. İstanbul böyle ilgisiz ise diğer yerlerin nasıl olduğunu tahmin etmek zor değil.”⁷⁵⁰

Sınır dışı edilen Osmanlı hanedanına mensup bazı üyeler 8 Mart’ta Bulgaristan’ın Sofya istasyonundan geçmiştir. Haberi Utro gazetesi duyurmakta: “Dün Sofya’dan, başlarında 2. Abdülhamit’in oğlunun yer aldığı ikinci grup Türkiye’den kovulmuş Türk prensler geçti. Otuz kişiden oluşan bu gruptaki prensler fesli idi. Prensesler ise Avrupa modasına uygun kıyafetler giymişti. Halife başkanlığında geçen birinci gruba göre, bu gruptaki prensler daha dinç ve konuşkandı. Trenin Sofya’ya gelmesiyle birlikte peronlara inen prensler, buradaki bazı soydaşları tarafından karşılandı. Hepsi büyük bir kırgınlık içinde, Meclisin almış olduğu kararlar vatanlarından ayrılmanın acısını yaşıyordu.

Macaristan’dan sığınma hakkı isteyen bu prenslerin isteği kabul edilmiştir. Prensler, çocuklarını vatanperver ve askeri bir ruhla en iyi Macaristan’da yetiştirebileceklerini söylediler.”⁷⁵¹

Prensler, Bulgar gazetecilerin bir sorusu üzerine, Bulgaristan Türkleri ile ilgili de şu açıklamayı yapmıştır: “Bulgaristan’daki Osmanlı halkı büyük haklardan istifade ediyor ve Türkiye ve diğer ülkelerdeki soydaşlarından daha iyi ve daha özgür bir hayat sürüyor. Bu yüzden onlar her zaman burada kalmayı tercih eder. Ancak Türkiye, Bulgaristan’da bir huzursuzluk yaratarak, onların burada kalma konusundaki fikirlerini değiştirebilir.”⁷⁵²

Slovo yazarı N. Milev, “Başarabilecekler mi?” başlığı ile kaleme aldığı makalede, Halifeliğin, Şeriye ve Evkaf Vekaleti’nin kaldırılması ve eğitim ve öğretimin birleştirildiği Tevhidi Tedrisat Kanunu’nun kabulü kararlarını vererek, reformların kalıcı olup olmayacağı sorusuna yanıt aramakta. Milev yazısında şu görüşlere yer vermekte: “Türkiye’nin yapısı modern hale geliyor, tabi kendi spesifik bazı çizgilerini koruyarak.

⁷⁴⁹ Slovo, S. 540, 8 Mart 1924, s. 1.

⁷⁵⁰ Slovo, S. 540, 8 Mart 1924, s. 1.

⁷⁵¹ Utro, S. 4377, 9 Mart 1924, s. 1.

⁷⁵² Utro, S. 4377, 9 Mart 1924, s. 1.

Dini ve sosyal hayatta bu tür derin değişiklikler yapılırken, haklı olarak şu soru akla geliyor: Ankara reformcularının cesareti dayanıklı sonuçlar verecek mi? Bu soruya kısa süreli gözlemlerden sonra tam bir cevap vermek güç. Goethe'nin dediği gibi, şairi anlamak isteyen onun ülkesine gitmeli.

Türk siyasi ve sosyal akımlarının yurdu İstanbul değil. İstanbul'un mükemmel bir doğası, güçlü bir renk harmonisi var, ancak onun ruhu Türk değil, büyük oranda Levanten... oldukça sevimsiz. Türk'ün kalbi Anadolu'da, Ankara'da. Bugünkü Türkiye oradan öğrenilmeli.

Türkiye ulusal bir devlet ve ulusal bir politika takip ediyor. Türkler asırlardır yönetme sanatını çok iyi icra ediyorlar, halk da itaat etmeye alışık. Bu yüzden benim düşünceme göre Türkiye; enerjik, aydın, vatansever, milliyetçi entelektüeller elinde yönetildiği ve politikacılarla askerler arasında görüş birliği olduğu sürece en cesur reformlar bile direnişle karşılaşmadan kabul edilecektir. Şüphesiz memnuniyetsizlik ve homurtular olacak, ancak irtica sadece bir iç kriz ya da dışta yaşanan büyük bir başarısızlık durumunda ortaya çıkarak, bugünkü rejimi yıpratıp gözden düşürebilir.”⁷⁵³

Ahali adlı Türk gazetesi “Halife Meselesi” başlığıyla, Halifeliğin kaldırılması ve Osmanlı Hanedanının sınır dışı edilmesini savunarak şunları yazmıştır: “Türkiye’de Halifeliğin kaldırılmış olması milletimizin istikbali için çok ümitli bir hadisedir. Din ve dünya işlerinin hep bir arada görülmesi yüzünden millet işlerine birçok entrikalar karışıyor, çok defalar seller halinde kanlar dökülüyordu. Kerbela sahralarında bir damla suya dudak koymadan şehit edilen Hz. Hasan, Kur’an-ı Kerim üzerinde şehit edilen Hz. Osman, hep bu halifelik belasının birer zavallı kurbanlarıydılar.

Bugün İngilizlerin koltuğu altında yaşamaktan sıkılmayan hain Vahidettin de eğer halifelik kuvveti, halifelik sıfatı olmasaydı, nereden kuvvet bulup yalancı fetvalar çıkartarak, Anadolu’yu kurtarmaya çalışan kahramanlarımız üzerine saldıracak ordular hazırlayacaktı...

Düne kadar ne kadar fesatçılık yapılmış ise hep halifeliğin kuvvetiyle, hep din perdesiyle yapılmış, böylelikle de mübarek dinimiz daima leke ve pislikler altında gömülüp kalmıştı. Türkiye bütün bu milletin zararına olan işleri kökünden

⁷⁵³ N. Milev, “Turtsiya Sled Novite Reformi-Şte Spoluçat li? (Yeni Reformlardan Sonra Türkiye-Başarabilecekler mi?)”, **Slovo**, S. 543, 12 Mart 1924, s. 1.

temizleyebilmek için Halifeliği ellerinde menfaat maşası olarak muhafazaya çalışan Osmanlı sülalesini kaldırmakla, memleketten çıkarmakla, Peygamber Efendimizin emanetlerini ayak altında bırakmış olmuyor...

Cümlece malumdur ki halifeleri Hz. Muhammed (S.A.V) tayin etmemiştir. İlk halifemiz Hz. Ebubekir el sadık efendimiz bile ümmetin intihabı ile peygamber postuna geçmiş idi. Madem ki halife intihabı milletin irade ve arzusuna kalmış bir meseledir, işte Türk milleti de bu hakkını kullanarak, iki sene evvel intihab ettiği Abdülmecit Efendi'yi halletti ve bütün bu sülaleden halifelik sıfatını kaldırdı.

Bu sülalenin Türkiye'den çıkarılmasının çok doğru ve çok haklı olduğunu bilmek lazımdır. Çünkü Venizelos'un oğlu Bursa'da birinci Padişah ve sülalenin temel taşı olan mübarek Osman Gazi'nin mezarı önünde resim çıkarır, çizmelerini o mukaddes mezarın taşına vururken, bu sülale içinden tek bir fedakâr şehzade, bir fedakâr hanım sultan veya damat paşa çıkıp da "Ne yapıyorsun be alçak! Orada yatan benim dedemdir!" diye haykırmıyordu. Düşman süngüsü Anadolu'da yetim yavru karınları deşerken, bu sülalenin hiçbir şehzadesi veya damadı silahını sırtlayarak, Türk'ün kan ve can döktüğü siperlerde erkekçe dövüşmeye ve hiç değilse kapıları önünde İngiliz zabıtları geçen, hamamları içinde Yunan kopilleri yıkanan tantanalı saraylarının yüksek pencerelerinden kendisini denize atarak, kahramanca ölmeyi, kahpece yaşamaya feda edememişti.

Ecdadlarının ervah-ı mübarekeleri önünde zillet ve meskeneti bu dereceye kadar kabul ederek yaşamaya çalışmış bu miskinler sürüsünü, Türk'ün kan ve can pahasına kazandığı yaralı vatanından kovmak onun pek tabii hakkı idi ve Türk milleti bu sarih hakkını zamanında kullanmış olmaktan gayri bir şey yapamazdı...⁷⁵⁴

Her konuda olduğu gibi, Halifelik konusunda da Bulgaristan Türkleri'nin fikrini almayan Sofya Başmüftülüğü, Bulgaristan Türkleri adına yeni halife olarak Hicaz Kralı Hüseyin'i tanımış ve bir bildiri yayımlayarak, hocalardan hutbeleri sırasında halife olarak Kral Hüseyin'i anmalarını istemiş. Haberi veren Utro'ya göre Başmüftülük beş hocadan oluşan bir heyeti bu kararı bildirmeleri için Kral

⁷⁵⁴ "Halife Meselesi", **Ahali**, S. 103, 5 Nisan 1924, s. 1.

Hüseyin'in yanına gönderme kararı almıştır. Karar, Bulgaristan Türkleri arasında rahatsızlık yaratmış ve Türkler, Bulgaristan Dışişleri Bakanlığı'na müracaat ederek, heyetin gönderilmesine engel olunmasını talep etmiştir.⁷⁵⁵

Bobçev, Halifeliğin Osmanlı Devleti'ne geçiş tarihçesini anlattıktan sonra Halifelikle ilgili görüşlerine yer vermeye devam etmekte: "...Daha 1920'de İstanbul'daki Mecliste kabul edilen Misak-ı Milli'de şöyle deniyordu; Osmanlı Devleti'nin başkenti ve hilafet merkezi olarak İstanbul şehri her türlü tehlikeden uzak olmalıdır."

Büyük Millet Meclisi 1 Kasım 1922'de Saltanatı kaldırdı, ancak Halifelik varlığını korumaya devam ediyordu. Halifelik yanlıları - ki aralarında milliyetçiler de vardı - Halifeliğin korunması gerektiğini savunuyorlardı. Ancak Halifenin artık sadece dini yetkileri olacaktı. Bu durum bir yere kadar İtalyan Hükümetinin 1870'de Papa'ya koyduğu bir takım sınırlamaları hatırlatıyordu. Papa, gönüllü bir mahkum gibi Vatikan Sarayı'na yerleşti ve bu durum 1929'da kendisine tekrar dünyevi yetkileri tanınana değin sürdü.

Yeni seçilen eğitimli, bilgili ve dürüst Halife için içinde bulunduğu durum hiçbir şekilde sevindirici değildi. Onun tahta varis olma hakkı vardı, ancak kendisi kısa bir süre sonra dini yetkilerinden bile mahrum olduğunu anladı. Abdülmecit'in tüm İslam dünyası -Hindistan, Suriye, Mısır- ile temasta bulunmaya da hakkı vardı. Ancak gerçekte bu tür haklarını uygulayamıyordu. Ankara'nın dış ülkelerle temas edecek bir Dışişleri Bakanlığı mevcuttu. Yine aynı şekilde Halifenin din ve şeriat ile ilgili konularda Türk halkına hitap etme hakkı da vardı. Ancak Millet Meclisi ve Dışişleri Bakanlığı, egemenliklerini sarsacak bu tür faaliyetlere iyi gözle bakmıyordu. Bu durumda, Ankara'dan geçinmek için belirli bir nafaka alan Halifeye, Cuma günleri camilerde görünmek gibi önemsiz bir rol kalıyordu. Halifenin içine düştüğü bu küçük düşürücü durumun muhafazakarlar tarafından kabul edilmesi o kadar kolay değildi.

Saltanatı kaldıran Mustafa Kemal Paşa ve grubu bazı taktik nedenlerden dolayı Halifeliğin dini bir kurum olarak muhafaza edilmesini kabul etmişti. Ancak mücadele sona ermedi. Sorun Cumhuriyet'in ilanı ile da sürdü. Halifenin etrafına yeni rejim muhalifleri ve inkılap karşıtları toplanmıştı. Bunlar eski rejimin geri

⁷⁵⁵ **Utro**, S. 4414, 19 April 1924, s. 2.

getirilmesini istiyorlardı ve basınları da açıkça bu tezi savunuyordu. İstanbul'da "Tevhid-i Efkar" ve Anadolu'da "Sebil'ül Reşad" da ustalıkla propagandaya başladılar. Cumhuriyet'in ilanından sonra Lozan Antlaşmasının mimarı birinci Bakan İsmet Paşa: "Ülkenin içişlerine karışan her halifenin başını koparacağız" demişti. Büyük Millet Meclisi, Halifenin haklarını daha da sınırlandırarak, Halifeye verilen ücreti 100 bin liraya düşürdü.

Çoğu tarihi olayda olduğu gibi burada da Halifeye destek Türkiye dışından, İslam dünyasından geldi."⁷⁵⁶

Bobçev, Halife Abdülmecit'in ülkeyi terk etmesini de şu şekilde vermekte: "Ankara'dan İstanbul'a Abdülmecit'in ülkeden kovulduğu telgrafı yollanır. Bu sınır dışı edilme olayı dramatik bir şekilde gerçekleşir. Bir gün önceden Dolmabahçe Sarayı polis ajanları tarafından sarılır. Akşam 22:00 sularında saraya İstanbul Valisi ve Emniyet Müdürü gelir. Her yer karanlık. Ankara'dan gelen korkunç haberlerden sonra Halife dinlenmek için çekilmiş. Uyandırılan Halifeye sınırdışı edildiği yönündeki karar iletiliyor. Halife 2 gün daha hazırlanmak için kararın ertelenmesini rica ediyor, fakat bu isteği reddediliyor. Fenalaşan Halife bayılacak gibi oluyor. Ancak çok kısa sürede kendini toparlıyor ve masasındaki Türk ve yabancı gazeteleri işaret ederek: "Bakın burada ne yazıyor. Ben vatanıma hizmet ettim. Ben vatan haini değilim ve ölmeye hazırım. Buradan hiçbir yere gitmem" diyor. Vali, bunları okumaya vakti olmadığını, Ankara'nın emrinin kesin olduğunu belirterek, sabaha karşı yola çıkması gerektiği konusunda kendisini uyarıyor. Bir saat sonra Halife daha sakin. Hazırlıklar başlıyor. Hıçkırıklar ve ağlamalar arasında Halife: "Ben vatanıma ve dinime hizmet ettim... Tüm niyetim halkımın kurtuluşu ve mutluluğu için olmuştur ve öyle de olacak" diyor.

Sabah namazının kılınmasından sonra otomobiller geliyor. Halifeyi uğurlayan saraydaki herkes ağlıyor. Kendileri ile vedalaşan Halife'nin yanaklarından yaşlar süzülüyor ve sakin bir şekilde askerlere dönerek: "Hoşçakalın askerler" diyor ve eşi, kızı, oğlu ve birkaç kişi ile yola çıkıyor. Otomobiller çamur içinde Yedikule'den Yeşilköy'e geçiyor. Ne ilginç bir

⁷⁵⁶ Bobçev, **a.g.m.**, s. 18-19.

tesadüftür ki, 2. Mehmet bir Salı günü İstanbul'a girdi ve yine bir Salı günü son Halife İstanbul'u ebediyen terk etti."⁷⁵⁷

Halifeliğin kaldırılmasını eleştiren Açıksöz adlı gerici gazete de konu ile ilgili görüşlerine yer vermekte: "İttihat ve Terakki denilen menhus teşkilat, dahilde ve haricde meşrutiyet gölgesine iltica suretiyle takip eyledikleri dinsiz zihniyetleri, Halifeliğin alemşümül tesir-i diniyesini kırmış, alem-i İslamı gören kavim-i necip Arap inkisara uğramış, alem-i İslam'ı uçuruma yuvarlanmaktan kurtarmak için tevessül ettiği çareler yüzünden dine, vatana ve Halifeliğe bezlettikleri bunca fedakarlığa karşı, önce İttihat ve Terakki denilen çete sonra da millici namı alan laik Türkler tarafından Araplar Arabistan'da Kürtler Kürdistan'da kahr ve temdir olundular.

Rus'un pençesinden Halifeliği kurtaran İngiltere alem-i İslam'ın inhilalinin şahidi olduktan sonra Harb-i Umumi sonunda gözettiği aslan payını ele geçirmiş gibi idi. Kudurmuş kurt pençesinden kurtardığı kuzuyu hemen kendisi kurban edecekti. Bir mucize oldu. O, ne Sakarya ne de İnönü mucizesi, O, üç büyük devletin rekabetinden doğma mucize idi. İngiltere ve Fransa onu pay edemediler ve yine eski sahibine iade ederek Haliç'ten Çanakkale'ye kadar sıra ile yatan zırhlılar İstanbul afakını dumanlatarak savuşup gittiler. Alem-i İslam'ın dinen ve siyaseten merbut bulunduğu Halifelik kurtulmuştu. 300 milyon Müslüman canlanmış bütün mevcudiyeti ile ittihadı şitab etmekte iken, bir avuç dinsiz politikacı manasız bir taşkınlıkla o muazzam kürsi-i İslamı yıktılar. Bu kürsü mensupları tehcir edilmekle kalmadı, onlar iltica ettikleri topraklarda bile takip ve tard edildiler...

İngiltere'nin meşhur bir Başvekili Halifeliğin cihanşümül mevcudiyetini İngiliz İmparatorluğu için müstakbel bir tehlike addederek: "Bu milletin elinden ya Kur'an'ı ya kılıcı almalı" demişti. İngiltere bu emeline nail olmuştur demektir. Çünkü Halifeliğin sadık ümmeti cephelere koşarak bu iki mukaddes emaneti gasptan kurtardı, teslim etmedi, fakat zaferinden sonra kendilerini din namına sevk ve idare eden askeri emirleri -bugünkü laikciler- birinciyi teslim etti. Fakat Türkiye'nin kıymetini bilemediği kılıçtan daha keskin olan bu bayrak, tedricen

⁷⁵⁷ Bobçev, **a.g.m.**, s. 21-22.

düştüğü yerden kaldırılacak ve merkez-i hilafette bir gün yine dalgalanacaktır.”⁷⁵⁸

4. Latin Alfabeti'nin Kabulü

Osmanlı idaresi döneminde eğitimde tam bir karmaşa hüküm sürmüştür. Dini eğitim veren köy ve mahalle okullarını bitiren çocuklar yine dini eğitim veren medreselerde eğitimini sürdürmüştü. Bu okulların yanı sıra Batılı tarzda eğitim veren okullar, başaka milletlere ait kolejler ve daha sonra bazı pedagoji okulları da açılmış, ancak bunları birleştirecek ve koordine edecek bir kurum oluşturulmamış.

Cumhuriyet'in ilanından sonra eğitim ve öğretimin bir düzene sokulması zorunluluğu ortaya çıkmış. Halifeliğin kaldırıldığı 3 Mart 1924'te eğitimde birliği, laikliği ve ulusallığı temin eden Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilmiş. Tüm eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlanarak kozmopolit eğitim kaldırılmış.⁷⁵⁹

Eğitim reformunun Cumhuriyet rejiminin devamı için önemini vurgulayan Milev, Mustafa Kemal Paşa'nın özellikle eğitime önem verdiğini ifade ederek şunları yazmakta: "...Eğitim reformu bizim tasavvurumuzda çok açık bir şey değil, ne de önemli görünüyor. Ancak Türkler için esaslı öneme sahip. Dini okullar sayesinde İstanbul ve her yerde çok sayıda hoca binlerce gence fanatizmi telkin ediyor, maddi kültüre ve çağımızın sosyal terakkisine nefret aşıliyordu. Bu güne kadar muhafaza olmuş bu çevre ortadan kalkıyor. Tüm gençler liselere gidecek ve sadece lise eğitiminden sonra dini okullara girebilecek. Bazıları bu reformların dine karşı olduğunu iddia ediyor. Hiç ilgisi yok. Amaç sadece dini zümrenin etkisini ortadan kaldırmak. Mustafa Kemal Paşa yaptığı bir konuşmada: "Biz İslam dinine mensup olmaktan kutluyuz" dedi...

Eğitim ve öğretimin birleştirilmesi askeri okulları da etkiledi. Türkiye'nin bugünkü önde gelen yöneticileri asker kökenli. Eğer rejime yönelik bir tehlike gelecekse bu sadece ordudan gelebilir. Bu yüzden ordu siyasetten ayrılıyor. Bu durum Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Martta yaptığı tarihi konuşmasında da

⁷⁵⁸ **Açıksöz**, S. 5, 29 Haziran 1936, s. 1.

⁷⁵⁹ N. Milev, "Turtsiya Sled Novite Reformi-Reformata v Obrazovanieto (Yeni Reformlardan Sonra Türkiye-Eğitimde Reform)", **Slovo**, S. 542, 11 Mart 1924, s. 1.

belirtildi. Şer'îye Vekâleti ile beraber Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekâleti de tasfiye edilerek, Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisinin (Genelkurmay Başkanı) Bakanlar Kurulunun bir üyesi gibi Meclis oturumlarına katılımı da kaldırılıyor...”⁷⁶⁰

Eğitim ve öğretim alanında yapılan inkılaplardan en önemlisi de 1 Kasım 1928'de Arap alfabesinin yerine Latin alfabesinin kabul edilmesi olmuştur. Konuyu ilk kez N. Milev 11 Mart 1924 tarihli aynı makalesinde ele almakta: “... Türkiye’de Arap harflerinin kaldırılması da konuşuluyor. Gayet doğaldır ki bu reforma karşı bir muhalefet var. Ancak bu reformu gerçekleştirmeye çalışanların cesareti harikulade.

Arap alfabesi gerçekten Türk diline uygun değil. Çünkü Türkçe’nin, dini kitaplardan Türkçe’ye geçmiş pek çok kelime dışında, Arapça ile hiçbir ilgisi yok...” Milev, uzun uzun Arap alfabesinin Türk diline uygun olmadığı, öğrenilmesinin insanların önemli bir vaktini aldığını anlatarak, Latin alfabesinin kabulü ile öğretimde pek çok zorluğun aşılabileceğini belirtmekte.⁷⁶¹

Türkiye’de Latin Harflerinin kabul edileceğini duyuran Macarov, “Yeni Türk Reformu” başlığı ile şu görüşlere yer vermekte: “Bu reform şimdiye kadar yapılan reformlardan daha az radikal değil. Asırlardan beri Türk okur-yazar nüfusunun kullandığı Arap alfabesi, Gazi Mustafa Kemal’in emri ile Latin alfabesi ile değiştirildi. Türkiye’de hiç kimse bu durumu protesto etmedi. Çünkü Cumhuriyet’in Başkanı’ndan gelen her şey kutsal ve tartışmasız.

Türkçe’yi bilenler -ki bizde de Türkçe bilen çok insan var- bu reformun sonuna kadar uygulanması durumunda okur-yazarlık üzerinde olumlu bir etkisinin olacağını kabul edecekler.

Arap alfabesi sadece yabancılar değil, Türkler için de zor öğrenilen bir alfabe idi. Oldukça değişken olan Arap alfabesini bilenler bile, bir mektubu ya da yazıyı okurken zorlanabiliyordu. Sesli bir Arap harfinin beş-altı çeşit söylenişi var. Burada okuyucu cümlelerin anlamına göre okumalı ve gerçek söylenişini çözmeliydi. Bu yüzden bu metod ilk okullarda tatbik edilemiyordu. Ancak şimdi tüm bu zorluklar aşılarak, genç Türkler iki üç yılda okur-yazar olacak. Arap

⁷⁶⁰ Milev, **a.g.m.**, s. 1.

⁷⁶¹ Milev, **a.g.m.**, s. 1.

alfabesini ise dört beş yılda bile öğrenmek mümkün olmuyordu. Yeni alfabe ile Türkiye’de yaşayan yabancılar da Türkçe’yi daha kolay öğrenebilecekler.

Bu yeni reform Türkiye’yi Avrupa’ya biraz daha yaklaştıracak ve Türk halkı Batı medeniyetine daha kolay uyum sağlayacaktır.”⁷⁶²

Macarov, reformun kalıcı olup olmayacağı sorusunun da yanıtını aramakta: “Ancak yabancılar kendilerine şu soruyu soruyorlar. Acaba Türk halkının psikolojisi değişti, ya da burada sadece bir boyun eğme mi söz konusu? Bu reform, hükümetin dayattığı yere kadar mı gidecek? Bu konuda Avrupa kamuoyundaki görüşler değişik. Biz ne olursa olsun bu tür reformların Türkiye’nin hayatında derin izler bırakmadan geçemeyeceğini söyleyebiliriz. Mesela Türk kadını da ne olursa olsun artık hareme dönmeyecektir. Halklar biraz geri gitseler de tamamen aynı yere, ilk hallerine dönmezler.”⁷⁶³

Macarov, alfabe ve şapka reformu gibi yenilikleri din karşıtlığı gibi gösterenlerin farklı maksatlar peşinde olduğunu ifade ederek şöyle devam etmekte: “Türlere kutsal zannedilen bazı gelenekler ve değişmez dini kurallar böyle karanlık bir yolda yürümekten menfaati olan iktidarlar tarafından telkin ediliyordu. Bulgaristan’da askere alınan Türlere kalpak ve kasket taktırılırken nasıl büyük bir gürültü koptuğunu hatırlıyoruz. Bu başlıkların Müslümanların namaz kılmasına engel olduğu söyleniyordu. Bulgar hükümetleri, Müslümanların dini duygularının incitilmemesine özen gösteriyordu. Ancak itiraf etmeliyiz ki, bu tür nezaketler suiistimal edilmiş ve inançla ilgisi olmayan daha pek çok şey böyle tanıtılarak, devletlerin bazı insanca ve çağdaş önlemler alınması engellenmiştir. Gelecekte artık bu tür araçlardan istifade edilmeyeceğini umuyoruz. Gerçek dini ihtiyaçlarla bazı gizli maksatlar arasında daha bir sert bir ayırım yapılmalı. Bu bir devlet vazifesi.”⁷⁶⁴

Nauçen Pregled adlı dergi, “Türk Alfabesi” başlığıyla şunları yazmakta: “Her köklü yenilikte olduğu gibi bu yeniliğin de taraftar ve aleyhtarları ortaya çıktı.

Taraftar olanlar ilk olarak büyük bir tez ortaya koydular; “Türlükler olarak tamamen Batılı bir tarzda medenileşmeliyiz. Bu yoldan sapmadan, aydınlıkların

⁷⁶² İvan Macarov, “Novata Turska Reforma (Yeni Türk Reformu)”, **Slovo**, S. 1871, 5 Septemvri 1928, s. 1.

⁷⁶³ Macarov, **a.g.m.**, s. 1.

⁷⁶⁴ Macarov, **a.g.m.**, s. 1.

ocağı Batı'ya doğru ilerlemeliyiz. Okur-yazar olmak için eskiden 5-6 yıl öğrenim gerekirken, şimdi 5-6 ay gerekecek. Geçmişin her tür geleneklerinden kurtulmuş olarak, Arap yazısı bize gerekli değil. Bu yazı sadece ilerlememize engel olmuştur.”

Bazıları daha da ileri giderek şu görüşü ortaya attılar: “Türk ırkı Asyalı değil, Hint-Avrupalı. Bu ırk, Asyalı olan her şeye karşı mücadele etmiş. Bir kısım Türk'ün İslamiyeti kabul etmesine rağmen bu mücadele günümüze kadar devam etmiş.

Türklerin çöküşü, saf Türk kültürü (efsaneleri) terk edilip, “Asyalık” ulemalar vasıtasıyla medreselerde üstün hale geldiğinde başladı. Bu sebeple Türk tarihi asırlarca bir zifiri karanlık içinde geçti. Ancak şimdi her şey ortaya çıkıyor. Şimdi dünya Türk halkının ne kadar güzel, asil ve nazik olduğunu görebilir...”⁷⁶⁵

Dostluk, Latin Harfleri reformunu eleştirerek şu ifadelerle yer vermekte: “Bir akşam üzeri sermest olan kafalar birden bire Gülhane Parkı'ndaki gazinoda bir anda Latin harfleri belasını Türkiye'nin başına musallat etmek emir ve kararını verdiler...

Dört seneden beri Türkiye'de yetişen Müslüman yavrucaklar ne Allah'ı ne dinini ne de peygamberinin kim olduğunu bilmiyorlar. Öğretenleri de yoktur...

Türk lisanı bir Şark lisanıdır. Arapça, Acemce, Türkçe, binlerce kelime yüzyıllarca seneden beri Türkçeleştirilmiş. Edebiyatı, mazisi, ananesi, tarihi, ilmi, irfanı olan büyük ve çok güzel bir lisan hasil olmuştu. Bu lisan bir şark lisanıydı. Binaenaleyh Garbe mahsus harfler onun bünyesini bozuyor.

Latince, Müslümanlarca bin üç yüz senede yapılmış eseri unutturacak, beş on sene sonra ecdadının, dedelerinin, babalarının eserlerini okuyup tedkik edecek, onları anlayabilecek bir Müslüman genci bulunmayacaktır.”⁷⁶⁶

Doğru Yol Gazetesi, V. Şanov tarafından “Mir” gazetesinde “Yeni Türkiye Niçin Latin Harflerini Arap Harflerine Tercih Ediyor” başlıklı bir makalesini aktarmakta. Makalede, eski Türkçe'nin bazı yabancı kelimelerin yanlış telaffuzuna neden olduğu görüşüyle şunları yazmakta: “... Arap harflerinin

⁷⁶⁵ S. S. Bobçev, “Latinska Azbuka-Turska Narodna Azbuka (Latin Alfabeti-Türk Milli Alfabeti)”, **Nauçen Pregled**, S. 1, Yanauri-April 1929, s. 23-25.

⁷⁶⁶ **Dostluk**, S. 232, 25 Haziran 1933, s. 1.

hususî yazılma şekilleri ve Arapça'nın Türk edebî dili üzerindeki şiddetli tesiri çok defalar bazı ecnebi kelimelerin telaffuzunda tuhafıklara ve gülünçlüklere badi oluyordu. Türklere bazı ecnebi kelimeler hakkında öyle yazılıp okunmayacağı ihtar edildikçe, onlar cesaretle; "Böyle kaleme gelir, böyle şiveye gelir" diye cevap veriyorlardı...

Daha Bitolya (Manastır) da idadi sıralarında iken biz Bulgar talebeleri, tarih, coğrafya ve diğer dersler arasında ecnebi adları doğru telaffuz ettiğimiz için, Türk muallimler ile aramızda münakaşalar çıktığını hatırlarım. Mesela biz Ptolemeos, Aristotel, Pleven adlarını, Türkçe'de kabul edildiği gibi acayip şekilde "Batlamios, Astotil, Pilevne" okumaya icbar ediliyorduk. Bunların hepsi daha uyanık Türkler üzerinde de fena tesirler yapıyordu...

Şimdi Latince ile Türkler "kiral" yerine "kral", "Ustoyan" yerine "Stoyan" vs. kelimeleri kolayca yazıp okuyabilecekler, yeter ki lisanlarında benimsemiş elan iki samit harfi getirerek mutlaka bir sadalı harf getirmek suretiyle verilen ahenkten kurtulsunlar. Bu suretle kelimelerin alındığı lisanında olduğu gibi "tiren" yerine "tren", "giram" yerine "gram" okuyup yazacaklardır.

Yeni Türkiye lisan ve tahrirde esaslı ıslahat husule getirmek arzusu ile Latin harflerini kabul etti. Arap harfleri her ne şekilde ıslah edilirse edilsin, halk ve genç Türk talebesinin çok güç benimseyebileceği birçok Arap ve Acem kelimelerinden temizlenmiş saf Türkçe'nin, Arapça harflerle okunup yazılması imkansızlığı birçok tecrübeler ile sabit olduğundan Latin harflerinin kabulü mecburiyeti husule gelmiştir.

Müceddit Mustafa Kemal Atatürk'ü Latin harflerini kabule din aleyhtarlığı sevk etmemiştir. Türk ilim adamları Cumhuriyet Türkiye'sinin de medeni dairesine girmesini temin ve kendi kültürlerini Avrupa kültürü ile birleştirmek ihtiyacı kemale erdiğini gördükleri için Latin harflerini kabul etmişlerdir."⁷⁶⁷

Doğru Yol'un da "Harf Meselesi" başlığı ile görüşleri şu şekilde: "Arapça dediğimiz, İslamiyet'ten çok evvel çeşitli dinlere mensup Sami milletlere hizmet etmiş harflere dini süs ve kudsiyet atfetmek kadar ilme, irfana arka dönmek tasavvur olunamaz.

⁷⁶⁷ Doğru Yol, S. 146, 8 Şubat 1937, s. 2.

Harf şartları gösterir alelade birer şekilden başka bir şey değildir. Hangi harf şekli bir dili kolay ve tam ifade ederse o dil ile konuşanlar o harfi benimser millileştirir.

Harf işini din işi gibi göstermek dini tahkir, dini kendi kanıklığına alet etmektir. Davasını müsbet, el ile tutulur, gözle görülür delail ile ispatlar aciz güruhun bu hallerine acımdan başka yapılacak bir şey yoktur.

Biz İslamiyete Kur'an ve Hadis ile inanmış, iman etmiş Müslümanlarız. Hurafelere, efsanelere, israiliyata, gayretkeşliğe nefretle bakarız. Türk samimi Müslümandır, arasında dine karşı guluv etmiş zümre yoktur.”⁷⁶⁸

5. Atatürk ve Türk Kadını

Her tür haklardan yoksun Türk kadınının içinde bulunduğu durum, daha Cumhuriyet dönemi öncesi tartışılmaya başlanmış, ancak bu konuda hiçbir ciddi adım atılmamış. Sadece zengin kadınlara bir yere kadar eğitim hakkı tanınmıştır.⁷⁶⁹

Cumhuriyet'in ilanı ile beraber Mustafa Kemal Atatürk'ün de desteği ve öncülüğünde, kadının toplumdaki konumunun düzenlenmesi ve iyileştirilmesini sağlayacak reformlar yapılmıştır. Kadına; kılık-kıyafet serbestisi, değişik mesleklerde çalışma, seçme ve seçilme gibi medeni, siyasi ve sosyal pek çok haklar bu dönemde tanınmış ve saygın bir konum kazandırılmıştır. Türk kadınının içinde bulunduğu olumsuz durumu dile getiren Bulgar basını en çok “harem” konusundan bahsetmiştir.

1924 tarihli Utro ve Slovo gazeteleri ise, Cumhuriyet dönemi Türk kadını ile ilgili şunları yazmakta: “İslam dünyasında büyük bir devrim gerçekleşiyor. Avrupa milletleri savaş sonrası sorunlarla boğuşurken Doğu'da büyük bir değişimin adımları atılıyor. Bu değişimde kadınlar gözardı edilemezdi. Türkiye'de asırlık haremeler yok oldu. Türkiye artık bir Cumhuriyet. Türk dergilerinde kadınların yüzü açık. İstanbul ve Ankara'nın siyasi toplantılarında da yer alan kadınlar, toplum içinde eşleriyle beraber dolaşıyorlar, ⁷⁷⁰ baloya gidiyorlar, sokağa çıkıyorlar, tramvay ve gemilerde seyahat ediyorlar, otomobile biniyorlar ya da kasiyer olarak mağazalarda çalışabiliyorlar. Ancak tüm

⁷⁶⁸ Doğru Yol, S. 169, 21 Mayıs 1937, s. 3.

⁷⁶⁹ Slovo, S. 3808, 12 Mart 1935, s. 1.

⁷⁷⁰ Utro, S. 4328, 10 Yauari 1924, s. 2.

kadınların böyle olduğu söylenemese de, bugün Türk kadını Avrupalı kadınla eşit olmaya çabalıyor. Türkiye'nin geleceği açısından kadının serbestisi tam bir sosyal reform."⁷⁷¹

Bulgaristan'daki bazı Türklerin kadınlara tanınan serbestiyi eleştirdiklerini yazan Hasip Saffeti, "Beyhude Telaşlara Karşı" başlıklı yazısında şu görüşlere yer vermekte: "Diyorlar ki İstanbul kadınlarından bir kısmı barlara, dans salonlarına gidiyor, erkeklerle raks ediyormuş ve bunu kendilerine serbestlik verildiği için yapıyorlarmış. Bizim kadınlar da serbest bırakılırsa aynı şeyi yaparlarmış..."

Biz de soruyoruz, Türk erkekleri asırlardan beri barlardan ve dans salonlarından çok daha fazla yerlere serbestçe girip çıkmak hakkını ve istedikleri kadınla tanışmak ve gezmek salahiyetini hangi kitaptan ve ahlaktan alıyorlar?...

Zaman ve muhit tesirlerine kendini kaptırmamak için insanın ya dünyaya gelmemesi veya her şeye karşı gözlerini kapayıp kulaklarını tıkaması lazımdır. Bugün hepimiz, hatta en yaşlı olanımız bile kendilerinden öncekiler gibi düşünmüyoruz. Bu tabii bir kaidedir. Olmaz diyenlere soracağız, hani o eski kıyafetleriniz? Çakşır ve mintanın yerine niçin pantolon ve setre kullanıyorsunuz? Cübbeleriniz niçin moda daha yakın. Eski Türkler başlarına kuzu derisinden kalpaklar, keçeden külahlar giyerlerken daha sonrakiler neden bunları terk ederek Rumlardan fesi almışlar?...

Bugünkü şerait içinde yaşayan kadınlardan kırk sene evvelkiler gibi düşünmesini, eskiler gibi giyinmesini ve hareket etmesini istemek, kadınların ellerine ve ayaklarına zincir vurmak, gayri tabii, gayri ahlaki ve gayri insani bir istibdad değil de nedir?"⁷⁷²

Dnevnik'te "Türkiye'nin Avrupalılaşması" başlıklı bir yazıda Anadolu'nun doğu çehresini yitirdiği görüşüyle şunlar yazmıştır: "Efsanevi ve fantastik Doğu meraklılarının Anadolu'yu Avrupa'dan ayıracak bir şeyler bulamayacakları günler yakın. Başta Mustafa Kemal, bugün Anadolu'yu idare eden insanlar ne pahasına olursa olsun Doğu kültürünü Batıninki ile değiştirmekte kararlı. Ve işte bu şekilde Anadolu artık doğulu çehresini yitiriyor. Eğer Pierre Loti hayatta

⁷⁷¹ Slovo, S. 555, 26 Mart 1924, s. 1.

⁷⁷² Hasip Saffeti, "Beyhude Telaşlara Karşı" Deliorman, S. 126, 3 Mart 1925, s. 1.

olsaydı bu duruma ne derdi? Türk doğu dehası karşısında boyun eğen bu Fransız yazar, bir Fransız'dan ziyade bir Türk gibi öldü. Onun ideal doğu tipi - Eyyüb- artık modern Türkiye'de yaşamıyor. Artık kadın feraceleri yok ve hiçbir erkeğin eşini ferace giymeye zorlamaya hakkı yok. Çok eşliliğe izin verilmeyen ülkede efsanevi haremleden de bir iz yok.”⁷⁷³ Kadının durumunu değiştiren ve iyileştiren en önemli gelişme 17 Şubat 1926'da Medeni Kanun'un kabulü olmuştur. Kanunla, tek eşlilik getirilmiş, boşanma, miras vs. gibi haklar kadına da tanınmıştır.⁷⁷⁴

Kanun'un, 4 Ekim 1926'da yürürlüğe girmesi dolayısıyla Zora, “Haremler Yok Oluyor” başlıklı bir makalede, Medeni Kanun'u Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı en büyük reformlardan biri olarak değerlendirmekte: “Şimdiye kadar her Türk erkeği istediği zaman boşanabiliyor ve dörtten fazla olmamak koşuluyla eşler alabiliyordu. Artık boşanmalar sadece mahkeme kararı ile gerçekleşebilecek ve boşanmada kanunen kadın ve erkeğe eşit muamele yapılacaktır. Çok eşliliğin suç kapsamına girdiği ülkede bunun ihlâli durumunda beş yıla kadar hapis cezası öngörülmekte. Dini kanunlara göre önceden kızlara evlenmek için verilen 14 yaş sınırı da 18'e çıkarılmıştır.”⁷⁷⁵

Zora, muhafazakâr çevrenin Kanun'a karşı olduğuna da dikkat çekmekte: “Nüfusun ileri görüşlü kesimi bu reformu kutlarken, çoğu kişi, özellikle de yaşlı kesim bu reformun iyi yönlerini değerlendiremiyor. Bu durum bugün (3 Ekim) bir kez daha görüldü. Kanun yürürlüğe girmeden İstanbul'da 300'den fazla kişi eski kanuna göre evlilik için izin almak istedi. 50 civarında imam gün boyu nikah kıymakla meşguldü. Çok kişinin bu yeni kanunu içlerine sindiremedikleri görülmekte. Ancak Türk kadını bu yeni kanunu heyecanla karşıladı. Yarından itibaren kötü muamele gören, aldatılan, eşleri tarafından kendilerine bakılmayan kadınlar boşanabilecekler. Tek sözle Türkiye'de haremler yok oluyor.”⁷⁷⁶

Atatürk döneminde Türk kadını pek çok meslek alanlarında çalışma hakkı kazanmıştır. Bulgar basınının üzerinde en çok durduğu avukatlık mesleğidir. Türkiye'deki kadınların avukatlık mesleğini icra edecekleri haberini duyuran

⁷⁷³ “Poevropeyçavaneto na Turtsiya (Türkiye'nin Avrupalılaşması)”, **Dnevnik**, S. 7761, 15 Oktomvri 1925, s. 1.

⁷⁷⁴ **Zora**, S. 2185, 10 Oktomvri 1926, s. 3.

⁷⁷⁵ **Zora**, S. 2185, 10 Oktomvri 1926, s. 3.

⁷⁷⁶ **Zora**, S. 2185, 10 Oktomvri 1926, s. 3.

Slovo, “Türk Kadınının Azat Edilmesi” başlığı ile; “Türkiye hızla modernleşmekte, beş yıl önce Türk kadını sokağa başı açık çıkmaya cesaret edemezken, bugün Türkiye’de bayan avukat, doktor ve mühendisler var.”⁷⁷⁷ şeklinde yazmakta.

Konu ile ilgili Dnevnik de şunları yazmakta: “Türkiye, kadınlara avukat olma hakkını vermek konusunda Bulgaristan’ın önüne geçti. Bulgaristan’daki kadınlardan sayıca az olsa da, Türkiye’de kadınlar diğer meslek alanlarında artık temsil ediliyor. Ülkede şu an 10 bayan hekim var. İstanbul Üniversitesi’nde 30 hukuk 20 de tıp ve kimya okuyan kız öğrenci var. Bu Türkiye için büyük bir başarı. Birkaç yıl önce peçeyi atan Türk kadını, onu bambaşka bir konuma sokan katı Türk adetlerini de terk etti. Türkiye’de hanım hekimler çok aranmakla birlikte düne kadar hanım avukatlar için iş sahası oldukça güçtü. 1922’de açılan Hukuk Fakültesi mezunu bayan öğrenciler, sistemli mücadeleleri neticesinde avukat olarak çalışma hakkını kazandılar.”⁷⁷⁸

Dnevnik, Türk kadınının toplumsal hayatta eriştiği konuma yer verdiği bir yazısında şunları yazmakta: “Acaba tarihte kadının toplumsal hayattaki konumunun Türkiye’deki gibi büyük bir sıçrayış yaptığı bir ülke ve devir daha var mıdır? Kadın bugün eriştiği konumunu, bir savuruşla asırların kökleşmiş gelenek-göreneklerini ve alışkanlıklarını, dahası ilahi kanun tarafından mecbur edilmiş düzeni yıkan Mustafa Kemal Paşa’nın sağlam reform eline borçlu.

Türk kadınının yeni döneme başlayışından bu yana 6 yıl geçti. O zamana kadar kadın asırlardan beri eşinin evinde basit bir eşya veya köle gibiydi. Toplumsal hayattaki konumundan hiç bahsetmeyelim. Kadın bir nevi ev eşyası idi. Dini kanun erkeğe 4 eşe kadar eş sahibi olma hakkını veriyordu, paşa ve büyük adamlara ise daha fazla. Gerçi son zamanlarda ekonomik şartlar bu dini kanunu biraz sınırlandırmıştı. Bir ev ihtiyacı olan kadını erkek, istediği gibi değiştirebilirdi. Erkek eşinden memnun mu değil, ayrılmak mı istiyor, usul son derece basit ve merhametsizce idi. Erkek boşanırken hiçbir nafaka vermeye mecbur değildi. Kadın çok sık olarak sokakta görünmemeliydi. Sokakta ve toplumsal mekanlarda başı örtülü olmalıydı. Eski kanun kadının ancak nefes almasına izin veriyordu. Ve işte aniden özgürlük! Tamamıyla Avrupa kadınının

⁷⁷⁷ Slovo, S. 1680, 16 Yanuari 1928, s. 1.

⁷⁷⁸ Dnevnik, S. 8821, 1 May 1928, s. 1.

özgürlüğü! Türk kadını özgürlüğe tam olarak alışamadı. Özgürlüğün yeni havası tam olarak teneffüs edilemiyor. Ancak Türk kadını iş hayatına çok çabuk uyum sağladı. Binlerce genç kız değişik kurumlarda, bankalarda, ticari yazıhanelerde, mağazalarda vs. çalışıyor. Artık çok sayıda doktor, diş hekimi, gazeteci, hatta avukat hanımlar var.”⁷⁷⁹

Türkiye’de kadınlara tanınan kılık-kıyafet serbestinin Bulgaristan’daki Türk kadınlarını da etkilediği görülmekte. Kadına tanınan hakları eleştiren Türkiye karşıtları, Bulgaristan’daki kadınların da bu tür haklardan yararlanmasına karşı çıkmakta. 150’liklerin yayın organı İntibah, şunları yazmakta: “Mektepten çıkan her genç, her muallim asri olmak, terakki etmek için kadınların açılmasını, erkeklerle kol kola sinemaya çıkmasını, göğüs göğse dans oynamasını istiyor ve bunu her vesile ile terviç ediyor.

Müslüman kadının tesettürü kat’i ve sarih ayetlerle emredilmiştir. Terakki, Müslümanlığın, Kur’an’ın kat’i desturlarını yıkmak, tanımamakla mı olur? Haydi farz edelim çarşafı atarak kadınları çarşaftan sıyırdık. Bunun terakki ile ne alakası var? Bugün çarşafı atan kadınlarımız pek çoktur. Bunlarda terakki namına ne görüyoruz. Çarşafı atan Türk kadınlarının zevk ve sefa alemlerinde gezmekten başka ne düşüncesi oluyor? Bunlara neden meydan veriyoruz?”⁷⁸⁰

19 Nisan 1930 tarihli Utro, Türk kadınlarının belediye seçimlerine katılma hakkı elde ettikleri haberine yer vermekte.⁷⁸¹ Cumhuriyet döneminde kadın haklarını savunan Türk Kadın Birliği adında bir cemiyet kurulmuştur. Vasil Tabakov, Türk Kadın Birliği’nin kadınlara siyasi hakkın verilmesindeki önemli rolüne değinerek şunları yazmakta: “On yıl önce gölgelenmiş hilâl, bir akşam Ankara semalarında bir parça Türk gökyüzü bulduğunda, ezilmiş iyi yürekli halkın kurtarıcıları bu halka insani özgürlüğünden başka ruhi özgürlük de bahşettiler. Bunun sonucunda pek çok kültürel kalkınma faaliyetleri arasında “Türk Kadın Birliği” de kuruldu. Önceleri bu birlik, kendilerine özgürlük bahşedenlere minnettarlığını göstermek ve annelik vazifesi dolayısıyla da çocuklarına vatanseverlik duyguları aşılacak dışında bir amaçları yoktu. Ancak bu durumun kendileri için noksan olduğunu görerek, ilerlemiş ülkelerdeki gibi

⁷⁷⁹ **Dnevnik**, S. 8875, 6 Yuli 1929, s. 1.

⁷⁸⁰ **İntibah**, S. 51, 15 Nisan 1930, s. 2.

⁷⁸¹ **Utro**, S. 6200, 19 April 1930, s. 1.

siyasi eşitlik için de faaliyette bulunmaya başladılar. Ve uzun mücadelelerden sonra da bilindiği gibi Meclis büyük çoğunlukla kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkını tanıdı. Vaktiyle ise Türk kadınının böyle bir hakka sahip olması fikri erkekler tarafından alaya alınıyordu.

“Türk Kadın Birliği” bu ilk zaferi dolayısıyla özel bir gösteri programı hazırladı.” Tabakov, Sultan Ahmet ve Taksim meydanlarında yapılan kutlamalara ve “Türk Kadın Birliği” Başkanı Latife Bekir Hanım’ın konuşmasına yer vermekte.⁷⁸²

Zora, “Bir Zamanlar ve Şimdi Türk Kadını” başlıklı bir yazıda Mısır Hidivi Abbas Hilmi’nin eşi ve Osmanlı Hanedanından Prenses Cavidan Hanımın bazı açıklamalarına yer veriyor. Cavidan Hanım o dönemde İngiltere ve Amerika’da çok popüler olan “Harem” adlı kitabın da yazarıdır: “Bir zamanlar ülkede çağdaş ve modern bir şeyi adlandırmak için “alafranga” kelimesini kullanıyorduk. Ancak dindar ve muhafazakar kesim için bu hoş bir şey değildi. Alafranganın anlamı Fransa ve Avrupa’ya mahsus değil de, İslam gelenek ve adetlerine karşıt bir şeydi. Bu, bir kötülük, hain bir hastalık olarak görülüyordu. Alafranga ve alaturka zıt iki şeydi. Ancak alafranga zevk çoktandır bizdeki çok şeye yerleşmişti. Evlerimiz, mobilyalarımız, giyimimiz vs. Avrupa örneğindeydi. En muhafazakar ve dar görüşlü kadın ve erkekler bile son Avrupa modasına uygun giyiniyordu. Tek fark erkekler hâlâ fes taşıyor, kadınlar ise dışarı çıkarken güzel Paris kıyafetleri üstüne ipek siyah tesettür giyip peçe takıyorlardı. Haremlerde tel örgüler ardında “alafranga” kelimesi neredeyse özgürlükle eşdeğeri. Genç nesil daha Abdülhamit zamanında devrimci bir ruhtaydı. Daha o zaman yaşlı hanımlar genç kızları arkadaşları ile dolaştıkları, alış verişe ve pazara gittikleri, okudukları için eleştiriyorlardı. Gençler ise bu durumdan memnun değildi ve özgürlük için daha şiddetli arzu duyuyorlardı. Her hanım yüzünü başka bir erkeğin görmemesi için saklıyordu. Gün battıktan sonra ise dışarıda kadın görmek zaten mümkün değildi. Bir bayana sokakta eşi, erkek kardeşi ve yetişkin oğlu eşlik edemezdi. Kadın sosyal hayattan tamamen mahrumdu. Okuyup öğrendiğini pratikte uygulayamıyor ve bu onu daha da üzüyor ve hayal kırıklığına uğratiyordu. Bir zamanlar böyleydi, ancak bugün durum değişti. Bu

⁷⁸² Vasil Tabakov, “Pobedniyat Praznik na Turkiyata (Türk Kadınının Zafer Bayramı)”, **Dnevnik**, S. 9108, 19 April 1930, s. 1.

noktaya gelene kadar köprünün altından çok suların akması gerekiyordu. Çoğu insan için imkansız olanı Mustafa Kemal başardı...”⁷⁸³

Yuridiceski Arhiv adlı hukuk dergisi, yeni Türk Medeni Kanunu’nu incelediği bir makalede şunları dile getirmekte: “Son yılların reformlarının merkezinde şüphesiz Mustafa Kemal Paşa Türkiyesi yer alıyor. Kemal Paşa’nın en önemli hizmetlerinden biri de şeriat hukukunun kaldırılarak yerine İsviçre hukukunun kabulü oldu. İslam hukuku bugün Romanya, Yugoslavya, Bulgaristan ve Yunanistan’daki Müslümanlar arasında hâlâ tatbik edilmekte...”

Türkiye çok az bir değişiklikle 1907’deki İsviçre Medeni Kanunu’nu kabul etti. Bugün Türk kadını artık pek çok haklardan mahrum değil. Kadının hukuki durumu önemli bir derecede iyileşmiş durumda. Özel hayatındaki pek çok sınırlamaların kalktığı Türk kadının zamanla bazı genel ve siyasi haklar da elde edeceği düşünülüyor. 20 Nisan 1924’teki Türk anayasası bu konuda sessiz kalıyor. Bu anayasaya göre kadınların seçme hakkı yok. 3 Nisan 1924’teki avukatlarla ilgili kanunda da kadınların avukat olup olamayacakları ile ilgili hiçbir şey belirtilmiyor.

İsviçre Kanunu’nda olduğu gibi erkek ailenin reisi. Kadın mesleğini eşinin açık ya da sessiz rızası ile icra ediyor. Eşinin bunu kabul etmemesi durumunda kadın noterden (İsviçre kanununda mahkemeden) bu hakkı alabilir. Bu kanuna göre kadın eşinin soyadını taşımakta, ancak eşinin milliyetini taşıyıp taşımayacağı konusunda kanun sessiz kalmakta.

İslam hukukuna göre Müslüman bir erkek gayri Müslim bir kadınla evlenebilirken, Müslüman bir kadın gayri Müslimle evlenemezdi. Bu emrin ihlalinin cezası sert idi. Bu yasağın devam etmesi yönünde genel bir kanaatin olmasına karşın bugün bu engel ortadan kaldırılmış durumda.”⁷⁸⁴

Medeni Kanun’u eleştiren Dostluk gazetesinde ise ilginç ifadeler yer verilmekte: “Türkiye’de kanunu medeni diye bir kanun yapıldı. Bu kanun Franklardan alındı, şer’i mahkemeler kaldırıldı. Müslüman kadınının nikahı belediye dairelerinde kıyılmaya başlandı. Mesele o kadar alevlendi ki, biz laikiz! diye Müslüman kadınının Hristiyan erkeklerle evlenmesine müsaade edildi. İş aldı yürüdü, ateş saçağı sardı. Belediye dairelerindeki nikah memurları Apostol

⁷⁸³ Zora, S. 3792, 22 Fevruari 1932, s. 8.

⁷⁸⁴ Yuridiceski Arhiv, S. 5-6, May-Yuni 1932, s. 545-549.

ve Ayşe kadının, Hristo ve Fatma hanımın nikahlarını kıymaya başladılar. Tabi bu onlara ait bir iştir. Günahı ve vebali yapanlarıdır. Bize sadece için için ağlamak düşer. Elhamdülillah Bulgaristan'da böyle şeyler olmadığı gibi Müslümanlarımızın hamiyeti diniye ve gayreti İslamiyeleri emsali safsatalara meydan vermez ve asla da vermeyecektir!"⁷⁸⁵

5 Aralık 1934'te Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından kabul edilen bir kanunla, Türk kadınına milletvekili seçme ve seçilme hakkının verilmesi üzerine sonra Özdilek gazetesi, "Türk Kadınları Fransız Kadınlardan Daha Serbesttir" başlığı ile Arap bir hukukçunun Suriye "El Ahrar" gazetesine verdiği şu açıklamaları sayfalarına taşımakta: "Türkiye'de hayal ve hatırdan geçmeyen bir kadın intihabı vardır. Türk kadını Fransa'da emsalini görmediğim bir hürriyetle iş sahasına atılmıştır. Türk kadını Fransız kadınının rüyasında bile göremeyeceği hukuka malik olmuştur. Türk kadınının mahkemelerde hakimlik makamı işgal ettiğini gözümle gördüm ki, Fransa'da Fransız kadınının böyle makamı işgal ettiği şimdiye kadar vaki olmamıştır. Türk genç kızlarını mekteplerde ve büyük resmi geçitlerde izciliğe iştirak eylediklerini, polis taharri memurluğu gibi umum emniyetin vazifeleri ile memur olduklarını müşahade ettim ki, bunu Fransa'da görmedim. Keza, Türk kadınının resmi dairelerde, umumi müesseselerde, ticaret yerlerinde ve bankalarda büyük mevkiler işgal ettiğini müşahade ettim. Bu suretle Türk kadını hayatın birçok sahalarında tahammül faaliyet, ilim ve vukuf noktai nazarından erkekten daha aşağı olmadığını ispat etmiştir."⁷⁸⁶

Slovo, "Yeni Türkiye'de Kadın" başlıklı yazıda, kadına yönelik yapılan tüm köklü reformların Mustafa Kemal Paşa'ya ait olduğunu vurgulamakta: "Büyük Petro gibi Mustafa Kemal de kadının azat edilmeden, Türk yaşayış tarzının yenilenmesinin ve halkın klerikalizmin ölü aguşlarından kurtulmasının mümkün olamayacağını biliyordu. Ancak önceden hazırlanmamış bir zeminde, kadının özgürlüğünün sadece onun isteği ile yapıldığı söylenebilir mi? Hayır! Tabi olayı harem, tesettür vs. gibi şeylerden bağımsız düşünürsek...

Türk kadını daha Sultan Abdülhamit döneminde bir şeyler öğrenmeye başladı. Başka bir hayat için zincirleri kırmaya başladı. Avrupa kökenli düşünceler sefaretler, Rum, Ermeni ve Yahudi kadınlar vasıtasıyla giriyordu.

⁷⁸⁵ **Dostluk**, S. 232, 25 Haziran 1933, s. 1.

⁷⁸⁶ **Özdilek**, S. 28, 20 İkinci Kanun 1934, s. 1.

Aristokrat kadınlar Genç Türk hareketinde yer alarak hayatlarını riske atıyordu. İktidara gelen Genç Türkler Müslüman din adamları ile kavga etmek istemiyorlardı ve kadının azat edilmesi ile ilgili hiçbir şey yapmadılar, hatta çok eşliliği bile yasaklamadılar, haremleri, feraceyi kaldırmadılar. Onlar sadece bir yere kadar zengin Türk kadınlarına eğitim hakkı vererek onları teskin ettiler. Tüm imkan sadece bir eğitim almakla sınırlıydı. Kadınlara yönelik yapılan tüm radikal reformlar Mustafa Kemal'e ait. Türk kadını sadece medeni değil, aynı zamanda sosyal haklar da elde etti. Önüne ilkokuldan üniversiteye eğitim kurumlarının kapıları sonuna kadar açıldı. Geçen sene İstanbul Üniversitesi'nde 320 bayan öğrenci vardı. Seçme ve seçilme hakkı kazanan Türk kadını Meclise 17 milletvekili gönderdi.”⁷⁸⁷

Zora, Fransız “Tan” gazetesinde Lui Revil tarafından yazılmış bir makaleden bazı bölümleri “Ailede ve Toplumda Türk Kadının Yeri-Mustafa Kemal Atatürk'ün Bizzat Müdahalesi” başlığıyla aktarmakta. Lui Revil yazısında, Cumhuriyet yönetiminin kadına pek çok haklar tanıdığına, ancak Türk kadınının da bu hakları talep etmeyi bildiğine dikkat çekerek şunları yazmış: “Daha 1908 Genç Türk devrimi sırasında bazı cesur insanlar Türk kadının içinde bulunduğu katlanılmaz durumu protesto ettiler. Eşinin diğer eşleriyle haremde kapalı kadın, ergenlik çağından itibaren ne saçını ne de yüzünü “efendisi”nden başka kimseye gösteremezdi. Ancak 1923'den itibaren bazı haklar için başlayan hareketler sonucu bir kadın teşkilatı “Kadın Halk Fırkası” adı altında doğdu. Daha sonra da, “Türk Kadın Birliği Cemiyeti” kuruldu. Bu cemiyet entelektüel ve burjuva çevresi kadınlarından oluşuyordu. Feminist hareket yeni ilan edilen Cumhuriyet'ten de destek buldu. 17 Şubat 1926'da Medeni Kanun'la çok eşlilik yasaklanarak, erkeğin küçük bir olayda kadını boşaması önlendi.

Düzenlenen resmi davetlerden birinde subayların dans etmedikleri Mustafa Kemal'in dikkatini çekerek bunun nedenini sormuştur. Davet edilen bayanların dans etmeyi reddettiklerini öğrenen ev sahibi kızarak, bunun askeri üniformaya hakaret anlamına geldiğini belirtmiştir.

Türkiye'de 1927'de yabancı bir erkekle ilk evlilik gerçekleşti. Dul bir Türk bayan İtalyan asıllı bir mühendisle evlendi. Durum ülkede skandal yarattı.

⁷⁸⁷ Slovo, S. 3808, 12 Mart 1935, s. 1.

1934'teki genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkı elde eden Türk kadını, bugün araba direksiyonunda, üniversitede, plajlarda, kısacası her yerde özgürce hareket ediyor. İşinde de eşine rakip durumdaki Türk kadının gelecekteki başarısı yine kendisine bağlı olacak.”⁷⁸⁸

E. TÜRKİYE'DE MUHALEFET

1. Siyasal Muhalefet

a. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (17 Kasım 1934)

Düşman işgali altındaki toprakları kurtarmak için Milli Mücadele döneminde Mustafa Kemal Paşa'nın etrafında toplanan komutanlar, zaferin kazanılmasından sonra yeniler ve eskiler olarak iki gruba ayrılmış. Eskiler; Kazım, Ali Fuat, Refet Paşalar gibi 1919 yılından itibaren, yeniler ise; İsmet ve Fevzi Paşalar gibi 1920'lerde Milli Mücadeleye katılanlardır. 1923 yılı sonlarında Mustafa Kemal Paşa'nın özellikle İsmet Paşa lehindeki tavrı diğerlerinde huzursuluğa neden olmuş. 1924 Ekiminde Milli Mücadeliyi yapan kadrodaki ayrılık dikkate değer boyutlara ulaşmış ve bunun neticesinde önce Kazım Paşa ardından Ali Fuat Paşa askerlikten istifa ederek milletvekili olarak göreve devam etme kararı almıştır. Olayı komplo olarak değerlendiren Mustafa Kemal Paşa askerlerin siyasi faaliyetlerini sınırlandırma kararı vererek, o döneme kadar hem milletvekili hem de askerlik görevini yapan komutanlardan sadece askerliği ya da milletvekilliğini seçmelerini istemiş.

Milletvekilliği görevini tercih eden Kazım Karabekir, Ali Fuat Paşa, Refet Paşa ve Rauf Bey daha sonra Halk Fırkası milletvekilliğinden istifa ederek 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırka'yı kurmuştur.⁷⁸⁹

Türkiye'de Halk Fırkası'na mensup bazı kişiler tarafından yeni bir fırkanın kurulacağı ile ilgili ilk haber, Mayıs 1924'teki Refet Paşa'nın milletvekilliğinden istifası ile Ahali gazetesinde verilmekte. İstanbul basınının olaya partizanlık rengi verdiği ifade edilen yazıda, yeni bir fırkanın kurulması fikri olumlu karşılanarak, bunun herhangi bir tehlikesinin olmadığı görüşüyle şunlar yazmakta: “Refet Paşa'nın hem askerlikten hem mebusluktan istifası herkesi düşündürdü. İstanbul gazeteleri bu gibi haberlerin Anavatan'dan uzak illere ne

⁷⁸⁸ Zora, S. 5578, 30 Yauuari 1938, s. 5.

⁷⁸⁹ Tuncer Baykara, **Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, İzmir 1996, s. 121-123.

acı ve kötü tesirler yapacağını akla getirmeyerek, işe kuvvetli bir fırkacılık, bir partizanlık rengi verdiler.

Gerçi bu hareket doğrudan doğruya hükümete karşı muhalefet etmek, ayrı bir cephe teşkiline çalışmak demektir. Şu kadar var ki, bu suretle hükümete karşı bir taraf teşkil etmek Türkiye'nin ikbal ve saadetine asla zarar getirmez. Esasen karşı tarafı, muhalif tarafı olmayan hükümetlerde zulümler hiçbir zaman eksik olmaz, haksızlıklar hiçbir zaman az olmaz.

Bizim samimi kanaatimize göre başta Ali İhsan Paşa, Refet Paşa, Rauf Bey gibi yüksek vatanperver inkılapçılarımız bulunan kuvvetli bir muhalefet fırkasının vücuda gelmesi asla zararlı bir iş değildir.

Vaziyet henüz layıkıyla anlaşılamiyor ise de, bizim tahminimize göre işte zerre kadar tehlike yoktur. Yalnız kuvvetli ümid ve istikbal ihtimalleri vardır, çünkü adaletin kovulduğu yerlerden, zülümkârlıklar fışkırır...⁷⁹⁰

Dnevnik,"Türkiye'de Sultan Olacak" başlığı ile "Chicago Tribun"den aktardığı bir yazıda, yeni parti kuracak şahısların saltanat yanlısı olduğu kanaati ile şunları yazmakta: "Türkiye'de saltanat yanlıları tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya karşı bir mücadele başlatılmıştır. Bu mücadelenin başında önemli askeri kumandanlar yer almakta. Rauf ve Bekir Sami Beyler, Fuad ve Kazım Karabekir Paşalar gibi bazı önemli kişiler bu muhalefetin başında yer almakta. Muhalifler meclisin feshedilerek, Mustafa Kemal Paşa'nın vekilliğine son verilmesini ve Osmanlı Hanedanından olmayacak bir kişiye saltanatın iade edilmesini istiyorlar.

Türkiye'deki hocalar, saltanatı ortadan kaldırarak, dini okulları kapatan Mustafa Kemal Paşa'nın politikasından memnun değiller ve her yerde Cumhuriyet'e ve Başkanı'na karşı faaliyetler yürütmekteler."⁷⁹¹

Slovo, Halk Partisi mensuplarının yeni partiye karşı oldukları ve muhalifler arasında da görüş ayrılıkları olduğunu belirtmekte: "Halk Partisi üyeleri yeni partiye karşı düşmanca bir tutum içinde. Onlar, muhalif parti yandaşlarının gizli niyetler beslediklerini ve Cumhuriyet'e bağlılıklarından şüphe duyduklarını söylüyorlar.

⁷⁹⁰ "Refet Paşa'nın İstifası", **Ahali**, S. 112, 23 Mayıs 1924, s. 1.

⁷⁹¹ **Dnevnik**, S. 7488, 8 Noemvri 1924, s. 1.

Halk Partisi içindeki muhafazakar bazı hocalar Halk Partisi'ni terk edenlerden cesaret alarak yeni bir parti kurmak isteğinde. Çünkü ılımlı muhafazakarlar hocalarla birleşmek istemiyor. Sivas milletvekili Ali Turgut ile Dersim milletvekili Feridun Fikri Bey, muhafazakarların yeni partiye girmesi durumunda partiden ayrılarak yeni bir parti kuracaklarını söylemişler. İktidar partisinden kovulan bir üye, ülkede dört ayrı partinin oluşacağını belirtmiştir. Partilerden bir tanesi hocalar tarafından, ikincisi sarıksız muhafazakarlar mesela Vehbi ve Zeki Beyler gibi, üçüncüsü ise ılımlı terakkiciler tarafından kurulacak.”⁷⁹²

Slovo yeni partinin programını da vermekte: “Bilindiği gibi iki gün önce Türkiye’de Terakkiperver Cumhuriyet adıyla yeni bir parti kuruldu. Türkiye’de ilk kez bir muhalefet teşebbüsünde bulunuluyor. Yeni parti, programında tüm dini inançlara ve kişisel özgürlüklere saygılı olduğunu ilan ediyor. Partinin her türlü despotizm ve oligarşiye de muhalif olduğunun belirtildiği programda, idari dairelerde ademi merkezîyetçi idare usulü savunuluyor.”⁷⁹³

Zora’ya göre parti programının ilk sırasında ekonomik kalkınma yer alıyor. Ayrıca parti mecliste yüksek bir iktisat kurulunun kurulmasını ve yabancı sermayenin işletmelerde teşviki ile gümrük tarifelerinin azaltılmasını öngörüyor. Parti içte toplumun görüşünü, dışta da dış ülkelerin güvenini kazanmak istemekte.⁷⁹⁴

Halk Fırkası’ndaki görüş ayrılıklarına değinen Slovo, şunları yazmakta: “Eğer önceden değilse de, Halifeliğin kaldırılması sırasında Mustafa Kemal’in kurduğu partide işlerin pürüzsüz olmadığı biliniyordu. O günden sonra artan görüş ayrılıkları neticesinde önemli şahıslar -Gazi’nin ilk iş birlikçileri- ondan ayrıldı ve muhalefet olarak belirdiler.

Bu şahıslar İsmet Paşa’ya yönelik de bir muhalefet içerisindeydi. Ancak İsmet Paşa’ya muhalefet, Mustafa Kemal Paşa’ya muhalefet demektir.”⁷⁹⁵

İsmet Paşa’nın istifa ettiği haberini de duyuran gazete: “Muhtemelen bu muhalefetin yumuşatılması ya da etkisiz hale getirilmesi için yapıldı. Ancak

⁷⁹² Slovo, S. 743, 18 Noemvri 1924, s. 1.

⁷⁹³ “Krizata v Angora (Ankara’da Kriz)”, Slovo, S. 744, 19 Noemvri 1924, s. 3.

⁷⁹⁴ “Protiv Mustafa Kemal i Negovata Partiya (Mustafa Kemal ve Partisine Karşı)”, Zora, S. 1632, 27 Noemvri 1924, s. 3.

⁷⁹⁵ Slovo, S. 748, 24 Noemvri 1924, s. 3.

krizin bununla aşılip aşılamayacağını söylemek güç. Krizin gelişimi, Kazım Karabekir ve arkadaşlarının partiden ayrılmalarının orduda da parçalanma getirip getirmeyeceğine bağlı olacak”⁷⁹⁶ yorumunda bulunmakta.

Zora konu ile ilgili şunları yazmakta: “Milli mücadeledeki başarının en önemle müsebbibi Mustafa Kemal Paşa'nın adı tüm ülkede milli bir şiar gibi dolaşıyordu. Mustafa Kemal, devletin en yüksek makamına seçildi. O, bunu gerçekten hak etti. Ancak bugün sanki şu soru da akla geliyor; sadece o mu yaptı, peki ya Kazım Karabekir, Refet, Fuad ve Rauf Beyler? Bir başka soru daha sorulmakta; bugün ülkeyi yönetenlerin politikaları nedir ve bu politikaları ile ülkeyi nereye götürüyorlar? İşte her Türk'ün bugün kendine sorduğu sorular bunlar. Haklı veya haksızlar, bu başka mesele.

Genel Kurmay Başkanı Fevzi Paşa ve ikinci derecede iki üç general hariç, Türkiye'nin ünlü şahsiyetleri bugünkü hükümete muhalif. Bu mücadele şimdilik sadece parlamentoda yürütülmekte. Bazı milletvekilleri hükümet çoğunluğundan kopmakta. Düne kadar 5-6 Genç Türk dışında parlamentoda muhalif vekillerin olduğu bilinmiyordu. 280 vekilden oluşan hükümet partisinden 60 vekil yeni kurulan Terakkiperver Cumhuriyet yanlısı, 20 civarında da muhafazakar hoca bulunuyor. Bu hocalar da muhalefete yakın. Çoğunluk hâlâ hükümet yanlısı; ancak buna rağmen hükümet durumdan emin değil, çünkü her geçen gün hükümet partisinden vazgeçenler var.”⁷⁹⁷

Deliorman gazetesinde Mahmut Necmettin tarafından yazılan makalede, yeni bir fırkanın kurulması “şayan-ı şükran” bir adım olarak değerlendirilmekte ve Halk Fırkası çevrelerindeki rahatsızlık yersiz görülmekte: “Son zamanlarda Türk matbuatı genç Cumhuriyet'in tarihine geçecek kıymetli şayan-ı şükran bazı hadiseler kaydetmektedir.

Halk Fırkası'nın Rauf ve Adnan Beyler'le Kazım Karabekir, Refet ve Ali Fuad Paşalar gibi kıymetli ve başlıca mühim azaların fırkadan istifa ederek, yeni bir fırka teşkil etmeleri ve böylece çalışmak istemeleri, başta Dahiliye Vekili Recep Bey olduğu halde, Halk Fırkası mensubiyetinde büyük ve lüzumsuz bir heyecan ve telaş uyandırmıştır.

⁷⁹⁶ **Slovo**, S. 748, 24 Noemvri 1924, s. 3.

⁷⁹⁷ **Zora, a.g.m.**, s. 3.

Hakimiyet-i milliyenin en mütakamil bir idaresi olan Cumhuriyet devrinde hiç şüphesiz ki Türk parlamentosunda yek diğerini murakabe edecek fıkraların doğması muceb-i memnuniyettir. Esasen Cumhuriyet de bunu emreder.

Biz parti hırslarına, yaldızlı sandalyelere göz dikmeyecek ve yalnız vatan kavgasıyla meclisteki milli ve vatani vazifelerine samimi ve hukuki bir Türk gibi ifa edecek herhangi bir fırkanın doğmasını şiddetle temenni ederiz ki, bu alem-i medeniyete karşı Türk dünyasının teceddüde attığı çok mühim ve mübrem adımlardan biri olmak dolayısıyla şayan-ı şükrandır.”⁷⁹⁸

İsmet Paşa Hükümetinin istifasını duyuran Dnevnik, Türkiye’de muhalefetin güçlendiği yönünde Fransız “Journal” gazetesinin yorumlarına yer vermekte; “...İçte çok büyük zorluklarla mücadele etmek zorunda olan diktatör idareye karşı bir reaksiyon kaçınılmazdı. Çünkü Yunanlıların mağlup edilmesi, Türkiye’de reformların uygulanmasından daha kolaydı. Halifenin kovulmasıyla içteki durum daha da güçleşti.

Bariştan bu yana gizlenen birikmiş tüm memnuniyetsizlikler, Genç Türklerin eski faaliyetçileri tarafından kullanıldı. Çoğu, Kemalistlerin arasına gizlice girerek uygun zamanın gelmesini beklediler. Şimdi muhalif bir parti kurma zamanlarının geldiğini düşünüyorlar. Muhalefetin önderi Rauf Bey savaş zamanı Kemalist yöneticilerden biri olarak belirmişti. Kemal Paşa halkın kendisinden kopuşunu durdurmak istiyor. Bu yüzden İsmet Paşa’nın istifasından sonra idareyi Fethi Bey’e teslim ediyor. Fethi Bey, Cenevre’de Musul’la ilgili Türk tezini layıkıyla savunmuş akıllı bir diplomat.”⁷⁹⁹

Rumeli gazetesi de Terakkiperver Cumhuriyet Fırka’nın kuruluşunu şu şekilde değerlendiriyor: “...Türkiye inkılap kahramanları omuzlarına yükledikleri vazifeyi canlı, çabuk ve alabildiğine cesaretle yerine getirdikten sonra yapıcılık devrine girdiler. İşte asıl büyük ve aşılması zor olan yol dönümü buradan başlıyordu. Gerçi bu içinden çıkılmaz yolda da inkılabın kuvvetli evlatları az ehemmiyetli adımlar atmadılar değil. Memleketin çeşitli bucaklarına demiryolları döşenmeye başlandı, mektepler açıldı, fabrikalar kuruldu. Fakat doğan bütün bu parlak güneşlere rağmen halk şikayetlerini arttırıyor, gazeteciler hep bir ağızdan seslerini perde yükseltip haykırıyorlar. Acaba bütün bu feryatlar birkaç

⁷⁹⁸ Mahmut Necmettin, “Şayan-ı Şükran Adımlar”, **Deliorman**, S. 113, 27 Teşrinisani 1924, s. 1.

⁷⁹⁹ “Krizata v Turtsiya (Türkiye’de Kriz)”, **Dnevnik**, S. 7504, 29 Noemvri 1924, s. 1.

gazetenin yahut münafık adamın teşvikinden mi ileri geliyordu? Hiç şüphe yok ki hayır. İşte Terakkiperver Cumhuriyet isimli yeni fırkayı doğuran bu sebebini bulamadığımız hoşnutsuzluktan başka bir şey değildir.

Bu şikayetlerin memleketin halâskârlarına dokunan hiç bir tarafı yoktur ve olamaz. Ancak eldeki idare, alet ve kanunlarında eksiklikler vardır ve bunlar tamamlandığı gün feryad kesilecektir.

Yeni fırka bunlardan bazılarını tamamlayacağını halka ilan etti ve eski ana fırkadan ismine daha açık ve manalı bir şekil vererek gönüllere ümit serpti...

Türkiye inkılabı bugün en tabii yol dönümünün üzerine gelmiştir. İkisinin de yolu açık olsun."⁸⁰⁰

Ancak Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Şeyh Sait isyanında tahrik edici rol oynadığı ve insanların dini duygularını kendi siyasi amaçları için kullandığı gerekçesiyle 3 Haziran 1925'te kapatılmıştır.⁸⁰¹

b.Serbest Cumhuriyet Fırkası (12 Ağustos 1930)

1929'da tüm ülkelerde etkisini gösteren ekonomik kriz Türkiye'yi de etkilemiş ve halk Hükümete yönelik şikayetlerini artırmış. Ülkedeki noksanlıkları Hükümetin bazı icraatlarına ve tek partinin varlığına bağlayan Türkiye'nin Paris Büyükelçisi Fethi Bey, Mustafa Kemal Paşa'ya gönderdiği mektupta, Hükümetin iç, dış, ekonomi politikalarını eleştirmiş.⁸⁰²

Serbest Cumhuriyet Fırka'nın kuruluşu fikrinin Türkiye'nin Paris Büyükelçisi Fethi Bey ile Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa arasında teati edilen mektuplarla ortaya çıktığını açıklayan Slovo, mektupları şu şekilde vermekte: "Türkiye'nin Paris Büyükelçisi Fethi Bey, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'ya bir mektup göndermiştir. Fethi Bey mektubunda, Türk hükümetinin iç, dış ve ekonomik politikalarını eleştirmekte.

Fethi Bey, Hükümet üyelerinin takdire şayan gayret ve iyi niyetlerine karşın ülkedeki noksanlıkları tek partinin varlığına bağlıyor. Yeni bir muhalif parti kurmayı tasarladığını belirten Fethi Bey, mektubunun sonunda Cumhurbaşkanı'ndan konuyla ilgili görüşünü bildirmesini rica ediyor."⁸⁰³

⁸⁰⁰ Rumeli, S. 11, 3 Kanunvevel 1924, s. 1.

⁸⁰¹ Slovo, S. 901, 5Yuni 1925, s. 3.

⁸⁰² Slovo, S. 2445, 11 Avgust 1930, s. 3.

⁸⁰³ Slovo, S. 2445, 11 Avgust 1930, s. 3.

Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın, yeni partinin "laik Cumhuriyet" prensibi üzerinde yürüteceği faaliyetlerinin hiçbir engelle karşılaşmayacağına dair Fethi Bey'e güvence verdiğini yazan Slovo, Mustafa Kemal Paşa'nın Fethi Bey'in mektubuna verdiği şu cevabı aktarmakta: "Laik bir Cumhuriyet prensibi üzerinde uzlaşma içinde olduğumuzu yeniden memnuniyetle tespit ediyorum. Ben politik hayatta sadece bu esasını arıyorum. Yeni bir partinin parlamentoya girmesi ve milleti ilgilendiren konularda serbest müzakerelerin yapılması Cumhuriyet'in esaslarından biridir. Bu yüzden sizin politik mücadele hayatına girmenizi olumlu karşıyorum."⁸⁰⁴

Bulgar basını yeni parti kurma fikrinin kime ait olduğu sorusuna yanıt aramakta. Utro'ya göre yeni partinin kurulma fikrinin kime ait olduğu önemli değil. Önemli olan Mustafa Kemal Paşa'nın bu fikri onaylaması: "Yeni bir parti fikrinin ilk Fethi Bey mi yoksa Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından mı ortaya konduğunu tam olarak bilemiyoruz. Ancak öyle veya böyle Cumhurbaşkanı tamamiyle olgun görünerek bu fikri geniş güveni ile taltif etti.

Olay, sıradan bir anayasal parlamento ölçüsündeki bir olay olarak görülemez.

Devletin başı, Fethi Bey'in İsmet Paşa Hükümetini tenkidine gizli olarak destek vererek, Hükümet Şefi İsmet Paşa'yı istifaya sürüklemekten, bu teşebbüsün başarılmasına yardım ediyor."⁸⁰⁵

Slovo, yeni parti kurma fikrinin Mustafa Kemal Paşa'ya ait olduğunu açıklamakta.⁸⁰⁶

Hristo Silyanov tarafından "Türkiye'deki Yeni Parti" başlığı ile yazılan makalede; Türkiye'deki düzen, Mustafa Kemal Paşa'nın emsalsiz kahramanlığı sayesinde kurulmuş özel ve orijinal bir düzen olarak değerlendirilmekte. Silyanov yazısının devamında konu ile ilgili görüşlerini aktarmakta: "Özel bir rejim ve yaşayış tarzına sahip devletlerin, bazı eski Batı Avrupa demokrasilerine benzemeleri çabuk ve kolay gerçekleşemez.

Türkiye için sevindirici olan devletin başının sadece radikal değişikliklerle değil, aynı zamanda ülkedeki tabii ilerlemeyi sağlayacak vasıtalarla da

⁸⁰⁴ Slovo, S. 2446, 12 Avgust 1930, s. 3.

⁸⁰⁵ Utro, S. 6292, 13 Avgust 1930, s. 1.

⁸⁰⁶ Slovo, S. 2446, 12 Avgust 1930, s. 3.

uğraşmasıdır. Belli ki Cumhurbaşkanı kendi davasını güçlendirecek ileriye yönelik böyle ciddi bir adım atıyor. Diğer yandan kendisi herhalde şimdiye kadar uygulanan bazı metodların değiştirilme zamanı geldiğini ve ülkede ikinci bir siyasi gücün gerekliliğini sezdi. Yani yönetimdeki Halk Partisi'ni değiştirebilecek bir siyasi gücün gerekliliği.

Kemal Paşa, Fethi Bey'le yaptığı bir konuşmasında, daha genç yaşlarından beri demokratik sistem prensiplerine cevap veren çok partili bir hayatın en heyecanlı taraftarlarından olduğunu söylemiştir. Mustafa Kemal'in bu sözleri gelecekte daha içerikli bir parlamentarizme işaret ediyor.⁸⁰⁷

Zora, konu ile ilgili bir Alman gazetesinin görüşlerine yer vermekte: "Mustafa Kemal Paşa'nın partisinin diktatörlüğü yine Mustafa Kemal'in kendisi tarafından uzaklaştırılmakta. Yeni bir partinin kurulması sürpriz oldu. Aslında Mustafa Kemal daha bir yıl önce güvendiği arkadaşları önünde normal bir parlamenter sisteme geçilmesi gerektiğini ifade etmişti. Mustafa Kemal Paşa, kurduğu demokratik Cumhuriyet'in, İsmet Paşa yönetimi altında bir diktatörlüğe dönüştüğünü görüyor ve tedirgin oluyordu. Çünkü bu durum, bizzat kendisinin yurtdışında "diktatör" olarak anılmasına sebep oluyordu. Mustafa Kemal Paşa gelecekte, en azından dış dünyaya karşı, partiler üzerinde duracak."⁸⁰⁸

Silyanov, iki parti arasında kızışan mücadeleyi şu şekilde aktarıyor: "İki parti arasındaki savaş kızışıyor. Fethi Bey'in İzmir'deki ilk tecrübesi, partinin samimi başlangıcını hatırlatmayan olaylara neden oluyor. Akdeniz'in bu en büyük limanına gelen Fethi Bey, halkı iki kampa bölünmüş ve birbirine karşı tüyleri kabarmış buldu. Tahrikin yatışması için birkaç gün geçmesi gerekiyordu. Gösteriler ve karşı gösteriler, vuruşmalar, denize atılan polisler, liman işçilerinin grevi..."⁸⁰⁹ Silyanov, yazının devamında halkın büyük çoğunluğunun iktidar partisinden olan memnuniyetsizliğinin sebeplerini dile getiriyor: "İlkel bir ziraat ülkesi olan bu ülkede, yıkım savaşları, tahribatlar, radikal reformlar, dünya ekonomik krizinin etkisi, vergi yükü, kaçınılmaz hatalar, uzun süren yönetim... Tüm bunlar birikti ve memnuniyetsizlerin sayısı artarak, muhalif bir zeminin

⁸⁰⁷ Hristo Silyanov, "Novata Partiya v Turtsiya (Türkiye'deki Yeni Parti)", **Slovo**, S. 2454, 21 Avgust 1930, s. 1.

⁸⁰⁸ **Zora**, S. 3338, 23 Avgust 1930, s. 1.

⁸⁰⁹ Hristo Silyanov, "Opozitsionnoto Brojenie v Turtsiya (Türkiye'de Muhalefet Galeyanı)", **Slovo**, S. 2470, 10 Septemvri 1930, s. 1.

oluşmasını hazırladı. Ve adeta sanki Gazi'nin yeni bir partinin kurulmasına izin vererek bu partinin halk kalabalıklarını sürüklemesi bekleniyordu.

Fethi Bey, vergi sisteminde reform, yabancı sermaye ile işbirliği, Batı Avrupa ile daha fazla yakınlaşma, Milletler Cemiyeti'ne katılım, ulusal azınlıklara daha fazla tolerans fikirlerini savunuyor. Onun eleştirileri dünya ekonomik krizinden sonra ülkenin pek de pembe olmayan finans ve ekonomik durumunda tasvip buluyor. Fethi Bey'in bu politikası için bugün hiçbir risk yok. Ancak bu, ileride İsmet Paşa ve onunla hem fikir olanların kararlı mukavemeti ile karşılaşmayacağı anlamına da gelmiyor.”⁸¹⁰

Utro, iki parti arasındaki mücadeleyi şu şekilde aktarıyor: “Fethi Bey, Hükümetin ekonomi ve finans politikalarını eleştirirken, demiryolu inşası politikasına da dokundurmalarda bulunmuş. İsmet Paşa da bu eleştirilere Ankara-Sivas demiryolu açılışında bir konuşma ile cevap vermiştir.

İsmet Paşa, demiryolu yapımının zaruri olduğunu vurgulayarak, mükemmel bir savunma yapmış. İstiklal Savaşı'nı örnek gösteren İsmet Paşa, Ankara'dan öte demiryolu olmaması sebebiyle düşmanın kovulmasının aylarca sürdüğünü, demiryolu inşalarının askeri ve ekonomik açıdan gerekli olduğunu belirtmiştir. Türkiye'de muhalefet, Hükümetin Avrupa ülkelerinden neden borç alma yoluna başvurmadığını eleştirirken, Hükümet de bu tür anlaşmalar sağlamak için imkan bulamamayı mazeret ediyor.

İsmet Paşa, parlamenter geleneklere sahip bir ülke yöneticisi gibi konuşuyor: “Ben iktidar düşkünüm değilim. İktidardayım çünkü halkın mümessilliği güvenine seviniyorum. Eğer bir gün halk mümessillikten beni azat ederse, bana dinlenmem için imkan vereceğinden dolayı teşekkür etmekten başka bir şey yapmam. Malum değişim Cumhurbaşkanı'nın şahsi takdirine bağlı olacak. Hararetle yapılan gösteriler ülkedeki halet-i ruhiyeden uzak, ancak anlamsız değil. Devlet reisinin onayı ile bir baraj açıldı ve bundan sonra hiçbir kuvvet tarafından kapatılamaz.”

⁸¹⁰ Silyanov, **a.g.m.**, s. 1.

Türkiye parti savaşlarına beklenmedik bir hızla girdi. Yeni partinin iktidar koşusunda, şüphesiz tüm parti yönetimlerinde olduğu gibi, acımasız ve ihtiraslı mücadele manzaraları sergilenecek.”⁸¹¹

“İntibah” gazetesi de Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın kurulmasından sonra Türkiye’deki durumu aktararak şu yorumlarda bulunmakta: “Türkiye’de yeni başlayan fırka mücadeleleri şiddetli bir safhaya girmiştir. Halihazır Hükümetin idaresinden usanan halk, kendilerini kurtaracak zanniyle teşkil etmekte olan Serbest Cumhuriyet Fırka’ya her tarafta büyük nümayişlere zahir olmakta ve akın akın girmekte devam ediyorlar.

Ahalinin yeni fırkaya karşı gösterdikleri teveccüh ve rağbeti çekemeyen Hükümet, her tarafta şiddetli tazyiklere, tehditlere ve hatta tevkiflerle halkın yeni fırkaya karşı olan temayülâtını kesmek istiyorsa da izmihlale doğru sürüklenmesi karşısında kükreyen efkar-ı umumiyyeyi teskine muvaffak olamamaktadır.”⁸¹²

İkonomiçeska Borba, Mustafa Kemal Paşa’nın bir muhalefet yaratma denemesinin içten olmadığı ve yeni bir parti kurmadaki amacın, İsmet Paşa’ya sadık Halk Partisi’nin etkisini azaltmak olduğu görüşüyle şunları yazmakta: “Gazi Mustafa Kemal Paşa, Fethi Bey ve İsmet Paşa. Bunlar Türkiye’nin politik merkezinde yer alan üç şahıs. Burası ikili diktatörlüğün ülkesi. Daimi diktatör Mustafa Kemal Paşa, Fethi Bey ve İsmet Paşa ise yer değiştirmekte.

Mustafa Kemal Paşa, Türkiye’yi Batılılaştırmak isteyip, Batı’nın sermaye ve tekniğini beklerken, İsmet Paşa halkın kendi gücüne güveniyor. Türkiye, İsmet Paşa’nın etkisi ile şimdiye kadar Batı’nın finansal desteğinden kaçınmıştır.

Halk Partisi İsmet Paşa’ya o kadar sadık ki, Mustafa Kemal Paşa kendi amaçları için bu partisiz tek bir adım atmasının imkansız olduğunu bildiğinden, Halk Partisi’nin etkisini azaltmak amacıyla yeni bir parti meydana getirdi. Esasında idarede birlik prensibi bertaraf edilmiş değil. Kontrol edilerek muhalefet yapan ikinci partinin, birinci partinin etkisini azaltma amacı var. Yani ikilik prensibi esasında birlik prensibi içeriyor. Yeni partinin kurulması parlamentarizm meselesi değil, aksine parlamentarizmin kaldırılması içindir.

⁸¹¹ **Utro**, S. 6309, 3 Septemvri 1930, s. 1.

⁸¹² **İntibah**, S. 63, 1 Teşrinevvel 1930, s. 1.

Muhalefet, yönetilenlerin memnuniyetsizliğini yönetenler kadar dile getirecek. Ancak beklenmeyen bir durum ortaya çıktı. Muhalefet partisinin seçilen yöneticisi Fethi Bey'in İzmir'de sevinçle karşılanması, Mustafa Kemal Paşa için yaklaşmakta olan tehlikeye işaret etti. Politik olarak olgunlaşmamış Türk halkı arasındaki bu sevinç, diktatörlüğe karşı olan memnuniyetsizlikten başka bir şeyi ifade etmiyordu. Bu tepki gerekli idi.

Mustafa Kemal ve İsmet Paşalar birbirlerine tekrar el uzatmakta ve kısa bir vekalet krizinden sonra İsmet Paşa tekrar Başbakanlık görevini üstleniyor. Ancak tüm bunlara rağmen ülkede Halk Partisi'nin güçlendirilmesi, seçim kanununun değiştirilmesi, vergi, finans ve sansürle ilgili reformlar icra edilmeyi bekliyor. Kısaca eski parti artık daha esnek bir politika isteğinde. İkinci parti sadece teşvik açısından faydalı oluyor.”⁸¹³

Dnevnik, partinin feshedildiğini şu şekilde duyurmakta: “Türkiye’de tek muhalefet partisi -Cumhuriyetçi ve Liberal- Başkanı Fethi Bey Mecliste yaptığı konuşmada partiyi feshettiğini bildirdi.

Bundan muayyen bir zaman önce Gazi Mustafa Kemal Paşa Cumhuriyetin en yüksek makamında yer almasına karşın, Halk Partisinin şefliğinden vazgeçmeyeceğini bildirdi.

Fethi Bey aldığı karara gerekçe olarak bu durumu gösterdi. Kendisi, halkın güveni ile kuşanmış böyle bir şahsiyetin mevcudiyeti yanında bir muhalif partinin varlığını yersiz ve zamansız buluyor. Ancak kamuoyunun eleştirisi, Liberal Cumhuriyetçi Partinin tam ve ideal bir organizasyona erişememesi sebebiyle kapandığı yönünde.”⁸¹⁴

2. Rejime Karşı Hareketler

a. Şeyh Sait İsyanı (13 Şubat 1925)

Şeyh Sait'in 13 Şubat 1925'te Piran'da başlattığı isyan Bulgar basınında Kürt isyanı, isyanın olduğu bölge de Kürdistan olarak geçmekte. Gazeteler, isyanın dini mi yoksa milli mi bir isyan olduğu sorusuna yanıt aramakta. Basının genel kanaatine göre isyan, Türkiye karşıtı bölücü ve gerici çevrelerin birlikte hareket ettikleri bir olay. Slovo konu ile ilgili şunları yazmakta: “Türkiye'nin Doğu vilayetlerindeki Kürtlerin bir kısmı Ankara Hükümetine karşı ayaklanmıştır.

⁸¹³ **İkonomičeska Borba**, S. 7-8, Oktomvri 1930, s. 18.

⁸¹⁴ **Dnevnik**, S. 9285, 22 Noemvri 1930, s. 1.

Piran'da başlayan isyan Diyarbakır, Elazığ ve Genç'e taşınmıştır. İsyanın daha fazla yayılmasını engellemek için önlemler alınmakta. Alınan bilgilere göre bu hareketin başlıca sebebi dini. İsyanlıların başı Şeyh Sait, hilafetin yeniden kurulması için savaştığını açıklamış. Başbakan Fethi Bey de isyana sebep olarak bölge halkının dini fanatizmini ve cehaletini göstermekte. Fethi Bey mecliste yaptığı konuşmasında Şeyh Sait'in bölge halkının cehaletini kullandığını belirtmiştir. Ancak diğer taraftan Kürtlerin ayrılıkçı cereyana eğilimlerinin olduğu biliniyor. İsyanın olduğu bölgenin İngiliz nüfuz bölgelerine komşu bölge olduğu göz önünde bulundurulursa, yerli halkı harekete geçiren tek kaynağın dini fanatizm olmadığı görülür.”⁸¹⁵

Deliorman gazetesi, isyanda İngiltere'nin teşviki ile 150'liklerin de önemli rol oynadığını duyurmakta. Gazete isyanı “31 Mart Hortluyor mu?” başlığı ile vermekte: “Diyarbakır, Genç, Elazığ vilayetlerinde Şeyh Sait çeteleri faaliyete geçerek Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı ilan-ı isyan etmişlerdir. Hükümet lazım gelen tedbirleri almış ve alçak düşmanlara alet olan Kürt çetelerini tenkil eylemek üzere bulunmuştur.

Asilerin başında bir zamanlar 31 Mart vakasında mühim rol oynayan, keza hükümete karşı ilan-ı isyana yeltenen ve nihayet mütareke esnasında İngilizlerin kanadı altında İstanbul'da Ali Kemal'in gazetesine yazı yazan meşhur Kürt rüesasından Şeyh Sait bulunmaktadır. Fakat asıl ihtilal İngiliz teşviki ve yüzelliklerinden Hoca Yusuf Ziya tarafından ihzar edilmiştir.

Asiler Halife, Padişah ve şeriat namına her zaman olduğu gibi dini siper ve şeriatı kalkan ederek isyan etmişlerdir.

İstanbul matbuatı Genç isyanı'nda başlıca amil olmak üzere yüzellilik hainlerin İngilizler tarafından idare olunduklarını müştereken yazmaktadır. Gözümüz önünde böyle kirli ve kanlı hadiseler cereyan ederken, Bulgaristan'da aramızda bulunan yüzelliliklere hâlâ ekmek veremeliğimiz her halde şayan-ı teessüftür.”⁸¹⁶

Dnevnik, isyana bir sebep olarak da bölge halkının cehaletini, fakirliğini ve bölgedeki feodal düzeni göstermekte: “Bugün Şeyh Sait'in Kürdistan'da ihtilal bayrağını çekeli tam bir ay oluyor ve henüz isyanın milli bir hareket mi yoksa

⁸¹⁵ “Vızstanieto v Anadola (Anadolu da İsyan)”, **Slovo**, S. 824, 27 Fevruari 1925, s. 3.

⁸¹⁶ **Deliorman**, S. 126, 3 Mart 1925, s. 1.

eski Türklerin ve mürtecilerin dini fanatizminin mi bir ifadesi olduğu bilinmiyor. Bölgede sıkıyönetim ilan eden Ankara hükümeti ateşi bir an evvel söndürme işine koyulmuştur. Bölge halkının fakir olduğunu ve bölgenin dağlık, yolsuz ve kışları çok soğuk olduğunu belirtelim. Halk cehalet içinde ve Türkçe bilmiyor. Feodal bir düzende yaşayan halk, otoriteleri kesin olan şeyhler tarafından yönetilen aşiretlere ayrılmış durumda.⁸¹⁷

Dnevnik, 11 Şubat'ta isyanın fitilini ateşleyen olayı şu şekilde veriyor. Şeyh Sait'e bağlı ve cinayete suçlanan iki kişi güvenlik güçleri tarafından aranıyorken, Şeyh onları teslim etmeyi reddetmiş. Dahası Şeyh Sait'in adamları bazı güvenlik güçlerini yaralamış. Bu olay ihtilalin işaretini verdi. Ancak gerçekte isyanın sebepleri çok daha karışık ve büyük. İlk haberler, isyanı Kürtlerin milli bir hareketi olarak sundu. Hatta Kürdistan'ın bağımsızlığından, yeni bir sultanın ilan edildiğinden, hilafet ve şeriatın yeniden kurulması için Şeyh Sait'in bir manifestosundan bahsediliyordu. İstanbul basını bu manifesto ile ilgili hiçbir şey yazmıyor ve isyanın milli bir karakterde olduğunu reddediyor.

"Tanin" gazetesi redaktörü Hüseyin Cahit Bey, Kürtleri vahşi, dağlı ve cahil olarak adlandırıyor. Kürtlerin milliyetçilik diye bir kavrama sahip olamayacaklarını belirten Cahit Bey'e göre, kaybedilmiş cennet için gözyaşı döken eski mürteci Türkler, insanların dini duygularını ve cehaletini istismar ederek, onları Cumhuriyet'e karşı kışkırtmakta. Bu yüzden Hükümeti hiçbir mülahazanın etkisi altında kalmadan en sert şekilde davranmaya davet ediyor."⁸¹⁸

Dnevnik, Cahit Bey'in bu tavsiyesine karşı çıkarak şu görüşlere yer vermekte: "Dirayetli gazetecinin Ankara Hükümetine tavsiye ettiği bu acı reçetenin Cumhuriyet davasına iyi hizmet edeceğine dair şüpheliyim. Ancak Türklerin bir kısmının fanatik mütedeyyin oldukları da bir gerçek ve büyük kısmı da din ve devlet ayrılığını isteyen yeni iktidarın teşebbüslerinin Avrupa demokrasilerinin politik doktrinlerine dayandığını anlamıyorlar. Türkler, yeni yöneticilerin dinsiz olduğunu ve eski geleneklerle inancı yok etmek için geldiklerini zannediyorlar. Bu yüzden de karşı geliyorlar.

⁸¹⁷ "Vızstanieto v Kyurdistan (Kürdistan'daki İsyân)", **Dnevnik**, S. 7587, 13 Mart, s. 1.

⁸¹⁸ "**Vızstanieto v Kyurdistan**", s. 1.

Gazi Kemal Paşa'nın Karadeniz gezisi sırasında ülkedeki hocalar medreselerin açılması yönünde isteklerini iletmışler. Ankara Hükümeti çok sert ve tahrik edici davranıyor. Hocalara medreselerin kapatılma nedenlerini izah etmek yerine, tehditler savuruyor. Kemal Paşa'nın hoca olmaksızın bir çiftte nikah kıyması kötü intiba yaratan diğer bir olay. Bu tür küçük olaylar Türklere yeni yönetime karşı olan heyecanın ve şevkin sönmesine neden olmakta. Son seçimlerde Bursa'da yaşanan bir olay Hükümete ciddi bir uyarı niteliğinde. Bu seçimlerde aşırı dini görüşlere sahip Nurettin Paşa, Hükümet partisi adayının önüne geçmiştir.

Kürdistanda'ki isyan mürtecilere de kol kanat olmakta. Onlar Hükümet ve yeni düzene başkaldırarak açık bir mücadele başlatmıştır.”⁸¹⁹

İsyanı kontrol altına alamadığı gerekçesiyle Başbakan Fethi Bey'in istifa ettiğini duyuran Slovo, yerine kurulan İsmet Paşa Hükümetinin 4 Mart 1925'te Takriri Sükûn Kanunu'nu çıkartıp İstiklal Mahkemesi kurduğu haberini vererek şunları yazmakta: “Takrir-i Sükûn Kanunu muhalif milletvekilleri Feridun Fikri Bey, Rauf Bey, Halis Turgut ve Kazım Karabekir tarafından sert bir şekilde eleştirilmekte. Kendileri bu kanunun Anayasa'ya aykırı olduğunu belirtmişlerdir. Hükümet milletvekillerinden Recep Bey, İstanbul basınına yönelik ağır eleştirilerde bulunarak, neredeyse ülkedeki tüm huzursuzlukların kaynağı olarak İstanbul basınına göstermiş. Kendisi İstanbul'da birkaç gazete hariç, diğerlerinin hiçbir zaman Büyük Millet Meclisi'ne saldırmaya bir son veremediklerini belirtmiş.

Mecliste on dakikada kabul edilen Takrir-i Sükun Kanunu ülkede düzeni ve huzuru bozmaya yönelik her tür örgüt, faaliyet, kışkırtma ve yayınları yasaklamakta. Biri Ankara, diğeri Kürdistan'da kurulan İstiklal Mahkemeleri ise Çeka'nın (Rus gizli polis örgütü) yetkilerine sahip. Ankara Hükümeti isyanı bastırmak ve ülkeyi sarsıntılardan korumak için tüm önlemleri alıyor.

Kanunun ilk kurbanları, Tevhid-i Efkâr, İstiklâl, Son Telgraf, Sebil, Aydınlık, Orak ve Çekiç gibi gazetelerin yayınları durduruldu.”⁸²⁰

Dnevnik, merkezi Paris'te bulunan, “Asiro-Haldejska” adlı cemiyetin Kürt kökenli üyesinin bir Fransız gazetesine gönderdiği mektubu aktarmakta. Er ya

⁸¹⁹ “Vızstanieto v Kyurdistan”, s. 1.

⁸²⁰ Slovo, S. 835, 13 Mart 1925, s. 1.

da geç bağımsız bir Kürt devletinin kurulacağına ima edildiği mektupta, bu amaca ulaşmak için Türkiye'yi en zayıf yerinden vurmak gerektiği ifade edilmekte. Mektuptan bazı bölümler şu şekilde: "Türkiye ve yöneticilerinin medenileşeceğine dair şüphelerinizi dile getirmiştiniz. Haklıydınız. Kürdistan'ın hor gördüğümüz bir boyunduruktan kurtulmasını istiyoruz. Fakat bu isteğimizi nasıl gerçekleştirebiliriz? İsyarla mı? İmkansız. Türkiye'yi en zayıf yerinden vurmak için demiri din yarasına saplamamız gerek. Kürtler artık yabancı bir idareye boyun eğmek istemiyor. Kötü organize olmuş, aralarında bölünmüş ve kötü silahlanmış Kürtler bunu bugün başaramayacaklar... Peki ya yarın? Yarın için kim cevap verebilir ki."⁸²¹

Dnevnik, 1 Nisan'da verdiği ilginç bir haberle Şeyh Sait İsyanı'nda, Şeyh Mehmet Baba çetesi vasıtasıyla bazı Ermenilerin de yer aldığını duyurmakta.⁸²²

Slovo, isyanda tahrik edici rol oynadığı ve insaların dini duygularını kendi siyasi amaçları için kullandığı gerekçesiyle Terakkiperver Cumhuriyet Fırka'nın 3 Haziran'da kapatıldığı haberini vermekte.⁸²³

"Kürt Önderin Sonu" başlığı ile Şeyh Sait ve adamlarının idamı haberini veren Zora: "Şeyh Sait'in kolayca ve beklenmedik bir anda yakalanması bir başka Kürt önder tarafından ihbar edilmiş olabileceğini akla getirmekte"⁸²⁴ yorumunda bulunmakta.

Ağustos 1925'te Deliorman Gazetesinde yayımlanan bir yazıda, isyanın asıl maksadının din perdesi altında bağımsız bir Kürt devleti meydana getirmek olduğu belirtilerek bu, "cahilane ve hainane teşebbüs" ve "divanece bir gaye" olarak değerlendirilmekte. Kürtlerin bağımsız bir devlet kuramayacaklarını yazan gazete, bunun nedenlerini de açıklamakta: "Bir milletin istiklaliyet davasında bulunması için tarih, hukuk, nüfus, hars ... gibi bazı ilmi ve ictimai şeraiti haiz bulunması icab eder. Kürtler tarihin hiçbir yerinde ve hiçbir ülkesinde müstakil bir hayat yaşamamışlardır. Değil bazı kimselerin "Kürdistan" dedikleri yerde, dünyanın hiçbir yerinde tarih müstakil bir Kürt devletinin teşkilini kaydetmemiştir. Bundan dört bin sene evvel Irak ve Şimal Irak'ta asırlarca

⁸²¹ Dnevnik, S. 7593, 20 Mart 1925, s. 2.

⁸²² Dnevnik, S. 7603, 1 April 1925, s. 2.

⁸²³ Slovo, S. 901, 5 Yuni 1925, s. 3.

⁸²⁴ Zora, S. 1808, 5 Yuli 1925, s. 3.

hüküm sürenler, Asur ve Keldani medeniyetlerinin ilk temellerini atan Sümer Türkleri ve Akatlardır. Asuriler çivi yazısını, tuğlacılığı, arazi sulamayı, ilim-i hayatı ve bilhassa hükümet idaresini hep onlardan, Turanlılardan öğrendiler.

Asur ve Keldanilerden sonra Şarki Anadolu'ya sıra ile İranlılar, Makedonyalılar, Romalılar, Bizanslılar ve Araplar sahip olmuş ve nihayet o muazzam yurd, yine eski ve hakiki sahibi Türklerin eline geçmiştir. Musul'da Ahlat ve Mardin'de bir çok Türk ailelerin hüküm sürdükleri tarihi bir hakikattir. İhmal ve cehalet yüzünden şark vilayetlerinde bir çok Türk Kürtleşmiştir. Celaleddin Harzemşah'ın maiyetiyle birlikte Dersim'e çekildiği tarihi bir hakikattir ve bugün orada işitilen aile ve aşiret isimleri de bunu ispata kafidir.

Hars itibariyle de ortada bir Kürtlük davası olamayacağı, oralarda uzun müddet tedkikatta bulunup da müstakil bir Kürt lisanına tesadüf edemediklerini büyük Avrupa içtimai tarihçilerinin lisanımıza tercüme edilmiş eserleri ile ispat etmek mümkün. Orada müstakil bir Kürt lisanı olmadığı gibi Kürtlere mahsus örf ve adetlere de tesadüf etmek mümkün değildir. Kürtlerin bir kısmı Arapça, bir kısmı Acemce ve diğer bir kısmı da yarı yarıya Türkçe ile karışık bir dille konuşurlar ve adetlerinin bir çoğu Türklerin adetleridir. Demek oluyor ki Kürtlerin mevcut bir harsları da yoktur. Kürt isyanı kara ve kirliliğin son tecrübesinden başka bir şey değildir.⁸²⁵

1930 ve 1937 yıllarına gelindiğinde Bulgaristan basını yine Kürt isyanı haberlerine yer vermekte.

İntibah, Türkiye sınırlarından ayrılmak suretiyle kurulacak bir Kürt hükümetinin meydana gelmesinde İngiltere'nin yardım edeceğini ve Bağdat'taki İngiliz fevkalade komiserinin Kürtlerin nasıl bir hükümet kurmak istediklerini öğrenmek üzere uçak ile Türk sınırına geldiğini yazmakta.⁸²⁶

Kürt aşiretlerin her zaman asi olduklarını yazan Dnes: "Bu Türkiye'nin üzerine aldığı ağır bir mirastır. Gelecekte başka isyanlar da olacak. Fakat bu sorunun halli olanaksız değil. Sorun, bölgenin ekonomik olarak geliştirilmesi ve bölgeye yeni yolların yapımı ile çözümlenebilir. Kürtleri Türk toplumu ile

⁸²⁵ "Cehaletin Son Tecrübesi", **Deliorman**, S. 147, 14 Ağustos 1925, s. 1.

⁸²⁶ **İntibah**, S. 60, 20 Ağustos 1930, s. 4.

kaynaştırmayı arzu eden Türkiye, bu sonucu sabırla elde edebilir.”⁸²⁷ şeklindeki görüşüne yer vermekte.

b. Menemen Olayı (23 Aralık 1930)

23 Aralık 1930’da Menemen’de meydana gelen olaya, 15 Ocak 1931’deki sayısında yer veren Slovo, olayla ilgili şunları yazmakta: “Fethi Bey’in, Mustafa Kemal Paşa’nın onayı hatta belki de telkini ile siyasi parti denemesi acıklı bitti. Sadece Genç Türklüğün kalıntıları değil, dini duygularında kırgınlık yaşayan, Kemalizmin reformlarından zarara uğrayan ve irticanın tüm unsurları yeni parti çatısı altına girmede acele etti.

Artık bir kere nefes verilmişti ve Serbest Cumhuriyet Partisi’nin Kasım 1930’da kapatılmasından sonra bile dalga durulmadı. Ekmeklerini kaybetmiş eski memurların, şeyhlerin, dervişlerin ve Sultanlık Türkiye’si dönemindeki saygınlık ve zenginliklerinden yoksun bırakılanların, memnuniyetsizliklerini de beraberinde mezara götürecekleri kanaati vardı.

Hilafeti ve şeriatı geri getirmek için başlayan isyan, Menemen’le sınırlı kalsa da, eski Türk aleminin nasıl bir kinle köpürdüğü ve nasıl en insanlık dışı şekillere girebileceğini gösterdi.

Menemen’de askeri mangayı destekleyecek Kemalist taraftar bulunamamış ve genç subay Kubilay Bey, hareketin yöneticisi Derviş Mehmet tarafından, halkın sevinç bağırışları arasında katledilmiştir.⁸²⁸

Slovo, Menemen olayında 1929 ekonomik bunalımının etkilerinin de önemli rol oynadığını yazmakta: “Kuşkusuz ülkedeki ekonomik kriz ve ağır vergiler Nakşibendi tarikatı dervişlerinin işini kolaylaştırdı. Bu kitle yoksulluk felaketinin sadece Türkiye’nin başına geldiğini zannederek, eski rejimin canlanmasıyla ülkeye görülmemiş bir refahın geleceğini düşünüyordu.”⁸²⁹

Yazının devamında, Menemen’deki olayın askeri birlikler tarafından bastırılmasıyla ilgili şu görüşe yer verilmekte: “Menemen’deki olay Kemalizmin en önemli dayanağının asker olduğunu gösterdi. Bu sadece askere iyi ödeme yapıldığı için değil. Asker, mukadderatını yeni rejimin başarısına bağlamış

⁸²⁷ Dnes, S. 468, 23 Avgust 1937, s. 2.

⁸²⁸ “V Republikanska Turtsiya (Cumhuriyetçi Türkiye’de)”, Slovo, S. 2573, 15 Fevruari 1931, s. 1.

⁸²⁹ “V Republikanska Turtsiya”, s. 1.

durumda. Mustafa Kemal Paşa; ordu, genç entelektüeller ve eğitimli Türk kadınlarına dayanarak tüm bu zorlukların üstesinden gelecektir. Halk kitlesinin ani reformlara uyum sağlaması uzun bir süreç istiyor ve bu yeni dönem sorunsuz atlatılamazdı.” Slovo ayrıca, Menemen’de meydana gelen olay üzerine, Kemal Paşa’nın konumunu koruyarak, devlet işlerinde aktif olarak yer alma kararını da duyurmakta.⁸³⁰

Dnevnik’te Vasil Tabakov tarafından yazılan makalede, Menemen’deki olay sıradan bir eşkıyalık olayı olarak değerlendirilerek, olayın Türk basını tarafından Kemalizm’i yıkmak için siyasi bir tehdit olarak sunulması eleştirilmekte. Tabakov, makalesinde kısaca şunları yazmakta: “Son günlerde Avrupa basını Türkiye’deki iç durumla ilgili çelişkili ve asılsız bilgiler veriyor. Bu haberler Türkiye’deki iç durumla ilgili Avrupa kamuoyunda güvensizlik yaratıyor. Eğer gazetecilik sorumluluğu korunmuş olsaydı, Türkiye’de sıradan bir eşkıyalık olayı, Türkiye Cumhuriyeti ve Kemalizm’i yıkmak için siyasi bir tehdit şeklinde sunulmayacaktı. Avrupa gazetelerinde olayla ilgili haberler aktarılırken öyle ileri gidildi ki, Türk ordusu içinde yalan isyan haberleri yer aldı. Kemal Paşa’nın görevinden ayrıldığı da yazıldı. Ancak bu konuda en büyük hata Türk basınının. Kendini ülkenin iç gelişmelerine kaptıran Türk basını, dış dünyaya karşı vazifelerini unuttu.

Menemen’deki faaliyetin devlet için hakikatte önemsiz bir içtimai bozgunculuk, halk ve yöneticilerin görüş birliği içinde, ülkenin iç durumunun tamamen güvenilir ve sağlam, İsmet Paşa Hükümetinin Cumhuriyet’in iç ve dış gelişimi için daha uzun süre gerekli, hükümet, millet ve ordunun dayanışma içinde ve Kemal Paşa’nın adının artık geriye dönüş olmaksızın yeniden hayat bulmuş Yeni Türkiye’nin tarihi ile bağlı olduğunu duyurmak, Türk basınının uzun zaman önce yerine getirmesi gereken bir görevdi.”⁸³¹

Menemen’deki olay sonucunda kurulan Harp Divanları’nın isyanın başında yer alanları idamı üzerine, İntibah gazetesi idamları eleştirmekte. “Kemalistler Müslümanları Tazyik, Ulemayı İdam Ediyorlar” başlıklı yazıda idamlar; “Ankara tiyatrosunun son trajedisi”, idam edilenler de; “Tek suçları laikliğe muhalefet ve

⁸³⁰ “V Republikanska Turtsiya”, s. 1.

⁸³¹ Vasil Tabakov, “Vitreshnoto Polojenie na Turtsiya (Türkiye’nin İç Durumu)”, *Dnevnik*, S. 9331, 16 Yanaari 1931, s. 1.

ahkamı Kur'aniye'ye tâbi hareket etmekte olan biçareler"⁸³² olarak nitelendirilmekte.

3. Mustafa Kemal Paşa'ya Suikast Girişimi

16 Haziran 1926'da Mustafa Kemal Paşa'ya İzmir'de tertiplenen suikast girişimini Zora gazetesi duyurmakta: "Milletvekilleri Ziya Hurşit, Şükrü ve Arif Beyler'in, Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir'e geleceği 15 Haziran'da suikast planladıkları ortaya çıkarılmıştır. Katillerin planına göre Kemal Paşa'nın otomobiline önce bomba atılacak, daha sonra silahla taranacaktır. Suikast, suikastçuları Sakız Adası'na götürecek Giritli Şevki tarafından ihbar edilmiştir."⁸³³

Slovo, suikast sebebiyle Türk halkının düzenlediği protesto gösterilerine yer vererek, Türk halkının suikast teşebbüsünün arkasında İngiltere ve İtalya'nın yer aldığını düşündüğünü ifade etmekte.⁸³⁴

Suikasti bir hükümet darbesi girişimi olarak değerlendiren Zora'ya göre, suikast gerçekleşseydi, Türkiye'de saltanat fikri tekrar destek bulacaktı. Zora yapılan tutuklamaları da aktarmakta: "Polis her yerde siyasi gruplara kadar uzanarak tutuklamalar yapmakta. Tutuklananlar arasında Mustafa Kemal'in Milli Mücadele dönemindeki arkadaşları da yer almakta. Kazım Karabekir, Refet Bey, Cafer Tayyar ve Ali Fuat Paşalar suikastçılarla bağlantıları olmakla suçlanmakta."⁸³⁵

Zora, İttihat ve Terakki'nin de suikastteki rolünün ortaya çıkarıldığını açıklayarak: "İttihat yöneticileri ile beraber bu partinin maneviyatı da yargılanacak. İki safhadan oluşacak davanın suikastle ilgili kısmına İzmir'de, İttihatçılarla ilgili kısmına da Ankara'da bakılacak."⁸³⁶ şeklinde yazmakta.

Slovo, "Anadolu'da İsyan" başlığı ile Erzurum, Trabzon ve Sivas'ta, İttihat ve Terakki'nin çok sayıda taraftarı olması sebebiyle karışıklıkların çıktığını duyurmakta.⁸³⁷

Dnevnik, "Tarih Türkiye'de de Tekerrür Ediyor" ve "Mustafa Kemal Paşa ve Genç Türkler" başlıklarıyla Ankara'daki yargılamalarla ilgiyi yorumlarda

⁸³² **İntibah**, S. 74, 15 Nisan 1931, s. 1.

⁸³³ **Zora**, S. 2097, 27 Yuni 1926, s. 3.

⁸³⁴ **Slovo**, S. 1214, 28 Yuni 1926, s. 3.

⁸³⁵ **Zora**, S. 2100, 1 Yuli 1926, s. 3.

⁸³⁶ **Zora**, S. 2100, 1 Yuli 1926, s. 3.

⁸³⁷ **Slovo**, S. 1240, 29 Yuli 1926, s. 1.

bulunuyor: “Ankara’da Genç Türkler’e karşı olan dava, İzmir’deki suikastçılarla ilgili davanın ikinci perdesi. Fakat bu iki dava Türkiye’nin iç siyasetindeki amaçları bakımından farklı. İzmir’deki davada Mustafa Kemal Paşa’yı öldürmek isteyen bir avuç macerapereste haklı ve yerinde olarak ceza verildi. Ankara’daki davanın ise gizli büyük siyasi bir sebebi var. Bizce, sanki Ankara’da, İzmir suikastından faydalanılarak düşman ve rakipler tamamen yok edilmek isteniyor.”⁸³⁸

Dnevnik, Ankara’daki yargılamaların Kemalist kamp içinde de bölünmelere neden olduğunu yazmakta: “Ankara’daki davanın başlangıcı zaten çok ilginçti. Önce dava günü tespit edildi, sonra ertelendi. Görünürdeki sebep “korkunç savcı” milletvekili Ali Bey’in eşinin hastalanmasıydı. Dava uzadı. Bunun sebebi Ankara’daki yetkili çevrelerin bu davaya nasıl bir şekil verecekleri yönündeki kararsızlıklarıydı. Bu tahmin, iki Kemalist milletvekili Yunus Nadi Bey ile Falih Rıfkı Bey arasındaki ilginç söz düellosu ile doğrulandı.

“Cumhuriyet” gazetesi redaktörü ve Fransızca yayımlanan “Republik” gazetesinin sahibi Yunus Nadi Bey, 25 Temmuz’da gazeteleri vasıtasıyla Ankara’da İttihatçılara karşı olan dava ile neyin amaçlandığını sordu. Yunus Nadi, onların suikastle ilgili alâkalarının mı ortaya çıkarılması, yoksa 1908’den bu yana politikalarının mı mahkûm edilmek istendiğini sordu. Yunus Nadi Bey davada sadece olayın suikast yönünün görülmesini istiyor.

Mustafa Kemal’in en yakın dostlarından Falih Rıfkı Bey, Gazi’nin de onayını alarak “Hakimiyeti Milliye” den buna cevap verdi. İstiklal Mahkemesinin görevinin sadece Genç Türk önderlerinin İzmir suikastindeki ilgilerinin tespit edilmesi ile sınırlandırılmamasını, aynı zamanda Türk halkının Genç Türklerin Türkiye’ye ne kadar zarar verdiklerini anlaması için onların siyasetlerinin de meydana çıkarılması gerektiğini yazdı.

Kemalist kampın kendi içindeki bu farklılıklar Genç Türklerle karşı olan davadan daha ilginç. Ve bu durum Türkiye’de ilerideki bazı gelişmelerin bir belirtisi olması açısından ilgi ile izlenmeye layık.

Yunus Nadi Bey “Aşırı Kemalistlere” karşı Halk Partisi’ndeki ılımlı kanadın savunucusu olarak ilk kez ortaya çıkmıyor. “Aşırı Kemalistler”, Yunus Nadi

⁸³⁸ “İstoriyata se Povtarya i v Turtsiya (Tarih Türkiye’de de Tekerrür Ediyor)”, **Dnevnik**, S. 8003, 8 August 1926, s. 1.

Bey'in etkisini çoktandır yok etmeye çalışıyorlar. Bu amaçla İstanbul'da Mustafa Kemal'in şahsi yayın organı "Milliyet"i kurdular. Ve Mustafa Kemal tam da şimdi, Falih Rıfkı Bey'in de yardımıyla anılarını yayımladı. Mustafa Kemal bu anılarda, Enver Paşa ve Genç Türklerin Türkiye'nin en büyük talihsizliği olduğunu belirtiyor.

Eğer Falih Rıfkı Bey'in grubu üstün gelirse, ki büyük ihtimalle bu grup üstün gelecek, Genç Türkler sonuna kadar takip edilecek."⁸³⁹

Dnevnik, Türk halkının çoğunluğunun ılımlı kanadı desteklediği görüşünde: "Sağlıklı düşünen Türkiye, iç huzur ve Türk halkının birliği adına Yunus Nadi Bey'in tezinin galip gelmesini istiyor. Sadece gerçek suçluların yargılanıp cezalandırılmasını isteyen Türk halkı, İzmir suikastinin siyasi muhalefeti yok etmek için bahane edilmesini istemiyor. Bu yüzden hiç durmayan tutuklamalar ve idamlar Türk halkı arasındaki geniş çevreleri umutsuzluğa düşürmekte."⁸⁴⁰

Yazının sonunda Dnevnik konu ile ilgili şu görüşüne yer veriyor: "Kemalist devrimin büyük hizmetleri tartışılmaz, ancak bu devrimin, 1908 Genç Türk devriminin bir devamı olduğu da unutulmamalı. 1908 devrimi olmasaydı, bugün Kemalist devrim de söz konusu olamazdı. Talat ve Enver Paşalar, Cavit Bey ve diğer ileri gelen Genç Türkler, Kemal Paşa'nın selefleri.

Tüm büyük devrimlerin tarihi, hakim partinin kendi selefleri-devrimcileri aleyhine dönmesi durumunda nereye gidileceğini öğretiyor. Böyle bir durumda parti, karşı devrimi kendi ateşlemiş oluyor."⁸⁴¹

Yine Dnevnik'te, "İzmir ve Ankara'daki Darağaçlarından Sonra Türkiye", başlığındaki makalede şu görüşlere yer verilmekte: "Geçen senenin yazındaki Kürt isyanından sonra, Mustafa Kemal Paşa'ya karşı yapılan suikast girişimi Türkiye'nin iç siyasetindeki ayrımları yeniden gün yüzüne çıkardı. Bu ayrımlar Musul ve Kuzey Suriye sıkıntılarının baskısı altında, adeta külün altındaki gizli kor gibi duruyordu.

Mustafa Kemal'e karşı yapılan suikast girişimi, Mustafa Kemal'in radikal reform arzularına olan muhalefetin henüz ezilemediğini gösterdi."⁸⁴²

⁸³⁹ "İstoriyata se Povtarya...", s. 1.

⁸⁴⁰ "İstoriyata se Povtarya...", s. 1.

⁸⁴¹ "İstoriyata se Povtarya...", s. 1.

⁸⁴² Dnevnik, S. 8026, 5 Septemvri 1926, s. 1.

Dnevnik, Türkiye'deki muhalefetin ne istediği sorusuna şu yorumları getirmekte: "Türkiye'deki muhalefet ilk olarak, Mustafa Kemal Paşa tarafından telkin edilen radikal milliyetçiliğe ve Türk devlet ideasında ileri gitmeye karşı. Muhalefet, Avrupa ile yakın bağlar kurulmasını, Bolşeviklerle dostluğun sınırlandırılmasını, Türk devlet reisinin yetkilerinin sınırlandırılmasını, başkentin yeniden İstanbul olmasını ve Türkiye'deki dini idarenin kısmen yeniden kurulmasını istiyor. İdamlara rağmen Kemal Paşa'nın reformlarına olumsuz bakan din adamları da muhalefet tarafında. Din adamları reformları, Türk halkı ve devleti üzerindeki nüfuzları açısından tehlikeli görüyor.

Türkiye'de 1924'e kadar muhalefet zayıftı. Ancak Kazım Karabekir, Ali Fuad ve Refet gibi generallerin Mustafa Kemal'den ayrılarak muhalefet saflarına geçmeleri işleri değiştirdi. Mustafa Kemal için tehlike öyle bir boyuta ulaşmıştı ki, muhalefet ordunun büyük bir bölümüne güvenebilir hale geldi. Mustafa Kemal bu durum karşısında bir ikileme düştü. Ya güç kullanarak muhalefeti bastıracaktı ya da milli birlik adına uzlaşmaya çalışacaktı. Kemal Paşa ikinci yolu seçti, çünkü partisinin büyük kısmı da bu görüşteydi. İsmet Paşa Başbakanlık görevinden ayrıldı ve yerine Fethi Bey geçerek ılımlı bir kabine kuruldu. Ancak bu durum da iç siyasetteki gerilimi azaltmaya yetmedi. Muhalefet, İsmet Paşa'nın çekilerek yerine Fethi Bey'in geçmesini kendi başarıları olarak görüyordu. Artık muhalefet açıkça hilafetin yeniden kurulması yönünde propagandalar yapmaya başlamıştı. Yine muhalefet, dine dokunduğu ölçüde Mustafa Kemal Paşa'nın reform çabalarına da karşı çıkıyordu.

Kürt isyanı, Kemal Paşa'nın gözünü açtı. Fethi Bey çekilerek yeniden güçlü İsmet Paşa geldi. Mustafa Kemal Paşa taktik değiştirdi. İsyan kanlı bir şekilde bastırılarak, muhalefet ve gazeteleri mahkemeye verildi. Din adamlarının halk arasındaki nüfuzuna karşı sert bir faaliyete girişildi. Geçen senenin eylülünde tüm dini yerler kapatıldı. Ankara Hükümeti "korkunç" İstiklal Mahkemelerini kurdu ve Mustafa Kemal'in dostu Ali Bey başkanlığındaki mahkeme, Türkiye'yi dolaşarak Mustafa Kemal'in düşmanlarını aramaya başladı."⁸⁴³

⁸⁴³ Dnevnik, S. 8026, 5 Septemvri 1926, s. 1.

Gazete, Musul'un kaybedilmesiyle suikast arasında bir bağlantı kurmakta: "İzmir ve Ankara'daki darağaçlarını kurduran diğer sebep Musul anlaşması. Mustafa Kemal'in İngiltere karşısında muhakkak suretteki geri adımı, Türk halkı arasında hayal kırıklığına neden oldu ve çoğunluğun Mustafa Kemal'e olan güvenleri sarsıldı. Musul anlaşması muhalefeti güçlendirdi.

İzmir ve Ankara'daki davalar, Mustafa Kemal Paşa ve onunla hem fikir olanların, muhalefete karşı eski ve acımasız mücadelesi olarak yorumlanıyor. Ankara'nın çetin dış zorluklardan kurtulmasıyla muhalefeti kesin olarak ezmek istediği düşünülüyordu. Hatta suikast girişiminin muhalefete kesin bir darbe vurmak için Kemalistler tarafından tasarlandığını düşünenler bile var."⁸⁴⁴

Dnevnik, Türkiye'deki muhalefetin yok edilip edilmediği sorusuna da yanıt arıyor. "Türkiye'de şu anki sorun İzmir ve Ankara'daki idamların, Türk halkının köklerinde bugünden olmayan muhalefeti yok edip edemeyeceği.

İdamlar, Türk halkını kuvvetle sarstı. Muhalefet yeniden ağır bir darbe aldı ve artık hemen hiç kimse muhalefet lafını ağızına dahi almak istemiyor. Ancak idamların, Türkiye'nin iç siyasetindeki güçlükleri ortadan kaldırıp kaldıramayacağını zaman gösterecek."⁸⁴⁵

F. Atatürk'ün Ölümünün Bulgaristan Basınındaki Yankıları

1. Ölümünden Önceki Yankılar

Bulgaristan basını Atatürk'ün ölümünden önce sağlığındaki gelişmeleri de yakından takip etmekte. Gazeteler, Ağustos 1938'den itibaren Atatürk'ün hastalığının ne olduğu sorusuna yanıt aramakta. Atatürk'ün hastalığına siroz teşhisi konduğunu duyuran Zora, Viyana ve Berlin'den doktorlar getirildiğini ve Türk halkının endişe içinde olduğunu yazmakta.⁸⁴⁶

Dnevnik, "Atatürk'ün Durumu Kötüleştii" başlığı ile Türkiye'deki atmosferi kısaca şu şekilde aktarmakta: "Dün tüm bakanlar Atatürk'ün başucunda toplandı ve gece Dolmabahçe'ye Mareşal Fevzi Çakmak geldi.

Tüm ülke büyük bir üzüntü içerisinde. Halk, kurtarıcılarının sağlığı ile çok ilgili. Dolmabahçe'nin önünde toplanan büyük kalabalıklar, Atatürk'ün sağlık durumu ile ilgili resmi açıklamalar bekliyor. Atatürk'e muhalif olanlar bile Onun

⁸⁴⁴ Dnevnik, S. 8026, 5 Septemvri 1926, s. 1.

⁸⁴⁵ Dnevnik, S. 8026, 5 Septemvri 1926, s. 1.

⁸⁴⁶ Zora, S. 5738, 9 Avgust 1938, s. 1.

ülkesine yaptığı büyük hizmetleri gizlemiyor ve bu büyük hizmetlerin altını çiziyor.”⁸⁴⁷

Atatürk'ün sağlık durumunun kötüleşmesi sebebiyle Doğru Yol'da şunlar yazmakta: “Birkaç günden beri Avrupa ajansları Büyük Önder Ulu Atatürk'ün rahatsızlığına dair Türkiye Hükümeti tarafından neşrolunan tebliğleri bildirmektedir.

İstisnasız cihan matbuatın kamusu Büyük Önder'in yüksek mezayası ile doludur.

Ulu Atatürk'ün yüksek şahsiyetini anlatabilmek için değil gazete sütunları ciltlerle kitaplar bile yeterli değildir. Ulu Atatürk cihan tarihinde kendisine eşit bulunamayacak kadar büyüktür. Ulu Atatürk inhitat değil inhilal etmiş Osmanlı İmparatorluğu enkazı üzerinde yeni dinç bir Türk devleti kurdu. Asırlarca ezilmiş, benliğini unutmuş Türk ulusunu dahiyane enjeksiyonlar ile dinç ve genç bir millet yaptı. Ulu Atatürk yeni, dinç ve taze devlet ve milleti yarattıktan başka onu ebedi yaşatacak kudretli şahsiyetler de yetiştirdi.

Biz Ulu Atatürk'ün sağlık ve saadeti duasını tekrarlar Tanrı'nın Büyük Önder'i Türk ulusuna bağışlamasını dileriz.”⁸⁴⁸

Atatürk'ün sağlık durumu ile ilgili Havadis gazetesi de yakından ilgilenmekte. Havadis, Atatürk'ün sağlık durumu sebebiyle Türk halkının yaşadığı üzüntüyü aktarmakta: “Tüm Türkiye'de Reisicumhur Atatürk için dualar okunmakta. Mustafa Kemal Atatürk'ün hastalığı hakkında verilen resmi tebliğler bütün Türk ahalisi tarafından sabırsızlıkla beklenmektedir. Her tarafta ve herkesin yüzünde büyük bir teessür görülmektedir. Türk milleti önderlerini kaybetmekle ne kadar büyük bir varlık kaybedeceğini takdir etmektedir.”⁸⁴⁹

Utro gazetesi, 22 ve 23 Ekim tarihlerinde Atatürk'ü Sofya'da askeri ateşe olarak görev yaptığı dönemde (1913-1915) yakından tanıyan bazı şahısların Atatürk'le ilgili anılarını yayımlamakta. Röportajlar gazeteci Kr. Naumov tarafından yapılmıştır.

“Sofya Camiasında Atatürk” başlığını taşıyan yazıda, Atatürk'le ilgili ilginç bilgilere de yer verilmekte. İlk röportaj Prof. Stefan Kirov'la yapılmıştır. Atatürk,

⁸⁴⁷ **Dnevnik**, S. 11648, 19 Oktomvri 1938, s. 1.

⁸⁴⁸ **Doğru Yol**, S. 261, 22 Teşrinevvel 1938, s. 1.

⁸⁴⁹ **Havadis**, S. 162, 23 Teşrievvel 1938, s. 1.

Sofya camiası ile kurduğu büyük bağlantıları Kirov'un evindeki kabullere borçludur. Prof. Kirov aynı zamanda Meşrutiyet'in ilan edildiği 1908'de "Türkiye ile Uzlaşma Komisyonu"nun başında yer almıştır. Mustafa Kemal Atatürk'ü henüz tanınmayan bir subay olduğu dönemde tanıma fırsatı bulmuş Kirov, o yıllardaki Atatürk'ü kendine güvenen ve Genç Türkler'e sempati duyan biri olarak tanımlamakta. Kirov'a göre Atatürk'ün Genç Türkler'e duyduğu bu sempatiden dolayı Kemalist Türkiye oluşmuştur.

Naumov, Prof. Kirov'dan Atatürk ile ilgili anılarını gazetesinde kaleme almak üzere Kirov'un evine yaptığı ziyareti aktarmakta: "Kirov ve eşi madam Kirova ziyaretimin sebebini biliyor. Prof. Kirov: "Lütfen buyurun! Atatürk'ün iki yıl Sofya'da iken ailemizin iyi bir dostu ve daimi ve değerli bir misafiri olarak bulunduğu salona buyrun" dedi.

Eşi madam Kirova: "İşte tavlâ, Mustafa Kemal tavlâyı ilk kez bizim evde öğrendi. Tavlâyı Ona kızkardeşim Gunçeva öğretti. Bu tavlâyı Atatürk'ten değerli bir hatıra olarak saklıyoruz. Sanki o köşede kızkardeşimle hâlâ tavlâ oynuyorlar." dedi.

Bulduğumuz salonda Atatürk'le ilgili daha pek çok hatıra vardı.

Madam Kirova: "Bu piyanoda Madam Prokova çalıyor, rahmetli Morfova (Bulgaristan'ın bayan opera sanatçılarından) ise Atatürk'ün önünde güzel Bulgar halk şarkıları söylüyordu. Her cuma bizde bir konser kabulü düzenlenirdi. Mustafa Kemal bu cuma kabullerimizin en daimi misafirlerindendi. Kendisi müzik dinlemeyi çok seviyordu. Özellikle de Batı ya da Bulgar müziği. Mustafa Kemal genellikle çok konuşmayan, sessiz, çekingen ve mahcup biriydi. Saatlerce hep müzik dinliyordu. Gayet asil ve çok ciddiydi. Bu, O'nun Sofya'da her yerde kabul görmesine imkan vermiştir. Daha sonra Türkiye'nin Şef'i olduğuna inanmadım. Evimin cuma kabullerinin daimi misafiri Türkiye'nin en önemli şahsı olmuştu."⁸⁵⁰

"Atatürk-Yüzde Yüz Genç Türk" alt başlığını attığı yazıda Naumov devam ediyor: "İlk kez Atatürk'ün Kirov'un evine nasıl geldiğini merak ettik. Kirov: "Balkan Savaşından sonra Türkiye'nin ilk Sofya Büyükelçisi Prilep kökenli Fethi Bey'di. Şimdi kendisi Londra Büyükelçisi. Fethi Bey'i Hürriyetin ilanından sonra

⁸⁵⁰ Kr. Naumov, "Atatürk Sred Sofiyskoto Obştestvo (Sofya Camiasında Atatürk)", **Utro**, S. 8763, 22 Oktomvri 1938, s. 7.

Genç Türkler'le bir anlaşmaya varmak için yaptığım denemeler sırasında tanıdım. Fethi Bey benim misafirlerim arasındaydı. 1913'te bir gün bize Sofya'da askeri ateşe görevinde bulunan Mustafa Kemal'i de getirdi ve ailemle tanıştırdı. O günden sonra ikisi de daimi misafirlerim oldular. Mustafa Kemal herkeste iyi izlenim bırakıyordu. İkisi ayrılmaz dostlardı. Onların dostluğu Sofya'ya dayanıyor. Fethi Bey ateşli bir Genç Türk'tü. Sessiz olmasına karşın Mustafa Kemal'in de öyle olduğunu hissettim. İkisi de çok büyük vatanseverlerdi ve yeni bir Türkiye hayal ediyorlardı.

Yine bir gün Mustafa Kemal Paşa ve Fethi Bey misafiriğe geldiler. Bu sırada Balkan Savaşındaki ordumuzun Komutanı General Kovaçev de bizdeydi. İkisine de Bolayır'ın eski komutanını tanıttım ve sohbet Bolayır'daki çarpışmalar etrafında gelişti. Mustafa Kemal de bu savaş sırasında Türk ordusunun amirlerindendir. Mustafa Kemal, General Kovaçev'e: "Sayın General sizin bize karşı 12 tümeniniz vardı. O yüzden kazandınız." dedi. General iyi niyetli bir gülümseme ile: "Biz Bolayır'daki savaşı sadece 2 buçuk tümenle kazandık" cevabını verdi.

Bolayır'da karşı cephelerde savaşmış iki hasım, sanki savaşta hiçbir zaman karşı saflarda yer almamış gibi konuştular. Mustafa Kemal her ilişkisinde entelektüel ve taktik sahibi idi.

Başka bir gün kendisini Edirne galibi General İvanov'la tanıştırdım. Mustafa Kemal onunla da dostça bir sohbet yürüttü. Mustafa Kemal, savaştaki hasımlarına bile değer vermeyi ve saygı duymayı bilen bir şahsiyetti.

Mustafa Kemal, Türkiye'nin Şefi olduktan sonra kendisine bir kutlama telgrafı yolladım. Bana mektupla teşekkür etti. Mektubu hala saklıyorum. Mektupta, Türkiye ve Bulgaristan'ın iyi bir dostluk kurmak için yeni dönemi iyi değerlendirmeleri gerektiğini yazmış. Atatürk, Bulgaristan'a değer veriyor ve Bulgaristan'ı Türkiye'de gerçekleşen pek çok yeniliğin rehberi olarak görüyordu" dedi.⁸⁵¹

Naumov, Atatürk'ü Sofya'da görev yaptığı yıllarda tanıma fırsatı bulmuş Bulgar ordusunun eski generallerinden Jekov'la da röportaj yapmıştır. Bulgar ordusunun eski Başkomutanı Jekov, Atatürk'le ilgili şunları söylemiştir: "1914

⁸⁵¹ Kr. Naumov, **a.g.m.**, s. 7.

Ekiminde Savunma Bakanlığı'nda kurmaylık heyetinin yardımcı şefi olduğum sıralarda, iyi giyimli, mütevazı ve çekingen Türk Binbaşı Mustafa Kemal tarafından ziyaret edildim. Kendisini, Türk askeri ateşe ve Türk Savunma Bakanlığı'nın, Türkiye ve Bulgaristan arasında bir savaş mukavelesi projesi hazırlamak ve görüşmeleri yürütmek üzere görevlendirilen bir delege olarak tanıttı. Bundan önce hükümetimizle Türk Hükümeti aralarında bir ittifak imkanı konusunu müzakere etmişlerdi. Görüşmeler 1913 sonlarında başlamıştı. Hatta 1913'te ben ve Andrey Toşev aynı amaçla İstanbul'a gitmiştik. O zamanlar Türkiye'nin güçlü şahsiyetlerinden Enver, Talat ve Cemal Paşalar'la görüştüm. Ancak görüşmeler başarıya ulaşamadı ve geçici olarak durduruldu.

Dünya Savaşı patlak vermişti ve yakındaki yangın hem Türkiye'yi hem de Bulgaristan'ı tehdit ediyordu. Bu yüzden de iki taraf hükümetlerinin kararıyla kurmaylık heyetleri ortak bir askeri ittifak için tekrar gizlice araştırma ve inceleme yapacaktı.

Gizli Türk kurmaylık heyetinin bu olağanüstü kültürlü ve mükemmel Fransızca konuşan Binbaşısı Mustafa Kemal'in delege olarak yanımda yer almasından çok memnundum. Yanımdaki insan, 1912-1913 Balkanlar'ın tüm askeri olaylarını da çok iyi biliyordu. Kendisi, Bükreş Barışından dolayı Bulgaristan'ın yaşadığı hayal kırıklığını anlıyordu.

10 gün kendisi ile çalıştık. Söz konusu olan Türkiye'nin, bizim savaşa girmemiz halinde iki kolordusuyla bize yardım etmesiydi. Mustafa Kemal görüşmeler sırasında hergün Savunma Bakanlığı'na geliyordu.

Liberal bir yürek ve ileri görüşlülüğü ile Türkiye'nin Avrupa ülkesi olarak bir tek Bulgaristan'a sırtını dayayabileceğini açıkça kavriyordu. Bulgaristan'ın kendi ulusal ideallerini gerçekleştirmek için Türkiye'nin dostluğuna ve askeri korumasına güvenmesini istiyordu. Kendisi bana çok defalar iki ülkenin arasında bir dostluğun olmaması durumunda rahatça gelişemeyeceklerini ifade etti. O, iki ülkenin birbirine el uzatması gerektiğini düşünüyordu. Biz birlikte bir askeri mukavele projesi hazırladık. Ancak bazı siyasi nedenlerden dolayı mukavele vaktinde imzalanamadı. İstanbul, mukaveleye Romanya'nın da dahil edilmesini istiyordu. Ancak biz Bulgarlar için bu durum uygun değildi. Özellikle de Bükreş Barışından sonra. Mustafa Kemal de bu askeri mukavelenin sadece

Türkiye ve Bulgaristan arasında yapılmasını savunuyordu. Nitekim daha sonra Romanya İtilaf ülkeleri tarafına geçince bu askeri mukavele imzalandı.

Görüşmelerimizden arta kalan boş zamanlarda, özellikle de öğle vakitlerinde, Binbaşı Mustafa Kemal'le, o zamanlar ben albaydım, Koprivštitsa'ya gidiyorduk. Orada değişik sorunlar hakkında daha serbest konuşabiliyorduk. Binbaşı Mustafa Kemal, Bulgar halkının 40-45 yıl içerisinde kaydettiği ilerleme dinamiğine hayranlık duyarken, Türk halkının asırlar boyu süren faaliyetsizlik ve muhafazakarlıkla kaybettiklerini düşünerek üzülmüyordu. Mustafa Kemal burada, özgür Bulgaristan'da, Türkiye'nin eskisi gibi yaşamaya devam etmesi durumunda varolmakla ilgili ciddi riskler altında olduğunu düşünüyordu.

Kaç defalar Türk eğitimini çivileyen ve Türkiye'nin gelişmesine engel olan Arap alfabesinin zorluğu hakkında konuştuk. Tüm bunları konuşurken genç Türk ateşinin tüm yüreği ateş ve arzu ile yanıyordu. Türkiye'nin kalkınabilmesi için çok şeylerin yapılması gerektiğini düşünüyor ve Sofya'daki her adımında dinamik Bulgaristan ile muhafazakar ve cansız Türkiye arasındaki tezatı görüyordu.

Daha sonraları kendisini çok fazla göremedim. 1915 sonbaharında yeniden İstanbul'a döndüğünde, adını Sultan ve Türkiye'deki Alman subaylardan memnuniyetsizliğini dile getiren Türk subaylarının başı olarak duydum. Gelibolu ziyaretim sırasında bizzat Alman General Liman Von Sanders bana, bazı Türk subaylarının kendilerinden memnun olmadığını ve memnuniyetsizliğin giderek büyüdüğünü söyledi.

1917'de Köstence'de bulunduğum bir sırada, General Mustafa Kemal'in Alman müdahalesi sebebiyle Halep'teki 7. Türk ordusunun idaresini almayı reddettiği haberini okudum. Haberi okuduğumda, kendisiyle burada 10 günlük görüşmelerimiz sırasında konuştuklarımızı hatırladım.

Mustafa Kemal'in Bulgar ordusu ile ilgili çok iyi izlenimleri vardı. Ordumuzun, ülkemizin gelişimine paralel olarak güçlendiğini söylüyordu. O, maneviyatsız ve ruhsuz bir ordunun iyi bir ordu olamayacağını düşünüyordu.

Türk-Bulgar dostluğu konusunda kendisiyle ilgili izlenimim ise, Onun İstanbul tarafından kendisine bu konuda verilen talimatlardan çok daha fazla çalıştığıdır.⁸⁵²

2. Ölümünden Sonraki Yankılar

Atatürk'ün ölümü üzerine Bulgar yönetimi tarafından Kral Sarayı'ndaki bayrak yarıya indirilmiş, Atatürk hakkında övgülü sözler dile getirilmiş olmakla beraber, Bulgaristan Türkleri'nin duygularını tam olarak açıklamalarına fırsat verilmemiştir. Hatta bu yaslı günlerinde baskıya maruz kalmaktan kurtulamamışlardır.⁸⁵³

Atatürk'ün vefatının henüz resmi olarak duyurulmadığı sırada, 10 Kasım tarihli Slovo'da Yordan Meçkarov tarafından "Atatürk'ün Vefatı" başlıklı şu makale yayımlanmıştır: "Mustafa Kemal ya da daha sonraki ifade ile "Gazi", "ATATÜRK". Halk Ona sevgisinden dolayı bu ünvanları verdi. Güney komşumuzda bir ilah meydana geldi. Bir sembol bir timsal haline gelen bu kişi halkının kaderini değiştirecek bir dizi reformu da yaptı. Halkların hayatlarında ilginç anlar vardır. Halklar bezginlik zamanlarında, dağılmış ve darbe almış zamanlarında ayaklarının üstünde durmaya çalışır. İşte böyle bir zamanda Mustafa Kemal, Türk halkının karşısına çıktı. Türkler asırlardır sürdürdükleri bir İmparatorluğun nasıl dağıldığını ve parçalandığını görüyordu. Üç asır önce Kanuni'nin en yüksek seviyeye getirdiği bu İmparatorluk şimdi dağılıyordu ve halk bunu sadece üzümlere seyrediyordu. O sırada bir kişi ortaya çıktı. Bu kişi Selanik'te doğmuş olan Mustafa Kemal'di. O, toprakları işgal eden yabancılara karşı savaş sinyalleri vermeye başladı. Damat Ferit Paşa'nın alet olma siyasetine karşı çıkararak isyan bayrağını açtı ve netice, halkın ve devletin kurtuluşu oldu. Paris görüşmelerinde dört ülke entrika ile Osmanlı pastasından paylarını almaya hazırlanıyordu. Ancak Mustafa Kemal cerrahların elinden neşteri alıp bu imparatorluğu ameliyata yatırdı. Atatürk, halkın uyuyan enerjisini harekete geçirip bu halkın iradesini canlandırarak tarihini değiştirdi. Bir gece başkenti, isyan etme gücünü kaybetmiş İstanbul'u terk ederek, başarıyı

⁸⁵² Kr. Naumov, "Mustafa Kemal Pregovarya za Turski-Bilgarski Voenen Sıyuz v Sofya (Mustafa Kemal Sofya'da Türk-Bulgar Askeri İttifakı İçin Müzakerelerde Bulunuyor)", **Utro**, S. 8764, 23 Oktomvri 1938, s. 7.

⁸⁵³ Bilal N. Şimşir, **Doğunun Kahramanı Atatürk**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999, s. 369-371.

Anadolu'da aradı. Orada başlayan silahlı mücadele Sakarya'da zaferle bitti. O ilk olarak görevlerine isimsiz bir subay olarak başlamıştı. Moltke'nin eserlerini okudu, Napolyon'un savaşlarını öğrendi. Her türlü savaşta yer aldı. Ermenistan'dan Suriye'ye, Trablusgrap'tan Anadolu'ya. O artık büyük ve popüler bir askeri yönetici idi. Fakat o sadece savaşla ün yapmadı. Onun en büyü amacı Türkiye'yi güçlü, eğitilmiş ve zengin bir ülke yapmaktı. Halkın gözünde bir kahramanlık sembolü, insanlık erdemi haline geldi. O diğerlerinden daha az müthiş olmayan bir mücadeleye başladı. Sosyal ve ulusal devrimleri gerçekleştirdi. Bu devrimler Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana 15 yıldır devam ediyordu. O her alana devrim yaptı. Fesi kaldırarak yaşamak ve ferace giyilmesini yasakladı. Siyasi, idari, iktisadi bir dizi reform yaptı. Her şey Onun eliyle gerçekleşti ve hiçbir engel karşısında durmadı. Ankara'daki Fransız Büyükelçisi Graf de Sarbon bile itiraf etti: "Çar Petro'dan bu yana en büyük reformcu!" Devrimiyle Atatürk Osmanlı Hanedanını ülkeden kovduktan sonra imam ve hocaları da siyasetten uzaklaştırdı. Artık yeni bir ulus yaratmıştı. "Eğer milliyetçiler yenilirse ne yapacaksınız?" şeklinde bir Amerikalı'nın sorusunu o kestirip atarak şu yanıtı vermişti: "Bir millet eğer bağımsızlığından hiçbir zaman vazgeçmezse yenilmez, yenilirse ölmüş demektir." İşte bu inançla O Türkiye'nin yeni yolunu çizdi ve bu Onu tartışmasız başarıya götürdü. Çünkü diktatörler geri adım atmazlar.

Atatürk dur durak bilmezdi. Çünkü amacı halkını birkaç asır birden ileriye götürmekti. Önceki yönetimlerden dolayı kaybedilen zaman çok büyüktü. Bu telafi edilmeliydi. Şimdi soruyorum: Kim bu dönemde Onun yerine geçecek? Onun gibi insanlar, yüzyılda bir dünyaya gelir. Türkiye'deki İngiliz Askeri Ateşe Armstrong Onun biyografisini yazarken şöyle demişti: "O, yalnız, ailesiz, arkadaşsız, Türk halkının idaresini Türk halkına emanet etti. Onun diktatörlüğü öyle bir diktatörlük ki, Ondan sonra ülkeye bir diktatörün gelmesi imkansız."⁸⁵⁴

Atatürk'ün ölüm haberinin alınmasından sonra Bulgar Çar'ı 3. Boris, Türk Meclis Başkanı Abdülhalik Renda'ya taziyelerini ileten bir telgraf göndermiştir. Çar'ın talimatıyla yine General Tsanev ve General Panov, Türkiye'nin Sofya Büyükelçisi Şevki Berker'i ziyaret ederek taziyelerini iletmış. Başbakan Georgi

⁸⁵⁴ Yordan Meçkarov, "Smırta na Atatürk (Atatürk'ün Vefatı)", **Slovo**, S. 4902, 10 Noemvri 1938, s. 1.

Köseivanov ve Meclis Başkanı Stoyan Moşanov, BNB Banka Yönetici Bojilov, BZK Banka Yönetici Todorov, Türk-Bulgar Dostluk Cemiyeti Başkanı Prof. Stoyanov ve yabancı ülkelerin Sofya Büyükelçileri de Şevki Berker'i ziyaret ederek taziyelerini iletmişler.

Ayrıca Atatürk'ün ölümü sebebiyle Sofya'daki tüm yabancı elçilik bayrakları yarıya indirilerek, İngiliz Büyükelçi Rendel'in ve Romen Büyükelçi Aureliyan'ın aynı gün vermeyi planladıkları akşam yemekleri de iptal edilmiştir.⁸⁵⁵

Yine Bulgaristan Türkleri'nin temsilcileri ve Doğru Yol Gazetesi Müdürü Mehmet Celil Kalgay da Büyükelçi Berker'i ziyaret ederek üzüntülerini ve taziyelerini beyan etmişlerdir.⁸⁵⁶

Zora gazetesinde Danail Krapçev tarafından kaleme alınan makalede de Atatürk'le ilgili şunlar yazılmıştır: "Kemal Atatürk, açık kıvılcımlı gözlerini hayata kapadı. Siyasi sahneden kudretli tükenmez bir enerji çekiliyor. Büyük Türk reformcusunun eseri muazzamdır. O, gerçekten Türkiye'nin sınırlarını eski imparatorluk sınırlarından öteye genişletmedi. Ancak, Dünya Savaşı sırasında parçalanmış Türkiye'yi birleştirdikten sonra, hareketsiz halk kitlelerini medeni bir hayata sevk etti. Taraftarları ile birlikte Kur'an ve şeriatın öngördüğü teokratik değil, laik bir devlet düzeni kurdu. Muazzam eserinin yıpranıp yok olacağına çok az şüphe edebiliriz. Eseri kendisinden sonra da gerçekleştirdiği temel reformlarında var olmaya devam edecek. Ancak kendisiyle beraber giden bir şeyler var. Bu da alevli mizacı, tükenmez gücü, enerjisi, uyanık ve coşkun düşüncesi ile eğilmez iradesi.

Kemal Atatürk mührünü sadece Türkiye Cumhuriyeti'nin temellerine değil, günlük siyasetine de vuruyordu. O, Türkiye'yi ilgilendiren her olay karşısında derhal ve enerji ile harekete geçiyordu. Ölümüyle beraber özellikle bu mizaç Türk siyasetinden yok oluyor. Halefi kim olursa olsun, ilk sultanlardan Yıldırım Bayezid'in mizacını anımsatan bu coşkun mizacın yerini tutamaz. Onun sahneden inmesiyle yıldırım gibi karar alma ve derhal harekete geçme özelliği de Türk siyasetinde sona eriyor."⁸⁵⁷

⁸⁵⁵ Zora, S. 5819, 11 Noemvri 1938, s. 1.

⁸⁵⁶ Doğru Yol, S. 264, 11 İkinciteşrin 1938, s. 6.

⁸⁵⁷ Danail Krapçev, "Mustafa Kemal Atatürk", Zora, S. 5819, 11 Noemvri 1938, s. 1.

11 Kasım tarihli Slovo gazetesinde de Kojuharov imzasıyla Şu makale yayımlanmıştır:

“ATATÜRK, ne ınlatıcı ne ahenkli ne anlamlı bir isim. Bu isim Ankara’daki kayalara büyük harflerle kazınmalı. Eski zamanlarda arlar ve imparatorlar kazandıkları savaşları taŐlara yazdırarak silinmemesini sağlıyorlardı. Bu isim de Ankara kayalarına yazılarak hiçbir zaman silinmeyecek. Çünkü bu isim unutulmaz günlerin bir hatırası.

Atatürk bir yerde, bize yakın ve bize ađdaŐ yaşayan büyük ve güçlü bir insandı. Ben birkaç yıl önce Napolyon’un mezarı başında dururken Şunu düŐündüm. Napolyon’la beraber onunla aynı çağda yaşayan insanlar ne mutlu imiŐler. Bu muhteşem adamı görmek, yakından izlemek ve onun soluduğu havayı teneffüs etmek ve bir gün kader beni Atatürk’ün mezarı başına götürürse eminim ki aynı duyguları Onun mezarı başında da hissedeceğim. Bu muhteşem adam hayatta iken Onu göremediğim için çok üzgünüm. Bu muhteşem kişiye baktığımda hayret ediyorum ki bu kısacık ömrüne nasıl başarılar sıđdırmıŐ. Bir zamanlar Disraeli öldüğünde onun uzun yıllar düşmanı olan Gladstone Şu açıklamayı yapmıŐtı: “İtiraf ediyorum ki bu siyasetçinin siyasi arenayı terkinden sonra dünya artık daha az ilginç hale geldi.” Abartısız, biz de aynı sözleri Atatürk için söyleyebiliriz.

XX. Yüzyılın sayfalarına baktığımızda burada Hitler’i, Mussolini’yi, Lenin’i, Stalin’i göreeğiz. Bunlar arasındaki sıralamada bu volkan gibi, parlak mavi gözlü, keskin yüz hatlı ve yorulmayan insan sonda yer almayacak. ar Petro herhalde Atatürk’le bir dost gibi kadeh tokuŐturmaktan çekinmeyecekti. Çünkü Atatürk enerji, istek ve zekasıyla onunla yarışabilir. ar Büyük Petro da Rusya’yı Onun gibi ileri bir seviyeye getirmek istemişti. Atatürk’ün mücadele yolu güllerle bezenmiŐ değildi. Önünde çok engeller vardı ve bu uğurda pek çok kurbanlar verildi. Onunla ilgili en iyi hükümü biz çađdaŐları verebiliriz. Biz asırlardır eski zamanlarda yapılanlar karşısında hayret ediyoruz. Mısır Piramitleri, Aristo, Sokrat, Perikla. Tüm kitaplarda muhteşem Petro’nun yaptıklarını görüyoruz. Tüm bunların yanına bu büyük asker ve siyasetçi Atatürk’ün yaptıklarını da koymamız gerek. O, bunların hepsi ile kıyaslanabilir. Yeni Türkiye, Atatürk’ün galip kılıcı altında yıkıntı, kül, yoksullukların üzerinde

kuruldu. Denebilir ki dünya birkaç yıl içinde harikaları gördü. Böyle olaylar asırlara bir kez meydana gelir. Biz tüm bunları gördük. Bu başarıların adamı bize yakın yaşıyordu. Bu kişi bizimle beraber Bulgaristan'ın havasını teneffüs etmiş bir kişiydi. Bu adam düşman ordularına kılıcıyla öyle bir darbe vurmuştu ki, tüm barış anlaşmalarını gerçekleştirmişti. Bir vuruşla Halifeliğin sonunu getirmişti. O, halkının hanedana karşı olan değerlerini ayakları altına alıp ezerek çağdaş ve kültürlü bir Cumhuriyet yarattı. İşte böyle bir adamdı dün hayat sahnesini terk eden insan. O dünya şöhretine sahipti. İnsan hayatını değiştiren olayları şöyle düşünün: Atatürk'ün Allah'ın güneşini ilk kez Selanik'te görmesi tesadüfi değil. Bu adam daha ilk çocukluk yıllarında Selanik körfezini seyrediyormuş. Bu çocukta kartal görüşü varmış. Herhalde Allah Olimp dağının bulunduğu bu topraklarda Promete'den aldığı birkaç kıvılcımı bu halk çocuğuna aşlamıştı. Bu ateşin içindeki arzu bir meş'aleye dönüşmüştü. Vatanının önünde bir meş'ale oldu. Küçük Türk memurunun çocuğu hep bu istekle yaşadı ve yandı. İnsan Onun huzursuzlukla geçen hayatını izlerken yoruluyor. Fakat Onun büyük bir insan olacağı daha gençlik yıllarında hissedilmektedir. Böyle insanlar çalışmasını fakat yaşamasını da bilen insanlardır. Onun gençlik yılları çok heyecanlı geçmiştir. Türkiye'nin hayatında kanlı Abdülhamit'in tahttan indirilmesiyle yeni bir devre başlar. Genç Türk devrimi ortaya Enver, Niyazi, Mahmut Şevket gibi isimleri ortaya çıkarmıştır. Onlar Atatürk'e küçümseyerek bakmışlardı ve halkın ona olan sevgisini hor görmüşlerdi. Atatürk için ise Genç Türk devrimi tarihteki trajik bir anlaşmazlıktı. Atatürk onların yanlışlığını ve olaylara kapalı gözlerle gittiklerini hissediyordu. Bu beceriksiz insanlarla birlikte büyük ödevlerin yerine getirilmesinin imkansızlığını biliyordu. Bu yıllar "Muhteşem Türk" için çok ağır yıllardı. Dünya Savaşı ile birlikte büyük bir deprem meydana gelir. Bu savaş dürüstlüğü seven bu subayın önünde yeni ufuklar meydana getirir. Bir insanın imparatorluğunun çürümüşlüğüne üstüne çıkması kolay değildi. Harp zamanlarında Kemal'in karşısına başka imkanlar da çıkmıştı; ama Enver'in etrafında yer alması onu tesirsiz bırakmıştı. Çanakkale ve Trablusgrap şöhretleri olsa da Enver'in etrafında tesirsiz idi.

Kemal, Türkiye'nin ölüme gittiğini ve bu savaşın Türkiye için acıklı biteceğini biliyordu. Bu sebeple, Anadolu milliyetçi ruhunu uyandırarak halkı tek

bayrak altında toplamak istemişti. Orduyu Yunanlılara karşı hazırladı ve bu sırada başkenti de Ankara'ya taşıdı. En büyük isteği de sultanın büyük hakimiyetine son vermektir. Ancak o bu yolda kademe kademe kurnaz ve kıvrak bir zeka ile yürüdü. Gerek var mı artık Onun tüm dünyanın bildiği adımlarını tekrar söylemeye? Sakarya'daki bir cesur vuruşu ile dünya tarihine girdi. O aynı zamanda Ankara'daki siyasi yönetimle de meşguldü. O ayrıca çevresindeki düşmanlarıyla da mücadele etmek zorunda idi. Eskişehir civarındaki savaşın kaybedilmesiyle düşmanlar bir yılan gibi sızlamaya başladı. O savaşın en önemli zamanında cepheye gitti. Böyle bir sorumluluğu sadece böyle güçlü bir kişi üstlenebilirdi. Kemal savaşta ordunun 300 kilometre Anadolu içlerine çekilmesi emrini vermişti. Amaç Yunan tümenlerini Anadolu'nun kalbine çekerek İzmir ile bağlantılarını kesmektir. Aynı hareket Kutuzov'un Napolyon karşısında Moskova'ya doğru çekilmesi gibidir. O gece gündüz böbrek rahatsızlığına ve yüzünün solgunluğuna karşın cepheye idi. Birbirine kenetli dudaklar ile bir ruha dönüşmüştü. Böyle bir durumda bile O halkı için tüm enerjisini yoğunlaştırdı. Başarıyı haber alan Mustafa Kemal sevinç kahkahaları attı. Kutuzov'un Napolyon'un geri çekildiği haberini alır almaz yaptığı ilk iş sevinçten ağlamak ve dizlerinin üstüne çökerek ikonanın önünde dua etmektir. Fakat Kemal öyle yapmadı.

Dünya bu usanmaz adamın nasıl Latin alfabesini halkına öğrettiğini görüyordu. Aynı Kiril ve Metodi'nin Kiril alfabesini Slavlara öğrettiği gibi. Bu cesur kararlar nasıl 20 milyon kişinin medeniyetle buluştuğunu görüyoruz. Tüm bu olaylar gözümüzün önünde gelişti. Haksız mıyız, Gladston'un dediği gibi, böyle bir kişinin ölümünden sonra dünya daha az ilginç hale geldi demekle.⁸⁵⁸

Eski Bulgar Başkanı Muşanov'un Aralık 1931'de Türkiye'ye yaptığı resmi ziyaret sırasında Atatürk'ün kendisine söylediği "Bulgaristan'a Karşı Olan Türkiye'ye de Karşıdır" sözlerini ana başlık yapan Utro, Başbakan Muşanov'un şu açıklamalarına yer vermekte: "Türkiye var olduğundan bu yana en büyük reformcusunu kaybetti. Atatürk, bugünkü Türkiye'nin temellerini attı. Atatürk, genelde askeri kökenli, sadık ve entelektüel arkadaşlara sahipti: annesi Razgrad kökenli İsmet İnönü, Varna doğumlu General Fevzi Çakmak, Melnik

⁸⁵⁸ Kojuharov, "Atatürk", **Slovo**, S. 4903, 11 Noemvri 1938, s. 1.

bölgesini önceki yöneticilerinden Kazım, Prilep doğumlu Londra Büyükelçisi Fethi ve daha Bulgaristan'la bağları olan pek çokları ile Atatürk başarılar kazanmıştı.

Ankara'ya resmi ziyaretimi yaptığımda merhum tarafından çok büyük ilgiyle karşılandım. Atatürk bizi kendi makamında karşıladı ve Sofya'da bulunduğu sırada yaşadığı güzel günleri anımsadı. Hatta Bulgarca olarak: Jivyah na Bulevard Ferdinand 28 (Ferdinand 28 Bulvarı'nda oturuyordum) dedi. Hala bu Bulgarca cümleyi iyi hatırlıyordu. Ayrıca Selanik'te çocuk iken orada, Bulgar komşularının çocuklarıyla oyunlar oynadığını söyledi. Atatürk Bulgaristan'a karşı çok iyi hisler besliyordu. Ziyaretim sırasında bana şöyle dedi: Türkiye ve Bulgaristan dost iki ülke olmalı. Kim Bulgaristan'a karşı ise o Türkiye'ye de karşıdır."⁸⁵⁹

Utro, Atatürk'le ilgili şu bilgilere de yer vermekte: "Atatürk Balkan Savaşı sırasında Fahri Paşa'nın ordusunda yer almıştır. Bu orduda Mustafa Kemal Binbaşdır ve bu ordu Bulgar 4 ncü Ordusu ile karşı karşıya gelmiştir.

1913-1915 yılları arasında Atatürk Sofya'da askeri ateşedir. Dünya Savaşı sırasında kendisi Çanakkale'de başarılı mücadele vererek Gelibolu'daki İngilizleri püskürtmüştür. Barıştan sonra ordusunun ve askeri malzemenin kalıntılarıyla Anadolu'ya çekilen Mustafa Kemal buradan teslimiyetçiliğe ve İstanbul Hükümetine karşı bir halk hareketi yaratmıştır.

Mustafa Kemal 1919 yazında Erzurum'da ulusal bir toplantı düzenlemiştir. Burada bir ulusal yönetim de meydana getirilmişti. 12 Eylül 1919'da bu yönetim İstanbul Hükümeti ile bağlarını kopararak, 27 Aralıkta Ankara'ya taşınmıştır. Burada 19 Ocak 1920'de yeni bir Meclis açılmıştı. Bu arada İngilizler İstanbul'u işgal etmişti. Atatürk'ün bunu duyunca ilk şunu söylediği belirtilir. "Yürüttüğümüz bu kutsal davada Tanrı bizimle". Ardından 23 Nisan 1920'de seçimler düzenlenerek Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmıştır. 16 Mart 1921'de Moskova ile dostluk anlaşması imzalayan bu Meclisin ilk Başkanı Atatürk'tür.

Sevr Antlaşması'na göre Yunanlılar Kemalistleri yok etmekte görevlendirilmişti. Mustafa Kemal bu arada üç cephede savaşmak zorunda idi. Ermenilere karşı, Kilikya'da Fransızlara karşı ve batıda Yunan istilacılara karşı.

⁸⁵⁹ "Koyto e Protiv Bilgariya Toy e i Protiv Turtsiya (Bulgaristan'a Karşı Olan Türkiye'ye de Karşıdır)", **Utro**, S. 8780, 11 Noemvri 1938, s. 1.

Mustafa Kemal Şu emri verir: “Askerler ilk hedefiniz Akdeniz’dir! İleri!” Mustafa Kemal artık zaferden zafere koŐmaktadır. Savaş, Türklerin galibiyeti ile sonuĉlandı. Sakarya’dan sonra Meclis kendisine “Gazi” unvanını vermişti. Bursa ve İzmir’in alınmasından sonra Mustafa Kemal amacına ulaşmıştı. Türkler tekrar Akdeniz’e ıktı. 1922 Aĝustosunda Eskişehir civarında Yunan ordusuna karşı yapılan Büyük Taarruz yine Mustafa Kemal’in parlak zaferi ile sonuĉlanmıŐtı. 24 Temmuz 1923’teki Lozan Antlaşması ile Türklerin galibiyeti kabul edilmişti.

29 Ekim 1923’te Mustafa Kemal yeni ilan edilen Cumhuriyet’in ilk Başkanı oldu. Bu seĉimler 1927 ve 1931’da yenilenmiŐtir. Mustafa Kemal bir Türk-Asya devletinden Avrupa devleti meydana getirebilmek için çok büyük çabalar sarf etmiştir. Kendisi Türk halkının gelenek, görenek ve adetlerinde de reformlar yapmak istemişti. O, ülkeye kara ve demir yolları dŐedi, sınai ve kültürel kurumlar açtı. Ancak Türkiye’deki en büyük deĝiŐiklik tek eŐliliĝin getirilmesi oldu. Bu kadının haremden kurtuluşu oldu. Yine fes ve ferace giyilmesi yasaklanmıŐtı. 24 Kasım 1934’te TBMM kendisine Türklerin atası anlamına gelen ATATÜRK soyadını verdi.”⁸⁶⁰

Dnevnik’te de “Kemal Atatürk’n Eseri” başlıklı makale yayımlanmıştır: “Mondros Anlaşmasından sonra Türkiye Avrupalılar karşısında deĝersiz bir duruma düŐmüŐtür. Türkiye’nin doĝu siyasetindeki rolünde bir belirsizlik meydana gelmişti. Fakat birkaç yıl sonra Anadolu’da bir ülkenin yıkıntılarını üzerinde yeni devlet kuran bir insan ıktı. O bunu kendi iradesi, aydın aklı ve savaŐçı mizacı ile yaptı. Makedonya’nın ocuĝu olan bu insan, yani Mustafa Kemal daha sonra Atatürk oldu. Atatürk 30 Aĝustos 1922’deki savaş 1923’te Lozan’da da diplomatik savaşı kazandı. Bu iki savaş yeni Türkiye’nin temellerini attı. Büyük Millet Meclisi devleti olan Türkiye’de 29 Ekim 1923’te Türkiye Cumhuriyeti’ne dönüŐtü.

On beş sene önce Türkiye Cumhuriyeti’nin bugünkü haline geleceĝine inanan çok az kişi vardı. Cumhuriyet’in yöneticisi öncelikle siyasi, tarım ve kültürel alanlarda deĝiŐimler yaparak, Türk halkının hayatını deĝiŐtirdi. Merhum Cumhurbaşkanı Savaş sırasında Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurarak ülkenin tüm güçlerini ülke savunmasında ve baĝımsızlık yolunda bu

⁸⁶⁰ “Koyto e Protiv Bilgariya...”, s. 3.

cemiyette topladı. Bu cemiyeti 1919'da Halk Partisi altında bir partiye dönüştürdü. Mustafa Kemal, ülkede Halifeliğin kaldırılmasından sonra bir dizi reforma girişti. Gelenek ve görenekleri göz ardı ederek bir dizi siyasi, sosyal, kültürel ve tarımsal reformlar yaptı. Fesin taşınması yasaklanarak, Gregoryen takvimi ve Latin alfabesi kabul edildi. Yine şapka taşıma zorunluluğu getirildi ki, tüm bunlar Türkiye'de büyük bir devrim anlamına geliyordu. Atatürk'ün bizde de çok tanıdıkları var. Kendisinin Bulgaristan'a karşı her zaman iyi hisleri ve dostluğu olmuştur. Ölüm Atatürk'ün davasında bir son değil. Türkiye bu davayı devam ettirecek kuvvetlerden mahrum değil. 15 yıl içinde yarattığı bu eseri çalışma arkadaşları devam ettireceklerdir.⁸⁶¹

Dönemin Köseivanov hükümetinin yayın organı Dnes'te "Kemal Atatürk" başlığında şu makale yayımlanmış:

"Türk halkının, Atatürk'ün hastalığının iyiye doğru gitmeye başladığı şeklinde yaşadığı kısa sevinçten sonra ağır darbe geldi. Atatürk ani bir şekilde kaybedildi. Ancak Onun ruhu ve başardığı büyük işler uzun süre yaşamaya devam edecek. Tarihte Onun ismi en büyük reformcuların yanında yer alacak. Çar Büyük Petro'dan bu yana böyle bir reformcu görülmemiştir. O bir general, erişilmez reformcu, vatanın kurtarıcısıdır. Böyleleri yüzyılda bir dünyaya gelir.

Çağdaş ve yenilikçi Türkiye'nin tarihi Selanik'te doğan bu sıradan adamın tarihidir. Onun yaptığı büyük işlere bakıldığında, insanın akli, nasıl bu kadar kısa sürede bu kadar reformun yapıldığını almıyor. Ancak Atatürk'ün sistemi, devleti ve tarihi yönetmedeki ustalığı göz önünde bulundurulursa buna o kadar da şaşkırmamak lazım. Onun tarihi çağdaş Türkiye'nin tarihidir ve beş safhaya ayrılabilir.

- Mustafa Kemal'in ilk dönemleri,
- Kemal Paşa, Çanakkale ve İstanbul'un kurtarıcısı.
- Gazi Mustafa Kemal, ihtilalci, Paris'te galip güçlerin Türkiye'yi paylaşmasına karşı çıkan mücadeleci.
- Kemal Atatürk galip ve kurtarıcı.
- Kemal Atatürk, galip ve vatanın babası.

⁸⁶¹ "Deloto na Kemal Atatürk (Kemal Atatürk'ün Eseri)", **Dnevnik**, S. 11666, 11 Noemvri 1938, s. 1.

Biz Bulgarlar da en iyi dostlarımızdan birini yitirdik. Biz acımızı güney komşumuzla paylaşıyoruz. O Balkanlar'ın barışı için de uğraşan biri idi. Bulgar halkı, Kemal Atatürk'ün eserini Türk halkının ebedileştirmesini diliyor. Türkiye, Kemal Atatürk'ün siyasetini devam ettirecek. Atatürk'ün vefatından sonra Türk hükümet yetkililerinin yaptığı açıklamaya göre Türkiye'nin mevcut iç ve dış siyasetinde değişikliklerin yapılmayacağı ifade edildi.”⁸⁶²

Dnes, devamında Atatürk'le ilgili şu bilgileri vermeye devam etmekte: “Atatürk daha Selanik'te bir öğrenci iken bilgisiyle dikkat çeken biridir. Askeri okulda özellikle zekasıyla büyük başarılar elde etmiştir. Bu yüzden de “üstün” anlamında Kemal adını almıştır. Daha 1894 yılında 15 yaşında iken Şam'da kendi gizli birliği “Vatan”ı kurmuştur. Daha sonra Selanik'te “Hürriyet ve Vatan” birliğini kurmuştur. Mustafa Kemal devamlı Genç Türk ihtilalcilerinin yanında yer almıştı. 1908'de Enver, Talat ve Cemal ile Sultan Abdülhamit'e Meşrutiyet'i kabul ettirmişlerdi.

Atatürk her zaman hareketli ve ihtiyatlı bir dış siyaset izledi. Sovyetler'le bir dostluk anlaşmasından sonra aynı zamanda bir Türk-İslam bloğu teşkil etmeyi başaran Atatürk, Balkan ülkeleriyle de siyasi ve iktisadi işbirliği ilişkileri kurmayı başarmıştı. Kendisine teşekkür edilmeli ki, akılcı siyaseti ile 1926'da Cenevre'de Boğazlar'ın silahsızlandırılması sağlanmıştı. Yine kendisi İngiliz Kralı VIII. Edward ile 5 Eylül 1936'da Kralın yatında görüşerek Avrupa'ya yakınlaşmıştı. Bu olayla birlikte de Sovyetler'den uzaklaştığı görülür.”

Yine Dnes gazetesi iki önemli habere de yer vermekte. Buna göre İngiliz Kralı Atatürk'ün cenazesine kendi temsilcisini gönderme kararı almıştır. Durum bir ilktir. Çünkü bu, monarşi ve yönetilmeyen bir ülkeye İngiliz Kraliyeti'nin göndereceği ilk temsilcidir.

Ayrıca Türk yönetimi, Atatürk'ün Sofya'da iken Ferdinand 28 Bulvarı'nda ikamet ettiği evi satın almış ve evin müzeye dönüştürüleceğini açıklamış.⁸⁶³

Doğru Yol gazetesi “Onun Ülküleri Milletiyle Ebedi Yaşayacaktır” başlığı ile Atatürk'ün ölümünü duyurarak şunları yazmakta: “İkinci teşrinin onuncu Perşembe günü saat 9-u 5 geçe Ulu Atatürk cihanı aydınlatan Türk milletinin ruhuna nurlar saçan gözlerini dünyaya ebedi yumdu.

⁸⁶² “Kemal Atatürk”, **Dnes**, S. 836, 11 Noemvri 1938, s. 1.

⁸⁶³ “**Kemal Atatürk**”, s. 3.

Ulu Atatürk'ün şahsiyetini, alana getirdiği harikaları vasfetmek, anlatmak için değil gazete sütunları, hatta cildlerle kitaplar bile kafi değildir.

Ulu Atatürk Türk milletinin kalbinde ebedi yaşayacak, ölmeyecektir.

Ulu Atatürk asırlarca sarsılmış, yıpranmış idare altında her türlü enerjisini kaybetmiş, Umum Harp'te yurdu çiğnenmiş olan ulusuna ebedi yaşayacak bir devlet kurduğu gibi, Türk'ü hurafat zincirlerinden de kurtararak ona içtimai, ekonomi, sanayi, idari siyasi, askeri yollarda ebedi şerefle yaşayacak kudret verdi.

Ulu Atatürk'ün açtığı çığır güneş olduğundan, onun parlakları Türk sınırları dışına da aydınlık vermiş; sulhseverlik ışığının parlakları reformları pek çok uluslara örnek rehber olmuştur.

Ulu Atatürk'ün kurduğu idare, yaptığı reformlar gelip geçici, şahsına bağlı kalmış değildir. O, milletinin ruhuna, kanına girmiş, onun ülküleri milleti ile ebedi yaşayacaktır. Şerefli Türkiye Onun işaret ettiği yolda daima yükselecektir. Çünkü O, yalnız maddi şeyler yapmamış ruhunu milletine ilka etmiştir.

Bugün Onun yüce naşı önünde eğilen Türk milleti Onun ruhu ile ebedi yaşayacaktır. Taziyeler Onun saygılı naaşı içindir, yoksa ruhu her Türk'ün kalbinde dün yaşadığı gibi bugün de yarın da yüzlerce yıl sonra da yaşayacaktır.”⁸⁶⁴

Havadis gazetesi, Atatürk'ün vefat haberini “Tesis Ettiği Yeni Türkiye'yi 15 sene idare ettikten ve onu büyük devletler sırasına getirdikten, Türklük namını yükselttikten ve şanını dünyanın her bucağına işittirdikten sonra Türkiye milletinin en büyük evladı gözlerini hayata ebediyen kapadı”, şeklinde duyurduktan sonra, Atatürk'ün vefatının sadece Türkiye Türkleri'nde değil bütün Türkler'de büyük bir üzüntüye sebep olduğunu ifade etmekte.⁸⁶⁵

Yeni Cumhurbaşkanlık makamına İsmet İnönü'nün seçilmesi üzerine Doğru Yol gazetesinde “Türk'ün Gülen Talihi” başlığı ile Yeni Cumhurbaşkanı tebrik edilmekte: “Ulu Atatürk'ün çok kıymetli cihad arkadaşı yüce General İsmet İnönü bugün Kamutayda ittifakı ara ile Türkiye Cumhur reisliğine seçilmiştir.

⁸⁶⁴ **Doğru Yol**, S. 264, 11 İkinci teşrin, 1938, s. 1.

⁸⁶⁵ **Havadis**, S. 168, 13 İkinci tersin 1938, s. 1.

Ulu Atatürk bir hitabelerinde, icraatlarından bahsederlerken, General İsmet İnönü'yü göstererek, "... Benim icraatımda fazla hisse vermeyiniz. Bu, benim vicdanımdır. O her vakit dinçtir. Benim hatalarımı bulur, tenkit eder..." demiştir.

İsmet İnönü, Ulu Atatürk'ün kendilerinin buyurdukları gibi, Onun yalnız refiki değil, her sahada ülkü yoldaşı olduğundan, Türk milletinin saadeti için yapılan işleri ikmal ile Türk milletinin şerefini yükselecek, kudretli yegane bir evladıdır.

Türk ulusu evlatları içerisinde bir İsmet İnönü bulunması ile ne kadar fahır ve gurur duysa azdır.

General İsmet İnönü, kurtuluş mücadelesinde ve harb meydanlarında gösterdiği kahramanlıkları, Mudanya Mütarekesinde, Lozan Konferansında siyasi liyakatı ile tetviç etmiştir.

Yüce İsmet İnönü, Türkiye içişlerinde sükun ve asayişin istikrarı, idari makinenin pürüssüz işletilmesi, memleketin demir ağırlar ile örülmesi hususunda Başvekil sıfatı ile idari ve ekonomi hususunda gösterdiği yüksek dirayet, onun yüksek devlet adamı olduğuna tanıktır.

Yüce İsmet İnönü'nün siyasi deha ve zekasına yalnız Lozan değil, Montrö Konferansı muvaffakiyeti de canlı bir şahittir.

Biz Bulgarye Türkleri, Türk ulusunun yeni Cumhur reisini tebrik eder, saadet ve şerefler dileriz."⁸⁶⁶

Atatürk'ün ölümünden sonra Türkiye'deki gelişmeler de basın tarafından takip edilmekte. İsmet İnönü'nün yeni Cumhurbaşkanı seçilmesi dolayısıyla tüm Bulgar gazeteleri İnönü'nün yaşam öyküsünü yayımlamakta. Bulgar gazeteler İsmet İnönü'nün annesinin Bulgaristan kökenli olduğuna vurgu yaparak, kendisinin Bulgaristan'ı yakından tanıdığına dikkat çekmekte. Utro, İnönü ile ilgili kısaca şunları yazmakta: "1936 Montrö Konferansı Türk dış siyasetinde önemli rol oynayan bir konferanstı. Bu, dış siyasette Türk-Rus ilişkilerinde bir soğuma meydana getirerek bir Türk-İngiliz dostluğunu doğurmuştu. Montrö'de alınan kararlar bizzat İngiltere tarafından hazırlanmıştı ki bu olay yeni ilişkilerin seyri için önemli bir etken doğurmuştu. İngiltere'ye yakınlaşma siyaseti Türk siyasetçileri arasında önemli bir görüş ayrılığına sebep oldu. Bazı çevreler bu

⁸⁶⁶ **Doğru Yol**, S. 264, 11 İkinci teşrin 1938, s. 1.

siyasete sıcak bakmamıştı. İnönü'nün yeni Başkan seçilmesi bu görüş ayrılıklarını önemli ölçüde giderecektir. Yeni Başkan her zaman yenileşen Türkiye'nin en aktif ve en önde gelen devlet adamlarından biri oldu.

İnönü aynı zamanda hem kumandan hem diplomat hem de yönetici olarak ortaya çıktı. Kumandan olarak İnönü, Sakarya'da Yunanlılara karşı başarılı mücadeleler verdi. Lozan Konferansında başarılı bir diplomat olarak ortaya çıktı. Burada Türkiye'nin hemen tüm haklarını korudu. Anadolu'nun tamamı korunurken Türkler, Boğazlar'da ve Doğu Trakya'da Meriç'e kadar olan bölgelerdeki haklarını korudu. Türkiye'nin Lozan'da sadece bir tane geri adımı oldu ki, bu da petrol kaynaklarına sahip Musul'un İngiltere karşısında yitirilmesi idi.

Türkiye Lozan'la aşağı bir ülke olma konumundan kurtulmuştu. Lozan'da Türkiye kendisi için çok ağır olan kapitülasyon rejiminden kurtuldu. Türkiye Lozan'la herkes tarafından yanına çekilmek istenen itibarlı bir ülke konumuna yükselmişti. Bunu doğuran özellikle son iki yılda Avrupa'da yaşanan gelişmeler. Türkiye'ye karşı bu ilgi ona yeni sorumluluklar yüklemekte. Yeni Başkanın bu durumun üstesinde gelmesi gerekiyor. Dünya'nın ve Avrupa'nın yarınları belirsiz. Büyük güçler arasında gizli bir savaş durumu var. Yeni dengelerin kurulması muhtemel. Tüm bu zorlukların aşılması büyük bir tedbir, devamlı bir dikkat, başarılı bir taktik ve tecrübeli vatanseverlik gerektirmektedir. Türk milleti rahat olabilir. Çünkü yeni Başkan bu sorunların üstesinden gelebilir. İnönü, Türk devlet gemisini dalgalı dünya siyasetinden başarıyla çıkaracaktır. Aynı zamanda Türkiye'deki reformları da devam ettirecektir. Biz, İnönü'nün bizimle ve diğer Balkan ülkeleriyle ülkesi arasındaki ilişkileri daha sağlam zemine oturtacağına eminiz. Bulgaristan ile Türkiye arasında ilişkilerin daha samimi olacağını umalım. İnönü bizim bölgeyi iyi tanımaktadır. İlişkilerin daha iyi ve samimi olması her iki ülkenin de çıkarları gereğidir.”⁸⁶⁷

13 Kasım tarihli Utro, Atatürk'ün cenaze töreni için hazırlıkları ve Türkiye'deki atmosferi aktarmakta:

“Türkiye'de Atatürk'ün kaybı gittikçe daha dramatik bir hal alıyor. Ülkenin dört tarafından gelen siyah giyimli heyetler resmini taşıyarak naaşı önünde

⁸⁶⁷ Utro, S. 8782, 13 Noemvri 1938, s. 6.

saygı duruşunda bulunmayı beklemektedir. Özellikle İstanbullu üniversite öğrencilerinin yası dikkat çekmekte. Bir grup öğrenci bugün İstanbul sokaklarında “En Yüce Türk İçin Ağlayın!” şeklinde pankartlar taşıdı. Ayrıca öğrenciler üniversitede yas toplantıları düzenlemekte. Bu toplantılarda öğrenciler İstanbul Üniversitesi'nin adının “Kemal Atatürk Üniversitesi” şeklinde değiştirilmesi kararını aldı. Ayrıca Atatürk'ün vefat ettiği günü, Atatürk'ün davasını yüceltme günü olarak kabul ettiler. Bir grup öğrenci ise, Hükümete, altı bin öğrenciyi cenaze için Ankara'a götürmesi işini organize etmesi yönünde taleplerini iletiler.

Ankara'da cenaze töreni için hazırlıklar başladı. 30 ülke delegasyonunun törene katılacağı bildirildi. Bulgaristan'ın da dahil olduğu tüm Balkan ülkeleri heyetleri cenaze için katılacak. Heyetlerde askerler ve bakanlar yer alacak.

Türkiye'deki gazeteler Atatürk'ün yaşam öyküsünü yayımlamaya devam ederken, Türkiye'nin dış siyasetinde de bir değişiklik olmayacağını belirtmekte. Yeni Dışişleri Bakanı olarak Şükrü Saracoğlu'nun seçilmesinin dış siyasette değişiklik yapmayacağını vurgulayan gazeteler, Bakan Aras'ın Avrupa seyahatleri sırasında bu göreve onun vekalet ettiğini hatırlatmakta. Ayrıca yeni Bakan, Balkan anlaşmalarının en büyük taraftarlarından biri.

Bugün öğle saatlerinde Üniversite Rektörü Cemil Birsal bin civarda öğrenci ve profesör önünde bir konuşma yaptı. Atatürk'ün hayatına ve Türk gençliğinin terbiyesine değinen Birsal'in konuşması sırasında öğrenci ve profesörlerin gözyaşlarını tutamadıkları görüldü. Yaşlı profesörlerin bile gözyaşlarına hakim olamadıkları dikkat çekti. Konuşmasının sonunda Rektör, teknik nedenlerden dolayı altı bin öğrencinin Ankara'ya götürülmesinin reddedildiğini, bunun yerine 500 civarında öğrencinin götürülmesinin kararlaştırıldığını ifade etti. Ayrıca Rektör Hükümetin üniversiteye Atatürk'ün büstünün yapılması için 10 milyon leva civarında para vereceğini belirtti. Büst, İstanbul Üniversitesi'nin bahçesinde yer alacaktı.

Yarın İstanbul'da öğrenciler saat 11:00 civarında büyük bir yas mitingi düzenleyecek. Daha sonra öğrenciler Atatürk'ün Dolmabahçe'deki naaşı önünde saygı duruşunda bulunacak.

İstanbul'daki tüm metropolitler, Atatürk'ün cenazesinde yer almak üzere Patrik Veniamin başkanlığında bir heyet seçti. Bugün ayrıca İstanbul'daki Patrik, Dolmabahçe'deki taziye defterini imzaladı.

Dikkat çeken bir durum da cenaze töreninden sonra Mareşal Fevzi Çakmak'ın Atina'da düzenlenecek olan Balkan ülkeleri Genelkurmay Başkanları toplantısına katılacak olmasıdır.

Yunanistan Başbakanı Metaksas da Atatürk'ün cenaze töreninde yer alacak. Ayrıca Selanik yerel yönetiminin aldığı karara göre Atatürk'ün doğduğu evin yer aldığı sokağa isminin verilmesi kararlaştırılmış. Atatürk'ün defin işlemi 21 Kasım Pazartesi günü yapılacak.”⁸⁶⁸

Dnes de Türkiye'deki gelişmeleri şu şekilde aktarmakta: “Türkiye'nin kurucusunun ölümünün ilan edilmesinden onra burada tüm halk büyük bir acı içinde. Sokaklar hemen hemen ıssız, sinemalar ve tüm eğlence yerleri kapılarını kapatmış vaziyette. Özellikle gençlerin yüzündeki acı görülebiliyor. Bu yeni nesil Atatürk'ün yeni Türkiye'si'nde yaşamış ve Onun idealleri ile yetişmişti.

10 gün önce Cumhuriyet'in kuruluşunun 15'inci yılı kutlamaları sebebiyle Ankara'da bulunduğum sırada, Atatürk'ün hastalığı sebebiyle ilk kez Cumhuriyet Bayramı buruk kutlanmıştı. Onun hastalığı burada her an hissediliyordu. Atatürk'ün yakın çevresindeki bazı kişilerin kutlamaların ertelenmesi yönündeki isteklerine Atatürk karşı çıkmış ve hatta hastalığının kötüye gittiği haberlerinin bültenlere yer almasını yasaklamış. Halkın endişelenmemesi için durumunun açıkça söylenmesini yasaklanmış.

29 Ekim sabahı Atatürk'ün durumu biraz daha iyiymiş. Hatta sokaklardaki kutlamaları duymuş. Aynı günün akşamı Atatürk'ün sağlığı yine ufak bir krize girmiş ve bu kriz 12-16 saat sürmüştü. İşte bu andan itibaren onun sağlığı iyice tehlikeye girmiş. Ancak Atatürk'ün bilinci henüz o sıralar açılmış ve hatta doktorları ile bile konuşuyormuş. Atatürk vefat etmeden 48 saat önce bilincini kaybetmiş ve bir daha kendine gelememiş. Bu durum, anında Ankara'daki Başbakana iletilmiş. 10 Kasım 09:05'te doktorlar artık onun öldüğünü anlamışlar. Atatürk'ün ölümü o kadar hafif ve hissedilmez olmuş ki, doktorlar bile tam olarak hangi dakika öldüğünü anlayamamışlar. Yan odada bulunan

⁸⁶⁸ **Utro**, S. 8782, 13 Noemvri 1938, s. 1, 3.

Başbakan hemen oraya çağırılmış. Kendisi gözyaşlarına boğularak orada bulunan yeri doldurulmaz Şefi ile vedalaşmıştır.

Şu da belirtilmeli ki Atatürk'ün 16 Ekimde geçirdiği krizden bu yana Onun vefat ettiği şeklinde dedikodular duyuluyordu. Dedikodulardan biri de Onun daha o zaman vefat ettiği ancak yönetimin "Cumhuriyet kutlamaları gölgelenir" diye durumu halktan gizlendiği idi. Ancak gerçek farklı tabi. 16 Ekimde geçirdiği krizden sonraki 10 gün Atatürk biraz daha iyidir. Hatta devlet meseleleri ile ilgilenmiş, hasta yatağında bile temsilciler kabul ederek, bazı bakanlara direktifler vermiştir.

Bugün artık resmi olarak TBMM'nin yeni Başkan olarak İnönü'yü seçtiği duyuruldu. Kendisi Türkiye'nin önceki Başbakanı ve Atatürk'ün yakın arkadaşıdır. İnönü, kendine has taktiği, zekası ve barışseverliği ile tanınır. Kendisinin biz Bulgarlara karşı da iyi hisleri vardır. Türkiye'nin siyasetinde "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh!" durumu devam edecek.

TBMM'nin aldığı kararla Atatürk'ün cenaze masrafları için ayrılan pay 500 bin lira olarak belirlendi. Halk 16-18 Kasım tarihleri arasında Dolmabahçe'deki Atatürk'ün naaşı önünde saygı duruşunda bulunabilecek. 19 Kasım'da sabah saatlerinde askeri birliklerin, Başbakanın, Millet Meclisinden bir delegasyonun, değişik diplomatların, profesörlerin, parti yöneticilerin ve halktan kişilerin yer aldığı bir kortej oluşturulacak."⁸⁶⁹

Atatürk'ün cenazesinde yer alan Bulgar delegasyonu 17 Kasım'da Sofya'dan hareket etmiş. Delegasyonda, Savunma Bakanı Daskalov, Sofya Askeri Garnizon Şefi Gen. Lukaş, Çar'ı temsilen Gen. Tsanev, Binbaşı Kandeve ve 72 asker ile 7 subay yer almış.⁸⁷⁰

Türk gazetecilerin önünde üzüntülerini ve taziyelerini dile getiren Daskalov: "Sadece Türkiye bir oğlunu değil, Dünya asırlık kahramanını kaybetti" demiştir.⁸⁷¹

21 Kasım günü Atatürk'ün cenaze töreni sebebiyle Sofya'daki tüm bayraklar da yarıya indirilmiştir. Bulgar gazeteleri ve Bulgar gazetelerinden iktibas suretiyle Türk gazeteleri de Atatürk'ün cenaze törenini aktarmakta.

⁸⁶⁹ Dnes, S. 839, 14 Noemvri 1938, s. 1.

⁸⁷⁰ Dnes, S. 841, 17 Noemvri 1938, s. 1.

⁸⁷¹ Utro, S. 8787, 19 Noemvri 1938, s. 3.

Dnevnik, cenaze törenini şu şekilde aktarmakta: “Bu sabah saat 09:00 gibi Kemal Atatürk’ün cenaze töreni başladı. Katafalkın önünden tüm askeri güçlerin cenaze marşı eşliğinde geçmesi bekleniyor. Atatürk’ün naaşının geçeceği tüm sokaklar daha dün gecedan itibaren doldurulmaya başlandı. Polis kalabalığı kontrol etmekte güçlük çekiyor.

Cenaze töreninde 30 resmi delegasyon yer alıyor. Balkan ülkeleri delegasyonları sadece askeri güçlerden oluşuyor. Heyetlerde Atatürk’ün tanıdığı kişiler de yer alıyor. İtalya, Fransa, Almanya, İngiltere, Sovyet Rusya, Mısır yüz seksener deniz askeri ve onar subayla temsil ediliyor. Bu sabah 100 civarında kamyon Atatürk’ün cenazesi için çiçek taşımaya başladı. Bu çiçek ve çelenkler yabancı ülkelere gelmiş. Yabancı gazetecilerin görevlerini rahat yapabilmeleri için kendilerine özel kağıtlar verildi. Cenazede yaklaşık 70 yabancı ve 50 Türk gazeteci görev yapacak. Tüm şehir yas havasına bürünmüş durumda. Şehirde tam bir sessizlik hakim. Sessizliği sadece ara sıra kilise çanları bozmakta. Şehrin gökyüzünde 10 civarında uçak uçmakta.⁸⁷²

Utro’da da şunlar yazmakta: “Dün öğle saatlerinde Atatürk’ün naaşı buraya geldi ve saygı duruşu başladı. Ankara’dan ve değişik vilayetlerden gelen yaklaşık 100, 000 kişi Türkiye’nin kurucusu önünde saygı duruşunda bulundu. Bu saygı duruşu sabah saatlerine değin sürdü. Bu durum sabah saat 07:00 civarında sona erdi ve ardından defin işlemlerine geçildi.

Dün akşam Bulgar Elçiliğinde, Ankara’nın Bulgaristan Büyükelçisi Hristov, Bulgar delegasyonunu kabul etti. Bugün Türkiye’de yas var ve her yerde Atatürk’ün anıldığı toplantılar düzenlenmekte. Sanki doğa da Atatürk için ağlıyor. Daha saat 07:00 sularında halk, kortejin geçeceği sokakları doldurmaya başladı. Burada hava durumu da pek iyi değil. Daha akşam saatlerinde havayı bulutlar kapladı. Bu sabah da yağmur yağmaya başladı. Sanki doğa da Türk halkı gibi bu değerli kayba ağlıyordu. Burada ağlamayan kişi hemen hemen bulamazsınız. Sokaklar o kadar kalabalık ki, polis kuvvetleri düzeni sağlamakta güçlük çekiyor. Sabah saat 08:30 gibi Ankara Oteli’nin salonunda yabancı delegasyonlar toplanmaya başladı.

⁸⁷² Dnevnik, S. 11674, 21 Noemvri 1938, s. 1.

Buraya 09:50 civarında Türkiye'nin yeni Başkanı İnönü ve Başbakan Bayar geldi. Ayrıca katafalkın her iki yanında Meclis Başkanı Renda, Mareşal Fevzi Çakmak, pek çok milletvekili, subaylar, halk temsilcileri ve yüksek rütbeli diğer memurlar yer aldı.

Yabancı askerler Atatürk'ün naaşı önünden geçerek askeri saygı durumunda bulundular. Alman deniz askerlerinden sonra Bulgar askerler geçti. Bulgar askerlerinin disiplini takdir topladı. Burada ayrıca Sovyet askerleri de takdir topladı. Sovyet askerleri silahlarını savaş duruşu şekline getirerek saygı durumunda bulunu. Daha sonra kortejdeki askerler Almanya ve Bulgaristan'dan sonra sırasıyla; Fransa, İngiltere, Yunanistan, İran, Romanya, Sovyetler, Yugoslavya şeklinde yer aldılar. Daha sonraki sırada ise Türk askerleri vardı. Sırasıyla: muhafız askerleri, piyade birlikleri, topçu birlikleri, deniz piyadeleri ve askeri okullar. Saat 10:00 gibi 12 general ve milletvekilleri naaşı Türk bayrağıyla örttüler.

Naaşın etrafında Atatürk'ün kız kardeşi, yeni Başkan İnönü, Meclis Başkanı, yabancı delegasyonlar, değişik diplomatlar, milletvekilleri, yüksek rütbeli askerler ve Türk vatandaşları ile Türk gençliğini temsilen bazı kişiler vardı.

En eski Türk kumandanlarından General Altay'ın işareti ile kortej hareket etti. Kortejde bizim askerlerimiz Alman askerlerinden sonra yer aldı. Bu sırada Şopen'in cenaze marşı çalınmaktaydı.

Yabancı heyetlerde göze çarpanlar arasında: Hitler'in özel danışmanı von Nurath, Bulgaristan Genelkurmay Başkanı Daskalov, Fransa İçişleri Bakanı Albert Sarraut, İngiliz Amiral Paund, Litvinov'un yardımcısı Potemkin, General Meteksas, Şah Veli, Baron Aluizi, General Teuduresko. Kortejin ilerlediği sırada devamlı top atışları yapılıyordu. Havada uçaklar katafalka doğru çiçekler atıyordu. Naaş, saat 10:30 civarında Etnografya Müzesi'ne getirildi.

Yarın saat 15:00 gibi Türk Başbakanı yabancı delegasyonları kabul edecek. Saat 16:00 gibi de yabancı basın mensupları kabul edilecek. Yarın Bulgar heyeti, Bulgar Hükümeti adına Etnografya Müzesi'ndeki Atatürk'ün naaşı önünde çelenk bırakacak. Daha sonra delegasyon İstanbul'a hareket edecek.⁸⁷³

⁸⁷³ **Utro**, S. 8789, 22 Noemvri 1938, s. 3.

Atatürk' cenaze töreninin yapıldığı 21 Kasım akşamı Sofya'da Bilimler Akademisi salonlarında Türk-Bulgar Dostluk Cemiyeti'nin düzenlediği Atatürk'ü anma toplantısı yapılmıştır. Toplantıda Başbakan Köseivanov, Eğitim Bakanı Filov, İçişleri Bakanı Nedev, Çar Boris'i temsilen General Tsanev ve Gruev, Demiryolları Bakanı Avramov, Türkiye'nin Sofya Büyükelçisi başkanlığında tüm Türk elçiliği çalışanları, Bulgar Dışişleri Bakanlığı çalışanları, Yunanistan ve Romanya Elçileri, eski bakanlar, milletvekilleri, generaller ve profesörler yer almış.

Büyük salondaki kürüsünün önünde Atatürk'ün gerçek boyda büyük bir tablosu konmuş ve çiçeklerle süslenmiş. İlk olarak söz alan Türk-Bulgar Dostluk Cemiyeti Başkanı Prof. Petko Stoyanov şunları söylemiş: "Atatürk, Türk milletinin içinden gelen tüm zamanların en büyük şahsiyeti. Halkının tarihinde öyle parlak bir dönemeç meydana getirdi ki, devletin bağımsızlığını ve kalkınmasını sağladı. Bugün Onun naaşı toprak anaya sığıyor. Bu acılı günde burada bulan herkesi saygı duruşuna davet ediyorum" dedikten sonra herkes ayağa kalkarak bir dakika saygı duruşu yapılmış. Bundan sonra sözü alan Bulgaristan'ın eski Ankara Elçisi Todor Pavlov da şu konuşmayı yapmış: "Türk halkı büyük evladı için ağlıyor. Atatürk kimdir? 1923'te Cumhuriyet'i ilan etti ve yeni anayasa ile yeni Türkiye'nin yükselişinde çok büyük rol oynayan şu prensipleri getirdi. Halka dayalı egemenlik ve bunun sonucunda yine tüm yasama ve icra kuvvetinin de halkın elinde olması. Türkiye Cumhuriyeti laik ve barışçıdır, din devletten tam olarak ayrılmış durumda. Kadını içinde bulduğu aşağılayıcı durumundan kurtarmak da yine büyük reformcunun en büyük hayallerinden biriydi. Bu müstesna adamın en karakteristik özelliği de sahip olduğu medeni cesarettir. Daha şöhretinin ilk günlerinde, tek başına, ilk reformlarını halka kabul ettirdi. O sahip olduğu bu medeni cesaretiyle tarihi bir şahsiyeti anımsatıyor-Büyük Petro. Büyük Petro'nun Boyarların sakallarını kestiği gibi, O da fes ve feraceleri yırttı.

Bulgaristan'dan hususi olarak çiftliğinde çalıştırmak üzere getirdiği 25 Bulgar bahçıvanın çalışmalarını nasıl büyük bir ilgiyle izlediğine şahidim. Sık sık Bulgarların dünyanın en iyi bahçıvanları olduğunu söylüyordu. Kendi bakan ve

bürokratlarını bazı teşebbüslerinde örnek için daha uzak ülkelere değil, Bulgaristan'a gitmelerini öğütlüyordu.”

Pavlov'dan sonra söz alan eski Başbakan General N. Jekov, Kemal Atatürk'ün Sofya'da askeri ateşe olarak görev yaptığı dönemde kendisiyle ilgili bazı anılarını anlatmış: “1914 yılının sonbaharıydı. Bulgar Hükümeti Türkiye ile gerçekleşemeyen ittifak ile ilgili görüşmelere başlamıştı. İttifak antlaşmasının yapılması için Genelkurmay'da çalışırken bende oradaydım. Bir gün kurmay dairesine Binbaşı Mustafa Kemal de geldi. Bu kendisiyle ilk karşılaşmamdı. Daha sonara öğle aralarında Slavyanska Beseda'nın karşısındaki Koprivštitsa'da görüşüyor ve çeşitli konular üzerinde konuşuyorduk. On seferden fazla görüşmüşüzdür. Kendisi ilk zamanlar rütbe saygısından dolayı çok dikkatli idi, çünkü o binbaşı ben ise albaydım. Bana Balkan Savaşı'nda Bulgar askerinin moral ve dinamiğine hayran kaldığını söyledi. Dini, tarihi ve siyasi başka konulara da iradeli ve aydın bir kişilik görüyordum. Düşünceleri muhteviyattan fıskırıyordu.

İktidar O'na hayallerini gerçekleştirme imkanı verdi. Yeni, canlanmış ve kudretli Türkiye ile ilgili planları uzun süredir, daha onları gerçekleştirmeden çok önce heyecanlandırıyordu. Ülkemizde ikamet ettiği sırada çok şeyler öğrenmişti. O bunu görüştüğü pek çok Bulgar önünde de gizlememiştir.”

Yas toplantısı sonunda Dimitr Popandov sıra ile merhumun yaptığı faaliyetleri okumuş.

Prof. Petko Stoyanov da birkaç sözle merhumun önemini özetledikten sonra yerine geçen değerli yardımcısı ve savaş arkadaşı, Türkiye Cumhuriyeti'nin bugünkü Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye saygısını dile getirmiş. Daha sonra toplantıda yer alan şahıslar Türk Büyükelçi Berker'e taziyelerini bildirmişler.⁸⁷⁴

Atatürk'ün ölümü Bulgaristan Türklerini de mateme boğmuştur. Ancak Türkler, Atatürk'ün ölümü sebebiyle yaşadıkları acıyı dahi serbestçe ifade edememişler. Türk gazetelerinden Havadis ve Doğru Yol'a bakıldığında Atatürk'ün ölümü ile ilgili aktarılan haberlerin genelde Bulgar ve yabancı basından alındığı görülür.

⁸⁷⁴ Zora, S. 5828, 22 Noemvri 1938, s. 7. Dnes, S. 845 22 Noemvri 1938, s. 1. Doğru Yol, S. 266, 2 Birinci kanun 1938, s. 2.

Bulgaristan'daki Türklerin durumu hakkında Filibe Konsolosu Fevzi Kortan da Ankara'ya şu yazıyı göndermiştir: "Bulgaristan Türkleri bu elim haberden çok müteessir olmuşlardır. Sofya gazetelerinden aynen iktibas suretiyle elim ziya haberini neşreden Filibe gazetelerini, Bulgar polis makamlarının takip ve tazyikine duçar olmamak için binbir güçlkle gizlice tedarik ettikleri ve bizler kadar kalpleri yanarak gözyaşı döktükleri ayrıca öğrenilmiştir."⁸⁷⁵

3. Atatürk'ün Ölümü ve Yabancı Basın

11 Kasım 1938 tarihli Zora gazetesinde "Türkiye'yi Diriltten Adam" başlığı ile İngiliz "Daily Mail" gazetesinde gazeteci Mr. Price'ın Atatürk'le ilgili yayımladığı bir makale aktarılmakta. Gazeteci Price, Atatürk'le iki kez görüşmüş. İlk görüşme 30 Ekim 1918'de Türkiye ve İtilaf devletleri arasında yapılan mütarekeden sonra İstanbul'da gerçekleşmiş. İkinci görüşme ise Yunanlıların yenilgisinden hemen sonra İzmir'de gerçekleşmiş.

Price makalesinde şunları yazmış: "Mustafa Kemal o zamanların ünlü ve becerikli genç generaliydi, çünkü Boğazları İngiliz hücumundan başarı ile korumuştur. Onun başarılarını kıskanan Başkumandan Enver Paşa Onu bir kenara itmişti. Mustafa Kemal hiçbir zaman Türkiye'de Alman Genelkurmayı ile iyi ilişkiler içinde değildi. Çok yakın bir zamanda beni yanına davet etmesindeki amacı belli oldu. Kemal Paşa o zamanlar 37 yaşında, güçlü, sert yüz hatlarına sahip, sarı bıyıklı, sivil kıyafetli ve fesli idi. Çok yavaş bir şekilde Fransızca konuşarak Türkiye'nin İngiltere'ye karşı savaşa karışmaması gerektiğini belirtti.

Eski Türk devlet yöneticileri Mustafa Kemal'de kendileri için tehlikeli askeri bir şöhrat ve siyasi bir faaliyet görüyorlardı. Bunun için ertesi yıl Onu Anadolu'ya ordu müfettişi olarak gönderdiler. Bu Ona, bu Türk toprağını hem İtilaf kuvvetlerine hem de Sultan'a karşı, işgal toprağı olarak değil, milliyetçi bir devlete ait bir toprak gibi organize etme imkanı verdi.

Ateşli bir çalışma ve amansız bir kararlılıkla, Türk ordusunun ruhunu diriltti. O derece diriltti ki bir dizi galibiyetlerle Yunun ordusunu tüm Anadolu'dan çıkarttı.

⁸⁷⁵ Mevlüt Çelebi, "Atatürk'ün Ölümünün Bulgaristan'daki Yankıları", **Atatürk Haftası Armağanı, 10 Kasım 2004**, Gen. Kur. Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başk. Yay., Ankara 2004, s. 117-118.

Kendisiyle ikinci görüşmem bu başarının hemen ardından, İtilaf Devletlerini şaşırtıp korkutmasından sonra İzmir’de gerçekleşti. Üzerinde uygun bir askeri forma ve başında büyük deri bir kalpak vardı. Bana kendi barış şartlarını aktardı. Şartların kabul edilmemesi durumunda o zamanlar İtilaf kuvvetlerinin elinde bulunan İstanbul’a doğru harekete geçeceğini söyledi. Böyle bir talihsizliği sadece İstanbul’daki İngiliz komutanın sabrı ve ihtiyatı önledi.

Öyle görülüyordu ki Kemal Paşa’nın kariyeri artık en yüksek noktaya ulaşmıştı. Ancak O, Türkiye’yi ortaçağ devletinden modern bir devlete dönüştüren harikulade işlerinin başlangıcındaydı. Eski Türkiye’yi bilenler için Onun meydana getirdiği değişiklikler imkansız görünüyordu. 1923’te kendisiyle İstanbul’dan Ankara’ya yaptığım yolculuk sırasında inkılabın başlangıcını gördüm. Muhafazakar bir toplumda gerçekleştirilen değişikliklerin direnişle karşılanması doğaldı. Ancak O, direnişi acımasızca ezdi. Bin yıllık gelenekleri ve müesseseleri kısa emirlerle yok ederek halkını modernize etti. Çalışmasının yanında yaşamasını da biliyordu. O zahit değildi ve çok defa bakan ve diplomatlarını gece geç saatlere kadar yoruyordu.”⁸⁷⁶

Havadis “Atatürk’ün Ölümü ve Ecnebi Devletlerdeki Tesiri” başlığı altında Atatürk’ün vefatının yabancı ülkelerdeki yankılarını dile getirmekte: “Atatürk’ün ölümü dünyanın her tarafına yıldırım suretiyle yapıldı. Türk milletinin bu büyük ziyarı uzak ve yakın bütün devletlerde ve milletlerde çok derin teessür uyandırdı. Komşu ve dost devletlerden maida hemen bütün dünya matbuatı yeni Türkiye’nin kaybına sahifeler tahsis ediyor.

Komşu devletlerden Yunanistan, Bulgaristan, Romanya ve İran Hükümetleri Türk milletinin derin teessürüne samimiyetle iştirak ettiler.

Atatürk’ün vefatı komşu devlet Rusya’da çok derin tehyiç ve teessür yapmıştır. Sovyetler Birliği Başkanı Molotov ve Hariciye Komiseri Litvinov’un çektikleri telgraflar Sovyet Hükümetinin ve Rus milletinin derin teessürüne tahattur.

Atatürk’ün ölümü Fransa, Almanya, Belçika, Macaristan, Polonya Hükümetler ve milletleri tarafından da derin bir tehyiç ve teessürle karşılanmıştır. Gazeteler büyük yazı ve fotoğraflarla Türk milletinin büyük

⁸⁷⁶ Zora, S. 5819, 11 Noemvri 1938, s. 3.

kaybından uzun uzadıya bahsetmektedir ve bilhassa Fransa gazetelerinin Atatürk'e dair yazdıkları bu Ulu Türk evladının medeni milletler arasında pek yüksek bir takdire mahzar olduğunu göstermektedir.

Atatürk'ün ölümü büyük denizlerin öteki taraflarındaki Hükümetler ve milletler üzerinde de çok derin tehyic ve teessür uyandırmıştır. Birleşik Amerika Hükümetleri Hariciye Nazırı gazetecilere yaptığı bir beyanatta Atatürk'ün ölümüyle yalnız Türk milletinin değil, dünya medeniyetinin de büyük bir insan kaybettiğini söylemiştir.”⁸⁷⁷

Yine Havadis, “Atatürk ve Ecnebi Matbuat” başlığı altında şunları aktarmakta: “Atatürk'ün ölümü haberi geldiği günden itibaren gazeteler Atatürk'ün hayatından ve yaptığı işlerden bahsediyorlar. Hâla da Türkiye'den Atatürk hakkında gelen bütün haberleri ehemmiyetle neşrediyorlar, Türk gazetelerinin makalelerini iktibas ediyorlar. Onun büyüklüğünü tasvir için türlü türlü mukayeseler yapıldı. Bir gazete Onu Napolyon'a benzetti, bir diğeri Washington'a benzetti, bir başka gazete de onunla Rus Çarı Büyük Petro arasında bir benzerlik buldu. Hülasa herkes Atatürk'ün meziyetlerini anlatarak Onu göklere çıkardı. Ancak Mısır gazetesi “El Mısır” en doğru hükmü verdi: “Atatürk tarihte görülmüş olan büyük adamların hiç birine benzemez. Atatürk şahsına münhasır bir insandır. Daha doğrusu o bir insan değil, daha büyük bir şeydi, çünkü Onun yaptıkları Ademoğullarının yapabilecekleri şeylerden değildir. Atatürk Ademoğullarına benzemeyen onlardan büsbütün başka olan bir insandı.”⁸⁷⁸

Havadis, Atatürk'ün vefatı dolayısıyla iki Fransız gazetecinin Atatürk hakkında yazdıkları bir makaleye yer vermekte: “... Eğer hakikaten milli adı verilmeye layık siyasi bir ihtilal varsa o da 1919-1920 Türk inkılabıdır. 19 Mayıs'ta Samsun'a ayak basan adam için olduğu kadar hemen hemen insiyaki bir tarzda derhal Onun arkasında toplanan millet için de o tarihte bir tek ve aynı sual mevcuttu: yarın yine bir Türkiye'nin yaşaması için ne yapmak lazım? İnhilal hareketinin ilk saiki yabancı istilasını altında kalan toprakların müdafaası ve kurtuluşu olmuştu. Mustafa Kemal bunun için Türklerin yurtseverlik duygularına, askeri meziyetlerine, gururlarına müracaat etmekte onlardan beklediği bütün

⁸⁷⁷ Havadis, S. 168, 13 İkinci teşrin 1938, s. 1.

⁸⁷⁸ Havadis, S. 172, 1 Birinci kanun, 1938, s. 1.

fedakarlıkları ve bütün gayretleri temin etmiş oldu. Zafer elde edildikten sonra da Türkiye'yi kurtaran adamın memleketi nasıl isterse öyle idare etmek hakkına sahip olduğunu inkar eden bulunamadı.

Mustafa Kemal Türkiye'ye Cumhuriyet şeklini verdi. Çünkü padişahlık bozgunluğunun yükü altında yıkılmıştı. Ondan laik bir devlet kurdu. Türk milleti aristokrasi ve proleteryanın ne olduğunu hiç tecrübe etmediği için O devleti demokrat bir devlet olarak kurdu. Nihayet Mustafa Kemal Türkiye'yi modern bir devlet, yani garp organizasyon şekillerini kendi ihtiyaçlarına uydurmaya muktedir bir devlet haline getirmek istedi. Maksudı Avrupa'yı taklit değil, onun terakki vasıtalarından istifade etmek ve icabında kendisini ona karşı müdafaa için ondan silah almaktı.

Türkiye'yi Garp devletleri mümasili derecesine çıkaran diplomatik sahadaki muzafferiyeti müteakip Gazi kendisine minnettar kalan millete arzularını kabul ettirebilmişti.”⁸⁷⁹

Doğru Yol “Ulu Atatürk Hakkında İslam Matbuatı” başlıklı bir yazı ile bazı İslam ülkeleri gazetelerinde Atatürk hakkında yazılan makalalardan bölümler yayımlıyor. Buna göre, “Beyrut'ta çıkan “Ennehar” gazetesi “Atatürk”, başlıklı yazısında “Bütün dünyayı baştan başa sarsan bu büyük Önder'in hayatını tasvire imkan yoktur. Atatürk dünyanın çok nadir yetiştirdiği dahilerdendir. O bir tarihin seyrini değiştirdi. Dünyanın en şerefli diktatörünün önünde tazimle eğilir ve eşsiz bir acıya uğrayan Türk milletine derin taziyelerimizi sunarız.” şeklinde yazmış.

Halep'te çıkan “Esbab” gazetesi bu büyük acının telafisi mümkün olmadığını kaydettikten sonra: “Atatürk'ün ölümü yalnız Türk milleti için değil, Onun emsaline çok muhtaç olan bütün Şark milletleri için de en büyük kayıptır.” demiş.

Şam'da çıkan “İlkales” gazetesi de şunları yazmış: “Türk vatınının yapıcısı, Türkiye şevket ve azametinin haliki, insaniyetin en büyük hadımı Atatürk'ün ölümü ile Türk milletinin duyduğu kedere Suriyeliler bütün kalpleri ile iştirak ederler. Kardeş milletin uğradığı bu acı karşısında bizim en büyük tesellimiz Büyük Dahi'nin çizdiği yolun takip edilmesidir.”

⁸⁷⁹ **Havadis**, S. 172, 1 Birinci kanun, 1938, s. 2.

Beyrut'ta çıkan "Ebabil" gazetesi de: "Sultanları kovan, orduları tarumar eden, Çanakkale kahramanı, Sakarya'nın haliki Mustafa Kemal öldü. Türkiye'yi yoktan var eden, onu en kuvvetli devletler mertebesine çıkararak, vatani kölelikten hürriyete, zilletten şerefe götüren Atatürk öldü. Zulmün en büyük düşmanı, ebedi Kemalizm rejimin ilahı öldü. Adı anılınca önünde her kahhar başın eğildiği Gazi öldü. Kalplerimiz bu azim haile karşısında titiyor."⁸⁸⁰ sözlerine yer vermiş.

Havadis gazetesi, Fransız "İllustration" dergisinin "Tarih En Fazla Atatürk'ü Takdir Edecek" başlıklı makalesini yayımlamakta: "Kemal Atatürk'ün yaşayacağı günlerin sayılı olduğu aylardan beri biliniyordu. Henüz 57 yaşında ve hayata son derece bağlı bu metin adamı mağlup edilemez bir hastalık için için kemiriyordu. Her memleketin en salahiyyetkar doktorları çağırılmıştı. Savarona botunda bulunduğu sırada, birkaç gün evvel bütün ümitler kesildi. Kendisini Dolmabahçe Sarayı'na naklettiler ve orada ikinci teşrinin onuncu günü sabah saat dokuzda vefat etti. Ve Onun vefatıyla, harp sonrası devlet reislerinin ilki kaybolmuş bulunuyor.

Mussolini ve Hitler Ondan sonra gelirler. Bu üç adam arasında büyüklük mukeyese etmek beyhude olur. Her üçü memleketini derin suretle değiştirmiş, her üçü de memleketlerinin nüfuz ve kudretini arttırmışlardır. Fakat kıymetlere bakarak onları daha bitaraf muhakeme edebilen tarih, yeni Türkiye'nin banisini en fazla takdir edecektir. Onun karşılaştığı en ümitsiz vaziyetti. Kırılmaz bir enerji ile neticelendirdiği eser, müşkillerle en fazla dolu olanı idi ve Faşizmi de Hitlerizmi de geride bırakır.

Mesele bir milleti yalnız siyaseten yükseltmek ve ona milletler manzumesinde yeniden mevki kazandırmaktan ibaret değildir. O milleti asırlık uykusundan uyandırarak ruhunda değişiklik yapmak icab ediyordu. Mustafa Kemal sadece Avrupa ile mücadele etmek mevkiinde değildi. Türkiye Büyük Harbin ferdasında uğradığı mağlubiyetten dolayı müzmihlal bir halde idi. Halbuki Atatürk, tasarladığı hedefe varmak için içtimai bir çerçeveyi kırmak, teokrasiyi imha etmek, ortaçağdan beri yerleşmiş ananeleri ve batıl itikadları kökünden sökmek mecburiyetinde kalmıştı.

⁸⁸⁰ **Doğru Yol**, S. 266, 2 Birinci kanun 1938, s. 2.

On sene içinde Türkiye'yi 5-6 asır ileri götürdü. Buna rağmen yalnız çalışıyordu. Başkaları gibi milli hareket sürüklemiş değildi. Türk devletinde, maddi ve manevi sahalarda hareketi kötü bilecek ne kadar kuvvet varsa hep Onun aleyhinde çalışıyordu. O, azmi sayesinde bütün müşkilleri yendi. Etrafında sayısı git gide artan taraftarlarını, milleti teshir etti, onlara kendi heyecanını kendi imanını telkine muvaffak oldu.

Mustafa Kemal'in başardığı işler hakkında hülaseten olsun bir fikir vermeye satırlar kifayet etmez. Devrin en harikulade adamlarından olan Mustafa Kemal Atatürk'ün hatırasını, Onun şahsına karşı borçlu olduğumuz takdir ve hürmetle analım."⁸⁸¹

⁸⁸¹ **Havadis**, S. 175, 11 Birinci kanun 1938, s. 2.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu'nun yüzyıllarca ülkesindeki tüm milletlere olduğu gibi, Bulgarlara karşı da izlediği hoşgörü siyaseti sayesinde milli benliklerini ve dillerini unutmayan Bulgarlar, 19. yüzyıl başlarında Avrupa'da yayılan milliyetçilik fikirleri ve Rusya'nın kışkırtma politikalarıyla Osmanlı Devleti'ne isyan etmiştir.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonucu imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile Rusya'nın da yardımıyla "Büyük Bulgaristan"ı kurmayı başaran Bulgarlar, bu durumun büyük devletlerin çıkarlarına ters düşmesi sebebiyle Berlin'de imzalanan yeni bir antlaşma ile daha küçük bir Bulgaristan'la yetinmek zorunda kalmıştır. Ancak Berlin sonrası "Büyük Bulgaristan"ı tekrar kurmak ve bunun için de Trakya, Makedonya ve Dobruca'ya sahip olmak her Bulgarın milli meselesi haline gelmiştir. I. Balkan Savaşı'nda önemli topraklar elde eden Bulgaristan, öngörü ve mantığını da yitirerek, İstanbul'u ele geçirme sevdasına düşünce, yine hedeflerini tam olarak gerçekleştirememiştir. Dobruca ve Makedonya'yı vaadeden Almanya'nın yanında I. Dünya Savaşı'na katılan Bulgaristan, Türkiye ile müttefik haline gelmiştir. Ancak savaş her iki ülke için de felaketle sonuçlanmıştır. Savaş sonunda Bulgaristan ile Nöyyi, Türkiye ile Sevr Antlaşmaları imzalanmıştır. Nöyyi Antlaşması ile Batı Trakya Yunanistan'a, Güney Dobruca Romanya'ya, Makedonya'nın bir bölümü Yugoslavya'ya bırakılmış ve aynı zamanda bu bölgelerde önemli sayıda bir Bulgar azınlık kalmıştır. Bulgaristan'ın komşularıyla yaşadığı toprak ve azınlık sorunları, Bulgaristan'ın savaş sonrası dönemde revizyonist dış politika izlemesine neden olmuştur.

Türkiye ise Bulgaristan gibi kaderine razı olmayarak, Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde Milli Mücadele dönemini başlatmış ve mücadele Lozan'da zaferle sonuçlanmıştır.

Bulgaristan'ın savaş sonrası dönemde resmen toprak ve azınlık sorunları yaşamadığı tek komşusu Türkiye olmuştur. Bulgaristan, Doğu Trakya'ya yönelik de tarihi emeller beslemiş olmasına karşın, buranın Türklere büyük devletlerin iltimasıyla verilmediğini, pek çok Türk'ün canı ve kanı pahasına elde edildiğini

takdir ederek bu konuda, en azından resmi olarak, sesini çıkaramamıştır. Ancak özellikle bazı çevreler Doğu Trakya'ya yönelik emellerini açıkça dile getirerek, ısrarla Doğu Trakyalı Bulgar göçmenler meselesi yaratmaya çalışmıştır. Basın, Türkiye ile ilişkilerde genellikle dikkatli bir üslup içerisinde olmakla beraber, zaman zaman duygularına hakim olamamıştır.

Lozan Konferansının birinci bölümüne katılan Bulgaristan, sadece Trakya sınırlarının tespiti ve Boğazlar rejiminin belirlenmesi görüşmelerinde yer almıştır. Lozan'a katılan Bulgar heyeti, 1923'ten önceki yıllarda Bulgaristan'a göç eden Doğu Trakyalı Bulgarların tekrar Doğu Trakya'ya iadesini istediye de, bu isteğini Türk heyetine kabul ettirmeyi başaramamıştır. Bu konuya oldukça geniş yer veren basın, göçmenlerin kendi arzularıyla değil, Türkler tarafından kovulmaları neticesinde göç ettiklerini savunmuştur. Doğu Trakyalı göçmenler konusu basının daha sonraki yıllarda da üzerinde en çok durduğu konu olmuştur.

Bulgaristan'ın konferansta önem verdiği diğer ve en önemli konu da Bulgaristan'ın Ege Denizi'ne çıkışı meselesi olmuştur. Nöyyi Antlaşması'nın kendilerine denize toprak çıkışı verdiği iddiasındaki Bulgaristan, açıkça Yunanistan'dan toprak talebinde bulunmuştur. Basın bu konuda Türkiye'nin desteğinin alınmasının önemini vurgulamış ve bunun Türkiye'nin de menfaatine olduğunu yazmıştır. Gerçekten Türk heyeti bu konuda Bulgaristan'ı desteklediye de, özellikle İngiltere'nin karşı çıkması sebebiyle Bulgaristan'ın bu isteği de reddedilmiştir. Denize çıkış, Bulgaristan'ın Lozan sonrası politikasını belirleyen ve Bulgaristan'ın revizyonist bir politika takip etmesine neden olan en önemli mesele olmuştur. Yine Karaağaç'ın Türkiye'ye verilmesinden rahatsız olan basın, bununla Bulgaristan'ın denize çıkışının daha da güçleştiğini savunmuştur.

Basın, Lozan'daki sonuçtan memnun kalmadıysa da, yeni ve bağımsız Türkiye'nin Lozan'da elde ettiği büyük başarı ve konumundan bahsederek, Türkiye ile Bulgaristan arasında resmi ilişkilerin bir an evvel kurulmasını istemiştir. Fakat gerek bu amaçla, gerekse iki ülke arasındaki bazı sorunların halledilmesine yönelik başlayan müzakerelerde zaman zaman sorunlar çıkmıştır. Doğu Trakyalı Bulgar göçmenler ve malları sorunu yine basını meşgul

etmeye devam eden en önemli sorun olmuştur. İlk kez bu dönemde ortaya çıkan ve üyelerinin çoğu Trakya'dan göç etmiş Bulgarlardan oluşan Trakya Teşkilatı faaliyete geçerek, Trakyalı Bulgarların tekrar eski yerlerine iadesini istemiştir. Bu teşkilatın faaliyetleri daha sonraki yıllarda da Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinde sorun olmuştur. Uzun müzakerelerden sonra imzalanan 1925 Antlaşması ile iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Ancak Antlaşmaya ilave edilen İkamet Sözleşmesi ve Protokolün bazı maddeleri uzun yıllar basında tartışılmıştır. Bulgaristan da Antlaşmadan memnun olmamakla birlikte, bu dönemde Türkiye'ye karşı daha elverişli bir antlaşma imzalayacak durumda da değildir. Mecliste ciddi bir muhalefetin oluşmasına karşın, Trakyalı çevrelerin Antlaşmanın onaylanmaması yönünde yaptıkları baskılar bir işe yaramamıştır. Ancak Bulgaristan, Protokol ve Sözleşmenin bazı maddelerinin tatbikine yıllarca yanaşmamıştır.

1925 sonrası Bulgaristan'ın politikasında revizyonist öğelerin baskın bir şekilde ortaya çıkmaya başladığı bir dönem olmuştur. Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya ile toprak ve azınlık sorunları yaşayan Bulgaristan, revizyonist politikasında en çok İtalya'ya güvenmiştir. Bu dönemde basında yer alan Türkiye ile ilgili en dikkat çekici olay ise, Temmuz 1927'de Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'a gelişidir. Olayı Türk dış politikasında yeni bir dönemin başlangıcı olarak yorumlayan basına göre bu, Türkiye'nin tekrar Avrupa ve Balkanlar politikasına dönüşüdür. Basında bu politikadan ve Balkanlar'dan göç eden Türklerin Doğu Trakya'ya yerleştirilmesinden duyulan rahatsızlık gözlenmektedir.

İtalya'nın güdümündeki Bulgaristan'ın revizyonist isteklerinden endişe eden Türkiye, Bulgaristan'la 1929 yılında bir Tarafsızlık Antlaşması imzalamayı başarmıştır. Ancak bu Antlaşmanın imzalanmasında Musul sorunun çözümlenmesi ile iyileşmeye başlayan Türk-İtalyan ilişkileri de önemli rol oynamıştır. Bundan sonraki dönemde basın Türkiye ile ilgili daha olumlu bir tutum içinde olmuştur. Ancak basın, Türk-Bulgar ilişkilerinden bahsederken İtalya'nın adını telaffuz etmemeye genellikle özen göstermiştir.

1929 Antlaşması sonrası basına da yansıyan Türkiye'nin dış politikası, barış ilkesi üzerine kurulmuştur. Türkiye, sadece Balkan ülkeleriyle arasındaki

sorunları çözmekle kalmamış, aynı zamanda bu ülkeler arasındaki anlaşmazlıklarda da arabuluculuk vazifesi üstlenmiştir. Türkiye özellikle Bulgaristan'la Yunanistan'ı yakınlaştırma çabaları sarfetmiş, ancak bunu bir türlü başaramamıştır. Basında, revizyonizm isteklerinin daha şiddetle dile getirilmeye başlandığı dönem, Türk-Yunan ilişkilerinin iyileşmeye başladığı dönemle paralellik göstermektedir. Aralık 1931'de Bulgar Başbakanı Nikola Muşanov, Ankara'nın daveti ile Türkiye'ye resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Bu ziyarette en dikkat çekici durum Türk Dışişleri Bakanı Rüştü Bey'in de aracılığı ile Bulgaristan Başbakanı ve Yunanistan elçisi arasında Ankara'da yapılan görüşmelerdir. Türkiye'nin yaptığı bu davetin siyasi amacı Bulgaristan-Yunanistan yakınlaşmasını sağlamaktır. Ziyaret basın tarafından genel bir memnuniyetle karşılanmıştır. Ancak ziyaret özellikle Yugoslavya'ya kaygılandırmıştır. Yugoslavya, Ankara'da İtalya'nın da teşviki ile bir Türk-Yunan-Bulgar paktının imzalanmasından korkmuştur.

Türkiye'nin Bulgaristan'a karşı izlediği yapıcı politikaya karşın komşularıyla toprak ve azınlık sorunları yaşayan Bulgaristan, Balkan ülkeleri arasındaki işbirliğine yanaşmamış ve basın da her defasında revizyonizm isteklerini yinelemiştir. Eylül 1933'te Türkiye ile Yunanistan arasında Trakya'daki ortak sınırların güvence altına alındığı bir pakt imzalanmıştır. Basın, paktın Bulgaristan'a karşı yapıldığı görüşüyle kırıngılık ve endişe içinde Türkiye'nin Bulgar-Yunan sorunlarında taraf haline geldiğini savunmuştur. Yine tarihteki Türk-Bulgar dostluğu ve Türk-Yunan düşmanlığına vurgu yapılmıştır. Türk-Yunan ilişkilerinin iyileşmeye başlamasıyla basında Yugoslavya ile yakınlaşma eğilimleri olmuştur. Başbakan İsmet İnönü'nün Bulgaristan'ı da böyle bir oluşum içine dahil etmek için gerçekleştirdiği Bulgaristan ziyareti bir netice vermemiştir. Basın, Bulgaristan'ın böyle bir oluşum içinde yer almasına karşı çıkmıştır. Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya arasında imzalanan Balkan Paktı'na karşı olumsuz bir tutum içinde olan basında, Paktın amacı ile ilgili en dikkat çekici görüş, ileride gerçekleşmesi muhtemel bir Yugoslav-Bulgar birleşmesine karşı olduğu yönündedir. Basına göre Türk-Yunan dostluğunun da temeli böyle bir endişeye dayanmıştır. Paktın Balkan dışı büyük bir güce karşı tesirsiz olacağını savunan basın, buna gerekçe olarak Türkiye'nin Sovyetler,

Yunanistan'ın da İtalya'ya karşı Pakta koyduğu çekinceleri göstermiştir. Basın, Pakt sebebiyle özellikle Yunanistan'da oluşan siyasi muhalefet üzerinde durmuştur.

Balkan Paktı sonrası Türk-Bulgar ilişkileri daha da gerginleşmiştir. Basında, Türkiye'nin Trakya'ya asker yığdığı haberleri yer almıştır. Hiçbir zaman revizyonizm ümitlerini yitirmeyen basında, Türkiye'nin 1936'da Boğazlar üzerindeki egemenlik haklarını kısıtlayıcı hükümlerin kaldırılmasını istemesiyle tekrar revizyonizm ümitleri belirlemiştir. Basın, barışçı yollarla anlaşmaların revizyona tabi tutulmasının önemini vurgulamıştır. Türkiye'nin yeni bir Boğazlar rejiminin tespiti konusunda Bulgaristan'a gönderdiği notanın olumlu karşılanması ve Montrö Konferansındaki Bulgar heyetinin Türk tezine yönelik olumlu yaklaşımı, Türk-Yunan Paktı sonrası bozulan iki ülke ilişkilerinin düzelmesini sağlamıştır. Ancak yine de bazı basın organları Türkiye lehine tespit edilen yeni Boğazlar rejiminin Bulgaristan için uygun olmadığını dile getirmiştir.

Montrö'den sonra Türkiye'nin önemini daha iyi değerlendiren Bulgaristan, Türkiye ile ilişkilerde daha olumlu bir tutum takınmıştır. Bunun neticesi olarak 12 Nisan 1938'de Bulgaristan'daki özel Türk okullarında eğitimin Latin harfleri ile yapılması mecburiyeti getirilmiştir. Yine İsmet İnönü, Belgrad ziyareti dönüşü Bulgar Çarı'nın daveti ile Sofya'ya gayri resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ayrıca Bulgaristan'la Balkan Paktı devletleri arasında 1938'de bir anlaşma imzalanmıştır. Ancak revizyonizm isteğinden vazgeçmeyen Bulgaristan hiçbir zaman Balkan Paktı'na dahil olmamıştır.

1923-1938 arası Faşist iktidarlar döneminde Bulgaristan'daki Türk azınlığı da her bakımdan zor bir dönem yaşamıştır. Faşist teşkilatların Türklere zulmetmelerine göz yuman Bulgar hükümetleri pek çok Türk'ün göçüne neden olmuştur. Zaten Bulgaristan daha bağımsızlığını kazandıktan birkaç yıl sonra Türkleri ve Müslümanları asimile etmek işine koyulmuş ve maalesef Türklerin kendilerine 500 yıl gösterdiği hoşgörünün onda birini bile gösterememiştir. Kendi azınlıkları için bas bas bağırarak ve Türklerin bir zamanlar Bulgarlara gösterdikleri hoşgörüyü özlemle anan Bulgar basını, söz konusu Türk azınlık olunca Türkiye'nin hassasiyetini eleştirmiştir.

Türkleri asimile etmek amacındaki Bulgar hükümetleri, öncelikle Türk eğitimini Bulgarlaştırmaya doğru kaydırmak istemiş, daha sonra Türkleri cahil bırakmak için Türk eğitimini geri götürmeye çalışmıştır. Türkiye'deki inkılabın Bulgaristan'daki Türklerin ekseriyeti tarafından sevinçle karşılandığını gören Bulgar faşistler, Türklerin aydınlanmasından da korkarak buna karşı önlem almakta gecikmemiştir. Bunu yaparken de oldukça kurnaz bir politika takip etmişlerdir. Bulgaristan'daki Atatürk ve Türkiye karşıtları himaye altına alınarak, Türkler arasında Kemalist ve Anti Kemalist şeklinde geçimsizlik yaratılmıştır. Bu durum Bulgaristan'daki Türk basınına yansımıştır.

Gazetelerinde, Türkleri aydınlatmaya çalışan, Türklerin haklarını arayan, birlik ve beraberlik çağrıları yapan aydın gazete yazarları tutuklanmış, göçe zorlanmış ya da öldürülmüştür. Ancak Bulgaristan'ın demokratik bir ülke olduğu iddiasıyla, Atatürk ve Türkiye karşıtı gazetelerde Atatürk'ün şahsına yapılan hakaret ve küfürlerin yayımlanmasına izin verilmiştir. Bu, aynı zamanda Türkiye'ye karşı izlenen iki yüzlü politikaya da en büyük delildir. Türkiye karşıtı gazetelerde dikkati çeken en önemli durum da Bulgar hükümetlerinin politikalarının savunulmuş olmasıdır.

Bulgar hükümetlerinin Bulgaristan'daki Türk inkılabına karşı olumsuz tutumlarına rağmen, Bulgar basını Mustafa Kemal Atatürk ve yaptığı inkılaplardan takdir ve övgüyle bahsetmiştir. Atatürk basında; galip, kurtarıcı, dahi, reformcu, harika vs. olarak adlandırılmış. Türkiye'de muhalif bir partinin olmayışı sebebiyle Atatürk zaman zaman diktatör olarak anılsa da, Onun diktatörlüğü gelecekte demokrasi için zorunlu bir diktatörlük şeklinde yorumlanmıştır. Türkiye'nin takip ettiği barışçı, öngörülü, gerçekçi ve aktif dış politika ile Türkiye'nin Atatürk döneminde eriştiği uluslararası saygınlığa vurgu yapılmıştır. Ancak Türklerin bir kısmının fanatik mütedeyyin olduğu görüşüyle zaman zaman yapılan inkılapların kalıcı olup olamayacağı sorusuna yanıt aramıştır. Basın her zaman Atatürk'ün Bulgar halkına yönelik iyi hislerini de dile getirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

A. SÜRELİ YAYINLAR

1. Gazeteler

a. Bulgarca Gazeteler

Dnes (1936-1938)

Dnevnik (1923-1938)

Slovo (1923-1938)

Utro (1923-1938)

Zora (1923-1938)

b. Türkçe Gazeteler

Açıksöz (1931, 1936)

Ahali (1924)

Deliorman (1924, 1925, 1926, 1927, 1928)

Doğru Yol (1935, 1936, 1937, 1938)

Dostluk (1925, 1926, 1927, 1928, 1929, 1930, 1933, 1934)

Havadis (1937-1938)

İntibah (1928, 1929, 1930, 1931)

Karadeniz (1932-1933)

Medeniyet (1934)

Özdilek (1931, 1933, 1934)

Rehber (1928)

Rumeli (1924)

Yenisöz (1925)

2. Dergiler

Demokratiçeski Pregled (1923)

Edinstvo (1931)

İkonomiçeska Borba (1924, 1928, 1929, 1930, 1932)

İstoriçeski Pregled (1955, 1964)

Krigosvet (1931)

Makedonski Pregled (1928)

Morski Sgovor (1936)

Natsiya i Politika (1936)
Nauçen Pregled (1929, 1931)
Otets Paisiy (1928, 1930, 1931)
Uçilişten Pregled (1936)
Yuridiçeski Arhiv (1932)
Zveno (1932-1933)

B. TEZ VE KİTAPLAR

- Aras, Tefik Rüştü; **Atatürk'ün Dış Politikası**, İstanbul 2003.
- Aydın, Mahir; **Şarki Rumeli Vilayeti**, TTK Yay., Ankara 1992.
- Balkanlı, Ali Kemal; **Şarki Rumeli ve Buradaki Türkler**, Elhan Yayınevi, Ankara 1986.
- Balkan Harbi**, C. 1, Genel Kurmay Yay., Ankara 1993.
- Baykara, Tuncer; **Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, İzmir 1996.
- Belgelerle Mustafa Kemal Atatürk ve Türk-Bulgar İlişkileri**, Başbakanlık Devlet Arşivleri, Ankara 2002.
- Castellan, Georges, **Balkanların Tarihi 14-20. Yüzyıl**, Çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu, Milliyet Yayınları, İstanbul 1995.
- Çavdar, Tefik; **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1839-1950**, İmge Yayınevi, Ankara 1995.
- Esmer, Ahmet Şükrü, **Siyasi Tarih, (1919-1989)**, Ankara 1953.
- Glenny, Misha; **Balkanlar Milliyetçilik, Savaş ve Büyük Güçler (1804-1999)**, Çev., Mehmet Harmancı, Sabah Kitapları, İstanbul 2001.
- İnalçık, Halil; **Tanzimat ve Bulgar Meselesi**, Eren Yay., İstanbul 1992.
- İvançev, Dimitir; **Bulgarski Periodiçen Peçat, 1878-1944**, C.1, BAN, Sofya 1962.
- Karagöz, Adem Ruhi; **Bulgaristan'da Türk Basını, 1879-1945**, İstanbul 1945.
- Keskioğlu, Osman; **Bulgaristan'da Türkler**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 1985.
- Kılıç, Osman, **Kader Kurbanı**, Kültür Bakanlığı, Ankara 1989
- Kocabaş, Süleyman; **Avrupa Türkiye'sinin Kaybı ve Balkanlar'da Panislavizm**, İstanbul 1986.

Kurat, Akdes Nimet, **Türkiye ve Rusya**, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990
Lozan Barış Konferansı Tutanaklar-Belgeler, C. I, Kitap II, Çeviren:
Seha L. Meray, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2001.

Memişoğlu, Hüseyin; **Geçmişten Günümüze Bulgaristan'da Türk Eğitim Tarihi**, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2002.

Nur, Rıza-Grew, Joshep C.; **Lozan Barış Konferansının Perde Arkası (1922-1923)**, Örgün Yayınevi, İstanbul 2003.

Oğuz, Süleyman, **Osmanlı Vilayet İdaresi ve Doğu Rumeli Vilayeti (1878-1885)**, Gazi Üniversitesi, Ankara 1986.

Okday, İsmail Hakkı Tevfik; **Bulgaristan'da Türk Basını**, Basın Yayın Genel Müdürlüğü Yay., Ankara (ty).

Palairret, Michael, **Balkan Ekonomileri 1800-1914 Kalkınmasız Evrim**, Çev. Ayşe Edirne, Sabancı Üniversitesi, İstanbul 2000.

Popovic, Aleksandre; **Balkanlarda İslam**, Çev., Komisyon, İnsan Yayınları, İstanbul 1995.

Sander, Oral; **Balkan Gelişmeleri ve Türkiye (1945-1965)**, Ankara 1969.

Sloane, William M., **Bir Tarih Laboratuvarı Balkanlar**, Çev. Sibel Özbudun, Süreç Yay., İstanbul 1987.

Soysal, İsmail, "Balkan Paktı, (1934-1941)", **Yusuf Hikmet Bayur Armağanı**, TTK Yay., Ankara 1985.

_____, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları, 1. cilt, 1920-1945**, TTK Yay., Ankara 1983.

Şimşir, Bilal N., **Bulgaristan Türkleri**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1986.

_____, **Doğunun Kahramanı Atatürk**, Bilgi Yayınevi, Ankara 1999.

Tarihte Türk-Bulgar İlişkileri, Genel Kurmay Yay., Ankara 1976.

Urgandokur, Melisa; **Türkiye-Bulgaristan İlişkileri, 1923-1933**, CBÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2004.

C. MAKALELER

Abdülhak Naci, "Kemalizm Mezhebi Nedir" **Dostluk**, 10 Nisan 1933.

Ahmet Refet, "Türk İnkılabını Benimsemek Vatana Hıyanet midir" **Özdilek**, S. 18, 1933.

Ali Haydar, "Türk Matbuatı Veyahut Cihannüm Yolcuları", **Dostluk**, 10 Mayıs 1934.

Ali Kemal, "Türkler Niçin Hicret Ediyorlar" **Dostluk**, 5 Haziran 1928.

Altinov, İvan, "Bilgariya i Trakiyskiya Vipros Pred Konferentsiyata v Lozana", **Makedonski Pregled**, Yanuari 1926.

Andreev, Nikola, "Protivo Bilgarski Pakt", **Slovo**, 19 Fevruari 1934.

"Angorskata Srešta", **Zveno**, 31 Yanuari 1932.

Arif Necip, "Hatalar Tekrar mı Ediyor", **Karadeniz**, 13 Teşrinvevvel 1933.

Atanasov, Vasil, "Bilgaro-Turskite Otnoşeniya", **Slovo**, 11 Fevruari 1932.

Balamezov, T.G., "Otnoşeniyata Mejdu Gırtsiya i Turtsiya", **Otets Paisiy**, 15 May 1930.

Belçev, G., "Tursko-Bilgarskite Otnoşeniya", **Zora**, 27 Yuli 1924.

Besim Hilmi, "Yenilik Devri ve Bulgaristan Türkleri", **Yenisöz**, 25 Temmuz 1935.

"Blizkoistoçniyat Mir", **Dnevnik**, 29 Yuli 1923.

Bobçev, S. S., "Kak, Koga i Zašto Premahnaha v Turtsiya Sultanata i Halifata", **Nauçen Pregled**, Septemvri 1929.

_____, "Koy e Mustafa Kemal Paşa-Osvoboditel i Reformator" **Nauçen Pregled**, Yanuari-April 1929.

_____, "Latinska Azbuka-Turska Narodna Azbuka", **Nauçen Pregled**, Septemvri 1929.

_____, "V Nova Turtsiya", **Nauçen Pregled**, Septemvri-Dekemvri 1931.

Bojinov, Asen, "Noviyat Balkanski Pakt", **Zveno**, S. 38, 1933.

_____, "Sled Tursko-Gritskiya Pakt", **Zveno**, S. 28, 1933.

"Bulgaristan Türkleri ve Müftüler", **Dostluk**, 13 Kanunvevvel 1930.

"Cehaletin Son Tecrübesi" **Deliorman**, 14 Ağustos 1925.

Çelebi, Mevlüt, "Atatürk'ün Ölümünün Bulgaristan'daki Yankıları", **Atatürk Haftası Armağanı**, 10 Kasım 2004.

"Deloto na Kemal Atatürk", **Dnevnik**, 11 Noemvri 1938.

- Djidrov, P., "Balkanskiyat Pakt i Bilgariya", **Zora**, 10 Fevruari 1934.
- "Dneşnata Angora", **Slovo**, 15 Dekemvri 1925.
- "Dogovorite Mejdu Bilgariya i Turskata Republika ot 1925 i 1929 Tureni v İzpılnenie", **İkonomiçeska Borba**, Yanuari-Fevruari 1932.
- Dragov, "Balkanskiyat Haos", **Dnevnik**, 28 Avgust 1923.
- _____, "Nova Turtsiya i Bilgariya", **Dnevnik**, 5 Yanuari 1923.
- _____, "Pobedata na Turtsiya", **Dnevnik**, 21 Yuli 1923.
- Eraslan, Cezmi, "Türk Basınında Balkan Paktı Değerlendirmeleri", **Tarih Boyunca Balkanlardan Kafkaslara Türk Dünyası Semineri, 29-31 Mayıs 1995, Bildiriler**, İstanbul Üniv. Edebiyat Fak. Yay., İstanbul 1996.
- Gançev, Aleksandır, "Turskite Voenni Manevri", **Slovo**, 20 Avgust 1937.
- Genov, G.P., "Bilgariya i Balkanskite Konferentsii" **Otets Paisiy**, 30 April 1931.
- _____, "Bıgariya i Prolivite", **Utro**, 1936.
- _____, "Kemal Atatürk i Nova Turtsiya-Sızdatel, Organizator i Reformatör na Nova Turtsiya", **Utro**, 30 Oktomvri 1938.
- _____, "Povedenieto na Turskata Presa Spryamö Bilgariya", **Utro**, 7 Avgust 1935.
- _____, "Prototsite i Bilgariya", **Uçilişten Pregled**, Noemvri 1936.
- _____, "Turskiyat Peçat i Bilgariya", **Utro**, 28 Avgust 1935.
- _____, "Za Bılgarskiya İzlaz na Egeysko More", **Utro**, 29 Septemvri 1933.
- Gılıbov, G.D., "Mustafa Kemal v Tsarigrad", **Utro**, 29 Avgust 1923.
- _____, "Novite Reformi v Turtsiya", **Dnevnik**, 9 Mart 1924.
- _____, "Turtsite İskat Granitsa do Balkana", **Utro**, 2 Fevruari 1935.
- Gladnev, "Sled Angora", **Zveno**, 31 Yanuari 1932.
- "Halife Meselesi", **Ahali**, 5 Nisan 1924.
- Hasip Saffeti, "Beyhude Telaşların Karşı" **Deliorman**, 3 Mart 1925.
- "Hicret Felaketleri", **Dostluk**, 19 Temmuz 1925.

- “Hicret Hakkında”, **İntibah**, 11 Mayıs 1928.
- “İstoriyata se Povtarya i v Turtsiya”, **Dnevnik**, 8 Avgust 1926.
- “İ s Turtsite i s Drugite”, **Slovo**, 1 Dekemvri 1931.
- İşirkov, A., “Balkanite za Balkanskite Narodi”, **Otets Paisiy**, 25 May 1928.
- “Kakvo Sıdırja Dogovora za Priyatelstvo s Turtsiya”, **İkonomiçeska Borba**, 25 Dekemvri 1928.
- Kalçov, Konstantin, “Mustafa Kemal Paşa i Negovoto Delo”, **Dnevnik**, 20 Mart 1930.
- Kalfov, Damyan, “Pismo ot Tsarigrad”, **Slovo**, 4 Yuli 1924.
- Karayovov, T., “Mosul-Rapallo-Atina”, **Slovo**, 14 Yanuari 1926.
- “Kemal Atatürk”, **Dnes**, 11 Noemvri 1938.
- Kojuharov, “Atatürk”, **Slovo**, 11 Noemvri 1938.
- “Koyto e Protiv Bilgariya Toy e i Protiv Turtsiya”, **Utro**, 11 Noemvri 1938.
- Krapçev, Danail, “Mustafa Kemal Atatürk”, **Zora**, 11 Noemvri 1938.
- _____, “Vriştaneto na Turtsite v Evropa”, **Zora**, 6 Yuli 1927.
- “Kray na Osmanska Turtsiya”, **Slovo**, 7 Mart 1924.
- “Krayat na Fener”, **Dnevnik**, 3 Fevruari 1925.
- “Krizata v Angora”, **Slovo**, 19 Noemvri 1924.
- “Krizata v Tsarigradskata Patriarşiya”, **Dnevnik**, 18 Yuli 1923.
- “Krizata v Turtsiya”, **Dnevnik**, 29 Noemvri 1924.
- Kukudov, S., “Tri Dni v Ankara”, **Slovo**, 21 Noemvri 1930.
- _____, “Za Turtsiya i za Neyniya Şef”, **Krigosvet**, 12 Yuli 1931.
- Kulişev, G., “Nay Novata Republika”, **Slovo**, 31 Oktomvri 1923.
- _____, “Zagovor Protiv Turskata Republika”, **Slovo**, 11 Dekemvri 1923.
- Kuyucuklu, Nazif, “Bulgaristan”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 6, İstanbul 1992.
- Kürkçüoğlu, Ömer–Çağrı Erhan, “Lozan Gelişmeleri”, **Yaşayan Lozan**, Editör: Ç. Erhan, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2003.
- Lipovanski, G., “Gritsko-Turskoto Priyatelstvo”, **Slovo**, 7 Dekemvri 1933.

- “Lozanskiya Mir”, **Demokratiçeski Pregled**, Yuli-Avgust, 1923.
- Macarov, İvan, “Bılgaro-Turskite Dogovori”, **Slovo**, 26 May 1926.
- _____, “Novata Turska Reforma”, **Slovo**, 5 Septemvri 1928.
- Mahmut Necmettin, “Şayan-ı Şükran Adımları”, **Deliorman**, 27 Teşrinisani 1924.
- _____, “Haklarımızı istiyoruz”, **Deliorman**, 13 Teşrinisani 1925.
- _____, “Milli Kongre”, **Deliorman**, 17 Teşrinisani 1927.
- Meçkarov, Yordan, “Smırtta na Atatürk”, **Slovo**, 10 Noemvri 1938.
- Mehmet Ali, “Efendiler! Bir Parça Histen Uzak Olarak Söyleyiniz”, **Özdilek**, 16 Teşrinisani 1933.
- Mehmet Behçet, “Dikkat Edelim”, **Ahali**, S. 104, 1924.
- Mekteplerimiz”, **Karadeniz**, 13 Mayıs 1932.
- Milev, N., “Kakvo Vidyah v Tsarigrad”, **Slovo**, 26 Mart 1924.
- _____, “Pak v Lozana”, **Slovo**, 11 April 1923.
- _____, “Turtsiya Sled Novite Reformi-Reformata v Obrazovaniето”, **Slovo**, 11 Mart 1924.
- _____, “Turtsiya Sled Novite Reformi-Şte Spoluçat li?”, **Slovo**, 12 Mart 1924.
- Minov, M., “Balkanskiyat Pakt”, **Slovo**, 29 Yanuari 1934.
- Mollov, V., “Bılgariya i Balkanskiya Pakt”, **Utro**, 12 Fevruari 1934.
- Naumov, K., “Atatürk Sred Sofiyskoto Obştestvo”, **Utro**, 22 Oktomvri 1938.
- _____, “Mustafa Kemal Pregovarya za Tursko-Bılgarski Voenen Sıyuz v Sofiya”, **Utro**, 23 Oktomvri 1938.
- Nedkov, T., “Malkiya Çetiristranen Pakt”, **Slovo**, 14 Fevruari 1934.
- _____, “Malkiya Çetvoren Pakt”, **Slovo**, 16 Mart 1934.
- _____, “Turtsiya-Vçera i Dnes”, **Slovo**, 6 Dekemvri 1933.
- Nedyalkov, A., “Mustafa Kemal i Negovoto Dirjavniçesko Delo”, **Otets Paisiy**, 14 Yanuari 1929.
- “Novata Turska Republika”, **Zora**, 5 Noemvri 1923.
- “Novata Turska Stolitsa”, **Zora**, 17 Yuni 1927.
- Özgiray, Ahmet, “Türk-Bulgar Siyasi İlişkileri (1920-1938)”, **E. Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi**, X. İzmir 1995.

Pançev, "Bilgariya i Ukrepvavaneto na Prolivite ot Turtsiya", **Morski Sgovor**, Mart-April 1936.

Petkanov, K.N., "Po Povod Tursko-Bilgarskite Pregovori", **Otets Paisiy**, 29 Fevruari 1932.

"Poevropoyçavaneto na Turtsiya", **Dnevnik**, 15 Oktomvri 1925.

Popkirov, Angel, "Tursko-Bilgarskite Otnoşeniya i Belomorskiya İzlaz na Bilgariya", **Dnevnik**, 21 Septemvri 1933.

Popov, Trayko, "Proslavata v Ankara", **Utro**, 27 Oktomvri 1933.

Poptodorov, Anastas, "Angorskiyat Dogovor", **Edinstvo**, 1931.

"Protiv Mustafa Kemal i Negovata Partiya", **Zora**, 27 Noemvri 1924.

Razsukanov, Yosif, "Bedstviето v Rodopa", **Slovo**, 3 April 1935.

"Refet Paşa'nın İstifası", **Ahali**, 23 Mayıs 1924.

Selahaddin Ali, "Anafarta Kahramanın Mahiyeti", **Açıksöz**, 14 Eylül 1931.

Silyanov, Hristo, "Konstitutsionnata Reforma v Turtsiya", **Slovo**, 26 Fevruari 1937.

_____, "Novata Partiya v Turtsiya", **Slovo**, 21 Avgust 1930.

_____, "Opozitsionnoto Brojenie v Turtsiya", **Slovo**, 10 Septemvri 1930.

"Sled Angora", **Zveno**, 31 Yanuari 1932.

Staynov, Petko, "Turtsite v Trakiya", **Slovo**, 8 Dekemvri 1927.

Stoyanov, S., "Puknatinite v Balkanskoto Sporazumenie", **Zora**, 19 May 1936.

Strogov, İvan, "Turtsi i Bilgari", **Dnevnik**, 5 Avgust 1931.

Şatev, P., "Nova, Republikanska Turtsiya", **Zora**, 2 Noemvri 1933.

Şimşir, Bilal, "Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu", **Bulgaristan'da Türk Varlığı, Bildiriler**, TTK Yay., 7 Haziran 1985.

Tabakov, Vasil, "Bilgariya i Turtsiya", **Zora**, 9 Avgust 1935.

_____, "Pobedniyat Praznik na Turkinyata", **Dnevnik**, 15 April 1930.

_____, "Vitreşnoto Polojenie na Turtsiya", **Dnevnik**, 16 Yanuari 1931.

Tahir Nuri, "Yazıklar Olsun", **Dostluk**, 11 Kanunisani 1928.

Tanev, S.T., "Kakvo Donese Muşanov ot Angora", **Utro**, 10 Dekemvri 1931.

_____, "Politiçeskiyat Jivot na Turtsiya", **Utro**, 6 Noemvri 1931.

Tomov, K., "Rolyata na Rusiya i Turtsiya", **Slovo**, 14 Septemvri 1933.

Trifonov, Trifon, "Tursko-Bılgarskite Otnoşeniya", **Zora**, 27 Yuli 1935.

"Turtsiya", **Slovo**, 4 Yuli 1933.

"Türk Matbuatı", **Medeniyet**, 18 Mart 1934.

"Uspeha na Konferentsiyata v Montryo", **Morski Sgovor**, Septemvri 1936.

"V Nova Turtsiya-Usiliya i Napredık", **Slovo**, 4 Septemvri 1924.

"V Republikanska Turtsiya", **Slovo**, 15 Fevruari 1931.

Velikov, Stefan, "Bılgarskata Obştestvenost i Natsionalno Osvoboditelnata Borba na Turskiya Narod (1919-1923)", **İstoriçeski Pregled**, 1964.

Velikov, Stefan, "Kemal Atatürk, Kemalist Devrim ve Bulgar Kamuoyu", **Atatürk'ün Düşünce ve Uygulamalarının Evrensel Boyutları 2 Kasım - 6 Kasım 1981 Uluslararası Sempozyum**, Ankara Üniversitesi, Ankara 1983.

"Vızstanieto v Anadola", **Slovo**, 27 Fevruari 1925.

"Vızstanieto v Kyurdistan", **Dnevnik**, 13 Mart 1925.

Vlahov, Tuşe, "Tursko-Bılgarskite Otnoşeniya Prez 1913-1915", **İstoriçeski Pregled**, Yauari 1955.

"Yeni Vaziyet Karşısında Bulgaristan Müslümanları", **Medeniyet**, 31 Teşrinevel 1934.

Yurukov, Vasil, "Dardanelite i Bılgariya", **Slovo**, 14 May 1934.

Yusuf Şinasi, "Türkiye'de Latin Hurufunun Kabulü ve Bulgaristan Müslümanları", **İntibah**, S. 20, 1928.

"Zavallı Bulgaristan Müslümanlarına Bir de Hicret Hastalığı Geldi", **İntibah**, 25 Mart 1929.

EKLER

Bulgaristan gazetelerinin başlık kişileri

Булевардъ Нелжати Бей, който свързва старата и новата част на турската столица Анкара

Resim 1., Ankara Necati Bey Bulvarı, Krigosvet Dergisi (12 Temmuz 1931)

Председателят на Турската Република Му-стафа Кемалъ Паша на верандата на своята лѣтна резиденция въ Анкара.

Resim 2. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa Ankara'da yazlık ikametgahının verandasında, Krigosvet Dergisi (12 Temmuz 1931)

Мустафа Кемалъ Ататюркъ.

Resim 3. Mustafa Kemal Atatürk (Zora, 2 Mart 1935)

Resim 4. Türkiye'nin Yeni Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, (Dnes, 13 Kasım 1938). İsmet İnönü Nisan 1937'de Sofya'ya gerçekleştirdiği ziyaret esnasında Knez Kiril ve Başbakan Köseivanov ile birlikte Kazıçene İstasyonunda Bulgar Askerlerini Selamlarken.

Resim 5. Atatürk'ün Cenaze Töreni İçin Hazırlıklar. İstanbul'da Herkes Ağlıyor. Türkiye'nin Politikasında Değişiklik Olacak mı? Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Eylül 1933'te Bulgaristan'a gerçekleştirdiği ziyarette, Başbakan Muşanov'la Şumnu'ya bağlı Madra köyündeki Türk halkıyla sohbeti (Utro, 13 Kasım 1938).

Делегациите на Югославия, Германия, Италия и Франция за погребението на Ататюрк

Делегациите минаха вчера през гара София на път за Анкара. — Посрещането и поздравяването им на гарата от представителите на Н. В. Царя, правителството и войската

Югославската делегация начело с г. ген. Недич и официалните посрещачи на гарата

Германската делегация, начело с г. фонь Нодрат и посрещачите в салона на гара София

Франският министър на вътрешните работи г. Саро и официалните посрещачи на гара София
г. министър г. Юришич, който сони, отъ членове на франската коледи в салоните на делегацията млада лония и журналисти.

Resim 6. Atatürk'ün cenaze törenine katılmak üzere Ankara'ya giden Yugoslavya, Almanya, İtalya ve Fransa delegasyonları, Sofya İstasyonundan geçerken (Dnes, 19 Kasım 1938).

Офицеритѣ отъ бълг. делегация за погребението на Ататюркъ и аташранитѣ къмъ тѣхъ офицера.

Resim 7. Atatürk'ün cenaze törenine katılan Bulgar subayları (Zora, 22 Kasım 1938)

Турскиятъ м-ръ-председатель. Джелалъ - Баяръ предъ тлѣнитѣ останки на Ататюркъ.

Resim 8. Türk Başbakanı Celal Bayar, Atatürk'ün Naaşı önünde (Zora, 22 Kasım 1938)

БЪЛГАРСКАТА ДЕЛЕГАЦИЯ И ПОЧЕТНАТА РОТА ВЪ АНКАРА

ПРЕДМЕТЪ НА ГОЛЪМО ВНИМАНИЕ

ПРИЕМИТЪ У ПРЕДСЕДАТЕЛЯ НА РЕПУБЛИКАТА И БЪЛГАРСКИЯ ПЪЛНОМОЩЕН МИНИСТЪРЪ Г. Т. ХРИСТОВЪ, — НАЧАЛНИКЪТ НА АНКАРСКИЯ ГАРНИЗОНЪ МЕЖДУ НАШИТЕ ОФИЦЕРИ И ВОЙНИЦИ. — ДОВЕЧЕРА ДЕЛЕГАЦИЯТА ЗАМИНАВА ЗА ЦАРИГРАДЪ. — СНОЩНОТО ПАМЕТНО СЪБРАНИЕ ВЪ СОФИЯ

ЦАРИГРАДЪ, 22 ноември. (Съобщение на „Днес“)

На тържественото събрание въ Академията на науките на първия ред — представители на Н. В. Царя г. г. генералъ Паневъ и Н. Груевъ, министърът начело съ министър-председателя г. Кюсевиановъ, турскиятъ пълномощенъ министъръ г. Беркеръ и др.

Вчера, 4 ч. сл. п.л. въ турската легация се състои траурна церемония по случай погребението на председател на републиката Кемалъ Ататюркъ. Персоналът на легацията начело съ пълномощния министъръ г. Беркеръ прекара въ едноминутно мълчание предъ портрета на Ататюркъ въ трауренъ венецъ.

Съобщаватъ отъ Анкара: Полагането на тайните останки на председателя на републиката Кемалъ Ататюркъ въ етнографическия музей се извърши при особена тържественост, шумително и при пълнен редъ. Българската делегация и почетната рота бѣха предметъ на особено внимание.

Въенецъ отъ правителството и българските войски

Тази сутринъ въ 9 часа българската делегация поднесе предъ останките на Ататюркъ венецъ отъ името на правителството и войската.

Олѣвъ приемъ отъ председателя на републиката

Следъ плаче въ 3 ч. 30 м. председателъ на БДЖ г. Колчевъ заминава за Франция.

Следъ това се състои заседание на У. С. на Международния ж.п. съюзъ.

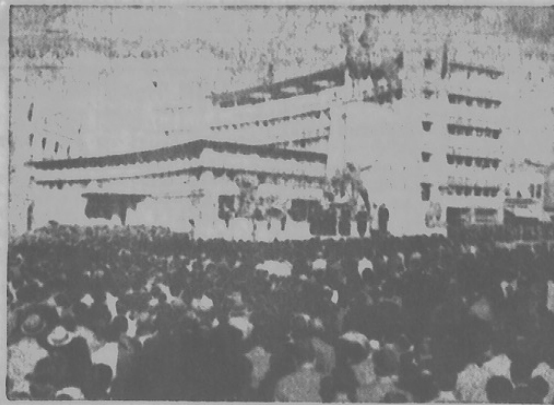
Въ края на ноември въ Ница

Вниманието къмъ нашата почетна рота

Нашата почетна рота направи тукъ извънредно силно впечатление съ своя видъ и бодростъ. Дивизионниятъ генералъ Риза, началникъ на анкарския гарнизонъ, вчера въ 1 часа направи прегледъ на ротата въ полицейската школа. Той бѣ посрещнатъ отъ ген. Лукашъ и военния аташе г. полков. Механджиевъ. Посрещнатъ отъ командира на частта г. майоръ Геновъ и изслушалъ рапорта на кап. Чакаровъ, ген. Риза направи прегледъ на ротата и я поздрави съ „Здравейте, войници!“ Той изрази задоволството си предъ г. ген. Лукашъ отъ отличния видъ на войниците и изказа благодарностъ къмъ Н. В. Царя за изпращането на ротата.

Следъ това генерала остана на обѣдъ заедно съ нашите офицери и войници.

Снощи българската делегация

Въ Анкара — гражданата тълпа предъ паметника на Независимостта

Resim 9. Atatürk'ün ölümü nedeniyle Sofya Bulgar Bilimler Akademisi'nde gerçekleştirilen Atatürk'ü anma toplantısından bir görünüm (üst resim), Sofya'daki Türk Elçiliği binası salonunda Elçi Şevki Berker elçilik personeli ile birlikte Atatürk'ün portresi önünde (orta resim), Ankara'da Bağımsızlık Heykeli (Ulus) önünde toplanan kalabalık (alt resim), (Dnes, 22 Kasım 1938).

Днес се завръща делегацията от Анкара

югославската делегация пътува с нашата. Посрещането на гара София

Българската делегация пред паметника на Ататюрк: От ляво на дясно: пълномощният министър г. д-ръ Т. Христовъ, министърът на войната г. ген. Даскаловъ, военният аташе г. подп. Механджиевъ, майоръ Станчелъ, ген. Лукашъ, ген. о. з. Пановъ, и съветникът въ легацията г. Ванчевъ.

Resim 10. Cenaze törenine katılan Bulgar delegasyonu Atatürk'ün heykeli önünde ("Dnes" 26 Kasım 1938)

ЧУЖДИТЪ ДЕЛЕГАЦИИ ВЪ АНКАРА

Шефове ти на делегациитъ:
фонъ Нойратъ, ген. Даска-
ловъ, м-ръ Саро и Метаксасъ.

Resim 11. Atatürk'ün cenaze törenine katılan bazı yabancı delegasyon şefleri soldan sağa: Hitler'in özel danışmanı von Nurath (Almanya), Genelkurmay Başkanı Daskalov (Bulgaristan), İçişleri Bakanı Albert Sarraut (Fransa) ve General Metaksas (Yunanistan). ("Utro", 27 Kasım 1938)

DOĞRU YOL

ДОГРУ ЙОЛЪ

ПРАВЪ ПЯТЪ *Гл. редакторъ -
издатель: М. Джелиль*

Редакция
ул. „Клементина“ 36.
АБОНАМЕНТЪ
за година 100 лева
6 месеца 55 лева
За 3 М. 30
На кв. см. 5 . . .
— Брой 1 Левъ

Müdür ve baş yazarı Mehmet Celil
İdare müdürü ve yazarı S. Kalgay
Matbaa ve İdarehane sokakı Klementina 36
Türkiye için senelik abuna 3 aylık 3 liradır
Tanesi 100 paradır.
Dahilde — senelik 100, 6 aylık 55,
3 aylık 30 levadır.
Doğum ve evlenme, ölüm ilanlar 50 leva

Tanesi 1 leftir.

← Bulgaristan türkünün ilerleme ve yükselmesine çalışır Türk gazetesidir. →

Tanesi 1 leftir.

TÜRK HARFLERİ

Hükümetimizin adilâne bir emirnamesi ile Bulgariye Türk mekteplerinde Türk harfleri ile yazılmış kitaplar okudulmak mecburi kılınmıştır.

Sevgili Hükümdarımız Haşmetlü Tsar Boris Hazretlerinin 23 Nisan 1935 adalet, istikrar sükunet iradelerinden ilham alarak Bulgariye halkının saadetine oğraşan Başvekili-miz g. Köseivanof ve kıymetli mesai arkadaşı Maarif ministiri g. G. Manef Bulgariye türkünün de bugünün yaşayışına uygun bir surette ilerlemesi için Bulgariye hususi türk mekteplerinde türk harfleri ile tedrisat yapılmasını emretmişlerdir.

Biz Hükümetimizin bu pek muhik ve adilâne icraatından dolayı Başvekil Ekselans g. D-r Köseivanofa ve Maarif ministiri g. G. Manefe Bulgariye türkünün teşekkür ve minnettarlığına tercüman olmak ile mübahiyiz. Şüphesizdirki Bulgariye türkləri her kasaba ve her köyde Başvekilimizin ve maarif ministirimize türk halkının sevinç ve teşekkürlerini bildireceklerdir. Gazetemiz idarehanesine gelecek teşekkürlerin suretlerini de aynen basacaktır.

Yaşasın Sevgili Hükümdarımız Tsar Boris yaşasın Başvekil ve maarif Ministirimiz Yaşasın Bulgariye.

Emirname sureti

МИНИСТЕРСТВО
НА
НАРОДНОТО ПРОСВЕЩЕНИЕ
№ 400—1—15
12. IV. 1938 год.
гр. София

ОКРЪЖНО

До г. г.
областният, пограничният, око-
лийският училищни инспектори и
Софийския градски училищен
инспекторъ.

MAARIF MİNİSTRİLİĞİ

№ 400 -1- 15
12. IV. 1938
Sofya

TAMİM

Oblast, Hudud, Kaza mektep
müfettişleri efendilere ve Sofya
şehir müfettişi efendiye

Съобщава Ви се за сведение и точно изпълнение, че обучението въ частнитъ турски училища, подведомствени на Министерството на народното просвѣщение, ще се води то учебници, написани съ латинска турска азбука.

Латинската азбука е задължителна, а старотурската ще се изучава 2 часа седмично.

Като Ви се съобщава горното, Министерството нарежда да ведомите главнитъ учители и директори на частнитъ турски училища, че тѣ сж длъжни да взематъ всички необходими мерки за строгото и точно изпълнение на това нареждане.

Министъръ: Г. Маневъ

Главенъ секретаръ: Т. П. Върбановъ

Maarif ministirliğine tabi bilcümle hususî Türk mekteplerinde tedrisatın latin Türk harflerile yazılmış kitaplar ile yapılacağı Sizlere berây malûmat ve temamen icra edilmek üzere bildirilir.

Latin türk harfleri ile okutturulmak mecburidir, eski türk harfleri ise haftada 2 saat okutturulacaktır.

Size balâdaki malûmatı teblig ile Ministirliğin emrinin kat'iyyen, tamamen icra ve ifa edilmesi için lazım gelen tedbirleri almağa, hususî türk mektepleri baş muallimlerinin ve direktörlerinin mecbur tutulduklarını ihbar etmeniz emir ve iş'âr olunur.

Maarif ministiri : G. İ. Manef

Büyük baş kâtib : T. P. Vırbanof

Resim 12. Bulgaristan'daki özel Türk okullarında Latin harfleriyle eğitime geçilmesi için verilen emirname sureti (Doğru Yol, 15 Nisan 1938)

Bulgariye türklerinin yeni harfler hakkındaki emir dolaşısı ile Hükümetimize aileni teşekkür telgraf ve mektupları:

Vidin türklerinden:

Sofyada «Doğru yol» gazetesi Direktörlüğüne.

Sayın bay,

Bulgaristan türk okullarında yeni türk harflerinin okutulması emirnamesi münasebetle gönderilen ve kasabamız türklerinin hissiyat ve teşekkütatına her zaman olan telgrafın bir örneğini sayın gazetenize basılmak üzere tarafınıza sunar ve saygılarımızı takdim ederiz.

Ahmet Şakir, Tahsin Mahmud
M. N. İsmayil, Remzi Mehmet
Kadri Ali Sağiroğlu

София

Господинъ Д-ръ Г. Кюсева-
новъ, Министъръ Председателъ и
Министъръ на Външнитъ работи и
Изповѣданията, Копие Министра
на Народното Просвѣщение Гос-
подинъ Г. Маневъ.

Турското население въ града ни, посрѣщайки съ възторгъ вжржното № 400 отъ 12. IV. 1938 год. на Министерството на Народното Просвѣщение, поднася Вамъ и на цѣлия Министерски съветъ своята гореща благодарностъ и признателни стъ

Видинъ

(Следватъ повече 40 подписи.)

Tercümesi

Sofiya
g. D. r. G. Kösevanof, Baş ve
dış işler ministiri ve maarif ministiri
g. G. Manefe:

Kasabamız türk ehalişi maarif ministiriğinin 400 numaralı ve 12. IV. 1938 tarihli tamimini meserret ve sadumani ile karşılayarak, sizlere ve bütün ministirler neclisine kendi samimi teşekkür ve minnetdarlığını arzeder.

(40 dan fazla imza vardır.)

Karnobat kazası Manoliç köyü türklerinden:

София

Министъръ Председателя Министъръ
Външнитъ работи Копие Министра на
родната Просвѣта.

Въведеното турската латинска азбука като задължителна въ турскитъ училища ще ползува най-вече нась балканското турско население и ще ни даде възможностъ и ние да прозрѣемъ истината и светлината къмъ култура. Безгранично Ви благодаримъ.

За Маноличко население и околнитъ му села
Ахмедъ Алиевъ, Мустафа Ибрахимовъ,
Шабанъ Х. Алиевъ, Ибрахимъ Ибрахимовъ

Tercümesi

Baş ve dış işler ministiri Kopye
Maarif ministirine.

Türk mekteplerinde yeni türk harflerile tedrisin mecburi kılınması en çok biz balkan türk ehalişini müstefit edecektir, bu bizde kültür şiaat ve hakayikim rüyete imkân verecektir. Size bipayan teşekkür ederiz.

Manoliç ve etraf köyler ehalişi adına:
Ahmed Ali, Mustafa Ibrahim, Şaban
H. Ali İbrahim İbrahim.

Provadliya türklerinden:

Господинъ Министъръ Пред-
седателъ Копие М - ра на Просвѣтата

Отъ наше име и отъ това на турското население въ града ни Ви приветствуваме най-сърдечно заедно благоволиете да възтаните латинската азбука въ турскитъ училища въ България. Желамъ да бъдете здрави за да водите народа къмъ щастие благо-
дствие и културенъ напредъкъ

гр. Провадия

Р. Мусовъ, Ибрахимъ Газзовъ, Рафедъ
Ферадовъ, Али Джемалъ Емрулловъ

Tercümesi

Baş Ministir ve kopye
Maarif ministirine:

Bulgariya türk mekteplerinde yeni türk harflerinin tekrar okunmasını mecburi kıldığımızdan dolayı sizi kendi adımıza ve kasabamız türk ehalişi adına ansamimullıkla selamlarız. Müleri bahtiyarlık, saadete ve kültür ilerliktğine, sıhhat ve selâmet ile erişirmenizi dileriz.

Rifat Musa, İbrahim Çavez, Rafed
Ferad, Ali Cemal Emrullah

Bela kazası Dve - Mogili köyü türklerinden:

До Г. Господина
Министъръ Председателя
Копие, Министра Народното
Просвѣщение,
София

Благодариме Вамъ и г. Министъра Народното Просвѣщение отъ името на Две могилското мюсюманско население за справедливото разрешаване въпроса за задължителното обучение съ новата турска азбука.

Председателъ:

Мюминъ Кара Ибрахимовъ.

Tercümesi:

Baş ministir efendiye ve
Maarif ministiri efendiye
Sofiya

Yeni türk harflerile mecburi tedrisat olunmak meselesinin adiline hal edilmesi münasebetine Sizlere ve Maarif ministiri efendiye Dve mogila müslüman ehalişi namına teşekkürler ederiz.

Reis: Mümin kara İbrahim

Karnobat Türklerinden:

Министъръ Председателя
Министъръ Външнитъ Ра-
боти Изповѣданията Копие
Министра Народната Просвѣта
София

Ставайки изразители волята на прогресивното Карнобатско мюсюманско население, безгранично Ви благодаримъ за крайно уместната належна реформа относно обучението въ частнитъ турски училища.

Съ въведеното на латинската турска азбука като задължителна, се премахва непрогледната и мрачна ноцъ, особено въредъ балканското турско население, като му се дава възможностъ да насочи взора си къмъ чистотелния брягъ на просвѣтата и културата.

За Турското население:
Бехеддинъ Хафъзовъ

Tercümeri:

Başvekil ve Maarif vekiline:

Hususi türk mekteplerinde yapılması elzem olan pek yorindeki reform hakkında Karnobat münevver türklerinin arzularına tercüman olarak hudutsuz teşekkürlerimizi sunarız.

Yeni türk harflerinin mecburi kılınması, müzlüm karanklık geceleri kaldırarak bilhassa balkan türk ehalişine kültür maarif selâmet kıyılarını görmeğe imkân vermiştir.

Karnobat türk ehalişi namına:
Behaeddin Hafızoğlu

Kalan teşekkür telgrafları gelecek sayımızda basımaga devam edilecektir

Tamga pulu

Bu Mayıs iptidasında tamga pulları (gerbova markalar) değiş-

cektir. Ellerinde eski tamga pulu olanlar bankaya götürüp değiştirmelidir.

Bulgariye türklerinin yeni harfler hakkındaki emir dolayısı ile Hükümetimize Aleni teşekkür telgraf ve mektupları:

(Geçen 228-nci sayıdan devam)

Kırcalı türklerinden:

Baş vekâlete ve Maarif vekâletine

Bizim mekteplerimizde yeni türk harflerinin okutulma emrinden dolayı Kırcalı türk ehali adına, sonsuz memnuniyetimizi ve havalimiz türk ehalinin Bulgariyeye samimi hissiyatlarını emin olmanıza arz eylerim.

Reşad Doktor Sadıkoğlu

Razgrad kazası Yasenovo köyü türklerinden:

Baş vekâlete ve Maarif vekâletine :

Yeni türk harflerinin mekteplerimizde okutulması için emir buyurduğunuzdan dolayı köyümüz Yasenovo türk halkının sevincini bildirmek ve teşekkürlerini arz etmek için bizleri tevkil etmiştir

Salih Aliş, Süleyman Süleyman, Hasan Gekçi İbrahim

Razgrad kazası Nedoklan köyü türklerinden:

Baş ve Maarif vekâletine

Yeni türk harflerinin mekteplerimizde okutulmasını emir buyurduğunuzdan dolayı köyümüz Nedoklan türk halkı sevincini ve teşekkürlerini arz etmeğe bizleri tevkil etmiştir.

Şaban Salih, Mahrem Mehmed pehlivan, Ali Mehmed

Razgrad kazası Sino-Voda köyü türklerinden:

Baş ministir ve Maarif ministirine

Yeni türk harflerinin mekteplerimizde tedrisini emrettiğinizden dolayı köyümüz Sino Voda türk halkının sevincini izhar etmek ve sizlere teşekküratını arz etmek için bizler tevkil etmiştir.

İsmail Mahmud, Ahmed Bekir, Hasan Mahmud

Aleni teşekkürler

Varna kazası Voyvodino Türklerinden :

Baş ve Maarif ministirlerimize

Hükümetimizin 12 Nisan 1938 tarih ve 400 numaralı bir emirnamesi ile ve bugünden sonra Bulgariye hususi türk mekteplerinde yeni harflerin kabul edildiğini Sofyada müntezir «Doğru Yol» gazetesinin 15 Nisan ve 226 numaralı sayısında sevincilerle okuduk.

Evet; 6 - 7 yüz bin Bulgariye türk ekalliyetinin bu günün çağışı ve zamanına uygun bir surette ilerleme ve yükselmesi için Hükümetimizin bu kararı ne kadar doğru ve yerindedir.

Biz, Hükümetimizin bu pek musib olan kararından dolayı Başvekil g. D-r Kösevanofa ve Maarif nazırımız g. G. Manefe candan teşekkürlerimizi ve vatandaş sevgilerimizi tekdüm eyleriz. Yaşasın Bulgaristan, Yaşasın Tsarımız Haşmetli Boris hazretleri, Yaşasın Nazırlarımız.

Cevad Uslu

Preslav kazası Vinitsa köyü türklerinden:

Sevgili Baş ministir ve maarif ministirimize

Bulgariya dahilinde mevcut hususi türk mekteplerinde yeni türk harflerile tedrisat yapılmasına dair verilen emirname dolayısı ile bülüm Vinitsa türk ehali samimane teşekkürlerini pek büyük bir sevinç ile arz etmeyi köyümüz türklerinden bizler: havale edilip kıymetli Başvekilimize ve Maarif ministirimize bil ve hissiyat ve minnetdarlığımızı ve samimi hörmetlerimizi arz ederiz.

Vinitsa ehali namına :

Ali Mehmed oğlu, Ahmed Mustafa, İbrahim Meahmed, Müsteceb Mehmed, Mehmed H. Hacı Ali.

Razgrad kazası Ezerçe köyü türklerinden:

«Doğru yol» gazetesi vasıtası ile Baş ministir ve maarif ministirimize

15 Nisan tarihli gazetesinde Muhterem Maarif ministirinin zahir vermiş olduğu tamimi sevinçle okuduk. Hükümetimizin dilde ve pek yerinde olan bu emrinden dolayı, sevgili Başvekilimiz: Ek selans g. D-r Kösevanofa ve Masrif ministiri g. G. Manefe Ezerçe türklerinin yüce teşekkür ve minnetdarlığını gazetesiz vasıta ile ulaştırmamız candan diler, saygılarımızı sunarız.

Hüseyin Yusuf, Hasan Osman

Peştere türklerinden

«Doğru yol» gazetesi vasıtası ile Baş ministir ve maarif ministirimize

Mekteplerimizde Türk harflerile tedrisatın mecburiyeti gösteren tamimi gazetesinde okuduk. Sevgili Hükümetimizin Tsar Hazretlerinin Başvekil ve Maarif vekilimizin bu husus ağız terdikleri adilane kararları için kendilerine teşekkür ederiz. camgönülden Yaşasın Bulgaristan deriz.

Talebe babaları : Ah. Mollof

Talebe anneleri : M. Mehmed

Lom kazası Dolna Siber köyü türklerinden

Maarif Nazır cenablarına

Muhterem Nazır,

Bulgariya türk mektepleri yazı meselesinden dolayı zamandan beri canları yakan bir karışıklık içinde idi. Bu karışıklık ve maarif aşklarının yüreğini sızlatıyor, vicdanını ağlatıyor. Son Tamimimizle bu hali kesenkes bitirdiniz. Bulgaristan türk maarifine pek büyük ve unutulmaz hizmetinize karşı kırk yıllık maarif müntezip ve hadimi gibi candan, yürekte teşekkür ederim efendim.

Encümen Reisi : H. İ. Sali

Aydos türklerinden

«Doğru Yol» gazetesi vasıtası ile Baş ministirimize ve maarif ministirimize

Türk hususi mekteplerinde yeni türk harfleri ile tedrisat yapılmağa dair olan emirname dolayısı «Aydos» türk ehali size bize tahmil etmiştir. Muhterem Ministir bilvesile hissiyatını minnetdarlığımızı ve samimi hörmetlerimizi arz etmeğe bizi istirham eyleriz.

M. Ali, A. S. Geray, E. Ali, İ. İsmail, İsmail Salim, K. Ahmed, R. Süleyman, M. M. Bacof, H. Ahmedof, İ. Osman, S. Ali, P. Hacı M. Hakkı, Hayri Feyzullah, A. Ahmed, S. Osman kurt, Osman Kahtan, Ali Kahveci Ahmed, M. Ahmed, Ali Kerim.

Kalan teşekkür telgrafları gelecek sayımızda basılmağa devam edilecektir.

b. 30 Nisan 1938

(a, b). Latin harfleriyle ilgili çıkan emir dolayısıyla Bulgaristan'ın değişik bölgelerindeki Türkleri temsilen Bulgar Hükümetine çekilen teşekkür telgraf ve mektup örnekleri (Doğru Yol).

Въ Анкара

— Ахъ, Хагъмъ Ефенда, нелѣйте ме посреща съ усмивка, защото току внощъ, че на комшинта му се пукнала злъчката.

Resim 13. Ahh Hanımefendi beni tebessümle karşıla, çünkü bak komşunun öfkesi patlayabilir. **Ankara'da** Aralık 1931'de Başbakan Muşanov'un Türkiye'ye gerçekleştirdiği ziyaretten Yugoslavya'nın duyduğu endişenin resmedildiği karikatür (Utro, 9 Aralık 1931).

Resim 14 Gazi, büyük reformcusun, ancak rica ederim bu tür harikulade manzaralara dokunma... (Utro, 5 Aralık 1931)

СЪБИЖЕНИЕТО СЪ ГЪРЦИЯ
(Мушановъ, туре کیا полунощето в Гърция)

Мушановъ: — Ахъ, драгъ чика, една такава прелестна
компаничка като тебъ, влосъ едно таково любовосодило сър
це, като мосто и еднакъ немъ иренъ месецъ — не съ ли ра
ванъ на ЛЮБОВЬ?

Resim 15. Mušanov: Ah sevgili, senin gibi nazik bir komşu, artı bendeki gibi hayran bir kalp ve usanmaz bir ay, eşittir AŞK değil mi?, *Yunanistan'la Yakınlaşma. Mušanov, Türk Hilâli ve Yunanistan*. Türkiye'nin Bulgaristan'ı Yunanistan'la yakınlaştırma çabalarının resmedildiği karikatür (Utro, 22 Eylül 1933).

ЧЕРНАТА КОТКА НА ЖОЗЕФИНА ПРЕДИЗВИКА ПАНИКА ВЪ АТИНА

(... Жозефина Бетеръ съ любовта си ноше при глас-
на в Атина.) Пресата.

Чертанъ (Ружко) — Оголява Ружко, който... ИЛИ ЗА ПИ ВРЕЩА ДАВАТО, ОИ, ИЛИЕ ФРАДЪ... АНТИ-НИ

Resim 18. Rüştü Bey: Ooof aman aman, caddeden kedi geçti mi Pakt'tan fayda yok! **Josephine (Baker)'nin Siyah Kedisi Atina'da Paniğe Neden Oldu.** Balkan Paktının sağlam temeller üzerine kurulmadığı ve her an bozulabileceğinin resmedildiği karikatür (Utro, 11 Şubat 1934).

НА ЛЕМАНСКОТО ЕЗЕРО

(Турция следи внимателно играта в Монтрё. — в-къ „Джумхуринетъ“)
Отъ Алек. Божинков

— Ние, ефендилер, следимъ внимателно какво става изъ Же-
невското езеро — май че голъмитъ риби ще глътнатъ по-малкитъ.

Resim 19. Cumhuriyet Gazetesi: "Türkiye Montrö'deki oyunu dikkatle takip ediyor"
-Biz efendiler, Cenevre gölünde olup bitenleri dikkatle takip ediyoruz. Galiba büyük balıklar küçük balıkları yutacak.
Leman Gölünde. İngiliz-Rus anlaşmazlığı sebebiyle Montrö'deki konferansın uzamasından Türkiye'nin duyduğu rahatsızlığın resmedildiği karikatür (Zora, 12 Temmuz 1936).